

CARPICA

LIII

FONDATOR: IULIAN ANTONESCU

Coperta I – Imitație „barbară” după un denar imperial roman din secolul al II-lea d.Chr., din tezaurul de la Ocheni, comuna Huruiești, jud. Bacău (nr. inv. 36.218).

Design copertă: Dionis Pușcuță

CONSILIUL JUDEȚEAN BACĂU
COMPLEXUL MUZEAL „IULIAN ANTONESCU” BACĂU

CARPICA

LIII

Publicație înregistrată la Central and Eastern European Online Library GmbH

RO-BC-023 – cod ISIL pentru Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău
RO-BC-023-BIB – cod ISIL pentru Biblioteca Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău

Editura Magic Print Onești
2024

CONSILIUL ȘTIINȚIFIC:

**Dr. Alin Sebastian Popa – Complexul Muzeal „Iulian Antonescu”
Bacău**

**Dr. Lăcrămioara-Elena Istina – Complexul Muzeal „Iulian
Antonescu” Bacău**

Prof.dr. Anton Coșa – Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău

**Prof. Mihaela Băițan – Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand
I”, Filiala Bacău**

**Prof. Vilică Munteanu – președinte executiv, Fundația Cultural-
Științifică „Iulian Antonescu”**

Prof. Iulian Bucur – Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău

COLECTIVUL DE REDACȚIE:

Redactor șef: **Dr. Lăcrămioara-Elena Istina**
(șef secție Arheologie-Istorie)

Secretar științific: **Dr. Marius-Alexandru Istina**

TEHNOREDACTARE COMPUTERIZATĂ:

Dr. Marius-Alexandru Istina

CORECTURĂ:

Dr. Marius-Alexandru Istina

Dr. Brîndușa Elena Popovici

Marina-Mihaela Bărbieru

Tamara Lungu

**LUCRARE FINANȚATĂ DE:
CONSILIUL JUDEȚEAN BACĂU
prin**

COMPLEXUL MUZEAL „IULIAN ANTONESCU” BACĂU

CUPRINS

ARHEOLOGIE

<i>Dumitru-Ionuț Stigleț, Victor Iulian Maftei, Andrei Smeu, Information on the Discovery of a New Archaeological Site in the Area of the Rădeni Village-„La Izvor”, Păstrăveni Commune, Neamț County</i>	9
<i>Dumitru-Ionuț Stigleț, Victor Iulian Maftei, New archaeological Sites discovered in the Northeast of Botoșani County</i>	20
<i>Andreea-Elena Preda, Analiza comparativă a trei necropole de tip Sântana de Mureș-Cerneahov din regiunea Moldovei în secolele III-V p.Chr.</i>	35

ISTORIE

<i>Nelu Zugravu, Continuități lexicale – continuități și discontinuități semantice și simbolice în <i>Historiae abbreviatae</i> ale lui Aurelius Victor. Vocabularul puterii supreme și al deținătorilor ei</i>	45
<i>Costin Clit, Din documentele Mănăstirii Bisericiani. De la Vasile Lupu la Gheorghe Duca (1650-1683)</i>	69
<i>Vera Stigleț, Corespondența mitropolitului Sofronie Miclescu cu arhimandritul Nathanail, starețul mănăstirilor Neamț și Secu</i>	117
<i>Cornelia Cucu, Contribuția Casei Școalelor la modernizarea învățământului băcăuan (sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX)</i>	146
<i>Aurel Florin Țuscanu, Tradiție și continuitate. Un secol de presă bisericească în Arhiepiscopia Romanului și Bacăului (1924-2024)</i>	172
<i>Alin Spânu, 1940. Moinești – denunțuri, cercetări, rezultate</i>	184
<i>Bianca-Ioana Hanganu, Aderarea României la Axa Berlin-Roma-Tokyo</i>	194
<i>Emanuel Bălan, Deportarea Țiganilor din județele Neamț, Roman și Bacău în Transnistria (iunie 1942 – decembrie 1943)</i>	206
<i>Sorin Grumuș, 80 de ani de la Bătălia Moldovei – 23 august 1944 în garnizoana Bacău</i>	232
<i>Laurențiu Stroe, România la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial. Agenda încărcată a guvernului (22 decembrie 1944-5 ianuarie 1945)</i>	237
<i>Corneliu Ciucanu, Eugen Bedel și „cazul” Vintilă Horia</i>	254
<i>Andrei Tudor, Declarația Partidului Muncitoresc Român din aprilie 1964</i>	282

HERALDICĂ, NUMISMATICĂ

<i>Gabriel Mircea Talmațchi, About some observations regarding the monetary discoveries made in the territory of Lipnița Commune (Constanța County)</i>	294
<i>Dorel Bălăiță, Jetoanele cantinei „Frații N.&St. Teodorescu” din Dărmănești</i>	310

<i>Anton Coșa, Sigiliul unui episcop catolic consacrat în taină</i> (Mons. Ioan Duma)	326
--	-----

MEMORIALISTICĂ ȘI MUZEOGRAFIE

<u>Virgil Mihailescu-Bîrliba</u> , Epistole istorice (XI)	361
<i>Eugenia Antonescu</i> , Înscrișuri inedite primite de la prietena mea Elvira Enea, pictor și cadru didactic – Bacău. Partea I	373
<i>Elena Brîndușa Popovici</i> , Sfinții ierarhi Teodosie și Pahomie ai Romanului. O viață închinată lui Hristos	389
<i>Mihai Tudosă</i> , Armurierul Charles François Galand și epoca sa. Studiu de caz: un <i>Revolver à extracteur automatique</i> din colecțiile Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra Neamț	408
<i>Elena Brîndușa Popovici</i> , Slujitori ai Bisericii Ortodoxe Române în Primul Război Mondial și importanța icoanei Sfintei Mahrame din Colecția „Vasile Heisu” Bacău	426
<i>Marina-Mihaela Bărbieru, Elena Brîndușa Popovici, Viorica Băluță</i> , Proiectul educațional „Descoperă-ți Muzeul! Devino liber prin cunoaștere!”	432

NOTE ȘI RECENZII

<i>Giovanni Filoramo, Crucea și Puterea: creștinii, de la martiri la persecutori</i> , trad. din italiană de Dionisie Constantin Pârvuloiu, București, Editura Humanitas, 2022, 488 p. (Constantin Ciobanu)	441
Prezentare de carte (<i>Vadim Bogoslovski</i>)	454
Richard Constantinescu, Camelia Bogdănici, <i>Privirea creatoare: stări și straie</i> <i>la români</i> , Iași, Editura Gr.T. Popa, 2023 (Dimitrie-Ovidiu Boldur)	460

IN MEMORIAM

<i>In memoriam dr. Virgil Mihailescu-Bîrliba</i> (28 octombrie 1937 – 15 iulie 2024) (Lăcrămioara-Elena Istina)	462
Abrevieri	468

CONTENTS/ SOMMAIRE/ INHALT

ARHEOLOGY / ARCHÉOLOGIE/ ARCHÄOLOGIE

<i>Dumitru-Ionuț Stigleț, Victor Iulian Maștei, Andrei Smeu, Information on the Discovery of a New Archaeological Site in the Area of the Rădeni Village-„La Izvor”, Păstrăveni Commune, Neamț County</i>	9
<i>Dumitru-Ionuț Stigleț, Victor Iulian Maștei, New archaeological Sites discovered in the Northeast of Botoșani County</i>	20
<i>Andreea-Elena Preda, Comparative analysis of three Sântana de Mureș-Cerneahov necropolis from the region of Moldova in the III-V centuries B.Chr.</i>	35

HISTORY/ HISTOIRE/ GESCHICHTE

<i>Nelu Zugravu, Lexical continuities and discontinuities in the <i>Historiae abbreviatae</i> of Aurelius Victor. Vocabulary of supreme power and its holders</i>	45
<i>Costin Clit, From the documents of the Bisericieni Monastery. From Vasile Lupu to Gheorghe Duca (1650-1683)</i>	69
<i>Vera Stigleț, The correspondance of Metropolitan Sofronie Miclescu with Archimandrite Nathanail, the Abbot of Neamț and Secu Monasteries</i>	117
<i>Cornelia Cucu, The contribution of the House of Schools to the modernization of Bacău education (end of XIXth Century – beginning of XXth Century)</i>	146
<i>Aurel Florin Țuscanu, Tradition and continuity. A century of church press in the Archdiocese of Roman and Bacău (1924-2024)</i>	172
<i>Alin Spânu, 1940. Moinești – denunciations, investigations, result</i>	184
<i>Bianca-Ioana Hanganu, Romanian's Accession to the Berlin-Rome-Tokyo Axis</i>	194
<i>Emanuel Bălan, Deportation of Gypsies from the counties of Neamț, Roman and Bacău to Transnistria (june 1942 – december 1943)</i>	206
<i>Sorin Grumuș, 80 years since the Battle of Moldavia – August 23, 1944, in the Bacău garrison</i>	232
<i>Laurențiu Stroe, La Roumanie à la fin de la Seconde Guerre Mondiale. L'agenda chargé du gouvernement (22 décembre 1944-5 janvier 1945) ..</i>	237
<i>Corneliu Ciucanu, Eugen Bedel and Vintilă Horia „case”</i>	254
<i>Andrei Tudor, The Declaration of the Romaniann Workers Party in April 1964</i>	282

HERALDRY, NUMISMATICS/ HERALDIQUE, LES NUMISMATIQUE/ HERALDIK, NUMISMATIK

<i>Gabriel Mircea Talmațchi, About some observations regaeding the monetary discoveries made in the territory of Lipnița Commune (Constanța County)</i>	294
<i>Dorel Bălăiță, Canteen Tokens „Frații N.&St. Teodorescu” from Dărmănești ..</i>	310
<i>Anton Coșa, Le sceau d’une évêque catholique secrètement cosacré (Mons. Ioan Duma)</i>	326

MEMORIAL AND MUSEOGRAPHY/ MÉMORIAL ET MUSÉOGRAPHIE/ DENKMAL UND MUSEOGRAPHIE

<u>Virgil Mihailescu-Bîrliba</u> , Historical Letters (XI)	361
<i>Eugenia Antonescu, Novel writtings from my friend Elvira Enea, Painter and Professor in Bacău</i>	373
<i>Elena Brîndușa Popovici, Saints Theodosius and Pachomius, Bishops of Roman. A life in service of Christ</i>	389
<i>Mihai Tudosă, The Gunsmith Charles François Galand and His Era. Case Study: A Revolver à extracteur automatique from the Collections of The History and Archaeology Museum of Piatra Neamț</i>	408
<i>Elena Brîndușa Popovici, Contributions from the Romanian Orthodox Church in the First World War and the importance of the Icon of the Holy Mandylion from the „Vasile Heisu” Collection of Bacău</i>	426
<i>Marina-Mihaela Bărbieru, Elena Brîndușa Popovici, Viorica Băluță, The Educational Project „Discover your museum. Become free from knoeledge!”</i>	432

NOTES AND REVIEW/ NOTES ET COMPTE-RENDUS/ NOTIZEN UND BEWERTUNGEN

<i>Giovanni Filoramo, Crucea și Puterea: creștinii, de la martiri la persecutori, trad. din italiană de Dionisie Constantin Pârvuloiu, București, Editura Humanitas, 2022, 488 p. (Constantin Ciobanu)</i>	441
<i>Prezentare de carte (Vadim Bogoslovki)</i>	454
<i>Richard Constantinescu, Camelia Bogdănici, Privirea creatoare: stări și straie la români, Iași, Editura Gr.T. Popa, 2023 (Dimitrie-Ovidiu Boldur)</i>	460

IN MEMORIAM

<i>In memoriam dr. Virgil Mihailescu-Bîrliba (28 octombrie 1937 – 15 iulie 2024) (Lăcrămioara-Elena Istina)</i>	462
<i>Abbreviations/ Abréviations/ Abkürzungen</i>	468

**INFORMATION ON THE DISCOVERY OF A NEW
ARCHAEOLOGICAL SITE IN THE AREA OF THE RĂDENI VILLAGE
– „LA IZVOR”, PĂSTRĂVENI COMMUNE, NEAMȚ COUNTY**

Dumitru-Ionuț Stigleț^{}, Victor-Iulian Maței^{**},
Andrei Smeu^{***}*

**Informatii privind descoperirea unui nou sit arheologic în zona satului
Rădeni-„La Izvor, comuna Păstrăveni, județul Neamț
Rezumat**

Cercetările perieghetice realizate în județul Neamț aduc periodic noi descoperiri de situri arheologice din diferite etape istorice. Datorită potențialului său arheologic de-a lungul timpului, satul Rădeni din comuna Păstrăveni, județul Neamț a beneficiat de o atenție deosebită din partea cercetătorilor, fiind realizate studii din 1940 până în prezent¹.

Având drept obiectiv principal verificarea unor situri trecute în Repertoriul Arheologic Național sau doar menționate în literatura de specialitate, în primăvara anului 2023, datorită unor cercetări mai amănunțite am reușit să identificăm un sit arheologic inedit, pe care îl numim Rădeni-„La Izvor”, comuna Păstrăveni, județul Neamț.

În rândurile următoare dorim să prezentăm cititorilor amplasarea acestei locații, materialul ceramic reprezentativ precum și o analiză petrografică realizată pe un fragment de topor de piatră.

Keywords: *prehistoric settlement, the Bronze Age, the Noua Culture, Neamț County, petrographic analysis.*

Cuvinte cheie: *așezări preistorice, Epoca bronzului, cultura Noua, județul Neamț, analize petrografice*

Research history

The village of Rădeni, part of Păstrăveni Commune, Neamț County, has attracted the attention of researchers since 1938, thanks to archaeologist

^{*} The National Museum Complex of Neamț, Piatra Neamț, ionutusv@gmail.com

^{**} The National Museum Complex of Neamț, Piatra Neamț, maței.iulian89@yahoo.com

^{***} The University of Bucharest, asmeu8888@gmail.com

¹ Matasă 1940, p. 128; Cucoș 1992, p. 37; Dumitroaia 1985, p. 465–481; Dumitroaia 1985, p. 527–532; Vulpe, Mihăilescu-Bîrliba 1985, p. 41–63; Dumitroaia 1992, p. 81; Munteanu 2012, p. 471–486; Diaconu 2016, p. 58–59.

Constantin Matasă, who conducted surface investigations and an informative survey². The area under study has also benefited from the contribution of researchers Ștefan Cucoș and Virgil Mihăilescu Bîrliba between 1978 and 1979, who identified new sites and archaeological materials from different historical periods, which were later published³.

The field research in this area has been a continuous journey of discovery. In 1985, the renowned archaeologist Gheorghe Dumitroaia published two specialised studies, which brought to light pieces identified in the field survey⁴. The same year, archaeologists Alexandru Vulpe and Virgil Mihăilescu-Bîrliba published a study presenting the famous hoard of Rădeni, a collection of eight gold vases, of which only three whole pieces were recovered, discovered on the western outskirts of the village between 1965 and 1966⁵.

Gheorghe Dumitroaia carried out other field research in 1992 that led to the discovery of new, significant sites⁶.

To continue the history in chronological order, we note that the archaeologist Roxana Munteanu wrote a specialised study where she highlighted several outstanding archaeological pieces found in the territory of the Rădeni Village in the collection of the Piatra Neamț Museum of History and Archaeology⁷.

Another significant contribution is that of the archaeologist Vasile Diaconu, who carried out several field surveys, which led to the discovery of new sites both in our area of reference and in proximity⁸.

Rădeni-„La Izvor”, Păstrăveni Commune, Neamț County

The village of Rădeni, part of the commune of Păstrăveni, is located in the northeastern part of Neamț County. It is bordered to the north by the Urecheni Village, to the south by the Țibucani Village, to the east by the Păstrăveni Village, and to the west by Târpești Village.

Rădeni-„La Izvor”, Păstrăveni Commune, Neamț County (geographical coordinates: 47°08'06.78"N 26°31'22.22" E) is located on a slope with a low inclination, in the central-eastern part of the village, on the right side of the

² Matasă 1940, p. 128.

³ Cucoș 1992, p. 37.

⁴ Dumitroaia 1985, p. 465-481; p. 527-532.

⁵ Vulpe, Mihăilescu-Bîrliba 1985, p. 41-63.

⁶ Dumitroaia 1992, p. 81.

⁷ Munteanu 2012, p. 471-486.

⁸ Diaconu 2016, p. 58-59.

Rădeanca creek. According to field observations, the site measures approximately 1,500 square meters (**Pl. 1**).

Within field surveys, we found a significant amount of ceramic fragments dating to the Bronze Age, the Noua Culture (1600-1200 BC). The material is characterised by the good quality of the fabric; we identified fragments of fine and semi-fine vessels for common or household use (**Pl. 2**). The fabric of the vessels comprises ground chamotte, sand and/or gravel. They are carefully modelled, with polished surfaces, probably to cover porosities. The ceramic material comprises semi-spherical and truncated conical bowls and two-handle pots⁹. The vessels were decorated depending on their usage, generally using simple girdles in relief.

A particular item identified in the field is a fragment of a stone axe (**Fig. 1**). From a typological perspective, the item can be ascribed to the Bronze Age, with analogies in the Suceava Plateau (e.g. Liteni-„Găinărie”, Liteni Commune, Suceava County)¹⁰.

Visually, we note that the axe has been broken since ancient times. It features perforation traces. Only the upper part has survived. It is grey, with intense traces of wear and a polished finish (L:55 mm: w:22 mm). This axe fragment is preserved in the deposit within the Târgu Neamț Museum of History and Ethnography.

From the standpoint of its functionality, this particular item, referred to in the literature as a battle axe¹¹, represented an element of social hierarchisation. It was probably owned by a person with high status in that prehistoric community.

In the following lines, we will detail an invasive petrographic analysis performed on this axe fragment. This analysis aims to provide new information about the rock from which this piece was made, the place of extraction, and how it reached our area (**Fig. 2**).

The petrographic analysis

The axe was petrographically analysed with a Nikon Eclipse E200 microscope with polarised light, and three sections were extracted as samples (**Fig. 3**). According to these observations, obtained from microscopic photographs taken at the University of Bucharest, the item was made of a massive green rock with a fine-grained, holocrystalline and inequigranular

⁹ Florescu 1964, p. 150-157; Sava 2002, S. 24-42; Dascălu 2007, p. 107-115.

¹⁰ Niculică 2015, p. 568.

¹¹ Niculică 2015, p. 267.

structure and a porphyritic texture (**Fig. 4**)¹².

From a macroscopic perspective, the rock consists mainly of phenocrysts of plagioclase feldspars (Fpl), amphiboles (A) and various ferromagnesian minerals (Mf) (**Fig. 5**). Compounds such as plagioclase feldspars (andesine and oligoclase), alkaline feldspars (microcline) and mafic minerals of the amphibole type (brown and green hornblende) (**Fig. 5**). We also noted xenomorphic and idiomorphic crystals with a poikilitic structure. The rock is strongly altered by chloritisation in the green shale facies, and the feldspars are altered by sericitisation.

It is worth noting that the feldspars show microcracks produced by mechanical shocks. According to the micro and macroscopic analysis, it can be stated that the axe is made of chloritized diorite, has a holocrystalline structure and presents plagioclase feldspar (Fpl), brown hornblende (Hb), sericite (Ser), chlorite (Cl), shock fissure (Fs), opacified amphiboles (Op). We mention that the rock is strongly altered, and hydrothermal fissures (Fh) are visible, probably coming from around a river (**Fig. 6**).

The literature describes several types of magmatic rocks, such as intrusive and extrusive rocks, depending on their genesis and mineralogical composition. Based on its chemical composition and holocrystalline-inequigranular structure, we consider the analysed artefact to be an intrusive rock of the diorite type.

The rock is strongly affected by metamorphism and is slightly weathered. The feldspars show micro-cracks produced by mechanical shocks resulting from various anthropogenic activities (i.e., processing/utilisation of the axe).

Looking at the source area of this rock, it can be stated that in Romanian territory, the most significant magmatic rock deposits occur in the inner part of the Eastern Carpathians. The magmatic arc of the Eastern Carpathians comprises three main segments: a) the Oaș-Gutâi volcanic zone; b) the Țibleș-Rodna subvolcanic zone; c) the Călimani-Gurghiu-Harghita volcanic chain¹³. Out of these three segments, the most important sources of dolerite-type intrusive magmatic rocks occur in the Țibleș-Rodna subvolcanic zone, where they outcrop.

Another observation worth mentioning is that close to the site where the

¹² The axe was analysed with a Nikon Eclipse E200 polarised light microscope. We want to thank the team comprising Lect. Eng. Izabela Mariș, PhD, and the student Andrei Smeu from the Faculty of Geology and Geophysics within the University of Bucharest, who carried out the petrographic analysis.

¹³ Mason, Seghedi, Szakács, Downes 1998, p. 157-176.

diorite axe was found, there is the Călimani-Gurghiu-Harghita volcanic chain, where small bodies of intrusive rocks in the form of dykes occur, especially in the area of the Ditrău Alkaline Massif, which could be a more probable source¹⁴.

Considering distance as a fundamental criterion in the supply of raw material to the prehistoric communities of the Neamț Depression, we think that the Mureș Basin and the area of the Ditrău Alkaline Massif would have been of maximum interest¹⁵. From the Mureș Basin, transportation routes could have existed along the Bistricioara Valley to the Larga Valley, which is approximately 100 km from our site.

Conclusions

The presence of specific elements of archaeological inventory in the north-western part of the Moldavian Corridor shows the direct existence of prehistoric human communities in this area, which completes the current state of knowledge. The preponderance of archaeological finds in the north-western part of the Moldavian Corridor compared to similar finds in the Neamț river basin indicates that the natural setting favoured a higher presence of archaic human communities in both cases.

By investigating the archaeological data and records, we were able to draw up an archaeological analysis of a geographic microarea where ancient population groups settled, evolved, and interacted.

Future research will attempt to define the links between the Bronze Age settlement stages in the microregion under research to build a clearer picture of ethnocultural processes.

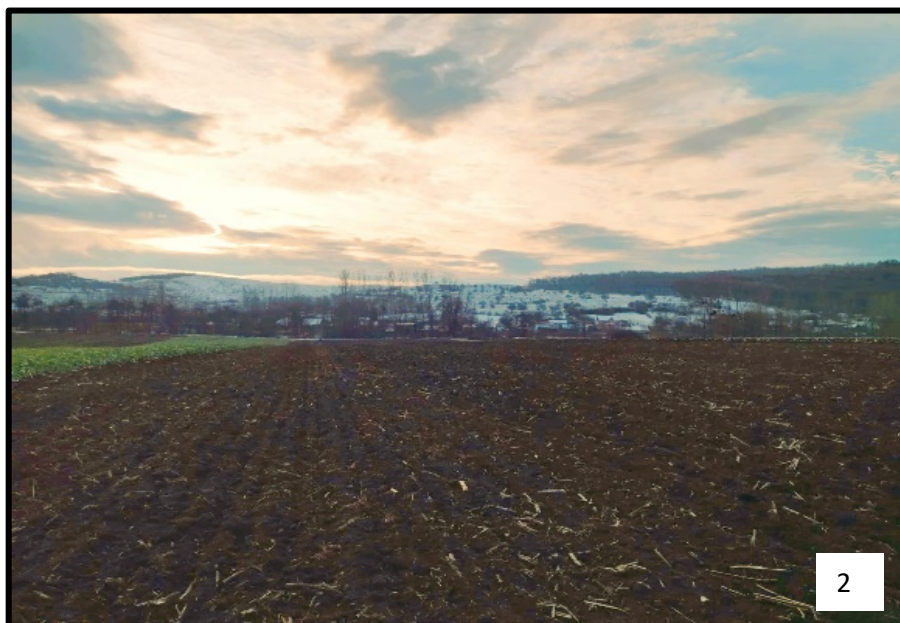
¹⁴ Morogan, Upton, Fitton 2000, p. 227-265.

¹⁵ Balintoni 1981, p. 89-94.

References

1. Balintoni 1981 - I.C. Balintoni, *The importance of the Ditrau Alkaline Massif and its emplacement moment for dating of basement overthrusts in the Eastern Carpathians*. Rev „RoumGeolGeogr”, Bucuresti, 1981, p. 89-94.
2. Cucos 1992 - Șt. Cucos, *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, XVIII, 1992, p. 37.
3. Dascălu 2007 - L. Dascălu, *Bronzul Mijlociu și Târziu în Câmpia Moldovei*, Iași, Editura Trinitas, 2007.
4. Diaconu 2016 - V. Diaconu, *Repertoriul descoperirilor atribuite epocii bronzului din județul Neamț*, în *Bibliotheca Memoriae Antiquitatis* XXXVI, Piatra Neamț, Editura „Constantin Matasă”, 2016.
5. Dumitroaia 1985 - Gh. Dumitroaia, *Obiecte de aramă și bronz descoperite pe teritoriul județului Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, IX-XI, 1985, p. 465–481, p. 527–532.
6. Dumitroaia 1992 - Gh. Dumitroaia, *Materiale și cercetări arheologice din nord-estul județului Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, XVIII, 1992, p. 81.
7. Florescu 1964 - A.C. Florescu, *Contribuții la cunoașterea culturii Noua*, în „Arheologia Moldovei”, II-III, 1964, p. 150-157.
8. Mason, Seghedi, Szakács, Downes 1998 - P. Mason, I. Seghedi, Al. Szakács, H. Downes, *Magmatic constraints on geodynamic models of subduction in the Eastern Carpathians*, Romania, Tectonophysics, 1998.
9. Matasă 1940 - C. Matasă, *Cercetări din preistoria județului Neamț*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, 97 (1938), 1940, p. 128.
10. Morogan, Upton, Fitton 2000 - V. Morogan, B. Upton, G. Fitton, *The petrology of the Ditrau alkaline complex, Eastern Carpathians*, in „Mineralogy and Petrology”, 69 (3), 2000, p. 227-265.
11. Munteanu 2012 - R. Munteanu, *Un lot de materiale arheologice de la Rădeni (Neamț) în colecția Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, XXVIII, 2012, p. 471-486.
12. Niculică 2015 - B.P. Niculică, *Epoca bronzului în Podișul Sucevei*, Suceava, Editura Karl A. Romstorfer a Muzeului Bucovinei, 2015.
13. Sava 2002 - E. Sava, *Die Bestattungen der Noua-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung spätbronzezeitlicher Bestattungsriten zwischen Dnestr und Westkarpaten*, Mit Katalogbeiträgen von Nikolaus Boroffka, Lidia Dascălu, Gheorghe Dumitroaia, E.V. Jarovoj, T. Soroceanu, *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa*, Bd. 19, Kiel, Oetker Voges Verlag, 2002, S. 24-42.
14. Vulpe, Bîrliba 1985 - Al. Vulpe, V. Mihailescu-Bîrliba, *Tezaurul de la Rădeni-Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, XII-XIV, 1985, p. 41-63.

APPENDICES

Pl. 1. Placement of the Rădeni – „La Izvor” archaeological site, Păstrăveni Commune, Neamț County. 1. Google Earth Map. Accessed on 13.06.2024. 2. Photo by Ionuț Stigleț

Pl. 2. Ceramic fragments from the Bronze Age, the Noua Culture (1600-1200 BC).
Photo by Ionuț Stigleț.

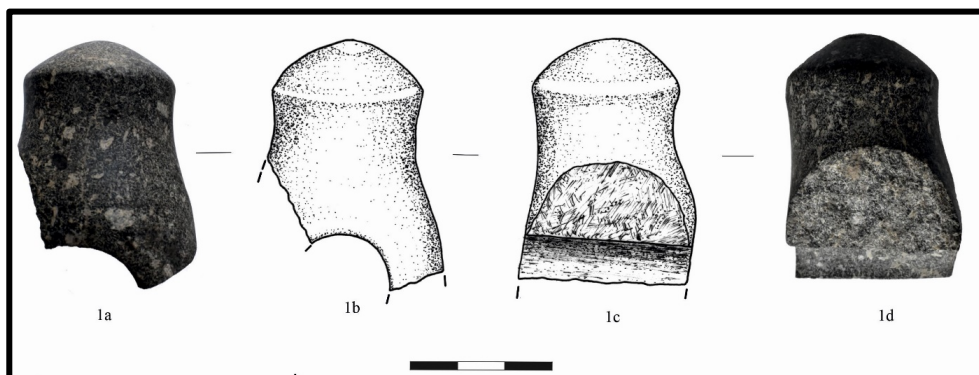

Fig. 1. Stone axe from the Bronze Age, the Noua Culture (1600-1200 BC).
Photo-drawing by Vasile Diaconu.

Fig. 2. Detail of the section analysed. Photo by Ionuț Stigleț.

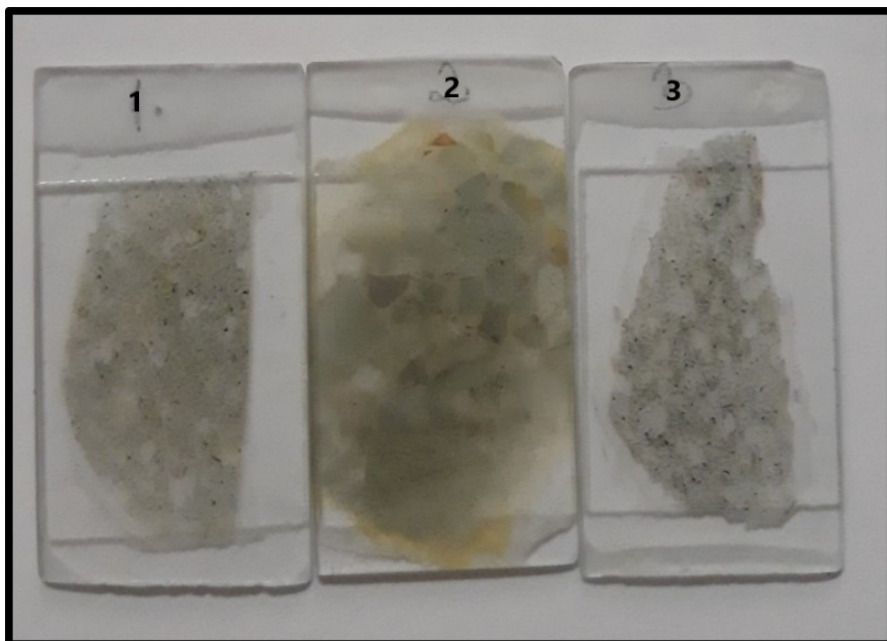

Fig. 3. Samples/sections. Photo by Lect. Eng. Izabela Mariș, PhD.

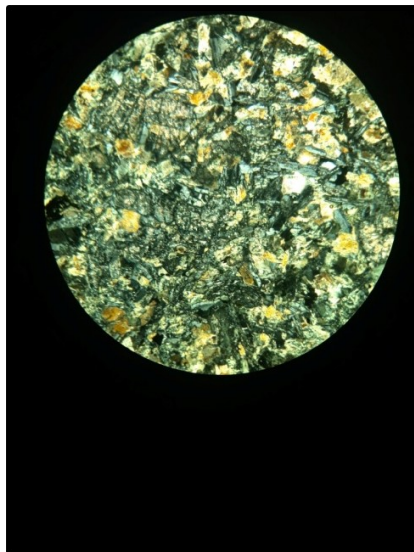
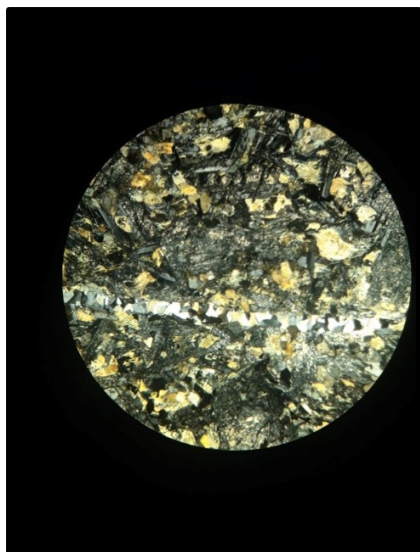

Fig. 4. Microscopic photographs. Photo by Lect. Eng. Izabela Mariș, PhD.

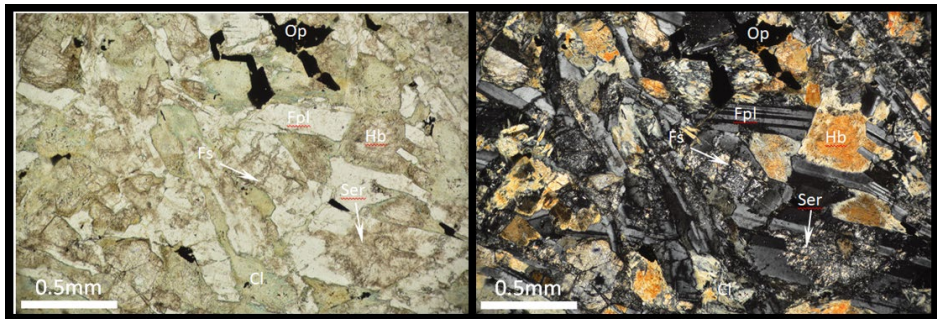

Fig. 5. Microscopic petrographic analysis. Photo by Lect. Eng. Izabela Mariș, PhD.

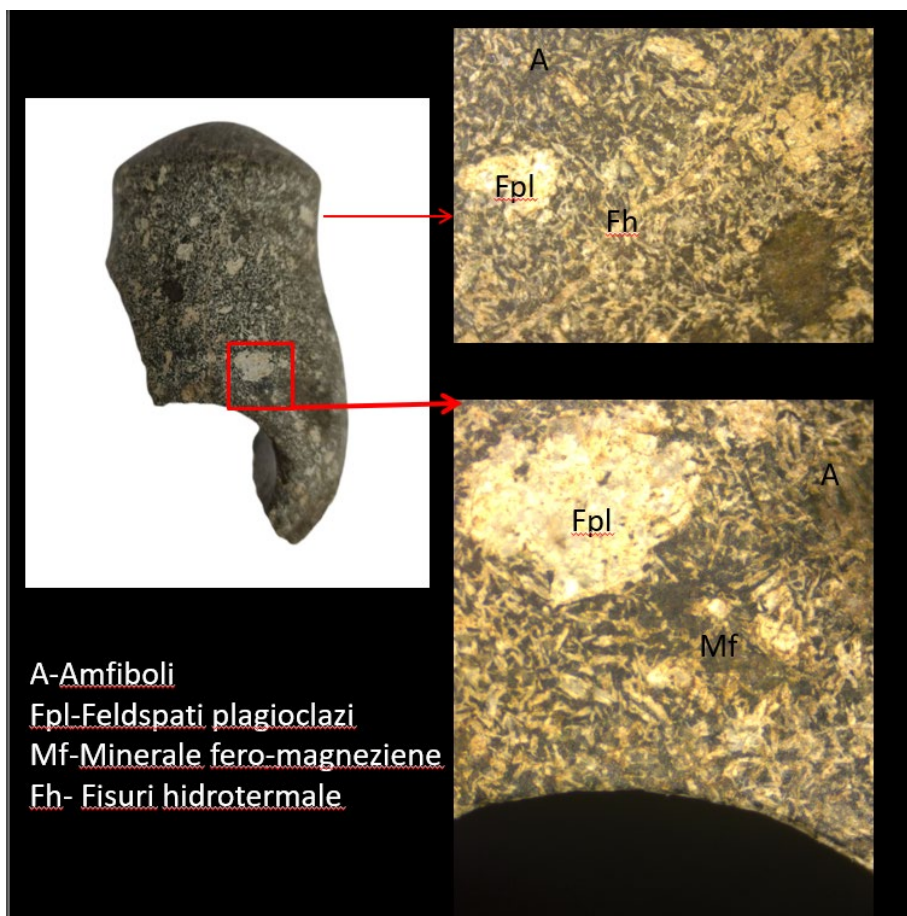

Fig. 6. Microscopic details. Photo by Lect. Eng. Izabela Mariș, PhD.

NEW ARCHAEOLOGICAL SITES DISCOVERED IN THE NORTHEAST OF BOTOȘANI COUNTY

Ionuț-Dumitru Stigleț¹, Iulian-Victor Maștei²

Noi situri arheologice descoperite în zona de nord-est a județului Botoșani

Prezentul articol aduce în atenția cititorului noi situri arheologice, recent identificate, prin intermediul cercetărilor periegetice, în partea de nord-est a județului Botoșani.

Din punct de vedere geografic așezările au fost amplasate în general pe terase înalte, care beneficiau de un grad ridicat de vizibilitate, cu o întindere aproximativă de 400 de metri pătrați, având în apropiere o sursă de apă.

Prin intermediul materialelor arheologice recuperate de pe suprafața acestora, cu precădere fragmentele de olărit, în această etapă preliminară a cercetării noastre, le atribuim din punct de vedere cultural-cronologic comunităților culturii Noua (1600-1200 BC).

Keywords: *settlement, archaeological site, Noua culture, pottery, Botoșani County*

Cuvinte cheie: *așezare, sit arheologic, cultura Noua, ceramică, județul Botoșani.*

The field surveys carried out in northeast Botoșani County have recently benefitted from significant outcomes by completing the archaeological database. Given that we have lately conducted field surveys leading to identifying previously unknown archaeological sites from the Late Bronze Age, i.e., the Noua Culture (1600-1200 BC), we wish to outline our findings, which complete the older discoveries within our area, elaborated as lists or repertories³.

The research aimed to study various microzones within the Middle Prut Depression, geographically and archaeologically, featured within one of the

¹ Museographer, The History and Ethnography Museum Târgu Neamț, The National Museum Complex of Neamț.

² Custodian, The „Cetatea Neamț” Museum, The National Museum Complex of Neamț.

³ Adrian C. Florescu, *Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România. Așezări și necropole*, in „Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos”, IX, Călărași, 1991, 414 p.; Alexandru Păunescu, Paul Șadurschi, Vasile Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, vol. I and II, București, 1976, 395 p.; Octavian Liviu Șovan, *Repertoriul Arheologic al Județului Botoșani*, ed. II, Botoșani, 2016, 522 p.

authors' PhD thesis⁴.

Upon collecting the specific field intelligence and the bibliographical references, we have included each archaeological point identified within a standard sheet:

1. Administrative and territorial unit (village, commune, county).

A. Culture/cultural group.

B. Toponym/reference/landform.

C. Site type.

D. Geographical coordinates.

E. The number of ash-mounds: where applicable.

F. Inventory.

G. Research.

H. The storage place for archaeological items.

To obtain a clearer picture of the spatial and chronological distribution, we listed every point alphabetically; we added maps and images featuring the site placement and drawings featuring the archaeological items⁵.

1. Loturi, the Manoleasa commune, the Botoșani county (see Fig. 1-4).

A. The Noua Culture 1600-1200 BC; fourth century AD (the Sântana de Mureș culture).

B. The site is located on the eastern outskirts of the village, on both sides of Str. Pajiștei, in the point called *Valea Grădinii*. The archaeological material is disseminated on a surface of around 600 sqm.

C. Settlement with “ash-mounds”.

D. Latitude: 48°02'06.89"N; Longitude: 27°03'18.69"E.

E. We identified nine ash-mounds.

F. Pottery shards specific to the Noua Culture were harvested from the soil surface. We identified fragments of handmade sack-shaped containers (Fig. 3) of semi-fine paste. The habitation in the Late Bronze Age overlaps a settlement specific to the fourth century AD. From this period, we identified handmade pottery shards (Fig. 4/1), an osteological item (Fig. 4/2), and a flint hammer (Fig. 4/3).

G. Field survey, Stigleț Dumitru-Ionuț and Iulian-Victor Maștei.

H. The History and Ethnography Museum Târgu Neamț.

⁴ Ionuț-Dumitru Stigleț, *Ritul și ritual funerar al comunităților din epoca bronzului în Depresiunea Prutului mijlociu*, doctoral thesis abstract, Suceava, 2023, 25 p.

⁵ We express our gratitude to engineer Spataru Dan Gianni, asset manager with the History Museum Roman within the National Museum Complex of Neamț, who executed the drawings of archaeological materials.

2. Loturi, the Manoleasa commune, the Botoșani county (see Fig. 5-8).

A. The Noua Culture 1600-1200 BC.

B. The site is placed on a high plateau in the southeastern part of the village, at the point called *Valea lui Novac*. The archaeological materials are disseminated on a surface of around 1100 sqm.

C. Settlement with “ash-mounds”.

D. Latitude: 48°01'23.59"N; Longitude: 27°02'45.67"E.

E. We identified 16 ash-mounds.

F. We harvested pottery shards from the soil's surface specific to the Noua Culture. We identified fragments of sack-shaped containers (Fig. 7/1,2,3,4,6) and a bowl (Fig. 7/5), handmade of semi-fine paste. We also identified lithic items, a hammer (Fig. 8/1), and a flint knife fragment (Fig. 8/2).

G. Field survey, Stigleț Dumitru-Ionuț and Iulian-Victor Maței.

H. The History and Ethnography Museum Târgu Neamț.

3. Miorcani, the Rădăuți-Prut commune, the Botoșani county (see Fig. 9-12).

A. The Noua Culture 1600-1200 BC.

B. The site is placed near the roundabout of county road 282, Rădăuți-Prut-Dângenii, at the point called *Dealul Răcărie*. The archaeological materials are disseminated on a surface of around 690 sqm.

C. Settlement with “ash-mounds”.

D. Latitude: 48°11'42.93"N; Longitude: 26°49'50.22"E.

E. We identified seven ash-mounds.

F. We harvested pottery shards from the soil's surface specific to the Noua Culture. We identified fragments of sack-shaped containers (Fig. 11/1-5), a fragmentary indented collarbone (Fig. 12/1), and a flint hammer (Fig. 12/2).

G. Field survey, Stigleț Dumitru-Ionuț and Iulian-Victor Maței.

H. The History and Ethnography Museum Târgu Neamț.

4. Rădăuți-Prut, the Rădăuți-Prut commune, the Botoșani county (see Fig. 13-15).

A. The Noua Culture 1600-1200 BC.

B. The site is located in the southern area of the village (from the direction of Miorcani) at the point called *Vatra satului*. The archaeological materials are disseminated on a surface of about 780 sqm.

C. Settlement with “ash-mounds”.

D. Latitude: 48°13'41.42"N; Longitude: 26°49'14.14"E.

E. We identified eight ash-mounds.

F. We harvested pottery shards from the soil's surface specific to the Noua Culture. We identified fragments of glass (Fig. 15/1), bowls (Fig. 15/2,3,4) and lithic items, and two flint hammers (Fig. 15/6,7).

G. Field survey, Stigleț Dumitru-Ionuț and Iulian-Victor Maștei.

H. The History and Ethnography Museum Târgu Neamț.

5. Știubeni, the commune of Știubeni, the Botoșani county (see Fig. 16-18).

A. The Noua Culture 1600-1200 BC.

B. The site is placed on a high plateau in the southern area of the village, near the creek of Ghireni, at the point called *Valea Glodul alb*. The archaeological materials are disseminated on a surface of around 1500 sqm.

C. Settlement with "ash-mounds".

D. Latitude: 47°57'26.46"N; Longitude: 26°48'20.74"E.

E. We identified 25 ash-mounds.

F. We harvested pottery shards from the soil's surface specific to the Noua Culture. We identified fragments of sack-shaped containers (Fig. 18/1-4).

G. Field survey, Stigleț Dumitru-Ionuț and Iulian-Victor Maștei.

H. The History and Ethnography Museum Târgu Neamț.

6. Zoițani, the commune of Adășeni, the Botoșani county (see Fig. 19-21).

A. The Noua Culture 1600-1200 BC.

B. The site is placed on a high plateau in the northern part of the village, near the creek of Zoițani, at the point called *Dealul Ponora*. The archaeological materials are disseminated on a surface of around 690 sqm.

C. Settlement with "ash-mounds".

D. Latitude: 48° 4'0.56"N; Longitude: 26°57'57.69"E.

E. We identified eight ash-mounds.

F. We harvested pottery shards from the soil's surface specific to the Noua Culture. We identified fragments of sack-shaped containers (Fig. 21/1-5) and double cone vessels (Fig. 21/6-7).

G. Field survey, Stigleț Dumitru-Ionuț and Iulian-Victor Maștei.

H. The History and Ethnography Museum Târgu Neamț.

The data presented above lead to several conclusions. According to the new research conducted in the micro-zone of the Middle Prut Depression, we identified six new archaeological sites, which complete the bigger (still not complete) picture of the finds belonging to the Late Bronze Age.

The information brings new details concerning the habitation dynamics of these communities in a contact area rich in natural resources.

LIST OF ILLUSTRATIONS

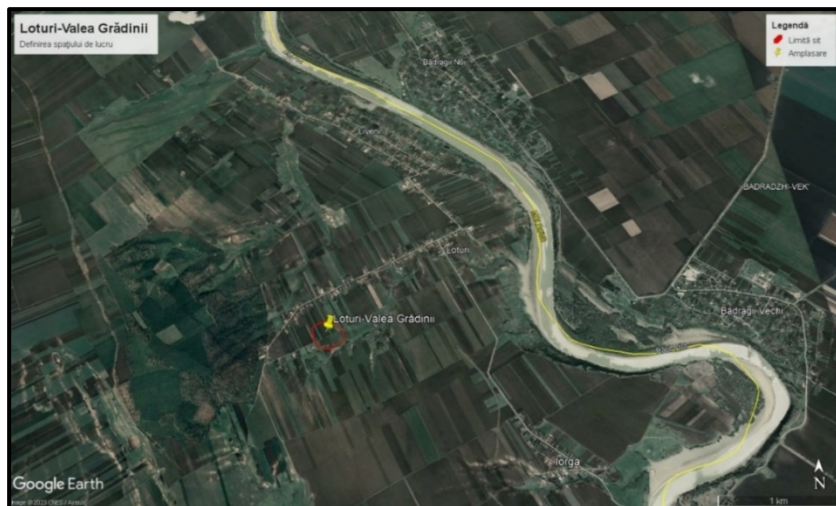

Fig. 1. Loturi-*Valea Grădinii*, working space delimitation.

Fig. 2. Loturi-*Valea Grădinii* – a site with “ash-mounds” belonging to the human communities of the Late Bronze Age, Noua Culture. Photo: Ionuț-Dumitru Stigleț.

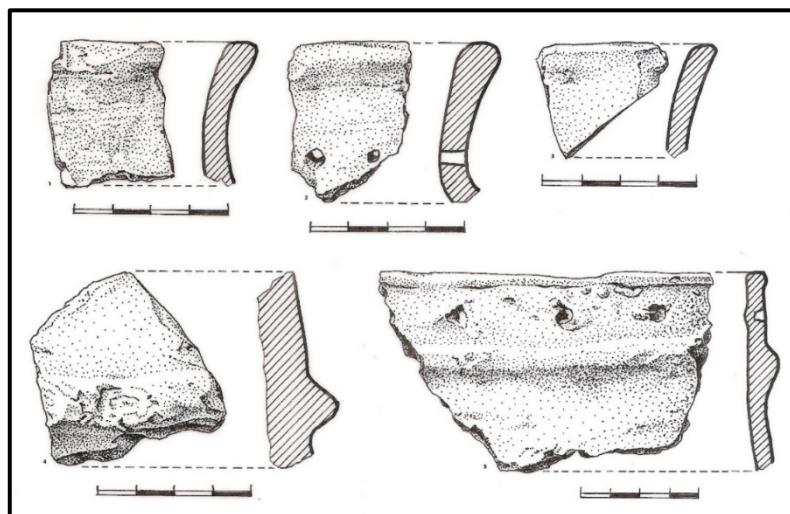

Fig. 3. Loturi-*Valea Grădinii*. 1-5. Pottery belonging to the Noua Culture.
Drawing: engineer Spataru Dan Gianni.

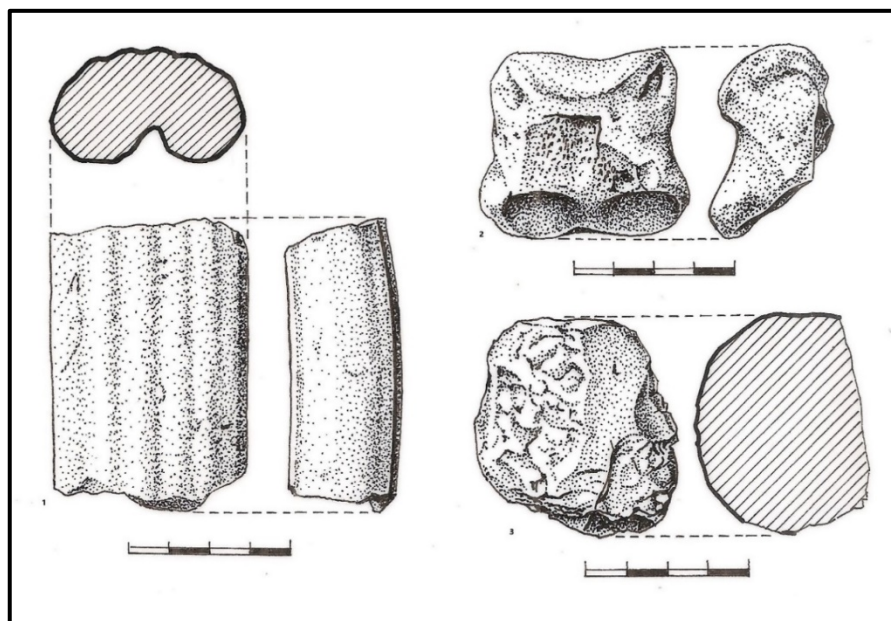

Fig. 4. Loturi-*Valea Grădinii*. 1. Pottery belonging to the Sântana de Mureş-Cerneahov Culture; 2. Bone fragment. 3. Flint hammer. Drawing: engineer Spataru Dan Gianni.

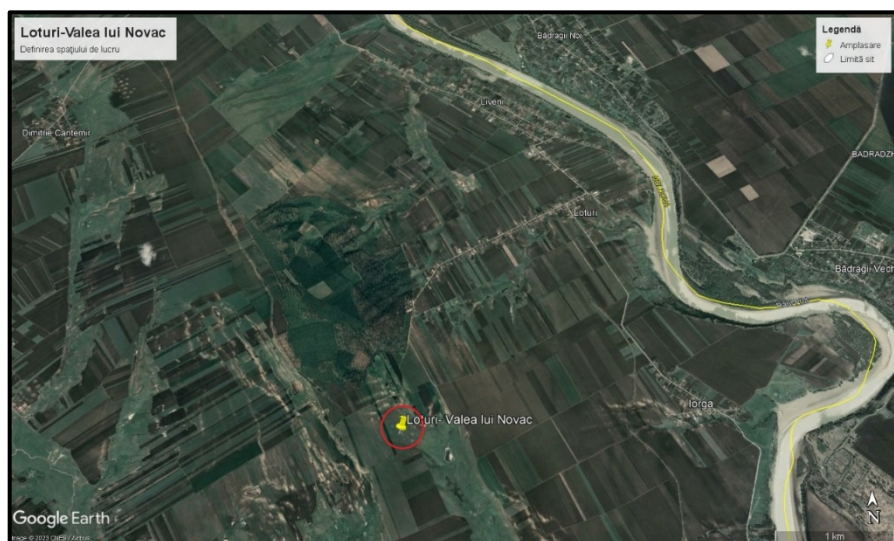

Fig. 5. Loturi-Valea lui Novac, working space delimitation.

Fig. 6. Loturi-Valea lui Novac – a site with “ash-mounds” belonging to the human communities of the Late Bronze Age, Noua Culture. Photo: Ionuț-Dumitru Stigleț.

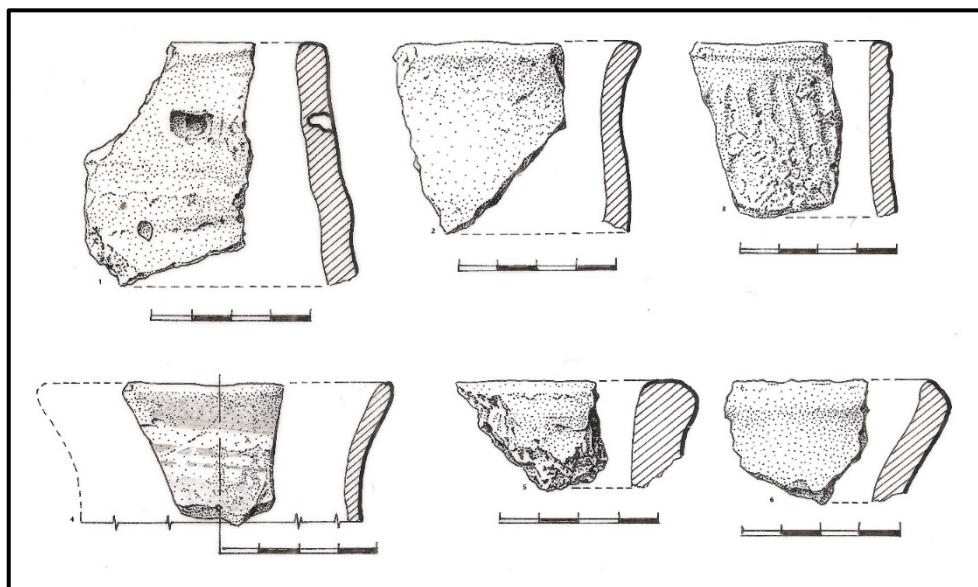

Fig. 7. Loturi-Valea lui Novac. 1-6. Pottery belonging to the Noua Culture.
Drawing: engineer Spatariu Dan Gianni.

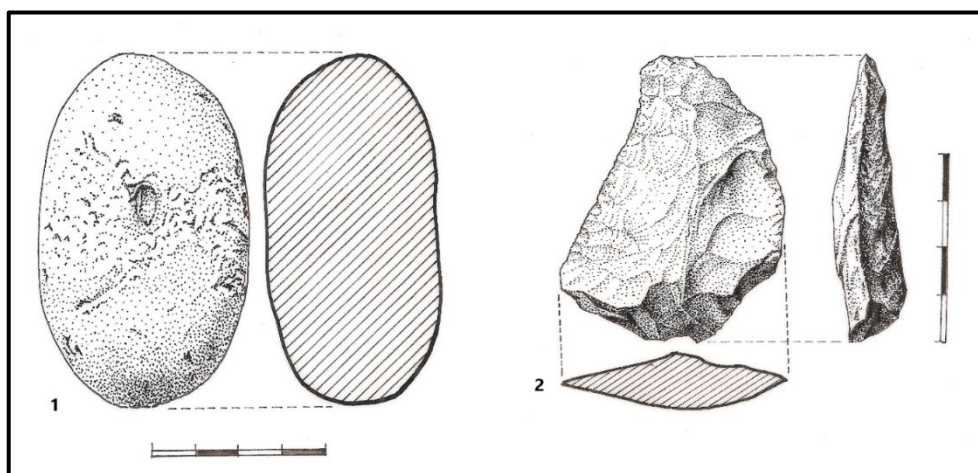

Fig. 8. Loturi-Valea lui Novac. 1-2. Lithic items belonging to the Noua Culture.
Drawing: engineer Spatariu Dan Gianni.

Fig. 9. Miorcani-Dealul Răcăriei, working space delimitation.

Fig. 10. Miorcani-Dealul Răcăriei – a site with “ash-mounds” belonging to the human communities of the Late Bronze Age, Noua Culture. Photo: Ionuț-Dumitru Stigleț.

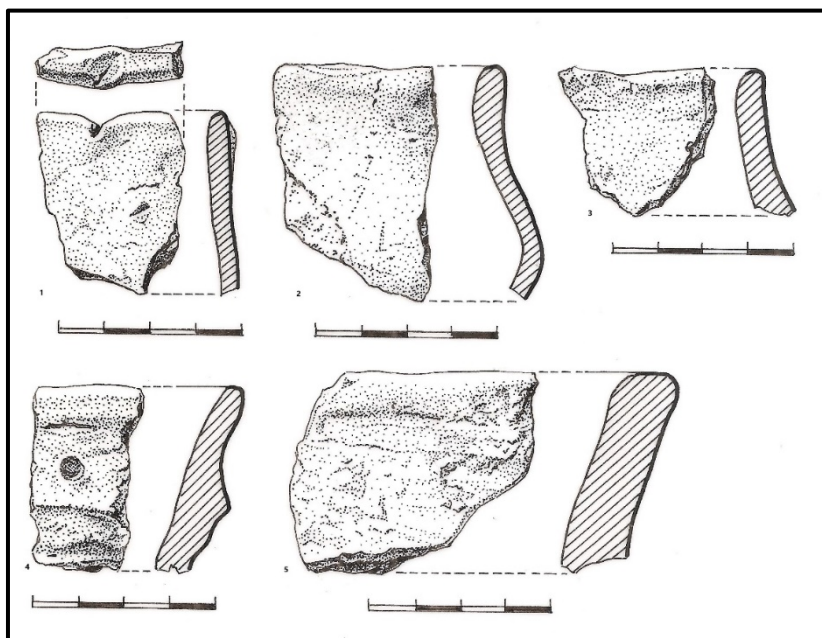

Fig. 11. Miorcani-Dealul Răcăriei, 1-5. Pottery belonging to the Noua Culture.
Drawing: engineer Spataru Dan Gianni.

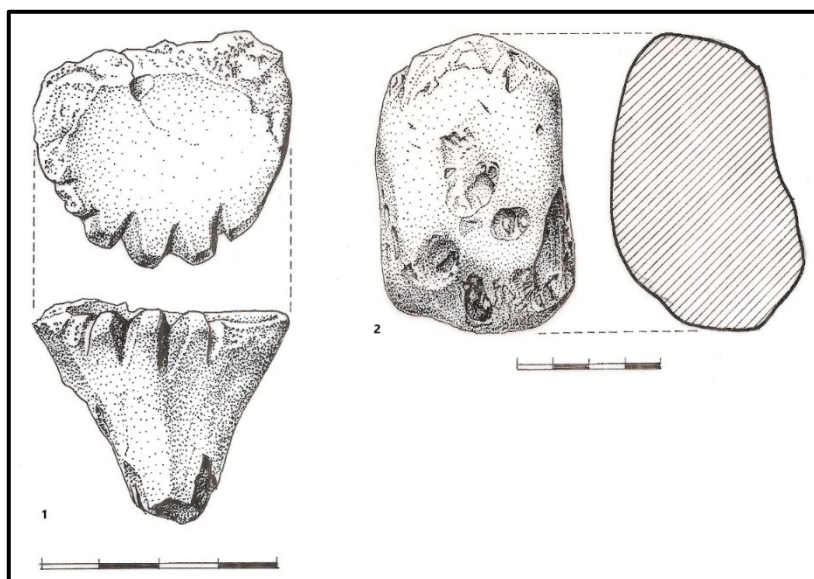

Fig. 12. Miorcani-Dealul Răcăriei, 1- Indented collarbone; 2. Flint hammer.
Drawing: engineer Spataru Dan Gianni.

Fig. 13. Rădăuți-Prut- *Vatra satului*, working space delimitation.

Fig. 14. Rădăuți-Prut- *Vatra satului* – a site with “ash-mounds” belonging to the human communities of the Late Bronze Age, Noua Culture. Photo: Ionuț-Dumitru Stigleț.

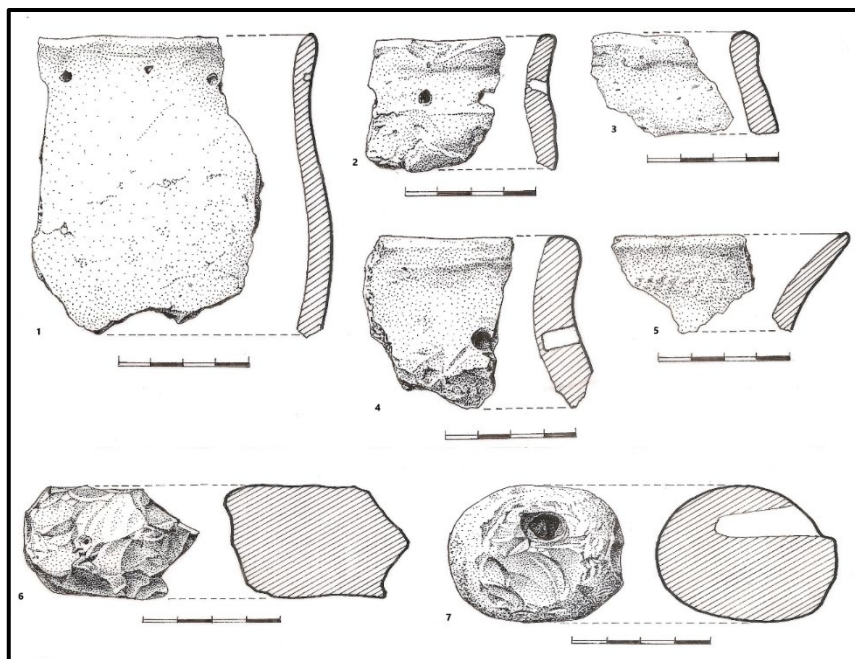

Fig. 15. Rădăuți-Prut- *Vatra satului*. 1-5. Pottery belonging to the Noua Culture. 6-7. Flint hammers. Drawing: engineer Spatariu Dan Gianni.

Fig. 16. Știubeni-Valea Glodul alb, working space delimitation.

Fig. 17. Știubeni-*Valea Glodul alb* – a site with “ash-mounds” belonging to the human communities of the Late Bronze Age, Noua Culture. Photo: Ionuț-Dumitru Stigleț.

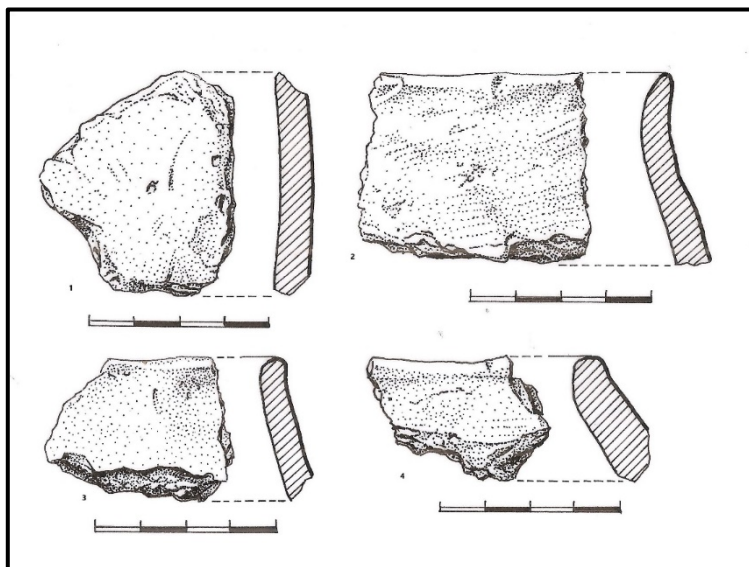

Fig. 18. Știubeni-*Valea Glodul alb*. 1-4. Pottery belonging to the Noua Culture.
Drawing: engineer Spataru Dan Gianni.

Fig. 19. Zoiţani-Dealul Ponora, working space delimitation.

Fig. 20. Zoiţani-Dealul Ponora – a site with “ash-mounds” belonging to the human communities of the Late Bronze Age, Noua Culture. Photo: Ionuţ-Dumitru Stigleţ.

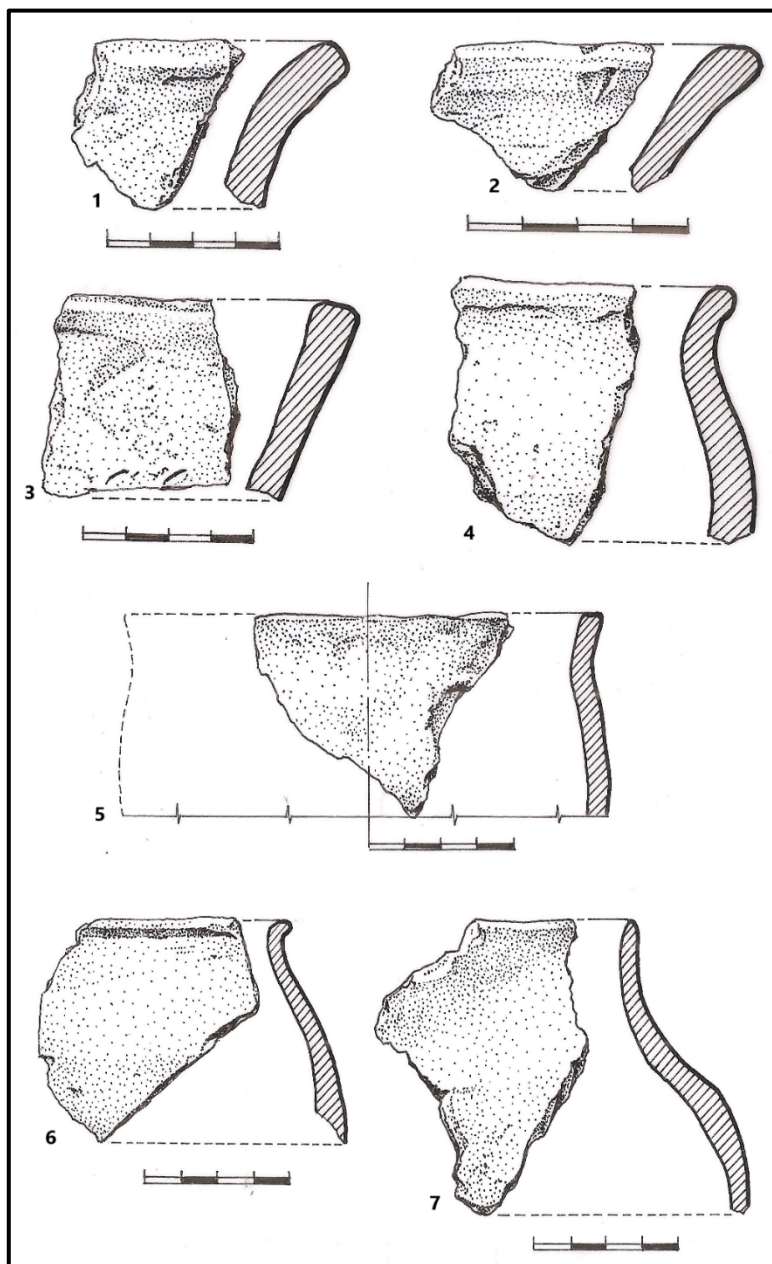

Fig. 21. Zoițani-Dealul Ponora. 1-7. Pottery belonging to the Noua Culture.
Drawing: engineer Spataru Dan Gianni.

ANALIZA COMPARATIVĂ A TREI NECROPOLE DE TIP SÂNTANA DE MUREȘ-CERNEAHOV DIN REGIUNEA MOLDOVEI ÎN SECOLELE III-V P.CHR.

Andreea-Elena Preda

**Comparative analysis of three Sântana de Mureș-Cerneahov necropolis
from the region of Moldova in the III-V centuries B.Chr.**

Abstract

This article investigates three necropolises from the Sântana de Mureș-Cerneahov culture in the Moldova region, specifically located at Bârlad-Valea Seacă (Vaslui County), Mihălășeni (Botoșani County), and Săbăoani (Neamț County). The analysis centers on several important aspects of burial practices: the ratio of inhumation to cremation graves, the orientation of the graves, the positioning of the skeletons, and the presence or absence of grave goods. By comparing these features across the three sites, the study aims to provide a deeper understanding of the burial customs and cultural interactions in this extracarpatic area during the Sântana de Mureș-Cerneahov period. The findings offer valuable insights into the diversity of funerary practices and the social structures of these ancient communities.

Keywords: *Sântana de Mureș-Cerneahov, Moldova, necropolises, funerary practice*

Cuvinte cheie: *Sântana de Mureș-Cerneahov, Moldova, necropole, rituri funerare*

Cultura Sântana de Mureș-Cerneahov este foarte bine reprezentată în spațiul extracarpatic, mai ales prin monumentele funerare care s-au păstrat până în ziua de astăzi, mai precis prin numeroasele necropole, grupuri de morminte și descoperiri izolate care datează din perioada secolelor III-V p.Chr. Deși aria de răspândire a acestui aspect arheologic este una relativ mare, de la Dunărea de Jos, până la Donul Mijlociu¹, se poate observa o omogenitate a elementelor sale.

Prin examinarea atentă a mormintelor, cercetătorii pot trage concluzii atât asupra credințelor și obiceiurilor religioase ale societății de atunci, a statului defunctului în societate, cât și a viziunii unei anumite populații despre viață și moarte. Deoarece planificarea unei înmormântări putea dura zile, luni

¹ Eugen S. Teodor, *Ceramica din necropolele nord-dunărene din secolul al IV-lea d.Chr. din colecția Muzeului Național de Istorie a României, Târgoviște*, Editura Cetatea de Scaun, 2021, p. 11.

sau ani, ea reprezenta un act planificat în detaliu zile, luni, poate chiar ani, aceasta era un ritual plin de însemnătate². Necropola nu avea numai rolul de a depozita trupurile celor trecuți în neființă, ci servea și ca loc în care participanții la ceremonia funerară puteau conștientiza fragilitatea propriei vieți³. Printre detaliile care oferă informații prețioase pentru studiul istoric, se numără: orientarea mormântului, poziția defunctului în groapă (decubit dorsal, lateral, ventral sau deranjat), ritul (inhumație sau incinerație) și prezența sau lipsa inventarului. Alături de antropologie, arheologia funerară poate oferi și detalii legate de sexul indivizilor, de cauzele decesului, dar poate determina și speranța de viață a membrilor societății respective.

În ceea ce privește necropolele din orizontul Cerneahov, deși au fost publicate numeroase lucrări de specialitate, încă nu a fost întocmit un catalog care să centralizeze toate informațiile disponibile. Tocmai de aceea, studiul de față face parte dintr-o lucrare mai amplă și anume teza mea de doctorat care se află în lucru. Ea va cuprinde un catalog unde vor fi concentrate toate datele din monografii, studii și rapoarte de săpătură despre 14 necropole de tip Sântana de Mureș-Cerneahov din spațiul extracarpatic. În ordine descrescătoare a numărului de morminte, acestea sunt: Bârlad-Valea Seacă (jud. Vaslui), Mihălășeni (jud. Botoșani), Târgșor (jud. Prahova), Barcea (jud. Galați), Bogdănești (jud. Vaslui), Săbăoani (jud. Neamț), Mogoșani (jud. Dâmbovița), Polocin (jud. Vaslui), Lunca (jud. Galați), Spanțov (jud. Călărași), Pogonești (jud. Vaslui), Independența (jud. Călărași), Izvorul (jud. Giurgiu) și Poieniști (jud. Vaslui).

În demersul de față vor fi abordate următoarele situri: Bârlad-Valea Seacă, Mihălășeni și Săbăoani (*fig. 1*). Aceste necropole au fost selectate pe baza următoarelor criterii: fiecare sit conține un număr substanțial de morminte, oferind o multitudine de date pentru analiză; toate siturile au fost publicate integral, asigurând accesibilitatea la informații; de asemenea, toate trei sunt situate în zona Moldovei, acest lucru permițând o comparație a obiectivelor limitată la o singură regiune.

Informațiile care vor face obiectul acestei analize au fost adăugate într-o bază de date creată cu ajutorul software-ului Microsoft Access, iar prin compararea acestora, acolo unde este posibil, se vor determina asemănări și deosebiri între riturile prezente în fiecare dintre cele trei necropole. Pentru o

² Mike Parker Pearson, *The Archaeology of Death and Burial*, Texas A&M University Press, 2000, p. 5.

³ Richard Morris, *Burial Grounds*, în Robert Kastenbaum (ed.), *Macmillan Encyclopedia of Death and Dying*, Vol. 1, A-K, New York, Macmillan Reference USA, 2003, p. 80.

vizualizare mai eficientă a datelor, am ales să le reprezint sub formă de grafice. Această abordare permite o mai bună comparație și analiză a practicilor funerare și al altor aspecte semnificative.

Despre cultura Sântana de Mureș-Cerneahov este deja cunoscut faptul că a fost o manifestare care a cuprins mai multe populații, dintre acestea făcând parte: goții, sarmații, taifalii și dacii liberi. Tocmai din această cauză, în cadrul cimitirelor datând din perioada secolelor III-V p.Chr. se regăsesc elemente diversificate. Cel mai la îndemână exemplu este prezența ambelor rituri de înmormântare, incinerarea și înhumarea. Biritualismul este, în perioada discutată, o caracteristică de bază a cimitirelor din spațiul extracarpatic, ritul înhumării fiind majoritar. Necropolele analizate în demersul de față nu fac excepție de la regulă, în fiecare obiectiv fiind identificate atât morminte de înhumare, cât și de incinerare. Practicarea lor simultană este evidentă mai ales în cazul necropolei de la Bârlad-Valea Seacă, unde patru dintre mormintele de înhumare fuseseră afectate de morminte de incinerare. Acestea au fost: M 60, M 83, M 181, M 455.

La Bârlad-Valea Seacă, raportul dintre cele două rituri este foarte apropiat, majoritatea fiind morminte de incinerare, mai precis 54%. Alte necropole de tip Sântana de Mureș în care predomină ritul incinerării în detrimentul înhumării sunt: Olteni (jud. Teleorman)⁴, Mogoșani (jud. Dâmbovița)⁵ și Lunca (jud. Galați).⁶ Situații diferite regăsim în cazul cimitirului de la Mihălășeni unde 82,5% din totalul de 520 de morminte sunt de înhumare, dar și la Săbăoani unde situația este asemănătoare, doar 13,72% din totalul descoperirilor funerare fiind morminte de incinerare (fig. 2).

Istoricul cercetărilor

Cu ocazia unor cercetări de suprafață, în anul 1959 a fost scoasă la lumină, în perimetrul orașul Bârlad, pe malul stâng al pârâului Valea Seacă, o

⁴ Bucur Mitrea, Constantin Preda, *Necropole din secolul al IV-lea e.n. în Muntenia*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966, p. 58-66.

⁵ Gh. Diaconu, *Das Gräberfeld von Mogoșani (Kreis Dâmbovița)*, în „Dacia”, N.S., Tom XIII, București, 1969, p. 367-402.

⁶ Ion T. Dragomir, *Necropola birituală Sântana de Mureș-Cerneahov, (sec. III-IV e.n.) de la Lunca, regiunea de sud a Moldovei*, în „Danubius”, XIX, Galați, Muzeul de Istorie Galați, 2001, p.18-31.

așezare care datează din secolele III-V p.Chr⁷. Necropola ei, aflată pe o terasă înaltă, a fost descoperită 12 ani mai târziu, iar cercetarea acesteia s-a desfășurat între 1971 și 1980⁸, până la epuizarea tuturor complexelor funerare. Cimitirul însumează 547 de morminte, fiind astfel cea mai mare necropolă de tip Sântana de Mureș-Cerneahov descoperită până acum pe teritoriul țării noastre.

Ca număr de complexe, după Bârlad-Valea Seacă, urmează necropola de la Mihălășeni, care însumează un total de 520 de astfel de descoperiri. Despre existența ei s-a aflat în 1982, în urma unor lucrări de drenare⁹, iar cercetările s-au desfășurat între 1983 și 1988.

La Săbăoani au fost dezvelite 102 morminte, prima descoperire întâmplătoare, în anul 1965, a avut loc cu prilejul amenajării unor silozuri pentru cartofi¹⁰, fiind reprezentată de niște piese de harnașament romane. Cercetarea s-a efectuat pe o perioadă de 37 de ani, între 1966 și 2003¹¹.

Orientarea mormintelor

În cadrul necropolelor de tip Sântana de Mureș-Cerneahov, a fost utilizată cu precădere orientarea N-S, unele dintre complexele funerare prezentând o mică deviație de la ax. Există și morminte orientate S-N, V-E sau E-V, dar sunt prezente în număr mult mai redus.

Dacă ne referim strict la necropolele care fac obiectul acestui studiu, observăm că la Bârlad-Valea Seacă și Mihălășeni a existat o preferință pentru orientarea defunctului cu capul spre nord (*fig. 3, fig. 4*) în timp ce, la Săbăoani, cei mai mulți dintre defuncți au fost orientați cu capul spre vest. Acest lucru poate sugera că necropola din urmă a aparținut unor grupuri de populații diferite. Totuși, 18 dintre schelete au fost deranjate din vechime, autorul monografiei punând aceste intervenții pe seama obiceiului reînhumării¹², astfel că nu avem informații despre orientarea lor inițială.

⁷ Vasile Palade, *Așezarea și necropola de la Bârlad-Valea Seacă (sfârșitul sec. al III-lea – a doua jumătate a sec. al V-lea)*, București, Editura ARC 2000, 2004, p. 41.

⁸ Ioan Mitrea, *Contribuția cercetărilor arheologice de la Bârlad-Valea Seacă la cunoașterea culturii Sântana de Mureș*, în „Acta Musei Tutovensis”, II, 2007, p. 7.

⁹ Octavian Liviu Șovan, *Necropola de tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Mihălășeni (jud. Botoșani)*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2009, p. 11.

¹⁰ Vasile Ursachi, *Săbăoani: monografie arheologică*, Vol. 2, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2010, p. 9.

¹¹ *Ibidem*, p. 162.

¹² *Ibidem*, p. 152.

Poziția scheletelor în groapă

În toate cele trei obiective arheologice, poziția predominantă a fost aceea în decubit dorsal, cu mâinile și picioarele în diferite poziții. Desigur, în fiecare necropolă au existat și excepții de la regulă, defuncții putând fi așezați în decubit lateral, stâng sau drept, sau în decubit ventral (*fig. 5*), cum este și cazul mormintelor M 57, M 327, M 373 și M 401 de la Mihălășeni. În fiecare dintre cele trei necropole care fac obiectul acestui studiu au fost descoperite în număr foarte mare morminte de înhumăție la nivelul cărora oasele lipseau parțial sau erau deranjate. Aceste profanări ale mormintelor au fost puse pe seama jafurilor¹³. O altă explicație a acestui fenomen se referă la obiceiuri magico-rituale¹⁴, în cadrul cărora scheletele erau dezgropate și reînhumate ulterior. Diferența dintre mormintele jefuite și cele deranjate ca urmare a unui ritual poate fi determinată pe baza prezenței sau absenței inventarului¹⁵.

În necropola Bârlad-Valea Seacă, 77% din cele 251 de morminte de înhumăție înregistrate în baza de date conțineau schelete în poziție de decubit dorsal. În plus, 22% dintre morminte au fost găsite deranjate sau distruse, făcând imposibilă reconstituirea poziției inițiale de înhumare a scheletelor. Doar 1% dintre morminte au fost descoperite în decubit lateral.

La Mihălășeni, din totalul celor 417 schelete provenite din mormintele de înhumăție, 82% au fost descoperite în decubit dorsal, iar 15% au fost deranjate sau distruse. Restul de 3% au fost aranjate în decubit dorsal sau ventral.

În necropola de la Săbăoani, mormintele de înhumăție în care au fost descoperite schelete aflate în decubit dorsal sunt în proporție de 75%, iar 23% dintre acestea au fost fie deranjate, fie distruse, astfel că nu se cunoaște poziția lor inițială.

Inventar

Analiza obiectelor descoperite în inventarele mormintelor oferă detalii despre statutul pe care defunctul l-a avut în timpul vieții, dar și despre societate și felul în care aceasta se raporta la fenomenul inevitabil al morții. Vasele ceramice, armele, obiectele de uz casnic, podoabele, piesele de toaletă și accesoriile vestimentare depuse în mormânt puteau fie să îi fi aparținut persoanei atunci când trăia, fie să fi fost folosite strict pentru ritualul

¹³ Kovács István, *A marosszentannai népvándorlaskori temető*, Cluj, 1912, p. 253.

¹⁴ Vasile Palade, *Un obicei magico-ritual în necropola din secolul al IV-lea de la Bârlad-Valea Seacă*, în „Thraco-Dacica”, tomul III, București, 1982, p. 187.

¹⁵ *Ibidem*, p. 188.

înmormântării, mai ales când obiectele sunt recurente în cadrul necropolei¹⁶. Oricare ar fi fost originea lor, destinația obiectelor era aceea de a-i folosi defunctului în viața de apoi.

În arealul culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, au fost descoperite numeroase morminte în care inventarele au fost destul de bogate, dar au existat și morminte în care au existat puține materiale sau chiar deloc. Deși inventarul a fost considerat de mulți cercetători drept o dovadă a prosperității, această interpretare nu este neapărat una corectă deoarece lipsa lui putea exprima, de multe ori, o anumită sobrietate¹⁷. În necropola de la Bârlad-Valea Seacă, raportul dintre mormintele cu inventar și cele fără inventar este aproape egal, mormintele fără inventar fiind identificate în număr de 263, iar cele cu inventar de 282.

Inventarul a fost sau nu prezent atât în mormintele de inhumatie, cât și în mormintele de incineratie. După cum se poate observa în *fig. 6*, predomină mormintele de incineratie care nu au avut niciun fel de inventar. Acest lucru se datorează, cel mai probabil, acțiunii focului asupra pieselor. Observăm cum, în cazul necropolei de la Bârlad-Valea Seacă, predomină mormintele fără inventar, cele cu inventar fiind doar 44,23%, iar la Mihălășeni se găsesc cu precădere morminte cu piese funerare, din totalul de 520 de morminte, ele reprezentând 69,42%. La Săbăoani, situația este asemănătoare cu necropola de la Bârlad-Valea Seacă, predominând, și în acest caz, mormintele fără inventar, aflate aici în proporție de 65,68%.

În ceea ce privește mormintele de incineratie, unii arheologi au avut tendința să considere că urnele și vasele-capac fac parte din inventar, dar ele doar au jucat rolul de recipient pentru depunerea resturilor cinerare¹⁸. Uneori, acestea au avut urme de ardere secundară, cum este și cazul unor morminte de incineratie de la Mihălășeni.

Piesele descoperite în cadrul mormintelor au avut un rol foarte important și în datarea acestora. De pildă, în necropola de la Bârlad-Valea Seacă au fost găsite patru monede, datând din perioade diferite. În mormântul 381¹⁹ a fost descoperită o monedă de argint din perioada lui Marcus Aurelius

¹⁶ Jill L. Baker, *The Funeral Kit: Mortuary Practices in the Archaeological Record*, Walnut Creek, California, Left Coast Press Inc., 2012, p. 12.

¹⁷ Ion Motzoi-Chicideanu, *Obiceiuri funerare în Epoca Bronzului la Dunărea Mijlocie și Inferioară*, București, Editura Academiei Române, 2011, p. 64.

¹⁸ *Ibidem*, p. 62.

¹⁹ Vasile Palade, *Așezarea...*, p. 131.

(161–180 p.Chr.); o monedă din aur emisă în perioada domniei lui Constans (337-350 p.Chr.) a fost recuperată din mormântul 501²⁰; un pandantiv confecționat dintr-o monedă de aur, care a circulat în vremea lui Constantius al II-lea (337-361 p.Chr.) a fost descoperit în mormântul 507²¹; o altă piesă monetară din cupru, cu perforație, despre care nu se oferă detalii despre perioada căreia îi aparține, a fost descoperită în mormântul 520²². Totodată, calitatea lor de pandantive poate sugera și faptul că mormintele din al căror inventar fac parte nu datează neapărat din perioada în care aceste monede au circulat, existând posibilitatea ca mormintele să fie mai târzii, datarea generală a necropolei fiind între secolele III-V p.Chr.²³ În celelalte două necropole discutate în studiul de față, nu a fost făcută nicio descoperire numismatică, acest lucru îngreunând datarea mormintelor.

Concluzii

Acest studiu oferă o scurtă comparație între cele trei necropole de tip Sântana de Mureș-Cerneahov, Bârlad-Valea Seacă, Mihălășeni și Săbăoani. Prin analiza diferitelor aspecte precum numărul total al mormintelor, riturile de înmormântare din fiecare necropolă (inhumație și incinerație), poziția scheletelor în groapă și orientarea lor, prezența sau lipsa inventarului funerar, am dedus informații însemnate despre obiceiurile de înmormântare din perioada secolelor III-V p.Chr. Prin reprezentarea grafică a datelor, s-au putut distinge mai bine diferențele și asemănările dintre cele trei necropole.

Studiul reflectă dinamica sociale și culturale prezente în acea perioadă. Această analiză va fi un punct de plecare pentru cercetările viitoare privitoare la comunitățile de tip Sântana de Mureș-Cerneahov din acest spațiu geografic.

²⁰ *Ibidem*, p. 139.

²¹ *Ibidem*, p. 140.

²² *Ibidem*, p. 143.

²³ *Ibidem*, p. 224.

FIG. 1. LOCALIZAREA GEOGRAFICĂ A NECROPOLELOR

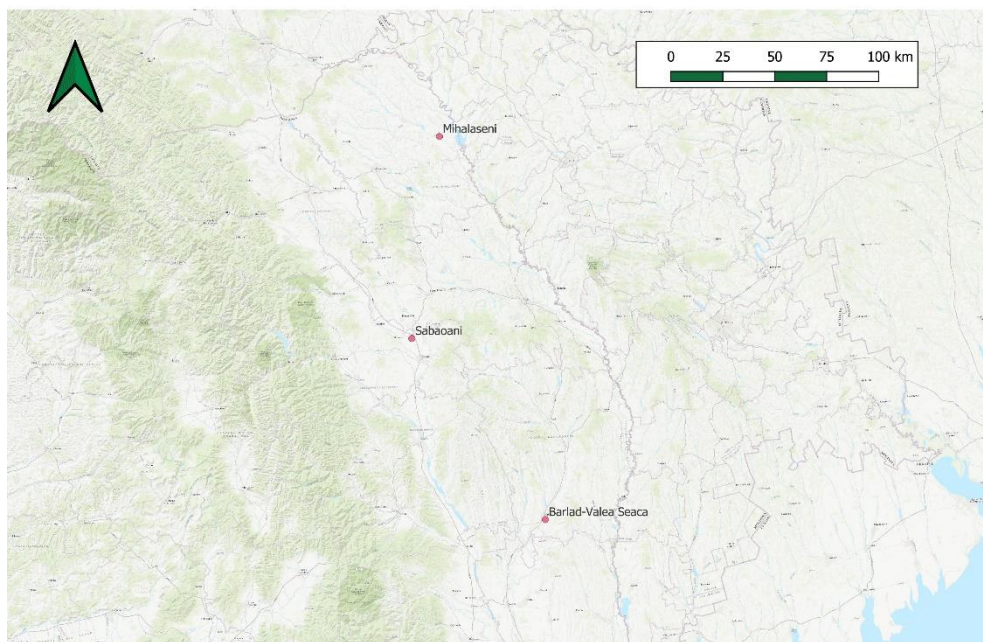

FIG.2. RAPORTUL DINTRE MORMINTELE DE INHUMAȚIE ȘI MORMINTELE DE INCINERAȚIE DIN CELE TREI NECROPOLE

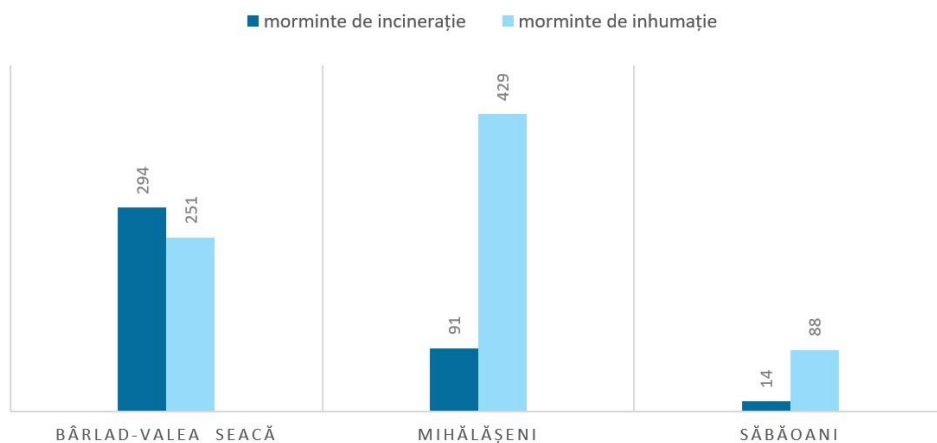

FIG.3. DIRECȚIA ÎNSPRE CARE ERA ÎNDREPTAT CAPUL DEFUNCTULUI

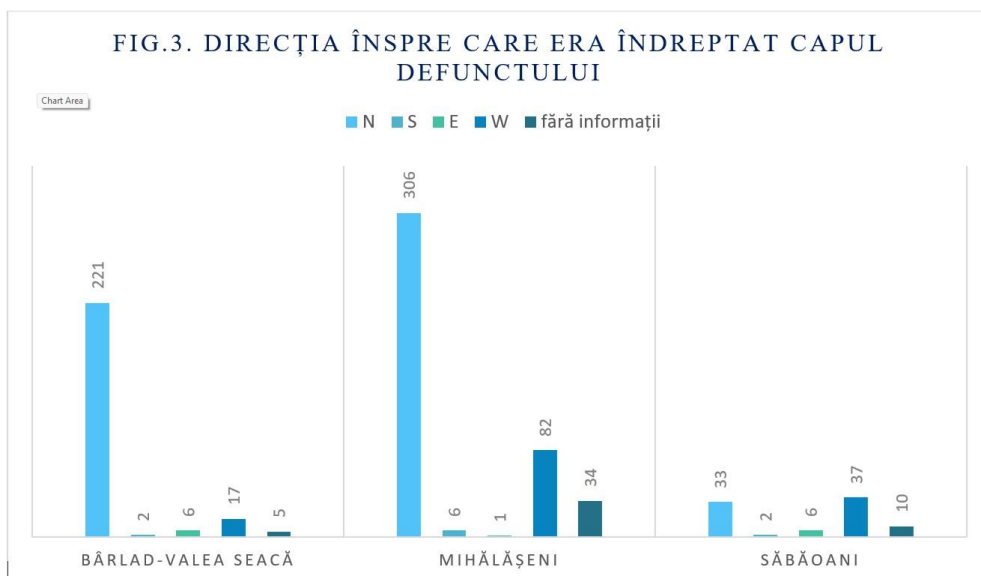

FIG.4. VARIAȚII ALE ORIENTĂRII DE TIP N-S

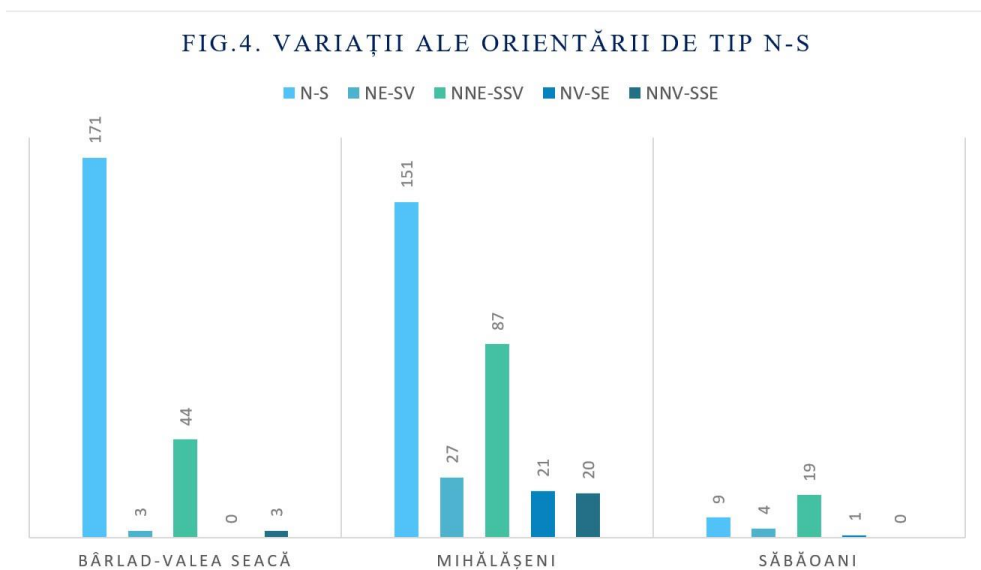

FIG.5. POZIȚIA DEFUNCȚILOR ÎN GROAPĂ ÎN NECROPOLELE STUDIAȚE

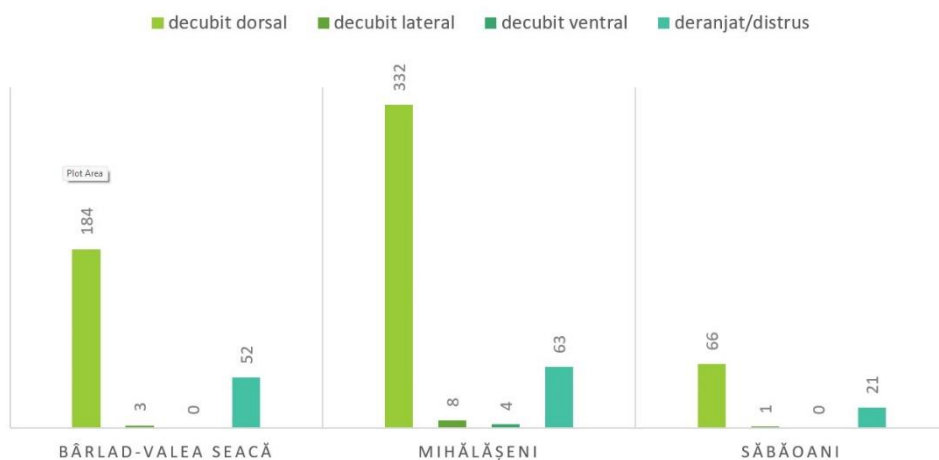
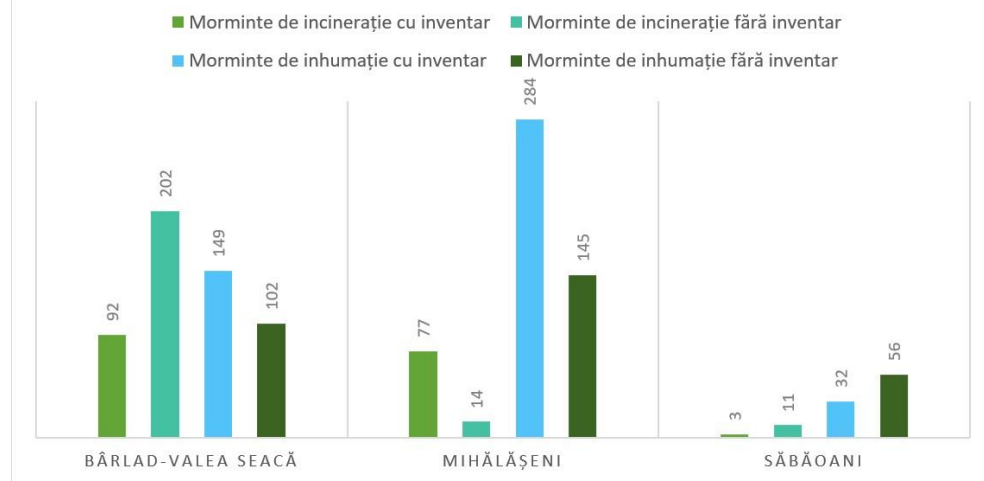

FIG.6. REPARTIȚIA INVENTARELOR ÎN FUNCȚIE DE TIPURILE DE MORMINTE DIN NECROPOLE

CONTINUITĂȚI LEXICALE – CONTINUITĂȚI ȘI DISCONTINUITĂȚI SEMANTICE ȘI SIMBOLICE ÎN *HISTORIAE ABBREVIATAE* ALE LUI AURELIUS VICTOR. VOCABULARUL PUTERII SUPREME ȘI AL DEȚINĂTORILOR EI*

Nelu Zugravu**

Lexical continuities – semantic and symbolic continuities and discontinuities in the *Historiae abbreviatae* of Aurelius Victor. Vocabulary of supreme power and its holders Abstract

*The vocabulary of the writings of late Antiquity is a significant indicator of the semantic and symbolic adaptations and changes absorbed by certain lexemes in harmony with the changes that occurred in the sphere of the historical reality of reference. At the same time, it allows us to evaluate the way in which the authors perceived them and adapted them to their own political visions and moral conceptions or religious options. There are important contributions in this sense. Following this direction of philological and historical analysis, we propose an original approach below, that is, to examine a series of terms taken from the work *Historiae abbreviatae*, or *Caesares*, by Aurelius Victor which, on the one hand, reveals both the persistence of some elements of classical political thought, and the emergence of a specific political culture of late Antiquity, expressed through a renewed semantics of traditional words, while, on the other hand, it reveals some elements of the historical conception and ideological orientation of the author; here we will analyze the vocabulary of supreme power and its holders.*

Continuità lessicali – continuità e discontinuità semantiche e simboliche nelle *Historiae abbreviatae* di Aurelio Vittore. Vocabolario del potere supremo e dei suoi detentori Riassunto

Il vocabolario degli scritti della tarda Antichità è un indicatore significativo

* Abrevierile revistelor sunt conforme cu *L'Année philologique*, iar cele ale surselor antice – cu dicționarele și lucrările de specialitate (Abbreviations of publications are in accordance with *L'Année philologique*, and those of ancient sources with dictionaries and specialist works).

** Centrul de Studii Clasice și Creștine, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (Center for Classical and Christian Studies, Faculty of History, „Alexandru Ioan Cuza” University of Iași), nelu@uaic.ro.

degli adattamenti e dei cambiamenti semantici e simbolici assorbiti da taluni lessemi in sintonia con i mutamenti avvenuti nella sfera della realtà storica di riferimento. Allo stesso tempo, esso permette di valutare il modo in cui gli autori li hanno percepiti e adattati alle proprie visioni politiche e alle proprie concezioni morali o opzioni religiose. Vi si trovano in questo senso contributi importanti. Seguendo questa direzione di analisi filologica e storica, ci proponiamo qui di seguito un approccio originale, ossia esaminare una serie di termini tratti dall'opera **Historiae abbreviatae**, o **Caesares**, di Aurelio Vittore che, da un lato, rivela sia il perdurare di alcuni elementi del pensiero politico classico, sia l'emergere di una cultura politica specifica della tarda Antichità, espressa attraverso una rinnovata semantica dei vocaboli tradizionali, mentre, dall'altro, rivela alcuni elementi della concezione storica e dell'orientamento ideologico dell'autore; ne analizzeremo qui il vocabolario del potere supremo e dei suoi detentori.

Keywords: Aurelius Victor; **Historiae abbreviatae**; rector, moderator, dux, tyrannus, dominus, imperator, princeps, Augustus, Caesar; imperium, regnum, potentia, potestas, tribunicia potestas, dominatio, tyrannis, dominatus, interregnum.

Parole-chiave: Aurelio Vittore; **Historiae abbreviatae**; rector, moderator, dux, tyrannus, dominus, imperator, princeps, Augustus, Caesar; imperium, regnum, potentia, potestas, tribunicia potestas, dominatio, tyrannis, dominatus, interregnum.

Cuvinte-cheie: Aurelius Victor; **Historiae abbreviatae**; rector, moderator, dux, tyrannus, dominus, imperator, princeps, Augustus, Caesar; imperium, regnum, potentia, potestas, tribunicia potestas, dominatio, tyrannis, dominatus, interregnum.

Vocabularul scrierilor Antichității târzii reprezintă un indicator semnificativ al adecvărilor și mutațiilor semantice și simbolice suferite de un lexem sau altul în contextul transformărilor petrecute în sfera realității istorice pe care o denumesc. În același timp, el permite aprecierea manierei în care autorii lucrărilor respective le-au perceput și le-au adaptat orientărilor politice, concepțiilor morale sau opțiunilor religioase ale lor. Există, în acest sens, contribuții importante – studii de caz sau comentarii punctuale la ediții de text, semnate de Isabel Moreno Ferrero¹, Denis Roques², Valerio Neri³,

¹ Isabel Moreno Ferrero, *Elementos biograficos en el Breviario de Festo*, în „SHHA”, IV-V, 1986-1987, p. 173-188.

² Denis Roques, *Le vocabulaire politique d'Herodien*, în „Ktema”, 15, 1990, p. 35-71.

³ Valerio Neri, *Il populus Romanus nell'Historia Augusta*, în *Historiae Augustae Colloquium Maceratense*, a cura di Giorgio Bonamente, Gianfranco Paci, Edipuglia, Bari, 1995, p. 219-267; idem, *L'usurpatore come tirano nel lessico politico della tarda antichità*, în François Paschoud, Joachim Szidat (Hrsgg.), *Usurpation in der Spätantike. Akten des Kolloquiums „Staatsstreich und Staatlichkeit”*, 6.-10. März 1996, Solothurn-Bern, Stuttgart, 1997, p. 71-96; idem, *I marginali nell'Occidente tardoantico. Poveri, 'infames' e criminali nella*

Dirk Schlinkert⁴, Joseph Hellegouarc'h⁵, Matilde Conde Salaar, Cristina Martín Puente⁶, Milena Minkova⁷, Ralph W. Mathisen⁸, Renan Frighetto⁹,

nascente società cristiana, Bari, Edipuglia, 1998; idem, *Cives e peregrini nella Roma tardoantica: l'esaltazione dell'origo romana*, în *Identità e valori. Fattori di aggregazione e fattori di crisi nell'esperienza politica antica*, Bergamo, 16-18 dicembre 1998, a cura di Giuseppe Zecchini, Alberto Barzanò, Franca Landucci Gattinoni, Roma, 2001, p. 257-281; idem, *Concetto politico e concetto eccelsiale di **populus** nella tarda antichità*, în *Popolo e potere nel mondo antico. Atti del convegno internazionale Cividale del Friuli, 23-25 settembre 2004*, a cura di Gianpaolo Urso, Pisa, Edizioni ETS, 2005, p. 215-232; idem, *Il lessico sociologico della tarda antichità: l'esempio della «Variae» di Cassiodoro*, în „StudStor”, 51, 2010, p. 5-52; idem, *Tra schiavi e liberi: aspetti della mobilità sociale tardoantica*, în „Koinonia”, 36, 2012, p. 89-108; idem, *Popolo di Dio e popolo di Roma: limiti e relazioni di due universalismi*, în *Confini, circolazione, identità ed ecumenismo nel mondo antico. Atti del VII Incontro di Studi tra storici e giuristi dell'Antichità, Vercelli, 24-25 maggio 2018*, a cura di Paolo Garbarino, Patrizia Giunti, Gabriella Vanotti, Firenze, Mondadori Education S.p.A., 2020, p. 108-130; idem, *Povertà, criminalità e disordine sociale nella tarda antichità*, p. 181-194 (*apud* <https://www.academia.edu/>).

⁴ Dirk Schlinkert, *Ordo senatorius und nobilitas. Die Konstitution des Senatsadels in der Spätantike. Mit einem Appendix über den praepositus sacri cubiculi, den „allmächtigen“ Eunuchen am kaiserlichen Hof*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 1996.

⁵ Joseph Hellegouarc'h, *Sur le sens et l'emploi du vocabulaire politique chez Eutrope*, în *Moussyllanea. Mélanges de linguistique et de littérature anciennes offerts à Claude Moussy*, Bruno Bureau, Christian Nicolas, avec une préface d'Hubert Zehnacker, Louvain-Paris, Éditions Peeters, 1998, p. 371-377.

⁶ Matilde Conde Salazar, Cristina Martín Puente, *La denominación del gobernante en los historiadores latinos de la Antigüedad Tardía. Estudio léxico*, în „Emerita”, LXXII/2, 2004, p. 267-286; iidem, *La expresión del acceso a un cargo en Gregorio de Tours y Jordanes*, în „Revista Española de Lingüística”, 34/2, 2004, p. 511-528.

⁷ Milena Minkova, *Spostamento dei concetti politici nel lessico cristiano: dignitas in Boezio*, în *Popolo e potere nel mondo antico...*, p. 249-257.

⁸ Ralph W. Mathisen, *Peregrini, Barbari, and Cives Romani: Concepts of Citizenship and the Legal Identity of Barbarians in the Later Roman Empire*, în „American Historical Review”, October 2006, p. 1011-1040; idem, „Becoming Roman, Becoming Barbarian”: *Roman Citizenship and the Assimilation of Barbarians into the Late Roman World*, în *Migration and Membership Regimes in Global and Historical Perspective. An Introduction*, edited by Ulbe Bosma, Gijs Kessler and Leo Lucassen, Brill, 2013, p. 191-217 (DOI: https://doi.org/10.1163/9789004251151_009).

⁹ Renan Frighetto, *De la barbarica gens hacia la christiana ciuilitas: la concepcion de regnum según el pensamiento político de Isidoro de Sevilla (siglo VII)*, în „Anuario del Centro de Studios Historicos «Prof. Carlos S.A. Segretti»”, 7, 2007, p. 203-220; idem, *Relações e distinções dos conceitos de gens e **populus** e a construção de uma identidade nobliárquica na Hispania visigoda na antiguidade tardia (séculos VI – VII)*, în *Fronteiras e identidades no Império Romano: aspectos sociopolíticos e religiosos*, Gilvan Ventura da Silva, Érica Cristhyane Moraes da Silva (organizadores), Vitória, GM Editora, 2015, p. 177-208.

Darío N. Sánchez Vendramini¹⁰, Maria Luisa Fele¹¹, J.L. Cañizar Palacios¹², Elena Malaspina¹³, Nelu Zugravu și Mihaela Paraschiv¹⁴, José Ángel Castillo Lozano¹⁵, Cozmin-Valerian Broșteanu¹⁶. Urmând această direcție de analiză filologică și istorică, în cele ce urmează, ne propunem să examinăm o serie de termeni din lucrarea *Historiae abbreviatae* sau *Caesares* compusă între 358-361 de istoricul Sextus Aurelius Victor (cca 320 – post-389)¹⁷ care dezvăluie atât permanența unor elemente ale gândirii politice clasice, cât și emergența unei culturi politice specifice vremurilor tardoantice, exprimată printr-o semantică înnoită a vocabulelor tradiționale, pe de o parte, iar, pe de alta, relevă anumite elemente ale concepției istorice și orientării ideologice a autorului¹⁸; îndrăznim să credem că, cel puțin în anumite puncte, demersul nostru este o premieră. După ce cu alte prilejuri ne-am referit la conceptele

¹⁰ Darío N. Sánchez Vendramini, *Transformación y tradición. Consideraciones sobre la adaptación del pensamiento político clásico en la Antigüedad Tardía*, în „Diálogos”, 12/2-3, 2008, p. 43-52.

¹¹ Maria Luisa Felle, *Comento*, în idem, *Il Breviarium di Rufio Festo*, testo, traduzione e commento filologico con una introduzione sull'autore e l'opera, Hildesheim, Weidmannsche Verlagsbuchhandlung, 2009, p. 111-552.

¹² J.L. Cañizar Palacios, *Populus y provinciales: la población bajoimperial en la inscripción de las constitutions del Codes Theodosianus*, în „Veleia”, 27, 2010, p. 285-303.

¹³ Elena Malaspina, *Res Publica nell'Occidente romanobarbarico: nostalgia ed eclissi di un modello*, în „Rivista di cultura classica e medievale”, 54, 2012, p. 317-332.

¹⁴ Nelu Zugravu, Mihaela Paraschiv, *Le vocabulaire de la sphère du pouvoir dans l'Épître de Caesaribus*, în „C&C”, 10, 2015, p. 389-424; Nelu Zugravu, *Note și comentarii*, în Sextus Aurelius Victor, *Liber de Caesaribus. Carte despre împărați*, editio bilinguis/editie bilingvă, ediția a II-a revizuită și adăugită, traducere, considerații privind limba și stilul și notă asupra ediției de Mihaela Paraschiv, ediție îngrijită, abrevieri, studiu introductiv, ediții de izvoare folosite, notă asupra ediției, note și comentarii, apendice și indice de Nelu Zugravu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2022 (*Thesaurus Classicus* III), p. 283-616.

¹⁵ José Ángel Castillo Lozano, *Categorías de poder en el reino visigodo de Toledo: los tiranos en las obras de Juan de Biclario, Isidoro de Sevilla y Julián de Toledo*, Murcia, 2019 (*Antigüedad y cristianesimo. Monografías históricas sobre la Antigüedad tardía XXXIII-XXXIV*).

¹⁶ Cozmin-Valerian Broșteanu, *Vocabularul deținătorilor puterii suverane din timpul crizei de la mijlocul veacului al III-lea în breuiaria istoriografice latine târzii*, în „Carpica”, LII, 2023, 128-138.

¹⁷ Despre autor și operă, vezi, în ultimă instanță, Mehran A. Nickbakht, Carlo Scardino, *Einleitung*, în Aurelius Victor, *Historiae abbreviatae*, ediert, übersetzt und kommentiert von Mohran A. Nickbakht und Carlo Scardino, Paderborn, Brill-Ferdinand Schöningh, 2021, p. 1-39; Nelu Zugravu, *Studiu introductiv*, în Sextus Aurelius Victor, *op.cit.*, p. 11-142, și, cu foarte multă precauție, Justin A. Stover and George Woudhuysen, *The Lost History of Sextus Aurelius Victor*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2023 (epub).

¹⁸ Toate trimerterile se fac la ediția Sextus Aurelius Victor, *Liber de Caesaribus...*, ed. Nelu Zugravu și Mihaela Paraschiv, Iași, 2022.

de ciuis, *Vrbs* (*urbs*), *respublica* (*res Romana*, *status Romanus*, *imperium*, *imperium Romanum* ș.a.), *auctoritas*, *libertas*, *populus* (*populus Romanus*, *Quirites*, *ciues Romani*, *uulgus*, *plebs*), *senatus* și *militēs*¹⁹, în textul de față, ne vom concentra asupra lexicului folosit pentru a defini pe puterea supremă și pe deținătorul ei. Aspectul ni se pare cu atât mai interesant, cu cât acest breviar istoriografic, în ciuda caracterului neoficial, aproape autobiografic, se adresa unui public multiform (elite politice recente, funcționari ai arborescenței birocrăției imperiale centrale și provinciale, *homines militares subagrestes*, juriști, intelectuali, dar și persoane mai puțin instruite), ale cărui interese politice și opțiuni ideologice îl făcea să perceapă nuanțat puterea supremă și pe deținătorul ei.

Res publica are, de la Octavianus Augustus, un singur conducător. Aurelius Victor îl desemnează cel mai adesea în termeni ciceronieni – *rector* (5 atestări)²⁰, *moderator* (o ocurență)²¹, *dux* (în sensul de conducător politic, principe, nu în cel tehnic, de comandant militar²²) (o ocurență)²³, *tyrannus* (5 ocurențe)²⁴, *dominus* (5 ocurențe)²⁵, dar, mai ales, *imperator* (22 ocurențe)²⁶

¹⁹ Nelu Zugravu, *Continuită lessicali – continuită e discontinuită semantice e simbolice nelle Historiae abbreviatae di Aurelio Vittore, XIII Convegno romeo-italiano Tradizione e innovazione tra antichità classica e medioevo: forme, strumenti e modelli di comunicazione letteraria e artistica* (<https://history.uaic.ro/cercetare/manifestari-stiintifice/>; http://www.accademia-fiorentina.it/?pg=notiz_iario_italiano_di_antichistica) (actele colocviului se află sub tipar); *Senatul și armata în Historiae abbreviatae a lui Aurelius Victor* (volum omagial Adrian Ardeț, sub tipar).

²⁰ 5, 4: Nero; 8, 8: *summus rector*; 26, 7: *rectoribus specie*; 35, 5: Tetricus; 40, 30: Maxentius. Pentru *rector*, vezi Cic., *De orat.*, I, 211; *Rep.*, II, 29, 51; V, 7, 9 etc.; Darío N. Sánchez Vendramini, *op. cit.*, p. 47; Jonathan Zarecki, *Cicero's Ideal Statesman in Theory and Practice*, Bloomsbury, London-New York, 2015, în special cap. III, *De Re Publica and the Outbreak of Civil War*, p. 77-104.

²¹ 13, 9: Traianus. Vezi Cic., *Rep.*, V, 6, 8. Pentru *moderator*, vezi TLL, VIII, col. 1209-1210 (s.v. *moderator*), 1217-1217 (s.v. *moderor*); Joseph Hellegouarc'h, *Le vocabulaire latin des relations et des partis politiques sous la République*, Paris, 1972, p. 263-265; Nelu Zugravu, *Note și comentarii*, în Sextus Aurelius Victor, *op.cit.*, p. 396, nota 271.

²² 4, 2; 20, 9; 20, 21; 33, 20; 35, 3; 37, 3; 39, 1; 40, 18.

²³ 33, 17: Gallienus. Pentru înțelesul amintit al lui *dux*, cf. Hor., *Carm.*, IV, 5, 5: *Luccem redde tuae, dux bone, patriae*; 37-38: *Longas o utinam dux bone ferias/ praestes Hesperiae*). Vezi și TLL, V/1, col. 2318-2324, s.v. *dux* I A 1-2; Joseph Hellegouarc'h, *op.cit.*, p. 323-326; Nelu Zugravu, *Note și comentarii*, în Sextus Aurelius Victor, *op.cit.*, p. 581, nota 645.

²⁴ 4, 5: Claudius; 9, 9: Nero, Vitellius; 12, 2: Domitianus; 33, 24; 40, 18; 40, 29: Maxentius. ²⁵ 3, 7 și 3, 13 Caligula; 11, 2: Domitianus; 39, 4 și 39, 8: Diocletianus.

²⁶ Cf. Aurelii Victoris Liber de Caesaribus, *Incerti auctoris Epitome de Caesaribus, Concordantiae et Indices*, conscripsit L. Cardinali, I, Aurelii Victoris Liber de Caesaribus, Hildesheim-Zürich-New York, Olms-Weidmann Verlag, 2012 (*infra*, *Concordantiae et Indices*, I), p. 119, s.v. *imperator*.

și *princeps* (16 incidente)²⁷; noi sunt *Augustus*, întrebuințat de opt ori²⁸, și *Caesar*, întâlnit de 29 de ori²⁹. Cele dintâi, dintre care doar *dominus*, *imperator* și *princeps* sunt titluri oficiale, prezintă evidente adaosuri de semnificații. Astfel, ca rezultat al extensiunii spațiale a lui *res publica*, Aurelius Victor îl numește pe cel aflat în fruntea statului *rector gentium*³⁰, *moderator omnium*³¹, *omnium princeps*³².

Princeps continuă să desemneze, ca pe vremea Republicii, un membru eminent al Senatului³³ – așadar, *senatus princeps*³⁴, *prior ordinis amplissimi*³⁵, cum este numit Claudius II, dar capătă și semnificația de împărat ales printr-o decizie legală (*ius principis*)³⁶ sau care se remarcă prin

²⁷ 3, 16; 5, 2; 10, 2; 14, 13; 22, 2; 26, 1; 34, 4; 35, 9; 35, 14; 36, 1; 37, 3; 37, 5; 40, 13; 42, 5; 42, 18; 42, 23.

²⁸ *Tit.*; 13, 12; 20, 25; 24, 1; 27, 1; 31, 3; 40, 8; 42, 12.

²⁹ Cf. *Concordantiae et Indices*, I, p. 44-45, s.v. *Caesar*.

³⁰ 5, 4. Pentru titlul de *rector* acordat neoficial unor împărați, cf. Attilio Mastino, *Orbis, κόσμος, οἰκουμένη: aspetti spaziali dell'idea di impero universale da Augusto a Teodosio*, în *Popoli e spazio romano tra diritto e profezia. Atti del 3. Seminario internazionale di studi storici „Da Roma alla terza Roma” 21-23 aprile 1983, Roma, Italia, Napoli, 1986*, p. 78 (nota 100) (*mundi rector*: Domitinaus), 98 (nota 245), 99, 103 (nota 295), 105, 118 (nota 432), 124 (nota 449), 125 (nota 458), 126 (nota 459), 127, 139-140 (*rector orbis*: Pertinax, Didius Iulianus, Septimius Severus, Caracalla, Geta, Heliogabalus, Gallienus), 140 (*rector orbis et dominus*: Diocletianus), 140 (*rector totius orbis*: Constantinus I), 140 (*rector orbis terrae*: Constantinus I); pentru Constantinus I, vezi și Johannes Wienand, *Der Kaiser als Sieger. Metamorphosen triumphaler Herrschaft unter Constantin I.*, Berlin, 2012, p. 387-390.

³¹ 13, 9.

³² 34, 4.

³³ Joseph Hellegouarc'h, *op.cit.*, p. 332-333. Pentru *princeps*, în general, cf. *TLL*, X/2, col. 1279-1286, s.v. *princeps III A 1*; *OLD*, p. 1458, s.v. *princeps 3b, 6*; Joseph Hellegouarc'h, *op. cit.*, 327-361, 441-442; Eugen Cizek, *Mentalități și instituții politice romane*, traducere în limba română de Ilieș Câmpeanu, București, 1998, p. 223-234; Nelu Zugravu, *Note și comentarii*, în Sextus Aurelius Victor, *op.cit.*, p. 324, nota 81. Pentru conceptul ciceronian de *princeps*, cf. Ettore Lepore, *Il princeps ciceroniano e gli ideali politici della tarda repubblica*, Napoli, 1954; Joseph Hellegouarc'h, *op.cit.*, p. 350-353, 484-500; Alfredo Valvo, *L'uomo di stato, il governo, la legittimità del potere nel De re publica ciceroniano e nelle Res gestae divi Augusti*, în *Analecta Brixiana II. Contributi dell'Istituto di Filologia e Storia dell'Università Cattolica del Sacro Cuore*, a cura di Alfredo Valvo, Roberto Gazich, Milano, 2007, p. 351-364; Pedro López Barja de Quiroga, *Imperio legítimo. El pensamiento político en tiempos de Cicerón*, Madrid, 2007, p. 301-342; Iris Samotta, *Das Vorbild der Vergangenheit. Geschichtsbild und Reformvorschläge bei Cicero und Sallust*, Stuttgart, 2009, p. 19-175; Jonathan Zarecki, *op.cit.*, p. 82.

³⁴ 34, 4.

³⁵ 34, 3.

³⁶ 36, 1; 37, 5.

fapte, calități și virtuți superioare (*uirtutes*)³⁷.

Imperator nu este cuvântul din vocabularul militar specific Republicii (*summus dux militaris*), ci denotația cea mai frecventă pentru suveran³⁸. În *Historiae abbreviatae*, are următoarele accepțiuni de natură politică: a) *nomen imperial* obișnuit³⁹; b) suveran „creat” în mod legal, preponderent de un singur factor „constituțional”, respectiv armata, Senatul sau un *Augustus*⁴⁰; c) împărat ales de entități socio-politice „neconstituționale” (*uulgus, gladiatorium manus*)⁴¹; d) titlu rezervat unor principii considerați *boni*⁴².

Tyrannus și *dominus* păstrează, în esență, caracteristicile emaneate de invectiva ciceroniană și de literatura epocii Principatului, respectiv personaje care se impun prin forță brutală, fără superioritate morală⁴³: *tyranni* sunt

³⁷ 33, 30; 35, 14; 40, 13; 42, 23; în particular, Nero pentru *quinquennium* (5, 2), Antoninus Pius (14, 13), Antoninus (Caracalla) (22, 2), Gordianus I (26, 1), Claudius II (34, 4), Aurelianus (35, 9), împărații gallo-romani (?) (37, 3), Constantius II (42, 5; 42, 18). Vezi și Nelu Zugravu, în Sextus Aurelius Victor, *op.cit.*, p. 323, nota 81.

³⁸ Pentru *imperator*, cf. TLL, VII/1, col. 554-560, s.v. *imperator II-III*; OLD, p. 843, s.v. *imperator* 4-5; Marta Sordi, *Dalla dittatura perpetua di Cesare ai „nomi sacri” di Imperator*, Caesar, Augustus, în *Tyrannis, Basileia, Imperium. Forme, prassi e simboli del potere politico nel mondo greco e romano. Giornale seminariali in onore di S. Nerina Consola Langher*, Messina, 17-19 dicembre 2007, a cura di Maria Cacamo Caltabiano, Carmela Raccuia, Elena Santagati, Messina, 2010, p. 395-399.

³⁹ 4, 11 (bis); 5, 1; 20, 25; 28, 6 (*imperator Philippus*); 39, 31; 40, 16; 42, 25.

⁴⁰ 5, 1: *imperator factus est*; 19, 4: *Septimius Seuerus... imperator creatus*; 22, 1: *Opilius Macrinus... imperator eiusdemque filius Diadumenus nomine, Caesar a legionibus appellantur*; 35, 9: *militēs... legatos statim Romam destinant, uti suo pte ingenio patres imperatorem delegerent*; 36, 1: *senatus... Tacitum e consularibus... imperatorem creat*; 39, 17: */Diocletianus/ statim Maximianum... imperatorem iubet*.

⁴¹ Maxentius (40, 5: *Interim Romae uulgus turmaeque praetoriae Maxentium... imperatorem confirmant*), Nepotianus (42, 6: *Interim Romae, corrupto uulgo... Nepotianus... caeso Vrbi praefecto armataque gladiatorum manu imperator fit*).

⁴² Titus (10, 5; 11, 1: *imperator optimus*), Decius (29, 5), Tetricus (33, 14), Claudius II (34, 5), Constantinizii (34, 7), Constantius II (41, 10).

⁴³ TLL, V/1, col. 1920-1923, s.v. *dom(i)nus II A*; OLD, p. 1999, s.v. *tyrannus I-3*; Joseph Hellegouarc’h, *op.cit.*, p. 339-340, 353, 561-562; Manfred Baar, *Das Bild des Kaisers Tiberius bei Tacitus, Sueton und Cassius Dio*, B.G. Teubner, Stuttgart, 1990, p. 188-200; Francisco Pina Polo, *The tyrant must die: preventive tyrannicide in Roman political thought*, în Francisco Marco Simon, Francisco Pina Polo, Jose Remesal Rodriguez (Eds.), *Repúblicas y ciudadanos: modelos de participación cívica en el mundo antiguo*, Barcelona, 2006, p. 71-101; *Private and Public Lies: the Discourse of Despotism and Deceit in the Graeco-Roman World*, edited by Andrew J. Turner, James H. Kim On Chong-Gossard, and Frederik Juliaan Vervaeke, Leiden-Boston, Brill, 2010, p. 75-130 (*Republican Rome*); Umberto Livadiotti, *Superbi e sovversivi. Percezioni del tiranno nella Roma repubblicana*, în „Leussein – Rivista

Claudius, Nero, Vitellius, Domitianus, Maxentius – împărați autoritari și/sau vicioși, a căror domnie este o stăpânire apăsătoare, plină de imoralități și in Justiții⁴⁴; *domini* sunt Gaius, Domitianus, Diocletianus, care au solicitat în mod explicit să fie numiți „stăpân” (*dominus*), dând, astfel, dovada unui comportament regal și vanitos⁴⁵.

În ceea ce privește pe *Augustus* și *Caesar*⁴⁶, *Historiae abbreviatae* evidențiază evoluția acestora de la *cognomento* („synonyme archaïsant de *cognomen*”⁴⁷) la *nomen imperial* (*nomina Caesarum atque Augusti*)⁴⁸. Primul a fost obținut de Octavianus printr-o decizie senatorială (*procerum*

di Studi Umanistici”, XII, 2019 (*Tirannie. Dalla Grecia all'Europa*) (<http://www.-leussein.eurom.it/superbi-e-sovversivi-percezioni-del-tiranno-nella-roma-repubblicana/>).

Pentru relația dintre *princeps* și *tyrannus* în veacul al IV-lea, cf. Almudena Alba López, *Príncipes y tiranos. Teología y poder imperial en el siglo IV d.C.*, Madrid, 2006.

⁴⁴ De exemplu, Domitianus: **11, 1**: *Domitianus... praedas, caedem, supplicia agere occepit. 2 Maior libidinum flagitio ac plus quam superbe utens patribus, quippe qui se dominum deumque dici coegerit; quod confestim ab insequentibus remotum ualidius multo posthac deinceps rettulere... 5 Dehinc, atrox caedibus bonorum segnisque, ridicule, remotis procul omnibus, muscarum agmina persequabatur, postquam ad libidinem minus uirum erat, cuius foedum exercitium Graecorum lingua clinopalen uocabat... 7 Is ergo magis magisque saeuitia nimius...*

⁴⁵ Gaius: **3, 13**: *His elatus dominum dici atque insigne regni nectere capiti tentauerat; Domitianus: 11, 2: Maior libidinum flagitio ac plus quam superbe utens patribus, quippe qui se dominum deumque dici coegerit; Gaius, Domitianus, Diocletianus: 39, 4: Namque se primus omnium Caligulam post Domitianumque dominum palam dici passus et adorari se appellarique uti deum; Diocletianus: 39, 8: quod dominum dici passus...*

⁴⁶ Pentru *Augustus*, vezi TLL, II, col. 1781-1790; OLD, p. 214, s.v. *Augustus* 2-3; Giuseppe Zecchini, *Il cognomen „Augustus”*, în ACD, 32 (1996), 1997, p. 129-135; E. Cizek, *op. cit.*, p. 225, 233; Marta Sordi, *op. cit.*; D. Wardle, *Sometimes a name is just a name: Tacitus' use of 'Augustus'*, în AClass, LVIII, 2015, p. 166-190; Claudia Santi, *Il titolo di Augustus: materiali per una definizione storico-religiosa*, în Saeculum Aureum. Tradizione e innovazione nella religione romana di epoca augustea, a cura di Igor Baglioni, I, *Augusto, da uomo a dio*, Roma, 2016, p. 117-130 (estratto); Nelu Zugravu, *Note și comentarii*, în Sextus Aurelius Victor, *op. cit.*, p. 285, nota 6. Pentru *Caesar*, vezi TLL, II, col. 34-38, s.v. *Caesar*; OLD, p. 254, s.v. *Caesar*; L. Lesuisse, *Le titre de Caesar et son évolution au cours de l'histoire de l'empire*, în LEC, 29, 1961, p. 271-287; Marta Sordi, *op. cit.*; Daniel Joseph Murray, *Caesar: The Origins of a Title A Study into the Origins of the Title 'Caesar' in the Late Republican and Early Imperial Period of Rome*, This Thesis is submitted to University College Dublin in part fulfilment of the requirements for the degree of Master of Classics, School of Classics, UCD, August 2012.

⁴⁷ François Paschoud, în *Histoire Auguste*, IV/1, *Vies des deux Maximins, des trois Gordiens, de Maxime et Balbin*, texte établi, traduit et commenté par F. Paschoud, Paris, 2018 (*infra*, HA, IV/1), p. 231.

⁴⁸ **13, 12.**

consulto)⁴⁹, devenind apoi secvență a numelui împăraților ulteriori⁵⁰, „creați” fie de Senat⁵¹, fie de armată⁵², fie de un alt *Augustus*⁵³; el a ajuns să desemneze împăratul prin excelență – *imperator... id est Augustus*, cum scria câteva decenii mai târziu autorul anonim al *Historia-ei Augusta*⁵⁴. *Caesar* i-a fost atribuit, inițial, lui Octavianus, *patre Octauio*, prin *adoptio* de către unchiul său după mamă (Caesar), fiind, deci, *cognomen*⁵⁵; apare menționat în această accepțiune, care sugerează și statutul de succesor⁵⁶, dar și în aceea de *nomen* al unui coparticipant la *summa potentia*⁵⁷ (*potentia Caesarum*⁵⁸) desemnat fie de către Senat⁵⁹, fie de către armată, fie de către un *Augustus*⁶⁰; uneori, breviatorul nu e suficient de explicit în privința agentului elector⁶¹. Aurelius Victor precizează faptul că, deși participă la *summa potentia*, între posesorii titlurilor de *Augustus* și *Caesar* există o diferență de *cognomento ac potestas* (*cognomento ac potestate dispari sint*)⁶²; este foarte posibil ca, în această apreciere, să fi fost influențat de realitatea vremii sale, când, în urma reformelor dioclețiene și a instituirii principiului succesiunii dinastice sub

⁴⁹ Cum rezultă din **1, 1, 2, 1** (*in Augusti liberos*), **2, 4** (*nam ceteros paritorum praesidesque Augustus*), **3, 2** (*per filiam proaus Augustus*), **8, 7** (*ni cunctis uitiis absque Augusto nimii forent*) și **39, 25** (*Iulia filia Augustus*).

⁵⁰ SHA, Alex. Seu., X, 4: «*Augustus primus primus est huius auctor imperii, et in eius nomen omnes uelut quadam adoptione aut iure hereditario succedimus*». **Tit.**: Constantius Augustus; **42, 12**: (Constantius) Augustus.

⁵¹ **31, 3**: Aemilianus... cum proceres..., Augustum appellauissent.

⁵² **20, 25**: milites... Bassianum... Augustum fecissent; **27, 1**: milites Gordianum... Augustum creauere.

⁵³ **40, 8**: Galerius... Licinium... Augustum creat.

⁵⁴ SHA, Max. et Balb., XIV, 7.

⁵⁵ Precum în **1, 1** (Octavianus Caesar) **3, 16** (*gens Caesarum*), **5, 17** (*Caesarum gens*), **8, 7** (*Caesarum gens*). Vezi și TLL, II, col. 35-36, s.v. *Caesar III*; Nelu Zugravu, *Note și comentarii*, în Sextus Aurelius Victor, *op. cit.*, p. 284, nota 4.

⁵⁶ Gaius Caesar, *cognomento Caligula* (**3, 1**), Lucius Aelius Caesar (**14, 5**), Aelius Caesar (**14, 10**).

⁵⁷ **13, 12**. Vezi și TLL, II, col. 36-38, s.v. *Caesar IV*.

⁵⁸ **40, 11**.

⁵⁹ **14, 10**; Alexander (**23, 3**), Clodius Pupienus, Caecilius Balbinus (**26, 7**), Volusianus (**30, 1**), Gallienus (**32, 3**).

⁶⁰ Antoninus (**14, 11**), Commodus (**15, 8**), Diadumenus (**22, 1**), Etruscus (**29, 1**), Saloninus (**33, 3**), Iulius Constantius, Galerius Maximianus (**39, 24**; **39, 33**: Maximianus Caesar), Seuerus, Maximinus (**40, 1**; **40, 6**: Seuerus Caesar), Crispus, Constantinus (II) (**41, 6**), *liberi Constantini* (**41, 10**) Constantius (**41, 10**), Constans (**41, 13**), Dalmatius (**41, 15**), Decentius, Gallus (**42, 9**), Iulianus (**42, 17**; vezi și **Tit.**: Iulianus Caesar).

⁶¹ Este cazul lui Bassianus (**20, 25**), Gaius Iulius Maximinus *filius* (**25, 2**), Carinus, Numerianus (**38, 1**).

⁶² **13, 12**.

Constantinus⁶³, inegalitatea de poziție și prestigiu între deținătorii celor două *nomina* a devenit evidentă: *Augustus* numea (alegea) *Caesar*-ul⁶⁴, acesta din urmă reflectând, așadar, un grad subaltern al demnității imperiale: *secundi loci rector*, scria Ammianus Marcellinus⁶⁵.

Un titlu imperial aproape insolit pentru mijlocul veacului al IV-lea este *pater patriae*⁶⁶, menționat de Victor în conexiune cu *clementia* lui Octavianus Augustus⁶⁷. Această virtute făcea parte din catalogul valorilor morale și politice ale lui *nobilitas*⁶⁸, fiind asumată de ideologia cesariană (*clementia Caesaris*)⁶⁹ și devenită, odată cu Augustus, una dintre *uirtutes imperatoriae* cardinale⁷⁰. Congruența lui *pater patriae* cu *clementia* poate reflecta idealul politic al breviatorului și segmentul aristocratic, senatorial, al publicului său, respectiv o monarhie construită pe modelul paternalist augustan, așa cum îl întruchipase Diocletianus – *dominus et deus*⁷¹, dar cu un comportament părintesc (*parentem egit*)⁷² și clement (*uenia*⁷³, *mansuetudo*⁷⁴).

Continuitatea lexicală se observă și în sfera denominațiilor puterii suverane. Toate noțiunile folosite de Victor provin din vocabularul politic republican – *imperium* (71 ocurențe)⁷⁵, *regnum* (15 atestări)⁷⁶, *potentia* (13 ocurențe)⁷⁷,

⁶³ 41, 10; 41, 13; 41, 15; 42, 17.

⁶⁴ Vezi *supra* și 41, 10: *insigne Caesaris datum*; 41, 15: *fratris filium cui ex patre Dalmatio nomen fuit, Caesarem iussit*.

⁶⁵ Amm., XX, 8, 7. Vezi și Nelu Zugravu, *Note și comentarii*, în Sextus Aurelius Victor, *op.cit.*, p. 417, nota 310.

⁶⁶ *TLL*, X/1, col. 678-680, s.v. *pater II A 1 b – 2 a*.

⁶⁷ 1, 6.

⁶⁸ Joseph Hellegouarc'h, *op.cit.*, p. 261-263.

⁶⁹ Plin., VII, 93.

⁷⁰ *RG*, 34.2.

⁷¹ 39, 4.

⁷² 39, 8.

⁷³ 39, 14.

⁷⁴ 39, 15.

⁷⁵ Cf. *Concordantiae et Indices*, I, p. 119-121, s.v. *imperium*.

⁷⁶ 3, 13 (Gaius); 5, 14 (Nero); 13, 13 (Hadrianus); 15, 3 (Aelius Antoninus); 17, 7 (Commodus); 20, 27 (Septimius Seuerus); 23, 3 (Heliogabalus); 27, 6 (Gordianus III); 29, 4 (Decius); 33, 9 (Marius); 36, 2 (Tacitus); 39, 48 (Diocletianus); 41, 11 (Calocerus); 41, 16 (Constantinus); 42, 11 (Patricius).

⁷⁷ 7, 1 (Otho); 13, 12; 16, 3 (Lucius Verus); 17, 7 (Commodus); 21, 5 (Caracalla); 24, 1 (Aurelius Alexander); 25, 1 (Gaius Iulius Maximinus); 28, 11 (Marcus Iulius Philippus, Philippus *filius*); 33, 23; 33, 35 (Gallienus); 39, 6 (Marius *patrum memoria*; Diocletianus); 39, 48 (Diocletianus); 40, 11 (Galerius, Constantius I).

potestas (7 ocurențe)⁷⁸, *tribunicia potestas* (o atestare)⁷⁹, *dominatio* (nouă atestări)⁸⁰, *tyrannis* (cinci atestări)⁸¹, *dominatus* (patru atestări)⁸², *interregnum* (o atestare)⁸³; cu rare excepții, cele mai multe păstrează semnificațiile originare, dar au și sensuri noi, care răspund vremurilor monarhiei imperiale.

Astfel, pentru a începe cu *interregnum*, acesta este utilizat cu exact același sens pe care-l avea încă din perioada regală – intervalul de timp în care statul a fost lipsit de conducător. Aurelius Victor se referă la cele șase luni scurse, după el, între uciderea lui Aurelianus și alegerea lui Tacitus⁸⁴, când, atât *milites*, cât și *patres*, au ezitat să-și asume numirea unui *imperator*⁸⁵. Informația breviarului a suscitat discuții aprinse în istoriografie, ele nefăcând obiectul textului de față⁸⁶.

Imperium, *potestas*, *potentia* nu mai indică puterea obținută și exercitată în mod legal de un *magistratus* ales pe baza capacității personale și a calităților morale⁸⁷, ci puterea concentrată în întregime în mâna unui singur

⁷⁸ 3, 8 (Gaius); 3, 20 (Claudius I); 8, 1 (Aulus Vitellius); 10, 4 (Titus); 13, 12; 31, 1 (Aemilius Aemilianus); 41, 2 (Constantinus I, Licinius).

⁷⁹ 1, 6 (Augustus).

⁸⁰ 3, 17 (Tiberius, Caligula) (indirect); 11, 7 (Domitianus); 17, 1 (Commodus); 17, 7 (Commodus); 20, 9 (Pescennius Niger); 29, 2 (Iotapianus); 37, 1 (Florianus); 39, 23 (Achilleus *apud Aegypti Alexandriam*); 41, 26 (Vetranio).

⁸¹ 8, 6 (Vitellius); 9, 2 (Nero, Vitellius) (indirect); 33, 24; 40, 23 (Gallienus) (indirect); 42, 21 (uzurpatori). Despre *tyrannis*, cf. OLD, p. 1999, s.v. *tyrannis* 1a; Tyrannis, Basileia, Imperium...

⁸² 5, 2 (Nero); 19, 1 (Didius Iulianus); 37, 3 (Saturninus, Bonosus); 40, 17 (Alexander *apud Poenos*).

⁸³ 35, 12.

⁸⁴ 36, 1.

⁸⁵ 35, 9-12.

⁸⁶ Vezi întreaga discuție la Nelu Zugravu, *Note și comentarii*, în Sextus Aurelius Victor, *op. cit.*, p. 601 (nota 688), 603-604 (nota 695).

⁸⁷ Despre *imperium*, cf. TLL, VII/1, col. 570-576, s.v. *imperium* II A 1; OLD, p. 843-844, s.v. *imperium*; Joseph Hellegouarc'h, *op. cit.*, p. 309-310, 548; Tyrannis, Basileia, Imperium...; Nelu Zugravu, Mihaela Paraschiv, *op. cit.*, p. 399-400; Nelu Zugravu, *Note și comentarii*, în Sextus Aurelius Victor, *op. cit.*, p. 298-299, nota 28. Despre *potestas*, vezi TLL, X/2, col. 300-309, s.v. *potestas* I A; OLD, p. 1417, s.v. *potestas* 3-4; Joseph Hellegouarc'h, *op. cit.*, p. 309-310; Nelu Zugravu, Mihaela Paraschiv, *op. cit.*, p. 413-414; Nelu Zugravu, *Note și comentarii*, în Sextus Aurelius Victor, *op. cit.*, p. 310, nota 60. Despre *potentia*, cf. TLL, X/2, col. 292-293, 297-298, s.v. *potentia* I A 1 a, B 2 c; OLD, p. 1416, s.v. *potentia* 1-2; Joseph Hellegouarc'h, *op. cit.*, p. 242, 309; Nelu Zugravu, Mihaela Paraschiv, *op. cit.*, p. 413, 416; Nelu Zugravu, *Note și comentarii*, în Sextus Aurelius Victor, *op. cit.*, p. 362, nota 174.

om (*uni prorsus parendi*⁸⁸; *respublica unius arbitrio geri coepit*⁸⁹; *relata ad unum reipublicae*⁹⁰), puterea imperială⁹¹ – în termenii lui Victor, *Augustum imperium*⁹², *regia potestas*⁹³, *Augusti potentia*⁹⁴, *potentia Caesarum*⁹⁵, puterea unui *summus rector*⁹⁶ – deci, o *summa potestas*⁹⁷, o *summa potentia*⁹⁸, o putere exercitată asupra lumii – *potestas orbis Romani*⁹⁹. Uneori, însușirea acestor puteri s-a făcut într-o manieră ilegală, prin forță armată, fără un suport „constituțional”, chiar și de către împărați considerați onorabili sau chiar exemplari¹⁰⁰.

⁸⁸ 1, 1.

⁸⁹ 41, 10.

⁹⁰ 42, 13.

⁹¹ Eugen Cizek, *op.cit.*, p. 225-232; Jean-Louis Ferrary, *L'imperium et son contenu sous l'Empire*, în CCG, 12, 2001, p. 101-154; Dario Mantovani, **Mores, leges, potentia**. La storia della legislazione romana secondo Tacito, în *Letteratura e civitas...*, p. 363-364; Hélène Casanova-Robin, **Potentia, vis, regnum**: l'obscure origine du pouvoir dans le chant XIV des **Metamorphoses** d'Ovide, în *Paideia*, LXVIII, 2013, p. 94-102; Dean Hammer, *Roman Political Thought. From Cicero to Augustine*, Cambridge, 2014, p. 50-51; Nelu Zugravu, Mihaela Paraschiv, *op.cit.*, p. 399-401, 414-417.

⁹² 9, 11; 30, 1; 41, 1; 42, 20.

⁹³ 3, 20.

⁹⁴ 24, 1.

⁹⁵ 40, 11.

⁹⁶ 8, 8.

⁹⁷ 31, 1.

⁹⁸ 13, 12.

⁹⁹ 41, 2.

¹⁰⁰ Acest aspect se observă și din utilizarea unor expresii ce conțin următoarele verbe: **capio**: 8, 2: /Vespasianus/ *imperium capit*; 10, 2: /Titus/ *imperium cepit*...; 12, 2: /Nerua/ *imperium arbitrio legionum cepisset*...; 25, 1: *Gaius Iulius Maximinus... primus a militaribus... potentiam cepit suffragiis legionum*; 29, 3: *Iulius Valens cupientissimo uulgo imperium capit*; 33, 27: *quod eius arbitrio* /Gallieni/ /Claudius/ *imperium cepisset*...; 40, 4: /Constantinus/ *cunctis, qui aderant, annitentibus, imperium capit*; **inuado**: 7, 1: *Saluis Otho... potentiam inuadit*; 20, 9: *alter* /Clodius Albinus/... *in Gallia inuaserat imperium*; 36, 2: *Florianus... nullo senatus seu militum consulto, imperium inuaserat*; 37, 6: *neque Florianus temere inuasisset*...; **eripio**: 33, 8: *Postumus, qui forte barbaris per Galliam praesidebat, imperium ereptum ierat*; 37, 5: *ac senatui imperium creandique ius principis ereptum*; 39, 10: *is* /Iulianus/, *cum Venetos correctura ageret, Cari morte cognita, imperium auens eripere*...; **tentare**: 42, 14: *Silvano in imperium coacto, tentari rursus*...; **sumo**: 33, 17: *Aureolus, cum per Raetias legionibus praeesset... sumpto imperio*...; **capesso**: 39, 21: /Carausius/ *Britanniam, hausto imperio, capessiuit*; **arripio**: 33, 1: *Aemilius Aemilianus summam potestatum, corruptis militibus, arripuit*; **corripio**: 5, 15: *Galba... imperio correpto*...; **haurio**: 39, 21: /Carausius/ *hausto imperio*...; **conspiro**: 29, 1: *Decius... militiae gradu ad imperium consiprauerat*; **extorqueo**: 39, 41: /Allectus/ *per scelus imperium extorserat*;

Tribunicia potestas nu are semnificația de instrument republican al apărării lui *libertas* a lui *plebs*¹⁰¹, menționarea acestei componente importante a titulaturii imperiale putând reflecta doar „cultura politică generală” a breviatorului, pentru a împrumuta o formulă a lui François Paschoud¹⁰², întrucât, în epocă, se folosea foarte rar (dispare din *intitulatio* după 369)¹⁰³. Nu este exclus, însă, ca Aurelius Victor să sublinieze faptul că *tribunicia potestas*, atribuită lui Augustus pe viață (*tribunicia potestate perpetuo habitus*)¹⁰⁴, era „cea mai înaltă demnitate a conducerii regale” (*pars maxima regalis imperii est*), cum ținea s-o arate spre sfârșitul secolului al IV-lea autorul anonim al *Historia-ei Augusta*¹⁰⁵.

Dominatio are o dublă semnificație – una tradițională, de exercițiu de putere autocrat și imoral¹⁰⁶, precum în cazul lui Tiberius?, Gaius (Caligula), Domitianus, Commodus, dar și una nouă, mai abundant atestată, anume de putere obținută în mod ilegal, cu sprijinul unor trupe, așa cum au avut pentru scurt timp Pescennius Niger, Iotapianus, Florianus, Achilleus *apud Aegypti Alexandriam*, Vetrano¹⁰⁷.

Aceeași este situația lui *dominatus*¹⁰⁸: Nero este exemplar pentru degradarea morală și autoritarismul absolut al unui *rector gentium*, Didius Iulianus, Saturninus, Bonosus și Alexander *apud Poenos* – pentru accesul la putere cu concursul soldaților¹⁰⁹.

repeto: 40, 21: *Herculius... inconsulte imperium repetiuerat; immitto: 24, 9:* *immissique in imperium promiscue boni malique, nobile atque ignobiles, ac barbariae multi; incedo: 33, 2:* *Ingenuum... imperandi cupido incesserat; corripio: 5, 5:* *Galba... imperio correpto.*

¹⁰¹ Joseph Hellegouarc’h, *op.cit.*, p. 546.

¹⁰² François Paschoud, în *HA*, IV/1, p. 321.

¹⁰³ Michel Festy, *Puissances tribuniennes et salutations impériales dans la titulature des empereurs romains de Dioclétien à Gratien*, în *RIDA*, 29, 1982, p. 193-234.

¹⁰⁴ **1, 6.**

¹⁰⁵ *SHA, Tac.*, I, 5. Vezi și *SHA, Ant. Pius*, IV, 7: *Factusque est patri /Hadrianus/ et in imperio proconsulari et in tribunicia potestas collega; Alex. Seu.*, I, 3: *Augustumque nomen idem recepit addito eu, ut et patris patriae nomen et... tribuniciam potestatem...*; de asemenea, François Paschoud, în *Historie Auguste*, V/1, *Vies d’Aurélien et de Tacite*, texte établi, traduit et commenté par F. Paschoud, deuxième tirage, Paris, 2002 (*infra*, *HA*, V/1), p. 255-256; Valerio Marotta, *Legalità repubblicana e investitura imperiale nell’Historia Augusta*, în *Le legalità e le crisi della legalità*, a cura di Claudia Storti, Torino, 2016, p. 21-30; Nelu Zugravu, *Note și comentarii*, în *Sextus Aurelius Victor, op.cit.*, p. 292, nota 23.

¹⁰⁶ Cf. *TLL*, V/1, col. 1877-1879, s.v. *dominatio*; *OLD*, p. 570 (s.v. *dominatio* 2); Joseph Hellegouarc’h, *op. cit.*, p. 562-563.

¹⁰⁷ Vezi trimiterile *supra*.

¹⁰⁸ Pentru accepțiunea tradițională a lui *dominatus*, vezi *TLL*, V/1, col. 1884-1885, s.v. *dominatus*; *OLD*, p. 570, s.v. *dominatus* 1; Joseph Hellegouarc’h, *op.cit.*, p. 563-565.

¹⁰⁹ Vezi trimiterile *supra*.

În sfârșit, *tyrannis* se circumscrie aceleiași paradigme: are atât sensul tradițional de regim politic despotic exercitat de un suveran notoriu prin viciile sale¹¹⁰, precum Nero?, Vitellius, Gallienus? și Maxentius¹¹¹, dar în epoca lui Victor căpătase și o nuanță semantică nouă: putere supremă obținută într-un mod abuziv, prin contestarea celei a principelui legal – așadar, prin uzurpare; Constantius al II-lea, scrie breviatorul, a înlăturat regimul tiranic al multora (*tyrannide tantorum depulsa*)¹¹² – aluzie la uzurpările lui Magnentius, care preluase puterea prin actul criminal (*scelus*) al asasinării lui Constans¹¹³, Vetrano, care, prevalându-se de statutul de *per Ilyrios peditum magister*, își însușise „prostește” puterea (*dominationem... improbe occupauerat*)¹¹⁴, și Silvanus, care, *per metum seu dementiam*, aspirase la *imperium*¹¹⁵. Este interesant de remarcat, însă, că Victor nu denumeste niciodată pe autorul unei *tyrannis*, cu sensul de uzurpare, ca *tyrannus* (uzurpator), cum ne-am aștepta comparând *Historiae abbreviatae* cu alte surse contemporane¹¹⁶; acest termen este rezervat, cum am văzut, doar împăratului despotic și imoral, a cărui conducere este autoritară. Dezaprobarea uzurpărilor reflectă o trăsătură a gândii politice a lui Aurelius Victor – loialismul său monarhic¹¹⁷.

*Regnum „évoque odieux pouvoir royal”*¹¹⁸, dar la Aurelius Victor, ca și

¹¹⁰ 8, 6 (Vitellius); 9, 2 (Nero, Vitellius) (indirect); 33, 24 (Gallienus) (indirect); 40, 23 (Maxentius). Despre *tyrannis*, cf. OLD, p. 1999, s.v. *tyrannis 1a*; Tyrannis, Basileia, Imperium...

¹¹¹ 8, 6 (Vitellius); 9, 2 (Nero, Vitellius) (indirect); 33, 24 (Gallienus) (indirect); 40, 23 (Maxentius).

¹¹² 42, 21.

¹¹³ 41, 23-25, 42, 8-10.

¹¹⁴ 41, 26; 42, 1.

¹¹⁵ 42, 14-16.

¹¹⁶ Valerio Neri, *L'usurpatore come tiranno nel lessico politico della tarda antichità*, în François Paschoud, Joachim Szidat (Hrsgg.), *Usurpation in der Spätantike. Akten des Kolloquiums „Staatsstreich und Staatlichkeit”, 6.-10. März 1996, Solothurn/Bern*, Stuttgart, 1997, p. 71-86; Joachim Szidat, *Usurpator tanti nominis. Kaiser und Usurpator in der Spätantike (337-476 n. Chr.)*, Stuttgart, 2010; Nelu Zugravu, în Sextus Aurelius Victor, *op.cit.*, p. 335, nota 107. De altfel, el nu utilizează nici verbul *usurpare* – cf. *ibidem*, p. 108, nota 367.

¹¹⁷ Despre această latură a gândirii politice a lui Victor, vezi Nelu Zugravu, *Note și comentarii*, în Sextus Aurelius Victor, *op.cit.*, p. 105-108.

¹¹⁸ François Paschoud, în HA, V/1, p. 259. Despre *regnum*, cf. OLD, p. 1600-1601, s.v. *regnum*; Nelu Zugravu, Mihaela Paraschiv, *op.cit.*, p. 408, nota 135, cu bibliografie; Yelena Baraz, *Discourse of Kingship in Late Republican Inveective*, în *Evil Lords. Theories and Representations of Tyranny from Antiquity to the Renaissance*, edited by Nikos Panou and Hester Schadee, New York, Oxford University Press, 2018, p. 43-60; Matthew B. Roller, *Models from the Past in*

la alți autori anteriori, denumește însăși puterea imperială¹¹⁹. Breviatorul și contemporanii săi erau conștienți că împăratul roman guverna asemenea unui adevărat rege – avea putere „regală” (*regia potestas*)¹²⁰, devenită cvasiereditară¹²¹, purta „însemne regale” (*insigne regni*)¹²², locul unde rezida se numea *sedes regno*¹²³, iar sfârșitul îi era prevestit de acel astru nefast domniilor (*id tetrum sidus regnis*) – cometa¹²⁴. Totuși, *rex* este termenul rezervat exclusiv conducătorilor populațiilor externe – perși, parți, germanici, daci ș.a.¹²⁵.

De altfel, trebuie făcută observația că, așa cum se poate vedea din tabelul de mai jos, care prezintă denumiriile titlului imperial, ale puterii deținute, ale modalității prin care aceasta a fost obținută și ale factorilor implicați în acest proces, Aurelius Victor nu operează o suprapunere perfectă între noțiunile care denumesc pe posesorul puterii suverane și cele care, din punct de vedere al conținutului, indică tipul de putere supremă, impresia lăsată fiind aceea de utilizare oarecum aleatorie a termenilor. După noi, aceasta sugerează atât existența, în epocă, a unei sinonimii aproape depline între vocabulele situate în aceeași sferă semantică, cât și lipsa de coerență a gândirii politice a lui Aurelius Victor.

Roman Culture. A World of Exempla, Cambridge University Press, Cambridge, 2018, p. 233-264 (Ch. 7. *Cicero's House and „Aspiring to Kingship”*).

¹¹⁹ OLD, p. 1600-1601, s.v. *regnum*; Paola Ramondetti, *Caligola e il regnum nel De ira di Seneca*, în *De tuo tibi. Omaggio degli allievi à Italo Lana*, Bologna, 1996, p. 237-261; Hélène Casanova-Robin, *op.cit.*; Nelu Zugravu, Mihaela Paraschiv, *op.cit.*, p. 408, nota 135, cu altă bibliografie.

¹²⁰ 3, 20.

¹²¹ 13, 13: *quae uiri testamento heredem regni institutum*; 9, 4: *Simul diuinis deditus...*, /Vespasianus/ *successores fidebat liberos Titum ac Domitianum fore*; 16, 1: *in familiam atque imperium ascuiuit*; 20, 32; 26, 4: *uerum liberis parituum imperium*.

¹²² 3, 13.

¹²³ 5, 14.

¹²⁴ 41, 16.

¹²⁵ 2, 3: *rex Archelaus al Cappadociei*; 2, 4: *Marobodus, Sueuorum rex*; 4, 2: *rex Iuba al maurilor*; 5, 2: *rex Cottius din Alpes*; 9, 10: *rex Parthorum Vologesus*; 13, 3: *Decibalus rex*; *Persarum rex, nomine Cosdroe*; 16, 4: *rex Vologesus al perșilor*; 16, 13: *rex Marcomarus*; 20, 14: *Persarum rex, nomine Abgarus*; 24, 2: *Xerxes, Persarum rex*; 32, 5: *Persarum rex, cui nomen Sapor erat*; 33, 6: *Attalus, Germanorum rex*; 39, 35: *rex Narses al perșilor*; 40, 13: *Persarum rex Cyrus*; 42, 17: *reges germanici*; 42, 21: *Sarmatarum rex*.

Suveran	Titluri imperiale	Puterea	Accesul la putere	Factori implicați
Octavianus Caesar Augustus (Octavianus; Augustus)	<i>Augustus</i> 1, 1 <i>pater patriae</i> 1, 6 <i>tribunica potestas perpetua</i> 1, 6	-	<i>dico</i> 1, 1 <i>habeo</i> 1, 6 <i>habeo</i> 1, 6	<i>procures</i> 1, 1
Claudius Tiberius Nero (Nero, Tiberius Nero)	-	<i>imperium</i> 2, 1; 3, 1 <i>dominatio</i> 3, 17	<i>complexus est</i> 2, 1	-
Gaius Caesar, <i>cognomento</i> Caligula	<i>potestas</i> 3, 8 <i>dominus</i> 3, 7; 3, 13; 39, 4 <i>deus</i> 39, 4	<i>dominatio</i> 3, 17 <i>regnum</i> 3, 13	<i>deligere</i> 3, 1 <i>dico</i> (<i>his elatus dominum dici</i>) 3, 13	<i>cuncti</i> 3, 1
Tiberius Claudius (Claudius)	<i>princeps</i> 3, 16 <i>tyrannus</i> 4, 5 <i>imperator</i> 4, 11	<i>regia potestas</i> 3, 20	-	<i>cohortes</i> 3, 16
L. Domitius (Nero)	<i>imperator</i> 5, 1 <i>princeps</i> 5, 2 <i>rector</i> 5, 4	<i>dominatus</i> 5, 2 <i>regnum</i> 5, 14 <i>imperium</i> 5, 14 <i>tyrannis</i> 9, 1?	<i>fio</i> (<i>factus est</i>) 5, 1	-
Galba	-	<i>imperium</i> 5, 15; 6, 3	<i>corripio</i> 5, 15	-
Salvius Otho	-	<i>potentia</i> 7, 1	<i>inuado</i> 7, 1 <i>fio</i> 8, 3	<i>praetoriani</i> 8, 3
Aulus Vitellius	-	<i>potestas</i> 8, 1 <i>imperium</i> 8, 5 <i>tyrannis</i> 8, 6; 9, 1?	<i>defero</i> 8, 1 <i>fio</i> 8, 3	<i>Germanicianae legiones</i> 8, 3
Vespasianus	-	<i>imperium</i> 8, 2; 9, 3; <i>Augustum imperium</i> 9, 11	<i>cipio</i> 8, 2 <i>perpello</i> 8, 3 <i>consentio</i> 8, 3	<i>Moesiae Pannonique exercitus</i> 8, 2; <i>Syriacae cohortes</i> 8, 3
Titus	<i>princeps</i> 10, 2 <i>imperator</i> 10, 5; 11, 1	<i>imperium</i> 10, 1 <i>potestas</i> 10, 4	<i>adipiscor</i> (<i>imperium adeptus est</i>) 10, 1 <i>dare</i> 10, 4	Vespasianus 9, 4 (<i>successor</i>) <i>fatum</i> 10, 4
Domitianus	<i>dominus</i> 11, 2; 39, 4 <i>deus</i> 11, 2; 39, 4 <i>tyrannus</i> 12, 2	<i>dominatio</i> 11, 7 <i>imperium</i> 11, 11	<i>dico</i> (<i>patribus, quippe qui se dominum deumque dici coegerit</i>) 11, 2	Vespasianus 9, 4 (<i>successor</i>) <i>patres</i> 11, 2
Nerua	-	<i>imperium</i> 11,	<i>cipio</i>	<i>legiones</i>

		11; 12, 2; 12, 3	(<i>imperium arbitrio legionum cepisset</i>) 12, 2	(<i>arbitrium legionum</i>) 12, 2
Traianus (Ulpus Traianus)	<i>moderator</i> 13, 9	<i>potestas</i> 13, 9 <i>imperium</i> 13, 11 <i>potentia</i> 13, 12 <i>potestas</i> 13, 12	<i>accedo</i> 12, 4 <i>accipio</i> (do) (arrogatum accepit [dedit]) 13, 1	Nerua 12, 4 (suffectus); 13, 1 (arrogatio)
Hadrianus	-	<i>imperium</i> 13, 11; 13, 13; 14, 12 <i>potentia</i> 13, 12 <i>potestas</i> 13, 12 <i>regnum</i> 13, 13	<i>ascisco</i> (<i>ascito ... ad imperium</i>) 13, 11 <i>instituo</i> (<i>heredem regni institutum</i>) 13, 13	Traianus 13, 11; 13, 13
Lucius Aelius Caesar (Aelius Caesar)	<i>Caesar</i> 14, 10	-	<i>creare</i> 14, 10	Hadrianus 14, 10
Antoninus (Aelius Antoninus Pius)	<i>Caesar</i> 14, 10; 14, 11 <i>princeps</i> 14, 13	<i>regnum</i> 15, 3	<i>creare</i> (<i>ad creandum Caesares</i>) 14, 10 <i>adoptare</i> (/Hadrianus/ <i>adoptatum legibus Caesarum iubet</i>) 14, 11	Hadrianus 14, 10-11 <i>patres</i> 14, 10
Marcus Boionius (Aurelius Antoninus; Marcus; Antoninus)	-	<i>imperium</i> 16, 1; 16, 14 <i>potentia</i> 16, 3	<i>ascisco</i> (<i>in ... imperium asciuit</i>) 16, 1	Aelius Antoninus 16, 1
Lucius Verus (Lucius)	-	<i>potentia</i> 16, 3	<i>accipio</i> (<i>in societatem potentiae accepit</i>) 16, 3	Marcus Boionius 16, 3
Commodus	<i>Caesar</i> 16, 9	<i>dominatio</i> 17, 1; 17, 7 <i>regnum</i> 17, 7	<i>sufficio</i> (<i>cum filio Commodo, quem suffecerat Caesarem</i>) 16, 9	Marcus Boionius 16, 9
Aulus Helvius Pertinax	-	<i>imperium</i> 17, 10; 18, 2	<i>defero</i> 17, 10	-

Didius (Didius (an Saluius?) Iulianus)	-	<i>dominatus</i> 19, 1	<i>procedo</i> 10, 1	<i>praetoriani</i> 19, 1
Septimius Seuerus (Seuerus)	<i>imperator</i> 19, 4	<i>regnum</i> 20, 27 <i>imperium</i> 20, 28; 41, 20	<i>creare</i> 19, 4	-
Pescennius Niger	-	<i>dominatio</i> 20, 9	-	-
Clodius Albinus	-	<i>imperium</i> 20, 9	<i>inuado</i> 20, 9	-
Bassianus (Antoninus)	<i>Augustus</i> 20, 25 <i>Caesar</i> 20, 25 <i>princeps</i> 22, 2	<i>potentia</i> 21, 5	<i>facio</i> (Augustum fecissent) 20, 25	<i>milites</i> 20, 25
Opilius Macrinus	<i>imperator</i> 22, 1	<i>imperium</i> 22, 4	<i>appellare</i> 22, 1 <i>creare</i> 22, 4	<i>legiones</i> 22, 1
Diadumenus (Antoninus)	<i>Caesar</i> 22, 1	<i>imperium</i> 22, 4	<i>appellare</i> 22, 1 <i>creare</i> 22, 4	<i>legiones</i> 22, 1
Marcus Antonius (Heliogabalus)	-	<i>regnum</i> 23, 3	<i>accio</i> 23, 1	-
Alexander (Aurelius Alexander; Seuerus cognomento)	<i>Caesar</i> 23, 3 <i>Augustus</i> 24, 1	<i>potentia</i> (Augusti potentia) 24, 1 <i>imperium</i> 24, 7	<i>nuncupare</i> 23, 3 <i>defero</i> 24, 1	<i>nobilitas</i> 23, 3 <i>milites</i> (militibus quoque annitentibus) 24, 1
Gaius Iulius Maximinus (Iulius Maximus)	-	<i>potentia</i> 25, 1 <i>summa potior</i> 26, 1 <i>imperium</i> 27, 5	<i>cipio</i> (potentiam cepit) 25, 1 <i>approbare</i> (patres... approbauerunt) 25, 2	<i>legiones</i> (suffragiis legionum) 25, 1 <i>patres</i> 25, 2
Gaius Iulius Maximinus <i>filius</i> (Iulius Maximus)	<i>Caesar</i> 25, 2	<i>summa potior</i> 26, 1 <i>imperium</i> 27, 5	<i>fio</i> (Caesar factum est) 25, 2	-
Antonius Gordianus (Gordianus)	<i>princeps</i> 26, 1	<i>imperium</i> 26, 2; 26, 6	<i>fio</i> (imperator... fit) 26, 1 <i>creare</i> 26, 2 <i>defero</i> 26, 6	<i>exercitus</i> 26, 1
Gordianus, Gordiani <i>filius</i>	<i>Augustus</i> 27, 1	<i>imperium</i> 26, 2; 27, 8 <i>regnum</i> 27, 6	<i>creare</i> (milites... Augustum creare) 27, 1 <i>aspernor</i> (neque sane factum nobilitas aspernata) 27, 2	<i>milites</i> 27, 1 <i>nobilitas</i> 27, 2
Senatus	-	<i>potestas</i> (potestatum uices) 26, 7	-	<i>Senatus</i> 26, 7
Clodius Pupienus	<i>Caesar</i> 26, 7	-	<i>constituo</i> 26, 7	<i>Senatus</i> 26, 7

Caelius Balbinus	<i>Caesar</i> 26, 7	-	<i>constituo</i> 26, 7	<i>Senatus</i> 26, 7
Marcus Iulius Philippus (Philippus)	<i>imperator</i> 28, 6	<i>potentia</i> 28, 11	-	-
Philippus <i>filius</i>	-	<i>potentia</i> 28, 11	<i>sumo</i> (<i>sumpto in consortium</i>) 28, 1	Marcus Iulius Philippus 28, 1
Decius	<i>imperator</i> 29, 5	<i>imperium</i> 29, 1 <i>regnum</i> 29, 4	<i>conspiro</i> (<i>ad imperium conspirauerat</i>) 29, 1	<i>milites?</i> (< <i>militiae gradus</i>) 29, 1
Etruscus	<i>Caesar</i> 29, 1	<i>regnum</i> 29, 4	<i>facio</i> (<i>filium Etruscum nomine Caesarem facit</i>) 29, 1	Decius 29, 1
Iotapianus	-	-	<i>tento</i> (<i>tempto</i>) (<i>tentans noua</i>) 29, 2	-
Lucius Priscus	-	<i>dominatio</i> 29, 2	<i>defero</i> 29, 2	<i>Gothorum concursus</i> 29, 2
Iulius Valens	-	<i>imperium</i> 29, 3	<i>capio</i> 29, 3	<i>uulgus</i> (<i>cupientissimus uulgus</i>) 29, 3
Gallus	<i>Augustus</i> 30, 1	<i>imperium</i> 30, 1	<i>decernere</i> 30, 1	<i>Senatus</i> 30, 1
Hostilianus	<i>Augustus</i> 30, 1	<i>imperium</i> 30, 1	<i>decernere</i> 30, 1	<i>Senatus</i> 30, 1
Volusianus	<i>Caesar</i> 30, 1	-	<i>decernere</i> 30, 1	<i>Senatus</i> 30, 1
Aemilius Aemilianus (Aemilianus)	<i>Augustus</i> 31, 3	<i>summa potestas</i> 31, 1 <i>imperium</i> 31, 3	<i>arripio</i> (<i>summa potestatum... arripuit</i>) 31, 1 <i>appellare</i> 31, 3	<i>milites</i> (<i>corruptis militibus</i>) 31, 1 <i>proceres</i> 31, 3
Licinius Valerianus (Valerianus)	-	<i>Imperium</i> 32, 1; 32, 5	<i>defero</i> 32, 1	<i>milites</i> 32, 1
Gallienus (Licinius Gallienus)	<i>Caesar</i> 32, 3	<i>tyrannis</i> (<i>indirect</i>) 33, 24 <i>potentia</i> 33, 35	<i>creare</i> 32, 3	<i>Senatus</i> 32, 3
Ingenuus	-	-	<i>imperare</i> (<i>imperandi cupido</i>) 33, 2	-
Regalianus	-	-	-	-
Saloninus	<i>Caesar</i> 33, 3	-	<i>conferre</i> (<i>cui honorem Caesaris contulerat</i>) 33, 3	Gallienus 33, 3

Postumus (în Gallia)	-	<i>imperium</i> 33, 8	<i>eripere</i> 33, 8	-
Laelianus (în Gallia)	-	-	-	-
Marius (în Gallia)	-	<i>regnum</i> 33, 9 <i>imperium</i> 33, 10	<i>cipio</i> 33, 9	-
Victorinus (în Gallia)	-	<i>imperium</i> 33, 12	<i>deligere</i> 33, 12	-
Tetricus (în Gallia)	<i>imperator</i> 33, 14 <i>rector</i> 35, 5	<i>imperium</i> 35, 5	<i>facio</i> 33, 14	Victoria, <i>legiones</i> 33, 14
Tetricus <i>filius</i> (în Gallia)	<i>Caesar</i> 33, 14	-	<i>impertio</i> (impertio) (Caesarea insignia impartuntur) 33, 14	-
Aureolus	-	<i>imperium</i> 33, 17	<i>sumo</i> (sumpto imperio) 33, 17	-
Claudius	<i>prior ordinis amplissimi</i> 34, 3 <i>senatus atque omnium princeps</i> 34, 4 <i>imperator</i> 34, 5	<i>imperium</i> 33, 27; 33, 28; 34, 1	<i>cipio</i> 33, 27 <i>destino</i> 33, 28 <i>approbare</i> 34, 1 <i>extollere</i> 34, 1	Gallienus: <i>quod eius arbitrio imperium cepisset</i> 33, 27; <i>insignia imperii ad Claudium destinauerat</i> 33, 28 <i>milites</i> (Claudii imperium milites... approbant extollunt-que) 34, 1
Aurelianus	<i>princeps</i> 35, 9; 35, 14; 37, 3?	-	-	-
<i>Interregnum</i> 35, 12	-	-	-	-
Tacitus	<i>imperator</i> 36, 1 <i>princeps</i> 36, 1	<i>regnum</i> 36, 2	<i>creare</i> 36, 1 <i>legere</i> (legendi ius principis) 36, 1	<i>Senatus, procures</i> 36, 1
Florianus	-	<i>imperium</i> 36, 2; 37, 6 <i>dominatio</i> 37, 1	<i>inuado</i> (imperium inuaserat) 36, 2; 37, 6	<i>nullo senatus seu militum consulto</i> 36, 2

Probus	-	-	<i>fio (in Illyrico factum) 37, 2</i>	-
Saturninus (în Orient)	-	<i>dominatus 37, 3</i>	<i>tentare (temptare), sumo (utriuque dominatum tentauerant, sumpta) 37, 3</i>	<i>manus 37, 3</i>
Bonosus (la Agrippina)	-	<i>dominatus 37, 3</i>	<i>tentare (temptare), sumo (utriuque dominatum tentauerant, sumpta) 37, 3</i>	<i>manus 37, 3</i>
Carus	<i>Augustus 38, 1</i>	<i>imperium 39, 12</i>	<i>induo (Augusto habitu induitur) 38, 1</i>	-
Carinus	<i>Caesar 38, 1</i>	<i>imperium 39, 12</i>	-	-
Numerianus	<i>Caesar 38, 1</i>	<i>imperium 39, 12</i>	-	-
Valerius Diocletianus (Valerius, Diocletianus, Iouius)	<i>imperator 39, 1</i> <i>dominus 39, 4; 39, 8</i> <i>deus 39, 4</i> <i>Iouius 39, 18</i>	<i>potentia 39, 6</i> <i>imperium 39, 13; 39, 47</i> <i>regnum 39, 48</i>	<i>deligere 39, 1</i> <i>dico 39, 4; 39, 8</i> <i>appellare 39, 4</i> <i>adorare 39, 4</i> <i>(adorari se appelarique uti deum) 39, 4</i> <i>accedere (Iouium /cognomen tum accersit/) 39, 18</i>	<i>duces, tribuni (ducum consilium tribunorumque) 39, 1</i>
Iulianus	-	<i>imperium 39, 10</i>	<i>eripere 39, 10</i>	-
Maximianus (Herculius)	<i>imperator 39, 17</i> <i>Herculius 39, 18</i>	<i>potentia 39, 48</i>	<i>iubere 39, 17</i> <i>accedere (Herculio)</i>	<i>Diocletianus (statim Maximianum ... imperatorem iubet) 39, 17</i>

		<i>imperium</i> 40, 22	<i>cognomentum accessit</i> 39, 18 <i>repetere</i> (Herculius... <i>inconsulte imperium repetuerat</i>) 40, 21	
Carausius (in Britannia)	-	<i>imperium</i> 39, 21; 39, 39	<i>haurio</i> (<i>hausto imperio</i>) 39, 21	-
Achilleus <i>apud Aegypti Alexandriam</i>	-	<i>dominatio</i> 39, 23	<i>induo</i> (<i>dominationis insignia induerat</i>) 39, 23	-
Iulius Constantius (Constantius)	<i>Caesar</i> 39, 24; 40, 11 [<i>Augustus</i> 40, 1]	<i>imperium</i> 40, 11	<i>creare</i> 39, 24 <i>succedere</i> (<i>his succedentibus</i>) 40, 1	[Diocletianus et Maximianus 39, 23]
Galerius Maximianus, <i>cognomento</i> Armentarius (Galerius, Maximianus Caesar, Armentarius)	<i>Caesar</i> 39, 24; 39, 33; 40, 11 [<i>Augustus</i> 40, 1] <i>imperator</i> 40, 16	<i>imperium</i> 40, 11	<i>creare</i> 39, 24 <i>succedere</i> (<i>his succedentibus</i>) 40, 1	[Diocletianus et Maximianus 39, 23]
Allectus (in Britannia)	-	<i>imperium</i> 39, 41	<i>extorquere</i> (<i>per scelus imperium extorserat</i>) 39, 41	-
Seuerus (Seuerus Caesar)	<i>Caesar</i> 40, 1; 40, 6 <i>imperator</i> 40, 16	-	<i>destino</i> 40, 1	-
Maximinus	<i>Caesar</i> 40, 1 <i>Augustus</i> 41, 1	<i>imperium</i> 41, 1	<i>destino</i> 40, 1	-
Constantinus (Flavius)	-	<i>imperium</i> 40, 4; 41, 16; 41, 17 <i>potestas</i> 41, 2 <i>regnum</i> 41, 16 <i>consortium</i> (cu Licinius) 41, 6	<i>capio</i> 40, 4 <i>reficio</i> (<i>refectum consortium</i>) 41, 6	<i>cuncti</i> (<i>cunctis, qui aderant, annitentibus</i>) 40, 4
Maxentius	<i>imperator</i> 40, 5 <i>tyrannus</i> 40, 18;	<i>tyrannis</i> 40, 23	<i>confirmo</i> 40, 5	<i>uulgus, turmae praetoriae</i> 40, 5

	40, 29 <i>rector</i> 40, 30			
Licinius	<i>Augustus</i> 40, 8	<i>potestas</i> 41, 2 <i>consortium</i> (cu Constantinus) 41, 6	<i>creare</i> 40, 8 <i>reficio</i> (<i>refectum consortium</i>) 41, 6	Galerius (<i>Galerius, ascito in consilium Iouio Licinium..., Augustum creat</i>) 40, 8
Alexander apus Poenos	-	<i>dominatus</i> 40, 17	<i>incumbo</i> (<i>dominatui stolidè incubuerat</i>) 40, 17	-
Crispus	<i>Caesar</i> 41, 6	<i>imperium</i> 41, 6	<i>ascisco</i> 41, 6	[Flavius și Licinius 41, 6]
Constantinus II	<i>Caesar</i> 41, 6	<i>imperium</i> 41, 6	<i>ascisco</i> 41, 6	[Flavius și Licinius 41, 6]
Licinianus	<i>Caesar</i> 41, 6	<i>imperium</i> 41, 6	<i>ascisco</i> 41, 6	[Flavius și Licinius 41, 6]
Martinianus	-	<i>imperium</i> 41, 9	<i>coopto</i> (<i>in imperium cooptato</i>) 41, 9	Licinius 41, 9
Constantius II (Iulius Constantius)	<i>Caesar</i> 41, 10 <i>imperator</i> 34, 7? , 41, 10 ; 42, 25 <i>princeps</i> 41, 5 ; 42, 18 ; 42, 23 <i>Augustus</i> 42, 12 ; 42, 20	<i>imperium</i> 42, 20	<i>dare</i> (<i>insigne Caesaris datum</i>) 41, 10	[Constantinus 41, 10]
Colacerus (în insula Cyprus)	-	<i>regnum</i> 41, 11	<i>cipio</i> (<i>specie regni demens capessuerat</i>) 41, 11	-
Constans	<i>Caesar</i> 41, 13 <i>imperator</i> 34, 7?	<i>imperium</i> 41, 25	<i>fio</i> (<i>Caesar fit</i>) 41, 13	[Constantinus 41, 13]
Dalmatius	<i>Caesar</i> 41, 15	-	<i>iubere</i> 41, 15	Constantinus, <i>milites</i> 41, 15
Magnentius	-	<i>tyrannis</i> 42, 20?	-	-
Vetranio	-	<i>dominatio</i> 41, 26	<i>occupo</i> (<i>dominatione ...</i>)	-

		<i>imperium 42, 1</i> <i>tyrannis 42, 20?</i>	<i>improbe occu-</i> <i>pauerat) 41, 26</i>	
Nepotianus	<i>imperator 42, 6</i>	-	<i>fio</i> <i>(Nepotianus...</i> <i>imperator fit)</i> 42, 6	<i>uulgus,</i> <i>gladiatorum</i> <i>manus (corrupto</i> <i>uulgo...</i> <i>armataque</i> <i>gladiatorum</i> <i>manu imperator</i> <i>fit) 42, 6</i>
Decentius (in Galliae)	<i>Caesar 42, 9</i>	-	<i>committere 42,</i> 9	Magnentius 42, 9
Gallus (in Orient)	<i>Caesar 42, 9</i>	-	<i>committere 42,</i> 9	Constantius II 42, 9
Patricius	-	<i>regnum 42, 11</i>	<i>tollere (in regni</i> <i>speciem</i> <i>sustulerant) 42,</i> 11	<i>Iudaei 42, 11</i>
Siluanus	-	<i>imperium 42,</i> 14 <i>tyrannis 42, 20?</i>	<i>cogere (Siluano</i> <i>in imperium</i> <i>coacto) 42, 14</i>	-
Iulianus	<i>Caesar Tit.; 42,</i> 17	-	<i>accipio 42, 17</i>	Constantius II <i>(Iulianus</i> <i>Caesarum</i> <i>cognitione ac-</i> <i>ceptum) 42, 17</i>

**DIN DOCUMENTELE MĂNĂSTIRII BISERICANI.
DE LA VASILE LUPU LA GHEORGHE DUCA (1650-1683)**

Costin Clit

**From the documents of the Bisericani Monastery.
From Vasile Lupu to Gheorghe Duca (1650-1683)
Abstract**

With its legendary beginnings during the time of ruler Ștefan cel Mare, the Bisericani Monastery, located in Scăricica village, Viișoara commune, Neamț county, 12 km west of the town of Piatra Neamț, in the area of the mountain Pietrosu, at an altitude of 650 meters, would have been walled by Ștefăniță Vodă (1517-1527). The monastery has an impressive fund of documents, many of them published in the volumes of specialty by specialists from the Institute of History „A.D. Xenopol”, and not only. Systematically, with rigorously fixed scientific dates, the documents up to 1646 were published with some exceptions. We propose for publication documents from the funds of the Bisericani Monastery kept at the National Archives in Iași, from which there can be collected information about the monastery's estates, the disputes with the monks from Bistrița Monastery and the inhabitants of Târgul Piatra, the Monastery of Peste Vale, dans, purchases, acts of reinforcement of the lords, the seal of the Piatra fair and others.

Keywords: *Moldova, Bisericani Monastery, Neamț county, Pietrosu mountain, rulers, Vasile Lupu and Gheorghe Duca, the period between 1650 and 1683, deeds of sale and purchase, judges.*

Cuvinte cheie: *Moldova, Mănăstirea Bisericani, județul Neamț, muntele Pietrosu, conducători, Vasile Lupu și Gheorghe Duca, perioada 1650-1683, acte de vânzare-cumpărare, judecători*

Ca și în cazul altor lăcașe de cult ale căror origini se pierd în negura timpului, încărcate de aura legendară a începuturilor cât mai depărtate, tradiția locului conchide întemeierea Schitului Bisericani de către cuviosul Iosif Sebastian cu metania la Mănăstirea Bistrița, după revenirea din pustiul Iordanului în timpul lui Ștefan cel Mare¹.

Ieromonahul Iosif ar fi început zidirea bisericii de lemn prin așezarea

¹ <https://doxologia.ro/manastirea-bisericani-0>

temeliilor în prima jumătate a secolului al XV-lea², după care Ștefăniță Vodă (1517-1527) „îndemnându-se de răvnă d[u]mnezeiască, au zidit biserica și au isprăvit-o de zidit, și au dat multă bogăție starețului Iosif, ca să o împodobească cu cărți și cu veșminte, și cu de toate ceale trebuincioase mănăstirii”³.

Inscripția târzie din 1786, pe care nu se poate pune nici o bază, glăsuiește despre ctitorul lăcașului monahal care a fost la 7020 <1511 septembrie 1-1512 august 31> „Ștefan-Vodă sin Bogdan-Vodă”⁴. Reproducem conținutul pisaniei: „Această sfântă biserică ce se prăznuiește Bunavestire fiind întâi zidită de Ștefan vodă sin Bogdan vodă din leat 7020 (1512) și fiind învechită și pornită spre răsipire s-au prefăcută din timilie de iznoavă cu agiutoriu și mila lui Dumnezeu prin osârdie și cheltuiala ctitorilor în zilele luminatului domnului nostru Costantin Dimitrie Moruzu voevoda prin silința și osteneala ieromonahului Ioil, egumen de Bisericiani. Let 1786 iunie 20”⁵. Biserica a fost finalizată de Petru Rareș⁶.

Turnul cel mare din latura sudică a fost început sau ridicat probabil în perioada septembrie și noiembrie 1630 de Dumitrașco Ștefan – decedat în noiembrie 1630, și Maria, soția sa⁷.

Dumitru Buhuș ridică cu osârdia egumenului Partenie pe la 1626-1632 zidul exterior, clisiarnița, pridvorul și trapezăria⁸.

² Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, Direcția Patrimoniului Cultural Național. Biblioteca Monumentelor Istorice din România, 1974, p. 72; a se vedea și bibliografia aferentă la p. 72-73, la care pot fi adăugate contribuții mai noi: Mihai-Bogdan Atanasiu, Mihai Bârza, *Pomelnicul Bisericanilor scris la mănăstirea Putna*, în „Analele Putnei”, V, 2009, 2, p. 121-306; Costin Clit, *Două catagrafii ale mănăstirii Bisericiani din 1839 și 1841*, în „Revista de istorie «Vasile Conta»”, Târgu Neamț, vol. V, nr. 2 (9), 2023, Serie nouă, p. 141-155.

³ N. Iorga, *Studii și documente privitoare la istoria românilor*, București, Atelierele grafice Socec & Comp., 1909, XVI, p. 235.

⁴ C. Stoide, *Contribuții la istoricul mănăstirii Bisericiani*, în „Arhiva”. Organul Societății Istorico-Filologice din Iași, XLII, 1935, p. 147.

⁵ Vitalie Josanu, *Pisanie inedită la Mănăstirea Bisericiani*, în „Buletin informativ al Simpozionului Național Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei”, I, Mănăstirea Secu, 2014, p. 71; De același autor a se vedea și *Cadranul solar de la Mănăstirea Bisericiani, județul Neamț*, în „Buletin informativ al Simpozionului Național Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei”, Piatra Neamț, Editura Cetatea Doamnei, 2018, IV, p. 39-41.

⁶ Nicolae Stoicescu, *op.cit.*, p. 72.

⁷ N. Iorga, *op.cit.*, p. 239; Ștefan S. Gorovei, *Epigrafe, genealogie, istorie. Noi contribuții*, în „Studii și materiale de istorie medie”, XXXI, 2013, p. 177.

⁸ Nicolae Stoicescu, *op.cit.*, p. 72.

De-a lungul timpului cei preocupați de destinul mănăstirii Bisericiani au evidențiat contribuția neamului Buhuș în diverse lucrări cu informații repertoriate recent de istoricul Ștefan Gorovei⁹. Astfel, „La 7140 (1632), Dumitrașco, Ileana și Safta Buhuș au făcut zid împrejur și clisernița, afară de turnuri, prin osârdia egumenului Partenie”¹⁰. La mănăstire se găseau în 1970 „rezemate de peretele bisericii, două lespezi cu inscripții care vorbesc despre unele construcții de la Bisericiani. Una amintește de un Dumitrașcu care în 1632 a făcut zid împrejur și clisiarniță afară de turnuri”¹¹.

Printre ctitorii zidului împrejmuit¹², dar nu a unui turn și a bisericii principale cum crede Vitalie Giosanu, îi găsim pe Dumitrașco Șoldan și Dumitrașcu Buhuș cu soțiile lor, așa cum ne indică pisania publicată: „† Cu vrerea Tatălui, cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului / Duh, smeritul rob al lui Dumnezeu, pan Dumitrașcu Buhuș și cneaghinea sa Ileana / și pan Dumitrașco Șoldan și cneaghinea sa Safta au ridicat / acest mormânt în numele Sfintei Vestiri a Domnului în zilele lui Moisa Voievod, în anul 7139 <1631> luna ... 1”¹³.

La 1786, biserica „fiind învechită și pornită spre risipire, s-au prefăcut din temelie” de către egumenul Ioil¹⁴.

Documentele din fondul Mănăstirii Bisericiani păstrate la Arhivele Naționale din Iași pregătite spre publicare ne aduc informații despre satul Vânători, mănăstirea de călugărițe din vale, ctitoria lui Alexandru Lăpușneanu, târgul Piatra, daniile, cumpărături și răscumpărări ale mănăstirii și altele.

Inaugurăm seria documentelor propuse spre publicare cu cel din 28 iulie 1650 prin care neguțătorul Adam din Șarhorod și jupâneasa lui Caterina își exprimă disponibilitatea amenajării unui iaz de pește mănăstirii Bisericiani, tocmindu-se cu stareța Drosida a mănăstirii de peste vale de la Vânători, cu hramul Schimbarea la Față sau Preobrajenie, ctitoria lui Alexandru Lăpușneanu, care au „dat iale un loc de hăleșteu la sat la Dănești” de pe

⁹ Ștefan Gorovei, *op.cit.*, p. 173.

¹⁰ Constantin D. Gheorghiu, *Dicționar geografic al județului Neamțu* (la anul 1890), București, 1895, p. 45; George Ioan Lahovari, General C.I. Brătianu, Grigorie G. Tocilescu, *Marele Dicționar Geografic al României*, București, Stab. Grafic Soccec, 1898, I, București, 1898, p. 408.

¹¹ Diac. prof. Ioan Ivan, *Biserica fostei Mănăstiri Bisericiani*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XLVI, 1970, 11–12, p. 700.

¹² Ștefan Gorovei, *op.cit.*, p. 176.

¹³ Vitalie Josanu, *op.cit.*, p. 70.

¹⁴ Nicolae Stoicescu, *op.cit.*, p. 72.

Cracău (**doc. nr. 1**)¹⁵.

Constantin Movilă miluiește la 10 octombrie 1608 pe Dumitrache Chiriță și cneaghina lui Măricuța, „mătușei domniei mele”, cu satul Vânători, „al nostru drept domnesc”, pentru slujbele prestate domnului Ieremia Movilă timp de 12 ani, continuate și în timpul miluitorului¹⁶. Postelnicul Dumitrachi/Dimitrachi Chiriță a dat pentru satul Vânători, dăruit de Constantin Movilă „o mie ughi, pentru treaba țării, unde a fost nevoie țării și pentru slujba lui, care a slujit-o părintelui domniei mele Eremia voievod și țării”¹⁷. Dumitrache Chiriță Paleologul, cu origine grecească, fiul lui Manuil Paleologul și al Mariei, fiica lui Gheorghe Lozonschi, cumnatul domnului Ieremia Movilă, slujește începând cu anul 1597 pe primii patru Movilești, a fost pârcălab de Neamț (1597-1600), mare postelnic în Țara Românească (1601-1602), unde a sosit odată cu Simion Movilă, postelnic și mare postelnic în Moldova (1606-1611), sfârșește ucis la 1612 în lupta de la Cornul lui Sas împotriva lui Ștefan Tomșa. Jupâneasa lui pribegeste în Polonia de unde se întoarce după opt ani. Este considerat un om pios, donează Mănăstirii Golia satele Vânători, Cereșnovăț și părți din Stângăceni sau bani Mănăstirii Sosinou din Epir. Dintre moșiile stăpânite amintim: Horilcani, Dăieni (Deiani), Podul lui Topor (Toporul), Sencăuți, Piperești și Vânători¹⁸.

Pentru slujbele aduse domniei și țării, postelnicul Ionașco Boldescul va fi răsplătit de Radu Mihnea la 1 februarie 1617 cu satul domnesc Vânători, ascultător de ocolul târgului Piatra, dăruit anterior de Constantin Movilă postelnicului Chiriță, care „l-a pierdut în hiclenie, când s-a ridicat cu mare mulțime de Leși și Cazaci cu Costantin voievod și au venit asupra lui Ștefan

¹⁵ Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, I/27, 28; CDM, II (1621-1652), volum întocmit de Mihai Regleanu, Iulia Gheorghian, Veronica Vasilescu și Doina Duca, p. 414, nr. 2136; Alexandru I. Gonța, *O nouă ctitorie necunoscută a lui Alexandru Lăpușneanu: Mănăstirea de peste Vale de la Vânătorii Bistriței*, în Alexandru I. Gonța, *Studii de istorie medievală*, Iași, Editura „Dosoftei”, 1998, Texte selectate și pregătite pentru tipar de Maria Magdalena Székely și Ștefan S. Gorovei, Cu un cuvânt introductiv de Ioan Caproșu, p. 233.

¹⁶ *DIR*, A. Moldova, XVII, II, p. 182-183, nr. 240.

¹⁷ *DIR*, A. Moldova, XVII, V, p. 188, nr. 189.

¹⁸ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova în sec. XIV-XVII*, București, Editura enciclopedică română, 1971, p. 322; Cristian Nicolae Apetrei, *Un urmaș al împăraților bizantini, negustor, dregător și diplomat în slujba Movileștilor: marele postelnic Dumitrache Chiriță Paleologul*, în Cristian Luca (editor), *Negustorimea în Țările Române, între Societas Mercatorum și individualitatea mercantilă, în secolele XVI-XVIII*, Galați, University Press, 2009, p. 89-121; Cristian Nicolae Apetrei, *Patrimoniul funciar al marelui postelnic Dumitrache Chiriță Paleologul*, în *Studia Varia in Honorem Professoris Ștefan Ștefănescu Octogenarii*, volum editat de Cristian Luca, Ionel Cădea, București-Brăila, 2009.

voevod Tomșevici și asupra țării acesteia, când s-a făcut mare război cu ei la Cornul lui Sas <1/11-3/13 iulie 1612>, între Prut și între Jijia, când au pierit și ei înșiși cu toată oastea lor, unde și oasele lor zac aevea de față în veșnică mărturie”¹⁹.

Maria, cneaghina răposatului Dimitrache Chiriță Paleologu, miluiește la 14 aprilie 1622 „sfânta mare chinovie Bisericani” cu satul Vânători și un vad de moară în Bistrița²⁰.

În urmă judecății dintre mănăstirile Bisericani și Bârnova, Moise Movilă întărește la 5 decembrie 1633 primului lăcaș monahal satul Vânători²¹. Din Buczacz, cneaghina Maria trimite două scrisori la 27 decembrie 1633, una prin care mărturisește dania Vânătorilor către Mănăstirea Bisericani²², iar prin a doua îl roagă pe domnul Moise Movilă să ia act de dania satului Vânători pe care a făcut-o după ce a venit în țară în „dzilele lui Gașpar vodă”, sat pe care Miron Barnovschi l-a luat și „l-a dat la mănăstire sa, la Bârnova” și îi mulțumește „de ne-i deșchis dare și miluire și pamente noastră, ci-au fost închisă și-npresurată de alți ... așe și de acum înainte să hie dat acel sat la svânta rugă dentru dzilele măriei tale să hie pomană măriei tale și și-a noastră”²³.

După actul de întărire a lui Alexandru Iliăș din 25 martie 1621²⁴, Ștefan Tomșa întărește mănăstirii Bisericani, în iunie 1630, satul Bisericani cu vad de moară și tot venitul, pentru că a fost „al nostru domnesc, ascultător de ocolul târgului Piatra, ce este în ținutul Neamț”²⁵.

Stăpânirea asupra satului Vânători de pe Bistrița este întărită mănăstirii Bisericani de Gheorghe Ștefan la 2 octombrie 1655, sat situat „den gios de trăg de Piatră, acela să aibă al ținé cu tot hotarul, și cu mori în Bistrița, pentru căci s-au pârat de față înaintea domnii miale rugătorii noștri călugării de la sfânta mănăstire de la Beserecani, cu boiarinul nostru cu Ramandi, ce-au fost vistiiarnic, nepotul Chiriței postelnicul, pentru acel sat” (**doc. nr. 2**). Constantin Ramandi, mare comis (1628-1648), ajunge vistier la curtea lui Gheorghe Ștefan și a fost principalul beneficiar al averilor rămase de la

¹⁹ DIR, A. Moldova, XVII, IV, p. 91-93, nr. 129.

²⁰ Ibidem, p. 463-464, nr. 584.

²¹ DRH, A. Moldova, XXI (1632-1633), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971, p. 533-535, nr. 424.

²² Ibidem, p. 546-547, nr. 434.

²³ Ibidem, p. 544-545, nr. 433.

²⁴ DIR, A. Moldova, XVII, V, p. 30-31, nr. 33.

²⁵ Ibidem, p. 188-189, nr. 189.

marele postelnic Dumitrache Chiriță Paleologul²⁶. În pomelnicul Mănăstirii Bisericiani sunt trecuți Dumitrache (Dimitrie, în text), Maria, soția lui, care au dat satul Vânători, Costantin și Soltana (pomeniți în Joia Înălțării Domnului nostru Iisus Hristos); „Costantin Ramandi, Soltana și copiii lor și părinții lor” (pomeniți în Duminica a șasea a orbului)²⁷. Soltana a fost soția lui Constantin Ramandi, care are un fiu Alexandru, ajuns mare vornic al Moldovei²⁸. Marelui postelnic Alexandru Ramandi i se datorează ctitorirea bisericii Sfinții Arhangheli din Vânătorii Pietrei pe la 1676-1677²⁹. Biserica era ridicată până la 30 noiembrie 1676, dovadă fiind însemnarea de pe un Triod, tipărit la Liov în 1666: „Această carte o au cumpărat-o Alexandru Ramandi vel postelnic și o a dat la biserica Archangel, care a făcut d(umnea)lui la sat la Vânătorii Pietrei ot volosti Neamțul, при д(ь)ни Анто́нiе Рꙋсет в(ое)во́д(а), в(ь) лѣто 7185 <1676> но́емвръіе 30 д(ь)ни”³⁰.

Fostul vistiernic Constantin Ramandi aflat la judecata domnească în 1655 cu monahii de la Bisericiani își justifica demersul prin dăruirea satului Vânători de Constantin Movilă (p. 30 iunie/10 iulie 1606-a. 20/30 iulie 1606; 11/21 decembrie 1607-a. 21/31 decembrie 1611) postelnicului Chirița Dumitrachi, unchiul său. Călugării de la Bisericiani se apără prin dania Vânătorilor de Maria, jupâneasa lui Chiriță „pentru sufletul giupânu-său Chiriței postelnicul și pentru sufletul ei”. Uricele și ispisoacele Mariei sunt prezentate ca dovezi de călugări, alături de un uric de întăritură de la Gaspar Gratiani (5/15 aprilie 1619 -† 15/25 septembrie 1620). Călugării vor avea câștig de cauză la judecată domnească (**doc. nr. 3**).

În sfârșit, fostul vistiernic Constantin Ramandi, iscălit grecește, hotărăște dănuirea satului Vânători călugărilor de la mănăstirea Bisericiani, danie consumată la 15 martie 1656, în fața martorilor: Dabija, marele vornic de Țara de Sus, Toma Cantacuzino biv vel vornic, Statie biv vistiernic și Neculai treti logofet (**doc. nr. 4**).

Ștefăniță Lupu întărește Mănăstirii Bisericiani la 24 iulie 1660

²⁶ Nicolae Stoicescu, *op.cit.*, p. 235; Petronel Zahariuc, *Țara Moldovei în vremea lui Gheorghe Ștefan voievod (1653-1658)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2003, p. 435, nota 419; a se vedea și *Indicele*; Cristian Nicolae Apetrei, *Un urmaș al împăraților bizantini*.

²⁷ Elena Lința, *Pomelnicul mănăstirii Bisericiani*, în „Romanoslavica”, XIV, 1967, p. 447.

²⁸ Nicolae Stoicescu, *op.cit.*, p. 235.

²⁹ Idem, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, p. 912.

³⁰ Melchisedec, episcopul Romanului, *Notițe istorice și archeologice adunate de pe la 48 monastiri și biserici antice din Bucovina*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1885, p. 86; preluată în *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei. Un corpus* editat de I. Caproșu și E. Chiaburu, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008, volumul I, p. 281.

stăpânirea asupra satului Vânători, pe care a miluit-o Constantin Ramandi „împreună cu ficiorii săi”, din care este menționat numai numele lui Alisandru, „care sat au fostu danie Chirițai postialnicul de la răpăosatul Costandin vodă, ce și lor li-au fostu danie și miluire di pre Mariia, mătușa lui Ramandi, ce-au fost vistiarnic” (**doc. nr. 10**).

Egumenii Mănăstirii Bisericani obțin cărți domnești de întăritură sau volnicie pentru a-și stăpâni în liniște moșiile. De pildă, Ștefăniță Lupu volnicește la 13 iulie 1660 egumenului dreptul de a-și apăra la Vânători „poeni de fânaț, anume poiana Săveniciului, și poiana Falcăului și Mărtineștii, până (în) Valea Calului și a Stavonii și Cernevgura, până în obârșia Sascăi” (**doc. nr. 9**). Mănăstirile Bisericani și Bistrița își disputau în 1660 „nește poeni, cu fânaate, și cu săpături din Vârvul Nijni, dreptu preste Bervenet, din gios de Cernegura, prin poiana Cernegurii, din poiană în siamne pân(ă) într-apa Caalului, și apa în sus, și cu nește poeni ce sintu făcute de Martinești, și până în poiana Sineviciului, și în Bobiaica Macrii, din Bobiaică pre pâraul Rusului, din pâraul Rusului pre Știrbinoasa în gios pân(ă) în Bistrițe, ce acéste poeni și săpături au dzis egumenul de Bistrița și cu alți călugări că le i-au Vânătorii cu înpresur(ă)turi și sântu din hotarul Brateuților, și au arătat și un zapis de la Pătru vod(ă)”. Ștefăniță Lupu dă câștig de cauză Bisericanilor, căreia le întărește la 12 august 1660 (**doc. nr. 11**).

Iliaș Alexandru, la rândul lui, întărește la 9 august 1667 stăpânirea mănăstirii pe „nește bucăți de loc” din hotarul satului Vânători, „den ispisoc de pâra și de rămas de la Evstratie (Da)bijia vod(ă)”, alese de Nicolae Buhuș, fost mare medelnicer, disputată cu monahii de la Bistrița (**doc. nr. 28**).

Egumenul Mănăstirii Bistrița se plângea în 1662 „cum le iau călugării de la Beserecani o bucată de loc din hotarul Tătărășilor în hotarul satului lor Vânătorilor și o bucată de loc din hotarul Brașăuților”, iar târgoveții din Piatra „cum le iau călugării de la Beserecani o poiană și o dumbravă din hotarul târgului dintre vaduri”. Cercetarea pricinilor amintite revine medelnicerului Nicolae Buhuș, potrivit poruncii milosului domn Eustratie Dabija din 2 mai 1662 (**doc. nr. 13**). Se pare că disputele dintre călugării celor două lăcașe monahale au dispărut până la 18 mai 1662, așa cum rezultă din mărturia egumenului Gheorghe al Bisericanilor (**doc. nr. 14**). Moșia Între Vaduri va fi întărită de domn Mănăstirii Bistrița la 20 iulie 1662 după alegerea și stâlpirea ei de către medelnicerul Nicolae Buhuș (**doc. nr. 15**). Delnițele cumpărate de la butnarii din Mărăței situate Între Vaduri „la trăg la Piatră” hotărâte și stâlpite de Nicolae Buhuș pe când era medelnicer sunt întărite mănăstirii de Eustratie Dabija la 12 martie 1665 (**doc. nr. 21**).

În 1665 se judecau în fața domnului și a Sfatului domnesc Cârstea și

Vasilie, feciorii Făurească cu Toderașco Prăjescul biv clucer „pentru nește părți de ocină din sat din Popșești, în ținutul Neamțului”, pâră despre care dau mărturie la 8 septembrie 1665: Toma Cantacuzino, marele vornic al Țării de Sus, Solomon Bârlădeanu, marele vornic al Țării de Jos, Nicolae Racoviță, hatman și pârcălab de Suceava, Stamati vel postelnic, Toderașcu Iordache, marele spătar, Gligorie vel ceașnic, Duca vel vistiernic, Toader Păladie vel stolnic și Miron Costin vel comis (**doc. nr. 23**). Toma Cantacuzino vornicul va cumpăra în Popșești trei părți de sat, întărite la 14 iulie 1670 de Gheorghe Duca lui Ștefan paharnicul (**doc. nr. 31**).

Unele acte sunt întocmite în târgul Piatra sau oferă informații privitoare la numele șoltuzilor și preoților de aici. Dintre **șoltuzi** sunt menționați: Isac (ante 17 decembrie 1656), Vasilachie (17 decembrie 1656); Isac (11 ianuarie 1665), Constantin Napotă (10 noiembrie 1665), Vasilachie (4 septembrie 1676), Neculai (26 ianuarie 1681) sau **preoți**: Pătrașco, Vasile (17 decembrie 1656); Pătrașco, Ionașco, Ștefan Covrig, diaconul Simion (11 ianuarie 1665), pr. Ștefan Covrig (10 noiembrie 1665), preoții Macovei și Necoară (4 septembrie 1676), diaconii Neculai Covrig, Lupul și Simion (4 septembrie 1676), Neculai diaconul (26 ianuarie 1681).

Neputința recrutării oamenilor de oaste ceruți prin porunca domnului Eustratie Dabija, pentru a participa la campaniile otomane din 1663 și 1664 din Ungaria Superioară („Țara Nemțască”), alături de Grigore Ghica din Țara Românească³¹, îi determină pe târgoveții din târgul Piatra în frunte cu șoltuzul Isac să decidă la 11 ianuarie 1665 vânzarea către Mănăstirea Bisericiani a unei dumbrăvi cu 100 de lei bătuți, hotărâtă de Nicolae Buhuș, „și atuncia înbla leul bătut patru lei de bani proști șalăi în dzilele Dabijii vod(ă)”. Dumbra, dania călugărilor de la Miron Barnovschi, a fost luată de târgoveți pe calea judecăților (**doc. nr. 18, 19 și 20**).

Ștefan, Costin, Dumitrașcu și Ana, feciorii lui Leontie din târgul Piatra, vând călugărilor de la Bisericiani „o bucătea de loc <în hotarul Turtureștilor – n.a.> ce au fost neguțată cu părintele Iosif de la sv(â)nta mănăstire de la Beserecani și nu au fost plătit, fost-au să ne dea o cergă și 2 scoarte turcești, și nu le-au dat”. Gâlceava „după trecerea părintelui Iosif” va lua sfârșit la 10 noiembrie 1665 prin plata călugărilor ce constă în opt oi. La tocmală participă ca martor și proegumenul Dosofteiu (**doc. nr. 24**). Zosim Bașotă este împuternicit la 2 iulie 1667 să perceapă zeciuiala de pe siliștea Turturești, danie și cumpărătură a tatălui lui Pătrașco Bașotă de la Moise Movilă (**doc. nr. 25**). O

³¹ *Istoria românilor*, vol. V, *O epocă de înnoiri în spirit European (1601-1711/1716)*, coordonator: Acad. Virgil Cândea, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 280.

hotarnică a Turtureștilor, „ce s(e) ține de hotariul târgului Pi(e)trie” și a cărui hotar începea „din pădure despre răsărit din chiliia lui Calivit”, va fi realizată la 8 iulie 1667 de Constantin Bantaș biv pârcălab de Neamț (**doc. nr. 26**). Iliăș Alexandru va întări stăpânirea peste siliște Turturești lui Zosim Bașotă la 8 iulie 1667 (**doc. nr. 27**). Nemulțumiți, târgoveții din Piatra se jeluiesc domnului, care rânduiește 8 octombrie 1667 pe Dumitrașcu logofătul „să aliagă din hotarul târgului Pietrii și să fac(ă) hotar satului Turtureștilor” (**doc. nr. 29**).

Moara – vadul și casa – din târgul Piatra de pe apa Cuejdului, vândută de Neculai, Ion și Gligorie, feciorii lui Gheorghe Mușat, preotului Necoară la 4 septembrie 1676, va fi subiectul mai multor documente (**doc. nr. 33**). Vânzarea respectivă s-a făcut fără știrea lui Coman aprodul și a femeii lui Tudora, fata lui Gheorghe Mușat, care îl vor chema pe preotul Necoară în fața judecății domnului și-i vor întoarce banii la 26 ianuarie 1682, la tocmeală fiind prezenți Mirăuță și Simion din Iași, preotul Neculai, fost slujitor în târgul Piatra, trecut la biserica Sfântul Ilie din Iași, Neculai diaconul, Costantin Napotă, Neculai șoltuzul din Piatra, Costin, Macovei, feciorul lui Chirțu, Vasili, feciorul lui Costin, ultimii din Piatra (**doc. nr. 34**). Moara va fi închinată Mănăstirii Bisericiani la 19 august 1683 de către Coman și Tudora (**doc. nr. 35 și 36**).

Printre documentele pe care le publicăm întâlnim și dania Tudoscăi, jupâneasa biv paharnicului Ion Prăjăscu din 20 octombrie 1669, prin care dă marelui vornic Gligorie Hăbășescul partea ce i se va alege din Poiana, ținutul Trotuș, „pre zapis ce-au fost cumpărătură de la Ștefan Prăjăscul” (**doc. nr. 30**).

Documentele de față evidențiază provocările călugărilor în planul întregirii patrimoniului funciar prin:

Întărituri: braniștea dintre Vaduri de Gheorghe Ștefan la 11 mai 1656 (**doc. nr. 5**), partea de moșie din Orbic, aleasă și hotărâtă de Gheorghe Arapul (**doc. nr. 17**).

Danii: Vasilie, feciorul lui Ion Andreicăi, din satul Obrejești, dă la 17 decembrie 1656 trei pogoane de vie și un pământ din frunte din apa Putnei până hotarul Milcovului (**doc. nr. 7 și 8**).

Cumpărături: partea lui Ereimia, ginerele lui Ion Andreicăi, din Obrejești, din 2 august 1656 (**doc. nr. 6**), vadul de moară de pe Putna, la Obrejești, de la Irimia Nădăbaico, potrivit mărturiei din 1 septembrie 1660 (**doc. nr. 12**).

Răscumpărări: la 8 ianuarie 1663 via de la Obrejești vândută de Serafim călugărul Condrei din Căpotești (**doc. nr. 16**).

DOCUMENTE³²

1.

1650 (7158) iulie 28, Iași

† Иѡ Басиліѣ вѣсѣвѣа, Б(о)жїю м(и)л(о)стїю, г(о)сп(о)д(а)ръ Зѣмли Мѡлдавскѣи. Adeceă au venit înaintea noastră și înaintea alor noștri moldovenești boiari, la cei mari și la cei mici, rugătoare noastre Drosida, stărița și cu tot săborul de la Sv(â)nta mănăstire de presti Vale, unde iaste hramul Preaobrajenii Domnului nostru lui I(isu)s Hr(i)stos, și ne-au arătat un zapis de mărturie, scriindu într-acel zapis cum au plecat milostivul Dumn(e)dzău pre un neguțător, anume Adaam de la Șarhorodu, și cu giupâneasa lui anume Caterina, ce sintu³³ din Țara Leșască, ca să facă un heleșteu de péște la sv(â)ntaa mănăstire la Beserecani, unde iaste hramul Blagovéštenii Précistei,

Deci călugării de la Beserecani loc ca acela de heleșteu n-au avut, ce s-au tocmnit de bună voia lor cu stărița și cu tot săborul de la sv(â)ntaa mănăstire ce mai sus scriem, și au dat iale un loc de hăleșteu la sat la Dănești, și deaca să va ezi acel hăleșteu ca se le fie lor depreun(ă) și la péști, și la tot venitul, giumătate să ia călugărițele, giumătate să ia călugării, însă péște să nu vâneadze, uniti, fără de alții, ce cându-l vor tăia sau cându-l vor vâna cu mreaje sau cu năvoade sau cu alte măestrii, tot să fie cu știrea tuturor, și să înparță péstele în doao.

Deci și noi deaca am vădzut acel zapis de mărturie, și de la noi încă le-am dat și le-am întărit ca să le fie și de la noi dare și întăritură în veaci, și altu (nime întru)³⁴ nimică să nu să améstece.

Са(а)м г(о)сп(о)д(и)нъ велѣа.

ѲѢс, в(ъ) л(ѣ)т(о) *зрѣни <7164 / 1655> м(ѣ)с(а)ца ю(ліе) кѣ <28>.

Тодѣрашко вел лѡг(о)ф(е)т, искал <m.p.>.

ДѢМИТРЪ <писал>.

<Pe verso-ul filei a doua>: Сѣи запис на часть кълѡгѣринѣ ѡт через вале.
*зрѣни ю(ліе) кѣ.

<Pe verso-ul filei a doua la I/28>: Ispisoc pe hăleșteu cu călugăriți ot ...; На село Троица ...; *зрѣни ю(ліе) кѣ;

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, I/27, 28. Original, difolio (39,5 x 25,5 cm.), filigran, sigiliile în ceară roșie căzute; în al doilea semnează Gavrilăș vel logofet; *Ibidem*, Manuscrisul nr. 548, f. 50.

EDIȚII: CDM, II, p. 414, nr. 2136 (rezumat); Alexandru I. Gonța, *O nouă ctitorie necunoscută a lui Alexandru Lăpușeanu: Mănăstirea de peste Vale de la Vânătorii Bistriței*,

³² Am folosit descrierile arheografice din CDM.

³³ Rupt.

³⁴ Ilizibil din cauza aplicării sigiliului.

în Alexandru I. Gonța, *Studii de istorie medievală*, Iași, Editura „Dosoftei”, 1998, Texte selectate și pregătite pentru tipar de Maria Magdalena Székely și Ștefan S. Gorovei, Cu un cuvânt introductiv de Ioan Caproșu, p. 233 (rezumat).

2.

1655 (7164) octombrie 2, Iași

† Иѡ Георги Стефан воевода, Б(о)жїю м(и)л(о)стїю, г(о)сп(о)д(а)ръ Земле Мѡлдавскѡи. Dat-am cartia domnii miale rugătorilor noștri, egumenului și a tot săborul de la sfânta mănăstire de la Beserecani, să fie tari și putiarnici cu cartia domnii miale a ținia satul Vânătorii, carile iaste pre apa Bistrițai, den gios de trăg de Piatră, acela să aibă al ținé cu tot hotarul, și cu mori în Bistriță, pentru căci s-au pârât de față înaintea domnii miale rugătorii noștri călugării de la sfânta mănăstire de la Beserecani, cu boiarinul nostru cu Ramandi, ce-au fost vistiiarnic, nepotul Chirițai postelnicul, pentru acel sat.

Deci domniia mia și cu tot Sfatul domnii miale, am socotit și am aflat cum acel sat Vânătorii să vine să-l ție rugătorii noștri, călugării de la sfânta mănăstire de la Beserecani, precum l-au ținut și mai denainte vréme, iară Ramandi, ce-au fost vistiiarnic, nepotul Chirițai postelnicul, nu are nici o triabă într-acel sat, ce înblă mestecându-să fără de ispravă.

Pentr-aciaia de-ș(i) va fi și pus el vr(e)un om al său deregătoriu într-acel sat, să aibă a-l scoate rugătorii noștri călugării de la mănăstire de la Beserecani și să-și ție satul Vânătorii, precum mai sus scrie, cu tot vinitul ce va fi pre acel hotaru, iară Ramandi, ce-au fost vistiiarnic, nepotul Chiriței postelnicul, să nu mai aibă triabă a să mesteca sau a mai pâri de aceasta pâra, nici dănăoară în viaci.

Pentr-aciaia nime să nu cutiadză a ținia sau a opri, прѣд сим листом г(о)сп(о)д(а)стѡв(а) ми. Инак не вѣдет.

Га(а)м г(о)сп(о)д(а)нѡ вѣдал.

У Иѡ, л(ѣ)т(о) *зрѣд <7164 / 1655> ѡк(томврїе) в <2>.

Кирилл <писал>.

<Pe verso-ul filei a doua>: Vân(ă)tori; *зрѣд <7164 / 1655> ѡк(томврїе) в <2>; 7164 oc(tom)vr(ie) 2.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, I/30. Original, difolio (30 x 21 cm.), filigran, sigiliu mijlociu în chinovar; *Ibidem*, Manuscrisul nr. 548, f. 29v.

EDIȚII: *CDM*, III (1653-1675), volum întocmit de Mihai Regleanu, Doina Duca, Constanța Negulescu, Veronica Vasilescu și Cornelia Crivăț, p. 51, nr. 138 (rezumat).

3.

1655 (7164) octombrie 8, Iași

† Иѡ Георгіе Стефан воевода, Б(о)жїю м(и)л(о)стїю, г(о)сп(о)д(а)ръ Земле Мѡлдавскѡи. Adecă s-au pârât de față înaintia domnii miali Ramandi

miale³⁵, ce-au fost vistiiarnic, nepotul Chirițai postelnic, cu rugătorii noștri călugării de la sfânta mănăstire de la Beserecani, pentru sat pentru Vânători, ce iaste în ținutul Niamțului, pre apa Bistriței, de gios de trăg de Piatră, dzicând Ramandi, nepotul Chirițai postelnic, cum acel sat Vânătorii iaste danie de la răposatul Costantin Movila vodă, unchiu-său Chirițai postelnicul, și i să vine lui să-l ție, căci iaste nepot Chirițai postelnicul.

Iară rugătorii noștri călugării de la sfânta mănăstire de la Beserecani așa au dat samă înaintia domnii miale, cum acest sat Vânătorii le iaste lor danie sfintei mănăstiri de la Mariia, giupâniasa Chirițai postelnic, care sat l-au dat ia pentru sufletul giupănu-său Chirițai postelnicul și pentru sufletul ei, ca să le facă pamente la sfânta mănăstire den an în an și să-i scrie la sfântul pomialnicul cel mare, precum ni-au arătat rugătorii noștriși zapis de la Mariia, giupâneasa Chirițai postelnicul, cu mare blăstăm, scriind cum l-au dat ia de bună voe pentru³⁶ sufletele lor, care zapis l-am vădzut și noi și l-am alăturat cu alte zapisă a giupâniasăi Chirițaoe pre unde au dat alte ocine și l-am aflat că iaste adevărat făcut de Marii, giupâniasa Chiriței postelnicul, acel zapis.

Și mai mare credință ni-au arătat și uricele și ispisoacele ce sintu făcute de la alți domni pre acel sat, carile li-au dat Mariia, giupâniasa Chirițai postelnicul, pre mâna rugătorilor noștri călugărilor de la sfânta mănăstire Beserecani să-și ție satul, și un uric de întăritură de la Gașpar vodă.

Așjidere ni-au arătat și un ispisoc de la Vasilie vodă de pâra și de întăritură carile s-au și mai pârat rugătorii noștri călugării de la sfânta mănăstire de la Beserecani cu Ionașco Boldescul la Vasilie vodă pentru acel sat, dzicând Ionașco Boldescul că-i iaste lui danie și miluire de la Radul vodă pentru slujba ce i-au slujit. Deci și atunci l-au dat rămas Vasilie vodă pre Ionașco Boldescul ca să nu aibă nice o treabă cu acel sat.

Pentru ciaia domniia mia și cu tot Sfatul domnii miale, vădzind acel zapis făcut de Mariia, giupâniasa Chirițai postelnicul, cum au dat ia acel sat de bună voia ei la acea sfântă mănăstire pentru sufletele lor, precum mai sus scrie, socotit-am că au fost ia volnică a da, fiindu-i acel sat danie de la nepotu-său, răposatul Costantin Movila vodă, și despre altă parte și cumpărătură, pentru căci au dat ei și nește bani în treaba țării pentru acel sat.

Deci am aflat după légia țării că Ramandi, ce-au fost vistiiarnic, nepotul Chirițai postelnic, n-are nici o treabă la acel sat, ce să miastecă fără de ispravă. Pentr-aciaia au rămas Ramandi vistiiarnicul denaintia dimnii miale și den toată légea țării să nu mai înble mestecându-să la acel sat.

Iară rugătorii noștri călugării de la sfânta mănăstire s-au îndireptat și s-au pus fierăia în vistiariul domnii miale. Pentr-aciaia noi încă am dat și am întărit rugătorilor noștri călugărilor de la sfânta mănăstire de la Beserecani ca să aibă ei a-ș(i) ținea satul Vânătorii, ce mai sus scrie, cu mori în Bistriță, și cu tot vinitul ce va fi pre

³⁵ Repetiția, conform documentului.

³⁶ Rupt.

hotarul satului, precum au urice și ispisoace și de la alți răposăți domni de întăritură.

Pentr-aciaia de acmu înaintea nime să nu mai aibă a să mesteca la acel sat sau a mai pâri de aceasta pâra, nici dănăoară în viaci.

СААМ Г(О)СП(О)Д(И)НЪ ВЕААА.

8 Мѣ, л(ѣ)т(о) *ЗРЗА <7164 / 1655> м(ѣ)с(а)ца въ(ТОМВРІЕ) и ѿ <8> снл(е).

ІВНАШКО РУСІА ВЕА ЛОГОФ(е)Т <m.p.>.

Кирилл <писал>.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7164 octomvr(ie) 8; Vânători ot Neamț; *ЗРЗА въ(ТОМВРІЕ) и ѿ.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, I/31. Original, difolio (43,3 x 28,5 cm.), filigran, sigiliu mijlociu, timbrat, bine păstrat: *Ibidem*, Manuscrisul nr. 548, f. 29v.

EDIȚII: CDM, III, p. 52, nr. 141 (rezumat).

4. 1656 (7164) martie 15, Iași

† Adecă eu, Costantin Ramandi, ce-am fost vistiiarnic, nepotul Chirițai Paleol(o)go postelnic, și cu ficiorii miei, scriu și mărturisesc cu cest zapis al meu, pentru rândul satului Vânătorilor, ce iaste în ținutul Niamțului, pre apa Bistrițai, din gios de Piiatră, care sat au fostu danie și miluire Chirițai Paleologo postelnicul și giupâniasăi lui Mariei, de la răposatul Costantin vodă, și apoi după moartia Chirițai postelnicul, mătușă-mia Mariia, giupâniasa Chirițai postelnicul, au dat acel sat ce mai sus scrie, Vânătorii, Sfintei Mănăstiri Beserecanilor, pentru sufletele lor, ca să le facă pamente și să-i pomeniască la sfânta bisiarică.

Apoi după aciaia am vrut să mă părăscu eu cu călugării de la sfânta mănăstire de la Bisericiani pentru acel sat, pentru partea mia, ca să-l iau, apoi am socotit de a mia bună voce, de nime nevoit, nice asuprit, miluiria și daniia ce-au dat mătușă-mia, Mariia, la sfânta mănăstire pentru sufletele lor, că nu să cade să stricăm, ce mai vârtos să dăm și să întărim sfânta mănăstire, cum și alți titori au dat și au miluit sfânta mănăstire.

Pentru aciaia și noi dentru toată inima și voia noastră, am dat acel sat Vânătorii Sfintei Mănăstiri Beserecanilor, să le fie diriaptă ocină și moșie cu tot vinitul, precum l-au dat mătușia noastră Mariia, giupâniasa răposatului Chirițai postelnic. Nime altul dentru sămenția noastră să nu aibă a pâri sau a să mai mesteca la acel sat.

Și așa am tocmit cu sfințiile saale călugării de la sfânta mănăstire de la Beserecani, cum întru viața mia de mi să va prileji a miarge la acel sat s(au)³⁷ sfânta mănăstire, să aibu cinste și socotință de către sfințiile saale călugării de la acea sfântă mănăstire, și când va fi pamentia și pomenirea răposatului Chirițai postelnicul și giupâniasăi saali, să pomeniască și numele nostru la acea pamente și la sfânta

³⁷ Rupt.

beseरिक, și dacă mi să va prileji moarte, să aibă a mă îngropa sfințiile saali călugării la sfânta mănăstire la Beserecani, ca să s(e) pomeniască și numele meu la acea sfântă mănăstire, ca și altor titori.

Și în tocmala noastră au fost dumnialor Dabijia, marele vornic de Țara de Sus, și Toma, ce-au fost vornic, și Iordachie, ce-au fost vistiiarnic, și Statie, ce-au fost vistiiarnic, și Neculai Buhuș treti log(o)f(e)t. Pentru credința am iscălit eu și acești boiari toți pre acest adevărat zapis.

Pentr-aciaia de acmu înnainte nime dentru oamenii noștri sau dentru ficiorii, nepoții, strenepoții și toată smenia noastră să nu aibă triabă a să mai mesteca la acel sat sau a mai pr în viaci, iară cine să va ispiți dintru a noastră sminie a pr sau a strica a noastră daniel și miluire și tocmal(), să fie neertat de Domnul Dumn(e)dzău și Pria Sfânta lui Maică, și de toți Sfinii, și să fie trecleat și procliat, să aibă parte cu Iuda întru viacii nesfrșii.

Ѓ Мс, л(ѣ)т(о) *зрдл <7164 / 1656> март(іе) ї <15>.

Давиждѣ вел вор(ник) <m.p.>.

Ѓз, Тома бив вел ворн(ик), искал <m.p.>³⁸.

Κοσταντίν Ραμάντι πρην ταμίας³⁹ <m.p.>.

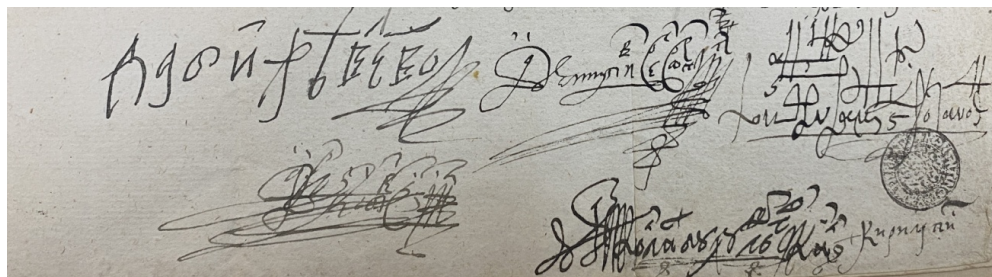
Ѓз, Иордаки бив вист(арник) <m.p.>⁴⁰.

Ѓз, Николаи Б҃҃҃҃ш лог(о)ф(е)т, искал <m.p.>.

Кирила пис<ал>.

Ѓз, Статїи бив в(ист)арник), искал <m.p.>.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7164 mart(ie) 15; † Ramandii, ispisoc; S-au cetit; De Vânători; *зрдл <7164 / 1656> март(іе) ї <15>.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericeani*, I/29. Original, difolio (32,5x20 cm.), filigran, sigiliu inelar, rotund, în tuș, cu decor oriental în câmp, al lui Constantin Ramandi fost vistiernic; *Ibidem*, Manuscrisul nr. 548, f. 29v. Rezumat.

³⁸ Toma Cantacuzino.

³⁹ Costantin Ramandi, fost vistier; transcrierea și traducerea aparțin Doamnei Lidia Cotovanu, cărei i mulțumim și pe această cale.

⁴⁰ Iordache Cantacuzino.

EDIȚII: CDM, III, p. 58-59, nr. 173 (rezumat); Petronel Zahariuc, *Țara Moldovei în vremea lui Gheorghe Ștefan voievod (1653-1658)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2003, p. 435, nota 419 (rezumat, descriere sigiliu).

5.

1656 (7164) mai 11, Văleni

† Иѡ Геѡрги Стефан воевода, Б(о)жїю м(и)л(о)стїю, г(о)сп(о)д(а)ръ Земли Мѡлдавскои. Dat-am cartea domnii mel(e) rugătorilor noștri, egumenului și a tot săborul de la sfânta mănăstire de la Beserecani, să fie tari și puternici cu cartea domnii mele a opri și a ținea braniștia dintre Vaduri, cu fânaț cu tot, de către pietriani, care iaste a sfintei mănăstiri, să aibă a o ținea ei, precum au ținutu-o și până acmu. Să nu aibă a să (a)mesteca pietrianii la acea braniște sau la fânaț.

Așijdere să aibă a o opri și un vecin a lor den satul mănăstirei den Vânători, anume Dumitrașco, carile l-au schimbat ei cu pietrianii și li-au dat alt om. Pentru acéia să aibă ei a-l opri de către pietriani, să nu-l dea. Și acea braniște dintre Vaduri cu tot vinitul, și nime să nu cutedză a ținea sau a opri preste cartea domnii meli, iară lor de le va părea cu strâmbul să vie față, iară până nu vor fi de față, să nu aibă a să (a)mesteca sau a trage vecinul lor. Într-alt chip să nu fie.

ГЛАМ Г(О)СП(О)Д(И)НЪ ВЕЛАА.

V ВЪЛАНИ, Л(Ѣ)Т(О) *ЗРѢА <7164 / 1655> МАИ АИ <11>.

<Pe verso>: 7164 mai 11; După opis.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, I/53. Original (22 x 19,2 cm.), sigiliu mijlociu în chinovar, slab imprimat.

EDIȚII: CDM, III, p. 62, nr. 187 (rezumat).

6. <1656> august 2

† Adecă eu, Eremiia, ginerele lui Ion Andreică de la Obrejești, scriiu și mărturisăscu eu însumi cu scrisoarea mea, cum eu de a mea voe, de nime nevoit, nici îndemnat, m-am tocmit cu egumenul și cu călugării de la S(fân)taa Mănăstire Băsărecani, să le vândzu partea mea de în partea lui Cocioban ce mi să va alege pe în p(a)tru, ce și alți frați ai miei au vândut. Deci acmu și eu le-am vândut partea mea dreptu o vacă gonitoare. Și în tocmala noastră au fost Vas(i)lie de Căpotești, și Sima de Feținghești, și Bejan de Purcelești, și Ionașco Ilbaciul ot Bălești și alți oameni, cum să le hie acestor părinți moșie în veaci. И дас не ѡмншает.

(...)⁴¹ АВ(Г҃СТ) В <2>.

Eremiia.

(...) <m.p.>.

⁴¹ Rupt.

<Pe verso>: Putna; N. 34. Făr(ă) an și lună. Scrisoarea și mărturia de la Irimiia, ginirele lui Ion Andreicăi; Făr(ă) an sau lună; (...) ⁴² di însim Miclăuș.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, XV/36. Original (19,8 x 15 cm.), rupt colțul de jos din stânga, unde era anul; *Ibidem*, Manuscrisul nr. 548, f. 71v. Regest (datat după documentul din 1656 (7165) decembrie 17).

EDIȚII: CDM, III, p. 64, nr. 199 (rezumat).

7. 1656 (7165) decembrie 17, Piatra

† Adecă eu Vasilie, feciorul lui Ion Andreicăi, din sat din Obrăjești, scriu și mărturisesc cu cest zăpis al miu, cum am dat a mea dreaptă moșie S(fi)ntei Mănăstir(i) Beserecanilor, de nim(e) silit, și de nim(e) nevoit, ce de-a mea bun(ă) voe, pentru sufletul părinților mii, și i-au scris la sv(â)ntul pomeanic. Și trei pogo(a)ne de vie, și 1 pământu din frunte din apa Putnei până hotarul Milcovului. Dici părinți(i) s-au îndurat și m-au miluit, și mi-au dat doi boi, și un tretin. Și în tocmala noastră au fost șoltuzul de tâ(r)g de Piatra, anum(e) Vasilachie, și Isac, ce-au fost șoltuz, și popa Pătrașco, și Ionașco părgariul, și Ion Curteanul, și mulți oameni buni.

Dici pentru credința ne-am pus peciatea și acești oameni toți pre-acest adăvărat zăpis. Pentru aceia de-acum înainte nim(e) dintru oameni(i) noștri sau dintru ~~oameni~~ feciori, nepoți, strănepoți(i), și to(a)tă semenția no(a)stră să n-aibă treabă a să amesteca în veaci la cea danie ce-am dat S(fi)ntei Mănăstiri Beserecanilor ce mai sus scrie. Iar cin(e) să v-a ispiti dintru a no(a)stră semenție a pâri sau a strica a no(a)stră danie și miluire și tocmal(ă), să hie neertat de Domnul Dumnădzău și Prea S(fân)taa lui Maică și de toți S(fi)ntâi, și să hie tricleat și procleat, și să aibă parte cu Iuda, în veaci neavărat.

✠ Камен.

В(ъ) л(ѣ)т(ѣ) *зрѣѣ <7165 / 1656> дик(емврїе) зї <17> л(ъ)н(ъ).

Басїіиє Лѣтик <m.p.>.

<Pe verso-ul filei a doua>: Zăpisu di la Vasâli, fecioru lui Ion Andrieicăi din 7165 dec(em)vr(ie) 17; Pe vii; *зрѣѣ дик(емврїе) зї; Putna; Obrejești.

⁴² Rupt

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericani*, XV/41. Original, difolio (31,5 x 22 cm.), filigran, două sigilii în fum, pe verso (unul mic și unul inelar); *Ibidem*, Manuscrisul nr. 548, f. 73. Regest.

EDIȚII: CDM, III, p. 67, nr. 215 (rezumat).

8.

<1656 (7156) decembrie 17>, Piatra

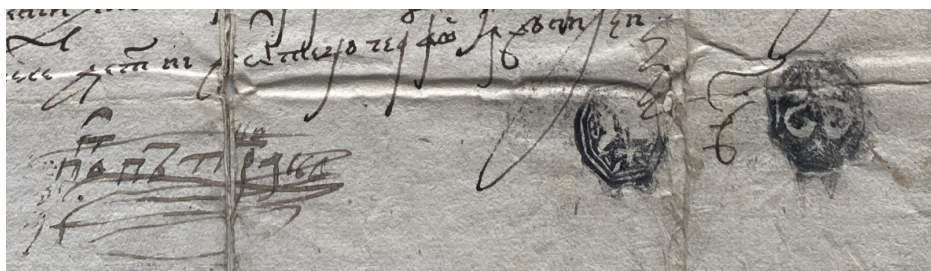
† Adecă eu Vasilie Ion, ficiorul Andreicăi și a Dronții din sat din Obrejești, scriu și mărturisesc cu acest zăpis al meu și a părinților mei, cum eu Vasilie am dat a mea dereaptă ocină și moșie, de pre apa Putnei, din gârla despre Milcov din sat din Obrejești Sv(i)nteii Mănăstiri Beserecanilor pentru sufletul părinților miei, și cu al meu loc am dat trei pogoane de vie cu pomi cu totul, și un pământ din frunte, din apa Putnei, până în hotarul Milcovului.

Și această tocmal(ă) am făcut în trăg în Piatra denaintea șoltuzului, anume Isac, și denaintea lui Ion Corteanul, și denaintea popéi lui Pătrașco, și denaintea popéi lui Vasilie, și denaintea ș-alțor oameni buni ce s-au prilejit acolo la acea tocmală.

Pentr-acea ca să n-aibă nime cineva din dintru oamenii să s(e) amestece într-această tocmală ce-am făcut și am dat și am dat pentru sufletul părinților mei și mai mare credință am pus dēgitile și peceteile, iar de să va rădica cineva dintru oamenii mei să strice această tocmală ce am făcut, să fie treclet și proclēt de 318 de¹ oteți ce au fost în въ Ники.

В(ъ) л(ѣ)т(ѣ).

Поп(а) Пѣтрашко <m.p.>.

<Pe verso>: Făr(ă) an; Scrisoare și zăpis de dănia de la Vasăli, feciorul Andreicăi. Făr(ă) an sau lună; † Popa Vasilie; Obrejeștii.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericanii*, XV/32. Original (30,5 x 19,3 cm.), filigran, două sigilii inelare în fum; *Ibidem*, Manuscrisul nr. 548, f. 71v-72 (Datat după documentul cu această dată). Rezumat.

EDIȚII: CDM, III, p. 67, nr. 216 (rezumat).

9.

1660 (7168) iulie 13, Iași

† Иѡ Стефанъ воевода, Б(о)жю м(и)л(о)стю, г(о)п(о)д(а)ръ Земли Мѡлдавскои. Dat-am cartia domnii mé(le)⁴³ rugătorului nostru, egumenului și a săborul(u)i de la svânta mănăstiri (de la Be)⁴⁴serecani, spre acia ca (să f)⁴⁵ie tari și putiarnici cu cartia domnii méli a-ș(i) ținea și a-ș(i) apăra a sale poeni de fânaț, anume poiana Săveniciului, și poiana Falcăului și Mărtineștii, până (în) Valea Calului și a Stavni și Cernevgura, până în obârșia Sascăi, ce-s la ținutul Niamțului, careli sint moșii driapt de fânaț a svintii mănăstiri a Besăricanilor. Nime să nu cutiadze a intra sau a călca acele poeni ce-s mai sus scrisă or(i) fee cine va fi, ori bejănari, ori oameni din pregiur, oricini vor hi, nimi să nu aibă a (că)⁴⁶lca sau a intra peste cartia domnii méli.

Iară cini va intra preste cartia domnii méli va fi certat de la domniia méli. De ceasta scriem domniia mea, și-ntralt chip să nu fie.

ГЛАМ Г(О)П(О)Д(И)НЪ ВЕЛАЛ.

† Иѡ, в(ъ) л(ѣ)т(о) *зрѣи <7168 / 1660> юл(іе) гѣ <13>.

<Pe verso>: † Vân(ă)torii; 7168/1660 iulie 13; *зрѣи юл(іе) гѣ; Privitor la părțile de moșie numite Fălcăul, Martinescii, el din satul Vânătorii a M(ănăsti)rei Bisericanii; În grafie chirilică și latină.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericanii*, I/32. Original (31,5x20 cm.), filigran, rupt la îndoituri, sigiliu mijlociu în chinovar; *Ibidem*, Manuscrisul nr. 548. Copie modernă.

EDIȚII: CDM, III, p. 134, nr. 554 (rezumat).

10.

1660 (7168) iulie 24, Iași

† Иѡ Стефанъ воевода, Б(о)жю м(и)л(о)стю, г(о)п(о)д(а)ръ Земли Мѡлдавскои. Adece au vinit înaintea noastră și înaintea alor noștri boiari moldovenești, a mari și a mici, rugătorii noștri, egumănu și cu tot săborul de la

⁴³ Rupt.

⁴⁴ Rupt.

⁴⁵ Rupt.

⁴⁶ Rupt.

sv(â)nta măn(ă)stire de la Beserecanii, și au arătat un zapis de mărturie făcut denaintea dumilorsale boiarii noștri credincioși și cinstiți, Toma Catacozono, marele dvornic de Țara de Gios, și Dabijia dvornicul, și lordachi, marele vistiarnic, și Statie, marele jitnicar, și Nicolaiu Buhuș, marele medilnicear, și alți boiari și voinici din curtea domniei miale, scriindu și arătându într-acel zapis cum Ramandi, ce-au fostu vistiarnic, nepotul Chirițai, ce-au fost postialnic, și împreună cu ficiorii săi, (...) ⁴⁷ și Alixandru, ei de a lor bună voe, de nime nevoiți, nici asupriți, cercându ei să afle cale deschisă și loc de odihnă, unde noaă tuturor rugându pe pre Dumn(e)dzeu să aflăm acéia cale, dat-au și au miluit acia sv(â)ntă mănăstiri ce mai sus scriem, Beserecanii, cu un sat anumi Vânătorii, ce iaste în ținutul Niamțului, care sat au fostu dannie Chirițai postialnicul de la răpăosatul Costandin vodă, ce și lor li-au fostu dannie și miluire di pre Mariia, mătușa lui Ramandi, ce-au fost vistiarnic, pentru ca să-i pomenească la svântul jirtăvnic numele acelor răpăosași și acestor vii, și după petriacerea lor.

Așijderea, pentru acéia și domniia mea deacă am vădzut zapisul rugătorilor noștri călugărilor de la s(fân)taa mănăstire ce mai sus scriem, de danie și de miluire, și domniia mea am dat și am întărit acia sv(â)ntă mănăstire cu acel sat anume Vânătorii, ca să le fie lor diriaptă ocină și moșie în veaci, din tot locul, cu tot vinitul, și altu nime să n-aibă a să amesteca acolo.

Pentru acéia și după a noastră viață și domnie, pre cine Dumn(e)dzeu va alege să fie domnu într-a noastră Țara Moldovei, să n-aibă a strica a lor dannie și miluire, ce tot ca aibă a da și a-ntări, cum și la Sv(â)nta Evanghelie arată de dzice ferice de cei m(i)l(o)stivi că miluiți vor fi. **Син(а) пишем г(о)п(о)д(с)тв(о) ми.**

Сам г(о)п(о)д(и)нъ велел.

С Ис, в(ъ) л(ъ)тѡ *зрѣи <7168 / 1660> юл(іе) кд <24> д(ъ)нъ.

Ракѡвиц(ъ) Чехан вел лѡг(о)ф(е)т <m.p.>.

† Лѡпѡл <писал>.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, I/33. Original, difolio (48,5x38), filigran, rupt la îndoituri, sigiliu mijlociu, timbrat; *Ibidem*, Manuscrisul nr. 548, f. 30. Rezumat.

EDIȚII: CDM, III, p. 136, nr. 562 (rezumat).

11.

1661 (7169) august 12, Iași

† Иѡ Стефан Василіе воевода, Б(о)жю м(и)л(о)стю, г(о)сп(о)д(а)рѡ Земли Молдавскон. Adeacă au vinit înaintea domniei méle și înaintea alor noștri moldovenеști boiari, a maari și a mici, egumenul și cu tot săborul de la mănăstire de la Bistrița și au pârātu de faață înaintea domniei méle pre rugătoriul nostru egumenul și pre toți călugării de la sv(â)nta mănăstire de la Beserecanie și pre saatu

⁴⁷ Spațiu gol.

pre Vânători de la Piiatră pentru nește poeni, cu fânaațe, și cu săpături din Vârul Nijni, dreptu preste Bervenet, din gios de Cernegura, prin poiana Cernegurii, din poiană în siamne pân(ă) într-apa Caalului, și apa în sus, și cu nește poeni ce sintu făcute de Martinești, și până în poiana Sineviciului, și în Bobiaica Macrii, din Bobiaică pre pâraul Rusului, din pâraul Rusului pre Știrbinoasa în gios pân(ă) în Bistrițe, ce acéste poeni și săpături au dzis egumenul de Bistrița și cu alți călugări că le i-au Vânătorii cu înpresur(ă)huri și sântu din hotarul Brateuților, și au arătat și un zapis de la Pătru vod(ă), scriindu pre acéle poeni și săpături în siamne.

Iar egumenul și cu tot săborul de la sv(â)nta mănăstire de la Beserecanie și cu oamenii din Vânători așa au daatu sama înaintea domniei méle, cum până pre acmu n-au ținut cu acel zapis Mănăstirea Bistrița acélé poeni și săpături, nici l-au mai ivit, de caari lucru iasti viclian și iaste făcut cu meșteșug, iară acésté poeni și săpături ce mai sus scriu tot li-au ținutu Sv(â)nta Mănăstire Beserecaniia din descălecatul ei, și s-au hrănit într-acélea poeni tot saatul Vânătorii și sântu făcute și săpate de moșii strămoșilor.

Deci, domniia mea și cu tot Svaatul domniei méle (a)⁴⁸m socotitu acestu lucru pre amănuntul și am cercat acel zapis, adevărat au ba.

Deci, l-am aflatu cu tot Svatul domniei miale cum iaste făcutu cu meșteșug, de cari lucru iscălitura ce era într-însul, scrisă era pre numele lui Stroici, ce au fostu log(o)fiat mare, și s-au adevăritu bine vum nu iaste a lui Stroici log(o)fătu acia iscălitură, ce au fost făcutu cu maari vînclășug.

Deci, au rămas egumenul și cu toți călugării de la mănăstiri de la Bistrița, iar egumenul și cu tot săborul de la sv(â)ntaa mănăstire de la Beserecanie s-au îndreptatu denaintea domniei méle și ș-au pus fierăia dup(ă) obiceiul țării, și acel zapis l-am luat de la mănăstire de la Bistrița și l-am daatu Mănăstirii Beserecaniei ca să nu s(e) mai scorniască gâlceav(ă) între sv(i)ntele mănăstiri.

Pentr-acéia de acmu înaintea ca să aibă a ținea acéste poeni toate în siamne ce mai sus scrie și săpături Sv(â)nta Mănăstire Beserecaniia și satul Vânătorii, precum au ținutu și pân(ă) acmu, iar călugării de la mănăstire de la Bistrița ca să nu mai aibă nici o triabă cu acélé poeni și săpături, nici ca să mai aibă a pâri, nici a mai dobândi în viaci pre acestu adevăraatu zapis al nostru. ИНАК НЕ БЪДЕТ.

СААМ Г(О)П(О)Д(И)НЪ ВЕААА.

ЉУ Мс, въ л(ѣ)тѣ *3936 <7169 / 1661> м(ѣ)с(а)цаа ав(гст) вѣ <12> л(ѣ)нѣ.

РАКОВИЦЪ) ЧЕХАН ВЕЛ ЛВГ(О)Ф(Е)Т <m.p.>.

† АНДРЕИ МИХЪЛ <писал>.

<Pe verso-ul filei a doua>: 1661/7169 august 12. Mai multe poeni și părți de pământ din moșia Vânători a M(ănăsti)rei Bisericiani.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, I/34. Original (43x28,3 cm.), filigran,

⁴⁸ Rupt.

rupt la îndoituri, pătat, sigiliu mijlociu, timbrat.

EDIȚII: CDM, III, p. 163, nr. 703 (rezumat).

12.

1661 (7170) septembrie 1

† Adecă eu, Păscan de în sati de în Răciun(i), și eu Ștefan Cârlig ot tam, scriem și mărturisim noi cu sufletele noastre cum știm noi că s-au tocmit părinții de la sv(â)ntaa mănăstire de la Beserecani cu Irimia cu Nădăbaico în sat la noi cu un vad de moară la gârla Putnei de ceia parte la sat la Obrejești, și au dat călugării 2 cai Irimiei lui Nădăbaico. Și au fost mulți oameni buni și bătrâni într-acea tocmală, anume popa Dumitrașco, și Dragomir, și Blaga, și David, și Gligorie, și Toma, și Florea, și Irimia.

Aceștea toți au fost de fațe atuncea într-acea tocmală ce scrie mai sus, iară acmu numai ce am rămas doi oameni, anume Păscan și Ștefan Cârlig de într-acei oameni, și sint și acmu de într-ălțiicarii au fost atuncea acolo la acea tocmală de mărturisăscî și ei cu sufletele sale, anume Ștefan Petriman, și Crăciun Rujan, și Ștefan Clit. Și această mărturie s-au făcut la casa lui Gligoraș.

М(ѣ)с(а)ца септе(м)вріе Ɑ <1> л(ѣ)нѣ в(ѣ) лѣт(ѣ) *зрѣ <7170 / 1661>.

† Păscan; † Cârlig; † Petriman; † Crăciun Rujan; † Ștefan Clit; † Gligoraș.

<Pe verso>: Mărturiia di la Păscan din Răciuni din 7170; Obrejești; *зрѣ <7170 / 1661> сѣп(тем)вріе Ɑ <1>.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, XV/2. Original (32 x 20,7 cm.), filigran, rupt la îndoituri; *Ibidem*, Manuscrisul nr. 548, f. 73. Rezumat.

EDIȚII: CDM, III, p. 165, nr. 714 (rezumat).

13.

1662 (7170) mai 3, Iași

† Иѡ вѣстратиѣ Давиѡ(а) воевода, Б(ѣ)жію м(и)л(ѣ)стію, г(ѣ)сп(ѣ)л(а)рѣ Земли Молдавскѣи. Scriem domnia mia la boiarinul nostru credincios, Nicolai Buhuș medelniciariul. Dămu-ți știre că s-au pârât de față înaintea domnii miale rugătorii noștri egumenul și tot săborul de la sv(â)nta mănăstire de la Bistriță cu rugătorii noștri egumenul și tot săborul de la sv(â)nta mănăstire de la Beserecani, pentru nește bucăți de loc a a sv(i)ntelor mănăstiri, dzicându rugătorii noștri călugării de la Bistriță cum le iau călugării de la Beserecani o bucată de loc din hotarul Tătarașilor în hotarul satului lor Vânătorilor și o bucată de loc din hotarul Brașăuților.

Iară rugătorii noștri călugării de la Beserecani așa au dat samă înaintia domnii miale cum aciale bucăți sintu din hotarul lor Vânătorilor.

Pentr-acela lucru domnia mia ti-am ales pre dumn(ea)ta să tocmești acesta

lucru. Deci, să mergi acolo să strângi oameni buni din sus și din gios de pinpregiur megiiși și să socotești foarte pe dreptate, nemăruî să nu fățărești, carii dintru călugări vor avia urice și diriasă să spue hotarăle lor în siamne precum vor scrie diriasăle acialia, așa să hotărăști și să stâlpești, iară de n-or hi urice sau alte diriasă bătrâne să scrie în siamne, să căutați oameni buni (și)¹ bătrâni, nici să fie din satel(e)⁴⁹¹ bistricianilor, nici din satele beserecanilor, ce să fie oameni streini, carii vor ști aciale hotară, și precum vor mărturisi să ia și brazdă în cap, și mai apoi pre unde vor mărturisi să-și giure, și deaca vor giura și vor înbla pre unde vor ști hotarul cu brazda în cap, așa să tocmești și să stâlpești, să s(e) știe ales carii pre unde vor ținia și din sus și din gios.

Așijderia s-au mai jeluît pietrianii cum le iau călugării de la Beserecani o poiană și o dumbravă din hotarul târgului dintre vaduri, iară rugătorii noștri ce scrie mai sus așa au dat samă înaintia noastră, cum acea poiană cu dumbrava iaste lor danie și miluire de la Ștefan vodă Tomșa și de la toți domnii ce-au fost mai pre urmă.

Deci și pentr-aceasta să socotești pre diriasă ce au. Cât vor spune diriasăle călugărilor de dareși precum vor ști oameni buni c-au ținut pre atâta, să le alegi și să le stâlpești despre pietriani, și precum vei socoti și vei afla să faci și o scrisoare să dai știre domnii miale. **Тое пишем.**

ГЛАМ Г(ОС)П(О)Д(И)НЪ ВЕЛАЛ.

Ѹ МѸ, Л(Ѹ)Т(О) „ЗРО” <7170 / 1662> МАИ Г̂ <3> Д(Ь)НИ.

РЪКЪВНИЦЪ) ЧЕХАН ВЕЛ ЛВГ(О)Ф(Е)Т 8ЧИ <m.p.>.

† СТРАТЪЛ <ПИСАЛ>.

<Pe verso-ul filei a doua>: Vân(ă)torii de hotărât; „ЗРО” МАИ Г̂ ; 7170 mai 3. Cartea de giudecată a domnul(u)i Efstratii Dabija v(oe)vod; Relativă la mai multe părți de moșie din satul Vânători a M(ănăst)rei Bisericanii; În grafie chirilică și latină.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericanii*, I/35. Original (31,7x20,3 cm.), filigran, rupt la îndoitori, sigiliu mijlociu în chinovar; Cu o copie; *Ibidem*, Manuscrisul nr. 548, f. 30.

EDIȚII: C. Stoide, *Doc și reg nemțene de la Dabija Vodă*, în „Anuarul Liceului «Petru Rareș», Piatra Neamț”, 1935-1936, p. 158-159, nr. XI; CDM, III, p. 184, nr. 806 (rezumat).

14.

1662 (7170) mai 18

2: Mărturia lui Gheorghie igumenului și cu tot soborul de la sf(ă)nta mănăstire de la Bisericanii pentru că s-au învoit amândoa mănăstirile după hotărâre, făcând pace.

7170 <1662> mai 18.

⁴⁹ Rupt.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, XII/54, nr. 1. Copie (fragment).

EDIȚII: CDM, III, p. 186, nr. 816 (rezumat).

15.

1662 (7168) iulie 20, Iași

Copie de pe ispisocul a domnului Dabija Moghila v(oe)v(o)d din vilet 7170 <1662> iulie 20.

Așijderea iar au ales și au stâlpit boierinul nostru ce mai sus scrie Nicolai Buhuș, ce să cheamă Între Vaduri, și să începe hotarul bistricenilor din vadul din gios din Bistrița până într-un bolovan mare într-un dâmb, iar de acolo pre dâmb pe la capetele delniților Butnarilor până înpotriva gropii ce iaste la capul poienilor Bisericanilor la un bour într-un frasin, iar de acolo pre la capul poenii din groapă drept supt munte, iar de acolo în margenea muntelui până în muchea dealului a Secului, unde s-au făcut bour într-un carpăn, și de acolo drept pre Secul în muchea dealului într-un fag ce s-au făcut bour, iar de acolo pre muchea dâmbului în jos până într-alt fag, și s-au făcut bour, și de acolo pre muchea dâmbului până în drum, și de acolo în jos pre supt dâmb până unde cade în Bistrița, și de acolo pân(ă) în Tarcău. Atâta și hotarul Între Vaduri.

Și după ce au ales și au stâlpit boierinul nostru Nicolai Buhuș cu acei oameni buni, iar călugării încă s-au înpăcat și au făcut zăpis mănăstirile una altia, ca să nu să mai pârască nici odinioară pentru aceste hotară, pentru aceia și domnia mea deacă am văzut pre boierinul nostru mărturisind într-acesta chip și cu atâta oameni buni mătruiia, domnia mea încă am dat și am întărit Sf(i)ntei Mănăstiri Bistriții ca să-ș(i) ție hotarale acelor sate ce mai sus scrie în semne precum s-au socotit și s-au stâlpit. Iar cine va scorni pără să fie de mare gloabă și de certare. S-au scris la Eș(i).

<Pe verso-ul filei a doua>: Vadurile. Copie di pe a Bistriț(e)i hotar; 7170 iuli(e) 20; După opis.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, XII/54, nr. 1. Copie (fragment), difolio.

EDIȚII: CDM, III, p. 195, nr. 862 (rezumat).

16.

1663 (7171) ianuarie 8, Iași

† Иѡ Евстратіе Давиѡ(а) воевода, Б(о)жію м(и)л(о)стію, г(о)сп(о)д(а)ра Земли Молдавскои. Dat-am cartia domnii mele rugătorilor noștri egumenului și a tot săborul de la sv(â)nta mănăstire de Beserecani și pre cine vor trimite, să fie tare și puterniaci cu cartia domnii mei, a opri și a ținia o vie din Putna, de la Obrejești, care vie au fost a sv(i)ntei mănăstiri și o au vândut Sărafim călugărul Condrei din Căpotești drept 5 ughi, fără știria săborului. Pentr-acēia să aibă ei a into(a)rce acei bani, 5 ughi, Condrei și să ia viia pre sama av(i)ntei mănăstiri, și nime să nu cutiadză

a ținia sau a opri înaintia cărțai domnii mēli. Инак не вѣдет.

† СЛАМ Г(О)П(О)Д(И)НѢ ВЕЛЛА.

V ІІс, л(ѣ)т(о) *Зрѡд <7171 / 1663> м(ѣ)с(а)цаа ген(ар) и̃ <8> д(ь)ни.

<Pe verso>: Let 7171 ghen(a)r 8. Carte domnească de la Evstratie Dabija v(oe)vod sin 7171 ghen(a)r 8; *Зрѡд <7171 / 1663> ген(ар) и̃ <8>; Putna.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, XV/42 (31x21,2 cm), rupt la îndoituri, sigiliu mijlociu în chinovar; *Ibidem*, Manuscrisul nr. 548, f. 73.

EDIȚII: C. Stoide, *Doc și reg nemțene de la Dabija Vodă*, în „Anuarul Liceului «Petru Rareș», Piatra Neamț”, 1935-1936, p. 166; CDM, III, p. 205, nr. 914 (rezumat).

17.

1663 (7171) ianuarie 12, Iași

† Иѡ Евстратіе Давижѣ воевода, Б(о)жію м(и)л(о)стію, г(о)сп(о)д(а)ръ Земли Молдавскѣи. Dat-am cartea domniei méle rugătoriului nostru egumenului și a tot săborul de la sv(â)nta mănăstire de la Besărecani, ca s(ă) fie tari și puternici cu cartea domniei méle a-și ținea și a-și opri a lor direaptă ocină și moșii, de la Orbic, ce le-au ales și le-au hotărât Gheorghie Arapul, pre direas(e) ce-au avut, tot loc(u)lu, cu țarină și cu poeni și din pădure, și cu tot vinitul, ce le-au ales și le-au hotărât, nime să nu aibă a să mesteca pre moșia lor, iar de va avea ciniva vr(e)o strâmbătate să vie de fați cu rugătorii noștri, carii scriem domnia mea mai sus, și să-și aducă și direas(e) ce vor avea să fie de fați. Инак не вѣдет.

С ІІс, л(ѣ)т(о) *Зрѡ <7170 / 1662> ген(ар) и̃ <2>.

Фрѣнтеш <писал>.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, I/39. Original (32,5x20,5 cm.), filigran, rupt la îndoituri, sigiliu mijlociu în chinovar, șters. Cu o copie; *Ibidem*, Manuscrisul nr. 548, f. 57v. Rezumat.

EDIȚII: C. Stoide, *Doc și reg nemțene de la Dabija Vodă*, în „Anuarul Liceului «Petru Rareș», Piatra Neamț”, 1935-1936, p. 166-167, nr. XX; CDM, III, p. 206, nr. 918 (rezumat).

18.

<1665 (7173) ianuarie 11>

† Adecă eu, Isac șoltuzul și cu alți orășeani bătrâni și tineri, și preuții de târg de Piatră, anume popa Pătrașco, și popa Ionașco, și popa Ștefan Covrig, și diiaconul Necoară, și diiaconul Simion, și Vasilachie, și Andreiu, și Brătuleț, și Dumitrașco Curti, și Simion Curtă, și Costăn, și Costantin Pirtî, și Drăgoiu, și Costantin Napotă, și Todosie Munteanul, și Ioniță Agiudelui, și Ștefan Găucă, și Dumitru Gheanghea, și Gavril, și Dumitrașco Mândzul, și Velichie, și Ionașco Dicul, și Toderașco Hârco, și Ion Popcescul și alții, toți orășeani, se(r)iem și mărturisim toți cu acest zapis al nostru, precum ne-au venit o nevoie ca să facem oameni de o(a)ste, de la măriia sa de

la Dabijea vod(ă).

Deci noi altă putere n-am avut ca s(ă) facem și să rădicăm această nevoe. Deci noi vădzând atâta nevoe ne-am socotit cu tot târgul și am vândut o dumbravă ce iaste între vaduri(le) Sv(i)ntei Mănăstiri Beserecanilor, și ne-au dat călugării 100 de lei bătuți, și atuncea înbla leul bătut patru lei de bani proști șalăi în dzilele Dabijii vod(ă).

Și acea dumbravă o am scos cu pă(rintele) de la Beserecani, și au fost hotarnicî Neculaiu Buhuș, și ne-au făcut și zapis pe acea dumbravă. Deci și zapisul să le dăm sv(i)ntei mănăstiri, și să aibă a-și face și zapis domnescî peste zapisul nostru, că noi am vândut cu tot târgul și cu preuții depreună de mare nevoe, iară cine va mai scoate alte zapise ori de în târgoveți, ori de în preuți, să dzică că au treabă cu dumbrava sau iaste loc de-a besearicii, fără de curătura popei lui Ionașco desp(r)e gura Săcului, acélea zapise ca s(ă) numai aibă credințe preste acest adevărat zapis ce am făcut noi cu toți orașeanii și cu preuții, că noi de mare nevoe o am vândut.

Iară cine să va mai scula cu pâra preste acest adevărat zapis al nostru să fie mare rușine și certare înaintea fie a ce giudeț, iară călugărilor să le fie dreaptă ocină și moșie în veaci neclătită, iară noi pe întru credința am pus pecétea orașului și preuții iscăliturile, și alți orașeani dégetele, ce să cheamă peceți, să se știe că au fost toți într-această tocmală ce mai sus scrie.

Și într-această tocmală s-au prilejit și Ștefan vătămanul de Vânători, și Vasilie a lui Andonie, și Gligoraș Sansonescul, și Toader Gherasim, și mulți oameni buni alții.

Eu, Constantin Bantăș biv pârcălab încă m-am prilejit la această tocmală.

Гаврила (...) <m.p.>.

<Pe verso-ul filei a doua>: † Zapisul pe dumbrav(a) Întri Vaduri de la pietreni de cumpărăt(ură); S-au scris; Făr(ă) velet.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, XII/25. Original, difolio (28,5 x 20,8 cm.), filigran, sigiliu mic al orașului Piatra, în fum.

EDIȚII: CDM, III, p. 245, nr. 1106 (rezumat).

19.

<1665 (7173) ianuarie 11>

† Adec(ă) noi, târgoveței de târgu de Piatra, mărturism cu cest zapis al nostru precum ne-au venit o nevoe ca s(ă) facem oameni de o(a)ste de la măriia sa di la Dabijea vod(ă). Deci noi altă putere n-am avut ca s(ă) facem și să rădicăm această nevoe.

Deci noi văzind atâta nevoe, ne-am socotit cu tot târgul și am vândut o du(m)bravă ce-i Între Vaduri(le) Sventei Mănăstiri Beserecanilor, și ne-au dat călugării u sut(ă) de lei bătuți, și atunci înbla leul bătut patru lei de bani proști șalăi în dzilele Dabijii vod(ă).

Și într-aceasta tocmal(ă) s-au prelejit și preuții cei domnești, anume preutul Pătrașco, și popa Ionașco, și popa Covrig, și (acea)⁵⁰ dumbravă am scos-o cu păr⁵¹(intele) de la Beserecani și au fost hotarnic Neculaiu Buhuș, și ne-au făcut și zapis pe acea du(m)bravă.

Deci și zapisul încă cé-l dăm sventei măn(ă)stiri și ca s(ă) aibă a-și faci și zapis domnesc peste zapisul nostru, și pentru bun(a) credențe am pus și pecétea târgului.

Noi am vândut du(m)brava ca s(ă) le hii moșii în veaci, și nime să n-aibă puteri a sco(a)te zapis pe dumbravă peste zapis ce am făcut noi cu tot târgul sventiei mănăstiri să nu s(e) bage în samă, că noi de mare nevoe am vândut acea du(m)bravă, să le hi(e) moșii în veaci neclătit.

Și s-au prelejit și vătămanul Ștefan ot Vân(ă)tori și Vasilii a lui Andonie, Gligore Sansonescul și Toader snă Gherasim.

<Pe verso>: Dumbrava între vaduri; N. I^{iu}. Făr(ă) an și lună, zapis(ul) târgoveților pietreni.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericanii*, XII/27. Original (33 x 20,5 cm.), rupt la îndoituri, lipit, sigiliu mic al târgului Piatra, în fum; *Ibidem*, Manuscrisul nr. 548, f. 3v. Rezumat.

⁵⁰ Rupt.

⁵¹ Rupt.

EDIȚII: George Ioan Lahovari, general C.I. Brătianu, Grigore G. Tocilescu, *Marele dicționar geografic al României*, IV, București, Stab. Grafic J.V. Socec, 1901, p. 693-694 (rezumat, cu descrierea sigiliului); *CDM*, III, p. 245, nr. 1107 (rezumat).

20.

1665 (7173) ianuarie 11

† Иѡ БѢСТРАТІЕ ДАБИЖ(А) ВОЕВОДА, Б(Ѧ)ЖІЮ М(И)Л(Ѧ)СТІЮ, Г(Ѧ)СП(Ѧ)Д(А)РЪ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОН. Adecă au venit înaintia noastră și înaintia alor noștri moldovenesți boiari, a mari și a mici, Isac șoltuzul, și popa Pătrașco, și popa Ionașco, și popa Ștefan Covrig, și Nicoară diiaconul, și Simion diiaconul, și Vasilachi, și Andreiu, și Brătuleț, și Dumitrașco Curtu, și Simion Curtu, și Costin, și Costantin Pîrță, și Drăgoiu, și Costantin Napotă, și Tudosie Munteanul, și Ioniță a giudelui, și Ștefan Găucă, și Dumitru Ghianghia, și Gavril, și Dumitrașco Mândzul, și Velichi, și Ionașco Dicul, și Toderașco Hâncu, și Ion Popcescul, și alți târgoveți bătrâni și tineri din târgu din Piatră. De a lor bună voe, de nime nevoiți, nici asupriți, au vândut o dumbravă din hotarul târgului ce iaste Între Vaduri, care dintru întâiu au fost danie Sv(i)nteii Mănăstiri Beserecanilor de la Barnovschi vodă, iară mai apoi s-au sculat târgoveții și iarăș au luat cu pâra de la călugări.

Iară acmu având noi și țara noastră multă asuprială despre turci de am mârșu în oaste în Țara Nemțască, scos-am toată țara la oaste, pus-am domniia mea și pre acești târgoveți din târgu din Piatră să facă oameni de oaste să m(e)argă în triaba cinstitului împărat.

Deci, târgoveții, neavând altă putere și prilej de cheltuială ca acéia, s-au sculat cu toți târgoveții și iarăș au vândut acea braniște rugătorilor noștri călugărilor de la svata mănăstire de la Beserecani dreptu o sută de lei bătuți, care bani leul bățut înbla atuncia patru lei de bani proști, și li-au plătit acești bani 100 de lei deplin întru mânuile târgoveților, de s-au mântuit și ei de acea oaste. Care braniște o au hotărât boiarinul nostru cinstit și credincios Niculai Buhuș, ci-au fost atuncia (...) ⁵², iară iaste log(o)f(e)t mare; numai să n-aibă treabă călugării de la Beserecani cu o curătură a popei lui Ionașco despre Gura Săcului.

Și alte zapisă ce-or avia târgoveții pre acea Braniște, încă să le dea pre mâna călugărilor, iară, cândva, în vr(e)o vrème de or mai scoate târgoveții nescari dirias pre acea braniște, să nu s(e) mai creadză, ce să creadă ia și să s(e) dea pre mâna călugărilor.

Pentru acéia și domniia mia, împreună cu tot Sv(a)tul nostru, vădzind dintru întâiu acea braniște danie de la alți domni mai denainte, Beserecanilor, și acmu târgoveții au și vândut, și de la domniia mia, încă am dat și am întărit Sv(i)nteii Mănăstiri Beserecanilor pre acea dumbravă, precum au hotărât boiarinul nostru Buhuș logofătul, ca să le fie și de la domniia mea diriaptă, și danie, și cumpărătură, și uric, și întăritură, neclătit și nerușăit nici dănăoară în véci. Și alt nime să nu s(e)

⁵² Spațiu gol.

marele logofăt, cându au fostu medelniciar mari. Și lovește hotarul pe din gios de o poian(ă), ce iaste iarăș a mă(nă)stirei a Beserecanilor, care au fostu curățături popei lui Covrig, și întră alți răzēși într-acea poian(ă).

Pentr-acea ca să aibă călugării de la Beserecani a-ș(i) tiné hotarul și alte ocine și moșii, pre unde au hotărât boiarinul nostru, ce mai sus scrie, și au pus semen, și nime să nu cutédze peste cartia domnii méli a intra peste hotar.

Iar cine va intra într-acéli ocine ce mai sus scrie peste cartia domnii méli, bines ă știe că de mare certare va fi de la domniia mia. Тоѣ пишемъ г(о)сп(о)дс(т)ва ми. Инак не вѣдетъ.

† СЛАМ Г(О)СП(О)Д(И)НЪ ВЕЛѢЛ.

СВѢДѢНІЕ, В(Ъ) Л(Ъ)ТВ *ЗРОГ <7173 / 1665> М(Ъ)С(А)ЦА МАРТ(ІЕ) ВІ
<12> Л(Ъ)НИ.

(НИКОЛАИ) БѢХУШ ВЕЛ ЛОГ(О)Ф(Е)ТЪ ЧИ (И) ИСКАЛ <m.p.>.

ЕНАКІЕ <ПИСАЛ>.

<Pe verso-ul filei a doua>: Na délnițe ot butnari; S-au citit; Între Vaduri; *ЗРОГ
МАРТ(ІЕ) ВІ.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, XII/56. Original, difolio (32 x 20,8 cm.), filigran, sigiliu mijlociu în chinovar, parțial șters; Ibidem, f. 2. Concept (cu data martie 9); Ibidem, Manuscrisul nr. 548, f. 5. Rezumat.

EDIȚII: C. Stoide, *Documente și regeste nemțene de la Dabija Vodă*, 1935-1936, p. 171-172, nr. XXVII (text); CDM, III, p. 251-252, nr. 1135 (rezumat).

22.

1665 (7173) mai 6

† Adecă noi butnarii de Mărățai, anume Vasilie, starosté de butnari, și Ionașco Dicul ot tam, și Axintie ot tam, și Gheorghie Rusul ot tam, și Toader Adolinei ot tam i brat ego Vasilie, și Dumitrașco snă Cazacul, și Dumitrașco snă Dicul, și Vasilie snă Isac. Noi toți scriem și mărturisim cu acest adevărat zăpis al nostru cum am vândut nește délnițe ce au fost între Vaduri, a noastre a butnarilor, ce sint de într-o pîiatră ce iaste locul Beserecanilor spre deal pre o obreație ce iaste pre den gios despre locul Bistriței, până înco(a)ci supt deal într-u(n) giugastru, ce iaste un buârî în sémnele céle bătrâne, am vândut Sv(i)ntei Mănăstiri Beserecanilor, când au vândut și târgoveții dumbrava iară Beserecanilor.

Și ne-au dat călugării 43 de lei bătuți, și atuncea înbla leul 4 lei bani cele proști șalăi în dzilele Dabije vod(ă), și céle délnițe le-am vândut când au trimis Dabijea vod(ă) pre dumnealui pre Costantin Bantăș și pre Costantin Arapul să facem oameni de oaste.

Deci noi n(e)având ce face să rădicăm acea nevoe, noi ne-am vorovit cu toții și am vândut acéle délnițe Beserecanilor.

Și într-această tocmal(ă)au fost și dumnealui Costantin Bantăș, și Costantin

Arapul, și Isac șoltuzul, și popa Ionașco, și Toderașco Hărco și alți orășeni bătrâni și tineri. Așa scriem și mărturisim noi cu acest adevărat zapis al nostru, și întru urma noastră cine să va rădica de în feciorii noștri sau di în nepoții noștri, să scoate nescare zapis(e) să mai dzică mai au treabă cu acele délnițe, ca să nu să ma(i) creadză în celé zapise, că noi de mare nevoe le-am vândut acele délnițe.

Și pretru⁵⁵ mai amre credințe am iscălit acești boiari, și șoltuzu au pus pécétea orașului, și popa Ionașco iscălitura, și noi toți dégetele ce să cheamă peceti, să pecetea știe.

М(ѣ)с(а)ца маи ѿ <6> д(ѣ)ни, в(ѣ) лѣт(ѣ) *зрог <7173 / 1665>.

† Vasilie staros(te); † Ionașco; † Axintie; † Gheorghie; † Toader; † Vasilie; † Dumitrașco; † Dumitrașco Dicul; Toderașci Hârcu.

Гаврилъ ... <m.p.>.

<Pe verso-ul filei a doua>: † Zapis de butnari ot Mărățai pe delinițali dintre Vaduri; *зрог маи ѿ ; S-au scris.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, XII/57. Original, difolio (33 x 21 cm.), filigran (în document se menționează sigiliul orașului, care lipsește din semnele de validare); *Ibidem*, Manuscrisul nr. 548, f. 5. Rezumat.

EDIȚII: CDM, III, p. 258, nr. 1166 (rezumat).

23. 1665 (7174) septembrie 8, Iași

Се оубо миі Тома Катакозино вел дворник Нижнѣи Земли, и Соломон Бърлѣдианѣл вел дворник Вишнѣи Земли, и Николаю Рѣковицѣ) хетман и паркалаб Сѣкеавски, и Стамати вел постелник, и Тодерашко Иврдаки вел спѣтар, и Глигорие вел чашиник, и Дѣка вел вистарник, и Тоадер Пѣладіе вел столник, и Мирон Костин вел комис, scriem și dăm știre cum au avut pâra înaintia măriei sale lui vodă și înaintia Sv(a)tului măriei saale Cârstea și Vasilie, feciorii Făuriascăi cu dumnealui Toderașco Prăjescul, ce-au fost cluciar, pentru nește părți de ocină din sat din Popșești, în ținutul Neamțului, dzicând Cârstia și Vasilie cum au și ei moșie și cumpărătură acolea în sat în Popșești, și le înpresoară părțile Toderașco Prăjescul, și ni-au arătat și nește zapisă cum au cumpărat moșii lor nește părți de ocină acolia în sat.

Iară dumnealui Toderașco Prăjescul așa au dat sam(ă) înaintia a tot Sv(a)tul măriei saale lui vodă, cum aciale părți de ocină a lor li-au cumpărat Ghiorgghi Bașotă, ce-au fost vistiarnic și frate-său Iurașco Bașotă hatmanul de la Ionașco, feciorul Odochiei, nepotul lui Simion, și de la Nistor, și de la sora lui Grozava, feciorii

⁵⁵ pentru.

Nedelei, nepoții Odochiei, toate părțile lor, iară c(â)n(d)u⁵⁶ (a)u⁵⁷ fost în dzilele lui Vasilie vodă s-au pârât Catrea și Grozava Făuriasca și Nedelaea, di(n)⁵⁸ carii sintu Cârstia și Vasilie cu mine, eu Toma Ca(n)tacuzino vornicul, ce-atunci am fost stolnic mare, și cu Nastasiia, giupâniaasa lui Ghiorghei Bașotă pentru aciaște părți de ocină, și iarăș au mai rămas Catrea și Grozava Făuriasca, și Nedelia, dinaintia lui Vasilie vodă și din toată legea țărâi, precum au arătat și ispisoc de pâra și de herăe de la Vasilie vodă.

Deci și măriia sa vodă și cu tot Sv(a)tul măriei saali, vădzind că și denaintia lui Vasilie vodă au rămas pre părinții acestora, acmu încă au dat rămas pre Cârstia și pre Vasilie din toată légia țărâi, iară dumnealui Toderașco Prăjescul s-au îndireptat de acmu înaintea aciaștia părți de ocină să fie dumisaali moșie și cumpărătură în viaci.

Și pentru credința noi cu toții am iscălit. Și eu Strătulat am scris ca să s(e) știe.

ВѢС, Л(Ѣ)Т(О) „ЗРОД” <7174 / 1665> СЕПТ(ЕМВРІЕ) И <8> Д(Ь)НИ.

Із, Тома двѣрник, искал <m.p.>.

Із, Солѡмонъ Бѣрлѣен вел ѡрник, искал <m.p.>.

Із, Никѡлаи Раковницѣ) хѣтман <m.p.>.

Стамати вел постелник <m.p.>.

Із, Тѡдѣраш(ко) вел спѣт(ар), искал <m.p.>.

Із, Глигоріе вел чашиник <m.p.>.

Дѣка вел вистѣрник <m.p.>.

Із, Тодѣр Пѣлади(е) вел столник <m.p.>.

Мирон Костин вел ком(ис), искал <m.p.>.

<Pe fila a doua>: † Іѡ Вѣстратіе Давиж(а) в(оє)в(о)д, Б(о)жїю м(и)л(о)стїю, г(оє)п(о)дарѣ.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, XI/7. Original, difolio (31,5 x 20 cm.), filigran, rupt la indoituri.

EDIȚII: C. Stoide, *Doc și reg nemțene de la Dabija Vodă*, în „Anuarul Liceului «Petru Rareș», Piatra Neamț”, 1935-1936, p. 172-173. Text, fără iscălituri la sfârșit; *CDM*, III, p. 276, nr. 1253 (rezumat).

24.

1665 (7174) noiembrie 10

† Adecă noi, eu Ștefan și cu frații miei, Costin, Dumitrașco și soru-noastră Anna, feciorii lui Leontie din târgu din Piatră, scriem și mărturisim cu cest zapis al nostru, de nime siliți, nici înpresurați, nici năpăstuiți, ce noi de bună voia noastră am

⁵⁶ Rupt.

⁵⁷ Rupt.

⁵⁸ Altă cerneală.

vândut o bucățea de loc ce au fost neguțată cu părintele Iosif de la sv(â)nta mănăstire de la Beserecani și nu au fost plătit, fost-au să ne dea o cergă și 2 scoarțe turcești, și nu le-au dat. Iar noi după trecerea părintelui Iosif am eșit la gâlceavă cu părinții de la Beserecani.

Deci, călugării ne-au făcut plată și ne-au dat 8 oi, și noi le-am făcut acest zapis de la mâna noastră, nime din nepoții și din nepoatele noastre să n-aibă treabă în véci.

Și acest zapis l-am făcut în sémne, din hotarul Totoreștilor, din partea din gios din mărul cel dulce de lângă părau în priatră, din piatră în mărul cel tortor, din cel tortor în cel sintămăriescu, și pe rovină în cireș, din cireș în părul cel pădurăță, din părul cel pădureți în mărul cel tortor, din mărul cel tortor în mărul cel pădureț de semințe, dintr-acela în cel stejar în muchea dealului, dintr-acela în piatra ciaia lângă drum, din piatră drumul cel bătrân în sus până în părul cel roșiu⁵⁹.

Și acest zapis s-au scris în casa șoltuzului Costantin Napotă, denaintea a doisprăzece pângar(i) și alți oameni buni târgoveți bătrâni și tineri, preotul Ștefan, și Isac, și Vasilachie, și Toader Hârco, și Todosie Munteanul, și Dumitrașco Mândzul, și Enachie Grecul, și Bărcan Majeariul, și Gligorcia Săpunariul, și Vasilie, gazda Beserecanilor, și Costantin Pîrțu, și Guțul, și alți oameni buni mulți orășiani bătrâni și tineri.

Și mai mare credință am pus pecétea orașului.

† БѢ ЛѢТ(О) *ЗРОД <7174 / 1665> М(ѢСАЦА) НОЕ(М)ВРІЕ І̂ <10> Д(Ь)НЬ.

† Eu, monah Dosofteiu proegumen.

† Pop(a) Ștefan Covrig.

<Pe verso-ul filei a doua>: *ЗРОД <7174 / 1663> НОЕ(М)В(РІЕ) І̂ <10>; Tortoreștii, cumpărătura de Iosif; Rod.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, III/53. Original, difolio (31,5 x 20,2 cm.), filigran, sigiliul mic al orașului Piatra în fum; Idem, *Mănăstirea Bistrița*, X/4. Copie din 17 ianuarie 1805, încredințată de polcovnicul Pavel Debrici de la Mitropolie; Idem, *Manuscrisul nr. 548*, f. 36v. Rezumat.

⁵⁹ Rupt.

EDIȚII: Bogdan Petriceicu Hașdeu, *Arhiva Istorică a României*, tomul I, partea 1-a, București, Imprimeria Statului, 1864, p. 195, nr. 12; CDM, III, p. 278, nr. 1266 (rezumat).

25. 1667 (7175) iulie 2, Iași

† Иѡ Илиашъ Алиѡандаръ¹ воевода, Б(о)жїю м(и)л(о)стїю, г(о)сп(о)д(а)ра Зем(ли)¹ Молдавскон¹. Dat-am cartia domnii mele boiariului⁶⁰ nostru, lui Zosin Bașotă, să hie tare și putiarnic, cu cartia domnii mele, a lua de-a dzécia, din pâine, și din pomet⁶¹, și din grădini, și din tot vinitul ce să va afla pre locul⁶² său, lui Pătrașco Bașotă, ce-au fost log(o)f(e)t mare, danie și cumpăratur(ă) de la Moisaї (Mo)⁶³ ghila vodă, care bani au fost cheltuit 200 de (g)⁶⁴ albi de aur cu nește balgi⁶⁵ în (t)⁶⁶ rea(b)⁶⁷ a țării, și acmu și domnia mea i-am dat (ș)⁶⁸ i-am întărit pre acéia siliște Turtureștii, cu tot vinitul.

Așijderia și fânul ce va hi pre acel hotar, nime să n(u)⁶⁹-l (c)⁷⁰ o(sea)⁷¹ scă fără voia lui Z(o)¹ sin, iară carii vor cosi făr(ă) voia lui, să aibă a-i lua f(ă)⁷² nul tot pre sama lui, și nime să nu cu(teze)⁷³ să a ținia (s)⁷⁴ -au a opri inn(a)⁷⁵ nt(ea)⁷⁶ (c)⁷⁷ ărții domnii miale.

ГЛАМ Г(О)П(О)Д(И)НЪ ВЕЛАЛ.

(S)¹ Иѡ, л(ѣ)т(о) „Зрде <717e / 1667> юл(іе) в <2> л(ь)ни.

Иѡ Илиашъ Алиѡандаръ воевода <m.p.>.

Стратъл писал.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, III/12. Original, difolio (31x19,5 cm.), filigran, rupt, lipit, pătat, lipsă 2/3 din fila a doua, sigiliu inelar, octogonal în chinovar; Idem, Manuscrisul nr. 548, f. 37.

EDIȚII: CDM, III, p. 323, nr. 1500 (rezumat).

⁶⁰ Rupt.

⁶¹ Rupt.

⁶² Rupt.

⁶³ Rupt.

⁶⁴ Rupt.

⁶⁵ Negustori sau funcționari turci care cumpără miera și ceara pentru sultan.

⁶⁶ Rupt.

⁶⁷ Rupt.

⁶⁸ Rupt.

⁶⁹ Rupt.

⁷⁰ Rupt.

⁷¹ Rupt.

⁷² Rupt.

⁷³ Rupt.

⁷⁴ Rupt.

⁷⁵ Rupt.

⁷⁶ Rupt.

⁷⁷ Rupt.

26. <1667 (7175) iulie 8>

Mil(o)st(i)ve și lumi(n)⁷⁸ate do⁷⁹amne, să fie mări(a)⁸⁰ dumitali sănătos. Facem știre mărie(i) dumitali c-au vinit la no⁸¹i Zo⁸²s(in)⁸³ Bașo⁸⁴tă cu cinstită cartea mărie(i) dumitali, scriindu la no⁸⁵i ca să strângim o(a)⁸⁶meni buni megiaș(i), și din sus și din gios, ca s(ă)-i alegem o selești de sat ce să cheamă Turtureștii, ce s(e) ține de hotariul târgului Pi(e)trie, și am trimis și la târgo⁸⁷veți la pitreani să vie la celi hotari.

Deci alți oameni buni m(e)giaș(i) au vinit iar târgo⁸⁸veții pitreani n-au vrut să vie. Dece deac-am vădzut că nu vin târgoveții pitreanie, no⁸⁹i am (a)les acestu ho⁹⁰tar Turtureștii ce mai sus scrie cu acești¹ (oameni buni, și am făcut și stâlpi)⁹¹.

Și ho⁹²tarul să-nceape din pădure despre răsărit din chiliia lui Calivit (pe din)⁹³ sus de lacul ce s(e) cheamă lacul Turtureștilor, și de-aco⁹⁴lea dereptu până în dealul Nedeei în mo⁹⁵vila cea mică, și de-aco⁹⁶lea în gio⁹⁷s culmea dealului pe de(a)supra puțului înpuțit, și de-aco⁹⁸lea în gio⁹⁹s până într-o¹⁰⁰ irugă la on bo¹⁰¹lo¹⁰²van, și de-aco¹⁰³lea pen Dumbrăvița, culmea în gio¹⁰⁴s până la on stejar, și de-aco¹⁰⁵lea iar(ă)și

⁷⁸ Rupt.

⁷⁹ În text litera 8

⁸⁰ Rupt.

⁸¹ În text litera 8

⁸² În text litera 8

⁸³ Rupt.

⁸⁴ În text litera 8

⁸⁵ În text litera 8

⁸⁶ Rupt.

⁸⁷ În text litera 8

⁸⁸ În text litera 8

⁸⁹ În text litera 8

⁹⁰ În text litera 8

⁹¹ Rupt.

⁹² În text litera 8

⁹³ Rupt.

⁹⁴ În text litera 8

⁹⁵ În text litera 8

⁹⁶ În text litera 8

⁹⁷ În text litera 8

⁹⁸ În text litera 8

⁹⁹ În text litera 8

¹⁰⁰ În text litera 8

¹⁰¹ În text litera 8

¹⁰² În text litera 8

¹⁰³ În text litera 8

¹⁰⁴ În text litera 8

¹⁰⁵ În text litera 8

culmea în gio¹⁰⁶s până s(e) împreună ho¹⁰⁷tarul Vânătorilo¹⁰⁸r, și cu a Bo¹⁰⁹țiștilo¹¹⁰r, și cu a Lăleștilo¹¹¹r, și de-aco¹¹²lea alaturea în sus cu hotarul C(ă)uceleștilo¹¹³r, și de-aco¹¹⁴lea până într-a Po¹¹⁵pceștilo¹¹⁶r iar spre mi(a)zăzipână în chilia lui Calivit.

Și la acestu ho¹¹⁷tărât s-au tâmplat Stancul, părcălabul de Neamțu, și Iftimie Bo¹¹⁸țul biv sto¹¹⁹lnic, și Savin bi v sto¹²⁰lnic, și po¹²¹pa Gavril ot Mășc¹²²ătești, și diiacunul Delea, și Ionașcu, vătămanul de-aco¹²³lea, și Ionașcu Zabulic de-aco¹²⁴lea, și Gliga de-aco¹²⁵lea, și po¹²⁶pa Nisto(r) de Do¹²⁷breani, și diiacunul Enachi ot tam, și Gligorie o(t) tam, și Ghiorghie o(t) tam, și po¹²⁸pa Dumitrașcu de Budești¹²⁹, și To¹³⁰ma de Drăgo¹³¹ești, și Co¹³²(n)stantin o(t) tam, și po¹³³pa Gavril de Căuceșești, și Vas(i)lie ot Po¹³⁴pcești, (ș)¹³⁴i Ilea de-aco¹³⁵lea, și Ifro¹³⁶sin de Bo¹³⁷țiști, și Mihăilă

¹⁰⁶ În text litera 8

¹⁰⁷ În text litera 8

¹⁰⁸ În text litera 8

¹⁰⁹ În text litera 8

¹¹⁰ În text litera 8

¹¹¹ În text litera 8

¹¹² În text litera u

¹¹³ În text litera 8

¹¹⁴ În text litera 8

¹¹⁵ În text litera 8

¹¹⁶ În text litera 8

¹¹⁷ În text litera 8

¹¹⁸ În text litera 8

¹¹⁹ În text litera 8

¹²⁰ În text litera 8

¹²¹ În text litera 8

¹²² În text litera 8

¹²³ În text litera 8

¹²⁴ În text litera 8

¹²⁵ În text litera 8

¹²⁶ În text litera 8

¹²⁷ În text litera 8

¹²⁸ În text litera 8

¹²⁹ Boțăști în copie.

¹³⁰ În text litera 8

¹³¹ În text litera 8

¹³² În text litera 8

¹³³ În text litera 8

¹³⁴ Rupt.

¹³⁵ În text litera 8

¹³⁶ În text litera 8

¹³⁷ În text litera 8

de-aco¹³⁸lea, și Felip de-aco¹³⁹lea, și po¹⁴⁰pa Gligori de Dărmănești, și Matheiu vo¹⁴¹rnicele de-aco¹⁴²lea, și Timcea, vătămanul de-aco¹⁴³lea, și Crăciun de-aco¹⁴⁴lea, și Ion de-aco¹⁴⁵lea, și Dumitrașcu de Bulușești, și Pătrașcu de-aco¹⁴⁶lea, și alți oameni mulți buni, bătrâni și tineri, s-au prilejit la cestu ho¹⁴⁷tărât.

De-aceasta facem știre mărie(i) tale iar măriia ta veți face¹⁴⁸ cum va f(i) mila măi(ei) tale. Să fii măriia sănăto¹⁴⁹s от гават. Amin.

† Robul măriei dumitali, Bantăș.

Stancul pârcălab <m.p.>.

Из, ифтіми Боц(ыл), искал <m.p.>.

Az, Savin biv stolnic <m.p.>.

† Pop(a) Gavril.

† Diiacnul ot Măscătești.

Az, pop(a) Nistor.

Diiacn (Enach¹⁵⁰)i.

(...).

† Popa Dimitrașco.

Toma.

Costantin.

Ghiorghiță.

Az, po¹⁵¹p(a) Gavril, iscal.

Vasilie.

Ilea.

Ifrosin.

Mihăil.

Mathei.

Ion.

Crăciun.

Popa Gligo¹⁵²rie, isca(l).

¹³⁸ În text litera ȝ

¹³⁹ În text litera ȝ

¹⁴⁰ În text litera ȝ

¹⁴¹ În text litera ȝ

¹⁴² În text litera ȝ

¹⁴³ În text litera ȝ

¹⁴⁴ În text litera ȝ

¹⁴⁵ În text litera ȝ

¹⁴⁶ În text litera ȝ

¹⁴⁷ În text litera ȝ

¹⁴⁸ Rupt.

¹⁴⁹ În text litera ȝ

¹⁵⁰ Rupt.

¹⁵¹ În text litera ȝ

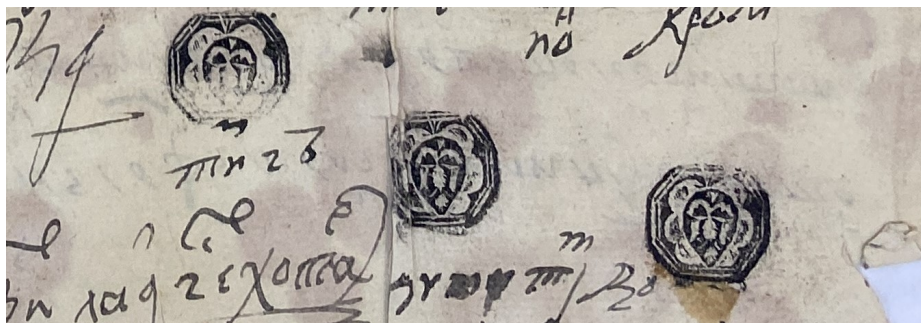
¹⁵² În text litera ȝ

Timcea.

† Și eu Macarie m-am prilejit la acest hotar.

Dumitrașcu.

Pătrașcu.

<Pe verso-ul filei a doua a copiei>: Hotarnic Turtureștilor făcută în zilele lui Iliș v(oe)v(o)d de Costantin Bantăș, pârălabul de Niamțu din 7175 iulii sau august să prepune după ispisoc, deși mărturia aceasta nu are leat; Hotarnica lui Bantăș (grafie chirilică).

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericani*, III/13. Original, difolio (31x20,8 cm.), filigran, rupt, lipit, pătat, 6 sigilii inelare în fum; *Ibidem*, III/14. Copie (în nota tergală este menționată data hotărniciei: 1667 (7175) iulie sau august); Idem Manuscrisul nr. 548, f. 37. Rezumat.

EDIȚII: CDM, III, p. 324-325, nr. 1506 (rezumat).

27. 1667 (7175) iulie 8

† Иѡ Илиашъ Ализандръ воевода, Б(о)ж(ію) м(и)л(о)стїю, г(о)сп(о)д(а)р(ъ) Земли Молдавскон. Adecă domnia mia m-am m(i)l(o)stivit ș-am dat ș-am întărit slugei noastre lui Zosin Bașotă, ficiorul lui Pătrașco Bașotă, ce-au fostu logofet mare, pre a sa driaptă ocină și moșie din ispisoaice de danie și de miluire, și de cumpărătură, ce ni-au ar¹⁵³ătat c-au fost a părintelui său de la răpăosatul Mo(i)săiu vodă, și după acéia înăritură de la răpăosatul Vasilie vodă pre o siliște anume Turtureștii, în ținutul Niamțului, ce ia¹⁵⁴ste pre locul târgului Pietrii, ce-au fost driaptă domniască. Și după ce-au miluit Moisăiu vodă cu aciașă siliște pre Pătrașco Bașotă log(o)fățul, i-au dat în Visterie la Moisăiu vodă și d¹⁵⁵oao sute de

¹⁵³ Rupt.

¹⁵⁴ Rupt.

¹⁵⁵ Rupt.

galbeni bani gata, carii să află scriși și mărturisiți în ispiso¹⁵⁶cul de la Moisăiu vodă.

După acéia domniia mia împreună cu tot Svatul domniei mele¹⁵⁷ am socotit de rândul acelui loc să clu¹⁵⁸s(e) aliagă¹⁵⁹ și săl s(e)¹⁶⁰ hotărască despre târgu, să nu fie gâlciavă lui Zosin, nice târgoveților, ce să-și ție cineși al său.

Deci am ales di-am trimis acolo hotarnic pre boiarinul nostru, pre Costantin Bantăș, ce-au fost pârcălab de Niamțu, ș-au strânsu mulți¹⁶¹ oameni buni și bătrâni, megiași dinpregiurul acelui loc, și așia au socotit di-au ales hotar(ul)¹⁶² Turtureștilor despre hotarul târgului Pietrii și despre alte hotară ce sintu prinpregiurul T(ur)¹⁶³tureștilor.

Și i-au pus siamne acestui hotar ce mai sus scrie, Turtureștii, din chilia lui Calivet pân(ă) pe diasupra unui lac, ce să chiamă lacul Turtureștilor, și de acolia dreptu pre dial(ul)¹⁶⁴ Hu(l)¹⁶⁵pii, și de acolia pe din sus de rupt¹⁶⁶ură de fântână, și de acolia în dreptu până în dialul (N)¹⁶⁷edei în movila cea mică, și de acolia în gios culmia dialului pe diasupra puțului înpuțit, (și)¹⁶⁸ de acolia în gios până întru irug la un bolovan, și de acolia prin Dumbrăviță culmia în gios până (l)¹⁶⁹un stăjar, și de acolia iarăși culmia în gios până să împreună cu hotarul Vânătorilor, (și)¹⁷⁰ cu a Boțăștilor, și cu a Lăleștilor, și de acolia alăturia în sus cu hotarul Căuceuleștilor, (și)¹⁷¹ de acolia până într-a Popceștilor, iară înspre amiadzădzi până în chilia lui Calivit. Așia s-au¹⁷² ales și s-au hotărât despre toate hotărăle.

Dreptu acéia și de la domniia mia dăm ș(i)¹⁷³ întărim slugei noastre ce mai sus scrie, lui Zosin, ficiorul lui Pătrașco (Bașot)¹⁷⁴ă logof(e)t(u)¹⁷⁵l (și săminției)¹⁷⁶ pre

¹⁵⁶ Rupt.

¹⁵⁷ Rupt.

¹⁵⁸ Rupt.

¹⁵⁹ Rupt.

¹⁶⁰ Rupt.

¹⁶¹ Rupt.

¹⁶² Rupt.

¹⁶³ Rupt.

¹⁶⁴ Rupt.

¹⁶⁵ Rupt.

¹⁶⁶ Rupt.

¹⁶⁷ Rupt.

¹⁶⁸ Rupt.

¹⁶⁹ Rupt.

¹⁷⁰ Rupt.

¹⁷¹ Rupt.

¹⁷² Rupt.

¹⁷³ Rupt.

¹⁷⁴ Rupt.

¹⁷⁵ Rupt.

¹⁷⁶ Rupt.

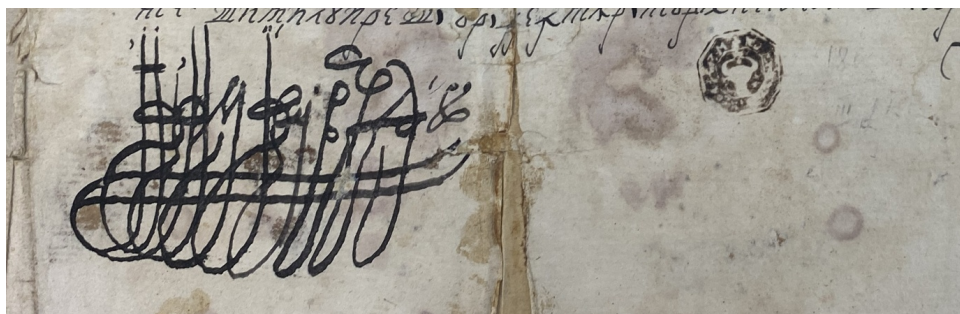
ocina ce mai sus scrie, precum s-au hotărât și s-au stâl(pit)¹⁷⁷ satul Turtureștii, cu (tot)¹⁷⁸ loc(ul)¹⁷⁹ ș(i)¹⁸⁰ cu tot vinitul, ca să-i fie și de la domniia mia d(ireaptă)¹⁸¹ (da)¹⁸² nie, și miluire, și (u)¹⁸³ ric de întăritură neclătit și nerușăit în veaci. И ин даса не ѡмишаєт.

Ѓ Ис, в(ъ) л(ѣ)то *зрѡє <7175 / 1667> м(ѣ)с(ѧ)ца юліє и <8> д(ѣ)ні.

Ио Илиаш Алѣксандръ воевода <m.p.>.

Ифтіміє <писал>.

<Pe verso-ul filei a doua a copiei>: Ispisoc(ul) domnului Iliș Alecsandru v(oe)vod din leat 7175iuli(e) 8; † De Turturești ispsoc de la Alexandru vodă. *зрѡє юліє и.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericani*, III/15. Original, difolio (43x29 cm.), f. rupt, filele lipite, sigiliu inelar octogonal în chinovar; ibidem, III/16. Copie; idem, *Manuscrisul nr. 548*, f. 37.

EDIȚII: CDM, III, p. 325, nr. 1507 (rezumat).

28. 1667 (7175) august 9

† Иѡ Илиаш Алѣксандръ воевода, Б(о)жїю м(и)л(о)стїю, г(о)сп(о)д(а)ръ Земли Молдавской. Adecă domniia mea am data și am întărit rugătorilor noștri, egumenului și a tot săborul de la s(f)ântaa mănăstire de la Besiricani den ispisoc de pâra și de rămas de la Evstratie (Da)¹⁸⁴ bijia vod(ă), ce-au avut pâra rugătorii noștri, egumenul și tot săborul de la s(f)ântaa mănăstire de la Besiricani, cu rugătorii noștri,

¹⁷⁷ Rupt.

¹⁷⁸ Rupt.

¹⁷⁹ Rupt.

¹⁸⁰ Rupt.

¹⁸¹ Rupt.

¹⁸² Rupt.

¹⁸³ Rupt.

¹⁸⁴ Rupt.

egumănu și tot săborul de la s(f)ântaa mănăstiri de la Bistrița, pentru nește bucăți de loc a s(fin)tilor mănăstiri, dzăcându rugătorii noștri călugării de la Besiricanii cum acéle bucăți de loc sântu de hotarul satului lor Vânătorilor, iar rugătorii noștri călugării de la Bistrița au vrut să le înprisoare locul în hotarul Tătărașilor.

Într-acéia Evstratie Dabij(a) vodă n-au credzut nici pre unii, ce au ales și au trimis pre credincios boiarenul său, pre Necolai Buhuș, ce-au fost medelnicear mare, să margă acolo și să s(o)cotiască acestu lucru foarte pre driptate. Și deacă au mărșu acolo după învățătura domnu-său au strânsu oameni buni și bătrâni dinpregiur megiaș(i), și așa au socotit ș-au aflat cu acii oameni buni foarte pre amăruntul.

Deci deriase bătrâne precum au fost daat învățatură Dabijia vod(ă) nu s-au aflaț să spue în siamne, ce numai ce-au fostu scriindu pre sate iară nești diriase ce s-au aflat făcute pre urmă în siamne, s-au aflat făcute pre adiaosături.

Deci precum au fost învățătura lui Evstratie Dabijii vod(ă), căci diriase s-au aflat că nu-s diriapte despre amândoă mănăstirile s-au luat și s-au ruptu, ș-au socotit cât loc au fostu cu price și cu gâlceavă, i-au tocmit cu megiaș(i), au lăsaat și Vânătorii den cât au ținut până acmu, și au lăsaat și bistricianii din cât au vrut să ia de la Vânători, și au pus stâlpi și buori, și i-au împăcat și s-au ertaat ei înde sine și ș-au făcut zapise de la amândoă mănăstirile unii altora ca să nu să mai pârască, nici să mai aibă price, ce să ție pre unde s-au tocmit atunce acéle siamne cu acii oameni buni, iar câte siamne și buori au fost făcut ei mainte și ciia și ciia, tot i-au tăiat cât au fostu făcut făr(ă) de isprav(ă) de nește oameni neînțiligători și di nești brăniștari pentru vrajba.

Iar hotarul așa s-au hotărât și ș-au iubit ei, începându-să din pârau ai Boțoe, din piază, preste nești boteae ce s-au făcut cline iar într-altă piază, iar de-acolea într-o piază véche. De-(a)cii iarăș într-o moviliț(ă) cu o piază, de-acii din piază în piază pân(ă) în muchia dealului iarăș în piază, unde s-au tăiat trei pământuri de s-au făcut cline, de-acii preste șes iarăș din piază în piază pân(ă) în muchia dealului iarăș în piază din gios de groapă, iară de-acolea dreptu preste șes pre la capetele pământurilor până în țarmurile Bistriței într-o piază, iar de-acole dreptu în dealul Nejinei în multe undi s-au făcut doi buoări în doi stejari, iar de-acolo la vale în dreptu preste poeni în piază la drum, și de-acolo iar pesti poeni pre co(a)sta Cernegurii într-un dambu la o piază unde s-au făcut buori în nește fagi, iar de-acolo dreptu în Cernigura Sacă în vârvu, iară de-acolo pre picior pân(ă) în Apa Calului la un fag unde s-au făcut buori, și într-o stencă cu buor din gios di stenca cea mare, aproape de strajă de gios, însă strajă să ție împreună Vânătorii cu Brașeuții pre rându cu săptămâna, iară de va trebui straj(ă)¹⁸⁵ (m)¹⁸⁶ ai sus pre Calul, iar să-i aibă a străjui depreună, dici ea de acolo din straj(a) de gios pri Apa Calului în sus pân(ă) în poiana¹⁸⁷ Martineștilor, unde cade pârau Izvorului Topliței în Calul, de-acii prin pârau în sus până în Topliță, iar din Topliț(ă) pre mijlocul poenii pen pietri pân(ă) în

¹⁸⁵ Rupt.

¹⁸⁶ Rupt.

¹⁸⁷ Rupt.

fundul poenii, unde s-au pus pîiatră, iară de-acii în sus iar pre Apa Calului pân(ă) în gura Rântăului, unde cade Calul, de-acii pre pârâul Rântăului în sus pînă în obcina Pinilor, și de-acolo pre obcina pînă în obârșia Agăricii, unde să adună hotarul trăgului cu a bistriceanilor, și de acolo pînă în gura Domnișoare, iar de-acolo în pârâul Cernigurii, unde cade în Domnișoara, de-acii pre pârâul Cernigurii în culme pre din sus de Cernegura la Brad, de-acii spri Bistriț(a) pînă în capul Cetățuei din sus în pârâu, de-acii preste Bistriț(ă) la câmpu pren nești stâlpi ce-au pus Banul pe din sus de curte, de-acii la țarină pre hotarul ce(l) bătrân a Tătărașilor și a Vă(nă)torilor pre unde au ținut de v(e)ac, pînă iarăș la loc de unde s-au început, care mai sus scrie.

Acesta iaste hotarul satului Vânătorilor, precum au arătat rugătorii noștri călugării de la Besi(ri)cani și scrisori de mărturie, făcut de boearenul nostru Buhuș, ce-au fost medelniciar mare, denaintea egumenului și a tot săborul de la s(fân)taa mănăstire de la Pângărați, și denaintea tră(go)veților de Piatră și mulți oameni buni.

Pentr-acesta lucru și domniia mea deacă am vădzut acel zăpis și ispisoc de hotărât, domniia mea încă de la noi am dat și am înnoit Sf(i)ntii Mănăstiri Bisericanilor ca să hie lor diriaptă ocină cu tot venitul, și uric, și întăritură, neclătit în veaci. И ин дас не ѿмишат прѣд листом нашим.

ГЛАМ Г(О)П(О)Д(И)НЪ ВЕЛЛА.

В Мѣсѣхъ, в(ъ) л(ѣ)т(о) *ЗРѢ <7175 / 1667> АВ(ГЪСТ) ѿ <9>.

ГОЛУММН БЪРЛАДЕН ВЕЛ ЛОГ(О)Ф(Е)Т <m.p.>.

Тирон пис<ал>.

<Pe verso-ul filei a doua>: N° 4 5 a opisul(u)i; Vânători ot Piatră; 7175/1667 avgust 9; Privitor la mai multe părți de pământ din moșia Vânători a M(ănăsti)rei Bisericanii; *ЗРѢ АВ(ГЪСТ) ѿ ; S-au scris; Însemnări în grafie chirilică și latină.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, I/39. Original, difolio (44x29cm.), filigran, rupt la îndoituri, sigiliu mijlociu, timbrat. Cu o copie; Idem, Manuscrisul nr. 548, f. 32-34. Copie; *Ibidem*, f. 30v. Rezumat.

EDIȚII: CDM, III, p. 328-329, nr. 1527 (rezumat).

29. 1667 (7176) octombrie 8, Iași

† Иѡ Илиашъ Алиѡандръ воевода, Б(О)ЖІЮ М(И)Л(О)СТІЮ, Г(О)СП(О)Д(А)РЪ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОЮ. Adecă au vinit înaintia domniei mele boiarinul nostru Zosin, ficiorul lui Bașotă, ce au fostu log(o)fiat mare, și ne-au adus de ne-au arătat nește drease de danie și de cumpăratur(ă) de la Moisei vodă pre sat pe Turturești, ce sintu din hotarul târgului nostru Pietrii, și au cerșut la domniia mea hotarnic să-i aliagă loc din hotarul târgului.

Deci domniia mea am trimis la sluga noastră la Bantăș pârcălabul să-i facă hotar satului, din hotarul târgului Pietrii, și au mărșu acolo și i-au ales din hotarul târgului ca să cerșit poată hrăni acel saat.

Iar acmu târgoveții de Piatră au vinit la domniia mea și au jeluit că le-au luat loc mult, și ei n-au unde să hrăni.

Deci domniia mea am ales pre boiarinul nostru Dumitrașco log(o)fătul și l-am trimis acolo ca să strângă oameni buni megeiași de penpregiur, și să socotiască cu dreptate maari să aliagă din hotarul târgului Pietrii și să fac(ă) hotar satului Turtureștilor, cât să socotească poată¹⁸⁸ hrăni bine, și târgoveții s(ă)¹⁸⁹ n-aibă asuprial(ă), și pre unde va alege, să pue stâlpi de piatră și d(...) ¹⁹⁰ fac(ă) o mărturie pre unde le-au ales, din stâlp în stâlp, și din sâmnu în sâmnu, să aduc(ă) aicea la domniia mea, să-i facem și de la domniia mea întăritur(ă). И НАК НЕ БЪДЕТ.

GA(A)M Γ(O)Π(O)Δ(H)HЪ BEΛKΛ.

Ⲫ Ⲙⲥ, ⲗ(ⲕ)ⲧ(ⲟ) *ⲫⲣⲟⲩ <7176 / 1667> ⲱⲕ(ⲧⲟⲙⲃⲣⲓⲉ) ⲛ̂ <8>.

† Ⲙⲓⲭⲥⲗ <Πⲓⲕⲗ>.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7176 oct(om)v(rie) 8; Turtureștii ot Niamțu.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, III/17. Original, difolio (30,7x20,8), filigran, rupt, pătat, lipsă 1/3, f. 2-a, sigiliu inelar octogonal în chinovar.

EDIȚII: CDM, III, p. 333, nr. 1553 (rezumat).

30. 1669 (7178) octombrie 20, Iași

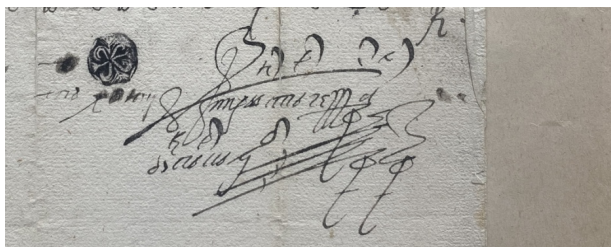
† Adecă eu Tudosca, giupâneasa lui Ion Prăjăscul, ce-au fost păharnic, și împreun(ă) cu ginere-mieu, cu Miron Stârcea, mărturisim cu cestu zapis al nostru, cum noi de bun(ă) voia noastră, am dat și am dăruit a noastră parte de ocină pre zapis de la Ștefan Prăjăscul, ce să va alege parte la Poian(a), la ținutul Trotușului. Am și am dăruit dumisali Gligorie Hăbășescul vornicul cel mare, ca să fie de la noi dumisali dată, și cuconilor dumisali, să-i fie dumisali dereaptă moșie, pre zapis ce-au fost cumpărătură de la Ștefan Prăjăscul.

Și eu Niculai Stârcea am scris zapisul ca să fie dumisali de credință.

V Ⲙⲥ, ⲱ(ⲕ) ⲗ(ⲕ)ⲧ(ⲟ) *ⲫⲣⲟⲩ <7178 / 1669> ⲱⲕ(ⲧⲟⲙⲃⲣⲓⲉ) ⲕ̂ <20>.

Păhoica.

Ⲙⲫ, Ⲙⲓⲣⲟⲛ Ⲫⲧⲣⲥⲉ ⲑⲓⲱ ⲡⲣⲕⲧⲗⲗⲑ, ⲓⲕⲗⲗ <m.p.>.

¹⁸⁸ Rupt.

¹⁸⁹ Rupt.

¹⁹⁰ Rupt.

<Pe verso-ul filei a doua>: Zapis de la giupâneas(a) lui Ion Prăjescu. *Зрѡи ѡк(тѡмвріе) к̑ ; oc(tom)vr(ie) 7178. Zapisu(l) Todoscăi, giupâneasa lui Ion Prăjescu; Zapis pre Poiana lui Ilisăi ot Tazlău. *Зрѡи ѡк(тѡмвріе) к̑ ; † 4 bătrâni sintu pe Poiană, făr(ă) cel de la Stârcia. 7178 oct(om)vr(ie) 20.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, XVI/10. Original, difolio (31,8x19,7), filigran, rupt la îndoituri, pătat, sigiliu inelar în fum.

EDIȚII: CDM, III, p. 399, nr. 1879 (rezumat).

31. 1670 (7178) iulie 14, Iași

† Иѡ Дѡка вѡевѡда, Б(ѡ)ж(ію) м(и)л(ѡ)стїю, г(ѡс)п(ѡ)д(а)р Землен Мѡлдавскѡи. Dat-am cartea domnii mele boiarinului nostru lui Ștefan păharnicului, spre acéia ca să fie tare și putérnic cu cartea domnii méli, a ținé și a opri a lui direaptă ocină și moșie, trei părți de sat de Popșești, cari le sintu cumpăratură răposatului Tomii vornicului, precumu-i vor spune direasile și vor ști oameni buni, și să aibă a lua și de-a dzeci(a), cine va hi arat și cine va cosi, și din tot locul, cu tot vinitul ce va hi, pre locul dumisale. Și nime să nu cutedze a ținé sau a opri înaintea cărții domnii méli iar cui va părea cu strâmbul, să vie de faț(ă) și să-și aducă și direasile. Tve пи(шем)¹⁹¹.

Гд(а)м г(ѡс)п(ѡ)д(и)нъ велѣл.

С Мс¹, л(ѣ)т(ѡ) *Зрѡи <7178 / 1665> юл(іе) дѣ <14>.

Вел лѡг(ѡ)ф(е)т ѡчи.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, XI/8. Original (31 x 18,3 cm.), filigran, rupt, sigiliu mijlociu în chinovar.

EDIȚII: CDM, III, p. 416, nr. 1972 (rezumat).

32.

<Cca 1676-1685>¹⁹²

† Adecă eu, David Borel, mărturisăscu eu cu această scrisoare a mea, cum amă fost eu datoru, cu cinci taleri buni și giumătate, lui Ghiorghe și Ghiorgheasă. Și i-am luoat eu înnprumut, cu făméia mea, cu Grozava. Deci de nu-i vom putea însă(n)a banii într-u(n) ană, el să aibă a ținé acel loc să-i fie moșie, că va fi pentr-acei bani di înaintea a vecini și oameni buni, Ionașco Cârstenici pândar, Ursul, pop(a) Cătălin, și Sora, și Dumitru Țițul.

Az, David, iscal.

<Pe aceeași filă, în creion>: <c. 1701>.

¹⁹¹ Datarea după CDM.

¹⁹² Datarea după CDM.

<Pe verso-ul filei a doua>: A lui G(he)orghii ispisoc de o bucat(ă) de loc; făr(ă) an, făr(ă) lună.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, I/73. Original, difolio (20 x 11,7 cm.), sigiliu inelar în tuș, șters (Datat după scris și hârtie).

EDIȚII: CDM, IV, p. 50, nr. 118 (rezumat).

33. 1676 (7185) septembrie 4¹⁹³

† Adecă eu, Neculai, ficiorul lui Ghiorghii Mușat, și Ion, și Gligorie, tuștrei frații, scriem cu cest adevărat zăpis al nostru, precum am vândut preutului Necoară o moar(ă) a noastră ce iaste la târg la Piatră, în apa Cuiajdului, o am vândut făr(ă) pietre, făr(ă) roate, numai vadul și casa, și o am vândut drept șeasădzăci de lei bani gata. Care moară au fost rămasă noaă de la părinții noștri, și încă ei fiindu rămași la lipsă. Și acea moară o au fost scos la vândzare și o au neguțat cu diiaconul Simion drept 40 de lei.

Iar eu Neculai careli întâiu scriu în zăpis, avându puținei bani agonisiți pre la stăpâni, și pentr-alte țără, am dat părinților miei cincidzăci de lei și am întorsu moara de la cumpărător ce au fost întorsul neguțat părinții noștri, și după ce o am întorsu tot și o au ținut părinții miei până ce s-au săvârșit, că eu tot ș-am slujit pre la stăpâni.

Iar după moartea părinților noștri au luat frate-nostru Neculai toată nevoia casăi și darea înpărătească, și ne-au ținut pre noi pre toți carii am fost mai mici, iar acmu noi fiindu în vârstă ca și frate-nostru Neculai și vădzându-ne înpresurați de nevoe și neavându noi nici o putere, ne-am vorovit noi toți frații că surorili noastre au fost îndzăstrate cu de ce au fost, și am vândut acea moară preutului Necoară, ca să-i fie lui moșie în veaci, și cuconilor lui.

Și cându o am vândut au fost de faț(ă) și soru-noastră Anna, preuteasa de Vânător(i), și alte surori a noastre, și iale nici unili prilej n-au avut să o cunpere.

Și la zăpis au fost Vas(i)lach(e), șoltuzul de târg de Piatră, preutul Macoveiu, diaconul Neculai Covrig, Lupul diiacon, Simion diiacon, Costân, Costantin Pirțu, Ursul Popii, Vas(i)lie Boziu, Neculai s(i)n Tudosie, Ștefan Gâscă, Dumitrașcu Roșca, Gligorcea Rusul, Ghiorghii țiganul, Mihăilach(e), sluga mitropolitului, Ioniț(ă) giudeli, Florea Ursul, sluga vistearnicului Toader s(i)n popa Ionașco, și mulți oameni buni. Pentru mai mari credința, șoltuzul au pus pecetea trăgului, și noi frații ne-am pus pecetili să creadză.

В(ъ) лѣт(ѣ) 7185 / 1676 > м(ѣ)с(ѣца) сеп(тември) д(ь)ни.

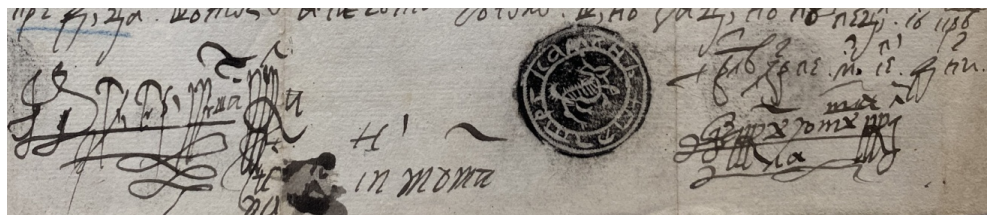
Из, Некѣлаю Мѣшат, искал <m.p.>.

Из, Глигории Мѣшат, искал <m.p.>.

Ion sin Mușat.

† Popa Vasilie ziat Moșat, iscal.

¹⁹³ Data de zi după nota tergală – contemporană.

<Pe verso>: *³пне <7185 / 1676> А <4>; Zapisul di la Neculai, fecioru(l) lui Gheorghii Mușatu din 7185 sept(em)vr(ie) 4.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericani*, IX/1. Original (32 x 21,5 cm.), filigran, rupt la îndoituri, sigiliu mic al târgului Piatra aplicat în fum; Idem, Manuscrisul nr. 548, f. 18v. Rezumat.

EDIȚII: CDM, IV, p. 44, nr. 87 (rezumat).

34.

1681 (7189) ianuarie 26, miercuri, Iași

† Adecă eu Coman aprodul și cu feméia mia Tudora, fata lui Mușat, din târgu din Piatră, scriem și mărturisim cu acestu adevărat zapis al nostru, precum după moartia tătâne-miu lui Mușat, au rămas o moară, iar frații mii cei mai mari, anume Neculaiu și cu Ion și cu Gligorii s-au sculat și au vândut moara aceia părintelui Necoară de acolo din Piatră, dreptu cincidzăci de lei bătuți, și au vând(ut)o fără de știria noastră, însă bani gata i-au dat numai dziaci lei, iar pentru alți bani li-au dat vite patru boi și o iapă și o vacă.

Deci noi acmu vâdzindu c-au vândut acea moară fără de știria noastră, ni-am întrebat cu părinteli Necoară înaintia mării sali lui vodă.

Deci măriia sa vodă așa ni-au ales giudețul într-acesta chip ca s(ă) întoarcem noi banii și bucateli părintelui înapoi, ce-au dat pre moară.

Deci noi acmu după poronca mării sali lui vod(ă), ni-am împăcat cu părinteli Necoară și ni-am apucat să-i întoarcem bani și viteli înapoi, și ni-am pus dzi de astăzi miercuri ghinar din 26 de dzili până într-o lună ca să-i dau banii, acei dziaci lei, iar viteli să i le dăm la paști, și să ne luăm moara înapoi. Iar de nu vom da banii și viteli până când ni-am pus dzi, și va tréce peste dzili, ca să aibă a-ș(i) ținia părintele Necoară moara. Însă dintru frații mii, carii vor vria să-mi dia agiutor la întorsul morii, acela va hi părtaș la moară, însă viteli să i le dăm precum vor știe oameni buni că i-au fostu viteli părintelui.

Și la aceasta tocmală s-au prilejit dumnialui Mirăuț(ă) de Iaș(i), și Simion de Iaș(i) lângă Mirăuț(ă), și preutul Neculaiu, carili au fostu din Piatră și acmu iaste aicia la besiaric(ă) la Sviatii Ilie, și Neculai diiaconul, și Costantin Napotă, și Neculai șoltuzul de Piatră, și Costin ot tam, și Macoveiu, ficiorul lui Chirțu, și Vasiliu, ficiorul lui Costin.

Și eu Ionașco Anghel diiacul am scris zapisul, însă de acmu înaintea de să vor

mai afla niscai scrisori sau zăpise și vor vria să (i)as(ă) la vrun giudeț, toate să s(e) strângă la un loc și să s(e) străce toate.

Și pentru mai mare credința, ni-am pus și dēgiteli ca s(ă) să cradză.

✠ Мс, л(ѣто) ✠зрпѣ <7189 / 1681> ген(аріе) кс <26>.

† Coman aprodu.

† Tudora, femeia lui Coman.

† Из, Мирѣцѣ, искал, мартѣр.

† Simion ziat Dănilă.

† Из, попа Некѣли от Г(вѣ)ти Илиѣ, искал.

† Из, (...) искал.

† Costantin Napotă.

† Іонашко Ангел, искал.

† Așăjdere și eu Lupul, fratele lui Comană, încă m-am prelejat și-am și iscălitu.

† Из, Лѣпѣл, искал.

<Pe verso-ul filei a doua>: ✠зрпѣ ген(аріе) кс. Scrisoare de mărturie de la Coman aprodul. Let 7189 ghen(a)r 26.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, IX/2. Original, difolio (27, 5 x 20,6 cm.), filigran, lipsă 2/3 din fila 2-a; Idem, Manuscrisul nr. 548, f. 18v. Rezumat.

EDIȚII: CDM, IV, p. 142, nr. 575 (rezumat).

35.

<1683 (7191) august 19>

† Părinte egumen de la sv(ă)nta mănăstiri de la Bes(e)recani, iată că ne închinăm noi sv(intei) mănăstiri, anume Coman cu femeia mea Tudura, și ne rugăm să priimiți cu tot săborul o moară ce iaste în apa Cuiajdului, ce iaste dreaptă moșia noastră, și ce va lipsi la moară e(s)t(e) grij(ă). Și noi o am răscumpărat, vâdzindu, vâdzind-o frații noștri, și ne-am dzis că n-avem treabă, numai am avut treabă de o am răscumpărat, căci ne-am fost fraț(i) buni de tată de îmă.

Eu Ana vâdzind și m-am prilejit la moarte(a) surori-mea moarte cumplită iaa-m lăsat cuvântu cu limbă și am dzis să dea moara Mănăstirii Bes(e)recanilor. Și a grăit și Ion, frate-său și ne-am vorovit cu toții căț(i) ne-am prilejit să dăm moara sv(intii) mănăstiri pentru sufletul Tudurii. De iasta ne rugăm svințiilor voastre. Și ne rugăm svințiilor voastre să ne vie răspunsu și să trimiteti sv(intiile) voastre un călugăraș să vă dăm zăpisul denainte părintelui și denaintia dohovnicului și denainte boiarilor celor mari.

Iară cine va scula dintru frați sau din ruda no(a)stră cu ceva cuvântu, să fie afurisit și neertat de Dumnădzău.

<Pe verso>: Răvaș de daniia; No. 1. Răvaș de danie de la Coman cu fimeia lui Todora. Făr(ă) an și lună.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, IX/6. Original (19,7 x 14,2 cm). Idem, Manuscrisul nr. 548, f. 19. Rezumat.

EDIȚII: CDM, IV, p. 186, nr. 791 (rezumat).

36.

1683 (7191) august 19

† Adecă eu, Coman și cu fêmeia mea cu Tudora, fata lui Gheorghie a lui Mușat, din târgu din Piatră, scriem și mărturisim cu acest zapis al nostru, de nemi nesiliț(i), ce de bună voia noastră am dat un vad de moară cu pîiatre, cu hiarăle morii, cu lémnu cu tot, înprotiva Furcenilor, pe apa Cuiajdului, din sus de târgu de Piatră, și o am dat Sfa(n)tei Măn(ă)stiri Bes(e)ricanilor danie, ca să le fié lor dreaptă moșia moară aceia Sv(i)nteii Măn(ă)stiri Bes(e)ricanilor în véci.

Iar cine să va ispiți din oamenii miei sau din oamenii fêmeii(i) mélé, unii ca acia să fié afurisiț(i) și proclét(i) și trécléti și blăstămaț(i) de ⲙⲓⲏⲓ Ⲫⲓⲧⲉⲥⲥⲓ ⲓⲃ ⲃⲗ ⲛⲓⲕⲉⲁ.

Și acesta zapis s-au făcut denainte a oamen(i) bun(i), denainte dumisali vornicului Nichițelii, și lui Mihăilachii stolnicelului ot Băloșești, și Constantin Pîrță, și Dumitrașco Pîrță, și Todosii cel bătrân din Piatră, și Vasilie Bărbiiar ot Bodești, și călugăru Chirriac.

Și pentru mai mare credință ne-am pus și iscăliturile și pecéțile ca să s(e) știe. Și acestu zapis l-am scris eu diiaconul Neculae de la părinteli mitropolitul.

Ⲅ(ⲗ) ⲕ(ⲗ)ⲧ(ⲟ) *ⲫⲣⲗⲁ <7191 / 1669> ⲙ(ⲗ)ⲥ(ⲗ)ⲥ(ⲗ) ⲁⲃⲣⲥⲧ Ⲫⲓ <19> ⲕ(ⲗ)ⲛ(ⲓ).

† Mihăilachie; † Coman; Tudura; Costantin; Dumitrașco; Todosii; Vas(i)lii Bărbiiar.

Ⲗⲫ, ⲁⲥⲙⲓⲧⲣⲁⲥⲗⲥⲥ ⲃⲟⲣⲛⲓⲕ, ⲓⲥⲕⲁⲗ <m.p.>.

Ⲗⲫ, ⲓⲣⲙⲟⲛⲁⲭ ⲕⲓⲣⲓⲁⲕ <m.p.>.

<Pe verso-ul filei a doua>: Zapis de danii di la Coman și fimeia lui Tudora din 7191 avgust 19; † Zapisul lui Coman pe moar(ă) ot Cuejd; ⲫⲣⲗⲁ ⲁⲃ(ⲣⲥⲧ) Ⲫⲓ.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Bisericiani*, IX/5. Original, difolio (32,3 x 20 cm.), rupt puțin la îndoiture; Idem, Manuscrisul nr. 548, f. 19. Rezumat.

EDIȚII: CDM, IV, p. 186, nr. 792 (rezumat).

CORESPONDENȚA MITROPOLITULUI SOFRONIE MICLESCU CU ARHIMANDRITUL NATHANAIL, STAREȚUL MĂNĂSTIRILOR NEAMȚ ȘI SECU

Vera Stigleț¹

The correspondence of Metropolitan Sofronie Miclescu with Archimandrite Nathanail, the Abbot of Neamț and Secu Monasteries Abstract

This study aims to present 30 unpublished documents from the collections of The National Archives, Neamț County Service, Neamț Monastery repository, which recounts the correspondence of the Metropolitan Sofronie Miclescu with the Abbot Nathanail during the years 1853-1854. The study of the documents corpus of the Metropolitan Sofronie with the Archimandrite Nathanail highlights a series of aspects linked to the organization of some cultural manifestations, administrative and economic problems, as well as printing some religious books in the facilities of Neamț Monastery.

Keywords: *Metropolitan Sofronie Miclescu, Archimandrite Nathanail, correspondence, documents, Neamț and Secu Monasteries, The Moldavian Metropolis.*

Cuvinte cheie: *Mitropolitul Sofronie Miclescu, Arhimandritul Nathanail, corespondență, documente, Mănăstirea Neamț și Secu, Mitropolia Moldovei.*

Mitropolitul Sofronie Miclescu (1851-1861) este unul din cei mai importanți reprezentanți al bisericii ortodoxe și al școlii, cu o activitate desfășurată în cadrul Divanului Ad-hoc al Moldovei (septembrie-decembrie 1857) și al Adunării electivă, fiind un sprijinitor al Unirii Principatelor și contribuind la alegerea ca domn a colonelului Alexandru Ioan Cuza². Viața și activitatea acestui mare prelat a fost abordată în cele mai importante studii ale cercetătorilor: Nestor Vornicescu³, publicat în anul 1984, cel realizat de Elena Chiaburu⁴, din 2013, iar nouă ani mai târziu, cel redactat de către Alexandru-

¹ Complexul Muzeal Național Neamț, Muzeul Cetatea Neamț.

² Elena Chiaburu, *Sofronie Miclescu-ierarhul unionist și cărturar*, în „Carpica”, nr. XLII, 2013, p. 213.

³ Nestor Vornicescu, *Participarea mitropolitului Moldovei Sofronie Miclescu la înfăptuirea unirii Principatelor Române*, în „Biserica Ortodoxă Română”, Anul CI, nr. 1-2, 1984, p. 83.

⁴ Elena Chiaburu, *op.cit.*, p. 213-228.

Gheorghe Matei⁵.

În studiul de față vom prezenta corpusul epistolar al Mitropolitului Sofronie Miclescu cu starețul Nathanail (17 octombrie 1853-2 februarie 1855)⁶, aflat în cadrul Serviciului Județean Neamț al Arhivelor Naționale, *fond Mănăstirea Neamț*, dosar 5/1853-1854. Astfel, lucrarea își propune să evidențieze unele aspecte din activitatea ierarhului Sofronie și a starețului Nathanail, precum și fragmente din viața bisericească, socială și culturală a ansamblului monahal de la Neamț. Analizând numărul însemnat de scrisori se poate observa că mitropolitul, deși aflat în reședința de la Iași, a menținut o comunicare permanentă cu starețul Mănăstirii Neamț și Secu. Lucrarea este completată cu treizeci de anexe care conțin mărturiile documentare inedite ale celor doi protagoniști.

Studierea corpusului documentar al mitropolitului Sofronie cu arhimandritul Nathanail scoate în evidență o serie de aspecte legate de organizarea unor manifestații culturale, probleme administrative sau economice, precum și tipărirea unor cărți religioase în incinta Mănăstirii Neamț. Una din ideile centrale care revine mereu în cuprinsul corespondenței este aceea a sărbătorii zilei onomastice a împăratului Rusiei, Nicolai I Pavlovici (1825-1855)⁷. Arătând grija de a menține relațiile bilaterale cu Imperiul Rus, redăm în continuare câteva documente referitoare la acest subiect. În scrisoarea din 30 noiembrie 1853, starețul Nathanail amintește că va trimite șase cântăreți ruși pentru celebrarea sărbătorii Sfântului Ierarh Nicolae (Fig. 1). Se menționează că la data de 26 noiembrie 1853 ar fi trimis un preot și un diacon, care „vă rog ca să le porunciți ca îndată după trecere de 6 decemvr(ie)/ nemaifiind trebuitori acolo să întoarcă la m(ă)n(ăști)re, fiind trebuitori la biserică”⁸. De asemenea, arhimandritul Nathanail este cel care arată că la celebrarea zilei de 6 decembrie 1853 vor participa părinți ruși „întocmai după pilda anilor trecuți”⁹.

Acest fapt este confirmat de mitropolitul Sofronie, care indică prezența ieromonahilor, monahilor și cântăreților ruși „făcându-și datoriile chemării

⁵ Alexandru-Gheorghe Matei, „Golgota” unui ierarh mărturisitor: Mitropolitul Sofronie Miclescu (1851-1861). Contribuții privind suspendarea și testamentul său, în „Teologie și Viață”, Anul XCVIII, nr. 5-8, 2022, p. 160-181.

⁶ Ioan Ivan, Scarlat Porcescu, *Mănăstirea Neamț*, Iași, Tipografia Centrului Mitropolitan, 1981, p. 288.

⁷ С.Р. Шигапов, *Блюститель правоверия: император Николай I в жизни Русской Православной Церкви*, в *Христианское чтение*, № 4, 2021, с. 315.

⁸ SJAN Neamț, *Fond Mănăstirea Neamț*, dosar 5/1853-1854, f. 9.

⁹ *Ibidem*, f. 18.

lor aice în sărbare ziii de 6 decemvr(ie), se întorc înapoi la m(ă)n(ăsti)r(e). Iar pe ieromonahul și ierodiaconul ce mai înainte i-ai trimis aicea îndată ce nu va mai face trebuința de lⁱ, le vom zice a se întoarce la m(ă)n(ăsti)re”¹⁰. Totodată, ierarhul alături de directorul Mitropoliei, aga P. Panu, solicită ca starețul „în zilele în care se văd însemnate numele familiei împărăteștii sale mării, să facă molebine după rânduiala ce se păzește în asăminea, pomenind numele sau pomenirea biruinții”¹¹.

Privite în contextul specific al epocii, corpusul de documente referitoare la participarea călugărilor ruși în activitățile culturale de la Petersburg sau Iași, se poate observa că acestea atestă apropierea entităților culturale și prezența administrației ruse în Principate. Din cuprinsul scrisorii redactate la 23 noiembrie 1853, mitropolitul Sofronie poruncește să nu se mai pomenească în slujbele religioase numele domnitorului Grigore Alexandru Ghica¹², care sub avalanșa de cereri de supunere ale autorităților ruse a fost determinat să părăsească tronul Moldovei.

În circulara din 9 decembrie 1853, prin care i se cerea arhimandritului Nathanail „ai se comunica știință pentru toți monahii și monahiile ce se află pe la m(ă)n(ăsti)r(i) și schituri” generalului maior Zatler¹³. Într-o altă scrisoare din 14 decembrie 1853, ierarhul comunica victoria trupelor imperiale rusești asupra unei regiuni din Imperiul Otoman. Cu ocazia intervențiilor militare, Sofronie Miclescu ordonă să pună în ordine „cele de cuviință pentru săvârșirea rugăciunilor obicnuite, acolo, și pe la toate schiturile și mitoacele, de a urma întocmai cu facerea unor asemenea rugăciuni de mulțemire”¹⁴.

Alte două scrisori vizează delegarea unor călugări ruși la palatul domnesc din Principatul Moldovei. Acest material documentar relevă și certifică legăturile bisericești ale Mănăstirii Neamț și Secu cu Mitropolia Moldovei, precum și cu înalte oficialități. Interesant de subliniat este faptul că cele două epistole redactate în 30 ianuarie 1854¹⁵ și 6 februarie 1854¹⁶ ilustrează prezența monahilor la manifestațiile culturale organizate la Iași.

Merită subliniat și un alt detaliu dezvăluit de schimbul scrisorilor cuprins în corespondența mitropolitului Sofronie Miclescu cu arhimandritul

¹⁰ *Ibidem*, f. 19.

¹¹ *Ibidem*, f. 34.

¹² *Ibidem*, f. 10.

¹³ *Ibidem*, f. 21.

¹⁴ *Ibidem*, f. 26.

¹⁵ *Ibidem*, f. 38-39 v.

¹⁶ *Ibidem*, f. 40.

Nathanail, anume aspecte legate de centrul tipografic al Mănăstirii Neamț. Într-o epistolă din 6 noiembrie 1853, emisă de starețul Nathanail, se menționează că: „Cleopa tipograful acestor sf(i)n(te) m(ă)n(ăști)r(i) ne-au arătat că le urmează nevoia de icoasăle sf(ă)n(tului) Haralampie, spre pe care cu prea plecate metanii căzind vă rog binevoiți a le trimite spre a nu să face stinghereală jignire lucrării tipografiei, carea acum cu ajutorul lui D(u)mnezeu sau pornit”¹⁷.

Totodată, corespondența cu starețul Mănăstirilor Neamț și Secu evidențiază că mitropolitul Sofronie a poruncit meșterilor tipografi să publice cărți bisericești pentru buna desfășurare a cultului liturgic: *Rânduiala hirotoniei arhieresti* (Mănăstirea Neamț, 1855); *Slujba spălării*¹⁸; *Slujba Sf. Haralambie* (Mănăstirea Neamț, 1853)¹⁹ și *Proloage*²⁰. Un document din 23 decembrie 1853 consemnează trimiterea a doisprezece exemplare de molebine, precum și câteva numere a cărții intitulată *Slujba Sfântului Marelui Mucenic Haralambie* (Fig. 2). Noile apariții editoriale urmau să fie distribuite oficiilor parohiale subordonate administrației mitropolitane de la Iași²¹. Într-o altă epistolă, emisă la 4 ianuarie 1854, ierarhul Sofronie îl îndeamnă pe starețul chinovii de la Neamț să scoată la lumina tiparului încă 100 de exemplare de *păucenii diaconești*, după modelul expedit de la reședința mitropolitană²².

O serie de scrisori ne descoperă activitatea cărturărească reflectată în centrul tipografic de la Neamț, precum și aspecte privitoare la iluminarea clerului cu normele canonice. În acest sens, la data de 11 noiembrie 1853, mitropolitul Sofronie anunță expedierea unui lot de jurnale bisericești din partea Mitropolitului Kievului, Filaret (Amfiteatrov). De asemenea, mitropolitul Sofronie înștiințează că „trimitim paraclisul numai a Sfântului Haralambie împreună cu pomenitele pacheturi”. Studiarea documentului atestă activitatea editorială a atelierului tipografic de la Mănăstirea Neamț, prin care meșterii solicitau gravuri sau diverse materiale din colecția Mitropoliei Moldovei: „Cătră aceasta te înștiințăm că icoanele Sfântului Marelui Mucenic Haralambie sau căutat și nu sau putut găsi”²³.

O informație inedită privind noile apariții editoriale ale tipografiei

¹⁷ *Ibidem*, f. 5-5 v.

¹⁸ *Ibidem*, f. 14.

¹⁹ *Ibidem*, f. 28.

²⁰ *Ibidem*, f. 35-35 v.

²¹ *Ibidem*, f. 25.

²² *Ibidem*, f. 33.

²³ *Ibidem*, f. 15.

nemțene se regăsește în scrisoarea lui Sofronie Miclescu către starețul Nathanail din 20 aprilie 1854, din cuprinsul căreia aflăm că a expediat două exemple de prefete „pentru cartea numită Prologul, ce prin cheltuiala acei mon(asti)ri și prin osârdia preacuvioșiei tale să tipărește acolo, din care ar fi și eșit de supt tipariu tomul 1^{iu}”. Astfel, dintre cele două prefete a fost selectată de către mitropolitul Sofronie prima variantă „deși oarecum să află mai lungă, dar fiind mai pre larg explicătoare folosul sufletesc ce cuprinde cartea aceasta”²⁴. În cadrul Serviciului Județean Neamț al Arhivelor Naționale, fond *Mănăstirea Neamț*, dosar 5/1853-1854, am identificat cele două texte expediate către atelierul tipografic al mănăstirii (Fig. 3)²⁵. Am investigat, așadar, în principal prefața reprodușă în *Prolog, adecă adunare în scurt din viețile sfinților* (1854), care cuprinde discursul prefațial semnat de mitropolitul Sofronie Miclescu²⁶. Acesta este identic cu cel identificat în fondul arhivistice de la Neamț²⁷ și cuprinde referiri legate despre viața sfinților, aspecte referitoare la tipărirea cărții, îndatoririle pe care le au clericii și mirenii.

Schimbul epistolar al mitropolitului Sofronie Miclescu cu arhimandritul Nathanail înregistrează informații despre cheltuielile atelierului tipografic de la Mănăstirea Neamț. În luna ianuarie 1854, mitropolitul confirmă primirea celor o sută de exemplare intitulate „păuceniile diaconești” (Fig. 4). De asemenea, ierarhul cărțurar solicită să fie expediat costul lucrărilor tipografice și manifestă dorința de a fi editate *Proloagele* de către „ieromonahul Cleopa tipograful și monahul Nechita diorthositoriu”²⁸.

Pe lângă activitatea cărțurarească, schimbul scrisorilor dintre mitropolitul Sofronie cu arhimandritul Nathanail reflectă aspecte legate de activitatea economică. Documentele evidențiază că starețul Mănăstirii Neamț și Secu aduce adesea în discuție probleme de ordin financiar ale școlii publice și a spitalului „Sf. Dimitrie” din Târgu Neamț²⁹. O serie întreagă de epistole dau mărturie de preocupările permanente ale starețului Nathanail privind aceste edificii din subordinea mănăstirii.

Prin adresa cu nr. 389, din 6 noiembrie 1853, arhimandritul Nathanail îi comunică mitropolitului că în urma instituirii la conducerea Mănăstirii

²⁴ *Ibidem*, f. 50-51 v.

²⁵ *Ibidem*, f. 45-45 v.

²⁶ Biblioteca Națională a Republicii Moldova, *Prolog, adecă adunare în scurt din viețile sfinților*, Tipografia Mănăstirilor Neamț și Secu, 1854, p. 4-7.

²⁷ SJAN Neamț, *Fond Mănăstirea Neamț*, dosar 5/1853-1854, f. 46-47 v.

²⁸ *Ibidem*, f. 36.

²⁹ *Ibidem*, f. 12-13.

Neamț și Secu a fost îndemnat să gestioneze resursele financiare cu austeritate, îndeosebi pentru proprietățile aflate sub administrația sa. În această epistolă, regăsim la final informații referitoare la numirea în funcția de vechil al mănăstirii pe aga Nastasachi Panu³⁰. Dorim să semnalăm aici în mod special informațiile scrisorii din 2 noiembrie 1853, redactată de mitropolitul Sofronie, prin care relatează litigiile soluționate de vechilul ansamblului monahal: „a căroră căutare și sprijinire dorești a o încredința acelui mai cu frica lui D(u)mnezeu și cinstit barbat, spre care preacuvioșie ta ai ales pe Dum(nea)lui aga Nastasachi Panu”. Din scrisoarea mitropolitului se arată că acest aga Panu are mai multe sarcini de soluționat și îl recomandă ca un „barbat cu cinste și vrednicie cunoscută va sluji cu bună privință atât M(ă)n(ăsti)rea, cât și pe preacuvioșie ta în persoană în orice feliu de împregiurări”³¹.

La data de 9 noiembrie 1853, starețul Nathanail formulează ipoteza că construcția instituției de învățământ din Târgu Neamț a constat din nechibzuite cheltuieli și „au făcut numai după deșartile propunire și îndemnări acele cei încungiura pe răp(osatul) Stareț spre a-și lăți numile pre pământ, și carei orbiți fiind de deșarta slavă, nedăruindu-i inima pentru casă nici luând aminte la grozavile și zădarnicile cheltuieli în care au supus pe Monastire cu ținerea unei asemenea shoale” (Fig. 5)³². Perioada de conducere a arhimandritului Neonil Buzilă (1834-1835; 1838-1839; 1843-1853) la Mănăstirea Neamț și Secu avea să fie marcată de construcția mai multor edificii în incinta ansamblului monahal, dar și din împrejurimi: Schitul Vovidenia, Biserica „Sf. Ioan Bogoslovul” din cimitirul mănăstirii, Școala publică și Spitalul „Sf. Dimitrie” din Târgu Neamț etc. Este de remarcat că starețul Neonil Buzilă s-a implicat activ în dezvoltarea culturală și administrativă a mănăstirii³³. Cu privire la acuzațiile aduse de arhimandritul Nathanail au existat și situații nu tocmai demne de urmat, care au dus la înlocuirea sa prin arhimandritul Dionisie Romano, la 14 mai 1855³⁴.

De asemenea, arhimandritul Nathanail invocă faptul că ținerea unui asemenea sobor și datoriile către aga Dimitrie Stan îngreunează situația financiară a edificiului monahal. Acesta solicită ierarhului Sofronie să

³⁰ *Ibidem*, f. 3-4.

³¹ *Ibidem*, f. 1-2 v.

³² *Ibidem*, f. 7-8.

³³ Benedict Sauciuc, *Mănăstirea Neamț, vatră de spiritualitate și cultură românească*, vol. I, Iași, Editura Doxologia, 2017, p. 50-51.

³⁴ Gabriel Cocora, *Din trecutul legăturilor Mănăstirii Neamț cu Țara Românească*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, Anul XLI, nr. 5-6, 1965, p. 292.

„binevoîți a mijloci la locul cuvinit de sfințirea ei, fiind că ce s-ar da nu s-ar desființa tot va rămâne nelucrătoare în privire ce Manastirea îi este piste putință a mai purta și această povârșitoare și zădarnică sarcină, destul fiindu-i aceasta, adică a ținea în bună stare soborul”. Epistola însoțește informații prețioase privitoare la paraclisul și spitalul din urbea Târgului Neamț, prin care se invocă nevoia de a fi îndeustate cu resurse materiale. Merită subliniat și un alt aspect dezvăluit în cuprinsul scrisorii, anume trimiterea tinerilor candidați în Rusia, pentru a urma studiile teologice „spre învățatură, potrivit cu urmarea fericitului întru pominire părintele nostru Starețului Paisie”³⁵.

Mitropolitul Sofronie a răspuns negativ cererii de desființare în 13 noiembrie 1853, motivând faptul că instituția de învățământ din Târgu Neamț a fost construită de răposatul stareț Neonil Buzilă și „întărită cu hrisov domnescu, nu se poate acum deodată a se desființa până mai pe urmă”³⁶. O altă scrisoare care vizează aceeași tematică a situației financiare precare în care se afla Mănăstirea Neamț și Secu creionează modalitatea prin care starețul Nathanail intervine la mitropolit în scopul dobândirii unei scutiri și „să pot scăpa de răspundere”. Desigur, epistola înregistrează activitatea ieromonahului Teofan Cristea, reprezentatul mănăstirii în administrarea spitalului din Târgu Neamț, care este învinuit de abuzul financiar „atât de grozav e cu înti(n)s cheltueile încât nu sânt în stare al dovedi, i-am zis să meargă spre a da relație vechilului de pricini și nu voește”. Starețul Nathanail își manifestă preocupările constante în vederea dobândirii ajutorului bănesc, încercând să reducă cheltuielile pe seama instituțiilor medicale și de învățământ³⁷.

Alături de alte trei scrisori care vizează situația bisericească a schitului Vovidenia, Pocrov și a Mănăstirii Râșca, acest material documentar relevă conduita unor preoți și aspecte legate de activitatea din incinta acestor lăcașuri. Într-o epistolă din 9 noiembrie 1853, starețul Nathanail transmite ierarhului un raport al comisiei de disciplină efectuat către shimonahul David de la Schitul Pocrov³⁸. Interesant de subliniat este faptul că două documente ilustrează adresele personale ale mitropolitului către starețul Nathanail, prin care reflectă situațiile conflictuale din incinta Mănăstirii Râșca și a Schitului Vovidenia. La 1 ianuarie 1854 mitropolitul Sofronie și directorul Mitropoliei P. Panu îi comunica starețului Nathanail de faptul că monahul Iosif la nemulțumit pe egumenul Mănăstirii Râșca, care „fără știrea și învoirea

³⁵ SJAN Neamț, *fond cit.*, f. 7-8.

³⁶ *Ibidem*, f. 16-17 v.

³⁷ *Ibidem*, f. 22-23.

³⁸ *Ibidem*, f. 6.

preacuvioșiei sale, ar (fi) venit acolo la M(ă)n(ăsti)rea Neamțu, unde ar fi și primit de precuvioșia (ta)”³⁹. Mitropolitul îl înștiințează pe stareț că numitul monah trebuie să slujească la așezământul monahal de la Râșca până la celebrarea sărbătorii Sfântului Gheorghe din anul viitor și să-l detașeze înapoi.

Într-o altă epistolă, din 19 ianuarie 1854, mitropolitul solicită starețului să fie primit preacuvioșia sa arhimandritul Dionisie Panu în comunitatea monahală a Schitului Vovidenia, care „umblă prebegind din locu în locu, și nu-și găsește unde să-și plece capul, și să se statornicească”. Documentul consemnează câteva proprietăți deținute de monah în incinta Schitului Vovidenia și „că va fi întru toate supus preacuvioșiei tale, smerindu-să ca oricare din monahii cei proști, numai să fie primit în chiliile sale”⁴⁰.

Verificând trimiterile mitropolitului Sofronie, vedem într-o altă scrisoare din 20 aprilie 1854 o plângere din partea ieromonahului Arsenie, prin care se precizează că acesta nu are dreptul de a sluji în incinta lăcașului de cult de la Neamț. Totodată, în cuprinsul scrisorii se arată că în arhiva Mitropoliei Moldovei se păstrează acte doveditoare privitoare la hirotonia în preot a ieromonahului Arsenie. În plus, mitropolitul menționează grija pentru acest călugăr și îl îndeamnă pe arhimandritul Nathanail să-i acorde dreptul de a participa la viața religioasă a edificiului⁴¹.

Concluzie

Corpusul documentar ilustrează faptul că activitatea mitropolitului nu s-a limitat doar asupra problemelor de ordin administrativ, ci a avut în vedere grija sa permanentă asupra călugărilor, schiturilor, mănăstirilor, instituțiilor sanitare și de învățământ, precum și a întregului organism bisericesc. Acest lucru se justifică prin faptul că mitropolitul Sofronie a fost format în incinta Mănăstirilor Neamț și Secu, unde s-a dezvoltat din punct de vedere intelectual și spiritual.

Remarcăm totodată și interesul cultural pentru publicarea cărților religioase în centrul tipografic al Mănăstirii Neamț, în veacul al XIX-lea. Materialul documentar ilustrează câteva fragmente ale activității tipografice și apariția unor cărți de cult necesare în oficierea serviciului divin, precum și în iluminarea clerului: *Rânduiala hirotoniei arhieresti*; *Slujba spălării*; *Slujba Sf. Haralambie* și *Prolog, adecă adunare în scurt din viețile sfinților*.

În concluzie, corpusul de documente păstrat în colecția Serviciului

³⁹ *Ibidem*, f. 29.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 37.

⁴¹ *Ibidem*, f. 48-49 v.

Județean Neamț al Arhivelor Naționale pune în lumină activitatea mitropolitului Sofronie Miclescu și a starețului Nathanail. Reținem preocuparea celor doi protagoniști pentru organizarea manifestațiilor culturale de la Iași și Petersburg, precum și consolidarea relațiilor culturale cu cercurile rusești. Trebuie subliniat că prezentarea corespondenței ierarhului cu arhimandritul Nathanail în literatura de specialitate are scopul de a redescoperi viața, activitatea și aspectele sociale ale celor doi protagoniști din veacul al XIX-lea.

Anexă 1

Înalt preosf(i)nț(i)te și mult milostive Stăpâne⁴²!

Potrivit celor cuprinse în stăpâneasca scrisoare a înalt preosf(i)nț(ii) v(oastre) din 11 Noemvrie, trimit acum încă șasă cântăreți ruși pentru onomastica zi a M(ăriei) sale Imperatorului Rosiei, potrivit cu pilda urmată și în anii trecuți. Osăbit de un preot și un diacon trimiși mai înainte la 26 Noemvrie, pe care cu supusă smerenie căzind la arhipăstoreștile picioare a înalt preasf(i)nț(ii) v(oastre) vă rog ca să le porunciți ca îndată după trecere de 6 decemvr(ie)/ nemaifiind trebuitori acolo să se întoarcă la m(ă)n(ăst)ire, fiind trebuitori la biserică. Înalt pre o sf(i)n(ț)ite Stăpâne! Vă alăturez aice și probă de coalele ce au eșit de subț tipariu, ~~atât din~~ partea ce ne-ați poruncit a să tipări, ~~eum~~ și urez mărturisirea ce ne-ați ~~dat~~ poruncit. Al înalt preasf(i)n(ț)ii v(oastre) întru tot smerit și prea plecat slugă, împreună cu tot soborul.

1853 Noemv(rie) 30

Anexă 2

N^o, 1853 Noemvr(ie) 26

La păr(intele) Mitropolitul⁴³

Potrivit celor cuprinse în stăpâneasca scrisoare a înalt prea o sf(in)ților voastre din 11 Noemv(rie) să vor urma cele de cuviință ~~întru~~ cu trimiterea părinților ruși de zioa Sf(ă)n(tului) Nicolae ~~potrivit cu~~ întocmai după pilda anilor trecuți. Iar acuma deodată să trimite numai un preot și un diacon potrivit cu verbala poruncă sunteț(i) trimis prin aducătoriul țitateri scrisori, carii vor fi petrecători acolo ~~pe o vreme mai lungă îndelungată~~ cât veți socoti în(alt) prea sf(in)ț(ia) v(oastră).

Anexă 3

Arhierească blagoslovenie trimitim preacuvioșiei tale⁴⁴.

Cu scrisoarea preacuvioșiei tale din 30 a trecutei lună octomvr(ie), am primit și proba coalelor ce a-ți scos de subț tipariu, care ne-au plăcut foarte mult, de aceea te și poftim ca se pui în lucrare a se tipări. Asemene sau primit și mărturisirea ce ne-ai trimis: Ieromonahii, și monahii, cântăreți ruși, făcându-și datoriile chiemării lor aice

⁴² *Ibidem*, f. 9.

⁴³ *Ibidem*, f. 18.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 19.

în sărbare zillii de 6 decemvr(ie), se întorc înapoi la m(ă)n(ăsti)r(e). Iar pe ieromonahul și ierodiaconul ce mai înainte i-ai trimis aicea îndată ce nu va mai face trebuința de lⁱ, le vom zice a se întoarce la m(ănăsti)re. Și sânteți al preacuvioșiei tale în Hristos părinte sufletesc.

Sofronie Mitropolit Moldaviei

1853 decemv(rie) 9, Iașii

Anexă 4

N^o16, primit la 12 Ghenarie

Preacuvioșiei sale Arhimandritului Nathanail, Starițu Sfin(telor) M(ănăsti)r(i)
Neamț și Săcu⁴⁵.

Alaturat cu aceasta trimitim preacuvioșiei tale listă cuprinzătoare de numele familiei împărăteștii sale măriri, și alte osebite prăznuiri, și scriem ca se pui în regulă de îndată a o împărtași pe la toate schiturile supuse acei m(ă)n(ăsti)r(i). Și cu îndatorire ca în zilele în care se văd însemnate numele familiei împărăteștii sale măriri, să facă molebine după rânduiala ce se păzește în asămenea, pomenind numele sau pomenirea biruinții, întocma precum se arată în listă.

Sofronie Mitropolit Moldaviei

D(irector) M(itropolie) P. Panu aga

Secția I, N^o28, 1854 Ghe(na)r 5, Iașii

Anexă 5

N^o428, primit 1853 Decemvrie 1

Preacuvioșiei sale Arhimandritului Nathanail, Stariț M(ă)n(ăsti)r(ilor)
Neamțului și Săcului⁴⁶.

Secretariatul de stat prin adresa sub N° 3344, împărtășându-ne știință ca să nu să mai pomenească pe la biserici, domnul Grigori Ghica și fiei săi, ca avgustul Imperator și familie, îndreptătorul sinod, și cele câte sânt obicinuite, și descrisă de bisericeasca pravilă, a să zice la ictenii și rugăciuni; Despre care facem cunoscut și preacuvioșiei tale spre regulă și întocmai urmare.

Sofronie Mitropolit Moldaviei

D(irector) M(itropolie) P. Panu aga

Secția I, N^o1847, 1853 Noemvrie 23, Iașii

Anexă 6

N^o447, primit de(ce)mv(rie) 12

Preacuvioșiei sale Arhimandr(itul) Nathanail, Stareț M(ănăsti)r(ilor) Neamțu și Secu⁴⁷.

În urmare mijlocirei Depart(amentului) Trebilor din Lăuntru primită cu adresa Depart(amentului) Averilor Bisericești N° 6545, spre a pute deplini în totul științele cerute de Excelenția sa General Intendantul Corpurilor al 4^{le} și al 5^{le} de Infanterie D. General Maior Zatler, de ai se comunica știință pentru toți monahii și

⁴⁵ *Ibidem*, f. 34.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 10.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 21.

monahiile ce se află pe la m(ă)n(ăsti)r(i) și schituri; Scriem precuvioșiei tale ca îndată ce vei primi aceasta, grabnicu să ne trimieți asemenea știință de toți petrecătorii în acel sobor, cu schiturile lui, precum și a purtătorilor de scofă.

Sofronie Mitropolit Moldaviei

D(irector) M(itropolie) P. Panu aga

Secția I, N^o1946, 1853 Decemv(rie) 9

Anexă 7

N^o460, primită decemvrie 29

Precuvioșiei sale Arh(imandritul) Naftanail, Stariș Sfintel(o)r M(o)n(ast)iri Neamțul și Secul⁴⁸.

Din îndemnul adresul Departamentului Averilor Bisericești N^o6611 a se face cuvenitele rugăciuni de mulțemire, pentru strălucita biruință câștigată de trupile imperiale Rosiei, asupra acele(i) otomane lângă Acalcic în Asia; Să face cunoscut precuvioșiei tale a regula cele de cuviință pentru săvârșirea rugăciunilor obicnuite, acolo, și pe la toate schiturile și mitoacele, de a urma întocmai cu facerea unor asemenea rugăciuni de mulțemire.

Sofronie Mitropolit Moldaviei

D(irector) M(itropolie) P. Panu aga

N^o1990, 1853 Decemvrie 14

Anexă 8

Arhierească blagoslovenie trimitim precuvioșiei tale⁴⁹.

Pentru săvârșirea sfintelor slujbe ce au a se urma la paraclisul palatului domnesc, facem cunoscut precuvioșiei tale, ca să trimiți un ieromonah, și un ierodiacon ruși, ca pe sâmbăta viitoare să se afle fără sminteală aicea. Și totodată se reguleza ca după vreme – când precuvioșie ta vei socoti, să se schimbe pe aceștia, și să se trimită alții în locu.

Al precuvioșiei tale în Hristos părinte sufletescu.

Sofronie Mitropolit Moldaviei

1854 Ghenari 30, Iași

Precuvioșiei sale Arhimandritului Nathanail, Stariți Sf(i)n(telor) M(o)n(asti)r(ii) Neamțului și Secu. Arhierească blagoslovenie. N^o187.

Anexă 9

Înalt pre o sf(in)țițe și mult milostive stăpâne⁵⁰!

Potrivit stăpâneștii porunci a înalt pre o sf(i)nț(ii) v(oastre) din ghenarie care sau primit la m(ă)n(ăstire) tocmai astăzi în 6 februarie. Să trimit ceruții părinți ruși adică: un preot și un diacon, pe lângă acestea primesc îndrăzneală a fi al înalt pre o sf(in)ț(ii) v(oastre) întru tot smerit și prea plecată slugă, împreună cu tot soborul.

1854 fevru(arie) 6

⁴⁸ *Ibidem*, f. 26.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 38-39 v.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 40.

Anexă 10

1853 Noemv(rie) 6

La păr(intele) Mitropolitul⁵¹

Iată-vă alăturerez aice plicul ce me-ați poruncit, și vă rog binevoiți a-mi trimite arhipăstoreasca blagoslovenie și rugăciune spre a purta cu lesnire împovărațoarea sarcină la care înalta pronie m-au chemat.

Înalt preasf(ințite) stăpâne părintele d(u)h(o)v(nic) Cleopa tipograful acestor sf(i)n(te) m(ă)n(ăst)r(i) ne-au arătat că le urmează nevoia de icoasăle sf(ă)n(tului) Haralampie, ~~spre~~ pe care cu prea plecate metanii căzind vă rog binevoiți a le trimite spre a nu să face ~~stinghereală~~ jignire lucrării tipografiei, carea acum cu ajutoriul lui D(u)mnezeu sau pornit.

Al înalt întru tot smerit și prea plecatu slogă, împreună cu tot sobor(ul).

Anexă 11Arhierească blagoslovenie trimitim preacuvioșiei tale⁵².

Urmând trebuința de slujba hirotoniei de arhieru, trimitim preacuvioșiei tale această cârtică, și te poftim ca se pui se tipărească vro zăce, cu slove mari. Iară glavisnile să fie cu roșu, și cât să va pute mai degrabă. Și cu aceasta sântem al preacuvioșiei tale în H(risto)s părinte sufletescu.

Sofronie Mitropolit Moldaviei

În cârtică iaste și slujba spălărei, bine iaste a să tipări amândoaă. Numai poftesc să nu să facă întârziere, fiind trebuincioare.

1854 decemvr(ie) 16, Eșii

Anexă 12N^o452, 1853 decemvr(ie) 21La păr(intele) Mitropolitul⁵³

Potrivit cu verbala poruncă a în(alt) prea(sfințitului) iată tremit acum deodată 10 filade pentru molebinu din zioa de naștere, și de vor mai ~~trime~~te trebui să vor mai trimite pe urmă.

Trimit și exemplare slujba Sf(ă)n(tului) Marele Mucenic Haralambie ce acum au eșit de supt tipariu, pe care smerit vă binevoiți ale primiși a-mi trimite mie și soborului Arhipăstoreasca blag(oslovenie) și rugăciune.

Anexă 13

1854 Ghenarie 12

Înalt pre o sfințite și mult m(ilo)s(tive)⁵⁴.

Potrivit stăpâneștii voastre porunci întru tot smerit vă supun N^o de 100

⁵¹ *Ibidem*, f. 5-5 v.

⁵² *Ibidem*, f. 14.

⁵³ *Ibidem*, f. 28.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 35-35 v.

păucenii diaconești ce au eșit de supt tipariu cu care înadins trimit pe ierom(ona)h(ul) Cleopa tipografu și monahul Nechita prubariul ca să vă cee oarecare deslegări la niște nedumeriri ce urmează în cuvintele răp. arh(imandrit) Sofronie, care să par a fi protivnici predaniile sf(i)n(tei) noastre biserici, pe care cu plecate metanii vă rog și eu binevoînța a porunci să fie cercetate bine spre a nu face vreo greșeală cu tipărirea lor. Totodată pentru ca să nu stea tipografia până în nelucrare până atunci smerit vă rog ca să binevoiți a ne da blagoslovenie spre a ne apuca de tipărit Proloage, pentru a căroră îndreptare după cele slavenești binevoiți a da poruncă d(u)h(o)v(nicului) Chirieac ea să stăruiască a le poslădui și în dreapta întocmai.

Anexă 14

Arhierească blagoslovenie trimitim preacuvioșiei tale⁵⁵.

Cu adresul preacuvioșiei tale N^o452 sau primit catagrafia numărului de viețuitori ce încheagă soborul acei M(ă)n(ăști)r(i) Neamțu și Săcu, cu schiturile ei. Iară cu scrisoarea din 22 a aceștii luni, 12 exemplare molebine de zioa nașterii, precum și exemplare Slujba Sfântului Marelui Mucenic Haralambie, pentru care foarte mulțămim preacuvioșiei tale, și te poftim ca să ne mai trimiți câte un număr exemplare și de unele și de altele, să le împărțim pe unde urmează trebuința. Și sântem al preacuvioșiei tale în Hristos părinte suflesc.

Sofronie Mitropolit Moldaviei

1853 Decemvr(ie) 23, Iașii

Slujba Sfântului) Haralampie nu am primit. Trimit această cărticică pentru sminteli fiind din sobor. În pricina ce mi-ai scris, nu pe sfătuieala, decât cum Maica D(o)mnului vă va lumina.

Anexă 15

Arhierească blagoslovenie trimitim preacuvioșiei tale⁵⁶.

Urmându-ne trebuință pentru un număr păucenii⁵⁷ diaconești. Poftim pe preacuvioșie ta ca se pui la cale de a se tipări una sută păucenii acolo în tipografie m(ă)n(ăști)r(i), în tocma după modelul ce alaturat pe lângă aceasta trimitem și sântem al preacuvioșiei tale în H(risto)s părinte sufletesc.

Sofronie Mitropolit Moldaviei

Pentru care să va trimite și plata ce să va face pentru tipărirea acestura.

1854 Ghenari 4

⁵⁵ *Ibidem*, f. 25.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 33.

⁵⁷ Păucenie – carte de învățătură folosită de preoți pentru explicarea Sfințelor Evanghelii în fața creștinilor. *Apud*. Miron Ioan Erdei, *Old manuscripts from Crișana: Fountains of theological, historical and literary culture*, în Iulian Boldea, Cornel Sigmirean, *Identities in Globalisation. Intercultural Perspectives*, Târgu Mureș, Arhipelag XXI Press, 2020, p. 36-37.

Anexă 16

Arhierească blagoslovenie trimitim precuvioșiei tale⁵⁸.

Preasfințitului Mitropolit al Kievului ne-au trimis zăce pacheturi cu jurnale bisericești, și fiind că noi nu le putem ceti nici înțălege, le trimitim precuvioșiei tale, ca printre vremi și când te vor erta trebile să te îndeletnicești ale ceti. Cătră aceasta te înștiințăm că icoanele Sfântului Marelui Mucenic Haralambie sau căutat și nu sau putut găsi. De aceea alaturat cu aceasta îți trimitim paraclisul numai a Sfântului Haralambie împreună cu pomenitele pacheturi. Și fiind că 6 decemvri(e) onomastica zi a măririi sale împăratului tuturor roșiilor se apropie, poftim pe precuvioșie ta ca după vechiul obicei să trimiți preoți, diacon, și cântăreți rusești mai înainte aice, ca la zioa înșămnată se fie spre săvârșirea țărimonie ce are a se săvârși în biserica Sfântului Ierarh Spiridon. Și sântem al precuvioșiei tale în H(risto)s părinte sufletescu.

Sofronie Mitropolit Moldaviei

1853 Noemvr(ie) 11, Iașii

Anexă 17

Arhierească blagoslovenie trimitim precuvioșiei tale⁵⁹!

Pe lângă scrisoarea precuvioșiei tale din 20 ale curgătoarei, primindu-să doă în chipuri de predislovii pentru cartea numită Prologul, ce prin cheltuiala acei mon(asti)ri și prin osârdia precuvioșiei tale să tipărește acolo, din care ar fi și eşit de supt tipariu tomul 1^{iu}. Căroră făcându-li-se cercetare, amândoă sau găsit bune, însă cea întâiu, deși oarecum să află mai lungă, dar fiind mai pre larg explicătoare folosul sufletesc ce cuprinde cartea aceasta. Noi am ales-o pe aceia pe care o și înapoim pe lângă răspunsul de față, spre a să tipări și a să pune la locul cuvenit. Iar precuvioșiei tale celuia ce după putere le crezi în via Domnului Nostru trimitem spre întărire a noastră arhipăstorească blagoslovenie.

Al precuvioșiei tale în H(risto)s părinte sufletesc.

Sofronie Mitropolit Moldaviei

1854 April 24

Precuvioșiei sale Arhimandritul Chir Nathanail, Stariț M(ă)n(ăsti)ri Neamțul și Secul.

Anexă 18

La dela tipografiei.

Cu mila lui D(u)mnezeu smeritul Sofronie, Arhiepiscop și Mitropolit(ul) Sucevei și Moldaviei, i Cavaleriu⁶⁰!

Cătră Pravoslavnicii Cetitori!

Să înălțăm slavă întru cei de sus lui D(u)mnezeu celui slăvit în veci, carele de

⁵⁸ SJAN Neamț, *op.cit.*, f. 15.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 50-51 v.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 45-45 v.

la începutul zidirei, și până acum, și de acum până în sfârșitul veacului nu încetează a să griji pentru mântuirea noastră. Și de aceasta lămurit ne adeverează însăși cuvintele celui ce sau pogorât din sânurile tatălui, zicând: „Tatăl meu până acum lucrează și eu lucreziu” și oarecare alta este lucrarea bunului nostru făcătoriu; Aceasta vederat să poate cunoaște de fiește care pravoslavnic, că nu este alta fără numai mântuirea sufletelor noastre. Deci după datoria însărcinării ce-mi este pusă asupra de către păstoriul păstorilor nu am încetat duple putere a lucra ceale către adevăratul scop. Având neadormită îngrijire titru obștescul folos și pentru a mântui sufletele fiilor bisericii mie încredințată. Pentru a căroră folos sau tipărit și această carte numită Prolog sau Adunare în scurt din viețile sf(i)ntîilor și din alte cărți de suflet folositoare, care să cuprindă 12 bucăți, ce sînt așezate pe cele 12 luni a să ceti în toate zilele în sf(i)nte biserici, și unele din aceste cuvinte sînt istorisitoare, iară altele de naravuri îndreptătoare și spre fapta bună învățătoare. Ceale istorisitoare arată istorisiri din viețile sf(i)ntîilor din limonariu și din paterice, iară ceale de naravuri îndreptătoare și spre fapta bună învățătoare sînt: Alcătuite și vorbite de sf(i)ntîii Arhieriei și de Cuvioșii Părinți care au viețuit întru înfrînare, întru curăție, întru postire și întru desăvârșita sf(i)ntenie ca niște îngeri în trup.

Care carte văzind că nu să află tipărită pre limba noastră până acum, ci numai manoscrisă și numai în sf(ă)n(ta) Monastire Neamțul, unde la anul 1791, prin sirguința fericitului și pururea pomenitului stareț al cei m(ănăst)ri a cuviosului Paisie, sau tălmăcit din limba rosiană pe limba noastră de către Ierodiaconul Stefan cel ce au tălmăcit și viețile sf(i)ntîilor. Am hotărât dar ca pre o minunată floare sufletească cu 12 ramuri bine mirositoare și plină de mireazma D(u)hului Sf(ă)nt luată din grădina raiului ce plină de flori, a io sădi și în D(u)mnezeiasca noastră grădină, adevă în sf(ă)nta biserică. Drept aceea neîntârziind am și îndatorit pe cuvioșia sa Chir Nathanail, Starețul Mon(asti)rei Neamțul i Secul, ca Diortosind să iu tipărească și să iu de la lumină, pe lângă care sau mai adăogit și Sinacsariul sf(i)ntîiilor ce să cîntă la Mineiu în fiește care zi și câteva cuvinte foarte folositoare a Sf(ă)ntului Ioann Damaschin și a Sf(ă)ntului Dimitrie Rostovschii cel al doilea cu Gura de Aur. Pe care acum văzindu-o eșită la lumină, îndemnăm pre voi pre toți fii bisericii răsăritului să iu aveți și să iu uneltiți nu numai prin sf(i)nte biserici, ci și prin casele voastre ca umplându-vă sufletul de această mirosire D(u)mnezeiască a D(u)hului Sf(ă)nt să vi să înalță mintea către dorirea bunurilor celor fiitoare și învîstierindu-vă în sufletele voastre bogăția cea nefurată. După mutarea de aicea să vă veseliți neîncetat împreună cu sf(ă)n(tul) în văzători și nevoitori ce au alcătuit aceste cuvinte învrednicindu-vă de vederea feții și a slavei cu D(u)mnezeu celui în troiță slăvit întru nesfârșiți veci.

Rugându-vă și pentru mine cel ce sînt al dragostei voastre de amândoaui fericirile rugătoriu.

1) Ot Ioan cap. 5 s(ti)h 17 # și viața Sf(ântului) Macarie Râmleanul luată din prologul vechi care sau tipărit în Iaș(i) la anul 1682.

Anexă 19

La dela tipografiei spre știință.

Cu mila lui D(u)mnezeu smeritul Sofronie, Arhiepisco(p) și Mitropolit Sucevei și Moldaviei i Cavaleriu⁶¹.

Cătră pravoslavnicii cetitori.

Să înălțăm slavă întru cei de sus lui D(u)mnezeu celui slăvit în veci, carele de la începutul zidirei, și până acum, și de acum până în sfârșitul veacului nu încetează a să îngriji pentru mântuirea noastră. Și de aceasta lămurit ne adeverează însăși cuvintele celui ce sau pogorât din sânurile tatălui, zicând: „Tatăl meu până acum lucrează și eu lucreziu” și oarecare alta este lucrarea bunului nostru făcătoriu; Aceasta vederat să poate cunoaște de fiește carele pravoslavnic, că nu este alta fără numai mântuirea sufletelor noastre. Deci duple datoria însărcinării ce-mi este pusă asupra de cătră păstoriul păstorilor, nu am încetat duple puteare a lucra ceale cătră adevăratul scop, având neadormită îngrijire pentru obștescul folos, și pentru a mântui sufletele fiilor bisericei mie încredințată.

Pentru a căroră folos sau dat în tipariu și această carte, numită Prolog, sau Adunare în scurt din viețile sf(i)ntilor, care carte au fost tipărită și mai nainte aicea în Iași, la anul 1682, însă numai Viețile sf(i)ntilor în scurt pe fieștecă zi peste tot anul, iară mai mult nu. Iară noi urmând originalului slovenesc ce sau tălmăcit în sf(ă)nta Monastirea Neamțului, la anul 1791, prin sirguinta fericitului și pururea pomenitului stareț al acei monastiri a cuviosului Paisie de cătră ierodiaconul Stefan, cel ce au tălmăcit și viețile sf(i)ntilor, care este mai cu deosebire decât cel tipărit în Iași. Pentru că în fieștecă zi, după sinaxariul sf(i)ntilor, sau mai adaos și cuvinte foarte folositoare și cuprinzătoare, de la sf(i)ntii părinți și dascali, Vasilie cel Mare, Ioann Gură de Aur, și Grigorie Bogoslov, din Paterice, din Everghitinoase, din Limonariu, de la Efrem Sirianul, de la Theodor Studitul, și de la alții; Cuvinte alese și potrivite, și unele din aceste cuvinte⁶² ~~sânt ismorisitoare, iară altele de năravuri îndreptătoare și spre fapta bună învățătoare, ceale istorisitoare arată istorisiri~~ din viețile sf(i)ntilor, ~~din Limonariu și din Paterice. Iară ceale de năravuri îndreptătoare și spre fapta bună învățătoare, sânt~~ alcătuite și vorbite de sf(i)ntii arhieriei și dascali duple cum sau zis, cuprinzătoare, potrovite și folositoare și monahilor și mirenilor. Încă și celor căzuți în deznădăjduire, pentru că aicea va afla pe tâlhari cum sau pocăit, aicea pe curve cum au alergat la pocăință, și în puțină vreme au ajuns la săvârșire. Aicea pe mireni, cum în mijlocul lunei și încungiurați de bogății, au ajuns la săvârșire, cât și minuni sau făcut prin trănșii, precum faurul de aur cel ce cu rugăciunea au făcut a să mișca muntele, și a să arunca în râul Nilului. Sau precum femeia aceia roaba, carea cu minune au adus țara Ivirilor la credință, sau precum bogatul acela, carele ș-au junghiat pruncul pentru tămăduirea bubosului, și sau aflat pruncul viu, și altele multe vei afla cetindu-o. Cărea carte este așezată pe ceale 12 luni ale anului, care pot a să ceti în toate zilele în sf(i)nte biserici, însă despărțită

⁶¹ *Ibidem*, f. 46-47 v.

⁶² Ioann, 5. 17.

în 4 tomuri, câte trei luni într-un tom, pre carea văzindu-o că nu să află tipărită pe limba noastră până acum, cu acest feliu de cuvinte alese alcătuită și împodobită, ci numai manoscrisă, și numai în sf(â)nta Monastirea Neamțul. Am hotărât dar ca pre o minunată floare sufletească, cu 12 ramuri bine mirositoare, și plină de mireazma D(u)hului sf(â)nt, luată din grădina raiului cea plină de flori, a o sădi și în D(u)mnezeiasca noastră grădină, adică în sf(â)nta biserică. Drept aceia neîntârziind, am și îndatorit pe cuvioșia sa Chir Nathanail, Starețul Monastirei Neamțului i Secului ca diortosindu-o să o tipărească, și să o deie la lumină. Care cu ajutoriul lui D(u)mnezeu au eșit din tipariu tomul întâiu ce cuprinde într-un sine trei luni, într-un care sau mai adaos la nașterea Maicei D(o)mnului un cuvânt de laudă, a Sf(â)ntului Ioann Damaschin, la Înălțarea Cinstitei Cruci, a Sf(â)ntului Efrem Sirul, la Duminica după Înălțarea Cinstitei Cruci, un cuvânt al Sf(â)ntului Dimitrie Rostovschii cel al doilea cu Gura de Aur. Dintru ale căruia cuvinte să vor tipări și⁶³ în tomurile următoare, precum la Bunavestire, la Înviere, și la Înălțarea D(o)mnului, care cuvinte n-au fost tipărite în limba noastră până acum, foarte frumoase și folositoare. Însă cu Sinaxarile nu sau urmat întocmai după cel slovenesc, fiind că sau tipărit în limba noastră Sinaxarile mai înainte prea pe larg în Mineile ce sau tipărit în sf(â)nta Monastirea Neamțului, la anul 1846. Încă sânt tipărite și Viețile Sf(i)ntilor de preste an, prea pe larg, mai de înainte. Pentru aceea sau socotit ca să se pue, numai Sinaxarile sf(i)ntilor cei cari au slujbe, iară cei supt zacealo, sau pus numai pomenirile lor, afară de cei mai însemnați, și în locul acestora care nu sau pus, sau mai adaos cuvinte. Sau pus în tomul acesta și vro câteva Vieți de ale Sf(i)ntilor mai pe larg, care nu sânt în rândul de Viețile Sf(i)ntilor ce sau tipărit mai dinainte, ci numai în Proloage, precum la Septemvrie în 24 de zile, Viața Sf(i)ntilor Mucenici, Dada, Govdela, și Casdoas, din cari unii rudenii, iară alții era adevărați fii lui Savorie, împăratul persilor, la octovrie în 23 de zile, Viața Preacuviosului Părintelui nostru Macarie Râmnealul, care numai în Prologul vechiu ce sau tipărit în Iașii, la anul 1682. Sau găsit întreagă, și sau pus întocma la octovrie în 24 de zile, Viața Maicei noastre Annei, ce ș-au schimbat portul și numele bărbătește, și sau numit Eufimian. Și după cum sau zis, cei mai însemnați sau pus și din Viețile Sf(i)ntilor, pentru aceea, fiind că rândul de Viețile Sf(i)ntilor de preste an, fiind prea pe larg, și cu cheltueli mari aduse la săvârșire, cei mulți nu le au, mai vârtos cei mai scăpătați, fiind și mai scumpe. Iară acestea, fiind cu preț mai josit, poate să le aibă oricarele, așa chear în orighinalul slovenesc sânt puse, însă după cum sau zis, alese din minunile sf(i)ntilor, și din vieți ceale mai frumoase, [precum în tomul acesta, Viața Sf(â)ntului Andrei celui Nebun sau pus toată, și mare fiind sau împărțit pe zile, și a Sf(â)ntului Ioann Gură de Aur asemenea, și ale altor sf(i)nti și cuvioși, istorii și minuni alese]. Cum unii în pustie fiind, le-au slujit lei și urșii, și vorbia cu dâșii ca cu oamenii, și altele asemenea minuni, care nu-i cu puțință pre toate să și le însemnez, ci după cum zice cuvântul: vino și vezi, ia-o și o ceteaște, și atunci vei vedea, și vei cunoaște frum(u)seța și poaba ei și folosul. Și după cum vei vedea în tomul acesta, așa să înțelegi și în ceale următoare tomuri, că asemenea

⁶³ 1) Octovrie, în 7 fila 87, sau octovrie în 27 fila 141, sau octovrie în 28 fila 144.

sânt pre carea acum văzindu-o eșită la lumină din tipariu tomul întâiu, vă îndemnăm pre voi pre toți, fii bisericei răsăritului, să o aveți și să o uneltiți, nu numai prin sf(i)ntele biserici, ci și prin casele voastre, și nu numai tomul acesta, ci și pre celealalte tomuri următoare, care să vor tipări, și le veți avea deplin pentru focul sufletesc.

~~Nu vă scumpiți la ceale ce s-pe(n)tru folosul sufletului, cătră îmbrăcăminte, către podoaba, cătră hrana lui.~~ Că precum să hrănească trupul, cum sticăcios și măritoriu, din bucatele ceale stricăcioase și simțite, așa să hrănească sufletul cu cuvântul lui D(u)mnezeu, cu istoriile ceale sf(i)nte, și cu viețile sf(i)nților, pentru aceasta ~~vă rugăm~~ vă îndemnăm, îmbrățișați-o și cetiți-o, ca umplându-vă sufletul de această mirosire d(u)mnezeiască a D(u)hului Sf(â)nt, să vi să înalță mintea cătră dorirea bunătăților celor fiitoare, și învisticierindu-vă în sufletele voastre bogoția cea nefurată după mutarea de aicea să vă veseliți neîncetat aceste cuvinte, în vrednicindu-vă de vederea feței lui D(u)mnezeu celui în troiță slăvit, întru nesfârșit veci.

Rugându-vă și pentru mine cel ce sânt al dragostei voastre de amândoa fericirile rugătoriu.

Anexă 20

Arhierească blagoslovenie trimitim preacuvioșiei tale⁶⁴.

Cu scrisoarea preacuvioșiei tale din 12 a următoarei sau primit păceniile diaconești în număr de una sută, pentru care foarte mulțămim. Însă să ne înștiințezi despre cheltueala ceea ce va fi urmat cu tipărirea lor, ca se o răspundem m(ă)n(ăști)rei. Ne-au aratat ieromonahul Cleopa tipograful, și monahul Nechita diorthositoriul, despre nedumeririle ce întâmpină în cuvintele răposatului arhimandrit Sofronie, pe care spre a nu se face vreo greșală, le vom da ca să se cerceteze aice, și se aratat îndrepte unde se vor găsi greșale; Și pentru ca să nu șadă tipografia fără de lucru păm atuncea dăm voe ca se tipăriți Proloagele, pentru a căroră îndreptare după cele slavenesti se alătorează cu aceasta scrisoarea noastră cătră cuvioșie sa dohovnicul Chiriacu, ca se stăruească că ale poslădu-i și îndrepta întocmai. Și sântem al preacuvioșiei tale în Hristos părinte sufletescu.

Sofronie Mitropolit Moldaviei

1854 Ianuarie

Anexă 21

N^o429 primit 1853 Noemvrie 1

La păr(intele) Mitropolitul⁶⁵

De vechilul din capitală mă înștiințază cum că să silesc unii a mai băga pe m(ă)n(ăști)re întru o cheltuială, adică: vroem să o îndatorească a da o sumă bani pentru ținerea unui ospital de nebuni în capitalia Eșii, și acestea, precum verbal m-am

⁶⁴ *Ibidem*, f. 36.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 12-13.

încredințat de la o persoană vrednică de credință. Nu curg de agorea decât din propunerile și îndemnurile dumn(ului) ~~colonelului M. Kogălniceanu, earele spre~~ anumea răsplătă m(ă)n(ăsti)ri facerile de bine ce au primit de la ea ~~să silește ai face tot răul, fiind că facerile de bine astfel de răsplătire primetă în timpul de față.~~ Prin urmare înalt pre o sf(in)țite și mult milostive stăpâne eu cu lacrimi vă rog binevoiți a mijloci la locul cuvenit cele de cuviință spre a rămânea m(ă)n(ăsti)rea scutită de niște așa cheltuele, destule fiindu-i ~~acestea~~ acelea pe care le are până acum zice adică: ținerea unui așa numeros sobor, cheltuiala arhondaricului, și a ospitalului și ~~pe lângă bisericească~~ seremetul bisericelor care stav: descoperită, ~~precum a tot acestea toate luând în privire și la trista și falnică stare din lăuntru că i acelea de pi la moșie, fiind odată una datoria m(ă)n(ăsti)rii în care răp(osatul) stare(t) au adu lau dat pe aceste sf(i)n(te) case și totodată este și datoare m(onasti)rii.~~ Și mai ales acum când au rămas m(ă)n(ăsti)rea și datoare de la răp(osatul) stareț, fiind că până acum dup descoperirile făcute să găsește ~~m(ă)n(ăsti)rea~~ datoare cu suma de 3000 # g(albeni) și încă osăbit de aceștea. Mai cere și eforia din Târg(ul) N(eamț) și iară după făgăduințele răp(osatului) stareț suma de 18.000 lei le ceri este (...) ⁶⁶ d:sa ieromonah Theofan. Apoi judecând în(alt) preas(fin)țite de unde va plăti m(ă)n(ăsti)rea aceștea, cu ce va ținea cheltuiala soborului, arhondaricului, a ospitalului și altor ce prevăzute cheltuele, că știrile moșiilor acelea ce au fost mai bunișoare toate sânt luate și cheltuite de răpos(atul) stareț, și pe lângă toate acestea dacă înalta cârmuire pe temeiul unor propuneri și îndemnuri a dumn(ului) colonelului Kogălniceanu. Care precum am zis să silește a face tot răul m(ă)n(ăsti)r(ii), ar mai împovără pe m(ă)n(ăsti)r(e) și cu această sarcină socot că aceasta ar fi o nedreptate prea mare pentru această sf(ă)n(tă) casă, când ea în timpul de față singură are trebuință de milă și de ajutoriu, pentru ca pe de o parte să ajutorii poată scutura de datorii și pe de alta să-ți poată regula ospitalul din Târg îndestulându-l cu cele de nevoie după cum cere trebuința. Deci eu în unire cu tot soborul căzind la Arhipăstoreștile picioare a înalt prea v(oastre) cu lacrimi adaog a vă ruga ca să binevoiți a mijloci după cum am ține supărarea m(ă)n(ăsti)rei întru aceasta și scutirea ei de niste așa cheltuele, pentru care vă va rămânea vecinică și neștersă pomenirea. Al înalt presf(in)ții v(oastre) întru tot smerit și pre plecat slugă împreună cu tot soborul.

Anexă 22

N⁰389, 1853 Noemv(rie) 6

La pār(intele) Mitropolitul⁶⁷

Stăpâneasca scrisoare a înalt preosf(in)țitului din 2 a curgătoarei luni Noemvrie cu cea mai supusă smerenie primindu-o m-am pătruns de celea cuprinse în ea, ~~atât~~ pentru bunele cuvântări și îndemnuri ce-mi faceți spre a mă sili cu regularea și buna chibzuire a tuturor intereselor acestor sfinte Mon(asti)ri, atât acele d(u)h(o)vn(icești), precum numai puțin și acele materiale. Și mai ales pentru unele

⁶⁶ Ilizibil.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 3-4.

din proprietățile acestor M(ă)n(ăști)ri, care să află încurcături din învăluiri de prețuri, pentru a cărora căutare și sprijinire după ~~cererea~~ rugămintea ce v-am fost făcut. Îndemnând și sfătuind pe dum(nealui) aga Nastasachi Panu au primit ~~dum(nealui)~~ însărcinarea de vechil acești m(ă)n(ăști)r(i) ~~în capitalie~~, p care sosind aice sprijinindu-ne și pe recomendația înalt Preasf(i)n(țitului) că este bărbat cinstit și vrednic de asemenea însărcinare l-am alcătuit vechil în capitalie al tuturor intereselor acestor Sf(i)n(te) M(o)n(asti)r(i). Carele ~~nedăjduem~~ sânt bine încredințat că să va arăta cu cerință cătră m(ă)n(ăști)re potrivit ~~încredințării ce mi facețiși înalt preasf(i)ntia v(oastră) și a făgăduințelor sale și a încredințării înalt preasf(i)n(ții) v(oastre).~~

Fiind al înalt pr(easfinții) v(oastre).

Anexă 23

Primit Noevria 6

Arhierească blagoslovenie trimitim Preacuvioșiei tale⁶⁸.

Din cuprinderea Scrisorii Preacuvioșiei tale ce ne-ai adresat cu prescrierea bătrânilor de samă ce ai început a face asupra punctului de mare însămnătate atingătoriu de partea cea mai mare a proprietăților acei M(ă)n(ăști)r(i), care să află în încurcătură și în învăluiri de proțăsuri, a cărora căutare și sprijinire dorești a o încredința celui mai cu frica lui D(u)mnezeu și cinstit barbat, spre care preacuvioșie ta ai ales pe Dum(nea)lui aga Nastasachi Panu. Asăminea bagare de samă a preacuvioșiei tale, și îngrijire pentru regularizarea acestui punct, făcându-ne a nădăjdui că asăminea vei îngrije și pentru celelalte puncturi și ramuri Dohovnicești, și gospodărești a Soborului și a casii aceia ce neaparat se cer a fi îndreptate. Te vei sili a le da o bună direcție după rândueala canonelor, și rostirea Așăzământului acei Monastiri. Și dar noi după rugătoarea cererea preacuvioșiei tale îndemnând și sfătuind pe dum(nea)lui aga Panu au primit a(...) ⁶⁹ în(...) ⁷⁰ cina cu îndatorirea de vichil a acei Monastiri în capetalie, în care pentru că se poate sluji interesurilor aceștiea mai cu îndemnare. Dum(nea)lui sau și disfăcut de mai multe însărcinări ce ave asuprăști, și prin urmare acum vine spre a săvârși alcătuirea cuvenită. Încredințându-te și din partea noastră că Dum(nea)lui ca barbat cu cinste și vrednicie cunoscută va sluji cu bună privință atât M(ă)n(ăști)rea, cât și pe preacuvioșie ta în persoană în orice feliu de împregiurări. Rămâind al preacuvioșiei tale în Hristos Părinte Sufletescu Sofronie Mitropolit Moldaviei.

1853 Noemvrie 2, Eși

Preacuvioșiei sale Arhimandritului Chir Nathanail, Stareț Sfintelor Monasteri Neamțu și Săcul. Cu Arhierească Blagoslovenie. La M(ănăști)r(ea) Neamțu.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 1-2 v.

⁶⁹ Deteriorat; ilizibil.

⁷⁰ Deteriorat; ilizibil.

Anexă 24N⁰397Înalt pre o sf(i)nțite și mult milostive Stăpâne⁷¹!

În prilejul ființei înalt Preasfinție voastre aice la m(ă)n(ăști)re v-am arătat verbal despre nechebzuitele cheltuele cu care să întinsăse răp(osatul) Stareț Neonil între care este știre de ridicare sholei din Târgul Niamțului carea nu au fost îndatorită Monastirea a o face nici prin așăzământul său nici prin oricare alte legiuri pusă de cătră înalta ocărnuire, ci au făcut numai după deșartile propunire și îndemnări acele cei încungiura pe răp(osatul) Stareț spre a-și lăți numile pre pământ, și carei orbiți fiind de deșarta slavă, nedăruindu-i inima pentru casă nici luând aminte la grozavile și zădarnicile cheltuiile în care au supus pe Monastire cu ținerea unei asemenea shoale. Încât din ast feliu de nechibzuită urmare a răp(osatului) Stareț a să întinde cu cheltuiile care covârșăsc veniturile acestor M(ă)n(ăști)ri, au rămas Arhondaricul și ospitalul cel al acestei m(ănăști)ri în Târgul Niamțul, în cea mai proastă catigorie au ajuns camara m(ă)n(ăști)rei. În a desăvârșită lipsă nenădăjduită în neam nu-și poate întimpina casnicile sale nevoi și ținerea unui așa numeros sobor, ba încă au rămaș și datoare dom(nului) aga Dumitrie Stan cu suma de 200 # g(albeni). Și apoi după toate acestea în loc de ași vinde mon(asti)rea vreo mulțămire de la asemenea shoală primești în destule împrutări și catigorii; precum din alăturata aice scrisoare/ care în orghinal să împărtășești/ a părinților ce au fost rânduiți la shoală veți lua deplina pleroforie. Prin urmare înalt pre o sf(in)țite și multă milostive Stăpâne! Supt iscălitul umilitului stareți al acestor sfinte m(ă)n(ăști)ri Niamțul și Secul să vede silit în numile întregului sobor cu lacrimi a vă ruga ca să vă milostiviți asupra acestor D(um)nezăești case, și să ușurați pe monastire de o asemenea zădarnică și nechibzuită povară cu care răposatul Stareț, prin organizirea și îndemnul acelor carii îl încungiura, fără a să sfătui cu soborul/ au îngreuet pe m(ă)n(ăști)ri: Binevoii a mijloci la locul cuvinit de sfințirea ei, fiind că ce s-ar da nu s-ar desființa tot va rămâne nelucrătoare în privire ce Manastirea îi este piste puțință a mai purta și această povârșitoare și zădarnică sarcină, destul fiindu-i aceasta, adică a ținea în bună stare soborul; Arhondoricul și ospitalul, și mai vârtos a le îndestula cu celea de nevoe după cum cere trebuința, ca prin urmare să putem ștergi vechea catigorie și defaimare la care agiunsese din pricina lipsei după cum vă este cunoscut și chear înalt Prea sf(i)n(ția) Voastră. Iară încât adică privești zicerea din așăzământ pentru învățarea părinților din sobor, și mai ales acelor meniți spre Hirotonie apoi m(ă)n(ăști)rea va trimite părinți tineri în Rosia spre învățătură, potrivit cu urmarea fericitului întru pominire părintele nostru Starețului Paisie în temei tariul ~~întru pominire~~ acestor M(ă)n(ăști)ri; carii în urmă v-ar rămâne pentru învățarea și aducerea părinților casnici ai acestui sobor. Deci pentru punirea la cale ce veți binevoi a face între aceasta credeți înalt pre o sfințite stăpâne că veți ave mare pominire.

Al înalt pre o sf(i)n(ții) voastre întru to(t) smerit și pre plecată slugă împriună cu tot soborul.

1853 Noemvrie 9

⁷¹ *Ibidem*, f. 7-8.

Anexă 25

Arhierească blagoslovenie trimitim precucuvioșiei tale⁷².

Am primit scrisoarea precucuvioșiei tale și am văzut cele scrisă despre școala din Târgul Neamțului. Apoi fiind că ea este făcută după cererea răp(osa)t(ului) Starețul Neonil, și întărită cu hrisov domnescu, nu se poate acum deodată a se desființa până mai pe urmă. Sau văzut și cele cercetări ce a-ți făcut la Schitul Pocrovu asupra tânguiriilor shimonahului David, deși se înțelege că numitul n-ar ave dreptate. Dar precucuvioșie ta chibzuește și-l mângâie pentru ca se aibă pace sufletească, rânduind alt nacealnic acolo. Și sântem al precucuvioșiei tale în Hristos părinte sufletescu.

Sofronie Mitropolit Moldaviei

1853 Noemvr(ie) 13, Iașii

Precucuvioșiei sale Arhimandritului Nathanail, Stareț Sfintelor Monastiri Neamțu și Săcul. Cu Arhierească blagoslovenie.

Anexă 26

1853 decemv(rie) 16

La păr(intele) Mitropolitul⁷³

Eri în 15 a curgătoarei sosind aice pre o sfînt(ia) sa păr(intele) vlădica Suhopanu, me-au adus scrisoarea ~~exceleției~~ luminății sale cneazului Urusov, care cuprinde următoarele adică să fiu următoarei în totul îndemnurile ce mi s-ar propune de către preasf(in)ț(ia) sa păr(intele) Suhopan. Iar la dimprotivă este împuternicit a întrebuița măsura asupra pre o sf(in)ț(ia) sa me-au propos ca să dau o însemnătoare câtime de bani întru înființarea unii case pentru smintiții de minte. O astfel de neașteptare este vă mărturisesc că m-au adus într-o mahniciune atât de grozavă, încât nu mă dumeresc ce să fac, căci în cămara m(ă)n(ăsti)rei nu să află nici un bani. ~~Pre o sf(in)ț(ia) sa păr(intele) Suhopan me-au spus că de nu voi urma a răspunde propusă sumă bani este împuternicit a întrebuița mijloace măsuri spre.~~

Întru aceasta vă cer Arhip(ăstorescul) vostru sfat de urmarea ce trebuie să păzesc, pentru ca trebui să pot scăpa de răspundere și înaintea lui D-zeu și înaintea oamenilor presf(in)ț(ia) sa să ~~este~~ păr(intele) Suhopan stăruiește întru aceasta aice sâlindu-mă ca să răspund ace câtime.

Cu prea plecate metanii și cu lacrimi vă rog ~~în numele întregului sobor~~ binevoința a mă păzății ce să fac, am socotit de cuviință ca să mă retrag de o parte pentru ca să pot scăpa de răspundere. De voi fi silit însă ~~în grabă a săvârși~~ a face ceva mai nainte de a primi răspunsul înalt preasf(in)ț(ului) vă voi înștiința pe urmă. Ieromonah Teofan ce după porunca înalt preasf(in)ț(ii) v(oastre) este rânduit la ospital, atât de grozav e cu înti(n)s cheltuețele încât nu sânt în stare al dovedi, i-am zis să meargă spre a da relație vechilului de pricină și nu voește. Vă rog cu plecate metanii și pentru aceasta să binevoiți ~~al regularisi cele de cuviință~~ ai porunci și pentru ~~aceasta~~ spre a merge și a da vechilului relație după cum am zis.

⁷² Ibidem, f. 16-17 v.

⁷³ Ibidem, f. 22-23.

Anexă 27N⁰396, 1853 noemvr(ie) 9La părintile Mitropolitul⁷⁴

Potrivit poruncii ce slovesnoiu ne-ați dat trimițând părinți d(u)h(o)vnici la Schitul Pocrovul, ca să cerceteze toate arătările și tânguiriile shim(ona)h(ului) David și de urmarea ce au făcut să alătorează în orghinal raportul comisei spre pliroforia înalt prea o sfi(nții) voastră în alăturare cu jaloba sa și izvodul, ca să nu aibă cuvânt spre a să mai jălui. Fiind al înalt prea o sf(i)nții voastre întru tot supusă slugă și pre plec(a)t împreună cu tot soborul.

Anexă 28N⁰1^{iu}, primit Ghenar în 3Preacuvioșiei sale arhimandrit Nathanail, Stariți M(ă)n(ăsti)rei Neamțului și Secu⁷⁵.

În urmarea scrisoarei ce am primit de la preacuvioșia sa Arhimandritul Veniamin Canano, Igumen M(ă)n(ăsti)rei Râșca, cu aratare că mon(ahul) Iosif din acea m(ă)n(ăsti)re fără știrea și învoirea preacuvioșiei sale, ar (fi) venit acolo la M(ă)n(ăsti)rea Neamțu, unde ar fi și primit de precuvioșia (ta). În vreme când numitul după leafa ce au luat de la M(ă)n(ăsti)rea Râșca trebuie să mai slujească acolo până la Sf(ă)n(tul) Gheorghi viitoriu, și oricare împregiurări ar fi eșirea lui. Scriem preacuvioșiei tale de îndată să-l trimiți înapoi la metania lui și dacă de la Gheorghi tot na voi să rămas acolo sa fi slobod a merge la M(ă)n(ăsti)rea Neamțu.

Sofronie Mitropolit Moldaviei

D(irector) M(itropolie) P. Panu aga

Secția I, N⁰1, 1854 Ghenarie 1**Anexă 29**Arhierească blagoslovenie trimitim preacuvioșiei tale⁷⁶!

După tânguiriile ce au făcut cătră noi preacuvioșie sa Arhimandritul Dionisie Panu, că umblă prebegind din locu în locu, și nu-și găsește unde să-și plece capul, și să se statornicească. Arătându-ne că în Schitul Vovedenia are și niște chiluți ale sale, și că va fi întru toate supus preacuvioșiei tale, smerindu-să ca oricare din monahii cei proști, numai să fie primit în chiliile sale la Schitul Vovedenia.

În privirea dar unor asăminea făgăduinți a sale ce au datu înaintea noastră, și pentru ca se numai umble prin ușile creștinilor tăvălindu-să. Pofțim pe preacuvioșie ta să-l primești a se liniști în chiliile ce zice că are sub oricare îndatorire potrivită ce preacuvioșie ta vei socoti ai da se urmeze. Fiind al preacuvioșiei tale în Hristos părinte sufletesc.

Sofronie Mitropolit Moldaviei

1854 Ghenari 19, Iași

⁷⁴ *Ibidem*, f. 6.⁷⁵ *Ibidem*, f. 29.⁷⁶ *Ibidem*, f. 37.

Anexă 30

La dela spre știință.

Arhierească blagoslovenie trimitim preacuvioșiei tale⁷⁷.

Am luat știință de la ieromonahul Arsenie, că nu i-ași da voe de a sluji acolo în m(ă)n(ăști)r(e) supt cuvânt că nu ar fi hirotonit acolo. La aceasta facim cunoscut preacuvioșiei tale, că hârtiile răp(o)s(atului) stariț ce se păstrează la noi, dovedesc că eșirea sa din sobor au fost de ascultare, și hirotonie în preot, după înscris mijlocirea stareșului Neonil. Drept care nici după un cuvântu nu poate fi oprit, căci este fiul casei și de ascultare trimit din m(ănăști)r(e) pentru care preacuvioșie ta, îl vei lin(i)ști, și vei da voe de slujit acolo.

Al preacuvioșiei tale în H(risto)s părinte sufletesc.

Sofronie Mitropolit Moldaviei

1854 apr(ilie) 20

Preacuvioșiei sale Arhimandritului Chir Nathanail, Arhimandrit și Stareț
Sv(intelor) M(ănăști)r(i) Neamțu și Săcu. Cu arhierească blagoslovenie.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 48-49 v.

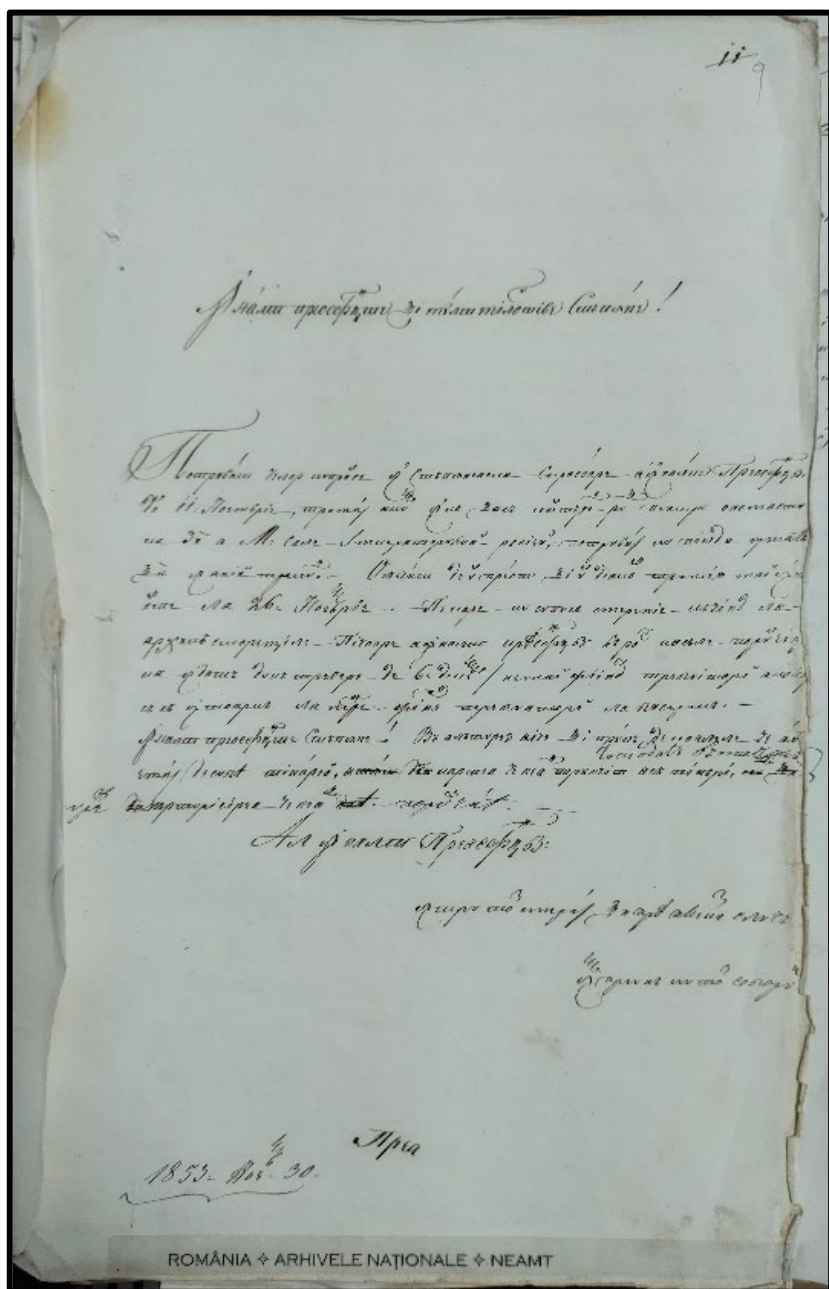

Fig. 1. Epistolă trimisă de la Mănăstirea Neamț, pe numele mitropolitului Sofronie Miclescu.

Apud SJAN Neamț, Fond Mănăstirea Neamț, dosar 5/1853-1854, f. 9.

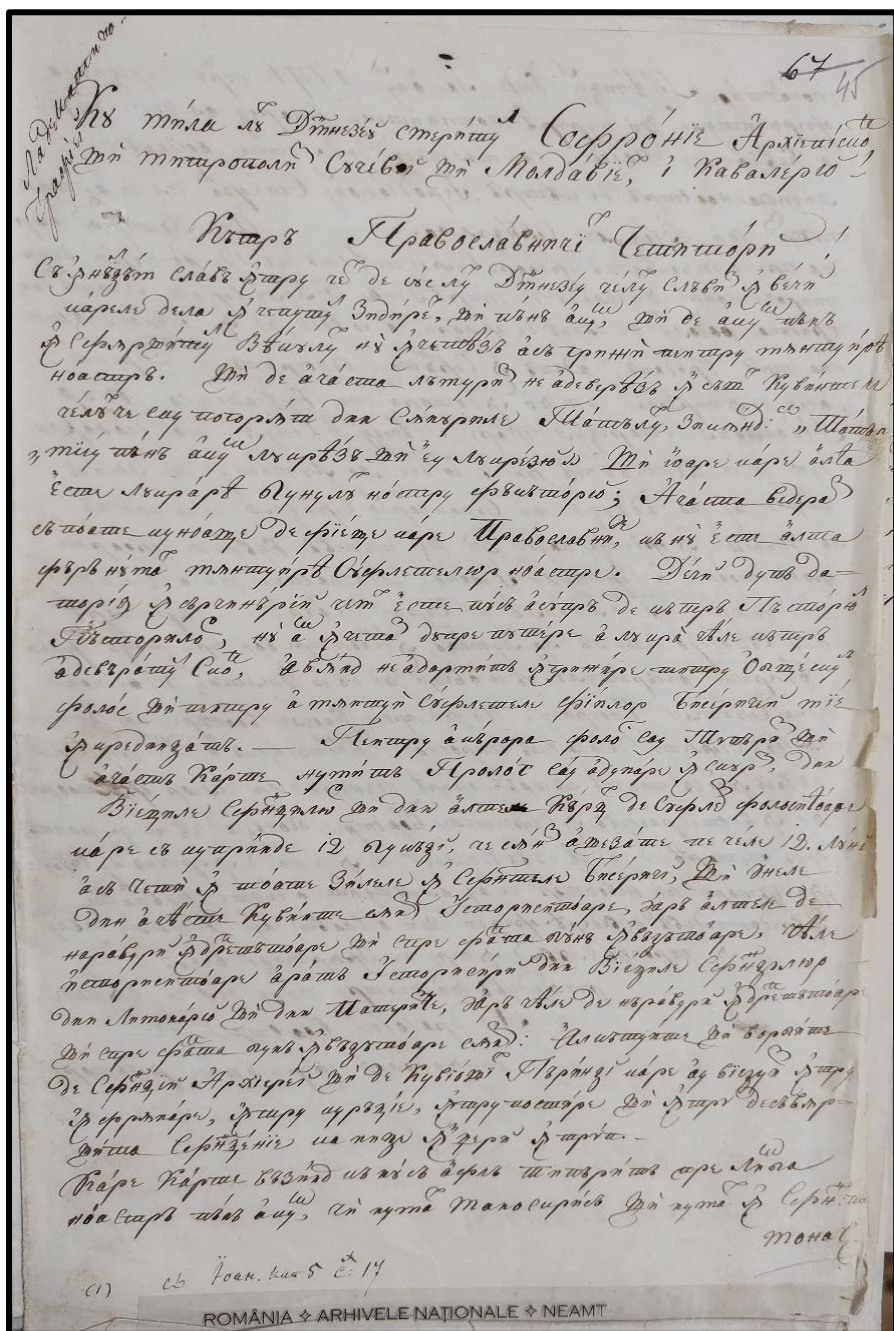

Fig. 3. Prefața semnată de mitropolitul Sofronie Miclescu, intitulată „Cătră Pravoslavnicii Cetitori”. *Apud Ibidem*, f. 45.

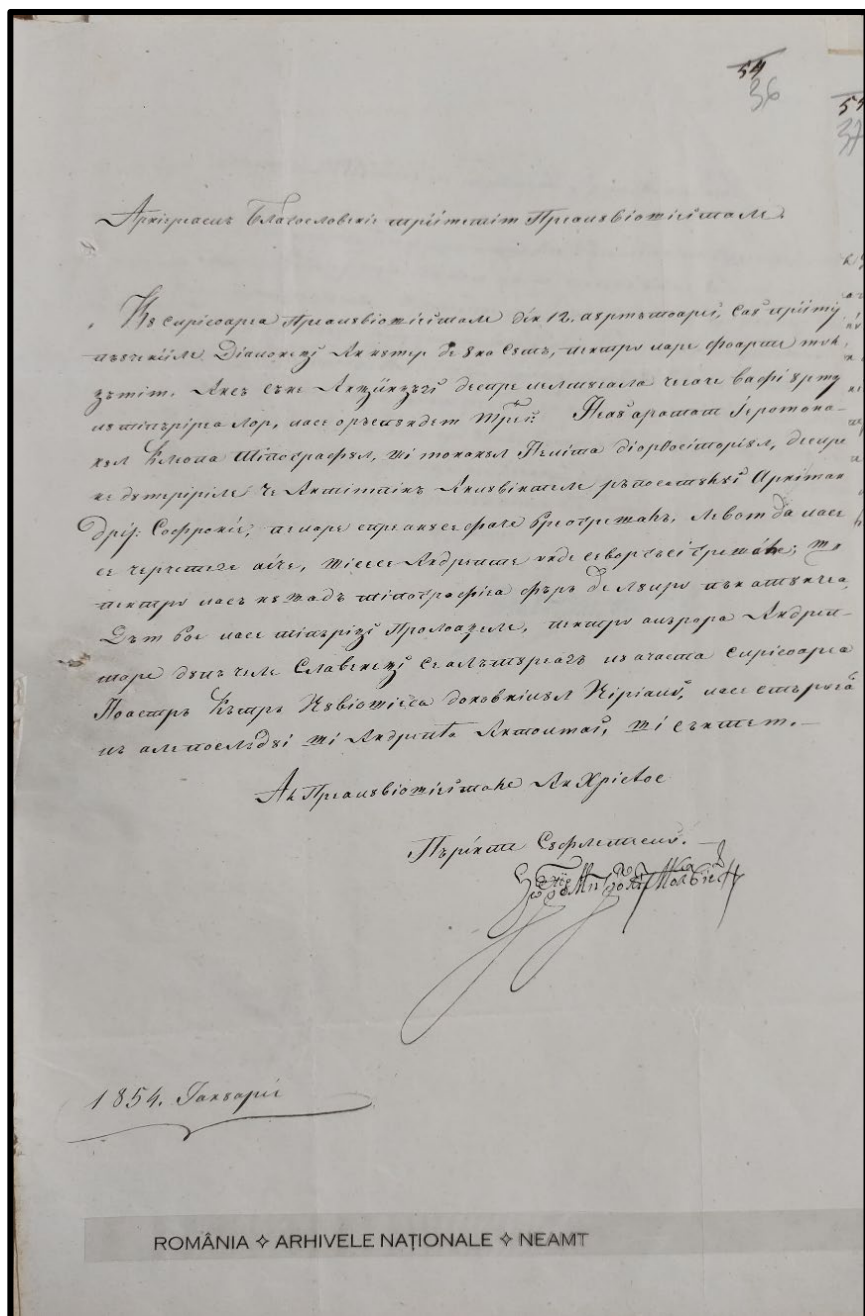

Fig. 4. O scrisoare expediată de mitropolitul Sofronie Miclescu starețului Nathanail (ianuarie 1854). Apud *Ibidem*, f. 36.

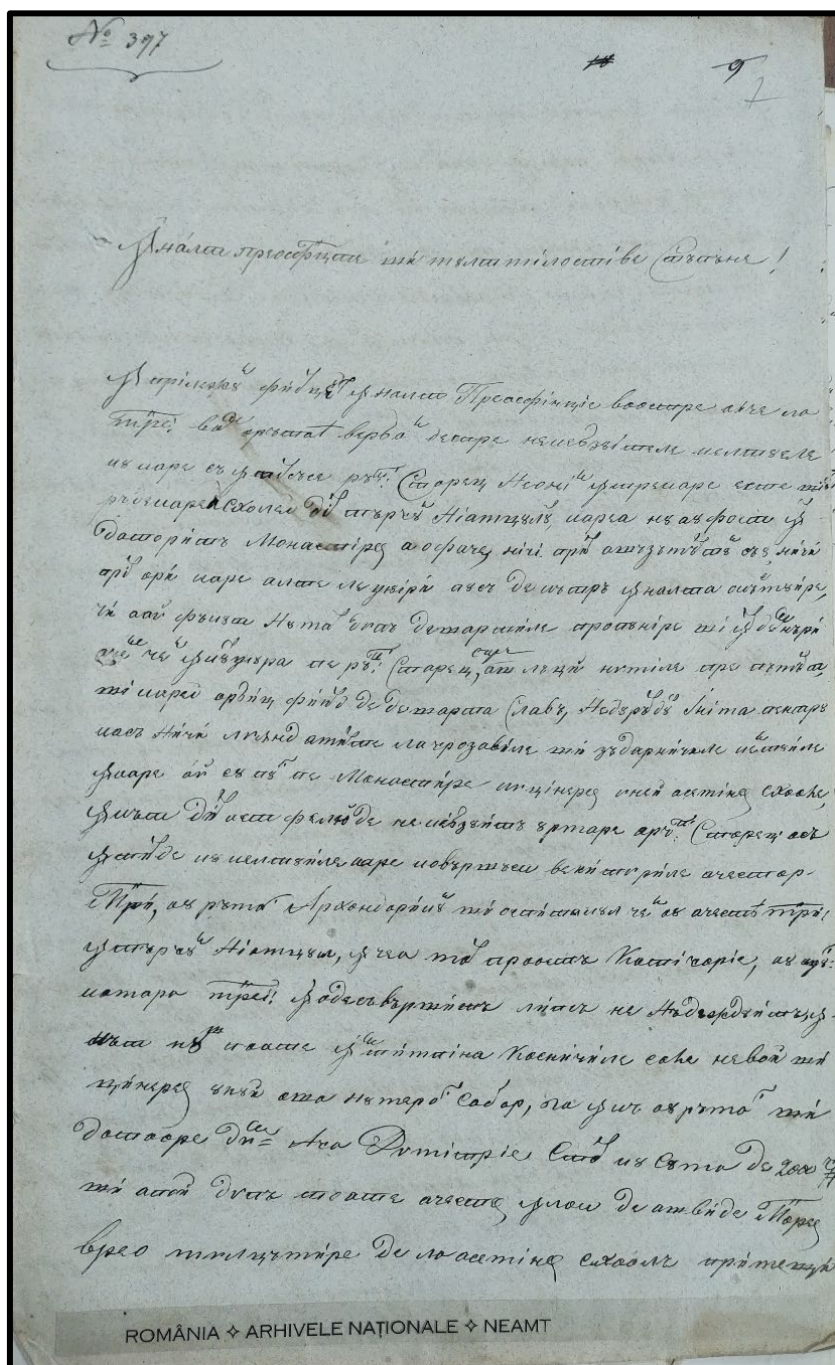

Fig. 5. Document din 9 noiembrie 1853. Apud Ibidem, f. 7.

**CONTRIBUȚIA CASEI ȘCOALELOR LA MODERNIZAREA
ÎNVĂȚĂMÂNTULUI BĂCĂUAN
(SFÂRȘITUL SEC. XIX – ÎNCEPUTUL SEC. XX)**

Cornelia Cucu

**The contribution of the House of Schools to the modernization of Bacău
education (end of XIXth Century - beginning of XXth Century)**

Abstract

The House of Schools was an institution dependent on the Ministry of Religions and Public Instruction that functioned between 1896-1948. It was established for the construction of school buildings and the centralization of sources of income to ensure the progress of Romanian education. In the adverse conditions of the time, the institution expanded its activity in other directions as well, such as: equipping schools with didactic material, supporting poor students, professional training and raising the prestige of teaching staff, popular education, etc. This study presents the way in which the Bacău school, benefiting from the support of the House of Schools, managed to meet the requirements of the modernization of the Romanian education, contributing, at the same time, to raising the material and cultural level of the common people, especially the villagers.

Keywords: *House of Schools, school buildings, education, Bacău*

Cuvinte cheie: *Casa Școalelor, clădiri școlare, învățământ, Bacău*

Înființarea Casei Școalelor, în 1896, se înscrie în mișcarea de ridicare economică și culturală a românilor, fondată de Spiru Haret, care dezvoltă activitatea de luminare inițiată de reprezentanții Școlii Ardelene (Samuil Micu, Gh. Șincai, Petru Maior, Ioan Budai-Deleanu), Gh. Lazăr și Gh. Asachi, revoluționarii de la 1848 etc. Având un pronunțat caracter economic, subordonat celui de instituție de învățământ și cultură, Casa Școalelor a adunat la un loc resursele necesare propășirii școlii românești. Ca instituție de cultură a organizat educația adulților, în așa fel, încât „pentru prima dată, în țara noastră, răspândirea culturii în popor a devenit o politică de educație și învățământ cu vizibile și durabile înfăptuiri”¹.

¹ Ioana Burlacu, Traian Rus, *Casa Școalelor*, în „Revista Arhivelor”, anul LII, vol. XXXVII, nr. 4, București, 1975, p. 403.

Scurt istoric al Casei Școalelor

Un loc important în politica școlară a lui Spiru Haret l-a ocupat Casa Școalelor². Actul de naștere al instituției datează din 20 ianuarie 1883 când prin *Legea pentru înființarea Casei pentru Ajutorul Școalelor* se constituia la București, în timpul ministeriatului lui P.S. Aurelian, „o instituțiune cu scop de a primi și administra donațiunile ce se vor face pentru propășirea școalelor”. Averea Casei pentru Ajutorul Școalelor era încredințată „unui consiliu de administrație și supraveghere” format din ministrul Instrucțiunii, președintele Curții de Casație, guvernatorul Băncii Naționale, directorul Casei de Depuneri și Consemnațiuni, președintele Academiei Române și rectorii universităților din București și Iași. Instituția a funcționat până în 1896, dar activitatea ei a fost aproape inexistentă din cauza organizării defectuoase. Potrivit legii, rolul ei se limita doar la primirea și administrarea donațiilor făcute, care rămâneau la Ministerul Instrucțiunii, iar consiliul de administrație doar „executa dezideratele donatorilor fără să aibă nici o inițiativă”³. Întrucât aplicarea principiului obligativității învățământului primar „atârna de existența ori neexistența localurilor de școală”, *Legea învățământului primar și normal primar* din 1893 (*Legea Take Ionescu*) încearcă să găsească „o soluționare grabnică a acestei probleme”. Astfel, art. 83-87 hotărau ca: „În termen maximum de 15 ani de la promulgarea legii, comunele vor construi și transforma localurile de școli primare, le vor mobila și înzestra cu material didactic conform regulilor, planurilor și listelor stabilite de minister”. Pentru a acoperi cheltuielile, comunele urbane se puteau împrumuta „la case particulare sau la Casa de Depuneri și Consemnațiuni”, iar comunele rurale rămâneau în grija autorităților județene care trebuiau să înscrie, în bugetele lor, sumele necesare pentru construcțiile școlare. Comunele care după trei ani, de la promulgarea legii, nu începeau construirea localurilor școlare „pierdeau dreptul de a le construi singure iar Ministerul Instrucțiunii urma să le construiască în locul lor, amortizarea capitalului de construcție înscriindu-se din oficiu în bugetele comunale”⁴.

Deoarece rezultatul nu a fost cel așteptat, problema localurilor școlare pentru învățământul primar a fost reluată în anul 1896 când, din inițiativa ministrului Petru Poni, se pun bazele Casei Școalelor. Instituția a fost

² Instituția a purtat mai multe denumiri: Casa pentru Ajutorul Școalelor (1883-1896), Casa Școalelor (1896-1919), Casa Școalelor și a Culturii Poporului (1919-1948).

³ Aurel Alecsandrescu-Dorna, *Casa Școalelor, înființarea și activitatea ei*, București, Tipografia G.A. Lăzărescu, 1901, p. 22-29.

⁴ Gheorghe Bunescu (coord.), *Antologia legilor învățământului din România*, București, 2004, p. 60.

înființată prin *Legea pentru facerea clădirilor școlare primare precum și înființarea Casei Școalelor (Legea Casei Școalelor)*, din 9 martie 1896, publicată în „Monitorul Oficial” nr. 277, din 10 martie 1896. Aplicarea ei a fost reglementată prin *Regulamentul* din 2 iulie 1896. Expunerea de motive ce însoțea proiectul de lege, supus dezbaterii Parlamentului, prezenta un tablou sumbru privitor la starea școlilor sătești: „Ancheta făcută în 1885 și 1887 de către Ministerul de Instrucție Publică, asupra acestei chestiuni, a dat pe față lucruri care trebuie să deștepte în cel mai mare grad îngrijorarea oricărui om cu iubire de țară și cu cât de puțină prevedere. Copiii stau grămădiți în niște locale care sunt departe de a împlini cele mai elementare condițiuni igienice. Le lipsește aerul și lumina. Iarna sunt friguroase iar vara sunt fierbinți. De multe ori ușile și ferestrele sunt în cea mai rea stare. Uneori, pereții sunt găuriți dintr-o parte până în alta, precum și acoperișul. Mobilierul este vechi, în deplină ruină și după un model așa de primitiv, încât este cauză a o mulțime de boale și infirmități pe care copiii le contractează din școală pentru toată viața lor”⁵.

Contribuția lui Spiru Haret la orientarea activității Casei Școalelor este meritorie deoarece el i-a definit scopul, sarcinile și căile prin care își putea îndeplini menirea – îmbunătățirea bazei materiale a școlilor. Instituția a funcționat pe lângă Ministerul Instrucțiunii cu următoarele atribuții: 1. asigurarea fondurilor pentru „ajutorarea comunelor la construirea de localuri școlare și dotarea acestora cu mobilierul și materialul didactic necesar”; 2. administrarea și controlul „fondurile destinate învățământului, provenite din donațiuni”⁶. S-a creat, astfel, „cadru adecvat pentru îmbunătățirea structurii materiale a sistemului de învățământ, o verigă extrem de importantă în contextul procesului de reformă a învățământului, precum și posibilitatea personalului didactic de a solicita și obține sprijin material, din partea statului, printr-un sistem adecvat de împrumuturi și credite”⁷.

Potrivit legii, Casa Școalelor administra fondurile provenite din: 1. arendarea pământurilor școlilor rurale care nu erau utilizate pentru grădina școlii; 2. taxele de examen plătite de elevii pregătiți în particular; 3. taxele școlare datorate de elevii străini; 4. amenzile pentru încălcarea dispozițiilor relative la obligativitatea învățământului primar; 5. reținerile salariale ale cadrelor didactice, amenzi și cenșuri; 6. donațiile făcute de particulari pentru

⁵ Aurel Alecsandrescu-Dorna, *op.cit.*, p. 36.

⁶ C. Hamangiu, *Codul general al României*, Edițiunea a II-a, vol. II, *Legi uzuale*, București, Editura Librăriei Alcalay, p. 1603-1606, 1657-1667.

⁷ Gabriela C. Cristea, *Reforma învățământului. O perspectivă istorică (1864-1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 2001, p. 94.

„construcții, înzestrări școlare precum și cele fără destinațiune hotărâtă”.

Veniturile instituției se formau prin împrumuturi, ajutoare de la stat, donații și economiile dascălilor depuse la Casa de Economie, Credit și Ajutor a Corpului Didactic. Bugetul Casei Școalelor, verificat de Ministerul Instrucțiunii Publice, era aprobat, anual, de Adunarea Deputaților.

După destinație, fondurile administrate de Casa Școalelor, împreună cu veniturile lor, erau împărțite în cinci categorii: a. construcții de școli și întreținerea celor existente; b. premii, înzestrări școlare și ajutoare în cărți de studiu și îmbrăcăminte; c. burse și ajutoare în țară și străinătate; d. întreținerea fetelor orfane și sărace în Azilul „Elena Doamna”, din București; e. destinații diferite. În anul 1901, fondurile administrate de Casa Școalelor însumau peste 2.000.000 lei reprezentând „o întreagă avere pentru activarea învățământului public, pe de o parte, sprijinirea tuturor ideilor și mișcărilor care tind la educațiune și cultură, pe de altă parte”⁸.

Conducerea Casei Școalelor era asigurată de un administrator, aflat sub autoritatea Ministerului Instrucțiunii Publice, ajutat de un contabil care era și șeful cancelariei. Atribuțiile instituției se realizau prin următoarele compartimente: 1. contabilitatea și scriptele; 2. fondurile și bunurile Casei Școalelor și ale instituțiilor cu administrațiuni speciale; 3. biroul tehnic; 4. biroul pentru corespondență; 5. biroul contencios; 6. arhiva; 7. depozitul; 8. personalul de serviciu⁹. Pentru perioada studiată, documentele menționează ca administratori ai Casei Școalelor pe Christu Negoescu și Mihail Popescu.

Legea din 1896 a suferit modificări în 1906, 1910 și 1919 care vizau o mai bună organizare și extinderea atribuțiilor Casei Școalelor. În baza *Decretului-lege* nr. 2.837, din 5 iulie 1919, instituția a primit denumirea de Casa Școalelor și a Culturii Poporului evidențiindu-se, astfel, dublul său scop: progresul învățământului și ridicarea poporului prin cultură. Instituția a fost desființată în anul 1948. Prin măsurile întreprinse în multiple direcții de activitate și rezultatele obținute, Casa Școalelor a contribuit din plin, timp de peste cinci decenii, la dezvoltarea școlii și culturii românești.

O parte din activitățile Casei Școalelor au fost preluate, în zilele noastre, de Casa Corpului Didactic. Înființată în 1903, la inițiativa lui Spiru Haret, sub denumirea de Casa de Economie, Credit și Ajutor a Corpului Didactic, aceasta avea ca scop sprijinirea membrilor săi prin împrumuturi bănești, ajutoare în caz de boală sau deces, înființarea și întreținerea unor instituții de educație și a unor stabilimente filantropice pentru copiii dascălilor. Fondurile

⁸ Aurel Alecsandrescu-Dorna, *op.cit.*, p. 44-45.

⁹ Ioana Burlacu, Traian Rus, *op.cit.*, p. 404.

proveneau din cotizații, donații, loterii și spectacole¹⁰. Treptat, instituția a căpătat și competențe profesionale prin editarea de publicații pentru perfecționarea metodico-științifică, înființarea de librării, edituri și tipografii. Denumirea de Casa Corpului Didactic apare, pentru prima dată, la 13 noiembrie 1941. Cu o activitate aproape inexistentă între 1948-1969 și 1986-1990, Casa Corpului Didactic funcționează, în prezent, la nivelul tuturor județelor și are ca obiectiv principal formarea continuă a personalului din învățământul preuniversitar.

Modernizarea bazei materiale în învățământul băcăuan

Între fondurile administrate de Casa Școalelor pentru îmbunătățirea învățământului băcăuan, menționăm: fondul „Constans Dimonisie” pentru ajutorarea copiilor săraci din Tg. Ocna; fondul „Colonel Al. Perez” pentru construirea unei școli în Tamași și trimiterea de tineri la studii în străinătate; fondul „Principesa Pulcheria Wittgenstein” destinat școlilor din Fântânele, Valea Seacă, Itești și Gârleni; fondul Fundațiunii „Costache Morțun” pentru construirea de clădiri școlare în localitățile Dămieniști, Drăgești și Poiana-Negri. De asemenea, Casa Școalelor administra, în județul Bacău, și 29 de pământuri școlare situate în comunele Bogdănești, Buhoci, Bijghir, Luncani, Odobești, Prăjești, Traian, Gura Văii, Blăgești, Racova, Letea, Pâncești, Tamași, Băhnășeni, Valea Arinilor, Berzunți, Bogdana, Brătila, Cașin, Mănăstirea Cașin, Gropile, Nadișa și Scorțeni. Acestea totalizau 259 ha iar venitul anual adus, prin arendare, era de 3.938 lei¹¹.

a. Construirea de localuri școlare. Ridicarea de clădiri școlare în comunele rurale a constituit principala atribuție a Casei Școalelor. Pentru rezolvarea acestei probleme, S. Haret recomanda autorităților construirea unor școli ieftine folosind materiale locale disponibile. Îmbinând inițiativa locală cu recomandările ministerului s-au realizat peste 2.000 de clădiri școlare, până la Primul Război Mondial, 80 % dintre ele fiind în mediul rural. Acestea sunt mărturii ale unei epoci în care grija pentru luminarea poporului și asigurarea unui cadru corepunzător pentru instruirea și educarea copiilor s-a concretizat într-un demers educațional, fără precedent, care a asigurat ridicarea de școli chiar și în cele mai îndepărtate cătune.

Potrivit *Legii Casei Școalelor*, din 1896, comunele trebuiau „să construiască sau să transforme și să mobilizeze localurile necesare școalelor primare”, cheltuielile fiind asigurate prin mijloace proprii sau împrumuturi

¹⁰ Arhivele Naționale Bacău, *fond Școala Generală Nr. 1 Moinești*, d. 2/1903, f. 216.

¹¹ „Anuarul Oficial al Casei Școalelor”, anul I, 1899-1900, București, 1900, p. 70, 79, 81.

făcute la Casa Școalelor. Noile clădiri școlare erau împărțite în două categorii: școli urbane, cu 1-6 săli de clasă, și școlile rurale, cu 1-4 săli de clasă. Ele trebuiau realizate după planurile și devizele ministerului elaborate pe baza *Regulamentului pentru construcția localelor de școale primare urbane și rurale*, adoptat odată cu *Legea învățământului primar și normal primar* din 1893, care obliga autoritățile județene să construiască cel puțin o școală primară în fiecare comună. Pornind de la prevederile respectivului regulament¹², Spiru Haret, împreună cu arhitecții Filip Xenopol și Al. Săvulescu (arhitectul ministerului), au realizat mai multe proiecte-directivă, în funcție de condițiile specifice ale amplasamentului, iar Casa Școalelor a elaborat proiectele-tip necesare. Sălile de clasă erau dreptunghiulare iar ferestrele, în număr de trei, erau „amplasate pe latura lungă și reprezentau a șasea parte din suprafața pardoselii pentru a asigura lumină suficientă”. Intrarea în clase se realiza printr-un vestibul iar încălzirea se făcea cu sobe de cărămidă. Locuința directorului/învățătorului era concepută ca parte integrantă a școlii, cele două clădiri definind un singur ansamblu. Întrucât *Regulamentul* însemna multe restricții și condiționări, Spiru Haret renunță parțial la acestea lăsând autorităților locale posibilitatea diversificării proiectelor și a materialelor folosite, în funcție de zonă, singurele restricții rămânând cele legate de dimensiunile minime ale claselor, ferestrelor și spațiilor comune. Chiar dacă au fost înlocuite fundațiile din beton cu cele de cărămidă sau piatră, zidăria din cărămidă cu cea din piatră, acoperișul din olane cu cel din tablă, iar în anumite zone întreaga structură a fost făcută din lemn, majoritatea clădirilor școlare au respectat proiectele inițiale impuse de minister. De asemenea, în funcție de zonă, constructor și posibilitățile comunei, accesul principal „a căpătat rezolvări arhitecturale particulare prin diverse elemente cum ar fi foișoare, traforuri din lemn, ancadrame, înscrisuri sau decroșări volumetrice pentru a sublinia simetria fațadei”¹³.

Numărul localurilor școlare ce trebuiau construite/transformate și mobilate era stabilit, anual, de minister în limita sumelor de care dispunea Casa Școalelor iar distribuția pe județe era făcută proporțional cu numărul

¹² Ioana Burlacu, Traian Rus, *op.cit.*, p. 403. Ideile regulamentului aparțin lui S. Haret care în calitate de secretar general în Ministerul Instrucțiunii, între 1883-1888, a înființat un serviciu pentru elaborarea proiectelor necesare construirii de edificii școlare. În 1889, acesta a publicat, în revista „Gh. Lazăr” din Bârlad, studiul *Localele de școli primare: propuneri, reguli și consilii practice pentru clădirea și dotarea lor* oferind modele pentru școlile cu 1-4 clase, în funcție de cerințele igienice și didactice prevăzute de lege.

¹³ Constantin Amâieci, *Arhitectura Școlilor Haret*, în „Vitriliu”, anul XXI, nr. 1-2 (40), aprilie 2013, Bacău, p. 25-26.

copiilor de vârstă școlară. Ministerul avea dreptul de control asupra tuturor lucrărilor „spre a vedea dacă erau executate conform cu planurile și devizele aprobate”. Pentru a putea asigura împrumuturile solicitate, Casa Școalelor a primit de la guvern un capital de 30.000.000 lei eşalonat pe 6 ani, câte 5.000.000 lei anual, cu începere de la 1 aprilie 1897, din care s-au folosit doar 5.000.000 lei. În 1914 s-au alocat încă 50.000.000 lei, din care s-au cheltuit numai 13.500.000 lei¹⁴. Folosirea insuficientă a acestor fonduri, de către Casa Școalelor, s-a datorat stadiului incipient de organizare, Primului Război Mondial și condițiilor grele în care erau acordate împrumuturile.

Imediat după înființare, Casa Școalelor și-a orientat activitatea în următoarele direcții: a. stabilirea clădirilor școlare care trebuiau făcute în 1897; b. întocmirea unui regulament pentru arendarea pământurilor școlilor și bisericilor, din comunele rurale, ale căror venituri erau încasate de Casa Școalelor; c. realizarea unui recensământ „asupra stării localurilor școlare și a numărului de copii care le frecventează, din totalul copiilor de vârstă școlară”; d. asigurarea obligativității învățământului primar; e. realizarea planurilor-tip de clădiri școlare și stabilirea condițiilor pentru executarea lor.

Pentru a veni în sprijinul autorităților comunale și județene care doreau să construiască localuri școlare, Ministerul Instrucțiunii și Casa Școalelor au elaborat un regulament privitor la „condițiunile ce trebuie să le îndeplinească un teren pentru construcția de școală cu 1-4 săli de clasă”. Conform acestuia, alegerea terenului pentru școală trebuia făcută de către o comisie specială alcătuită din revizorul școlar, medicul primar al județului și primarul comunei. Terenul trebuia să fie „sănătos, ferit de ape stătătoare, neaccidentat, situat într-o pozițiune bună și cât mai în centrul comunei, departe de localuri zgomotoase și puțin potrivite educațiunii”¹⁵.

În anul școlar 1895-1896, în Vechiul Regat erau 3.307 școli primare, cu 3.878 învățători, la care erau înscriși 198.534 elevi¹⁶. În condițiile în care, populația școlară existentă era de cel puțin 800.000 de copii, sistemul de învățământ existent nu reușea să școlarizeze nici măcar un sfert dintre aceștia¹⁷. În județul Bacău, asigurarea unor clădiri școlare adecvate a fost o problemă de mare importanță pentru învățământul local, în condițiile în care

¹⁴ Emil Băldescu, *Spiru Haret în știință, filozofie, politică, pedagogie, învățământ*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1972, p. 309.

¹⁵ Elena Ungureanu, *Istoria învățământului preșcolar din județul Bacău*, Iași, Editura Pim, 2009, p. 77.

¹⁶ Constantin Anghelache, *Evoluția centenară a învățământului în România*, București, Editura Economică, 2018, p. 30.

¹⁷ „Anuarul statistic al României”, Imprimeria Statului, București, 1912, p. 15, 21-22.

trebuia aplicată obligativitatea școlii primare. În mediul rural, în 1892, doar 1.854 de elevi, din totalul de 18.526 copii de vârstă școlară, frecventau învățământul public, adică 10%, restul de 16.672 rămânând acasă datorită lipsei de localuri școlare. Cele 79 de școli publice, existente la acea vreme, funcționau în clădiri construite de comună (44) sau particulari (4), cumpărate (12) sau închiriate (19) și erau făcute din zid (12), vălătuci (35), bârne (31) și paiantă (1). Acestea se aflau în stare bună (18), bunișoară (31) și foarte rea (30)¹⁸. Documentele confirmă condițiile grele în care își desfășurau activitatea școlile băcăuane, respectiv localuri mici și insalubre care erau un pericol pentru sănătatea copiilor. La Buhoci, școala funcționa „într-o casă din nuiele, lipită cu lut, acoperită cu paie, cu o sală de clasă strâmtă, umedă și întunecoasă”¹⁹. Școala din Bijghir era „într-o stare foarte proastă, cu ferestre stricate, pereți subțiri, friguroasă, nepodită pe jos, cu un perete care amenința cu ruina la topirea zăpezii sau când ploua”²⁰. O situație similară întâlnim și în orașul Bacău unde, pe 22 octombrie 1890, revizorul D. Scurei consemna: „Localul Școalei de Băieți Nr. 1 mi-a făcut o impresie dureroasă. Camera clasei a IV-a este o mizerie strigătoare la cer iar școlarii se chinuiesc și seucid într-un aer insuficient și viciat. Se cheltuiesc sume mari pentru trebuințe publice de splendoare, pe când tineretul, viitorul și bunul cel mai prețios al societății, își petrece o parte a vieții, partea fragedă și științifică, în niște camere care îi ruinează sănătatea”²¹.

Așa cum am menționat, *Legea învățământului primar și normal primar* din 1893 prevedea ca „în 15 ani de la promulgare, comunele vor construi și transforma localurile de școli primare, le vor mobila și înzestra cu material didactic”, cheltuielile fiind asigurate prin împrumuturi și alocări bugetare²². Conformându-se acestui act normativ, în martie 1894, Prefectura Județului Bacău a decis construirea a 37 de clădiri școlare, cu 1-3 săli de clasă, pentru 6.403 elevi, decizie aprobată și de Ministerul Instrucțiunii²³. Aceste localuri școlare urmau a fi ridicate în comunele: Brusturoasa, Agăș, Comănești, Dărmănești, Dofteana, Moinești, Valea Arinilor, Bogdana, Bogdănești, Căiuți, Cașin, Grozești, Harja, Mănăstirea Cașin, Onești, Tg. Trotuș, Filipeni, Letea, Răcăciuni, Valea Seacă, Nadișa, Scorțeni, Solonț, Tescani, Valea Rea, Gârleni, Racova, Mărgineni, Săucești, Schineni, Valea lui Ion și Prăjești. Cu

¹⁸ Ortensia Racoviță, *Dicționar geografic al județului Bacău*, București, 1895, p. 62-63.

¹⁹ Arhivele Naționale Bacău, *fond Școala Generală Buhoci*, d. 1/1889, f. 7.

²⁰ Idem, *fond Școala Generală Bijghir*, d. 1/1885, f. 81.

²¹ Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Bacău*, d. 1/1885, f. 14.

²² Gheorghe Bunesco, *op.cit.*, p. 60.

²³ Arhivele Naționale Bacău, *fond Școala Generală Nr. 1 Moinești*, d. 7/1894, f. 30, 31.

adresa nr. 1.932, din 19 martie 1894, prefectul Radu Rosetti cerea primarilor din respectivele comune să aleagă, împreună cu învățătorii și preoții, „terenul pe care să se construiască școala călăuzindu-se de dispozițiunile regulamentului pentru construcția localurilor de școale primare”²⁴. Prin *Regulamentul pentru construirea localelor de școli primare urbane și rurale* din 1893, pentru mediul rural erau menționate trei tipuri de școli, și anume: a. școli de cătun cu o sală de clasă; școli inferioare cu o sală de clasă și locuință pentru învățător; școli superioare cu două sau trei săli de clasă și locuința învățătorului/dirigintelui²⁵.

Prin *Deciziunea relativă la construirea localurilor școalelor primare* nr. 31.796, din 28 iunie 1896, semnată de Petru Poni, ministrul Instrucțiunii Publice, se preciza că pentru punerea în aplicare a *Legii Casei Școalelor*, din 1896, „în cursul anului 1897 se vor construi 682 sale de clase în comunele rurale și 8 locale de școale în comunele urbane”. În județul Bacău, urmau să se facă 25 săli de clasă, pentru 2.768 de copii, în comunele: Berbinceni, Luizi Călugăra, Obârșia, Cleja, Horgești, Palanca, Ciugheș, Asău, Căiuți, Cașin, Mănăstirea Cașin, Nadișa și Grozești²⁶. În anul școlar 1897-1898, autoritățile din Berbinceni, Brusturoasa, Comănești, Grozești, Căiuți, Cașin, Cleja, Geoseni și Obârșia au împrumutat suma de 113.138 lei, de la Casa Școalelor, necesară „pentru ridicarea de școale”²⁷. Acestea vor fi date „în întreprindere” de Casa Școalelor, în anul școlar 1899-1900, odată cu școlile din Asău, Palanca, Odobești, Horgești, Petrești, Letea și Domnița Maria. În 1903, Casa Școalelor a făcut recepția localurilor școlare realizate la Căiuți, Cașin, Grozești, Tescani, Palanca, Agăș, Asău, Dărmănești, Moinești, Cleja, Lucăcești, Berbinceni, Horgești, Obârșia, Letea, Domnița Maria, Șerbești și „a pus în lucrare construcțiile școlare din Mănăstirea Cașin, Nadișa, Onești, Racova, Luizi Călugăra, Scorțeni și Slănic”²⁸.

Întrucât nevoia de școli era mare, revizorul școlar Toma C. Tăbuș a declanșat „campania anilor 1908-1910” când s-au realizat și reparat 49 de localuri școlare cu 1-4 săli de clasă și locuință pentru diriginte/învățător. Ridicarea acestor clădiri școlare, care urmau să asigure școlarizarea a peste 5.000 de copii, s-a făcut sub stricta supravegherea a lui Spiru Haret, ministrul Instrucțiunii. Acesta a fost prezent în județul Bacău, în octombrie 1909,

²⁴ Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Valea Seacă*, d. 1/1892, f. 17-18.

²⁵ Constantin Amâieci, *op.cit.*, p. 25.

²⁶ „Buletinul Oficial al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice”, anul III, vol. V, nr. 70, din 15 iulie 1896, București, p. 246-148.

²⁷ „Anuarul Oficial...”, 1899-1900, p. 163.

²⁸ Arhivele Naționale Bacău, *fond Prefectura Bacău*, d. 4/1903, f. 1-5, 10, 13.

împreună cu ministrul de Interne, Mihail Pherekyde, și ministrul Lucrărilor Publice, Vasile G. Morțun, când „s-a pus piatra de temelie la noile școale”²⁹. Spiru Haret a revenit, pe 6-8 septembrie 1910, la inaugurarea localurilor din: Domnița Maria, Răcăciuni, Pâncești, Milești, Bibirești, Săucești, Călugăra, Onești, Dofteana, Harja, Bogdănești, Grozești, Brusturoasa, Dărmănești, Târgu Trotuș, Comănești, Lăloaia și Agăș³⁰. Sumele necesare pentru construirea sau repararea clădirilor școlare, în „campania anilor 1908-1910”, au fost asigurate atât din fonduri locale, cât și din împrumuturi făcute la Casa Școalelor. Astfel, pentru localurile din Lăloaia, Pâncești, Asău, Ardeoani, Schineni, Cleja și Luncani, autoritățile comunale au împrumutat, de la Casa Școalelor, suma de 20.500 lei³¹. Construirea de școli a continuat și în anii următori. La încetarea celui de al doilea mandat de revizor școlar, 1910-1913, Ioan Grigoriu mulțumea învățătorilor pentru „sprijinul dat la clădirea celor 18 localuri școlare” informând, totodată, că înaintase ministerului planurile și devizele pentru încă 77 de școli, în valoare de 2.277.016 lei, spre a fi realizate din fondul de 50.000.000 lei, votat de parlament pentru construcții de școli rurale³².

Evaluând lucrările făcute în domeniul construcțiilor școlare (ridicări de noi clădiri, repararea celor existente), de la înființarea Casei Școalelor, în 1896, și până în 1916, constatăm că au fost date în folosință 2.995 de localuri, cu 3.990 săli de clasă și 1.900 locuințe pentru învățători³³.

b. Dotarea școlilor cu material didactic. Încă de la înființare, Casa Școalelor și-a asumat sarcina de a înzestra școlile cu materialul didactic necesar, în funcție de resursele disponibile. Dotarea sistematică a acestora începe în ministeriatul lui Petru Poni (1896-1897) și se încheie în timpul lui Spiru Haret (1897-1899, 1901-1904, 1907-1910). În 1897, Casa Școalelor a realizat un „proiect de program pentru dotarea școlilor cu hărți, mulaje și colecții de materiale care să facă învățământul mai clar, mai interesant, mai folositor”³⁴. O comisie instituită de Spiru Haret, în 1902, a inventariat materialul didactic existent în școli stabilind, totodată, necesarul pentru fiecare unitate de învățământ. Inițial, dotarea cu material didactic s-a realizat în două etape: 1. școlile primare între 1902-1903; 2. școlile secundare între 1904-1905. Această acțiune ia amploare, începând cu anul 1906, beneficiare

²⁹ Idem, *fond Școala Generală Dofteana*, d. 1/1909, f. 15.

³⁰ Idem, *fond Școala Generală Podiș*, d. 1/1910, f. 1.

³¹ Idem, *fond Prefectura Bacău*, d. 3/1909, f. 1, 2, 6.

³² Idem, *fond Școala Generală Cucuieți*, d. 1/1913, f. 11, 42, 67.

³³ „Anuarul Oficial...”, 1922-1923, București, 1924, p. 14.

³⁴ Ioana Burlacu, Traian Rus, *op.cit.*, p. 407.

fiind școlile de toate gradele. Bugetul alocat pentru dotarea școlilor primare cu „zestrea didactică” necesară a fost de 600.000 lei iar cel pentru școlile secundare de 300.000 lei³⁵.

Analizând documentele, constatăm că învățământul primar băcăuan s-a bucurat de un real sprijin din partea Casei Școalelor. După destinația sa, materialul didactic primit poate fi clasificat astfel: a. limba română – tabele pentru scris de Vasile Gh. Borgovan, modele caligrafice, tablouri intuitive; b. istorie – hărți, tablouri și portrete istorice; c. geografie – hărți, atlase, globuri terestre; d. matematică – corpuri geometrice, măsuri metrice, mașini de calcul, diverse aparate; e. științe fizico-naturale – aparate pentru dilatarea corpurilor, termometre, barometre, diapazoane, magneți, tablouri intuitive. Semnificativă, în acest sens, este informarea trimisă revizoratului școlar, pe 9 mai 1901, de C. Popovici, dirigintele școlii din Scorțeni: „Școala dispune de material didactic căci Casa Școalelor s-a îngrijit, într-un mod lăudabil, de tot ce este necesar învățătorilor și copiilor pentru ca învățământul să nu sufere”³⁶. Edificatoare este și opinia lui Gh. Oancea, de la Berzunți, privind importanța materialului didactic pentru îmbunătățirea procesului instructiv-educativ din mediul rural: „Copiii vin la școală cu un stoc de cunoștințe și un vocabular mult mai restrâns decât cei de la oraș, iar învățământul întâmpină mari greutăți. Fără material didactic nu se poate preda, conform cerințelor pedagogice, căci unde nu simte ochiul, nu simte nici mintea, și unde nu simte mintea, nu vorbește nici limba”³⁷.

Casa Școalelor a manifestat grijă și pentru școlile secundare și profesionale din orașul Bacău. Conform raportului comisiei din 1902, care „a constatat lipsuri de materiale didactice”, Liceul „Principele Ferdinand” a primit „numeroase materiale pentru studiul diferitelor ramuri de științe”. „Zestrea didactică” s-a îmbogățit, astfel, cu materiale pentru: matematică (corpuri geometrice, măsuri metrice, aparate), fizică (mașină Holtz, telegraf Morse, presă hidraulică, pompă de incendiu, bobină de inducție, microscop, balanță de precizie), chimie (aparate, produse chimice), geografie-geologie (colecții, hărți, tablouri), științe naturale (colecții)³⁸.

Materialele primite erau trecute în inventarul școlii cu mențiunea „din dotația Casei Școalelor” și trebuiau păstrate „în bune condițiuni și fără umezeală, în caz de pierdere/deteriorare responsabil fiind directorul școlii”. Începând cu 1905, școlile au primit un registru-inventar pentru întregirarea

³⁵ Aurel Alecsandrescu-Dorna, *op.cit.*, p. 58-59.

³⁶ Arhivele Naționale Bacău, *fond Școala Generală Scorțeni*, d. 28/1900, f. 48-49.

³⁷ Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Berzunți*, d. 1/1911, f. 23.

³⁸ Idem, *fond Liceul „G. Bacovia” Bacău*, d. 5/1904, f. 161, 305-315; d. 18/1904, f. 91.

„zestrei didactice”, un registru asemănător existând la Revizoratul Școlar Bacău unde „directorii trebuiau să transcrie materialul didactic primit de la Casa Școalelor”³⁹. Pentru a preveni deteriorarea acestuia, Casa Școalelor a stabilit o serie de măsuri, precum: 1. hărțile și tablourile „nu puteau fi atârinate de pereți dacă aceștia nu erau suficient de înalți ori erau umezi”; 2. era interzis „a se bate cuie, în tablouri și hărți, pentru a se atârna de pereți”; 3. pe hărți, tablouri și globuri „se putea umbla doar cu un bețișor, nu cu degetele”; 4. globurile „trebuiau îmbrăcate într-o husă de pânză”; 5. revizorii erau obligați să verifice, periodic, starea materialului didactic⁴⁰.

Apreciind sacrificiile făcute de Casa Școalelor și conștienți că multe materiale nu puteau fi înlocuite, cu ușurință, dascălii băcăuani au dat dovadă de multă responsabilitate în păstrarea materialului didactic primit. Astfel, pe 9 martie 1901, C. Popovici, din Scorțeni, solicita primăriei „confecționarea unui dulap pentru hărți și tablouri întrucât materialul didactic se strică și se colbăiește iar prin ștergere își pierde culoarea și frumusețea”⁴¹. Atitudini similare întâlnim în majoritatea școlilor băcăuane unde materialul didactic era păstrat, cu grijă, în dulapurile confecționate, după modelul-tip elaborat de minister, prin licitație organizată de Prefectura Bacău⁴². Pentru asigurarea „cheltuielilor de manipulare și de uzaj a substanțelor trebuitoare, precum și a mobilierului necesar”, Casa Școalelor a aprobat, la solicitarea profesorului Lascăr Veniamin, directorul Liceului „Principele Ferdinand” din Bacău, suma de 500 lei pentru „confecționarea a trei dulapuri și a unui rastel, necesare colecțiilor și hărților”, precum și alocarea a 300 lei, anual, pentru procurarea materialele necesare efectuării de experiențe la fizică și chimie⁴³.

c. Înființarea și dotarea bibliotecilor școlare. Casa Școalelor a sprijinit înființarea de biblioteci pe lângă școlile rurale precum și înzestrarea bibliotecile existente, urbane și rurale, cu cărți scrise la nivelul de înțelegere al copiilor. În județul Bacău, primele biblioteci școlare au apărut la Cașin, Tamași și Ardeoani, imediat după adoptarea *Legii asupra instrucțiunii*, din 1864. Până la Primul Război Mondial, s-au mai înființat biblioteci școlare și în alte localități rurale, precum: Brusturoasa, Poduri, Podiș, Cleja, Tescani⁴⁴,

³⁹ Idem, *fond Școala Generală Nr. 2 Bacău*, d. 1/1900, f. 68; d. 1/1905, f. 36, 39.

⁴⁰ Idem, *fond Școala Generală Buhoci*, d. 1/1904, f. 40; d. 1/1912, f. 1.

⁴¹ Idem, *fond Școala Generală Scorțeni*, d. 28/1900, f. 48-49.

⁴² Idem, *fond Școala Generală Tescani*, d. 1/1903, f. 57.

⁴³ Idem, *fond Liceul „G. Bacovia” Bacău*, d. 5/1904, f. 114; d. 2/1907, f. 178.

⁴⁴ Idem, *fond Școala Generală Tescani*, d. 1/1913, f. 63. În 1913, bibliotecă de la Tescani dispunea de 1.346 volume fiind cea mai mare bibliotecă școlară rurală din județ.

Scorțeni, Dofteana, Bibirești, Leontinești, Somușca, Brănești etc.⁴⁵

Conform documentelor, bibliotecile școlare au fost dotate de Casa Școalelor cu lucrări literare, științifice, didactice și de popularizare care se adresau, deopotrivă, școlarilor, absolvenților, învățătorilor, funcționarilor și sătenilor, precum: *Opere complete* de I. Creangă, *Poezii* de D. Bolintineanu, *Poezii și fabule* de Gr. Alexandrescu, *Poezii complete* și *Proză* de V. Alecsandri, *Ion Vodă cel Cumplit* de B.P. Hașdeu, *Nuvel* de I. Slavici, *Legende sau basmele românilor* de P. Ispirescu, *Legende românești* de V.A. Urechia, *Scrieri literare și istorice* de Al. Odobescu, *Românii supt Mihai Voievod Viteazul* de Nicolae Bălcescu, *Istoria românilor* de A.D. Xenopol – ediție populară, *Basme* de Frații Grimm, *Robinson Crusoe* de Daniel Defoe, *Astronomia populară* de Camille Flammarion, *Noțiuni asupra științelor* de T.H. Huxley, *Didactica magna* de P. Gârboviceanu, *Cartea țăranului român* de C. Brudariu și Gh. Kirileanu, *Igiena în casa țăranului* de S. Comșa etc. Din bibliotecile școlare nu lipsea „Buletinul Oficial al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice”, precum și revistele: „Convorbiri didactice”, „Revista generală a învățământului”, „Învățământul primar”, „Educația”, „Noua revistă pedagogică”, „Albina”, „Steaua”, „Gazeta săteanului” etc.

Casa Școalelor a sprijinit și învățământul secundar și profesional din orașul Bacău, respectiv Liceul „Principele Ferdinand”, Școala Profesională de Fete „Principesa Maria” și Școala Inferioară de Meserii. În 1905, acestea au primit câte 53 de cărți, între care menționăm: *Letopisețul Țării Moldovei* de Gr. Ureche, *Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor* de D. Cantemir, *Balade* de G. Coșbuc, *Satire, fabule și poezii* de I. Heliade Rădulescu, *Mitologia greco-romană* de Gh. Popa-Lisseanu etc. În 1906, liceul băcăuan a mai primit 116 cărți dar și abonamente la revistele „Viața românească”, „Semănătorul”, „Luceafărul”, „Natura” și „Gazeta de matematică”⁴⁶.

d. Încurajarea activității practice a elevilor. Pe lângă pregătirea intelectuală a copiilor, școala primară avea ca scop și instruirea practică a acestora. Casa Școalelor se va implica atât în predarea lucrului manual, cât și în practica agricolă a elevilor efectuată în grădinile școlare.

Introducerea **lucrului manual**, ca obiect de învățământ, completa menirea școlii prin formarea unor priceperi și deprinderi necesare copiilor pentru a învăța o meserie. Predarea acestei discipline școlare a beneficiat de un sprijin deosebit din partea Casei Școalelor prin: 1. organizarea cursurilor de pregătire pentru

⁴⁵ Dumitru Zaharia, Vilică Munteanu, Eugenia-Mărioara Mihalcea, *Îndrumător în Arhivele Statului. Județul Bacău*, vol. II, București, 1989, p. 24.

⁴⁶ Arhivele Naționale Bacău, *fond Liceul „G. Bacovia” Bacău*, d. 5/1904, f. 394, 400; d. 18/1904, f. 63; d. 5/1906, f. 60.

învățători; 2. dotarea școlilor cu instrumente de lucru; 3. stimularea dascălilor prin acordarea de premii; 4. trimiterea la sate a unor maestre pentru înființarea atelierelor de țesătorie unde „elevele și sătencele să prindă gustul pentru arta lucrului de mână”⁴⁷.

În „interesul prosperării lucrului manual și a îndeplinirii programei școalelor primare”, Casa Școalelor organiza cursuri de pregătire pentru dascăli. Conform *Regulamentului pentru cursul de lucru manual*, din 1904, acestea se desfășurau anual, în vacanța de vară, la Școala Normală din Câmpulung, pentru învățători, și la Azilul „Elena Doamna” din București, pentru învățătoare. Între dascălii băcăuani care au urmat asemenea cursuri, menționăm: Gh. Costică (Tescani), Th. Dragomir (Mândrișca), N. Iordan (Orbeni), N. Verdeș (Dofteana), Gh. Toderiță (Buhoci), V. Cosmescu și C. Uncescu (Berbinceni), Gh. Chirnoagă (Poduri), M. Balaban (Valea Seacă), I. Dimitriu (Dămieniști), Gr. Belcescu și I. Cocea (Moinești), C. Bobârnac (Răcăciuni), N. Trandafir (Borșani) și L. Ionescu (Leorda). Absolvenții cursurilor erau monitorizați permanent de Casa Școalelor „și obligați să predea specialitatea învățată, cei care refuzau fiind amendați până își făceau datoria”⁴⁸. Pentru „încurajarea celor care și-au dat silința să aprofundeze cunoștințelor necesare lucrului manual”, instituția acorda premii în bani și instrumente de lucru dar și sprijin în procurarea de războaie de țesut, mașini de filat și mașini de cusut. Semnificativă este aprecierea reprezentantului ministerului făcută la Mândrișca, pe 15 martie 1905: „Datorită tragerii de inimă cu care domnul învățător aplică îndrumările căpătate la Câmpulung, Casa Școalelor a înzestrat școala cu instrumente pentru frânghierie”⁴⁹.

În 1914, Casa Școalelor a decis înființarea de ateliere pentru predarea lucrului manual, pe lângă școlile primare, asigurând învățătorilor fondurile bănești necesare, sub formă de împrumut. Procurarea materialului și desfacerea obiectelor realizate intrau în sarcina dascălilor, Casa Școalelor păstrându-și doar dreptul de control asupra activității desfășurate. Beneficiul realizat era împărțit între elevi (80%) și învățător (20%) care mai primea și un spor de 10% la salariu⁵⁰. În stadiul actual al cercetării, știm că astfel de ateliere au fost înființate, de N. Trandafir și C. Ungureanu, la Borșani (împletituri de paie)⁵¹ și Ruși (lemnărie)⁵².

⁴⁷ Emil Băldescu, *op.cit.*, p. 312.

⁴⁸ Arhivele Naționale Bacău, *fond Școala Generală Buhoci*, d. 1/1909, f. 44.

⁴⁹ Idem, *fond Școala Generală Nr. 2 Valea Seacă*, d. 2/1903, f. 8.

⁵⁰ Idem, *fond Școala Generală Buhoci*, d. 1/1914, f. 29.

⁵¹ Idem, *fond Școala Generală Borșani*, d. 1/1914, f. 49.

⁵² Idem, *fond Școala Generală Ruși Ciutea*, d. 1/1914, f. 37.

Din perspectiva emancipării materiale a sătenilor, Casa Școalelor supraveghea permanent impactul pregătirii practice a elevilor, prin orele de lucru manual, asupra comunităților locale. Documentele confirmă, din plin, această realitate: Buhoci – „Gh. Toderiță și elevii fac pălării, pe care le vând cu 1,50 lei bucata, îndrumând sătenii pe calea industriei”⁵³; Mândrișca – „Th. Dragomir a pus bazele unui atelier de frânghierie, unde vin și oamenii din sat să lucreze pentru nevoile lor”⁵⁴; Leorda – „Lucreția Ionescu și-a întocmit un război în care țese o pânză fină și la care lucrare iau parte, pe lângă eleve, și adultele din sat”⁵⁵; Moinești – „Gr. Belcescu lucrează, cu elevii școalei, sfori și tot felul de frânghii necesare sătenilor”⁵⁶.

Un mijloc eficient de cunoaștere a progresului realizat în predarea-învățarea lucrului manual și de găsire a unor soluții, pentru îmbunătățirea activității, au fost anchetele realizate, periodic, de Casa Școalelor. O asemenea anchetă a avut loc în anul 1907 și avea în vedere următoarele aspecte: 1. importanța cursurilor de pregătire; 2. baza materială disponibilă; 3. sprijinul primit de la autoritățile locale; 4. beneficiile practicării lucrului manual și propuneri pentru îmbunătățirea activității⁵⁷. Ne vom opri asupra raportului întocmit de N. Iordan, de la Orbeni, care se impune prin rigoarea cu care a fost realizat: „Am participat la primul curs de lucru manual, în 1903, la Câmpulung, unde am deprins specialitatea tâmplărie pe care o aplic la clasă. Școala are două teșghele pentru lucru și instrumentele necesare pentru tâmplărie, procurate de Casa Școalelor și prefectură, în valoare de 180 lei, care se află în stare foarte bună fiind conservate într-un dulăpior. Folosul practicării lucrului manual constă în aceea că s-au vândut diverse lucruri realizate iar banii s-au împărțit elevilor pentru a-și cumpăra rechizite școlare. Pentru progresul acestei discipline școlare, să se prevadă în bugetul local o indemnizație pentru învățător și o sumă de bani pentru procurarea instrumentelor și materialelor necesare”⁵⁸.

Pentru a racorda școala la specificul muncii de la sate, Spiru Haret a introdus **practica agricolă** înzestrând școlile, cu ajutorul Casei Școalelor, cu terenurile necesare. Astfel, *Legea asupra învățământului primar și normal primar*, din 1901, prevedea înființarea grădinilor școlare unde dascălul „să facă, cu elevii, practica lucrărilor agricole”, iar Casa Școalelor, cu *Circulara*

⁵³ Idem, *fond Școala Generală Buhoci*, d. 1/1899, f. 68-70.

⁵⁴ Idem, *fond Școala Generală Nr. 2 Valea Seacă*, d. 2/1903, f. 8, 10.

⁵⁵ Idem, *fond Școala Generală Nr. 3 Comănești*, d. 1/1909, f. 44.

⁵⁶ Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Moinești*, d. 1/1912, f. 97.

⁵⁷ Idem, *fond Școala Generală Tescani*, d. 1/1907, f. 24.

⁵⁸ Idem, *fond Școala Generală Orbeni*, d. 28/1907, f. 16.

nr. 2.984/1901, stabilea normele de organizare a unei grădini școlare pentru „a fi cea mai frumoasă și model pentru săteni”⁵⁹. În 1908, prin *Legea pentru dotarea școalelor primare rurale cu pământ de cultură*, peste 1.500 de școli au fost înzestrate de Casa Școalelor cu 2½ - 3½ ha teren de cultură, numit și câmp de experiență. Prin implicarea învățătorilor, acesta urma să devină „o pildă de folosire rentabilă a terenului agricol, numindu-se cultură-model”⁶⁰. Totodată, școlile au fost încurajate să se implice în relansarea apiculturii și sericiculturii, străvechi îndeletniciri românești aducătoare de profit.

Casa Școalelor asigura pregătirea dascălilor prin cursuri gratuite de grădinărit, stupărit și sericicultură pentru cei care doreau să răspândească aceste îndeletniciri la nivelul localităților. Învățătorii care urmau cursurile de grădinărit, unde capătau și cunoștințe de agricultură sistematică, pomicultură și viticultură, aveau obligația să înființeze în localitate o grădină de cel puțin 2-3 ha. Au participat la astfel de cursuri următorii învățători: Th. Dragomir (Mândrișca), Gh. Avramescu (Prăjești), Șt. Juncu (Podiș), T. Dimitrescu (Traian), Gh. Șentea (Racova) și D. Neagu (Grigoreni). Pentru dezvoltarea apiculturii, Casa Școalelor a numit 3 învățători experimentați care urmau „să meargă prin diferite regiuni ale țării, să dea povește de perfecționarea și înmulțirea stupilor, cum și de plantele ce dau hrană mai bună albinelor”. Apicultorul desemnat pentru zona Moldovei era Dimitrie M. Popovici⁶¹. Pentru încurajarea sericiculturii, se alocău, anual, 20.000 lei ca „fond pentru înființarea de ateliere pentru cultura gândacilor de mătase, filatură și țesături de mătase”. De asemenea, un conferențiar era plătit cu 150 lei, lunar, pentru instruirea elevilor din școlile normale, profesionale și seminarii în domeniul sericiculturii⁶². Totodată, Casa Școalelor acorda împrumuturi, în condiții avantajoase, învățătorilor care doreau să înființeze stupine școlare și culturi de viermi de mătase în școală. Astfel, în 1904, la insistențele revizorului școlar P.E. Stoica, mai mulți dascăli au beneficiat de „câte un credit de 48 lei, plătit în 12 luni, pentru a se ocupa de cultura rațională a albinelor”⁶³.

Prin decizia Casei Școalelor, din anul 1902, practica agricolă era coordonată de învățătorii agricoli ambulanți, aleși dintre dascălii care aveau cunoștințe de agricultură și erau familiarizați cu modul de trai al țăranului. S-au

⁵⁹ Idem, *fond Școala Generală Bogdana*, d. 1/1900, f. 5.

⁶⁰ Idem, *fond Școala Generală Tg. Trotuș*, d. 1/1909, f. 59-62; d. 1/1912, f. 123.

⁶¹ D.M. Popovici era un apicultor renumit, cu experiență în SUA. Este primul președinte al Societății Naționale de Apicultură (astăzi, Asociația Crescătorilor de Albine din România).

⁶² S.P. Radianu, *Sericicultura în România*, în „Jurnalul Societății Centrale Agricole din România”, anul XV, nr. 12, din 15 iunie 1908, p. 356.

⁶³ Arhivele Naționale Bacău, *fond Școala Generală Nr. 1 Zemeș*, d. 1/1902, f. 44.

remarcat, prin strădania lor, următorii învățători agricoli ambulanți băcăuani: Gh. Șentea (Racova), N. Pâslaru (Cașin), I. Mânecută (Cașin), E. Tîșescu (Odobești), C.V. Vasiliu (Bogdănești). Începând cu 1908, Casa Școalelor îndruma și controla practica agricolă prin intermediul revizorilor școlari agricoli. La nivelul județului Bacău, această funcție a fost îndeplinită de P. Broșteanu. Pentru dezvoltarea pomiculturii și construirea de cuptoare pentru uscarea fructelor, Casa Școalelor a numit instructori ambulanți speciali care aveau obligația să acorde îndrumările practice necesare. Merită menționată activitatea desfășurată de învățătorul D. Mihăilescu, de la Cleja, care a fost trimis de Casa Școalelor în Bosnia-Herțegovina, între 15-30 august 1908, pentru a studia industrializarea fructelor. Vizita s-a finalizat cu un raport, publicat în presa locală, care cuprindea sfaturi practice privind cultura, uscarea și valorificarea prunelor. De asemenea, timp de doi ani, învățătorul a împărtășit experiența sa în întreaga țară ca „propagandist pentru răspândirea și sistematizarea acestei industrii”⁶⁴.

La inițiativa Casei Școalelor, erau organizate anual, în reședințele de județ, expoziții cu produsele grădinilor școlare și ale câmpurilor de experiență „pentru a se vedea și aprecia munca fiecărui învățător”. În Bacău, aceste expoziții aveau loc în incinta Palatului Administrativ. S-au remarcat cu acest prilej, fiind premiați de Casa Școalelor, învățătorii: Gh. Șenchea (Bijghir), V. Cosmescu (Berbinceni), Gh. Oancea (Berzunți), Gh. Șentea (Racova), N. Pâslaru (Cașin), Gh. Chirnoagă (Poduri), D. Mihăilescu (Cleja), Gh. Postoiu (Filipeni), I. Bonescu (Tamași), N. Iordan (Orbeni), Gh. Costică (Tescani), I. Gosav (Văsiești) și C. Bobârnac (Răcăciuni). Premiile constau, de regulă, în bani, semințe și unelte. Semințele fiind de proveniență străină, dascălii trebuiau să urmărească „evoluția și aclimatizarea acestora, în raport cu calitatea și întinderea pământului lucrat”. La sfârșitul campaniei agricole, semințele obținute erau distribuite, gratuit, la 2-3 săteni și colegilor din vecinătate, iar după doi ani surplusul era vândut Casei Școalelor⁶⁵.

Reformarea statutului socio-profesional al dascălilor

a. Perfecționarea cadrelor didactice. Casa Școalelor a fost și o instituție de perfecționare pedagogică care s-a preocupat de traducerea și publicarea unor lucrări de pedagogie, organizarea cursurilor de pregătire pentru cadrele didactice, înființarea Bibliotecii Pedagogice și a Muzeului

⁶⁴ Dimitrie Mihăilescu, *O excursiune în Bosnia și Herțegovina*, în „Revista economică și culturală”, anul I, nr. 2-3, din 1 februarie 1909, Bacău, p. 14-20.

⁶⁵ Arhivele Naționale Bacău, *fond Școala Generală Podiș*, d. 1/1911, f. 6.

Pedagogic, tipărirea de manuale școlare, stimularea dascălilor merituosi etc.

Pentru dotarea bibliotecilor (școlare, populare) cu cărțile necesare, Casa Școalelor a înființat propria sa editură, în 1908. Având sprijinul unor mari personalități, precum Gh. Țițeica, G. Coșbuc, M. Sadoveanu, I. Simionescu, C.I. Istrati, Gh. Dima, Iuliu Moșil și Gh. Popa-Lisseanu, au fost editate colecțiile: „Biblioteca pedagogică”, „Biblioteca pentru popor”, „Biblioteca pentru popularizarea științei” și „Biblioteca antialcoolică”. Pentru cunoașterea progreselor făcute de învățământul și teoria pedagogică din alte țări, s-au tradus și publicat lucrări importante între care menționăm: *Didactica magna* de J.A. Comenius, *Pedagogia practică* de A. Matthias, *Psihologie pedagogică* de E. Martig, *Introducere în pedagogia lui Herbart* de Chr. Ufer, *Câteva idei asupra educațiunii* de J. Locke, *Leonard și Gertruda* de J.H. Pestalozzi, *Emile* de J.J. Rousseau. De asemenea, s-au tipărit manuale pentru seminarii, școli normale și de agricultură.

În 1910, Casa Școalelor a înființat Biblioteca Pedagogică care se dorea a fi un centru de perfecționare pedagogică, pentru cadrele didactice, prin consultarea unor lucrări științifice pentru a fi la curent cu progresele învățământului din alte țări. Instituția dispunea de 18.000 de cărți, fondul de bază al acesteia fiind biblioteca Ministerului Instrucțiunii. Pentru informarea dascălilor, lista cărților din bibliotecă era publicată, periodic, în „Monitorul Oficial” și „Buletinul Oficial al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice”. Pe lângă Biblioteca Pedagogică, exista „un serviciu de diapozitive și lanterne ambulante”, cu peste 6.000 de diapozitive, conținând materiale de istorie, geografie, științe naturale și astronomie, ce puteau fi împrumutate școlilor, cercurilor culturale dar și solicitanților particulari. Documentele confirmă perfecționarea dascălilor băcăuani, prin intermediul Bibliotecii Pedagogice, atât pentru activitățile didactice, cât și pentru cele extrașcolare.

Pentru cunoașterea experienței occidentale, Casa Școalelor a sprijinit specializarea unor cadre didactice în străinătate. Anual, 5-6 profesori din învățământul secundar mergeau în alte țări pentru aprofundarea unor cursuri universitare, perfecționare în folosirea limbilor străine, studierea experienței școlilor similare, a programelor școlare și metodelor de predare etc. Au beneficiat de astfel de perfecționări și unii profesori de la Liceul „Principele Ferdinand” din Bacău, precum: V. Pârvan, E. Tzârtzescu, Gh. Dima, C. Codreanu, C. Damian, D. Butescu și C. Erbiceanu.

În anul 1903, scriitorul Al. Vlahuță, referendar al Casei Școalelor, impresionat de activitatea învățătorilor, ca „luminători ai satelor”, propunea Ministerului Instrucțiunii „să le asigure o vacanță plăcută călătorind prin țară spre a-și îmbogăți cunoștințele și a contribui la răspândirea experienței lor și

în alte părți ale țării”⁶⁶. Dorința scriitorului a devenit realitate, în 1908, când Casa Școalelor „a dat posibilitate celor mai buni dascăli să-și cunoască țara înlesnind, anual, câte o călătorie, pe timp de trei luni, la 17 învățători. Aceștia beneficiau de bilet de liber parcurs pe toate liniile CFR precum și de ajutor bănesc pentru a studia, de aproape, două din județele țării”⁶⁷. Au făcut asemenea excursii și unii dascăli băcăuani, precum: 1908 – D. Mihăilescu (Cleja) și Gh. Stan (Letea Nouă); 1909 – C. Bobârnac (Răcăciuni); 1910 – I. Dimitriu (Dămieniști) și N. Verdeș (Dofteana).

b. Îmbunătățirea situației materiale a cadrelor didactice. Pentru a consolida prestigiul învățătorilor asigurând, totodată, creșterea calității învățământului, Casa Școalelor a întreprins unele măsuri menite să ușureze situația materială a dascălilor. Se continua, în acest fel, seria măsurilor luate de minister care vizau reformarea statutului social și material al dascălilor – salarizarea, introducerea concursului de înaintare pe loc pentru învățători, înființarea Casei de Economie, Credit și Ajutor a Corpului Didactic. Astfel, s-au acordat împrumuturi până la 500 de lei, fără dobândă, plătibile în rate lunare timp de patru ani, precum și subvenții și premii pentru activitatea extrașcolară. Acționând în spiritul legii care-i asimila pe învățători cu sătenii, dându-le dreptul de a cumpăra pământ pentru a deveni gospodari și membri de frunte ai satelor, Casa Școalelor a arendat pământurile școlilor, cu un preț mic, învățătorilor care practicau o agricultură sistematică, model pentru săteni. Beneficiind de aceste înlesniri, mulți dascăli băcăuani au devenit gospodari de frunte în comunitățile lor, adevărate modele demne de urmat, precum Gh. Șenchea, de la Bijghir: „Are gospodărie formată din casă cu 7 camere, grajduri, hambar, pivniță, șură pentru fân, fântână, cotețe de păsări și porci, coșer plin cu porumb, bucătărie și stupi. Crește vite, cai și păsări. Are două cotigi, două trăsuri, sanie și săniuță. Face agricultură cu plăcere având mașini manuale (de treierat și de bătut păpușoi) și instrumente agricole (pluguri, boroane, grapă). Prin hărnicie, și-a asigurat o bună poziție materială fiind un model pentru săteni și colegi”⁶⁸.

Sprijinirea materială și morală a elevilor săraci

Pentru ca obligativitatea învățământului primar să devină o realitate, Ministerul Instrucțiunii a luat o serie de măsuri în sprijinul familiilor nevoiașе, aplicate cu ajutorul Casei Școalelor, precum: înființarea cantinelor

⁶⁶ „Buletinul Oficial al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice”, anul VIII, vol. X, nr. 221, din 1-15 ianuarie 1904, București, p. 3899.

⁶⁷ Emil Bâldescu, *op.cit.*, p. 311.

⁶⁸ Arhivele Naționale Bacău, *fond Școala Generală Bijghir*, d. 1/1909, f. 27.

școlare; ajutorarea copiilor săraci cu îmbrăcăminte, încălțăminte, manuale și rechizite școlare; asigurarea sănătății copiilor; încurajarea turismului școlar.

Prin *Decisiunea* nr. 81.287, din 1898, au fost înființate **cantine** pe lângă școlile primare rurale, utilitatea acestora fiind de netăgăduit. Acolo unde „elevii locuiau prin cătune depărtate”, dascălii aveau obligația să amenajeze și o sală de dormit „în care copiii să rămână, peste noapte, iarna când sunt zăpezi și viscole”⁶⁹. Constituite după modelul celor din statele occidentale, acestea asigurau mâncare caldă copiilor care achitau, zilnic, un preț modest sau contribuiau cu alimente, cei foarte săraci primind hrană în mod gratuit. Cantinele erau sprijinite financiar de Casa Școalelor care aloca, lunar, câte 5 lei pentru cantinele fără dormitor și 15 lei pentru cele cu dormitor. În 1900, Casa Școalelor a alocat 14.000 lei pentru întreținerea a 75 de cantine școlare, din care 30 cantine de noapte și 45 cantine de zi⁷⁰. Începând cu anul școlar 1910-1911, sprijinul bănesc acordat, lunar, de Casa Școalelor a crescut la 25 lei pentru cantinele fără dormitor și 35 lei pentru cantinele cu dormitor. Ajutorul era acordat școlilor care „aveau un efectiv numeros situat la mari distanțe, comuna era săracă dar cu bunăvoință pentru învățătură iar dirigintele era un bun învățător cu iubire de școală și copii”⁷¹. În județul Bacău s-au înființat cantine școlare în localitățile: Cașin, Cleja, Dămieniști, Filipeni, Horgești, Moinești, Tamași, Tescani, Valea Seacă, Grigoreni, Bogdana, Berbinceni și Tg. Trotuș. Conformându-se *Legii asupra învățământului profesional*, din 1901, care prevedea înființarea de cantine pe lângă școlile agricole și de meserii din mediul rural, Casa Școalelor a sprijinit cantinele de pe lângă școlile de meserii și agricultură din Scorțeni, Bogdănești, Răcăciuni și Podu-Turcului.

De asemenea, Casa Școalelor aloca, anual, peste 10.000 lei pentru **sprijinirea copiilor săraci și merituoși**, din școlile primare, cărora li se asigura necesarul de „cărți, rechizite și îmbrăcăminte”⁷². Suma destinată județului Bacău a variat între 400-500 lei, școlile beneficiind de 5-10 lei cu care erau ajutați 6-14 copii. Cărțile deveneau „proprietatea școalei care le împrumuta, pe câte un an, copiilor săraci astfel că același manual servea la mai multe serii de școlari”⁷³. În acest demers socio-educational, Casa Școalelor a implicat și autoritățile locale care au alocat în bugetele proprii, în

⁶⁹ Spiru Haret, *Un raport către M.S. Regele*, în „Albina”, anul V, nr. 17, din 27 ianuarie 1902, p. 448-451.

⁷⁰ Aurel Alecsandrescu-Dorna, *op.cit.*, p. 71-76.

⁷¹ Arhivele Naționale Bacău, *fond Școala Generală Nr. 1 Valea Seacă*, d. 1/1910, f. 53.

⁷² Aurel Alecsandrescu-Dorna, *op.cit.*, p. 47.

⁷³ Arhivele Naționale Bacău, *fond Școala Generală Căbești*, d. 2/1903, f. 56.

funcție de posibilități, sumele necesare pentru ajutorarea copiilor săraci.

Instituția s-a preocupat și de **asigurarea sănătății școlarilor** prin ajutorul acordat „copiilor debili, buni la învățătură și cu purtări exemplare” care erau trimiși, vara, la Sanatoriul de la Predeal. Au beneficiat de acest sprijin și unii elevi de la Liceul „Principele Ferdinand” din Bacău⁷⁴. Cu același scop, în 1901, au fost înființate coloniile școlare care găzduiau, în vacanța de vară, mulți copii săraci și merituoși din orașe. În stadiul actual al cercetării, știm că institutele din Bacău activau într-un comitet condus de Zamfira Dimitrescu, directoarea Școlii de Fete Nr. 1, care „organiza serbări pentru adunarea de fonduri necesare coloniilor școlare contribuind, astfel, la însănătoșirea și întărirea fizică a multor copii săraci”⁷⁵.

O parte importantă din fondurile Casei Școalelor a fost direcționată către **turismul școlar**. Pentru „a oferi o recreațiune bine meritată celor mai buni absolvenți de liceu, școală normală și seminarium”, începând cu anul 1907, au fost organizate, în vacanța de vară, excursii cu o durată de 7-10 zile, fiecare școală având dreptul să trimită „câte 3 elevi aleși dintre primii la învățătură și cu conduită bună”. În perioada studiată, s-au bucurat de astfel de călătorii și 24 de elevi ai Liceului „Principele Ferdinand” din Bacău. În scopul „completării cunoștințelor elevilor asupra științelor aplicate și pentru a cunoaște diferite așezăminte din Capitală”, Casa Școalelor a decis, în 1911, să organizeze, în vacanța de vară, excursii în București, de câte 4 zile, pentru elevii de liceu. Instituția asigura cazarea și hrana pentru toți elevii, în mod gratuit, și transportul gratuit pentru 25% dintre școlarii săraci, restul beneficiind de o reducere de 50%. În stadiul actual al cercetării, știm că elevii Liceului „Principele Ferdinand” din Bacău au fost planificați, spre a efectua această excursie, în perioada 16 -19 iunie 1911⁷⁶.

Revigorarea materială și culturală a satului băcăuan

Transformarea școlii într-un centru de îndrumare social-culturală a satului a fost o altă direcție în care a acționat Casa Școalelor. Prin activități desfășurate în afara școlii, aceasta a urmărit emanciparea țăranimii, efectele pozitive asupra comunităților rurale fiind sintetizate într-un raport către minister: „...mai multă dragoste de școală, mai multă grijă pentru ordine și curățenie în gospodărie, mai multă tragere de inimă la cultivarea de pe lângă casă, mai mult gust pentru portul național și mai mult spirit de tovarășie”⁷⁷.

⁷⁴ Idem, *fond Liceul „G. Bacovia” Bacău*, d. 3/1909, f. 111.

⁷⁵ Idem, *fond Școala Generală Nr. 1 Bacău*, d. 2/1902, f. 30.

⁷⁶ Idem, *fond Liceul „G. Bacovia” Bacău*, d. 3/1911, f. 156, 165; d. 4/1911, f. 485, 509.

⁷⁷ Ioana Burlacu, Traian Rus, *op.cit.*, p. 410-415.

Pe măsură ce disproporția dintre neștitutorii și știutorii de carte s-a micșorat în favoarea celor din urmă, „o nouă nevoie s-a făcut simțită, și anume aceea de a sustrage țăranul știutor de carte de sub influența citirii operelor nesănătoase ce îmbâcseau centrele culturale și, în același timp, să i se pună la îndemână opere care să-i fie de folos spre întinderea cunoștințelor asupra ocupațiunilor sale, spre deșteptarea și întărirea sentimentelor lui patriotice, spre dezvoltarea sentimentelor lui de bine, de frumos și adevăr”⁷⁸.

Împlinirea acestei nevoi a dus la apariția **bibliotecilor populare satești**, prin *Decisiunea* din 16 decembrie 1898, când au fost înființate primele 320 de biblioteci rurale, câte 10 în fiecare județ. În 1902, au fost înființate încă 320 de biblioteci populare, fiecare județ dispunând, acum, de 20 asemenea instituții, deci un total de 640 de biblioteci la nivel național⁷⁹. Numărul acestora a crescut constant, astfel că, în anul școlar 1916-1917, existau în Vechiul Regat 1.000 de biblioteci populare create de Casa Școalelor. Printre primele biblioteci rurale înființate în județul Bacău au fost cele din: Tescani, Bogdănești, Berbinceni, Blăgești, Bogdana, Podiș, Cașin, Grigoreni, Racila, Filipeni, Lucăcești, Ardeoani, Bijghir, Buhoci, Horgești, Moinești, Poduri, Pâncești, Cucuiești și Valea Rea. De menționat că *Regulamentul* de funcționare al bibliotecii din Bogdănești este „unul din cele mai vechi regulamente de bibliotecă populară din țară, dacă nu poate chiar cel mai vechi”⁸⁰. Dotarea acestor așezăminte a revenit Casei Școalelor care a hotărât ca o parte din fondul de 500.000 lei, destinat materialului didactic pentru școlile primare, să fie alocată bibliotecilor. Instituția a acordat o atenție deosebită selectării cărților care ajungeau în bibliotecile satești, în această activitate fiind implicați mari scriitori precum Al. Vlahuță, G. Coșbuc și M. Sadoveanu, în calitate de referendari ai Casei Școalelor. Alegerea cărților s-a făcut după valoarea lor instructiv-educativă, fiecare lucrare fiind însoțită de un referat care atesta valabilitatea ei din punct de vedere al conținutului și accesibilității. Inexistența unei literaturi scrise special pentru popor a făcut ca înzestrarea acestor biblioteci, cu cărți corespunzătoare scopului pentru care au fost înființate, să se facă cu dificultate. Pentru a depăși acest impas, Casa Școalelor a solicitat scriitorilor Al. Vlahuță și G. Coșbuc, dar și altor funcționari, creații

⁷⁸ Aurel Alecsandrescu-Dorna, *op.cit.*, p. 64-65.

⁷⁹ Arhivele Naționale Bacău, *fond Școala Generală Cașin*, d. 1/1902, f. 46.

⁸⁰ Ioana Burlacu, Traian Rus, *op.cit.*, p. 411. Pentru ca activitatea bibliotecii să fie eficientă, învățătorii N. Matei și C.V. Vasiliu. au întocmit un valoros regulament de funcționare a acesteia. Potrivit acestuia, biblioteca nu era un simplu punct de lectură, unde se puteau împrumuta cărți, ci un centru de cultură pentru săteni, de răspândire a luminii prin „conferințe, ore de lectură, ore de muzică și ore de lucru manual”.

de acest gen. Au ieșit la iveală, astfel, lucrări precum *Istoria războiului nostru de neatarnare*, de G. Coșbuc, și *România pitorească*, de Al. Vlahuță. Informațiile pentru *România pitorească* au fost adunate cu sprijinul învățătorilor, prin intermediul unui chestionar elaborat de Casa Școalelor la care au răspuns și unii dascăli băcăuani: I.V. Popa (Bogdana), I. Gosav (Văsiești), N. Pâslaru (Cașin), C. Mihăilescu (Brătila), I. Climescu (Dofteana), Gh. Toderiță (Buhoci) și Gh. Oancea (Berzunți).

Prin modul de organizare și tematica abordată, **cercurile culturale** au reprezentat un mijloc eficient de ridicare a nivelului cultural și material al sătenilor. Reunind învățătorii din școlile apropiate, acestea își desfășurau activitatea lunar, în satele care formau respectivul cerc cultural, sub formă de ședințe intime, destinate perfecționării dascălilor, și ședințe publice care aveau ca scop educarea sătenilor prin conferințe populare cu subiecte variate dar care prezentau interes practic, moral și instructiv. Pentru supravegherea și orientarea dascălilor, Casa Școalelor a înființat un serviciu de controlori-conferențieri format din scriitorii G. Coșbuc, Al. Vlahuță, M. Sadoveanu și Șt.O. Iosif, folcloristul A. Gorovei, dr. A. Iliescu, învățătorii I. Ciocârlan și N. Apostolescu, preoții Diaconescu și Iordan. Deși nu avem certitudinea prezenței lui G. Coșbuc și a lui Al. Vlahuță în județul Bacău, în 1902, unde erau așteptați „să-i inițieze pe învățători pentru a ține conferințe înaintea țăranilor”, știm, cu certitudine, că alți reprezentanți ai Casei Școalelor, precum M. Sadoveanu, T. Duțescu Duțu, A. Iliescu, I. Ciocârlan și preotul Iordan, au participat la activitățile cercurilor culturale de la Buhoci, Căiuți, Mândrișca, Răcăciuni, Borșani, Negoiești și Cornățel.

Alături de celelalte forme de educație populară, sprijinite de Casa Școalelor, un rol important l-au avut **școlile de adulți** care au apărut ca o necesitate obiectivă determinată de numărul mare de analfabeți și de starea de înapoiere culturală a oamenilor de rând. Deși existau preocupări pentru educația adulților încă din deceniul patru al secolului al XIX-lea, înființarea școlilor de adulți s-a realizat prin *Legea asupra învățământului primar și normal primar* din 1896 și au fost organizate pe baza *Regulamentului pentru școlile de adulți*, din 1904⁸¹. Acestea funcționau cu două secții (analfabeți, știutori de carte) iar predarea se făcea după programa școlii primare. La terminarea cursurilor, adulții obțineau un certificat care echivala cu cel de absolvire a școlii primare. La nivel național, documentele atestă o creștere rapidă a acestor instituții, de la 171, în 1899, la peste 2.000, în 1904, după care urmează o perioadă de declin, cauzată de evenimentele din 1907. În

⁸¹ C. Hamangiu, *op.cit.*, vol. III, p. 2364, 3098-3102.

privința cifrei de școlarizare, aceasta a crescut de la 11.934 cursanți, în 1902, la peste 56.678, în 1909. Fiind un mijloc eficient de luptă împotriva analfabetismului, școlile de adulți au dus la o creștere a numărului știutorilor de carte de la 1.032.475, în 1899, la 2.242.868 în 1912, determinând scăderea analfabetismului de la 78%, în 1899, la 60,7%, în 1912, adică cu 17,3%⁸². În condițiile în care, în 1895, județul Bacău avea mai puțin de 10% știutori de carte, adică 16.790 la o populație de 172.496 locuitori⁸³, revizorul școlar Toma C. Tăbuș cerea directorilor de școli, pe 15 ianuarie 1899, „să deschidă cursuri de adulți, pentru bărbați, care să se desfășoare de două ori pe săptămână”⁸⁴. Datorită implicării responsabile a dascălilor băcăuani, s-au remarcat prin rezultatele obținute școlile de adulți din: Bacău, Berbinceni, Buhoci, Bijghir, Cașin, Dămieniști, Racova, Bâlca, Tescani, Dofteana, Tg. Trotuș, Cleja, Poduri, Răcăciuni, Văsiești. Întrucât analfabetismul era mai mare în rândul femeilor, pregătirea acestora s-a făcut în cadrul școlilor de adulte, în mediul urban, și prin **șezătorile satești**, în mediul rural. Orașul Bacău este printre primele orașe din țară, alături de Tg. Neamț și Filiași, unde s-a înființat o școală de adulte în anul școlar 1902-1903⁸⁵. Pe lângă activitatea practică desfășurată, șezătorile au „asigurat nevestelor și fetelor, prin conferințe și lecturi, cunoștințe de literatură, medicină, istorie, geografie, economie, igienă, agricultură și drept civil”. Casa Școalelor a sprijinit atât dotarea bibliotecilor cu cărți utile, cât și activitatea practică (croitorie, țesătorie) prin acordarea de împrumuturi, fără dobândă, pentru procurarea instrumentelor necesare. *Raportul Casei Școalelor*, din 1903, apreciază favorabil șezătorile băcăuane unde „s-au citit cărți folositoare și s-au dat sfaturi bune despre creșterea copiilor, îngrijirea casei și prepararea mâncărilor care au fost primite cu dragoste de sâtence”. De altfel, în primul deceniu al secolului al XX-lea, județul Bacău era între primele 10 județe ale țării privind educația populară prin șezători satești⁸⁶.

Având în vedere îngrijorarea lui Spiru Haret față de „mersul rapid al populațiunii rurale spre ruină și degenerare morală”, datorită consumului excesiv de alcool, Casa Școalelor s-a implicat, activ, în **lupta împotriva alcoolismului**. Drept urmare, în 1899, administratorul instituției, Christu Negoescu, informa Ministerul Instrucțiunii Publice asupra acestui demers cu

⁸² Maria Itu, *Forme instituționalizate de educație populară în România 1859-1918*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 188, 196, 198.

⁸³ Ortensia Racoviță, *op.cit.*, p. 62-63.

⁸⁴ Arhivele Naționale Bacău, *fond Școala Generală Băsești*, d. 1/1896, f. 192.

⁸⁵ Maria Itu, *op.cit.*, p. 198.

⁸⁶ „Buletinul Oficial...”, anul VIII, vol. X, nr. 219, din 1 noiembrie 1903, p. 3796.

puternice implicații social-educative: „Una din chestiunile care preocupă pe cei chemați să îngrijească de buna stare a populațiunii, în toate țările, este și chestiunea alcoolismului. Printre numeroasele mijloace de combătut răul acesta, s-a constatat că cel mai eficace este lupta prin intermediul școlii”⁸⁷. Lupta împotriva alcoolismului a fost coordonată de o comisie formată din A.D. Xenopol, dr. Al. Obregia și Christu Negoescu. Bibliotecile școlare și populare au fost dotate cu broșuri din colecția „Biblioteca antialcoolică”, scrise pe înțelesul tuturor, între care menționăm: *Carte contra beției* de Gh. Tiron, *Beția prăpădește trupul și sufletul* de Z.C. Arbore, *Catechismul antialcoolic* de G. Murgeanu, *Prăbușirea corpului omenesc* de G.D. Spineanu etc. Acestea au fost însoțite și de tablouri adecvate, precum: *Ce ajunge omul și copiii lui din beție*, *Organele corpului omenesc nealcoolizate în comparație cu cele alcoolizate*, *Unde duce beția și Urmările beției*. În lupta împotriva alcoolismului, dascălii băcăuani au folosit mijloace educaționale diverse, pentru „a sustrage sătenii de la obiceiul de a petrece timpul liber prin cârciumi”, precum: exemplul personal, predici la biserică, conferințe populare, mijloace audio-vizuale (gramofon, lanterna magică).

Concluzie

O privire generală asupra măsurilor întreprinse de Casa Școalelor, în multiple direcții (construirea de localuri școlare, asigurarea materialului didactic necesar, ridicarea prestigiului cadrelor didactice, sprijinirea elevilor săraci, educația sătenilor etc.), conduce la o serie de concluzii cu privire la caracterul și statutul social al acestei instituții, necesitatea ei fiind impusă de condițiile vitrege în care se dezvoltă învățământul în acea perioadă. Casa Școalelor a fost, în primul rând, o instituție cu caracter economic, realitate confirmată de scopul pentru care a fost înființată – construirea de clădiri școlare și centralizarea unor surse de venit care să asigure progresul școlii românești. Caracterul ei economic a fost subordonat, însă, celui de instituție de învățământ și cultură prin antrenarea intelectualității în educația populară a sătenilor. Așadar, este pe deplin îndreptățită caracterizarea acesteia ca unitate economică, organizatorică, pedagogică și culturală, preocupări care se regăsesc, în mod sugestiv, în denumirea de Casa Școalelor.

⁸⁷ Aurel Alecsandrescu-Dorna, *op.cit.*, p. 77-86.

**Clădiri școlare „tip Spiru Haret” construite, în orașul Bacău,
după planul-tip elaborat de Casa Școalelor**

Școala Gimnazială „Al. I. Cuza” Bacău (fosta Școală de Băieți Nr. 2).

Ansamblul Folcloric „Busuiocul” Bacău (fosta Școală de Fete Nr.1)

TRADIȚIE ȘI CONTINUIATE. UN SECOL DE PRESĂ BISERICESCĂ ÎN ARHIEPISCOPIA ROMANULUI ȘI BACĂULUI (1924-2024)

*Aurel Florin Țuscanu**

Tradition and continuity. A century of church press in the Archdiocese of Roman and Bacău (1924-2024)

Abstract

Although there were several attempts of publishing some religious papers and newspapers in the Roman Episcopate at the beginning of the 20th century, the first official, high-quality and consistent publication of the Diocese was „Cronica Romanului”, published with the blessing of Bishop Lucian Triteanu (the first number appeared in October 1924). The publication appeared monthly, and in 1950 it was stopped by the communist regime.

From the beginning, the diocesan periodical of the clergy wanted to be a newsletter. In each issue of the periodical there were theological studies of great depth and diversity, from the much-disputed issue of the calendar, to Christian morality, the traditions and innovations of the Orthodox faith, the fight against sectarianism, Christian solidarity, modernism in the Church, and the dynamism of the Church.

The themes addressed concerned the clergy and the church-goers belonging to the Diocese of Roman. Thus, we can discover themes which are in nature cultural, pastoral and missionary, administrative and domestic; some theological topics related to dogmatics, morals, liturgy, homiletics, church music, church history, Christian art, canon; as well as all the decisions and administrative acts of the Diocesan Chancellery – orders, circulars, pastoral letters of the hierarchs, and church chronicles.

After four decades of absence from the cultural and missionary life of the eparchy, through the diligence of the holy Archbishop of Roman and Bacău, Ioachim, the publication of the eparchial journal was resumed starting August 2001, keeping the same title, and New Series.

Thus, „Cronica Romanului” remains over time a historical guide for anyone passionate about books, and the past of the Church and the Romanian nation; a source of information, which this year celebrates a century of existence; a publication with tradition and continuity.

* Preot dr., Arhiepiscopia Romanului și Bacăului. Textul a fost publicat într-o formă mai extinsă în volumul Congresului Internațional de Istorie a Presei, Ediția a XII-a, cu tema „190 de ani de presă în spațiul de limbă română (1829-2019), Universitatea „Al.I. Cuza” Iași, 12-13 aprilie 2019.

Keywords: *Romanian Episcopate, church press, „Cronica Romanului”, eparchial journal.*

Cuvinte cheie: *Episcopia Romanului, presa bisericească, „Cronica Romanului”, Buletin eparhial.*

Preliminarii. Începuturile presei bisericești românești.

În panopia bogată și diversificată a periodicelor românești din secolul al XIX-lea și prima decadă a secolului al XX-lea, un loc aparte îl ocupă presa bisericească, ca efect al dezvoltării învățământului teologic românesc, care cunoaște o mare înflorire în această perioadă, iar presa bisericească devine acum un mijloc de catehizare și de misiune creștină, prin clerici competenți, ce alcătuiau o adevărată elită a unor eparhii din țară, sub îndrumarea cărora încep să apară un număr semnificativ de publicații și periodice cu caracter eclesastic¹.

În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-a făcut simțită îmbunătățirea vieții cultural religioase a clerului ortodox român, motiv pentru care s-a avut în vedere necesitatea apariției unor publicații religioase, care să informeze clerul și să promoveze cultura și credința în rândurile credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române².

La 01 octombrie 1868, apare la Iași, cu binecuvântarea mitropolitului Calinic Miclescu, „Foaia oficială bisericească a Sfintei Mitropolii (a Moldovei)” (apariție bilunară), vreme de patru ani, până la 1 ianuarie 1872, sub conducerea lui Constantin Ciudin și a administratorului M. Stamatî.

La 1 aprilie 1882, tot la Iași apare bilunar, la 1 și 15 ale lunii, ziarul eclesastic și literar „Deșteptarea”, până la 01 februarie 1886, un număr de 93 exemplare. Trebuie să menționăm faptul că, colectivul redacțional era format dintr-un grup de preoți „certați cu disciplina bisericească”, sub îndrumarea profesorului de drept de la Universitatea din Iași, cunoscutul avocat Gh. Mârzescu³.

¹ Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, *Publicațiunile periodice Românești (ziare, gazete, reviste). Descrierea bibliografică. Catalog alfabetic*, tom. I, 1820-1906, București- Leipzig- Viena, 1913, XXIII + 812 p; tom. II, 1907-1918, București, 1969, XXIII+ 869 p, (tomul II redactat de George Băiculescu, Georgeta Răduică și Neonila Onofrei); Onisifor Ghibu, *Ziaristica bisericească la români. Studiu istoric*, Sibiu, 1910, 148 p; Nicolae Iorga, *Istoria presei românești de la primele începuturi până la 1916*, București, 1922, 168 p; Gabriel Cocora, *Câteva precizări și adăugiri cu privire la începuturile periodicelor românești*, în rev. „Glasul Bisericii”, an. XIX, nr.3-4/ 1960, p.215-228; Petcu Marian (coordonator), *Istoria jurnalismului din România în date, Enciclopedie cronologică*, Iași, Editura Polirom, 2012, 1414 p.

² Gheorghe Burcă, *Publicații periodice religioase din secolul al XIX-lea din Moldova*, în rev. „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, Anul LII, nr. 1-2, (ianuarie- februarie)/1976, p. 56.

³ Pr.Prof.Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, 1997, p. 301.

La 01 iulie 1882, apăsarea lunar la Cernăuți, jurnalul bisericesc literar numit sugestiv „Candela”, având o apariție neîntreruptă până la 08 august 1914 (384 de numere și 23.856 pagini), sub conducerea redactorilor V. Mitrofanovici și I. Vorobchievici (1882), cărora li s-au adăugat: A. Berariu (1883), Emilian Voiuțchi (1896), Al. Monastirschi (1901) și A.A. Monastirschi (1905). Conținutul revistei era foarte bogat și diversificat, cu articole și studii temeinic întocmite, în limba română și limbi slave, de către erudiții teologi și renumiții profesori universitari de la Cernăuți⁴.

Pentru a contracara lucrarea negativă a ziarului „Deșteptarea”, care aducea deservicii Bisericii Ortodoxe, mitropolitul Moldovei Iosif Naniescu a încredințat profesorilor Constantin Erbiceanu și Dragomir Demetrescu, de la Seminarul Veniamin din Iași, misiunea de a redacta o nouă publicație intitulată „Revista Teologică”. Primul număr apare la 25 martie 1883, iar ultimul număr la 18 ianuarie 1887 (apariția fiind săptămânală), în cei patru ani însumând 193 de numere, cu 1543 pagini⁵.

Tot în Moldova, dar de această dată la Galați, a apărut o nouă publicație lunară intitulată: „Biserica și Școala”, începând cu 1 septembrie 1889, până la 15 septembrie 1891, cu o întrerupere până la 15 ianuarie 1893, după care va continua să apară până la sfârșitul anului 1894, sub conducerea profesorului D. Stănescu, autorul unor lucrări de Istorie bisericească. După o scurtă întrerupere timp de trei ani, revista a reapărut din februarie până-n decembrie 1897, sub conducerea redactorului Ioan Hasnaș⁶.

Tot la Iași apare o nouă revistă bisericească și didactică intitulată „Viitorul”, o publicație bilunară, începând cu 1 septembrie 1898, până în anul 1916, după care va continua să apară la București până în anul 1942. De la apariția sa și până la 15 august 1901, revista a apărut în 72 numere, 584 pagini, sub conducerea unui comitet redacțional condus de D.G. Boroianu și Prof. Vasile Oiaga de la „Seminarul Veniamin” din Iași⁷.

După cum vedem, aceste opt publicații periodice bisericești au apărut în Moldova în cea de-a doua decadă a secolului al XIX-lea, cu unele întreruperi cauzate de împrejurările dificile de editare și imprimare a gazetelor și ziarelor. Chiar dacă nu toate și-au atins scopul, nu toate au avut o apariție îndelungată, nu toate s-au impus în epocă cum au reușit să o facă:

⁴ Gheorghe Burcă, *Publicații periodice religioase din secolul al XIX-lea din Moldova*, în rev. „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, Anul LII, nr. 1-2 (ianuarie- februarie)/1976, p. 56.

⁵ Pr.Prof.Dr. Mircea Păcurariu, *op.cit.*, p. 301.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Gheorghe Burcă, *Publicații periodice religioase din secolul al XIX-lea din Moldova*, în rev. „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, Anul LII, nr.1-2, (ianuarie- februarie)/1976, p. 56.

„Ortodoxul”, „Revista Teologică”, „Viitorul” și „Candela”, toate publicațiile amintite au același merit, că au izbutit să imprime o notă nouă presei bisericești de la noi. Chiar și cele mai modeste foi parohiale, gazete, sau buletine eparhiale, au avut meritul de a deschide calea valoroaselor publicații periodice apărute după 1918⁸.

Revista clerului eparhial „CRONICA ROMANULUI”. Considerații generale

Având convingerea că toate publicațiile periodice bisericești amintite anterior sunt astăzi de un real folos cercetătorilor și istoricilor, precum și clericilor interesați de trecutul bisericii noastre, în cele ce urmează, ne vom opri asupra unei reviste eparhiale, cu o apariție lunară vreme de mai bine de un sfert de secol, intitulată sugestiv „Cronica Romanului” (1924-1950), având în vedere că subiectul nu a fost cercetat din această perspectivă decât tangențial, în câteva lucrări de specialitate⁹, iar anul acesta se împlinesc o sută de ani de la apariția primului număr.

La începutul secolului XX au existat câteva încercări de editare a unor foi și gazete religioase în Episcopia Romanului, dar prima publicație periodică oficială, de înaltă ținută și consistență a Eparhiei a fost cu

⁸ Pr.Prof.Dr. Mircea Păcurariu, *op.cit.*, p. 303; Societatea „Ocotirea”, a clerului din Mitropolia Moldovei, a publicat la Iași, revista „ORTODOXUL”, redactată de pr. Teodor Ghiga (1910-1913); revista „CANDELA” de la Cernăuți apare din 1882 până în 1946, cu o întrerupere în perioada primului război mondial; revista „VIITORUL” apare la Iași din 1898 până în 1916, apoi va continua după primul război mondial să apară la București; „REVISTA ORTODOXĂ” apare în perioada 1912- 1916, redactată de un comitet din care făceau parte distinși teologi ai vremii.

⁹ Ileana Stanca Desa; Dulciu Morărescu; Ioana Patriche, *Publicațiile periodice românești (ziare, gazete, reviste)*. Postfață de Gabriel Ștrempel. Tom. III. Catalog alfabetic: 1919-1924. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987, p. 206; Ileana Stanca Desa; Dulciu Morărescu; Ioana Patriche, *Publicațiile periodice românești (ziare, gazete, reviste)*. Prefață de Prof. dr. Gabriel Ștrempel, membru de onoare al Academiei Române, directorul Bibliotecii Academiei Române. Tom. IV. Catalog alfabetic: 1925-1930. București: Editura Academiei România, 2003, p. 398-400; Gabriel Cocora. *Câteva precizări și adăugiri cu privire la începuturile periodicelor românești*, în rev. „Glasul Bisericii”, an. XIX, nr. 3-4, 1960, p. 215-228; Scarlat Porcescu. *Episcopia Romanului*, Roman, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1984, p. 327-328; Mircea Păcurariu, *op.cit.*, p. 298-304; Titlul acestei publicații, „CRONICA ROMANULUI”, care se dorea a fi „Buletinul Clerului Eparhial din Episcopia Romanului”, a fost ales sugestiv de către inițiatorii și redactorii ei (între aceștia amintim pe ctitorul publicației, episcopul Romanului Lucian Triteanu, care în anul 1924, a dat binecuvântarea pentru tipar), după titlul lucrării monografice a episcopului academician Melchisedec Ștefănescu, *Chronica Romanului și a Episcopiei de Roman*, 2 vol., București, 1874-1875, IV + 352 p. (vol.I) , VI + 239 p., (vol. II).

certitudine „Cronica Romanului”, apărută cu binecuvântarea episcopului Lucian Triteanu, în cel de-al doilea an al arhipăstoriei sale la Roman (primul număr apare în octombrie 1924), revista fiind desființată apoi de cenzura regimului comunist în anul 1950¹⁰, fiind mai apoi reluată editarea și tipărirea cu același titlu (Serie nouă), prin osârdia PS Ioachim Băcăoanu, Episcop vicar al Episcopiei Romanului (în prezent arhiepiscop al Romanului și Bacăului), începând cu luna august 2001.

Revista eparhială a clerului și-a dorit dintru început a fi un buletin informativ, lucru ce reiese din mesajul ierarhului care o recomandă tuturor „fiilor săi duhovnicești” astfel: *„Am crezut necesară și de a noastră imperioasă datorie, să edităm acest buletin oficial al eparhiei noastre, în care să fie publicate toate actele oficiale, predicile care se vor rosti de către clerici, producțiile literare eclesiastice. Caracterul este propriu bisericesc, iar scopul revistei constă în aceea de a înștiința și a edifica clerul și poporul român ortodox asupra tuturor intereselor spirituale ce au o strânsă legătură cu societatea”*¹¹.

În fiecare număr al revistei descoperim studii teologice de mare profunzime și diversitate, de la problematica mult disputată a calendarului, la morala creștină, tradițiile și inovațiile din cultul ortodox, combaterea sectarismului, solidaritatea creștină, modernismul în Biserică, dinamismul Bisericii, arta creștină, educația creștină a copiilor, literatura ca factor de educație.

Difuzarea revistei eparhiale către parohii, schituri, mănăstiri, dar și către persoane particulare interesate, se făcea prin intermediul Poștei Române, (abonamentele fiind anuale), iar multe dintre numerele publicației poartă până în prezent pe coperta lor, adresele abonaților și timbre poștale, doar preoții o puteau ridica lunar și de la Oficiul Protoieriei de care aparțineau.

În biblioteca eparhială de la Roman se păstrează întreaga colecție a acestei publicații periodice (1924-1950), iar la parohiile din jurisdicția canonică a vechii Episcopii a Romanului (în prezent această Eparhie fiind ridicată la rangul de: „*Arhiepiscopia Romanului și Bacăului*”, începând cu anul 2009), în bibliotecile parohiale, se găsesc parte din reviste, numere dispersate, abonamentele parohiale fiind obligatorii pe atunci la toate

¹⁰ Prima gazetă a clerului din Episcopia Romanului, cu o apariție scurtă în anul 1913, apărută cu binecuvântarea episcopului Teodosie Atanasiu, ierarh cult care a susținut și încurajat activitatea Cercurilor cultural-misionare, tipărind și o gazetă bisericească numită „Vocea Episcopiei Romanului”; vezi Scarlat Porcescu, *op.cit.*, p. 327-328.

¹¹ *Cronica Romanului*, Anul I, nr 1, oct. 1924, p. 3

parohiile, schiturile și mănăstirile din cuprinsul Eparhiei¹².

Personal, am intrat în posesia unui număr de douăzeci de reviste „Cronica Romanului”¹³, numere dispersate, din colecția pr. Ioan Paroșanu, parohul bisericii din Ruginoasa-Neamț, prin bunăvoința urmașilor săi. Majoritatea poartă adresa destinatarului și timbre poștale cu valoare de 25 bani, emise de Poșta Română, dovadă că distribuirea revistei se făcea prin intermediul poștei.

În cei 26 de ani de apariție continuă (1924-1950), „Cronica Romanului” a fost imprimată în mai multe tipografii locale din urbea mușatină, așa cum se poate vedea pe copertă, sub linia de chenar: în primul deceniu (1924-1934) revista a fost imprimată în „*Tipografia Beram-Tatăl*” din Roman, după care a fost imprimată la „*Tiparul și Legătoria Școalei de Arte și Meserii Gr. II Roman*” (începând cu anul XI/ 1934), iar din 1937 la „*Tipografia Liceului Industrial – Roman*”.

Pe toată perioada apariției acestei reviste eparhiale, în scaunul episcopal de la Roman s-au succedat patru ierarhi: primul dintre aceștia, episcopul Lucian Triteanu, considerat și ctitorul publicației, a păstorit din 1924, până la îndepărtarea sa din scaunul vlădicesc de către regimul totalitar, în august 1947, urmat de locotenentul de episcop al Romanului, Partenie Ciopron (fost episcop al Armatei), din august până în decembrie 1947; apoi arhiereul Ilarion Băcăoanu, lt. de episcop (decembrie 1947- august 1949) și Teofil Herineanu, episcop al Romanului și Hușilor (1949-1957)¹⁴.

Potrivit unor apeluri repetate ale Centrului Eparhial, precum și din îndemnurile venite din partea redacției, care le putem descoperi în paginile revistei, putem constata eforturile mari făcute de administrația eparhială pentru a putea susține financiar apariția revistei, pentru distribuirea ei la toate

¹² „Cronica Romanului”, anul III, nr.6/ 1926; Structura Eparhiei Romanului este oglindită în paginile revistei: astfel, Episcopia Romanului avea sub jurisdicție canonică 4 județe: Roman, Bacău, Putna și Tecuci, cu un total de 447 de parohii, 2 mănăstiri (Giurgeni și Bogdana) și 13 schituri, organizate în 51 Cercuri pastorale, iar acestea arundate la 9 protopopiate: 1. Jud. Roman: Circa I Roman și Circa II Siret, cuprinzând 10 cercuri pastorale; 2. Jud. Bacău, Circa I Bacău, Circa II Troțuș, cu 15 cercuri pastorale; 3. Jud. Putna, Circa I Focșani, Circa II Mărășești, Circa III Vrancea, cu 14 cercuri; 4. Jud. Tecuci, Circa I Tecuci, Circa II Zeletin, cu 12 cercuri pastorale.

¹³ Din colecția Pr. Ioan Paroșanu, am reușit să recuperez următoarele numere ale publicației „Cronica Romanului”: Anul III, nr.6/ 1926; Anul IV, nr.10/1927; Anul V, nr.9/1928; Anul VI, nr.8/ 1929 și 9/1929; Anul VII, nr.5/1930, nr.6-7/ 1930; Anul X, nr.6-7/ 1933, nr.8/1933; Anul XI, nr.2/1934; Anul XIV, nr.4/1937; Anul XXIII, nr.1-2/ 1947; Anul XXIV, nr.1-8/1948, nr.11-12/1949; Anul XXV, nr.11-12/ 1949.

¹⁴ Scarlat Porcescu. *op.cit.*, p. 327-328.

parohiile, schiturile și mănăstirile din subordine, vedem de asemeni strădaniile făcute pentru a înlătura unele neajunsuri, solicitând adesea abonaților să achite la termen costurile, dorința de a îmbunătăți calitatea și conținutul materialelor publicate, dar și a condițiilor de imprimare.

O analiză tematică a textelor publicate în „Cronica Romanului”

Temele abordate în paginile acestei reviste teologice sunt cu tematică specifică celor cărora li se adresa, adică clerului și credincioșilor Eparhiei Romanului. Astfel, descoperim teme pastoral-misionare, administrativ-gospodărești, culturale, unele subiecte teologice ce țin de dogmatică, morală, liturgică, omiletică, muzică bisericească, istoria bisericii, arta creștină, drept canonic, precum și toate deciziile și actele administrative ale Cancelariei Eparhiale: ordine, circulare, scrisori pastorale ale ierarhilor, cronică bisericească, numiri-transferări, hirotonii-hirotessii (acordări de ranguri bisericești), pedepse date de către Consistoriul Eparhial, donații, mulțumiri, ceremonii, aniversări-comemorări, anunțuri, reclame la magazinele bisericești ș.a.

În fiecare număr al revistei, de regulă, găsim câte o *predică (omilie)*, multe dintre ele fiind semnate de către arhiepiscopul vicar al Episcopiei Romanului, Ilarion Mircea Băcăoanu (care folosea și pseudonimul Irineu), Ic. Gr. Popescu-misionarul eparhial, Pr. consilier Gh.V. Butnariu, pr. I.V. Pascu, Pr. I. Gotcu, Pr. Alex. Cosma, Pr. I. Vornicelu, Pr. Cons. Gh. Manoliu, Pr.Cons. Ioan Bucevschi, Pr.Insp.eparhial Gh. Zaharescu, Pr. Nicolae Burlacu - insp. eparhial, pr. Ermil Bărbieru-protopop de Roman ș.a.

Majoritare sunt articolele și studiile teologice, care prezintă cititorilor Învățătura de credință ortodoxă (*Catehismul*), apoi problemele dogmatice precum: Dogma Sf. Treimi, Sf. Taine, Ierarhia bisericească, Mariologia, Biserica ș.a. Problemele de morală creștină, deasemeni, sunt frecvent tratate în articole precum: Familia creștină, Conștiința și Învierea Domnului, Triumful binelui, Îngrijirea și educația copiilor, Curăția și castitatea ș.a.¹⁵

„*Povățuirile religio-morale*” adresate credincioșilor de către ierarhul locului (episcopul Lucian Triteanu, arhiepiscopul Ilarion Băcăoanu, episcopii Partenie Ciopron și Teofil Herineanu), precum și *actele oficiale* emise de Cancelaria Eparhială, hotărârile lunare luate în cadrul Permanențelor (hirotonii, transferuri, hirotessii, dar și pedepse ce au fost dispuse clericilor prin Consistoriul Eparhial, ocuparea parohiilor vacante, aniversări-

¹⁵ Anul IV, nr.10/1927; Anul V, nr.9/1928; Anul VI, nr.8/ 1929 și 9/1929; Anul VII, nr.5/1930, nr.6-7/ 1930; Anul X, nr.6-7/ 1933, nr.8/1933; Anul XI, nr.2/1934.

comemorări, conferințe preoțești, recenzii la noile apariții editoriale, cronică lunară, presa bisericească), toate acestea sunt nelipsite din cuprinsul revistei.

O altă categorie de subiecte dezbătute în paginile revistei este aceea a problemelor de *drept canonic*, sau *drept bisericesc*. Circularele și pastoralele ierarhilor, precum și hotărârile Cancelariei, cuprind norme ce privesc relațiile clerului cu credincioșii, pe de o parte, dar și cele dintre preoți și ierarhi pe de altă parte; având temeiuri în Sf. Scriptură, Sf. Tradiție și Canoanele Bisericii Ortodoxe.

Alte aspecte tratate țin de *rânduielele liturgice*: administrarea tainei botezului, înmormântarea pruncilor, pastorația bolnavilor, ierurgiile bisericești, oficierea Sf. Liturghii în împrejurări excepționale; unele probleme legate de *educație și învățământ teologic*, din activitatea Seminarului „*Sfântul Gheorghe*” și a Școlii de Cântăreți bisericești, care activau sub tutela Episcopiei, toate acestea sunt des întâlnite în paginile publicației.

Apreciind rolul *conferințelor preoțești* în cadrul Cercurilor pastoral-misionare din cuprinsul Eparhiei sale, episcopul Romanului Lucian Triteanu a susținut și a urmărit îndeaproape activitatea acestora, rolul lor fiind acela de „*luminare a norodului*”, ierarhul stabilind programul anual al acestor întâlniri, tematica ce urma a fi dezbătută, participând personal la unele întâlniri, iar cele mai bune conferințe erau publicate în revista eparhială.

Concluzii

Diversitatea temelor dezbătute, fie teologice, culturale, sau sociale, care frământau viața bisericească din Episcopia Romanului în prima jumătate a secolului XX, perioadă în care a apărut revista clerului eparhial „*Cronica Romanului*”; toate informațiile documentare, literare și liturgice publicate, pun în lumină frumoasele preocupări ale preoților din Moldova, precum și unele realități ale vieții sociale și culturale din parohiile arondate, sau din viața monahală, din mănăstirile și schiturile eparhiei.

Aprecierile făcute anterior asupra tematicii revistei sunt doar o încercare de a stârni interesul și de a pune la îndemâna celor care doresc să cunoască mai îndeaproape unele realități ale vieții bisericești, implicarea Bisericii în activitățile cultural-educative, social-filantropice, pastoral-misionare, precum și aportul clerului și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române la progresul cultural, moral și social al țării.

Pentru materialul bogat și bine documentat pe care îl regăsim în studiile și articolele tipărite în această publicație eparhială, pentru cronică bisericească, pentru predicile consistente și literatura religioasă promovată constant în fiecare număr apărut, această revistă merită toată atenția noastră,

a clericilor și cercetătorilor, fiind un adevărat izvor de documentare, de cunoaștere și o sursă de informare, pentru o perioadă istorică mult frământată, de peste un sfert de secol, după Marea Unire de la 1918 și până la instaurarea regimului comunist și cenzurarea presei ortodoxe ¹⁶, atunci când a fost oprită editarea și tipărirea ei. Cu toate piedicile care le-a întâmpinat de-a lungul vremurilor potrivnice, „*Cronica Romanului*” rămâne peste timp, un ghid documentar pentru orice iubitor al cărții, al trecutului Bisericii și al neamului românesc.

PS Lucian Triteanu, episcop
al Romanului (1924-1947)

¹⁶ Începând cu anul 1948 apare cenzura revistelor teologice românești, prilej cu care descoperim că și „*Cronica Romanului*” era sub supravegherea organelor de Stat. La Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fondul Comitetului pentru Presă și Tipărituri, Dosarul nr.7/1949, la rubrica „*publicații religioase*”, apare și revista eparhială „*CRONICA ROMANULUI și HUȘILOR*” (cele două eparhii contopindu-se în 1949), publicația fiind lunară, tirajul-1200, nr. pagini-32, anual kg. 680. p.40; Ministerul Cultelor, Direcția a II-a, Tabloul publicațiilor periodice ale cultelor religioase din R. P. Română: la nr.13 în acest tabel apare Episcopia Romanului și Hușilor, revista „*CRONICA ROMANULUI*,” lunar, comitet, (redactor responsabil).

La Biblioteca Centrală Universitară din Cluj Napoca, 452087, am descoperit „*CRONICA ROMANULUI*”, Buletinul Episcopiei Romanului și Hușilor, Anul 1, 1950, Roman, Tipografia Arte Grafice, 21x14,5; Anul I, nr.1-7/ 1950, 96 p.(acesta fiind și ultimul număr al revistei).

Anul VI No. 9

Roman, Septembrie 1929

CRONICA ROMANULUI

REVISTA CLERULUI EPARHIAL

— APARE ODATĂ PE LUNA —

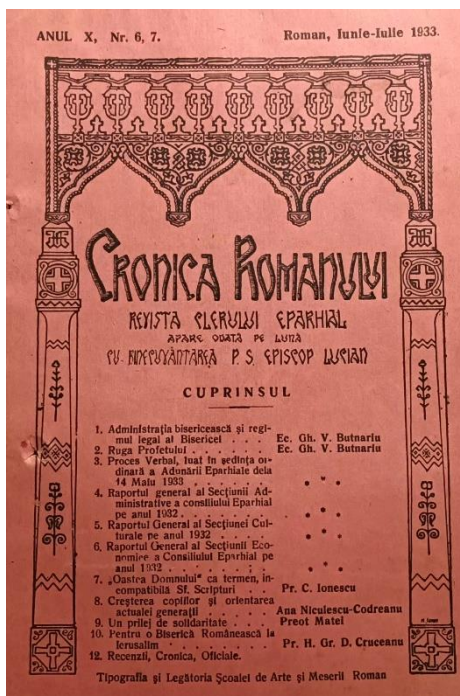
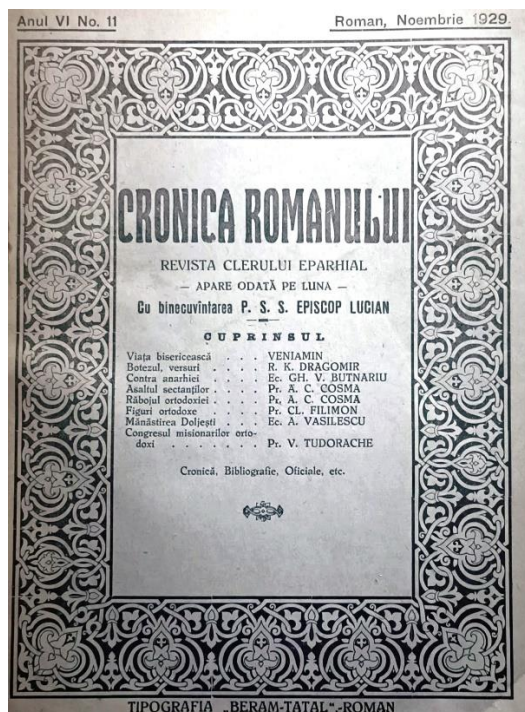
Cu binecuvîntarea P. S. S. EPISCOP LUCIAN

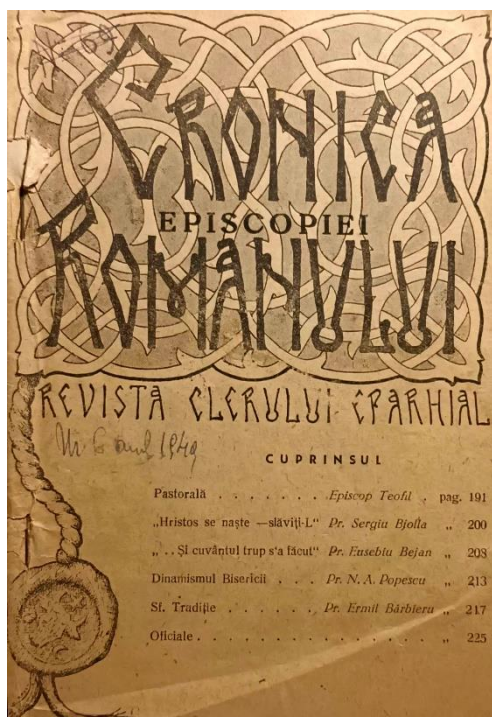
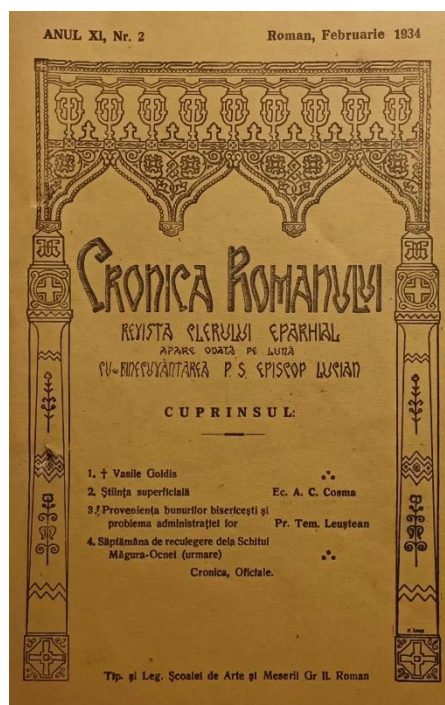
CUPRINSUL

<i>Săptămâna de reculegere dela Sft. M-re Bogdana:</i>	
Raportul P. C. Misionar Gr.	
Popescu către P. S. Episcop	
<i>Conferințele ținute:</i>	
De ce ne-am adunat aici?	Ic. GR. POPESCU
Se poate încreștina o parohie?	Ic. GR. POPESCU
Evanghelizare sau interiori- zare? 	Pr. C. G. VARTOLOMEI
Gânduri pastorale	Ic. I. V. PASCU
Cui slujim?	Pr. V. STOICA
Datorie și realitate	Pr. I. GOAGĂ
Odăjdiile părintelui Sofronie	Pr. C. R. CRIȘAN

TIPOGRAFIA „BERAM-TATAL”.-ROMAN

1940. MOINEȘTI – DENUNȚURI, CERCETĂRI, REZULTATE

*Alin Spânu**

1940. Moinești - denunciations, investigations, results Abstract

On August 20, 1940, the General Directorate of the Police sent to the Iași Police Inspectorate a denunciation regarding the situation in Moinești and requested the verification of what was reported. In Moinești it was said to be many communists, and many minorities with anti-Romanian attitudes, and the mayor and the police chief did not take any measures. An undercover agent was sent to Moinești to check what was reported; some facts have been confirmed, and others have not. In September 1940, a note brought other information from Moinești, especially from the communist environment, which were verified, and measures taken. Among other things, the mayor Constantin Pascalini resigned, and the head of the Police was moved to another city.

Keywords: *Bacău, Moinești, communists, Pascalini, denunciations, investigations*

Cuvinte cheie: *Bacău, Moinești, comuniști, Pascalini, denunțuri, cercetări*

Vara anului 1940 s-a transformat, brusc, într-un îngheț sufletesc atunci când, la 26 iunie 1940, URSS a remis un ultimatum României, cerând retrocedarea Basarabiei și Bucovinei de nord¹. Aceasta a fost prima dramă cu care regele Carol al II-lea și guvernul său s-au confruntat. Puțini știau, la data respectivă, că ultimatumul făcea parte din acordul secret al pactului Ribbentrop-Molotov (23 august 1939), prin care Germania nazistă și URSS și-au împărțit teritoriile și sferele de influență de la Marea Nordului la

* Facultatea de Istorie, Universitatea din București.

¹ Pentru mai multe detalii: Alexandru Moșanu, Ion Buga (coord.), *Anexarea Basarabiei în anul 1940 de către Uniunea Sovietică – o consecință directă a pactului Molotov-Ribbentrop*, Chișinău, 2002; Ioan C. Popa, *Fața nevăzută a agresorului. Pactul Ribbentrop-Molotov și urmările lui pentru România*, București, Editura Semne, 2017; Dorin Dușciac (selecție și traducere), *28 iunie 1940. Ocupația Basarabiei și a Bucovinei de nord de către URSS reflectată în presa internațională*, Chișinău, Editura Cartier, 2023; Daniela Șişcanu, *Justificarea unui rapt. Propaganda sovietică în slujba anexărilor teritoriale (1939-1940)*, București, Editura Militară, 2023.

Marea Neagră². Nici nu se stinseseră bine emoțiile pierderii Basarabiei, că Germania și Italia au invitat România și Ungaria la Viena pentru a „arbitra” un (pseudo)diferend. La 30 august 1940, într-un cadru diplomatic și pretins obiectiv, așa-zisul diferend s-a tranșat prin oferirea a 43.000 kmp din Transilvania către Ungaria³. Pierderea Cadrilaterului, negociată în august și finalizată la 7 septembrie 1940, nici nu a mai contat. În mai puțin de trei luni România a pierdut peste 33% din teritoriul național, fiind o victimă directă a înțelegerii dintre cele două mari puteri revizioniste. Urmarea firească a fost abdicarea regelui Carol al II-lea (6 septembrie 1940), cel care în februarie 1938 și-a asumat conducerea autoritară a țării, dar care în momentele critice a ales să cedeze, în loc să apere teritoriul național.

O dată cu aceste evenimente, în țară au început frământări, de la un spectru politic la altul. Comuniștii s-au agitat considerând că, după Basarabia și nordul Bucovinei, Armata Roșie va pătrunde în România și va instaura „raial” sovietic. Legionarii au protestat contra regelui Carol al II-lea, contra cedărilor teritoriale în est, dar nu au mai avut aplomb să critice și Dictatul de la Viena. În toată această bulversare structurile de apărare, ordine publică și siguranță națională au fost copleșite de problemele care afectau securitatea României. Cu toate acestea, fiecare caz în parte era analizat, documentat și rezolvat de către cei abilitați.

La 20 august 1940, Direcția Generală a Poliției – Direcția Poliției de Siguranță trimite către Inspectoratul Regional de Poliție Iași un denunț privind situația din Moinești (**Anexa 1**) și solicită „verificarea celor semnalate”⁴. La Iași, șeful Inspectoratului a citit și a adnotat: „Se va trimite un agent acoperit pentru a face mai întâi investigațiuni discrete. După înapoierea agentului se va delega și va ancheta la fața locului un ofițer”⁵.

Denunțul se referea la cei 2.500 de evrei din Moinești, considerați a fi un „mare și periculos focar de comuniști”⁶, deoarece făceau propagandă între locuitori și muncitorii din domeniul petrolifer. Cu toate dovezile

² Pentru mai multe detalii: Emilian Bold, Ilie Seftiuc, *Pactul Ribbentrop-Molotov*, Iași, Institutul European, 1998; Roger Moorhouse, *Alianța Diavolilor. Pactul lui Hitler cu Stalin, 1939-1941*, București, Meteor Press, 2019.

³ Pentru mai multe detalii: A. Simion, *Dictatul de la Viena*, București, Editura Albatros, 1996; Neagu Cosma, *Dictatul de la Viena (30 august 1940) – consecință a crimei organizate statal de către Ungaria și a colaboraționismului unor unguri din România*, Bravo Press, 1996; Cornel Grad, *Al doilea arbitraj de la Viena*, Iași, Institutul European, 1998.

⁴ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare: ANIC), *Colecția 50*, dosar 1705, f. 119.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, f. 120.

împotriva celor vinovați, autoritățile nu au luat nici o măsură. Primarul Constantin Pascalini era considerat un apărător al evreilor, pe care, indiferent de dovezi „i-a ferit și i-a pus la adăpost”⁷. În plus, a dispus ca la Poștă, unde era lipsă de personal, să fie angajați străjeri și premilitari evrei, care au luat copii după telegramele cu caracter militar. Unii evrei făceau spionaj militar și economic, având aparate de fotografiat, binocluri, hărți etc. și plimbându-se prin zonele unde aveau loc lucrări de fortificații și infrastructură petroliferă.

Inspectoratul Regional de Poliție Iași l-a delegat pe agentul acoperit nr. 1 să se deplaseze la Moinești la începutul lunii septembrie 1940 și să verifice toate datele denunțului. La 9 septembrie 1940 acesta a elaborat raportul cu rezultatele verificării (**Anexa 2**). Organizația comunistă locală era condusă de Ilie Grimberg, Isac Daniel („un instigator și propagandist comunist”⁸) și avocatul Solomon. Grimberg a fost acuzat de „manifestație ostilă contra statului”⁹ și trimis în lagăr, apoi eliberat, iar Solomon, arestat cu un aparat foto în zona fortificațiilor, a fost eliberat după 24 ore. Principalul „vinovat” a fost comisarul Popovici, șeful Poliției Moinești, aflat la post de 12 ani, care a întocmit actele în așa fel încât Grimberg și Solomon au putut fi considerați nevinovați sau vinovați de fapte mărunte și eliberați. Primarul și Popovici n-au dat curs, de-a lungul timpului, niciunei plângeri contra evreilor și au căutat „pe orice cale a le înăbuși”¹⁰.

Premilitarii nu au lucrat la Poștă, însă străjerii, creștini și evrei deopotrivă, au făcut de serviciu, dar nu se putea dovedi cine și dacă a făcut copii după unele telegrame. Starea de spirit a evreilor era „foarte decăzută”¹¹, mai ales după ce li s-au confiscat aparatele radio. Creștinii aveau un moral ridicat datorită schimbărilor guvernamentale și așteptau cu optimism noile numiri și acțiuni ale proaspătului executiv. Totuși, concentrații din județele Mureș și Ciuc aflați în zonă se arătau nemulțumiți că au stat sub arme un an și jumătate, apoi Transilvania de Nord-Vest a fost cedată „fără să se tragă nici un foc de armă”¹². Astfel, verificarea denunțului a dovedit temeinicia unor acuzații și netemeinicia altora.

La 22 septembrie 1940, Direcția Generală a Poliției revine cu o notă

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, f. 324.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, f. 325.

¹² *Ibidem*.

informativă către Inspectoratul Regional de Poliție Iași, al cărei subiect era tot situația din Moinești. De data aceasta sunt vizați Leon Argintaru, Lazăr Grunberg, Feighe Ferenstein și alții, toți din organizația comunistă locală, care ar fi „tolerată și sprijinită”¹³ de primarul Pascalini, comisarul Popovici și Petre Peltzer, administratorul moșiei Ghika-Comănești. Rezoluția scrisă pe adresa Direcției Generale a Poliției este mai lungă și mai explicită: „Se va da ordin special Dlui Șef al Poliției Bacău ca personal, prevăzut cu autorizația necesară percheziției, pe care trebuie să le facă la sediul și adresa celor indicați, să se ducă la fața locului și să acționeze cu un grup de polițiști aleși din Centrală. După această operațiune va lua declarații, dresa proces verbal, iar dosarul cu concluzii și raport va fi înaintat. Va căuta să-și pună oamenii de încredere care să urmărească mișcarea pe teren și să-l țină la curent. Se va raporta cazul și dlui prefect de județ”¹⁴.

Nota menționa că în Moinești comunismul „este în floare”¹⁵ și imediat după cedarea Basarabiei au fost arborate drapele roșii și s-a întocmit o „listă neagră” de români care trebuiau executați, în frunte cu preotul Dorneanu. Existau suspiciuni serioase că există ascunse arme și chiar un aparat TFF (la Marcovici). Comitetul comunist era alcătuit din: Grunberg (directorul Școlii israelite și șeful Lojei masonice), Ticman (magazin făină), Isac Daniel, Saferman (magazin fierărie) și Marcovici (magazin manufactură). Detalii despre ceea ce se întâmpla în localitate erau obținute de la preotul Dorneanu, avocatul Ștefănescu și ing. Stroescu (director al societății „Steaua Română”).

În urma anchetelor, comisarul Popovici a fost mutat la Poliția Bacău, iar primarul Constantin Pascalini și-a dat demisia la finalul lunii septembrie 1940. Cu toate acestea, personalitatea edilului merită să ne oprim puțin asupra sa. Constantin Pascalini era de profesie avocat, proprietar a două sonde și cumnat cu omul politic liberal Mircea Cancicov¹⁶. Evident, opțiunea politică era aceeași, iar funcția de președinte al PNL Moinești era

¹³ *Ibidem*, f. 323.

¹⁴ *Ibidem*, f. 320.

¹⁵ *Ibidem*, f. 321.

¹⁶ Mircea Cancicov (n. 24 august 1884, Bacău-d. 25 decembrie 1959, penitenciarul Râmnicu-Sărat) a absolvit Facultatea de Drept din București (1907) și a devenit avocat (1907-1934) și profesor la Catedra Finanțe a Facultății de Drept din București. S-a înscris în PNL, a devenit șef PNL Bacău (1932), fiind numit subsecretar de stat la Ministerul Agriculturii și Domeniilor (octombrie 1934-august 1936), ministru de Finanțe (august 1936-decembrie 1937 și februarie 1938-ianuarie 1939) și ministrul Economiei Naționale (mai-iulie 1940 și noiembrie 1940-ianuarie 1941). Arestat la 5 octombrie 1946, a fost condamnat în 1948 la 20 ani temniță grea pentru „crime de război”.

inclusă. În 1929 era primarul localității, în 1930 nu mai era primar, dar îl regăsim în Consiliul Județean Bacău, iar din mai 1931 era, din nou, edil; în 1932 este ales membru în Adunarea eparhială a Episcopiei Roman. La 4 decembrie 1936 demisionează din funcția de primar deoarece a devenit deputat (prin demisia lui Cristea Christoveanu, numit la Banca Națională), iar noul edil a devenit Alexandru Pascalini, fratele predecesorului, care va rămâne în funcție următorii trei ani. Tot avocat, Alexandru va fi numit comandantul Gărzii Naționale din plasa Muntele (august 1939), apoi va redeveni primar în perioada 1942-1944, iar în octombrie 1945 va fi numit de Ministerul de Interne organ de control în Moinești. Ziarul „Buna Vestire” din 26 septembrie 1937 a publicat un articol îndreptat contra celor doi frați Pascalini, considerați „cozi de topor”¹⁷. Una din cauze ar fi acuzația că Pascalini ar fi, de fapt, evrei, iar Constantin Pascalini ar fi afirmat într-o sinagogă: „Sunt mândru că-n sângele meu curge sânge evreesc”¹⁸. Altă acuzație a vizat împărțirea veniturilor comunei: Mișu Keila a arendat comerțul cu carne pentru 70.000 lei/an; taxa asupra făinii a primit-o Ițilică Daniil cu 45.000 lei/anual; taxa advalorem lui Iancu Leibovici; taxa varului lui Aizic Cozin pentru 7.000 lei/anual; taxele pentru spectacole și afișaj lui Ștrul Iancovici; șeful Serviciului sanitar dr. S. Scheril etc.

Constantin Pascalini devine din nou primar în perioada august 1939-septembrie 1940, apoi se mută la București. În luna mai 1941 este reprezentant general al intereselor „The Danube Oil Trading Company of Romania Ltd.”, iar în august 1941 este ales secretarul Consiliului de Administrație al societății „Moldonaphta”, care se ocupa cu industrializarea și comerțul cu petrol. La finalul războiului fostul primar de Moinești este administrator de supraveghere al societății Foresta Italo-Română (iulie 1945) și al Societății de Cultură Național-Liberală (noiembrie 1945). Numele Pascalini devine subiectul unui articol în cotidianul „Scânteia” din 17 ianuarie 1957, intitulat *Două afișe* și tipărit pe prima pagină. În esență, erau comparate două afișe electorale din Moinești, unul din perioada interbelică, celălalt din actualitate. Cel din interbelic menționa: „Votați pe Titel Pascalini, marele șef al organizației liberale din Moinești, vestitul binefăcător al moineștenilor...”. Realitatea de dincolo de afiș, a epocii respective, este explicată de Ion Tiță, un vechi petrolist din zonă: „Păi cine nu-l cunoaște aci pe «conu» Titel Pascalini? «Binefăcător», mai încape vorbă!

¹⁷ „Buna Vestire”, 26 septembrie 1937, p. 4.

¹⁸ *Ibidem*.

Zilnic își făcea sieși câte o binefacere. Nu era zi să nu ardă vreo afacere cu concesiuni de pământuri pentru «Concordia», ajutându-i pe capitaliști să jefuiască pe vreun țăran de câteva hectare și rotunjindu-și averea cu încă o sumă frumoasă. Că doar nu din vânt și-a înălțat coșcogeamitea căsoaie – una în Moinești, alta la București. Și mai ales era «specialist» în «binefaceri» cu prilejul alegerilor. Atunci devenea, ce mai calea-valea, filantrop sadea! Își avea mardeiașii lui, crâșmari ca alde Petre Ciortanu și Sporici din Văsiești sau ca Vasile Miron din Moinești și împărțea 3 bunuri cu care era foarte darnic: vinul, promisiunile și ciomăgelile. Și nu erau alegeri la care să nu găsească, împreună cu pretura, cine știe ce pretext pentru ca muncitorii pe care-i știa mai colțoși – fie ei din Moinești, Zemeș sau Lucăcești – să nu poată lua parte la votare: ori îi aresta, ori îi declara leproși, ori mai știu eu ce... De, alegeri, dragă Doamne! Erau însă și cetățeni cu care se avea bine și care îi susțineau cu miile la fiecare alegere: morții... Nu exista mort din Moinești sau din împrejurimi care să nu se scoale din cimitir în ziua alegerilor și să nu-l voteze pe Titel Pascalini... De aia i se și zicea: «deputatul cimitirelor»¹⁹. Dar, la data respectivă, Constantin Pascalini trăia în București, poate nu bine, dar nici foarte rău. Din documentele consultate nu rezultă să fi avut de-a face cu organele de represiune ale regimului comunist. A trăit destul de mult și a trecut la cele veșnice în octombrie 1986.

Anexa 1

Raport asupra inspecțiilor făcute în județul Bacău

În târgul Moinești, județul Bacău, locuiesc circa 2500 evrei, care sunt mare și periculos focar de comuniști, care au activat asiduu printre locuitorii și muncitorii atelierelor și schelelor de petrol ale societății „Steaua Română” încă din timpul guvernării Mareșalului Averescu²⁰, care din fericire pe

¹⁹ „Scânteia”, 17 ianuarie 1957, p. 1.

²⁰ Generalul Alexandru Averescu (n. 9 martie 1859, Ismail-d. 3 octombrie 1938, București) a deținut, printre altele, funcția de comandant al Școlii Superioare de Război (1894-1896), șeful Secției Operații din Marele Stat Major (1899-1904), ministru de Război (1907-1909), șef al Statului Major General (1911-1913), comandant al Corpului 1 Armată (1914-1916) și a Armatei a II-a (1916-1918). Prim-ministru în perioadele ianuarie-februarie 1918, martie 1920-decembrie 1921 și martie 1926-iunie 1927. Pentru mai multe detalii: Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu militarul, omul politic, legenda*, București, Editura Militară, 2005; Adriana Călugăru, *Alexandru Averescu – Activitatea politică din perioada interbelică*, București, Editura Rovimed, 2012.

atunci îi distrusese.

De doi ani și jumătate, profitând de ocazia că foștii guvernanți se ocupau în mod intens și exclusiv numai de românii care au făcut politică naționalistă, spre a ucide ideea națională cu desăvârșire, neglijând în totul pe comuniști, acești evrei, profitând de acest timp prielnic, s-au pus pe lucru nestingheriți și neurmăriți de nimeni și s-au organizat bine în aria comunismului, având protector pe primarul târgului, Constantin Pascalini, descendent iudaic, care fiind de 7 ani primar, i-a ferit și pus la adăpost, grație legăturilor ce are cu foștii miniștri ai Bacăului. În zadar s-au adus la cunoștința autorităților cazuri concrete despre acești evrei, care făceau și propagau comunismul cu legături intense, neputându-se lua nici o măsură contra lor, cauza fiind acest primar descendent iudaic, care anihila totul, dând ordin autorităților să nu fie urmăriți nici un evreu, în caz de neascultare vor fi dați afară din serviciu.

Un caz recent: a dat ordin Poștei din localitate să primească în serviciu străjeri și premilitari, ca să deprindă acest serviciu în locul celor care vor pleca la mobilizare. Acești evrei au luat copii după diverse telegrame ale armatei ce se află aici la fortificații și a liniilor telegrafice. Acești evrei umblă toată ziua cu aparate fotografice, binocluri, luând fotografii și planuri ale fortificațiilor, locul unde sunt fabricile de petrol, în cea mai mare parte aparținând evreilor și cunosc toate amănuntele acestei întregi regiuni eminentamente petroliferă și zonă de interes militar, Moinești. În interesul țării se cere o urgentă și secretă cercetare asupra acestui primar, care nu a satisfăcut obligațiile militare, precum și șeful Poștei, care au legături cu comuniștii evrei. Dovada evidentă este că primarul pune pe evreul Sami Iancu Klein să-i transcrie actele oficiale ale Primăriei la mașina de scris, iar șeful Poștei primește evrei în serviciu.

Pentru ca cererea să dea un rezultat satisfăcător și, în același timp, uluitor anchetatorilor pentru a fi descoperiți acești spioni, este de mare interes a fi trimiși în acest grav caz anchetatori străini de Ținutul Prut, unde acest primar are legături intime și familiare. Așa că este absolut necesar a fi trimiși în anchetă oameni cu mult devotament și dragoste de neam și țară, ca oameni din Statul Major, Serviciul Secret și din Siguranța Generală a Statului.

Cu deosebită stimă,

/ss/ Gh. Stanciu

Anexa 2**Dare de seamă
9 septembrie 1940**

Asupra activității informative desfășurată în comuna Moinești, județul Bacău, conform ordinului verbal din 5 septembrie 1940, referitor la activitatea organizației comuniste locale, a primarului Constantin Pascalini, a evreilor premilitari în serviciul poștelor, a evreului Sami Iancu Klein și a evreilor de la societatea „Steaua Română”, am constatat:

În comuna Moinești, fiind un centru evreiesc, este și o organizație puternică comunistă sub conducerea evreilor: Ilie Grimberg (care a fost arestat de curând pentru manifestație ostilă contra statului și internat în lagăr, însă fiindcă actele dresate de comisarul Popovici asupra materialului comunist găsit la acest individ, printre care s-au găsit și câteva cărți în limba germană și engleză, a dat interpretare în procesul verbal dresat că acest individ studiază aceste cărți și nu face propagandă comunistă; astfel, ajungând actele la destinație, individul a fost pus în libertate din lagăr; Isac Daniel, un instigator și propagandist comunist, dimpreună cu avocatul Solomon.

Acest avocat a fost prins de dl. slt. Pană în linia fortificațiilor cu aparatul de fotografiat, care era împreună cu Ilie Grimberg. A fost arestat de acest domn sublocotenent și predat comisarului Popovici, care l-a ținut arestat 24 ore, în urma căreia a fost pus în libertate. Actele încheiate contra avocatului Solomon au fost în așa fel dresate, încât cel în cauză a fost scos nevinovat sub pretextul că este amator.

La comisariat nu se scoate copie după actele dresate indivizilor, astfel că nu au nici o evidență a delicvenților și nici nu se poate cunoaște cazierul lor, neavând aceste copii.

Organizația comunistă locală este în strânsă legătură cu evreii de la societatea „Steaua Română” și într-adevăr au fost protejați de primarul comunei, Constantin Pascalini, și comisarul Popovici, ambii fiind din localitate. În special comisarul Popovici, care a fost în cea mai strânsă legătură cu ei, fiind de 12 ani continuu comisar în localitate până în momentul când a fost mutat la Poliția Bacău.

Primarul Pascalini, într-adevăr, se vorbește de către populație că este un descendent iudaic, al patrulea grad, dar pentru dovedirea lui e necesar a se urmări starea civilă. El este de profesie avocat, este proprietar a două sonde și, deci, de primărie se ocupă puțin, rămânând în seama celorlalți

funcționari, trecând la două-trei zile doar pentru a semna corespondența. El a fraternizat și fraternizează foarte mult cu evreii întrucât este cumnat cu fostul ministru Cancicov din Bacău, a cărui secretară este o evreică, fapt ce se poate constata și în prezent. Acest primar este în această funcție încă de 7 ani în urmă și nici unul din evreii nu se arată a fi nemulțumiți de el, afară de creștinii care sunt nemulțumiți prin faptul că sunt întrebuințați la diferite corvezi, de care evreii sunt protejați. Acest primar mai este în legătură și cu șeful Poștei, după cum și cu oficiantul, care este de origine ucraineană din Bucovina. Este adevărat că orice reclamație se făcea în contra evreilor din localitate nu avea nici un rezultat din cauza acestui primar și a comisarului Popovici, care căutau pe orice cale a le înăbuși.

La primăria acestei comune, în lipsă de dactilograf, a fost chemat de către primar evreul Sami Iancu Klein, de 19 ani, care a ținut locul până la sosirea titularului, acum o lună. În prezent nu mai face acest serviciu. Acest individ, într-adevăr, este suspect comunist, după cum și fratele său, absolvent al liceului, cu domiciliul în București, care se bănuiește că face legătura cu organizația comunistă centrală din București. Fiind un bun dactilograf, în tot timpul cât a stat la primărie a lucrat tot felul de corespondență, luând în același timp și cunoștință de ea.

În timpul cât a ținut anul școlar 1939/1940 străjerii adulți, fără nici o excepție, atât evreii cât și creștinii, au făcut de serviciu la Poștă, trecând toți prin rotație. Nu se poate dovedi dacă, într-adevăr, străjerii adulți evreii au scos copii după diferite telegrame ale armatei (detașamente de săpători ce lucrează la fortificații). Premilitarii nu au făcut de serviciu la Poștă. Ei fac de serviciu numai la postul de pândă și de o lună în urmă premilitarii evreii nu mai fac deloc serviciu.

În ce privește asupra telegramelor sosite la trupele ce lucrează la fortificații, au fost cunoscute de toți evreii din localitate, deoarece însuși comandantul acestor trupe le aducea la cunoștința ostașilor săpători. Cum aceștia sunt, în majoritate, evreii din localitate, prin discuții ce aveau cu evreii din cantonamente îi puneau la curent cu tot ce fac ei la fortificații. Până a nu li se ridica aparatele de radio, acești evreii concentrați la săpat se adunau în grupuri pe la evreii cu aparate de radio, unde ascultau diferite posturi străine. Este necesar ca toți evreii concentrați să fie cantonați într-un singur loc sau două, întrucât se găsesc case goale, punându-se în același timp santinele la cantonamente pentru ca ei să nu părăsească cazarma. În prezent s-au luat măsuri, astfel că nimeni nu mai poate intra în zona de fortificații, întrucât este supravegheată de santinele.

Starea de spirit a populației evreiești este foarte decăzută de la

schimbarea guvernului și urcarea pe tron a M.S. Regelui Mihai I. Stau tot timpul închiși în casă, fiind foarte triști și supărați prin faptul că li s-au ridicat aparatele de radio. Deși ei se întrunesc pe la case în grupuri mici, unde discută diferite chestiuni în limba ebraică, însă nu am putut prinde nimic, fiind timpul scurt și neavând posibilitatea a recruta câțiva agenți care să cunoască limba ebraică.

Starea de spirit a populației creștine, precum și moralul ei, este foarte ridicat asupra noilor evenimente întâmplate, așteptând în liniște noua organizare a Statului. Premilitarii, pe lângă instrucția ce o fac în orele de ședință, mai fac și exerciții de coruri legionare, iar parte din ei și-au procurat uniforme.

Din discuțiile ce am avut cu diferiți concentrați ardeleni din județele Mureș și Ciuc, mi-au spus: dacă nu ar avea familii și avere nu ar mai pleca acasă. Sunt foarte nemulțumiți că de un an și jumătate i-au ținut în concentrare și în prezent i-a predat ungurilor fără să se tragă nici un foc de armă.

Informații sigure,

Ag. nr. 1

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Colecția 50*, dosar 1705, f. 324-325)

ADERAREA ROMÂNIEI LA AXA BERLIN-ROMA-TOKYO

Bianca-Ioana Hanganu

Romania's Accession to the Berlin-Rome-Tokyo Axis

Abstract

In November 1940, Ion Antonescu, who led Romania between 6 September 1940 and 23 August 1944, signed the country's commitment to the Tripartite Pact, the core instrument of the Axis. Romania, for as long as it could, sought to balance its traditional ties to France and the United Kingdom, the growing influence of Nazi Germany and the Soviet Union's unwavering claim over Bessarabia-Northern Bukovina. However, seeing the Versailles peace system failing and its territories being taken, Romania decided to shift its foreign policy towards Germany, which at the time appeared to be the only power capable of guaranteeing its territorial integrity. Further encouraged by prolific commercial exchanges and similarities between the regimes' ideologies, the Romanian-German alliance would be forged despite the absence of a treaty specifically formalising it. While this article is not intended to provide an exhaustive analysis of the commercial relations between Romania and Nazi Germany, nor of the so-called Romanian Holocaust, which deserve separate exploration, this article addresses them to the extent necessary to understand Romania's accession to the Axis.

Keywords: Axis, World War II, 1940, revisionism

Cuvinte-cheie: Axă, al Doilea Război Mondial, 1940, revizionism

Originea Axei Berlin-Roma-Tokyo se regăsește în Protocolul germano-italian din octombrie 1936, care a pus bazele Axei Berlin-Roma. Au urmat Pactul AntiComintern din noiembrie 1936 dintre Germania și Japonia, așa-zisul Pact de Oțel dintre Germania și Italia din mai 1939 și Pactul Tripartit, de la 27 septembrie 1940, care a constituit oficial alianța politico-militară Axa Berlin-Roma-Tokyo ce avea să se lupte cu Aliații în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. După septembrie 1940, Axei i s-au alăturat Ungaria, România, Slovacia, Bulgaria, Croația și, pentru două zile în martie 1941, Iugoslavia.

Aderarea României la Pactul Tripartit în noiembrie 1940 și decizia de a participa alături de aceasta în cel de-al Doilea Război Mondial a reprezentat, în principal, reacția românilor față de pericolul pe care îl reprezenta Uniunea Sovietică pentru integritatea teritorială a României.

Totodată, atragerea României în Axă a fost înlesnită de intensificarea relațiilor comerciale cu Germania, intensificare ce contrasta cu apatia caracteristică raporturilor politice și economice ale României cu Franța și Marea Britanie în acea perioadă. În plus, apropierea româno-germană a fost pusă pe seama asemănărilor ideologice dintre cele două regimuri.

Aderarea la Axă a însemnat pentru România să abandoneze tradiția politică orientată către Franța și Marea Britanie. Văzând eșecul celor două Mari Puteri de a apăra sistemul de pace de la Versailles, conducerea României a conchis că strângerea legăturilor cu Germania nazistă reprezenta singura soluție pentru garantarea integrității teritoriale în fața pericolului sovietic.

Germania a răspuns pozitiv la dorința românilor de consolidare a raporturilor dintre cele două state, însă acest răspuns stătea sub semnul politicii oportuniste purtate de nașiști. Motivația principală a acestora era să își asigure accesul nestingherit la resursele minerale românești, în special la petrol.

Considerente comerciale

În perioada interbelică, Germania se profila ca principalul partener comercial al României¹, statut marcat printr-o serie de tratate încheiate în domeniul economic și comercial. Printre acestea, tratatul de la 23 martie 1939, valabil pentru o perioadă de cinci ani, avea ca scop sporirea resurselor minerale românești², mai ales a producției de petrol.

Clasa politică românească a reacționat, în general, pozitiv la tratatul din 23 martie 1939, cu excepția unor politicieni, inclusiv a lui Virgil Madgearu, care se temeau de „colonizarea” economiei românești³.

Prin același tratat, nemții se angajau să sprijine dezvoltarea economică a României, să îi furnizeze echipament militar modern și să cumpere „mari cantități de cereale, la prețurile cele mai bune care se puteau oferi”⁴. Prețurile produselor românești achiziționate de germani aveau, însă, să sufere modificări la finalul lui 1939, când în România are loc o schimbare de curs valutar ce va permite germanilor să achiziționeze produsele românești la prețuri cu 11% mai mici decât înainte⁵.

¹ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Edit. Corint Educațional, 2014, p. 372 (în continuare, Mihai Bărbulescu *et al.*).

² *Ibidem*, p. 375.

³ Keith Hitchins, *România: 1866-1947*, trad. George G. Potra, Delia Răzdolescu, ed. a 4-a, București, Edit. Humanitas, 2013, p. 513.

⁴ Mihai Bărbulescu *et al.*, *op. cit.*, p. 375.

⁵ William A. Hoisington, *The Struggle for Economic Influence in Southeastern Europe: The French Failure in Romania, 1940*, în „The Journal of Modern History”, vol. 43, no. 3, 1971, p. 468-82, disponibil la <http://www.jstor.org/stable/1878564> (accesat pe 5 august 2024), p. 473.

Un om de afaceri francez, Jacques Lemaigre Dubreuil, parte din misiunea franceză în România, reflectând asupra schimbării de curs valutar din decembrie 1939, scria că „bătălia mărcii [germane] împotriva valutelor Aliatilor a fost câștigată”⁶. Lemaigre Dubreuil venise în România să analizeze rezervele de petrol, grâu, cherestea și semințe oleaginoase, precum și exporturile către Germania care includeau aceste produse⁷. El trebuia de asemenea să analizeze bugetul României și emisiunea de obligațiuni⁸.

În primul său raport, Lemaigre Dubreuil scria că francezilor le-a luat trei luni de negocieri „dureroase”⁹ ca să ajungă la un acord de plăți cu România (cel de la 31 martie 1939), în vreme ce germanilor nu le-au fost necesare decât trei săptămâni pentru a ajunge la un acord care, odată implementat, „ar face economia română dependentă de economia germană”¹⁰ (este vorba despre tratatul de la 23 martie 1939).

La finalul lunii martie, Lemaigre Dubreuil se întorcea la Paris cu o serie de recomandări menite să energizeze relațiile economice ale Aliatilor cu România și să contracareze dominația economică germană. Aceste recomandări includeau stabilirea unei misiuni economice în România și schimbarea ambasadorului Adrien Thierry, sub conducerea căruia politica franceză în România era lipsită de vigoare, potrivit lui Lemaigre Dubreuil¹¹. Inițiativa acestuia a eșuat, însă, din cauza lipsei de susținere din partea Guvernului francez¹², preocupat la acel moment de evoluția războiului, nefavorabilă pentru Franța¹³.

Parcursul urmat de relațiile economice româno-germane în perioada premergătoare celui de-al Doilea Război Mondial a fost, într-adevăr, invers proporțional celui urmat de relațiile economice româno-franceze, fapt surprins în statistici referitoare la comerțul internațional.

În 1934 Germania importa 15,5% din totalul exporturilor românești¹⁴

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 471.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 472.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 479.

¹² *Ibidem*, p. 481.

¹³ Campaniile din Norvegia din aprilie-iunie 1940 s-a încheiat cu exilul guvernului norvegian la Londra și ocuparea țării de către Germania hitleristă. La scurt timp după aceea, Franța a fost invadată și forțată să semneze, la 22 iunie, armistițiul cu Germania.

¹⁴ League of Nations, *International Trade Statistics*, Geneva, 1937, p. 239 (în continuare, League of Nations 1937).

iar în 1938 acest procentaj se ridica la 36,8%¹⁵. Și România a crescut cantitatea de produse importate din Germania: în 1934, 16,6% din importurile României erau de origine germană¹⁶ și aveau să crească, în 1938, la 26,5%¹⁷.

Comerțul cu francezii de-a lungul anilor '30 a cunoscut un trend mai curând descendent. Exporturile românești către Franța au scăzut din 1934 până în 1938 de la 11,1%¹⁸ la 7,7%¹⁹. O evoluție similară au cunoscut și importurile franceze în România, care au scăzut la 4,7% în 1938²⁰ de la 9,7% în 1934²¹.

Franța părea să subestimeze influența pe care politica economică germană o avea asupra politicii statelor din regiune²². Similar, englezii considerau că dominația economică a Germaniei în Europa de Sud-Est era un fenomen „firesc”, care fusese suspendat doar din pricina Primului Război Mondial²³.

În comerțul interbelic cu România, Marea Britanie s-a situat, în medie, pe locul al doilea, după Germania²⁴. În 1934, britanicii importau 16,3% din cât exporta România²⁵, iar în 1938, 8,1%²⁶. Importurile engleze în România, însă, au crescut de la 10% în 1934²⁷ la 11,1% în 1938²⁸.

Marea Britanie a devenit mai hotărâtă în raporturile sale economice cu România pe parcursul anului 1938, în special prin achiziția de grâu și investițiile de capital în sectorul petrolier. La acel moment, 20,62% din capitalul din industria petrolieră română era englez și doar 0,38%, german²⁹. Cu toate acestea, Germania era de departe cel mai mare importator de petrol

¹⁵ League of Nations, *International Trade Statistics*, Geneva, 1939, p. 225 (în continuare, League of Nations 1939).

¹⁶ League of Nations 1937, p. 239.

¹⁷ League of Nations 1939, p. 225.

¹⁸ League of Nations 1937, p. 239.

¹⁹ League of Nations 1939, p. 225.

²⁰ *Ibidem*, p. 225.

²¹ League of Nations 1937, p. 239.

²² William A. Hoisington, *op.cit.*, p. 470.

²³ Sorin Arhire, *Marea Britanie și România (1936-1941): relații politice, economice și culturale*, Cluj-Napoca, Edit. Mega, 2015, p. 154.

²⁴ *Ibidem*, p. 155.

²⁵ League of Nations 1937, p. 239.

²⁶ League of Nations 1939, p. 225.

²⁷ League of Nations 1937, p. 239.

²⁸ League of Nations 1939, p. 225.

²⁹ Sorin Arhire, *op.cit.*, p. 160.

românesc, cu 705,000 tone importate în 1938³⁰. În același an, Marea Britanie importa 541,000 tone de petrol românesc, iar Franța, 289,000³¹. Mai mult, în 1940, Germania ajunge să depășească 1 milion de tone de petrol importat din România, contrastând cu cele 473,000 și 87,000 tone aferente Marii Britanii și Franței, respectiv³².

Considerente ideologice

Germania condiționa apropierea româno-germană de urmarea de către România a unei politici anti-evreiești³³, cerință surprinsă fidel într-o telegramă din februarie 1938 de la reprezentantul la București, Wilhelm Fabricius, către Ministerul de Afaceri Externe german. În telegramă, Fabricius povestea discuția sa cu ministrul de externe român, Grigore Gafencu, referitoare la influența evreilor în România. Gafencu i-a spus lui Fabricius că traiectoria Guvernului român este antisemită și a negat influența pe care ar exercita-o Elena Lupescu, născută în familie de evrei, asupra politicii țării³⁴. Cu acea ocazie, Fabricius a subliniat că „România trebuie să urmeze o politică clară îndreptată împotriva evreimii internaționale”³⁵ dacă vrea să îmbunătățească relațiile cu Germania.

Cu mai puțin de două săptămâni înainte de această discuție, Guvernul Goga-Cuza³⁶ emitea Decretul-lege nr. 169 privind revizuirea cetățeniei evreilor³⁷, care a dus la pierderea cetățeniei de către aproximativ 252,222 de

³⁰ League of Nations, *World Economic Survey 1939/1941*, Geneva, 1941, p. 242 (în continuare, League of Nations, *World Economic Survey*). Documente diplomatice germane indică 628,000 tone pentru anul 1938; în acest sens, a se vedea *Akten zur Deutschen Auswärtiges Politik 1918-1945, Serie D (1937-1945), Band V, Polen, Südosteuropa, Lateinamerika, Klein-und Mittelstaaten: Juni 1937-März 1939*, Auswärtigen Amtes, Göttingen, Edit. Vandenhoeck & Ruprecht, disponibil la <https://digi20.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/goToPage/bsb00045914.html?pageNo=0> (accesat pe 5 august 2024), doc. nr. 306, p. 337 (în continuare, *Akten... Juni 1937-März 1939*).

³¹ League of Nations, *World Economic Survey*, p. 242.

³² *Ibidem*.

³³ *Akten... Juni 1937-März 1939*, doc. nr. 280, p. 316-317.

³⁴ *Ibidem*, p. 316.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Guvernul Goga-Cuza, avându-l în frunte pe Octavian Goga, a fost un guvern al Partidului Național Creștin, care la rândul său se formase prin fuziunea dintre Liga Apărării Național Creștine, a lui Alexandru C. Cuza, și Partidul Național Agrar, condus de Goga. Guvernul a fost demis după 44 de zile de la instituire.

³⁷ Legea poate fi consultată în format electronic la adresa https://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/149490/1/BCUCLUJ_FG_S2966_1941.pdf (accesat pe 12 august 2024), p. 16-27.

evrei³⁸ și, implicit, a tuturor drepturilor aferente cetățeniei.

Decretul-lege a fost implementat după demiterea, la 10 februarie, a Guvernului Goga-Cuza, și i-a urmat Decretul-lege nr. 2650 din 8 august 1940 privitor la starea juridică a locuitorilor evrei din România³⁹. Emis în vremea Guvernului Gigurtu⁴⁰, decretul făcea distincția „juridică și politică” între așa-ziiși „români de sânge” și „cetățeni români” și împărțea evreii din România în trei categorii cărora avea să li se aplice măsuri restrictive diferite. În plus, Decretul-lege nr. 2651 din 8 august 1940⁴¹ interzicea căsătoriile dintre „românii de sânge” și evrei.

Politica antisemită a continuat după abdicarea regelui Carol al II-lea și preluarea conducerii efective a țării de către Ion Antonescu la începutul lunii septembrie 1940. În aceeași lună au fost adoptate măsuri de eliminare a evreilor din teatre și opere⁴² iar în octombrie a fost decretată interzicerea arendării farmaciilor către evrei⁴³, trecerea proprietăților rurale evreiești în patrimoniul statului⁴⁴ și limitarea activității avocaților evrei⁴⁵.

Lunile ce au urmat au adus noi restricții și limitări de drepturi și au evidențiat o tendință violentă în gestionarea „chestiunii evreiești”, în special în metodele Gărzii de Fier, brațul militar al Mișcării Legionare, pe care Antonescu a chemat-o la guvernare în septembrie 1940. Aceste metode aplicate de Garda de Fier, nu doar împotriva evreilor, aveau să nască

³⁸ Jean Ancel, *Contribuții la istoria României. Problema evreiască 1933-1944*, vol. 1, partea I, București, Edit. Hasefer, 2001, p. 81.

³⁹ Decretul-lege poate fi consultat în format electronic la https://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/149490/1/BCUCLUJ_FG_S2966_1941.pdf (accesat pe 12 august 2024), p. 37-46.

⁴⁰ Ion Gigurtu a fost Președintele Consiliului de Miniștri între 4 iulie și 4 septembrie 1940.

⁴¹ Decretul-lege poate fi consultat în format electronic la https://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/149490/1/BCUCLUJ_FG_S2966_1941.pdf (accesat pe 12 august 2024), p. 67-69.

⁴² Decizia nr. 42181 din 8 septembrie 1940 a ministrului Cultelor și Religiiilor, care poate fi consultată în format electronic la https://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/149490/1/BCUCLUJ_FG_S2966_1941.pdf (accesat pe 12 august 2024), p. 89-90.

⁴³ Decretul-lege nr. 3294 din 2 octombrie 1940, care poate fi consultat la https://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/149490/1/BCUCLUJ_FG_S2966_1941.pdf (accesat pe 12 august 2024), p. 99-100.

⁴⁴ Decretul-lege nr. 3347 din 4 octombrie 1940, care poate fi consultat la https://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/149490/1/BCUCLUJ_FG_S2966_1941.pdf (accesat pe 12 august 2024), p. 101-105.

⁴⁵ Decretul-lege nr. 3847 din 16 octombrie 1940, care poate fi consultat la https://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/149490/1/BCUCLUJ_FG_S2966_1941.pdf (accesat pe 12 august 2024), p. 113-114.

divergențe între Mișcarea Legionară și Antonescu, culminând cu tentativa de înlăturare a Conducătorului Statului în ianuarie 1941.

Cu 10 zile înainte de răzvrătirea legionară, Antonescu declara într-o ședință de Consiliu de Cabinet: „Se petrec lucruri groaznice pe toată suprafața țării. Țara este bolșevizată. Au intrat bolșevicii în Mișcarea Legionară. Astfel, la Brăila s-au scos, în timpul sărbătorilor, toți jidanii – intelectuali, avocați, medici, rabini, tineri, bătrâni – fără nici o deosebire și fără nici o considerație, și au fost puși la curățatul zăpezii în oraș. La Buzău, un rabin bătrân a fost scos la curățatul zăpezii. Sunt lucruri oribile care se petrec în țară. Se duc în prăvăliile jidanilor și iau fondul de comerț, distrugând astfel comerțul și creditul. În această situație ne vom pomeni, peste două luni, cu o catastrofă economică.”⁴⁶

Antonescu rămâne o figură controversată în istorie, mai ales prin raportare la rolul său în așa-zisul Holocaust românesc. Din declarațiile și discursurile sale reiese dorința lui Antonescu de a face exproprierea și îndepărtarea din țară a evreilor „treptat și legal”⁴⁷, din rațiuni de strategie economică și dintr-un simț de omenie.

Explicând „românizarea”, în ședința Consiliului de Cabinet din 7 februarie 1941, Antonescu spunea că aceasta urmărea două aspecte: primul era „aspectul pătrunderii elementului românesc în viața economică a Statului, în mod progresiv și succesiv, așa încât să nu dărâmam structura economică a Statului și, cu voință sau inconștient, să provocăm o catastrofă economică”⁴⁸; al doilea era cel al „purificării atmosferei de elementele iudaice”⁴⁹. „Dacă timpurile ar fi normale”, Antonescu explica, „eu aș proceda în mod normal, la eliminarea din Statul Român, în masă, a elementelor evreiești, adică la izgonirea lor peste graniță. Dar astăzi nu pot s-o fac. Neuman nu pot să fiu. N-am unde să-i trimet și nici nu pot să-i las să moară de foame”⁵⁰.

În 1930, evreii din România însumau 4,2% din totalul populației (756,930 din peste 18 milioane de locuitori)⁵¹. În 1941 numărul acestora a

⁴⁶ *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, vol. II (ianuarie-martie 1941)*, ed. Marcel-Dumitru Ciucă, Aurelian Teodorescu, Bogdan Florin Popovici, București, Arhivele Naționale ale României, 1998, p. 58 (în continuare, *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri ianuarie - martie 1941*).

⁴⁷ Radu Ioanid, *The Holocaust in Romania. The Destruction of Jews and Gypsies Under the Antonescu Regime, 1940-1944*, Chicago, Edit. Ivan R. Dee, Inc., 2000, p. 52.

⁴⁸ *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri ianuarie-martie 1941*, p. 180.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Radu Ioanid, *op.cit.*, p. XXI.

scăzut la 2,2% (375,422) iar în 1942, la 1,8% (295,084)⁵². Mai mult, se estimează că, până la finalul celui de-al Doilea Război Mondial, 270,000 de evrei au fost uciși în România⁵³ și în jur de 12,000 din cei 25,000 de romi deportați în Transnistria⁵⁴.

Aderarea la Axă

Punctele de convergență din plan economic și ideologic au înlesnit decizia României de a schimba cursul politicii sale externe, decizie influențată înainte de orice de temerile legate de Uniunea Sovietică. Încă din timpul regimului Carol, URSS inspira politicienilor români, atât susținători cât și opozanți ai regelui, o „frică aproape irațională”⁵⁵. Germania, în schimb, și-a construit treptat imaginea unui potențial garant al integrității teritoriale românești.

Franța și Marea Britanie au acordat României la 13 aprilie 1939, după negocieri „complicate”⁵⁶, garanții de sprijin în cazul unei amenințări la adresa independenței sale. Totuși, aceste garanții, care nu vizau și integritatea teritorială, nu au reușit să liniștească temerile românilor iar evenimentele din vara lui 1940 au consolidat părerea că numai Germania mai putea proteja România de sovietici⁵⁷.

La 26 iunie 1940, România primea ultimatumul sovietic prin care se cerea cedarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord. Statul român s-a văzut nevoit să cedeze, ocuparea teritoriilor de către sovietici având loc între 28 iunie și 3 iulie. Hitler s-a numărat printre liderii străini care au transmis românilor sfatul de a ceda în fața pretențiilor sovietice⁵⁸.

Aproape două luni mai târziu, pe fondul tensiunilor crescânde între România, pe de-o parte, și Uniunea Sovietică și Ungaria pe de altă parte, Hitler a dat directivă ministrului german de Externe, Joachim von Ribbentrop, să invite Ungaria, România și Italia la Viena pentru a discuta chestiunea Transilvaniei. În fapt, la Viena, atât reprezentanții români, cât și cei unguri au constatat că au fost chemați pentru ca să le fie servit „arbitrajul lui Hitler”⁵⁹.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Viorel Achim, *The Roma in Romanian History*, Budapest, Edit. Central European University Press, 2004, p. 179.

⁵⁵ Mihai Bărbulescu *et al.*, *op.cit.*, p. 374.

⁵⁶ Keith Hitchins, *op.cit.*, p. 514.

⁵⁷ Dennis Deletant, *Hitler's Forgotten Ally. Ion Antonescu and his Regime, Romania 1940-1944*, Edit. Palgrave Macmillan London, 2006, p. 3.

⁵⁸ Alan Bullock, *Adolf Hitler*, trad. Michael Greco, Edit. Elit, 1980, p. 516.

⁵⁹ Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 520. Însuși Hitler avea să îi spună, câteva luni mai târziu, lui Antonescu că ce s-a stabilit la Viena nu a fost „soluția ideală”, dar că „istoria nu se va opri în

Românii și ungurii deopotrivă au fost vădit nemulțumiți de felul în care *Führerul* trasase noile frontiere ale Transilvaniei: acordul ungarilor nu ar fi fost obținut „decât prin urlate și amenințări”, în timp ce ministrul de Externe român, Mihail Manoilescu, s-ar fi „prăbușit pe masă, leșinând” la auzul dictatului⁶⁰. În schimb, acceptând arbitrajul lui Hitler, România primea din partea Germaniei garantarea noilor sale frontiere – o ofertă pe care Germania nu o mai făcuse niciunei alte țări⁶¹.

În dimineața lui 30 august, fără a cunoaște cu exactitate amploarea pierderilor pe care avea să le sufere România, regele Carol al II-lea și majoritatea au decis acceptarea arbitrajului și a garanțiilor germane. Astfel, România era deposestată de 42,243 km² și 2,6 milioane de locuitori (dintre aceștia, aproximativ 50% erau români). Prin cedările teritoriale din vara lui 1940 în favoarea Uniunii Sovietice, Ungariei, precum și a Bulgariei⁶², românii pierdeau o treime din teritoriu și o treime din populație.

La 31 august, von Ribbentrop transmitea ambasadorului german la Moscova să îl înștiințeze pe ministrul de Externe sovietic, Veaceslav Molotov că „Germania și Italia sunt strâns legate de economia României” și că importul din România de petrol și grâu în Germania sunt de o „importanță crucială pentru puterile Axei”⁶³.

În aceeași zi, conform unei însemnări din jurnalul de război al generalului Franz Halder⁶⁴, Hitler declara în timpul unei discuții cu niște atașați diplomatici că Rusia ar trebui să știe despre „importanța vitală” a României pentru Germania, că aceasta din urmă „nu se va opri la nimic pentru protejarea intereselor germane”, precum și că „România este de neatinș”.

În plan intern, Dictatul de la Viena a determinat reacții aprinse din

anul 1940” – a se vedea *Antonescu-Hitler. Corespondență și întâlniri inedite (1940-1944)*, vol. I, ed. Florin Constantiniu *et al.*, București, Edit. Cozia Ed.-Co., 1991, p. 44 (în continuare, *Antonescu-Hitler. Corespondență...*).

⁶⁰ Alan Bullock, *op.cit.*, p. 517.

⁶¹ Mihai Bărbulescu *et al.*, *op.cit.*, p. 377.

⁶² România și Bulgaria au încheiat Tratatul de la Craiova din 7 septembrie, care restabilea frontiera din 1912 și prevedea un schimb de populație. România a cedat 7,412 km² și în jur de 360,000 de locuitori.

⁶³ *Akten zur Deutschen Auswärtiges Politik 1918-1945, Serie D (1937-1945), Band X, Die Kriegsjahre Dritter Band 23. Juni bis 31. August 1940*, Auswärtigen Amtes, Göttingen, Edit. Vandenhoeck & Ruprecht, disponibil la <https://digi20.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/goToPage/bsb00045914.html?pageNo=0> (accesat pe 5 august 2024), doc. nr. 280, p. 486.

⁶⁴ *Kriegstagebuch des Chefs des Generalstabes des Heeres, Generaloberst Franz Halder: Band IV, 10.5.1940 - 30.10.1940, Der Feldzug in Frankreich*, Bundesarchiv, p. 158, disponibil la <https://invenio.bundesarchiv.de/invenio/direktlink/23e241db-da53-454b-88ae-12c5018e8fe6/> (accesat pe 5 august 2024).

partea publicului, care au culminat cu tentativa de preluare a puterii de către Garda de Fier la 3 septembrie. Ziua următoare, regele Carol al II-lea, privit ca răspunzător pentru pierderile suferite de țară, l-a însărcinat pe Ion Antonescu să formeze un nou guvern, pentru ca două zile mai târziu să renunțe la tron în favoarea fiului său, Mihai. Acesta l-a investit pe Antonescu cu puteri depline în calitate de Conducător al Statului⁶⁵.

Antonescu, deși profrancez⁶⁶, proenglez⁶⁷ și un critic al Dictatului de la Viena⁶⁸, și-a exprimat de la bun început convingerea în alăturarea României la Axă.

În ședința Consiliului de Miniștri din 18 septembrie 1940 anunța că România merge „sută în sută și cu cea mai mare cinste” în direcția Axei, „punctul nostru de reazem în afară”⁶⁹. Câteva zile mai târziu, declara: „Ori triumfăm cu Axa, ori cădem cu Axa. [...] Dacă vom cădea cu Axa, pe hartă nu vom dispărea, după cum nici Italia, nici Germania nu vor putea să dispară [...]. Însă eu vreau să răstorn Arbitrajul de la Viena [...]”⁷⁰.

Antonescu părea convins că, alături de Axă, România va putea obține revizuirea Dictatului de la Viena, precum și că integritatea teritorială îi era garantată. Aceasta credință se observă și în declarațiile sale din ședința din 18 noiembrie, când spunea că „frontierele noastre sunt garantate de puterile Axei și această garanție va juca, cu atât mai mult când vom semna, săptămâna viitoare, un act pentru siguranța și poziția noastră europeană, act de o importanță capitală”⁷¹.

Hitler l-a invitat pe Antonescu la Berlin între 21 și 24 noiembrie pentru

⁶⁵ Decretul nr. 3072 din 6 septembrie 1940, care poate fi consultat în format electronic la adresa https://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/149490/1/BCUCLUJ_FG_S2966_1941.pdf (accesat pe 5 august 2024), p. 87-88.

⁶⁶ Influența franceză asupra lui Antonescu se vedea mai ales în plan militar, impresie lăsată și unui ministru polonez care i-a transmis lui Fabriciu în februarie 1938 că, discutând cu Antonescu, care era ministrul Apărării la acel moment, a observat că acesta este puternic influențat de armata franceză. În acest sens, a se vedea *Akten... Juni 1937-März 1939*, doc. nr. 169, p. 199.

⁶⁷ Mihai Bărbulescu *et al.*, *op.cit.*, p. 379.

⁶⁸ În timpul vizitei lui Antonescu la Berlin, în noiembrie 1940, von Ribbentrop i-a cerut să se abțină „de la orice critici asupra verdictului de la Viena”. În acest sens, a se vedea *Antonescu-Hitler. Corespondență...*, p. 26)

⁶⁹ *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, vol. I (septembrie - decembrie 1940)*, ed. Marcel-Dumitru Ciucă, Aurelian Teodorescu, Bogdan Florin Popovici, București, Arhivele Naționale ale României, 1997, p. 56 (în continuare, *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri septembrie-decembrie 1940*).

⁷⁰ *Ibidem*, p. 70.

⁷¹ *Ibidem*, p. 478.

a oficializa aderarea României la Pactul germano-italo-japonez (Pactul Tripartit). Conducătorul Statului a semnat aderarea la 23 noiembrie, desăvârșind astfel intrarea României în Axa Berlin-Roma-Tokyo. Din acest moment, pentru Germania, România nu mai reprezenta doar sursa petrolului necesar războiului, ci și un pion important în strategia sa militară.

Von Ribbentrop îi spunea lui Antonescu pe 22 noiembrie că aderarea României reprezenta „un mare act simbolic”, care semnifica faptul că „între România și Germania nu va mai avea loc niciodată un război” și că cele două state „vor fi legate pentru totdeauna prin prietenie, poate chiar și prin camaraderie de arme”⁷². Cu ocazia aceleiași convorbiri, Antonescu i-a spus lui von Ribbentrop că „România merge fără rezerve cu Axa”⁷³ și că după finalizarea reorganizării armatei, „el este gata să intre în război alături de Axă”⁷⁴.

Tot pe 22 noiembrie, Antonescu s-a întâlnit cu Hitler, față de care a reiterat angajamentul de a contribui „la victoria Axei în acest război”⁷⁵, dar și obiectivul de recupera „în interior ceea ce a pierdut în exterior”⁷⁶. La rândul său, Hitler l-a încredințat pe Antonescu că în discuțiile sale cu Molotov nu a lăsat „nici urmă de îndoială că Germania este sinceră în ceea ce privește garanția față de România”⁷⁷ și că Germania nu va permite nicio „încălcare a teritoriului României, indiferent de țara care ar înfăptui această încălcare”⁷⁸.

Printr-un ordin secret al Cartierului General al *Führerului* din 20 septembrie 1940, Germania trimitea în România misiuni militare din partea armatei (*Heer*) și a aviației (*Luftwaffe*)⁷⁹. „Pentru restul lumii, misiunea lor trebuie să fie de a îndruma prietenește România în organizarea și instruirea forțelor sale”⁸⁰, decreta ordinul. În realitate, misiunile aveau rolul de a asigura conservarea și protejarea zonelor petrolifere, precum și să facă pregătiri în cazul unui război cu Uniunea Sovietică⁸¹.

În octombrie 1940 au sosit primele trupe germane în România iar în mai puțin de o lună se aflau deja aproximativ 23,000 de militari germani⁸².

⁷² Antonescu-Hitler. *Correspondență...*, p. 30.

⁷³ *Ibidem*, p. 31-32.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 32.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 36.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 42.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ Alan Bullock, *op.cit.*, p. 517.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² Keith Hitchins, *op.cit.*, p. 529.

Întors în țară, Antonescu a descris vizita la Berlin într-o notă optimistă: „Pe plan politic, am pus acțiunea țării noastre [...]: am arătat că România nu va accepta niciodată situația care i s-a creat într-un moment greu pentru ea [...] și că atunci când va veni momentul, va revendica toate drepturile pe care crede că le are. Răspunsul la această acțiune a fost – vi-l spun și trebuie să rămână între noi – că ceea ce s-a decis la Viena nu este ultima pagină a istoriei.”⁸³ Antonescu a explicat că aceasta reprezintă „o asigurare că la Conferința Păcii sau înainte de pace, când va veni momentul favorabil, noi vom putea pune revendicările noastre înaintea marilor puteri”⁸⁴. „Promisiunea aceasta contează mai mult decât orișice act care s-ar fi scris”⁸⁵, a conchis Conducătorul Statului.

⁸³ *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri septembrie - decembrie 1940*, p. 494.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Ibidem*.

DEPORTAREA ȚIGANILOR DIN JUDEȚELE NEAMȚ, ROMAN ȘI BACĂU ÎN TRANSNISTRIA (IUNIE 1942 - DECEMBRIE 1943)

Emanuel Bălan

Deportation of Gypsies from the counties of Neamț, Roman and Bacău to Transnistria (june 1942 - december 1943)

Abstract

This study presents the process of deportation of Gypsies from Bacău, Roman and Neamț counties in September 1942, in Transnistria. In the context of the outbreak of the Second World War and the installation of the Romanian administration in Transnistria, for the exploitation of the vast territories here and the supply of cheap labor, the Romanian authorities deported the nomadic Gypsies from Romania between 1942-1944, as well as some of the sedentary Gypsies considered „dangerous” for maintaining public order behind the front.

Keywords: *deportation, Gypsies, Transnistria, Antonescu, Bacău county, Worl War II.*

Cuvinte cheie: *deportare, țigani, Transnistria, Antonescu, județul Bacău, al Doilea Război Mondial.*

În perioada interbelică, Țiganiile nu au reprezentat pentru autorități o problemă etnică. Cu toate că erau recenzați ca etnie aparte, cu o limbă proprie, ei erau priviți mai mult ca o categorie socială. Ca urmare a acestei percepții, Țiganiile nu au fost vizați de legislația care reglementa statutul minorităților. Naționalismul românesc din această perioadă nu a fost marcat de atitudini sau manifestații antițigănești.

În general, atitudinea față de minorități s-a rezumat la antisemitism. Politica de „românizare”, de epurare a rasei românești demarată de guvernul Goga-Cuza în 1938 și continuată în timpul dictaturii regale, nu i-a avut în prim plan pe țigani. Comisariatul General al Minorităților, înființat în 1938, nu se ocupa și de etnia rromă; până la regimul Antonescu, Țiganiile nu au făcut obiectul măsurilor cu accente rasiste. Interesul pe care Țiganiile l-au stârnit în această perioadă a fost în rândul specialiștilor în biopolitică și teorii eugeniste. În România bazele biopoliticii au fost puse de profesorul Iuliu Moldovan din Cluj-Napoca. În 1926, la Cluj apărea primul număr al „Buletinului eugenic și biopolitic”, periodic al Institutului de Igienă Socială,

în care erau tratate și dezbătute raporturile dintre minoritățile etnice și români. În această perioadă au fost promovate concepte precum: „puritate etnică”, „promiscuitate etnică”, „etnii inferioare” etc.

Pentru exploatarea teritoriilor vaste din Transnistria și suplinirea numărului de brațe ieftine de muncă, autoritățile române i-au deportat între anii 1942-1944 pe ȝiganii nomazi din România, precum și o parte dintre ȝiganii sedentari considerați „periculoși” pentru menținerea ordinii publice în spatele frontului.

Problema stabilirii unui număr real al ȝiganilor din România a fost enunțată, încă la finele Recensământului General din 1930, de către Directorul Institutului Central de Statistică, dr. Sabin Manuilă: „La înregistrarea ȝiganilor, recensorii au întâmpinat dificultăți destul de serioase; întrucât definiția «ȝigan» fiind considerată în întreaga țară ca o declasare, un însemnat număr de locuitori de origine ȝigănească – în special acei care se simt mai mult sau mai puțin asimilați cu alte neamuri – nu și-au declarat originea etnică. Ci s-au declarat, așa cum era firesc, de neamul cu care se simțeau asimilați”¹.

Măsura deportării romilor în Transnistria a fost luată personal de Ion Antonescu, așa cum a și declarat acesta la procesul din 1946. Amintim că nici unul dintre ordinele lui Antonescu privitoare la romi nu poartă semnătura lui și nici nu au fost publicate în „Monitorul Oficial” sau în altă parte. Ele au fost date verbal miniștrilor și transmise spre executare Inspectoratului General al Jandarmeriei. Faptul că Antonescu a urmărit îndeaproape modul în care erau executate aceste ordine sugerează că politica față de romi aplicată în România în anii războiului a fost creația lui. Ideea deportării romilor în Transnistria nu a existat de la începutul guvernării Antonescu.

În noiembrie 1940, Ministerul de Interne, la recomandarea Ministerului Sănătății, interzice romilor „nomazi” deplasarea, pe motivul că transmit tifos.

Atunci când a fost pusă pentru prima dată problema luării unor măsuri împotriva romilor, în februarie 1941, nu putea fi vorba de Transnistria. În ședința Consiliului de Miniștri din 7 februarie 1941, când a cerut scoaterea romilor din București, Ion Antonescu a vorbit despre așezarea acestora în sate compacte din Bărăgan; el avea în vedere construirea în acest scop a trei-

¹ Sabin Manuilă, D.C. Georgescu, *Populația României*, București, Imprimeria Națională, 1937, p. 59.

patru sate, cu câte 5-6.000 de familii fiecare². Ideea nu a fost pusă în aplicare, dar este ilustrativă pentru modul în care era gândită în acel moment soluționarea „problemei” romilor. Abia după ce România a dobândit Transnistria a apărut posibilitatea deportării romilor în acest ținut din afara granițelor țării. În 1942, când s-a trecut la măsuri efective împotriva romilor, exista deja precedentul deportării evreilor, care începuse în toamna anului 1941. Decizia de a-i „evacua” pe romi dincolo de Nistru a fost luată personal de Antonescu, în mai 1942. Când s-a efectuat recensământul romilor-„problemă” (25 mai 1942), soarta acestor oameni fusese deja hotărâtă de Conducătorul Statului. La 22 mai 1942 Președinția Consiliului de Miniștri a transmis Ministerului Afacerilor Interne dispozițiile marelui Antonescu referitoare la deportarea în Transnistria a unor categorii de romi³.

Recensământul efectuat de Jandarmerie și Poliție în întreaga țară, la 25 mai 1942 – după ce, inițial, operațiunea fusese planificată pentru 31 mai – a fost ordonat de mareșalul Antonescu și a urmărit stabilirea persoanelor care intrau în categoria romilor-„problemă”. Au fost înregistrați, împreună cu familiile lor: romii nomazi și, dintre romii stabili (sedentari), aceia care suferiseră condamnări, recidiviștii și cei fără mijloace de existență sau fără ocupație precisă din care să poată trăi. Au fost trecute pe liste, în total, 40.909 persoane: 9.471 de romi nomazi și 31.438 de romi stabili. Conform ordinului Ministerului Afacerilor Interne din 17 mai 1942, până la noi ordine romii specificați în liste nu mai puteau să se deplaseze în afara județului în care au fost recenzați și urmau să fie ținuți în strictă evidență de organele de ordine⁴. Listele cu romii din cele două categorii, întocmite pe

² Ion Antonescu declarase: „Toți țiganii din București trebuie scoși. Dar înainte de a-i scoate, trebuie să ne gândim unde îi ducem și ce facem cu ei. Soluția ar fi fost să așteptăm până se asanează Bălțile Dunării, ca să facem sate țigănești acolo și să-i ocupăm cu pescuitul etc. (...). O altă soluție este să intrăm în tratative cu proprietarii mari. În Bărăgan, totdeauna a fost lipsă de brațe de muncă. Să construim aceste sate, nu definitiv, dar să facem niște case și barăci, organizație sanitară, comerț, cârciumi etc. Să facem o statistică a lor și să-i ridicăm odată, în masă, și-i aducem în acele sate. Facem trei-patru sate, de câte 5-6.000 familii, și instalăm acolo gardienii împrejurul lor, să nu poată să iasă. Ei își trăiesc viața acolo și găsesc de muncă acolo”. (*Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. II, ed. Marcel-Dumitru Ciucă, Aurelian Teodorescu, Bogdan Florin Popovici, București, Arhivele Naționale ale României, 1998, p. 181).

³ *Documente privind deportarea țăganilor în Transnistria*. Culegere întocmită, cu Studiu Introductiv de Viorel Achim, București, Editura Enciclopedică, 2004, vol. 1, doc. 6.

⁴ *Ibidem*, vol. 1, doc. 3, p. 5-6.

comune, orașe și județe, au fost înaintate Inspectoratului General al Jandarmeriei⁵. Deportările s-au făcut din rândurile cetățenilor înregistrați la acest recensământ. Cu puține excepții, cei circa 25.000 de romi din România „evacuați” în Transnistria figuraseră inițial pe listele întocmite de Jandarmerie și Poliție la sfârșitul lunii mai.

S-a început prin confiscarea bunurilor, prin Centrul național de românizare. Apoi, s-au raționalizat alimentele, pentru evrei și rromi, pentru rromi chiar mai puțin. Selecția indezirabililor se făcea prin categorii de moralitate, criminalitate și economice etc., dar nu erau suficiente pentru a preîntâmpina deportarea⁶.

Ion Antonescu a motivat deportarea ȝiganilor prin considerente de ordine publică. În ordinele transmise la sfârșitul lunii mai 1942 Ministerului Afacerilor Interne și Inspectoratului General al Jandarmeriei, dictate de el și redactate de secretarul general și de șeful Cabinetului militar al Conducătorului Statului, Ion Antonescu vorbește despre deportarea ȝiganilor ca fiind o măsură de ordine publică. Ordinul din 22 mai 1942, cu dispozițiile cu privire la operațiunile de deportare în Transnistria a diferitelor categorii de ȝigani, spune că deportarea se face „[p]entru asigurarea ordinii interne și eliminarea elementelor eterogene și parazitare”⁷. La 31 mai 1942, când dă ordinul de deportare a nomazilor, Antonescu spune că deportarea se face „[î]n cadrul unor măsuri generale de îndepărtare a elementelor parazitare și dezordonate”⁸. Rromii au fost trimiși inițial în zonele Alexandrovca (Oceacov), Karanica și Covaliova (Berezovca), Mancovca, Voitovca și Stunovca (Balta). La 1 iunie 1942 a început deportarea romilor nomazi, fiind deportate un număr de 11.441 persoane (2.352 de bărbați, 2.375 femei și 6.714 copii)⁹. Rromii sedentari, considerați „pericol”, au fost deportați în luna septembrie a aceluiași an, în număr de 13.176¹⁰.

Rromii nomazi au ajuns în Transnistria cu propriile căruțe, iar rromii sedentari au fost deportați cu trenurile de animale.

Ordinul 1051 din 24 mai 1942 al MAI prevedea ca toți ȝiganii

⁵ ANIC, fond *Inspectoratul General al Jandarmeriei (IGJ)*, dosar 201/1942, dosar 202/1942, dosar 203/1942.

⁶ Adrian Nicolae Furtună (coord.), *O Samudaripen. Holocaustul Romilor România. Deportarea romilor în Transnistria mărturie – documente*, București, 2016, p. 6.

⁷ *Documente privind deportarea ȝiganilor în Transnistria*, vol. I, doc. 6, p. 9-10.

⁸ *Ibidem*, doc. 15, p. 22-23.

⁹ *Raport Final, Comisia Internațională de studiere a Holocaustului din România (CISHR)*, Iași, Editura Polirom, 2007, p. 232.

¹⁰ *Ibidem*.

încarcerăți vor fi trimiși în Transnistria după executarea pedepsei¹¹.

La 25 mai 1942 au fost recenzați, conform ordinului 33911 din 17 mai 1942, ȣigani nomazi, astfel că au fost identificați 31.438 de ȣigani, fiind propuși pentru evacuare cu primul lot dintre cei mai periculoși și indezirabili nemobilizabili 12.497 ȣigani, iar evacuabili în etapele următoare 18.941 de ȣigani.

Poliția de Siguranță din DGP întocmea în iulie 1942 o situație cu ȣigani mobilizabili sau mobilizați din România. La Roman erau 6 mobilizabili și 17 membri ai familiilor, la Piatra Neamț doi mobilizabili și 2 membri ai familiei¹². ȣigani stabili mobilizabili cu familiile lor erau la Roman opt cu 29 de membri ai familiilor, iar la Piatra Neamț doi cu doi membri ai familiei¹³.

Dintr-o radiotelegamă din 13 august 1942 a DGP aflăm că Poliția Roman avea în evidență un număr de opt ȣigani recidiviști nemobilizați, căsătoriți cu 21 copii și opt soții, iar Poliția Piatra Neamț avea doi ȣigani recidiviști nemobilizați din care unul căsătorit cu un copil¹⁴.

Conform telegramei cifrate din 25 iulie 1942, evacuarea ȣiganilor din categoria II nomazi va începe cu cei condamnați pentru crime și orice fel de delict, recidiviști, pungași de buzunare, pungași din trenuri, bâlciuri, borfași, precum și toți acei pentru care aveți îndoieli că trăiesc din furt. Vor fi evacuați cu familia lor, adică soția și copii minori¹⁵.

Situația ȣiganilor nenomazi care urmau a fi evacuați de pe raza celor trei județe era următoarea¹⁶:

Legiunea	Nemobilizabili			Total	Mobilizați sau mobilizabili			Total	Total general	Recenzați la 25 mai 1942
	B	F	Copii		B	F	Copii			
Neamț	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Roman	22	14	36	72	17	12	39	68	140	879
Bacău	4	4	5	13	8	6	11	25	38	

¹¹ ANIC, fond *Inspectoratul General al Jandarmeriei*, dosar 126/1942, f. 1.

¹² ANIC, fond *Direcția Generală a Poliției (DGP)*, dosar 185/1942, f. 98.

¹³ *Ibidem*, f. 101.

¹⁴ *Ibidem*, f. 111.

¹⁵ ANIC, fond *Inspectoratul General al Jandarmeriei*, dosar 126/1942, f. 23.

¹⁶ *Ibidem*, f. 25.

iar situația Țiganilor pe cele trei legiuni de jandarmi se prezenta astfel¹⁷:

Legiunea	Nr. membri rural			Total	Nr. membri de la Dir.Gen. a Poliției			Total	Total general
	B	F	Copii		B	F	Copii		
Neamț	-	-	-	-	20	25	25	70	70
Roman	22	14	36	72	17	10	30	57	129
Bacău	4	4	5	13	32	36	58	126	139

Țigani nemobilizabili periculoși ordinii publice evacuați din Buhuși-Neamț cf. ordinului 7573/19452 al Poliției Piatra Neamț¹⁸ erau:

Numele și prenumele	Vârstă	Nume și calitate memb. familie	Profesia capului familiei	Domiciliu	Total membri
Chiuță Vasile	46	-	fără	Cart. Nou idem	2
Chiuță Zanfira	36	soție	casnică		
Birba Nicolae	55	-	fără	Dr. Mayer	2
Isachi Zoița	50	concubină	casnică	Dr. Mayer	3
Acatrinei Al. Alex	21	-	fără		
Cercel Maria	21	concubină	casnică		
Cercel Georgeta	1	fiică	-	Str. Bodești	2
Andrei Th. Costache	30	-	fără		
Ana Alistar	38	concubină	casnică		
Pitaru Gh zis Apităriței	38	-	fără	Str. Bodești	2
Maria T. Andrei	38	concubină	casnică		
Covaci Vasile	66	-	fără	Chebac	7
Resmiveș Maria	55	concubină	casnică		
Resmiveș Ștefan	18	fiu	fără		
Resmiveș Ioan	17	fiu	fără		
Resmiveș Constantin	10	fiu	fără		
Resmiveș Gabor	8	fiu	fără		
Resmiveș Floarea	6	fiică	fără		
Roscan Iordache	44	-	fără	Dr. Mayer	1
Ileana Gh. Andrei	45		casnică	Obor	4
Maria Gh. Andrei	17	fiică	fără		
Anica Gh. Andrei	10	fiică	fără		
Ilie Gh. Andrei	9	fiu	fără		
Tidula Gheorghe	48	-	fără	Margina	5

¹⁷ *Ibidem*, f. 15.

¹⁸ ANIC, fond IGJ, dosar 127/1942, f. 104-104v.

Tidula Anica	42	soție	casnică		
Tidula Ileana	18	fiică	fără		
Tidula Jana	10	fiică	fără		
Tidula Ion	7	fiu	fără		
Nistor Nicolae	41	-	fără	Obor	4
Munteanu Raveica	30	concubină	casnică		
Munteanu Maria	9	fiică	fără		
Nistor Neculae	3	fiu	fără		
Chiriță Nicolae zis Corciu	36	-	fără	Cimitir	1
Cercel Toader	48	-	fără	Dr. Mayer	3
Cercel Ileana	38	soție	casnică		
Cercel Lucreția	13	fiică	fără		
Caru Nicolae	58	-	fără	Dr. Mayer	3
Pricopie Elena	45	concubină	casnică		
Pricopie Maria	16	fiică	fără		
Bica Ioan	56	-	fără	Marginea	2
Bica Anica	39	soție	casnică		
Bica Dumitru zis Occeană	54	-	fără	Dr. Mayer	4
Bucătaru Maria	48	concubină	casnică		
Ochiană Vasile zis Bica	17	fiu	fără		
Ochiană D. Elena zisă Bica	16	fiică	fără		
Bârtaru Gheorghe	48	-	fără	Marginea	6
Radu Ileana	37	concubină	casnică		
Bârtaru Eleonora	17	fiică	fără		
Bârtaru Mina	14	fiu	fără		
Bârtaru Vasile	12	fiu	fără		
Bârtaru Anica	8	fiică	fără		
Bujor Iordache	50	-	fără		
Bujor Natalia	44	soție	casnică	Marginea	5
Bujor I. Ion	21	fiu-paralitic	fără		
Bujor I. Constantin	18	fiu	fără		
Bujor I. Ștefan	6	fiu	fără		
Ristea Tanase zis Olteanu	55	-	fără	Obor	2
Ghiță Andrei Gh.	13	fiu	fără		
Total general					58

Țigani nemobilizabili periculoși ordinii publice, predați Legiunii de jandarmi Neamț pentru a fi evacuați în Transnistria din Piatra Neamț și Târgu-Neamț¹⁹:

¹⁹ *Ibidem*, f. 106-106v.

Numele și prenumele	Vârstă	Profesia	Orașul	Domiciliu
Pantelimon Sofica	35	casnică	Piatra Neamț	Str. Slt. Mat. 151
Ibrian Maria	15	idem		
Miu Didina	18	muncitoare		Str. Carol 296
Miu Elena	23	muncitoare		
Bădulici Ion	58	dulgher		Str. Obor 15
Lupu Catinca	48	muncitoare		
Călin Victor	17	muzicant		Str. Dărmănești 21
Călin Ion	19	muzicant		
Călin Elena	12	muzicant		
Nedelez Ioan	23	muzicant		Str. SubPietrica 94
Para C. Mihai	50	muncitor		Str. SubPietrica 99
Barsan Catinca	47	casnică		
Barsan Elena	22	muncitoare		
Bostan Vasile	52	muncitor		Chindia
Silveș Gheorghe	57	muncitor		Bvd. Ferdinand 308
Stamatia Ioana	57	muncitoare		
Căldăraru Mircea	19	muncitor	Târgu-Neamț	
Călin V. Anica	50	casnică		
Călin Codreanu	17	muncitor		
Căldăraru Maricica	27	casnică		
Bulgaru Vasile	35	comerciant		
Dumitra Andrei Toader	44	casnică		
Toader Andrei Petru	9	copil		
Toader A. Olimpia	13	casnică		
Toader Andrei Maria	15	casnică		
Ispir Neculae	57	ferar		
Ispir Vasile	18	ferar		
Tarabă Catinca	70	casnică		
Tarabă Gutuia	40	muncitoare		
Tarabă Tatalașcă	16	muncitoare		
Tarabă Bobolina	13	copil		
Tarabă Lacha	9	copil		
Tarabă Chilimbar	4	copil		
Tarabă Cocuța	7	copil		
Roman Elena	35	muncitoare		
Roman Vasile Gh.	14	muncitoare		
Roman Cocuța	12	copil		
Roman Matei	6	copil		
Roman Morca	5	copil		
Roman Constantin	3	copil		
Roman Vasile	1	copil		
Total general				41

Țigani stabilii, condamnați, recidiviști sau fără mijloace de existență sau ocupație precisă din care să trăiască în mod cinstit, prin muncă, din Piatra Neamț și Buhuși²⁰:

Numele și prenumele	Bărbați/ femei/copii	Domiciliul	Ocupația	Observații
Simin V. Eugen	bărbat	Piatra Neamț	fără	condamnat
Simin Olga	femeie		fără	-
Parnic Mihai	bărbat		fără	recidivist
Morghin Vasile	bărbat		fără	recidivist
Bostan Vasile	bărbat		muncitor	recidivist
Bădulici Ioan	bărbat		muncitor	recidivist
Bădulici Elisabeta	femeie		casnică	-
Arghir Gh. Gheorghe	bărbat		fără	autor furturi
Ion Șerban zis Nelu	bărbat		muncitor	recidivist
Lupu Catinca	femeie		casnică	judecată furt
Mardare Ioan	bărbat		muncitor	-
Mardare Ana	femeie		casnică	-
Mardare Adela	copil		fără	-
Mardare Vasile	bărbat		muncitor	recidivist
Mardare Ana	copil		fără	-
Mardare Neculai	copil		fără	condamnat
Munteanu Ana	femei		casnică	fără profesie
Munteanu Ana	femei		fără	-
Munteanu Ion	bărbat		fără	-
Munteanu Ioana	femeie		casnică	-
Munteanu Constanța	copil		fără	-
Pantelimon Sofia	femeie		fără	-
Vântu Maria	femeie		fără	judecată furt
Ibrian Maria	femeie		fără	-
Miu Didina	femeie		fără	-
Miu Elena	femeie		fără	-
Călin Victor	bărbat		fără	-
Călin Ioan	bărbat		fără	-
Amăriuței Maria	femeie		fără	-
Amăriuței Ioana	copil		fără	-
Amăriuței Ilie	copil		fără	-
Amăriuței Ana	copil		fără	-
Amăriuței Manole	copil		fără	-
Amăriuței Maria	copil		fără	-

²⁰ ANIC, fond DGP, dosar 185/1942, ff. 120-121v.

Budăi Constantin	bărbat		fără	
Budăi Aneta	femeie		casnică	-
Miu Gheorghe	bărbat		fără	-
Miu Vasile zis Dedel	bărbat		fără	-
Miu Maria	femeie		fără	-
Călin N. Elena	femeie		fără	-
Pandele Gh. Anica	femeie		fără	-
Parnei Constantin	bărbat	Buhuși	fără	-
Parnei Smaranda	femeie		casnică	-
Parnei Maria	copil		-	-
Pascaru Dumitru	bărbat		fără	-
Pascaru Elisabeta	femeie		fără	-
Pascaru Dumitru	copil		fără	-
Pascaru Maria	copil		fără	-
Birba Neculai	bărbat		fără	-
Birba Zoița	soție		casnică	-
Birba Catinca	copil		fără	-
Birba Ruxanda	copil		fără	-
Birba Elena	copil		fără	-
Boroscanu Iordache	bărbat		fără	-
Boroscanu Profira	soție		casnică	-
Boroscanu Ana	copil		fără	-
Boroscanu Emilia	copil		fără	-
Gulan Vasile	bărbat		fără	-
Gulan Ruxanda	soție		casnică	-
Chiuță Vasile	bărbat		fără	-
Chiuță Zanfira	soție		casnică	-
Bucătaru Constantin	bărbat		fără	
Oprea Dumitru	bărbat		fără	
Oprea Ruxanda	soție		casnică	
Oprea Elena	copil		fără	
Covaci Vasile	bărbat		fără	
Covaci Maria	soție		casnică	
Covaci Ioan	copil		fără	
Covaci Gabor	copil		fără	
Covaci Ștefan	copil		fără	
Covaci Constantin	copil		fără	
Zvariu Gheorghe	bărbat		fără	
Zvariu Maria	soție		fără	
Zvariu Elena	copil		fără	
Zvariu Gheorghe	copil		fără	
Zvariu Ilie	copil		fără	
Zvariu Ana	copil		fără	

Situația ȝiganilor nemoblizabili din Bacău care au fost evacuați în conformitate cu dispozițiile ordinului din 3 septembrie 1942 al Inspectoratului Regional de Poliție Iași²¹:

Numele și prenumele	Data și locul nașterii	Observații
Duduiana I. Grigore	Bârca-Foișor, Dolj, 1883	gază de hoți
Duduiana Maria	Bacău, 1887	idem
Rusu Maria	Roman, 1905	concubina lui Stere Mihalache, cerșetor
Rusu Gheorghe	Roman, 1940	fiul lui Rusu Maria
Panaite Gheorghe	Mărgineni, Bacău, 1893	cerșetor
Feraru Zamfira	Secuieni, Bacău, 1909	fără ocupație
Feraru Alistar zis Căldăraru	Răcăciuni, Bacău, 1889	hoț de cai, fost recidivist
Vasile Grigore	Mircești, Tutova, 1933	fără ocupație
Lupu Olga	Secuieni, Bacău, 1909	prostituată
Stan Alexandru	Bacău, 1873	fără ocupație
Darabă Zamfira	Boroaia, Baia, 1890	fără ocupație, concubine lui Stan A.
Spirache Ion	Bacău, 1873	fără ocupație
Feraru Marina	Otelești, Bacău, 1897	fără ocupație, concubine lui Spirache Ion
Vișan Maria	Chișinău, 1881	Soția lui Vișan Ion, închis
Isac Maria	Negreșești, Neamț, 1888	fără ocupație
Avadanei Anica	Mărăști, Bacău, 1913	fără ocupație
Zlataru Profira	Mărăști, Bacău, 1884	fără ocupație
Răducanu Dumitru	Boghicea, Neamț, 1880	fără ocupație
Gureanu Agripina	Tutova, 1892	fără ocupație
Gureanu Aurica	Bacău, 1916	fără ocupație
Gureanu Ortansa	Bacău, 1930	fără ocupație
Gureanu Anita	Bacău, 1934	fără ocupație
Gureanu Ioan	Bacău, 1941	fără ocupație
Ipate Elena	Bacău, 1879	fără ocupație
Feraru Gheorghe	Secuieni, Bacău, 1923	fără ocupație

²¹ ANIC, fond IGJ, dosar 127/1942, f. 107.

Amânditei Iancu	Tg. Frumos, 1894	fără ocupație
Avădanei Paulina	Idem,	fără ocupație
Avădanei Ioana	Bacău, 1927	fără ocupație
Avădanei Ion	Bacău, 1924	fără ocupație
Avădanei Maria	Bacău, 1936	fără ocupație
Avădanei Ștefan	Tg. Frumos, 1894	fără ocupație
Avădanei Margareta	Bacău, 1909	fără ocupație
Stoian Ion	Mărăști, Bacău, 1905	închis, condamnat 5 ani pt. tâlhărie
Bichineț Ileana	Horgești, Bacău, 1910	fără ocupație, concubină
Bichineț Vasile	Filipeni, 1930	fiu
Bichineț Ștefan	Filipeni, 1934	fiu
Bichineț Emil	Bacău, 1940	fiu
Agrăjdăritei Gheorghe	Bârlad, 1910	fără ocupație
Alexandru Margareta	Bacău, 1920	soțul pe front. A cerut să-și urmeze părinții Duduianu Grigore
Duduianu Emil	Bacău, 1938	fiu
Alexandru Nourică	Bacău, 1941	fiu
Costan Maria	Moinești, 1913	sotul dispărut pe front. A cerut să-și urmeze părinții Duduianu Grigore

Situația ȝiganilor nemomazi, stabili, nemobilizabili de pe teritoriul rural al județului Bacău care se evacuează cf. ordinului 40169 din 26 august 1942 al Inspectoratului Regional de Poliție Iași²²:

Numele și prenumele	Vârsta	Domiciliu	Calitatea în familie	Motivul evacuării
Boldoi Ioan zis Vasile I. Năstase	44	Berzunți, Bacău	Cap familie	Condamnat, se ocupă cu furturi
Boldoi I. Păuna	38	idem	soție	
Boldoi I. Tinca	13	idem	fiică	
Boldoi I. Alexandru	8	idem	fiu	
Boldoi I. Jenică	6	idem	fiu	
Gheorghe Alexandru zis I. Luncanu	62	idem	Cap de familie	Se ocupă cu furturi
Răducană Profira zisă I. Luncanu	25	idem	Soție (concubine)	

²² *Ibidem*, f. 108.

Crețu Ioan zis Profira Răducanu, I. Luncanu	19	idem	fiu	
Iordache Ioan zis I. Cazacliu	34	idem	Cap familie	Condamnat furt, reformat
Marin I.I. Anica zis I. Cazacliu	41	idem	soție	
Maxim V.I. Păuna zis I. Cazacliu	15	idem	fiică	

Situația Țiganilor găsiți vagabondând pe raza orașului Bacău și care se evacuează în baza ordinului 41485 din 12 septembrie 1942 al Inspectoratului General al Jandarmeriei²³:

Numele și prenumele	Vârsta	Domiciliu	Calitatea în familie	Motivul evacuării
Moldovanu Luca	62	Câmpina, Prahova	cap familie	furturi
Moldovanu L. Eva	54	idem	soție	
Moldovanu Rosalin	28	idem	fiu	
Moldovanu Anton	10	idem	fiu	
Moldovanu L. Veta	17	idem	fiică	
Ciuraru Iordachi	27	idem	cap de familie	Se ocupă cu furturi
Ciuraru Iordachi Elena	23	idem	soție	
Ciuraru I. Elena	3 luni	idem	fiică	
Ciuraru Iordachi Costică	6	idem	fiu	
Bancu Petrea	14	idem	nepot Moldovanu Luca	
Constantin Gheorghe	18	Ploiești	concubinul lui Moldovanu L. Veta	
Moldoveanu Ioan	47	București, Alex. cel Bun, 37	cap familie	
Moldoveanu I. Ileana	14	idem	fiică	
Moldoveanu I. Luca	12	idem	fiu	

²³ *Ibidem*, f. 109.

Situația Țiganilor de pe raza Poliției Bacău, condamnați, recidiviști și fără ocupație precisă, întocmită cf. dispoziției ordinului 17521 din 15 august 1942 al Inspectoratului Regional de Poliție Iași²⁴:

Numele și prenumele	Bărbați/ femei/copii	Avere (animale/căruțe)	Ocupația	Observații
Duduiana I. Gr.	soț/soție/5 copii	nimic	cismar	Condamnat, recidivist
Anghel Ruxanda	femeie	nimic	fără	cerșetorie
Stere Mihalache	bărbat	nimic	fără	Lipsă picior stâng
Panaite Gheorghe	bărbat	nimic	fără	orb
Feraru Zamfira	femeie	nimic	fără	
Nițoi Maria	femeie	nimic	fără	
Feraru Alistar zis Căldăraru	bărbat	nimic	fără	hoț de cai
Lupu Olga	femeie	nimic	fără	prostituată
Gureanu Constantin	soț/soție/4 copii	nimic	fără	hoț de cai
Amânditei Iancu	soț/soție/6 copii	nimic	fără	
Avădanei Ștefan	bărbat	nimic	fără	
Feraru Vasile	bărbat	nimic	fără	
Stan Alexandru	bărbat	nimic	fără	
Spirache Ion	bărbat	nimic	fără	
Vișan Ion	soț/soție/1 copil	nimic	fără	
Isac Maria	femeie	nimic	fără	
Lăcătușu Gheorghe	bărbat	nimic	fără	
Avadanei Anica	femeie	nimic	fără	
Balaban Maria	femeie	nimic	fără	
Zlataru Profira	femeie	nimic	fără	
Răducanu Dumitru	bărbat	nimic	fără	
Ipate Elena	femeie	nimic	fără	
Crețu Maria	femeie	nimic	fără	
Feraru Gheorghe	bărbat	nimic	fără	
Chiriac Gherghina	femeie	nimic	fără	

Situația Țiganilor mobilizabili de pe raza Poliției Bacău, întocmită cf. dispoziției ordinului 17521 din 15 august 1942 al Inspectoratului Regional de

²⁴ ANIC, fond DGP, dosar 185/1942, f. 111.

Poliție Iași²⁵:

Numele și prenumele	Bărbați/ femei/copii	Avere (animale/ cărute)	Ocupația	Observații
Vrînceanu Vasile	soț/soție/	fără	fără	
Spoială Gheorghe	soț/soție/	fără	fără	condamnat, închis
Spoială Ion	soț/soție/	fără	fără	hoț de cai
Tanasă Nicolae	soț/soție/1 copil	fără	fără	
Carabulea Nicolae	soț/soție/6 copii	fără	fără	excroc, recidivist
Panaite Ion	soț/soție/4 copii	fără	fără	hoț de cai
Amocăniței Gheorghe	soț/soție/3 copii	fără	fără	borfaș
Colibei Nicolae	soț/soție/	fără	fără	hoț
Ipate Gheorghe	soț/soție/2 copii	fără	fără	hoț, închis
Drăgoi Vasile	soț/soție/4 copii	fără	muzicant	hoț, închis
Gureanu Dumitru	soț/soție/4 copii	fără	fără	
Agrăjdăriței Gheorghe	soț/soție/3 copii	fără	fără	
Enea C-tin zis Chiriac	soț/soție/1 copil	fără	fără	
Tănase Iorgu	soț/soție/3 copii	fără	fără	
Brăescu Nicolae	soț/soție/4 copii	fără	fără	
Chiriac Moise	soț/soție/1 copil	fără	fără	
Lăcătușu Vasile	soț/soție/	fără	fără	
Acatrinei Constantin	soț/soție/	fără	fără	
Verbanov Gheorghe	bărbat	fără	fără	hoț, recidivist, mobilizat
Filip Costache	soț/soție/3 copii	fără	fără	
Peptanaru Iancu	soț/soție/6 copii	fără	fără	mobilizat

Țigani fără ocupație și recidiviști de pe raza orașului Roman-mobilizabili²⁶:

²⁵ *Ibidem*, f. 112.

²⁶ ANIC, fond DGP 1937-1948, dosar 185/1942, f. 128.

Numele și prenumele	Domiciliul	Vârsta	Observații
Ștefan Sulea Musteață	T. Stelian, 141	27	cap fam.
Marchida D. Dumitru		21	concubină
Gheorghe M. Gh. Dumitru		6	fiu
Neculai M. Gh. Dumitru		4	fiu
Constantin Er. Drăgan		6	fiu
Ioan Er. Drăgan		2	fiu
Becu Câșlaru	Alba Iulia, 48	38	cap fam.
Scumpia Gândac		43	concubină
Dulina Gândac		15	fiu
Elisabeta Gândac		13	fiu
Ioan Gândac		12	fiu
Ioana Gândac		8	fiu
Vasile Gândac		4	fiu
Constantin Gândac		2	fiu
Ioan Gândac		7 luni	fiu
Petcu Constantin	Mică, 3	34	cap fam.
Sterian Ilie	Izvor, 8	36	cap fam.
Sterian Maria		33	soție
Sterian Constantin		2	fiu
Stoica Gheorghe	Nouă, 27	20	cap fam.
Momu Ioan	B. Dragoș, 178	35	cap fam.
Momu Ana		34	Soție
Momu Dinu		17	fiu

Țiganii fără ocupație și recidiviști de pe raza orașului Roman-nemobilizabili²⁷:

²⁷ ANIC, fond IGJ, dosar 127/1942, f. 108.

Numele și prenumele	Domiciliul	Vârsta	Observații
Vilian Sanda Andrei	Bd. Carol, 115	18	cap fam.
Turturean Andrei		16	memb. frate
Lucreția Andrei		13	memb. frate
Genovica Andrei		10	memb. frate
Mircea Andrei		7	memb. frate
Maria Andrei		4	memb. frate
Lina Andrei		1	memb. frate
Cătina Berescu	Spiru Haret, 109	54	cap. fam.
Rocovina C. Dumitru		42	concubină
Călin C. Dumitru		12	fiu
Marchidan C. Dumitru		8	fiu
Aneta C. Dumitru		4	fiu
Gheorghe C. Dumitru		5	fiu
Gogu Vasile	G-ral Er. Grigorescu, 9	52	cap fam.
Constantina I. Radu		42	soție
Marfa V. Gogu		17	fiu
Ibriș Gogu		15	fiu
Mihalache Amariei		12	fiu
Vasile C. Radu		8	fiu
Florica C. Radu		2	fiu
Maria C. Radu		3	fiu
Elena Șerban	T. Stelian, 141	42	cap fam.
Iancu Agurița Tincăi	Nouă, 24	56	cap fam.
Ileana Agurița Tincăi		48	soție
Costică Agurița Tincăi		-	fiu
Mărândița Agurița Tincăi		-	fiu
Maria Agurița Tincăi		-	fiu
Virginia Agurița Tincăi		-	fiu
Toader Onel zis Ionel	Nouă, 87	52	cap fam.
Maria Onel zis Ionel		48	soție
Dochița Ioan	Mică, 45	17	cap fam.

Țigani fără ocupație și recidiviști periculoși nemobilizabili care urmează a fi evacuați din orașul Roman cf ordinului 20693 din 7 septembrie 1942 al Inspectoratului Regional de Poliție Iași²⁸:

²⁸ ANIC, fond IGJ, dosar 127/1942, f. 111.

Numele și prenumele	Domiciliul	Gradul de familie	Etatea
Berescu Cătină	Spiru Haret, 109	cap familie	54
Dumitru C. Rocovina	idem	concubină	45
Dumitru C. Călin	idem	fiu	14
Dumitru C. Marchidan	idem	fiu	10
Dumitru C. Aneta	idem	fiică	5
Dumitru C. Gheorghe	idem	fiu	1
Munteanu Ioan	nomad	cap familie	25
Niculina Maria	nomad	concubină	25
Niculina Maria Ripcă	nomad	fiu	4
Niculina Maria Lucian	nomad	fiu	1
Arghir Tancu	nomad	cap familie	36
Arghir Ștefan	nomad	frate	15
Arghir Gheorghe	nomad	frate	17
Drugu Th. Maria	nomad	concubină	28
Drugu Ioana	nomad	fiică	4
Drugu Ștefan	nomad	fiică	1
Andrei Vilian Sanda	Bdul Carol, 115	cap familie	18
Andrei Sanda Turturean	idem	frate	17
Andrei Sanda Lucreția	idem	frate	14
Andrei Sanda Genovica	idem	frate	10
Andrei Sanda Mircea	idem	frate	7
Andrei Sanda Mureș	idem	frate	4
Andrei Sanda Lina	idem	frate	2
Gogu Marfa	Eremia Grigoraș, 9	cap familie	20
Gândac Dumitru	idem	bunic	70
Radu Vasile Constantina	idem	frate	11
Cășlaru Becu zis Găitan	Alba Iulia, 48	cap familie	36
Gândac Scumpia	idem	concubină	38
Gândac Ion	idem	fiu	11
Gândac Elisabeta	idem	fiică	13
Gândac Ioana	idem	fiică	7
Gândac Vasile	idem	fiu	5
Gândac Constantin	idem	fiu	3
Gândac Ioan	idem	fiu	1
Aguriței Tincăi Ileana	Nouă, 27	soție	44
Aguriței Tincăi Mărăndița	idem	fiică	3
Aguriței Tincăi Ileana	idem	fiică	16
Cojocaru Vasile	Sucedava, 50	cap familie	30

Grădinaru Maria	idem	concubină	32
Adochiței Constantin	idem	fiu	10
Petcu Constantin	Sucedava, 50	cap familie	34
Petcu Olga	idem	soție	32
Petcu Zoița	idem	fiică	10
Petcu Maria	idem	fiică	7
Petcu Elena	idem	fiică	2
Petcu Dumitru zis Paicu	Sucedava, 54	cap familie	20
Ion sin Vasile Aglaia	idem	soție	28
Ion sin Vasile Constantin	idem	fiu	7
Ion sin Vasile Ioan	idem	fiu	4

Situație de țigani nomazi de pe teritoriul rural al județului Roman care se evacuează cf. ordinului 40169/1942 al Inspectoratului General al Jandarmeriei²⁹:

Numele și prenumele capului de familie	Comuna	Numele și prenumele membrilor familie	Vârsta
Huluțanu Gheorghe zis Ștefan Heanea	Boghicea	Sevastița, soție	43
Zanfirache Judele	Sagna	Marița, soție	47
Negru Dumitru	Dagâta	Profira, soție	57
Panțiru Alexandru	Dagâta	Victoria, soție	53
Panaite Neculai	Poenari	Floarea, soție	37
		Vasile, fiu	6
		Maria, fiică	9
Panaite Ioan	Poenari	Catinca, soție	22
Roman Ioan	Poenari	-	-
Dănilă Ioan	Dagâta	Sevastița, soție	50
Lupan Toader	Elisabeta	Agripina, soție	18
		Valentin, fiu	3
Cămeșoiu Vasile	Elisabeta	Adela, soție	33
		Janeta, fiică	13
		Valică, fiu	12
		Adeluța, fiică	8
		Aneta, fiică	5
		Elena, fiică	3

²⁹ *Ibidem*, f. 112.

		Ioan, fiu	1
Roșca Aurel	Elisabeta	-	-
Bosei Marioara	Mircești	Anica, fiică	26
		Ioan, fiu	18
		Elena, fiică	9
		Tinca, fiică	7
Moscu D. Ioan	Porcești	Elena, soție	56
		Cornelia, fiică	5
Darie Dumitru	Dămieniști	Aneta, soție	36
		Maria, fiică	17
		Elena, fiică	14
		Ioan, fiu	6
Barbu Gheorghe zis Meraru Gheorghe	Valea Ursului	Floarea, soție	20

Conform ordinului din 1 septembrie 1942, Țiganii își vor lua doar bagajul de mână, iar bunurile rămase mobile și imobile vor fi inventariate de către autorități, primăriile în mediul rural și poliție în urban și lăsate cu proces verbal în custodie CNR-ului din județul respectiv. Hrana pentru Țigani pentru 5 zile se va procura de către legiunile de jandarmi³⁰.

Cheltuielile de evacuare ale Țiganilor erau următoarele³¹:

Pentru Țigani 62485 rații pâine X cu 7,50 lei	468.637 lei
Misie ofițeri 12x10x900 lei	108.000 lei
Misie subofițeri 39x10x600 lei	174.000 lei
Trupă 600x60 (plus hrana)	39.600 lei
Se mai adaugă eventualele cheltuieli de transport și diverse	100.000 lei
Total general	890.237 lei

Evacuarea s-a realizat cu trenurile, cei din Neamț și Roman fiind îmbarcați în trenul nr. 5 format în gara Iași cu direcția Tighina³². Trenul se afla sub comanda unui ofițer de jandarmi ajutat de un subofițer, avea în componență două vagoane cu 100 de Țigani de la Poliția Neamț păziți de 3 militari, 93 de Țigani de la Poliția Roman, în trei vagoane păziți de cinci militari și 70 de Țigani de la Poliția Bacău, în două vagoane păziți de 4 militari³³. Trenul

³⁰ ANIC, fond IGJ, dosar 126/1942, f. 136.

³¹ *Ibidem*, f. 43.

³² *Ibidem*, f. 13.

³³ *Ibidem*, f. 28.

cu indicativul E7 avea planificată plecarea la 14 septembrie 1942, la ora 22.55 din gara Iași și trebuia să ajungă la Tighina la 15 septembrie ora 8.56³⁴. În vederea pregătirii evacuării Subsecretariatul de stat al aprovizionării dădea în teritoriu către prefecturi telegrama cifrată 429 din 3 septembrie 1942 prin care cerea să pună la dispoziția legiunilor de jandarmi, contra cost, de la primăriile respective, numărul de pâini necesare ȝiganilor care se evacuează, socotind cinci rații de pâine de om³⁵. La Piatra Neamț era nevoie de 350 rații pentru cinci zile și la Roman de 645 rații pentru același număr de zile³⁶.

Trenul a plecat, cu întârziere, pe 15 septembrie la ora 6 și 15 din gara Socola din cauză că funcționarii CFR au dat drumul la celelalte trenuri, inclusiv la cele de marfă, și a ajuns la Tighina pe 20 septembrie ora 11.30, deci cu o întârziere de cinci zile. Pe traseu a staționat mult în stațiile Chișinău, peste 48 de ore, și Mereni, peste 24 ore. Din această cauză hrana li s-a terminat, iar la Chișinău delegația ȝiganilor cu santinele au plecat în oraș după mâncare, la fel procedându-se și la Mereni, unde s-a cumpărat făină de proastă calitate și scumpă. La Tighina ȝiganii au fost predați delegatului legiunii de Jandarmi Transnistria, locot.rez. Tanase Ioan. Evacuarea s-a produs în liniște, spune raportul întocmit de șeful trenului, sublocot. Traian S. Robu³⁷.

Legiunile de jandarmi din cele trei județe au întocmit rapoarte asupra modului în care a decurs executarea ordinului 40671 din 1 septembrie 1942 a IGJ. Legiunea de jandarmi Bacău, prin comandantul acesteia, lt.col. Ioan Mircea, răspundea că ordinul a fost pus imediat în aplicare, în 13 septembrie fiind aduși la sediul legiunii 15 ȝigani și alți 11, considerați nomazi și propuși spre evacuare. Se mai arată că Poliția Bacău a predat 42 de ȝigani de pe teritoriul rural al județului și nu pe toți cei 126 de ȝigani cum prevedea ordinul 40169 din 26 august 1942. În procesul verbal de predare a ȝiganilor, întocmit de către Poliția Bacău, se specifică faptul că, în urma ultimei situații cu ȝigani evacuabili întocmită de către Poliția Bacău la 16 august 1942, au fost identificați un număr de 42 de ȝigani nemobilizabili³⁸. Nu a fost evacuat Alexandru Nicoi din Dofteana cu soția, acesta fiind condamnat la patru ani închisoare corecțională și aflat încarcerat la penitenciarul Bacău.

³⁴ *Ibidem*, f. 36.

³⁵ *Ibidem*, f. 42.

³⁶ *Ibidem*, f. 45.

³⁷ *Ibidem*, f. 71.

³⁸ fond IGJ, dosar 127/1942, f. 122.

În noaptea de 13/14 septembrie toți Țiganii au fost duși la gara din Bacău și îmbarcați în două vagoane. Raportul menționează și greutățile întâmpinate în evacuarea Țiganilor, în special din partea CFR, care tergiversa punerea la dispoziție a vagoanelor necesare evacuării.

Și legiunea de jandarmi Neamț, prin comandantul lt.col. Nicodim Ispas, raporta modul în care a decurs evacuare. În ziua de 13 septembrie a primit de la Poliția Piatra Neamț un număr de 42 de Țigani cu familiile acestora, iar de la Poliția Buhuși 58 de Țigani, fiind primiți în plus 30 de Țigani. Hrana acestora a fost asigurată contra cost de către Primăria Piatra Neamț, urmând a se recupera sumele³⁹.

Legiunea de jandarmi Roman, prin comandantul lt.col. N. Ștefănescu, raporta că a fost organizată evacuarea în bune condiții, Prefectura asigurând și 600 de pâini pentru hrana celor evacuați. Legiunea a evacuat de pe teritoriul rural al județului Roman 15 familii cu 44 de membri și 10 familii din orașul Roman cu 49 de membri, deci un total de 93 de Țigani din categoria celor nemobilizabili. Raportul menționează că nu au putut fi evacuați un număr de 72 de Țigani deoarece, în urma verificărilor, aceștia nu intrau sub incidența ordinului 38137/1942. Astfel nu erau evacuați următorii:

- familia Năstase T. zis Plițu, fără antecedente, căsătorit cu o româncă și cu doi copii din prima căsătorie;
- familia Bodros Gh., formată din patru membri, acesta fiind concentrat la Reg. 4 Pioneri;
- Țiganul Potcovaru Simion, mobilizat, nu a putut fi evacuat cu cei opt membri ai familiei;
- Țiganul Potcovaru Gh. zis Leonatu din Trifești, fără antecedente, nu a fost evacuat cu cei doi membri;
- Țiganka Ortansa Stoian din comuna Porcești nu a fost evacuată, soțul fiind concentrat;
- familia Sârbu Dumitru din Poenari nu a fost evacuată, acesta fiind concentrat;
- Țiganul Panțiru Ioan, încetat din viață ulterior întocmirii listelor;
- Țiganul Moscu Ioan din Stănița, concentrat;
- familia Răducanu Ioan din Boghicea formată din șapte membri, acesta fiind concentrat;

Au fost evacuați în plus soția lui Ioan Dănilă și a lui Gh. Barbu, zis Moraru, care nu au fost trecute în liste, și Anica Bosoi, fiica lui Mărioara

³⁹ *Ibidem*, f. 134.

Bosoi care, deși fără antecedente, a consimțit să meargă alături de frații ei. În dimineața zilei de 14 septembrie aceștia au fost imbarcați în vagoane⁴⁰.

La 16 octombrie 1942, Inspectoratul Regional de Poliție Iași, Serviciul Poliției de Siguranță, raporta Directorului General din Minister modul în care a decurs evacuarea Țiganilor în Transnistria. Raportul menționa că la Bacău „s-a evacuat un număr de 45 Țigani din cei nemobilizabili și periculoși ordinii publice și siguranței statului. Din numărul de mai sus nu au putut fi evacuați la data de 13 septembrie a.c. un număr de 11 Țigani. În plus s-a evacuat un număr de 10 Țigani din categoria celor care au cerut ulterior să plece în Transnistria de bună voie și din cei eliberați din închisori”⁴¹. În final se preciza, referitor la Nițoiu Mare, care nu a putut fi găsită, că „și-ar fi dat un nume fals”. Toți Țiganii din categoria celor evacuabili nu au mai rămas de evacuat⁴².

La Piatra Neamț, în ziua de 9 septembrie, „s-au strâns Țiganii, în număr de 99, ce urmau să fie evacuați, și au fost trimiși sub pază într-un lagăr special improvizat, procedându-se la inventarierea averii mobile și imobile. Această avere s-a predat cu procese-verbale în custodia Oficiului local de Românizare”⁴³. Aceștia (Țiganii din Piatra Neamț și Târgu-Neamț), au fost predați, în ziua de 13 septembrie, Legiunii de jandarmi Neamț și cum „majoritatea nu aveau hrană și nici bani cu ce să și-o procure, Legiunea de Jandarmi Neamț, în conformitate cu ordinele primite, a dat fiecărui Țigan câte 5 porții de pâine pentru 5 zile”⁴⁴.

La Roman, în ziua de 13 septembrie, organele polițienești, împreună cu delegații Oficiului Național de Românizare, au adunat toți Țiganii care aveau să fie evacuați în Transnistria, întocmindu-li-se inventariile bunurile mobile și imobile, care cu procese-verbale au fost predate Oficiului Național de Românizare din acea localitate. În total au fost evacuați în Transnistria un număr de 49 Țigani⁴⁵.

Oficial, regimul de trai al Țiganilor deportați în Transnistria a fost reglementat printr-o decizie a Guvernământului Transnistriei din 18 decembrie 1942⁴⁶.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 136.

⁴¹ ANIC, fond DGP, dosar 190/1942, f. 74.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare*, Vol. 2: Țiganii din România (1919-1944), ed. Lucian Nastașă, Andrei Varga, Cluj-Napoca, Fundația Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală din România, 2001, p. 524-525.

Conform rapoartelor întocmite de către jandarmerie, autoritățile civile nu erau deloc preocupate de soarta ȝiganilor. Rațiile alimentare fixate de către Guvernământ nu au fost respectate. Dacă autoritățile au dispus de a le da romilor făină de orz sau ovăz câte 200 gr. pentru copii și 400 gr. pentru persoane mature, sare și cartofi 150 grame, în realitate, săptămâni la rând ei nu primeau nimic. Totodată, nu li se asigurau lemnele pentru prepararea hranei și pentru încălzit, iar încadrarea în câmpul muncii s-a făcut doar pentru o mică parte a deportaților. Romii erau lipsiți de cele mai elementare lucruri, inclusiv de vase pentru prepararea hranei. Îmbrăcămintea a fost o problemă deosebită, cu atât mai mult cu cât, la deportare, romilor nu li s-a permis să-și ia de acasă haine de schimb și alte lucruri personale. Asistența medicală era ca și inexistentă, iar medicamentele lipseau. În același timp, nimeni nu se preocupa de igiena personală. Majoritatea romilor nu aveau lenjerie de schimb, se îmbrăcau în zdrențe, se înveleau în paie, nu aveau săpun pentru a-și spăla rufe etc. Din rapoartele autorităților locale transnistrene stabilim că situația romilor era una dintre cele mai lamentabile în comparație cu celelalte etnii. Zilnic, mureau de foame sau boli câte 5-10 persoane de etnie romă în fiecare colonie. La fel, săptămânal se raporta că cei mai mulți bolnavi de tifos exantematic erau romii. Din această cauză era strict interzis procesul de repatriere a romilor în țară, iar cei prinși erau imediat trimiși înapoi, majoritatea dintre ei găsindu-și moartea în locuințele paupere din Transnistria⁴⁷.

Situația numerică a ȝiganilor evacuați din regiunea Insp. Reg. de Sig. Iași, întocmită conform ordinului nr. 32.952-S din 1942 septembrie 23⁴⁸:

Poliția	Bărbați	Femei	Copii	Total
Piatra-Neamț	29	23	47	99
Bacău	11	7	17	45
Roman	9	9	31	49

Situația cuprinzând ȝiganii nenomazi și familiile celor mobilizați ori mobilizabili evacuați, octombrie 1942⁴⁹:

Poliția	Bărbați	Femei	Copii	Total
Bacău	1	1	3	5
Roman	3	2	4	9

⁴⁷ Viorel, Achim, *Deportarea ȝiganilor în Transnistria*, în „Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă. Despre holocaust și comunism”, Vol. I, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 127-141.

⁴⁸ ANIC, fond DGP, dosar 185/1942, f. 237-238.

⁴⁹ ANIC, fond IGP, dosar 43/1943, f. 119.

În condițiile descrise mai sus, în Transnistria au murit de foame, frig, boli și mizerie mulți dintre romii deportați. Nu au existat execuții organizate de autoritățile civile și militare române din Transnistria în rândul romilor. Niciun document nu vorbește de asemenea execuții.

Numărul romilor morți în Transnistria nu este cunoscut cu exactitate. La 15 martie 1944, când se pregătea evacuarea în țară a cetățenilor români fără deosebire de origine, Subinspectoratul General de Jandarmi Odessa a raportat că avea în cuprinderea sa 12.083 de romi⁵⁰. Această cifră îi desemnează pe romii care au supraviețuit deportării. Lor trebuie să li se adauge romii care au scăpat din Transnistria înainte de data menționată. Este vorba despre persoanele care au fost repatriate, în diferite momente, precum și despre cei care au părăsit ilegal Transnistria, fără a mai fi trimiși înapoi în locurile de deportare. În cele două categorii au intrat aproximativ 2.000 de persoane, ceea ce ridică numărul supraviețuitorilor la aproximativ 14.000. Aceasta înseamnă că dintre cei peste 25.000 de romi deportați, circa 11.000 au murit în locurile de deportare și doar aproximativ 14.000 au supraviețuit Transnistriei.

Romii care au supraviețuit deportării s-au întors în țară în primăvara anului 1944, odată cu retragerea Armatei și autorităților române în fața ofensivei sovietice. Încă din toamna lui 1943, părăsirea fără autorizație a locurilor de deportare a căpătat proporții de masă, cei prinși fiind, însă, retrimiși în Transnistria. Dar, în martie-aprilie 1944, fără a aștepta din partea autorităților vreun ordin de repatriere, romii, în grup sau individual, s-au retras dincoace de Nistru și apoi în interiorul țării. În unele cazuri, aceasta s-a făcut cu concursul direct al unităților militare române și germane în retragere și al lucrătorilor de la căile ferate. La 19 aprilie 1944, Inspectoratul General al Jandarmeriei a dat ordin ca romii fugiți din Transnistria să fie opriți pe loc și puși la muncă⁵¹. Ordinul a fost repetat la 17 mai 1944. Acestor romi li s-a fixat un domiciliu provizoriu și li s-a interzis să circule. Ei urmau să fie repartizați pe moșii pentru muncă. Dar, datorită vieții pe care au dus-o în Transnistria, majoritatea erau inapți pentru muncă. Ceilalți au fost plasați la diferiți proprietari pentru munci agricole. Au fost, însă, frecvente situațiile în care romii refuzau să lucreze, pe motiv că nu se pricep, ceea ce a exasperat autoritățile locale. Ei rămâneau astfel pe mai departe în situația de muritori de foame.

⁵⁰ *Documente privind deportarea ȝiganilor în Transnistria*. vol. 1, doc. 608, p. 458.

⁵¹ *Ibidem*, doc. 613, p. 463.

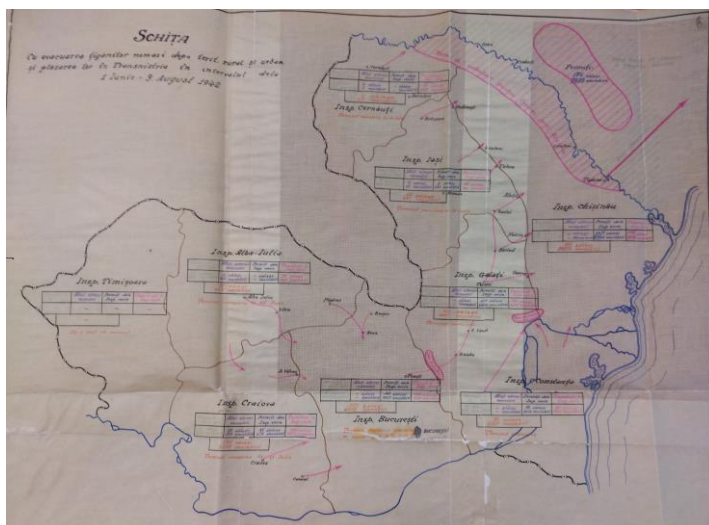

Fig. 1. Schița cu evacuarea ȝiganilor nomazi de pe teritoriul rural și urban – 1 iunie-9 august 1942 (ANIC, *fond IGJ*, dosar 121/1942, f. 8).

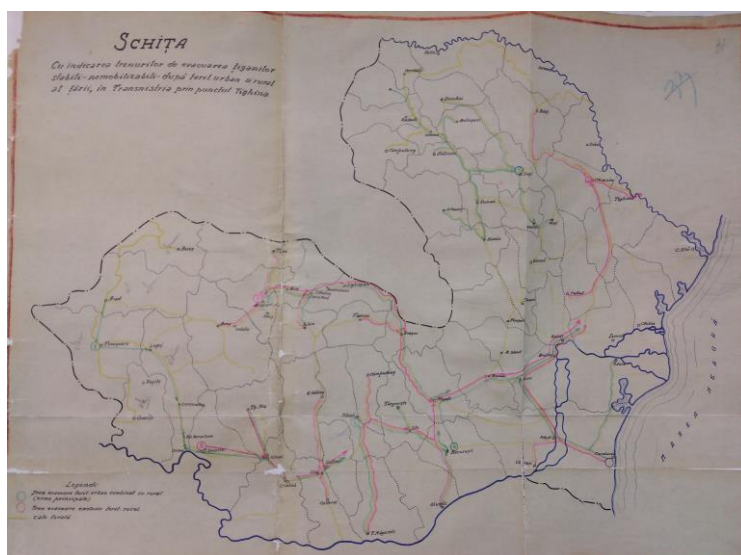

Fig. 2. Schița cu trenurile de evacuare a ȝiganilor stabili-nemobilizabili din teritoriile rurale și urbane (ANIC, *fond IGJ*, dosar 126/1942, f. 35).

80 DE ANI DE LA BĂTĂLIA MOLDOVEI - 23 AUGUST 1944 ÎN GARNIZOANA BACĂU

*Sorin Grumuş**

80 years since the Battle of Moldavia – August 23, 1944 in the Bacău garrison Abstract

This year marks 80 years since the dramatic battles fought by the Romanian army on the national territory between April and August 1944. At the time of Romania's transfer to the Allies, on August 23, 1944, the German-Romanian-Soviet front was on the route north Târgu Neamţ, north-east Roman, north Bârlad, north-west Huşi and north Chişinău. Within this strategic defensive device adopted by the Romanian army, the cities of Roman and Bacău were in the area of concentration of the large Romanian-German units under the strong pressure of the Soviet troops.

Keywords: *army, front, battle, units, troops.*

Cuvinte cheie: *armată, front, luptă, unităţi, trupe.*

Anul acesta s-au împlinit 80 de ani de la dramaticele lupte purtate de armata română pe teritoriul naţional în perioada aprilie-august 1944. În momentul trecerii României de partea Aliaţilor, la data de 23 august 1944, frontul germano-româno-sovietic se afla pe traseul nord Târgu Neamţ, nord-est Roman, nord Bârlad, nord-vest Huşi şi nord Chişinău. În cadrul acestui dispozitiv strategic defensiv adoptat de armata română, oraşele Roman şi Bacău s-au aflat în zona de concentrare a marilor unităţi româno-germane aflate sub presiunea puternică a trupelor sovietice.

La data de 21 august 1944, mareşalul Ion Antonescu s-a întâlnit la Bacău cu generalii Otto Wöhler, Ilie Şteflea, Gheorghe Avramescu şi colonelul Nicolae Dragomir şi a discutat situaţia frontului după declanşarea ofensivei sovietice de la 20 august 1944. Ulterior, conducătorul statului se va întâlni la Slănic Moldova cu generalul Hans Friessner, comandantul trupelor germane din România, unde reiterează generalului german faptul că va rămâne mai departe „cot la cot, alături de Germania”. Mareşalul român acceptă cererea generalului Hans Friessner ca pe front comanda să fie unică, şi solicită să nu se mai scoată forţe germane din dispozitivul de luptă. La data de 22 august 1944, Armata 27 sovietică înaintază pe valea Siretului spre şoseaua Roman-Bârlad, în timp ce Armata 7 gardă sovietică străpunge frontul

* Asociaţia Cultural-Ştiinţifică *URBANA* Roman.

Corpului 5 armată român, în zona Târgu Frumos, și se îndreaptă spre Roman.

La nord de Bacău, forțele principale ale Armatei a 4-a română (10 mari unități: diviziile 1, 4, 6, 8, 13, 20 infanterie, 1 gardă, 1 blindată, comandamentele 103 și 104 munte) continuau să-și mențină capacitatea de luptă. Pătrunderea forțelor sovietice la vest de Siret, între Roman și Piatra Neamț, avea să ducă însă la interceptarea, în scurt timp, a căilor de comunicație pe care se repliau aceste mari unități.

În acest context, urmărim derularea acestor evenimente dramatice petrecute în preajma și după ziua de 23 august 1944 în garnizoana Bacău, în memoriile unor combatanți din armata română și germană, martori oculari ai evenimentelor.

Generalul german Hans Friessner (Foto nr.1), comandant al Grupului de armate „Ucraina Sud”, consemna în memorii situația dramatică a armatelor româno-germane¹: „[...] Grupul Kirhner, presat de inamic, a trebuit să fie retras încă în timpul zilei de 23 august pe malul de vest al Moldovei. Mișcarea a reușit, însă orașul Roman a fost pierdut. Deci, în seara zilei de 23 august, Gruparea de armate Wohler era în general cu frontul spre nord-est pe malul de vest al Siretului, urmând un aliniament care începea la Bacău, urma cursul Moldovei și se termina apoi în vechea poziție de pe marginea Carpaților. Mai la sud de Bacău, pe Siret, se mențineau numai mici grupuri de luptă, constituite la repezeală din diferite trupe de construcții și aprovizionare”.

Generalul de corp de armată (ret.) Vasile Bărboi, pe front sublocotenent, comandant de secție în Bateria 109 Rheinmetall din Regimentul 2 Artilerie antiaeriană, consemnează²: „În august 1944 eram pe poziție la Miclăușeni (sud Pașcani) în apărarea antiaeriană a postului de comandă al Diviziei de gardă, apoi la aerodromul Gherăiești, lângă Bacău, «teren de lucru» pentru Grupul 9 aviație de vânătoare, comandat de căpitanul aviator Alexandru Șerbănescu, un «as» al aviației române, admirat de artileriștii mei [...]. În după-amiaza zilei de 23 august aspectul retragerii era de-a dreptul dezolant: subunități din toate armele, grupuri de soldați izolați, piese de artilerie, mașini de transport, chesoane tractate de atelaje, căruțe cu răniți, călăreți în galopul cailor căutând să ajungă și să treacă cât mai repede peste podul peste Siret, de la Cosmești”.

La rândul său, generalul Hans Kissel, comandantul Regimentului 178

¹ Sorin Grumuș, *Istoria militară a orașului Roman 1831-1947*, vol. I, Buzău, Editura EdithGraph, 2019, p. 113.

² Vasile Bărboi ș.a., *Veteranii pe drumul onoarei și jertfei 1941-1945*, vol. V, București, Asociația Națională a Veteranilor de Război, Editura „Vasile Cârlova”, 1998, p. 323-324.

Grenadierii, consemnează³: „[...] Deplasarea Grupului de corp Kirchner are loc în ziua de 22 august, ce e drept, în marș forțat, însă sub presiune puternică inamică și în consecință se desfășoară oarecum în ordine. Dar deja în ziua de 23 el trebuie retras în fața presiunii inamice de la nord de Roman în plină zi, pe malul de vest al Moldovei deoarece «nu se mai poate conta, în mod practic, pe diviziile române». Și această manevră reușește, însă rusul trece Siretul la nord-est de Roman și pune stăpânire pe acest oraș. [...] Din după-amiaza zilei de 23 august, Armata 8 este dispusă cu Corpul său 57 blindat pe malul de vest al Moldovei, începând de la Roman și la nord de acesta, cu Corpul său 17 pe vechile poziții de pe contraforturile estice ale Carpaților. De la sud de Roman până la Adjud, pe malul de vest al Siretului, acoperirea este executată, într-un dispozitiv foarte subțiat, doar pe grupuri de luptă extrem de mici, constituite improvizat din trupe de construcții, servicii de aprovizionare și militari izolați aduși înapoi pe poziție [...]. Dușmanul a înaintat până acum spre sud și sud-vest numai în cadrul unor acțiuni de cercetare, lângă Roman și la nord de această localitate el a concentrat o altă grupare puternică de izbire, cuprinzând și Corpul 23 tancuri și Corpul 5 Cavalerie de gardă, a cucerit Romanul și a trecut Siretul la nord-vest de oraș [...]”.

În seara zilei de 23 august 1944, la ora 22,00, la posturile de radio a fost transmisă proclamația M.S. regele Mihai prin care se anunța încetarea ostilităților împotriva Uniunii Sovietice și întoarcerea armelor împotriva Germaniei. La data de 24 august 1944, generalul Alexandru Saidac, comandantul Diviziei 1 Infanterie, a fost arestat de către sovietici în localitatea Buhuși, în apropiere de Bacău, deoarece a refuzat ordinul acestora de a depune armele. După arestare, acesta a fost transportat de la Bacău la Roman, unde sovieticii înființaseră un lagăr pentru ofițerii români. Generalul Alexandru Saidac consemnează: „[...] Am văzut numai grupuri, grupuri de soldați, din unitățile noastre, dezarmați, unele grupuri mai mari, altele mai mici. Oprindu-i și întrebându-i din ce unități sunt, am constatat că sunt din Divizia 4 infanterie și fuseseră dezarmați la nord de Buhuși, din Divizia 20 infanterie etc. Întrebând unde sunt ofițerii mi-au spus că lor le-au dat drumul, iar pe ofițeri i-au ridicat și dus în lagăr. Tot drumul, era drum de arme rupte, mitraliere, camioane răsturnate, tunuri sfărâmate de tancuri, o mulțime de căruțe distruse, în fine, tot felul de echipament și material de război, cadavre de cai, cadavre de soldați, nemți și români, pe marginea șoselei neîngropați”.

Generalul de divizie Gheorghe Ioniță, pe front ofițer într-un divizion de

³ Hans Kissel, *Catastrofa din România în 1944*, Darmstadt, Editura Wehr und Wissen, 1964, p. 167-168.

artilerie subordonat Diviziei 1 Gardă română, consemnează în *Memorii* confuzia din rândul unităților române: „[...] Fiind subordonat Diviziei de Gardă române, divizionul se afla în ziua de 22 august 1944 în retragere pe comunicația Târgu-Frumos, Oțeleni, Roman. Era greu să mai înțelegem ce se întâmplă, întrucât lipsa de informații și pierderea legăturii cu eșalonul superior nu mai permiteau executarea unor acțiuni coordonate. În plus, aviația sovietică era extrem de activă. Am trecut podul peste Siret de la Sagna și pentru noaptea de 22 spre 23 august ne-am oprit în lunca râului de la sud-est de Luțca. În dimineața zilei de 23 august, după restabilirea legăturii cu comandamentul Corpului 4 Armată, divizionul a primit ordin să se deplaseze pe șoseaua Roman, Bacău, Focșani. Zvonurile care circulau nestânjenit se refereau la o repliere a trupelor din Moldova, la sud de aliniamentul fortificat Focșani, Nămolosa, Galați. Alte știri anunțau despre o posibilă retragere pe Carpați [...]”.

În comunicatele Wehrmacht-ului pentru ziua de 24 august 1944, se consemnează⁴: „[...] În (zona de) sud a frontului de est, inamicul a înaintat cu unități de infanterie motorizată și de tancuri până în zona Prutului Inferior, pe ambele laturi. Pe Siretu Mijlociu sunt de asemenea în curs de desfășurare lupte violente la Roman”.

Înaintarea trupelor sovietice a continuat în direcția Bacău, unitățile române fiind dezarmate. Întru-un articol publicat în revista „Vitaliu” nr. 3-4 din septembrie 2008, se arată⁵: „Ofensiva și înaintarea vertiginoasă a oștirii sovietice pe valea Siretului a produs în orașul Bacău o stare de disperare în rândurile locuitorilor, a reprezentanților administrației, autorităților militare și polițienești. Deruta a devenit generală în cursul zilei de 22 august 1944. Haosul a fost starea ce caracteriza viața băcăuanilor din acele clipe de groază și neîncredere în autoritățile de tot felul. Până la 23 august 1944, populația orașului Bacău a îndurat efectele materiale și groaza unui bombardament al aviației sovietice. Au fost distruse 48 de case, situate pe Calea Romanului și alte zone învecinate. Pagubele au fost calculate și apreciate la valoarea de 1.200.000 lei, după ocuparea localității de către sovietici.

Trupele hitleriste aflate în Bacău în ultimul timp au săvârșit jafuri și distrugeri, violuri și crime. Clădirile în care au fost adăpostite au fost lăsate fără uși și ferestre, instalații sanitare și electrice. Bibliotecile, laboratoarele,

⁴ Florin Constantiniu, *23 august în comunicatele Wehrmacht-ului*, în „Document. Buletinul Arhivelor Militare Române”, an VIII, nr. 4 (30), p. 12.

⁵ Dumitru Zaharia, *Tragedia băcăuanilor înainte și după 23 august 1944*, în Revista „Vitaliu”, anul XVI, Nr. 3-4, septembrie 2008, p.16-17.

muzeele, arhivele școlare au fost distruse. Pagube au suferit parcurile orașului, deoarece au fost transformate în pășuni pentru caii și vitele unităților militare retrase aici de pe front. La plecare, au luat o mare cantitate de grâu și alte cereale depozitate la Federala „Trotușul”. Drept mulțumire pentru adăpost, hrană, loc de odihnă și divertisment, în dimineața de 23 august 1944, au aruncat bombe de artilerie și aviație asupra orașului Bacău. Cele mai importante pagube au fost cauzate bisericii și casei parohiale din Șerbănești. Civilizația germană și-a spus cuvântul în comportamentul soldatului și ofițerului hitlerist față de locuitorii Bacăului [...]. În cursul zilei de 23 august 1944, orașul Bacău, părăsit de cei ce au avut responsabilitatea conducerii treburilor publice și a locuitorilor de aici, a fost ocupat de armata inamică”.

Operațiunile militare din primăvara și vara anului 1944 desfășurate de armata română pe frontul din Moldova pentru apărarea teritoriului național, prezintă un interes deosebit și la 80 de ani de la aceste evenimente dramatice din istoria celui de-Al Doilea Război Mondial.

Foto nr.1 - Generalul Hans Friessner

**ROMÂNIA LA SFÂRȘITUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL.
AGENDA ÎNCĂRCATĂ A GUVERNULUI
(22 DECEMBRIE 1944- 5 IANUARIE 1945)**

Laurențiu Stroe

**La Roumanie à la fin de la Seconde Guerre Mondiale. L'agenda chargé
du gouvernement (22 décembre 1944- 5 janvier 1945)
Résumé**

Le vice-président du Conseil des Ministres, Dr. Petru Groza, a attiré l'attention, entre autres questions, sur la question de la réquisition des blocs de Bucarest, pour la Commission Alliée et les troupes soviétiques. Les abus commis à cette occasion sont devenus notoires et ont été pratiqués à grande échelle. Le modèle d'action, tel que présenté par Petru Groza, était simple: les autorités roumaines, à la demande du pouvoir soviétique, blocs réquisitionnés, appliquant le principe selon lequel, pour 1 à 2 blocs demandés par les Soviétiques, 10 étaient réquisitionnés. Les locataires étaient stressés, en raison de l'annonce de délais d'expulsion courts, quasiment impossible à exécuter. La situation était tendue et puis, comme la prétendait le vice-président, des négociations ont suivi, un accord a été conclu, des sommes d'argent ont été versées et les locataires, probablement sur 8 pâtés de maisons, sur 10 réquisitionnés, je suppose, ont été laissés seuls. Une telle chaîne factuelle a été injustement attribuée aux Soviétiques, selon Petru Groza. Il a demandé au premier-ministre Rădescu et au sous-secrétaire d'État à l'Intérieur, le général Virgil Stănescu, d'enquêter sur ces abus.

Mots-clés: *capitales étrangères ennemies, administrateurs, groupes de pression, saisie, memorandum, Le Journal du Conseil des Ministres, abus.*

Cuvinte cheie: *capitaluri străine-inamice, administratori, grupuri de presiune, sechestru, memoriu, Jurnalul Consiliului de Miniștri, abuz.*

Ordinea de zi a ședinței Consiliului de Miniștri din 22 decembrie 1944 a fost ignorată chiar de către prim-ministrul Nicolae Rădescu, care a cerut permisiunea membrilor guvernului să le prezinte, în regim de urgență, conținutul unui memoriu, primit de la Comisia Aliată de Control. Documentul reamintea că, în conformitate cu „art. 8 din Convenția de Armistițiu, guvernul român se obliga să păstreze, în bună stare, orice fel de avere (inclusiv valorile și valuta), aparținând Germaniei și Ungariei, cetățenilor germani, unguri, persoanelor care locuiesc pe teritoriul sus-amintitelor țări sau pe teritoriile

ocupate de ele”¹. La atenționările, verbale și scrise, cu privire la adoptarea grabnică a măsurilor „necesare, în vederea evaluării și păstrării averii (bunurilor) amintite, în art. 8 din Convenție”, partea română nu a dat „vreun răspuns satisfăcător”².

La 6 decembrie 1944, „în ședința Secției Economice a Comisiunii, reprezentanții Comisariatului pentru aplicarea art. 8 din Convenție au arătat inexistența (*ineficiența-n.a.*) Comisariatului respectiv, în ce privește exercitarea atribuțiilor ce-l privesc”³. Până atunci nu fuseseră stocate date despre conturi curente bancare și „capacitatea valorilor ce urmează a fi ținute în evidență”⁴, nu se știau „bunurile și valorile, aparținând persoanelor care au trecut de partea inamicului și în prezent locuiesc pe teritoriul lui”⁵. Cât privește „Comisariatul pentru controlul averii inamicului, (*acesta- n.a.*) nu dispunea de un tabel al întreprinderilor industriale, cu datele lor economice (...) pentru a se asigura buna păstrare a acestor bunuri”⁶. Funcționarii care trebuiau să administreze bunurile aflate în păstrarea guvernului nu erau persoane „competente, în materie de administrație, iar numirea acestora... n-a avut nimic cu interesele de ordin administrativ”⁷. Nu exista nicio evidență despre imobilele și terenurile „aparținând germanilor și ungurilor, persoanelor care se găsesc pe teritoriile Germaniei și Ungariei sau pe teritoriile ocupate de ele”⁸. În memoriu se cerea părții române prezentarea urgentă a situației privind „contul și valorile existente în bănci și prevăzute în art. 8 din Convenție”⁹, „stabilirea răspunderii materiale și juridice pentru buna păstrare a bunurilor, privitoare la administratori”¹⁰, tabele cu întreprinderi, imobile și terenuri, cu toate modificările survenite, în perioada 12 septembrie-1 decembrie 1944. Administratorii urmau să prezinte „dări de seamă Comisiei Aliate de Control, Secției Economice (în limba română și

¹ *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea generalului Nicolae Rădescu (6 decembrie 1944- 28 februarie 1945)*. Ediție de documente întocmită de Marcel-Dumitru Ciucă, București, Editura SAECULUM I.O., 2013, p. 44 (în continuare se va cita: *Stenograme Rădescu*).

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

rusă)”¹¹. În finalul memoriului, Comisia Aliată de Control din România îi solicita prim-ministrului Rădescu să ia „măsuri hotărâtoare, pentru executarea obligațiunilor luate asupra sa, conform art. 8 din Convenție”¹².

Această problemă era de resortul Ministerului Economiei Naționale. Analizând situația, titularul acestuia, Aurel Leucuția, a admis că „unele din acuzațiunile aduse de Comisia Rusească de Control pentru Aplicarea Armistițiului erau adevărate”¹³. Dar a nuanțat că, la preluarea ministerului, a găsit doar „3 funcționari și un registru (...), incomplet, cu date luate din cartea de telefon și după informațiile primite din Serviciul Secret”¹⁴. Atunci a decis să formeze „Comisariatul pentru aplicarea articolului 8 din Convenție, privind controlul averii inamicului”¹⁵. Administratorii desemnați de ministru aveau, printre alte sarcini, pe aceea de „a lămuri situația juridică a fiecărei societăți și în ce proporție se află capitalul românesc, față de capitalul străin-inamic”¹⁶. Operațiunea, începută din ordinul ministrului Leucuția, a fost încetinită, printre altele, datorită faptului că nu existau „legături de comunicație cu provincia”¹⁷. Ministrul a recurs la comunicate radiofonice, la

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 45. „**Aurel Leucuția**: După 23 august (...) s-a produs o lipsă de legătură cu restul țării. Arhiva ministerului era la Caransebeș. Acolo se găseau unele date, cu privire la capitalurile străine din țara noastră. Ministrul care m-a precedat a încercat să aducă aceste dosare de la Caransebeș la București, dar ele n-au ajuns decât după ce a demisionat și (*la – n.a.*) două săptămâni de la venirea mea, la acest departament. La Ministerul Economiei Naționale n-am găsit date complete, cu privire la societățile care au capitaluri străine și în ce proporție anume. Datele pe care le-am găsit eu erau luate, după cum v-am spus, din cartea de telefon, de la Serviciul Secret și pe alte căi (...). Ca să putem stabili la ce societăți se află capital german sau maghiar, am pus administratori la toate societățile, pe care noi le bănuiam numai, că au capital străin, inamic”, cf. *ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*. „**Aurel Leucuția**: În cazul când la societățile unde am pus administrator se constată că nu este capital străin, luăm administratorul, iar acolo unde este capital inamic, îl blocăm, luăm toate măsurile de conservare. Această operațiune am putut-o face pentru București, nu și pentru provincie”, cf. *ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 46. „**Aurel Leucuția**: A fost foarte greu să primim date imediat de la Timișoara, Arad sau Moldova, aceasta, o repet, din cauza lipsei de legătură cu provincia. Aceasta este cauza principală, care a dus la întârzierea rezolvării acestei chestiuni, cu un ceas mai devreme... Am organizat acest Comisariat, care a început să funcționeze de vreo două săptămâni. În același timp, am creat și organe de control provinciale, pentru că la București este imposibil să se lămurească situația societăților din provincie. Până când aceste organe din provincie se vor institui și vor funcționa, problema aceasta va întârzia să fie complet rezolvată”, cf. *ibidem*.

ordine circulare, încercând ameliorarea situației. Criticile formulate de sovietici, așa cum erau expuse în memoriul citit de prim-ministrul Rădescu, erau aparent doar parțial reale, deoarece Leucuția susținea că „pentru capitalurile din bănci și bunurile imobiliare, s-au luat măsuri de blocarea lor”¹⁸. Existau, din partea unora dintre membrii guvernului, dintr-un anumit segment al presei și din partea sovieticilor reproșuri vehemente la adresa administratorilor „pe care i-am pus la întreprinderile cu capital străin-inamic, *(pe motiv că-n.a.)* nu sunt buni”¹⁹.

Leucuția a atras atenția membrilor guvernului asupra unui alt aspect. Valoarea acelor capitaluri străine-inamice, germane și maghiare, nu era destinată să micșoreze, fie și parțial, „despăgubirile pe care le datoram Rusiei Sovietice, nu intrau în suma de 300 de milioane dolari aur, ci aceste venituri mergeau pentru despăgubirea celorlalți aliați *(așa susținea Leucuția că i se explicase de către sovietici-n.a.)*”²⁰. Ministrul Economiei Naționale a afirmat, în ședința Consiliului de Miniștri, că „rușii erau obligați să ia măsuri de conservare a acestor bunuri față de ceilalți Aliați; mi s-a spus *(tot de către sovietici-n.a.)* că aceste sume vor merge la fondul general de reparațiuni”²¹. Cei care trebuiau desemnați în calitate de administratori, la întreprinderile cu capital străin-inamic, trebuiau să se încadreze în anumiți parametri, specificați într-un proiect legislativ, care urma să intre în dezbatere. Proiectul a fost definitivat „ținând seama de înțelegerea... cu experții ruși, pentru a nu se mai aduce critici, în ceea ce privește numirea acestor administratori”²². Unele dintre societățile vizate se aflau în situația de a avea capital german sau maghiar, de aproximativ 20-25%, restul fiind românesc. În opinia ministrului Economiei Naționale, aceste „capitaluri românești trebuiau să fie apărute și conservate, aceste societăți... trebuiau conduse după alte norme, decât societățile care aveau capital în majoritate străin-inamic”²³. În cazul acestor societăți urmau să se aplice alte „norme legale, pe care le vom stabili, de acord

¹⁸ *Ibidem*. „**Aurel Leucuția**: Am dat dispozițiuni, din timp, ca toate capitalurile și bunurile inamice, germane și maghiare, să fie blocate (...). La marile societăți lucrările de inventariere au început să se facă”, cf. *ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*. „**Aurel Leucuția**: Nu este așa de ușor să găsec cinci sute de administratori, care să îndeplinească toate condițiile unui bun administrator. După ce criterii pot să-i numesc și de unde pot să știu că se pricep sau nu, aceasta cu atât mai mult, cu cât trebuie să pun oameni chiar din societate”, cf. *ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, p. 47.

²³ *Ibidem*.

cu experții ruși”²⁴. Întârzierile menționate în memoriul primit de la Comisia Aliată de Control, după cum susținea Leucuția, nu erau provocate de „rea voință sau neglijență, ci de lipsa de comunicații, dintre diferitele regiuni ale țării, între Capitală și celelalte provincii”²⁵. Pentru a redresa situația, s-a încercat suplimentarea numărului de funcționari la Comisariatul pentru Administrarea Bunurilor Inamice și, deși acesta a început să activeze „numai de două săptămâni, a dat totuși rezultate bune”²⁶. Generalul Rădescu a reamintit de contestarea unora dintre administratorii numiți, pe motiv de incompetență. De fapt, în mod real, administratorii erau numiți, alții demiși, în urma acțiunilor unor grupuri de presiune, producându-se „perturbații foarte dăunătoare, pe care nu le putem stăpâni îndeajuns”²⁷.

Se impunea și operarea unor schimbări legislative. Astfel, prevederile legale specificau „punerea sub sechestru a tuturor societăților în care capitalul german sau maghiar era de cel puțin 20%; pe urmă, s-a împins dispozițiunea acestei legi (...), în anumite cazuri mergându-se și mai jos”²⁸. Ministrul de Finanțe a propus ca, în cazul societăților în care capitalul german sau maghiar „nu era așa de mare, ca să dea o coloratură inamică unei societăți”²⁹, în loc să fie pus sechestru pe societate, „să se pună sechestru pe acțiunile străine și să se dea, acestor secheștri, drept să reprezinte acțiunile acestea, în adunările

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*. „**Aurel Leucuția**: Nu știu dacă vă dați seama cât timp poate să dureze facerea unui inventar, la o societate sau mare întreprindere industrială, mai ales că au fost și bombardamente și (...) s-au furat foarte multe lucruri, în acest timp critic. După foarte multe prefaceri, fiecare instituție trebuie să-și facă un nou inventar. Or, facerea unui nou inventar, la o mare societate, merge pe săptămâni... De aceea, eu am propus, dl. prim-ministru știe, să se înființeze un minister nou, care să aibă în sarcina lui administrarea acestor averi; să se ocupe de ele, în acord cu Comandamentul Rusesc, să nu mai avem dificultăți”, cf. *ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, p. 48. „**Aurel Leucuția**: Se fac grupuri de muncitori, care impun pe anumiți comisari (*administratori-n.a.*). Este un asalt permanent: vine un grup de muncitori, care dă afară pe un administrator și pune pe altul. Peste o săptămână, vine un alt grup de muncitori, îl dă afară și pe acesta și pune pe altul.

G-ral N. Rădescu: Noi trebuie să găsim pe unii care să fie, în primul rând români și, în al doilea rând, mai puțin interesați”, cf. *ibidem*.

²⁸ *Ibidem*. „**Mihail Romniceanu** (*ministrul Finanțelor-n.a.*): Această dispoziție prezintă, în primul rând, pericolul ca, punându-se sub sechestru întreprinderile care au capital german și maghiar 20%, sau mai puțin decât atât, față de Soviete și de Comisia Aliată, li se dă acestor întreprinderi caracterul de întreprinderi inamice. Or, o societate care are 20-30% capital inamic, nu este propriu-zis o societate inamică, ci românească (...). Riscăm ca întregul patrimoniu al acestor societăți să-l calificăm inamic, când el nu este inamic, decât pentru o mică parte”, cf. *ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

generale”³⁰. Se menținea neschimbată administrația societății, care primea „dreptul de a schimba pe sechestrul acțiunilor (...). Se făcea această distincțiune, sechestrul acțiunilor inamice era un simplu custode al lor și avea dreptul de a le reprezenta în Adunarea Generală”³¹. Un asemenea funcționar n-ar fi încasat „prea mari sume”³² și putea să fie administrator-sechestrul „la mai multe societăți”³³, simultan.

Constantin Vișoianu, ministrul Afacerilor Străine, a informat că, în urma contactelor dintre Comisia Interaliată de Control și „Comisia noastră, în privința dispozițiilor art. 8, în urma discuțiilor, Comisia a elaborat un proiect de decret-lege, care a fost înaintat Ministerului Economiei Naționale și trebuia supus Consiliului de Miniștri”³⁴. Memoriul primit de prim-ministrul Rădescu, invitația adresată acestuia de a se prezenta, în aceeași seară, la Comisia Aliată aveau, în opinia lui Vișoianu, un singur scop: acela de a grăbi adoptarea „legii făcute de Comisia noastră, de acord cu Comisia Interaliată de Control”³⁵. Proiectul de lege figura la „punctul 4 al ordinii de zi”³⁶. Conform prevederilor art. 1, trebuia „să dea, pentru România, interpretarea Convenției de Armistițiu (*din 12 septembrie 1944-n.a.*), potrivit normelor principale, stabilite de către Consiliul de Miniștri”³⁷.

Generalul Rădescu a citit membrilor guvernului un al doilea memoriu, primit tot la data de 22 decembrie 1944, din partea Regiei Autonome C.F.R., în care directorul general și subdirectorii generali ai CFR avertizau că Regia avea „cele mai mari sarcini, pe care nu le mai putea îndeplini fără un ajutor

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, p. 48-49.

³⁵ *Ibidem*, p. 49.

³⁶ *Ibidem*. „**Constantin Vișoianu**: A fost pus deja în Consiliul de Miniștri proiectul de decret-lege pentru reorganizarea Comisiei Române de Armistițiu, care trebuia trecut. Acest proiect nu întâmpină dificultăți, pentru că a fost adoptat o dată într-o ședință, a Consiliului de Miniștri trecut. Cum s-a numit un nou președinte la această comisie, am cerut să nu se dea formă definitivă proiectului, până când nu va fi consultat și noul președinte. Cum proiectul este gata, cred că... poate fi citit în cinci minute și adoptat de dvs., întrucât n-a suferit nicio schimbare esențială, iar Comisia Română pentru Aplicarea Armistițiului (*între România și Națiunile Unite-n.a.*), trebuie să se constituie cât mai repede”, cf. *ibidem*.

³⁷ *Ibidem*. Alte atribuții ale Comisiei erau: „art. 1 b) să dea îndrumări, directive și instrucțiuni pentru executarea Convenției de Armistițiu; art. 1 c) să controleze executarea clauzelor Convenției de Armistițiu”, cf. *ibidem*.

efectiv, cu toate mijloacele, care stau la dispoziția statului”³⁸. Memoriul cuprindea și soluții de redresare, propuse de către Direcția Generală a Căilor Ferate. O comisie restrânsă urma să analizeze planul de măsuri, membrii guvernului fiind de acord cu punctul de vedere al ministrului Producției de Război, privind necesitatea de a se da „tot ajutorul căilor ferate, pentru a se putea reface”³⁹.

Atenția s-a îndreptat apoi spre generalul Virgil Stănescu, subsecretar de Stat pentru Siguranța Statului, care a pledat cu fermitate, ca și în alte ședințe de guvern, pentru soluționarea provizorie, dar urgentă, a „chestiunii celor arestați”⁴⁰, până la clarificarea situației juridice a acestora, prin adoptarea unui decret-lege. Generalul solicita „să se întocmească un Jurnal al Consiliului de Miniștri și o listă cu cei care urmează să fie puși în siguranță, aceasta ca să avem acoperire legală, față de acei care rămân închiși. Aceasta până se va face legea”⁴¹.

A urmat intervenția profesorului Gh. Fotino, ministrul Cooperăției, care s-a referit la un aspect din „ultima zi, a guvernului Sănătescu”⁴². Fotino avea în vedere un comunicat de presă în care se susținea că știrile, „potrivit cărora se rechiziționau case și blocuri, nu erau întemeiate; aceasta a constituit o ușurare pentru populație”⁴³. Comunicatul s-a dovedit o dezinformare grosolană în condițiile în care, chiar în ziua când a fost dat publicității și în zilele următoare, „s-au rechiziționat blocuri, în patru-cinci ore, cu caracter ultimativ. La adăpostul acestor rechiziții, se fac abuzuri”⁴⁴. Fotino a descris ce s-a întâmplat cu câteva zile înaintea ședinței Consiliului de Miniștri, din 22 decembrie 1944, când un grup, alcătuit din „ofițeri sovietici și reprezentanți ai Poliției Capitalei, s-a prezentat la Centrala Cooperativă de Import și Export, din str. Nicolae Filipesco, nr. 35, și a vizitat imobilul, în vederea rechiziției”⁴⁵. A doua zi, „Poliția a prezentat Centralei ordinul de rechiziție, la orele 10 dimineața, după ce la orele 8 sovieticii au pus șantinelă,

³⁸ *Ibidem*, p. 55. „... calculele, făcute de specialiști, dovedeau că în luna mai, 1945, nu se vor mai putea satisface nici măcar nevoile actuale ale frontului, suprimând complet orice transporturi economice, combustibili pentru C.F.R.”, cf. *ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, p. 58.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 64.

⁴¹ *Ibidem*, p. 64-65. „**G-ral Virgil Stănescu:** Urmează să semnați un Jurnal al Consiliului de Miniștri și lista celor care urmează să rămână arestați, sau să se ia măsuri, pentru punerea lor în siguranță”, cf. *ibidem*, p. 65.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

în curtea și în birourile Centralei”⁴⁶. Centrala a fost somată de sovietici să părăsească birourile până la ora 16, să-și ia doar arhiva. Atunci s-a cerut ajutorul Comisiei Române pentru Aplicarea Armistițiului. Ministrul Iordan, „în calitate de membru al Comisiunii, locțiitor al d-lui președinte Savel Rădulescu, a făcut o intervențiune scrisă”⁴⁷. În aceasta se preciza că Centrala era „printre principalii executori ai predărilor, în vederea îndeplinirii dispozițiilor din art. 10 și 11, din Convenția de Armistițiu”⁴⁸ și cerea anularea rechiziției. După ce solicitarea a trecut pe la generalii Vinogradov și Vasiliev, a ajuns, în cele din urmă, la colonelul Malneciuc. Acesta a răspuns că generalul Vinogradov intervenise „pentru rechiziționarea imobilului din Niculae Filipescu [...], dar această intervenție se sprijinea pe propunerea, făcută, în acest sens, de autoritățile românești”⁴⁹. Referitor la problema rechizițiilor, ministrul Finanțelor, „din informațiile și din experiența pe care a avut-o personal, cu mai multe persoane, care au apelat la el”, a afirmat în ședința de Consiliu de Miniștri că „organe ale poliției noastre sunt amestecate în aceste rechiziții, de care autoritățile sovietice nu sunt decât în parte responsabile, pentru că aceste organe de poliție desemnează ele însele, după criterii care n-au nimic a face cu nevoile Armatei Sovietice și ale proprietarilor dați afară, imobilele care vor fi rechiziționate”⁵⁰.

Se încheia o zi complicată pentru guvernul României, care, lipsit pentru moment de soluții la multe dintre problemele dificile cu care se confrunta societatea, trebuia să facă față presiunii interne a populației, dar și controlului și umilințelor la care era supus, de autoritățile sovietice din țară.

*

Vineri, 5 ianuarie 1945, la începutul Consiliului de Miniștri, generalul

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 66. „**Prof. Gh. Fotino:** În această situație (*a răspuns Malneciuc-n.a.*), inițiativa și răspunderea fiind ale autorităților românești, dumnealor (*sovieticii-n.a.*) n-au nicio calitate să revină... Evident, Comandamentul Sovietic are nevoie de imobile. Nu s-ar putea atunci stabili, cu Comandamentul Sovietic, o listă a imobilelor care pot fi rechiziționate și numai acelea să fie rechiziționate, pentru că este nevoie?

G-ral N. Rădescu: Am primit o adresă, de la dl. general Vinogradov, în care se arată că, de aici înainte, nu se vor mai face rechiziții, decât cu aprobarea d-sale și cu viza Comisiei”, cf. *ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*. „**M. Romniceanu:** Mi s-a afirmat că, în schimbul unei «modeste» remunerații, se renunță la rechiziție.

L. Rădăceanu (*ministrul Muncii-n.a.*): Modeste, domnule Romniceanu?

L. Pătrășcanu (*ministrul Justiției-n.a.*): Modestă, care merge câteodată până la un milion de lei”, cf. *ibidem*, p. 66-67.

Rădescu s-a declarat nemulțumit, din nou, de prestația comisiei, „compusă din reprezentanții tuturor grupărilor politice, cu misiunea ca să discute toate chestiunile ce se pun”⁵¹, pentru că „se întârzie cu Legea Căilor Ferate, cu Legea Sindicatelor, (*iar-n.a.*) la o lege a domnului Romniceanu, s-au trimis avocați străini...”⁵².

Prim-ministrul Rădescu era preocupat de Legea Sindicatelor, care trebuia discutată „cât mai urgent”⁵³, în contextul în care i se solicitase „aprobarea pentru un congres al Sindicatelor Unite”⁵⁴. Generalul reușise „să amâne până la 20 ianuarie, m-au ascultat (*sindicaliștii-n.a.*), însă trebuie să avem legea gata, înainte de ținerea congresului”⁵⁵. După ce prim-ministrul a cerut miniștrilor implicați să vină „cu legea discutată, până pe 9 ianuarie”⁵⁶, Sabin Mănuilă, subsecretar de Stat, la Președinția Consiliului de Miniștri, a anunțat că exista „o serie întreagă de proiecte de legi, depuse de domnii miniștri”⁵⁷, din care a selectat „pe acelea, care așteptau de mai multă vreme, pentru a fi luate în discuție”⁵⁸. Primul proiect analizat a fost „Proiectul de decret-lege pentru scutirea de impozite a împrumuturilor”⁵⁹, susținut de către ministrul de Finanțe. Avea în vedere „scutirea de impozite a unor contracte și a unor extrase de cont, scutire care opera asupra taxelor de timbru și asupra impozitului proporțional”⁶⁰. Proiectul de lege a fost adoptat fără modificări.

⁵¹ *Ibidem*, p. 69.

⁵² *Ibidem*. „**G-ral N. Rădescu:** Dar n-au luat domnii miniștri parte la lucrări. Noi am făcut această comisiune, ca să se dezvolte chestiunile acolo și ca discuțiunile aici să fie mai scurte. Or, în acea comisiune, s-au trimis avocați...”

C. Brătianu: A fost o lucrare juridică de făcut. Vom intra și noi la rând. Am vorbit cu dl. Rădăceanu. Măine ne întâlnim cu toții și dăm o formă definitivă lucrurilor. S-a lucrat foarte mult la Legea Sindicatelor.

L. Rădăceanu: Colaborarea dvs. nu s-a văzut.

C. Brătianu: Specialiștii noștri sunt foarte pregătiți.

L. Rădăceanu: Era vorba nu numai de avocați, dar și de aplicarea principiilor politice...

Prof. Ing. Gh. Nicolau: ... pe care trebuie să le dea ministrul.”, cf. *ibidem*, p. 70.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 71.

⁶⁰ *Ibidem*. „**Sabin Mănuilă:** Este un singur articol: «Contractele de împrumut cu garanții de efecte publice, încheiate cu Banca Națională a României, de către instituțiile publice de credit care acordă împrumuturi Ministerului Finanțelor, precum și extrasele de cont, întocmite de Banca Națională a României, cu ocazia acestor operațiuni, sunt scutite de taxele de timbru și

A urmat discutarea unui proiect cu decrete-legi „pentru deschideri de credite”⁶¹, acestea fiind și ele aprobate „fără modificări”.

Miniștrii Finanțelor și ai Lucrărilor Publice au prezentat un proiect de decret-lege „pentru modificarea dispozițiilor art. 3 și 10, din Legea nr. 306/1944, pentru angajarea și exploatarea lucrărilor de drumuri în interesul Apărării Naționale”⁶², iar ministrul Justiției a reținut atenția cu un „proiect de decret-lege, pentru sancționarea unor infracțiuni, săvârșite contra militarilor armatelor aliate”⁶³.

Un alt proiect al Ministerului Justiției se referea la „modificarea unor dispozițiuni, din Legea nr. 48/1943, pentru simplificarea formalităților prevăzute de Legea asupra contabilității publice, relative la contractarea cheltuielilor și pentru urgentarea executării contractelor încheiate”⁶⁴. Și acest act normativ a fost aprobat, fără modificări.

A urmat un alt proiect, depus de titularii Ministerelor de Război și de Finanțe, „pentru modificarea art. 4, al Legii privitoare la asimilarea în grade militare a personalului polițienesc, din Serviciul Poliției Speciale de Campanie”⁶⁵.

După aprobare, s-a prezentat un nou proiect al Ministerului Justiției, privind „modificarea unor dispozițiuni, din Legea pentru organizarea Casei de Credit a Magistraților”, de fapt un articol unic, prin care „se cerea mărirea

impozitul proporțional».

M. Romniceanu: Sunt contracte care cad în sarcina statului și aceste impozite sunt plătite tot de către stat. De aceea, am găsit mai util să nu se mai facă această operațiune”, cf. *ibidem*.

⁶¹ „**Sabin Mănuilă:** Este un proiect de lege privitor la deschiderea unui credit extraordinar special, de 23 milioane lei, pe seama Ministerului de Război. În al doilea rând, mai este un proiect privitor la majorarea creditului extraordinar special, deschis pe seama Ministerului de Război, prin Legea nr. 744, cu o sumă de peste 15 milioane jumătate”, cf. *ibidem*.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*. „**C. Vișoianu:** Am vrea oarecari explicații.

L. Pătrășcanu: Pentru a da posibilitatea unei pedepsiri a infracțiunilor, săvârșite împotriva militarilor armatelor aliate, s-a întocmit acest decret-lege, care să stabilească aceste infracțiuni și instanțele care le judecă, fiindcă vin proteste la Ministerul Justiției, din partea Comandamentului Sovietic.

Consiliul aprobă proiectul de lege, nemodificat.”, cf. *ibidem*, p. 71-72.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 72.

⁶⁵ *Ibidem*. „**Sabin Mănuilă:** Cuprinde un singur articol. «Art. IV al Legii privitoare la asimilarea, în grade militare, a personalului polițienesc din Serviciul Polițienesc Special de Campanie, din 24 noiembrie 1942, se modifică, precum urmează: Drepturile bănești ale personalului polițienesc din Serviciul Poliției Speciale de Campanie sunt acelea cuvenite gradului militar, în care au fost asimilați, inclusiv accesoriile și sporurile.

Prof. Gh. Vlădescu-Răcoasa (ministrul Naționalităților Minoritare-n.a.): Este o diferență?

Sabin Mănuilă: Este o simplă asimilare”, cf. *ibidem*.

cotizației de 0,30% la 0,50%, cotizație plătită pentru Casa de Credit și Ajutor a Magistraților”⁶⁶.

Ministrul Cultelor a susținut un proiect legislativ, „pentru modificarea unor dispozițiuni, din Legea nr. 219/1944, pentru organizarea Casei Artiștilor Dramatici, Lirici și Instrumentiști”⁶⁷, fiind și acesta adoptat.

Consiliul a continuat și a venit rândul unui alt proiect, aprobat și acesta fără modificări, „proiectul de decret-lege pentru modificarea unor dispozițiuni, din Legea asupra energiei, din 7 iulie 1930, pentru abrogarea decretului-lege interpretativ al art. 59, din aceeași lege, din 4 iulie 1940 și abrogarea dispozițiunilor art. 1, punctul 2, din decretul-lege pentru modificarea sau desființarea consiliilor, comisiilor, oficiilor și comitetelor, care funcționează pe lângă Ministerul Economiei Naționale, din 17 august 1940”⁶⁸.

Un alt proiect, din portofoliul ministrului Sănătății, prof.dr. Daniel Danielopol, despre „coordonarea învățământului clinic, cu așezămintele spitalicești”⁶⁹, a fost prezentat de ministru, din perspectiva „posibilității de a întinde (*extinde?* – *s.a*) învățământul clinic, în toate serviciile spitalicești, din centrele universitare. Medicii primari își păstrează toate drepturile câștigate. De multe ori, clinicile noastre sunt foarte reduse și noi avem nevoie să lărgim învățământul”⁷⁰. Următorul proiect, susținut de miniștrii Sănătății și Justiției, își propunea să rezolve „repunerea farmaciștilor evrei în drepturi și plasarea farmaciștilor refugiați”. Acest proiect a fost inițial criticat⁷¹ de ing. Gheorghe

⁶⁶ *Ibidem*. „**L. Pătrășcanu**: Este numai o modificare a cotizației, pentru ca să se poată suporta cheltuielile.

Consiliul aprobă proiectul de lege, nemodificat”, cf. *ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*. „**Prof.Ing. Gh. Nicolau** (ministrul Asigurărilor Sociale-n.a.): Ce cuprinde?

Sabin Manuilă: Este o majorare de taxe.

Gh. Popp (ministrul Cultelor și Artelor – n.a.): Este o majorare de taxe, pentru a se realiza pensii mai mari, pensii care astăzi sunt prea mici, ele fiind ca sub regimul Antonescu.

Prof.Ing. Gh. Nicolau: Vor veni la Casa Asigurărilor.

Gh. Popp: Sunt majorări de taxe și încasați și dvs. mai mult.

Prof.Ing. Gh. Nicolau: Nu mă opun!”, cf. *ibidem*.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 73.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ „**Prof.Ing. Gh. Nicolau**: Vă rog să-mi permiteți să fac o observație. Eu știam că, atunci când este vorba de înființarea unei farmacii, se impun anumite condițiuni, aceasta pentru ca farmaciile să nu fie plasate oriunde. Vă închipuiți dvs. ce s-ar întâmpla, de exemplu, dacă toate farmaciile ar fi numai în Calea Victoriei. În al doilea rând, între farmacii, pentru ca să nu se ivească conflicte, sunt lăsate anumite distanțe. Aceste două principii, care au figurat

Nicolau, ministrul Asigurărilor Sociale, căruia Danielopol i-a explicat, pentru început, că „decretul-lege s-a făcut în noiembrie (1944 – n.a.), pe baza unui acord, încheiat între farmaciștii evrei, care au fost deposezați [...] de drepturile lor, pe timpul lui Antonescu și farmaciștii noi, care au uzat de această măsură dictatorială”⁷². Nicolau se declara de acord cu înțelegerea dintre cele două categorii de farmaciști, dar contesta „dispozițiile acestea, prin care lăsați deschisă poarta, ca o farmacie să se poată plasa unde vrea. Vă întreb, ați renunțat la obligativitatea unei anumite distanțe între farmacii?”. Danielopol și-a reluat explicațiile, începând cu „prima zi”⁷³, când a început activitatea ministerială. Atunci, pentru a soluționa problema farmaciștilor, a numit o „comisie, din care făceau parte membrii ai Colegiului farmaceutic, delegați ai farmaciștilor evrei deposezați, precum și delegați ai farmaciștilor români, care luaseră locul acestor evrei”⁷⁴. După mai multe discuții, „destul de aprinse, la început”⁷⁵, reprezentanții farmaciștilor, „evrei și creștini, au căzut de acord, anume că pentru a deschide o farmacie, trebuia să treacă un concurs”⁷⁶. Ministrului Sănătății îi rămânea „să rezolve chestiunea drepturilor farmaciștilor noi concesionari, care și ei dăduseră un concurs și pe care astăzi îi scot din aceste farmacii evreiești (*recunoștea Danielopol-n.a.*)”⁷⁷. Legea se făcuse în „baza unui acord și, în același timp a satisfăcut

întotdeauna în legiurile noastre, văd că în modificările propuse sunt date la o parte și nu știu pentru ce”, cf. *ibidem*.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 74. „**Prof.Dr. Daniel Danielopol:** În 1941, sub regimul Antonescu, toți farmaciștii evrei au fost deposezați de drepturile pe care le dădea acest concurs și, în același timp, conform unei circulare odioase, li s-au vândut toate materialele, cu forța. Prin această lege, am repus pe farmaciștii evrei în drepturile lor.

Prof.Ing. Gh. Nicolau: Cu aceasta sunt de acord”, cf. *ibidem*.

⁷⁷ *Ibidem*. „**Prof.Dr. Daniel Danielopol:** Au venit delegați, dintr-o parte și din cealaltă. Farmaciștii evrei ar fi putut spune: aceștia să fie eliminați, dar era concursul, care ședea la baza acestor concesiuni... Acești farmaciști noi concesionari, dacă-i scot acum din vechile farmacii, care au fost ale evreilor, pot să dea în judecată Ministerul Sănătății și să ceară despăgubiri, de zeci și sute de milioane... Am rugat pe farmaciștii evrei să fie foarte concilianți și să li se dea dreptul și acestor farmaciști de a deschide noi farmacii, derogând de la articolul din Legea Sanitară, care stabilește că trebuie să fie 5.000 locuitori pentru a se deschide o farmacie, adică acești peste 100 de farmaciști să-și poată deschide farmacii și în altă parte... Ministerul Sănătății trebuie să fie de acord, nu numai din cauza despăgubirilor, de care am scăpat și am scăpat de despăgubiri și de la farmaciștii evrei, care puteau cere despăgubiri de la stat pentru timpul de 3 ani, cât n-au avut aceste farmacii. Ministerul trebuie

interesele Ministerului Sănătății, care a scăpat de despăgubiri”⁷⁸, dar, avertiza ministrul, „dacă nu admitem acest lucru, care este și în interesul sănătății publice, întregul acord cade și trebuie s-o luăm da capo”⁷⁹. Danielopol a precizat, în ședința Consiliului de Miniștri, că „dispoziția era numai pentru un număr de farmacii evreiești, nu pentru toate”⁸⁰.

Sabin Mănuilă a informat membrii guvernului, prezenți la Consiliu, că era în posesia unui raport, în care era informat că „mareșalul Malinovschi a solicitat, prin Marele Stat Major, să se raporteze Majestății Sale Regelui situația voluntarilor, căzuți și răniți, din Divizia «Tudor Vladimirescu», pentru a reglementa chestiunea plății ajutoarelor și a pensiilor”⁸¹.

Două urgențe legislative au fost semnalate de ministrul Justiției. Unul dintre decretule-legi, din categoria menționată de ministru, se referea la dreptul de recurs, care „trebuie să se redea”⁸², în situația în care, „printr-o serie întreagă de legiuri, guvernele dictatoriale l-au suprimat (...) într-o serie întreagă de cazuri”⁸³. Pentru că dreptul la recurs fusese anulat „prin legi speciale”, acestea urmau să fie abrogate, „în toate cazurile în care dreptul la recurs a fost răpit”⁸⁴.

Un al doilea decret-lege, din pachetul de urgențe legislative al

să fie de acord asupra acestei derogări..., pentru că de acum înainte nu se mai poate admite să fie o farmacie la 5.000 locuitori, ci la un număr mai mic, fiindcă sunt mulți farmaciști șomeri”, cf. *ibidem*.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ *Ibidem*. „**Sabin Mănuilă**: Divizia «Tudor Vladimirescu» face parte din Armata Sovietică. Convenția de Armistițiu, neavând o dispoziție specială în ce îi privește pe aceștia, ei au situația de prizonieri, în cadrul URSS. În legile noastre și în prevederile Convenției de Armistițiu, prizonierii români nu au dreptul la soldă, ci numai la cota de ajutor de familie. Dat fiindcă voluntarii din Divizia «Tudor Vladimirescu» duc războiul, alături de armatele sovietice și cele române, pentru dezrobirea Ardealului, pentru a se reglementa situația acestora, este necesar un decret-lege, prin care aceștia să fie asimilați cu ostașii armatei române, în ce privește drepturile cuvenite celor deveniți invalizi sau accidentați de război, precum și văduvelor și orfanilor lor... Să se statueze că nu pierd cetățenia română și vor fi primiți în Armata Română, cu gradul conferit în Armata Sovietică, cu distincțiunea că sunt grade de război și durează până la terminarea războiului... Dacă sunteți de acord cu acestea, dl. ministru de Război roagă să fie autorizat să prezinte M.S. Regelui un decret-lege în acest sens.

L. Pătrășcanu : Autorizăm facerea decretului-lege.

Consiliul aprobă facerea decretului-lege”, cf. *ibidem*, p. 74-75.

⁸² *Ibidem*, p. 75.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ *Ibidem*.

ministrului Pătrășcanu, urmărea să reglementeze o situație, creată de „hotărârea, luată pe plan politic, ca la Ministerul de Interne epurația să se facă de cei trei subsecretari de Stat”⁸⁵.

Un alt proiect de lege, „tot în legătură cu legea epurației”, a fost propus de ministrul Justiției, la cererea Ministerului Asigurărilor Sociale. Acesta solicitase „o modificare, în sensul ca anumite persoane să poată face epurația, de la Asigurări”⁸⁶.

Pătrășcanu a anunțat membrii guvernului că mai avea încă un proiect legislativ, pe care intenționa să-l retragă. Era vorba despre „desființarea Legii Marinescu, care împiedica celebrarea căsătoriilor, între băieții în vârstă de mai puțin de 20 de ani și fetele mai mici de 18 ani”⁸⁷. Ministerului Justiției i se solicitau tot timpul multe dispense, ceea ce aglomera programul de lucru al funcționarilor. Pentru normalizarea situației, s-a făcut un decret-lege, dar prim-ministrul Rădescu „a obiectat că ar dori ca această problemă să fie supusă unei comisii de medici, care să-și poată da părerea, din punct de vedere biologic și social”⁸⁸. Ca urmare, Pătrășcanu „a retras acest proiect de lege, pentru a fi supus acelei comisii, care va fi formată la minister, pentru ca, apoi, să fie prezentat în Consiliu”⁸⁹.

A urmat intervenția contraamiralului Roman August, care venise la sedință de la o întâlnire cu amiralul sovietic Bogdenko, la sediul Comisiei de Armistițiu Aliate. Contraamiralul ceruse aprobarea de a i se da „mijloacele necesare pentru transportul, de la Istanbul în țară, pentru materiile prime, de care industria noastră și țara au nevoie”⁹⁰.

La rândul lui, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, dr. Petru Groza a atras, din nou, atenția asupra unor alte aspecte, ale chestiunii „rechiziționării

⁸⁵ *Ibidem.* „**L. Pătrășcanu:** Atunci când s-a făcut proiectul de lege, principiul era câștigat. Deoarece s-a ridicat o controversă, dorind să fie cu totul clară situația, am întocmit un decret-lege interpretativ, în sensul că cei trei subsecretari de Stat, considerați ca funcționari publici, au calitatea de a face epurație, în Ministerul de Interne. Este cazul special al Ministerului de Interne. Cum această chestiune s-a discutat și principiul a fost aprobat, am făcut un proiect de lege, în acest sens. Îl supun și pe acesta aprobării dvs.

Consiliul aprobă proiectul de lege”, cf. *ibidem*.

⁸⁶ *Ibidem.* „**L. Pătrășcanu:** Proiectul de lege este depus și rog să fie aprobat, pentru că nu este decât interpretativ, în ce privește calitatea de funcționari publici, a membrilor din corpurile constituite pe bază de legi speciale”, cf. *ibidem*.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 76.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ *Ibidem.* „**Contraamiral Roman August:** Domnia sa (*Bogdenko-n.a.*) a acceptat, principal, a rămas să-i dăm informații precise, asupra datei când trebuie să ducă vapoarele și asupra duratei. Iată, deci, un rezultat foarte frumos”, cf. *ibidem*.

blocurilor din București, pentru Comisia Aliată sau trupele sovietice; se cunosc și abuzurile, care au devenit notorii și s-au generalizat”⁹¹. În aparență, faptul era simplu. Pentru început, susținea Groza, „organele noastre, la cererea Sovietelor, păseau la rechiziționarea de blocuri”⁹². Dar partea sovietică „cerea un bloc sau două”, iar autoritățile de la București „rechiziționau 10, alarmând locatarii cu termene scurte de evacuare, de câteva ore numai”⁹³. Se producea panică excesivă, urmau negocieri, se stabilea un acord, se plăteau sume de bani și oamenii respirau ușurați. Un asemenea lanț faptic, prezentat de vicepreședintele Consiliului de Miniștri, „era pus (*de cei care îl săvârșeau-n.a.*) în sarcina organelor sovietice”⁹⁴. Gh. Nicolau a povestit despre „un caz petrecut ieri (*probabil la 4 ianuarie 1945-n.a.*), la ora 10, când un comisar s-a prezentat la blocul Creditului Minier, anunțând că, în 2 ore, cele 70 de familii locatate, circa 300 de persoane, trebuie să părăsească blocul, cu cel mult o valiză de haine, ca să aibă și rufărie. Așa s-a petrecut lucrul. Astfel, au ieșit cele 70 de familii în stradă, cu geamantanele, fiind obligate să nu ridice nimic din mobilier. Aceasta s-a făcut în numele Comandamentului Sovietic”⁹⁵. Problema blocurilor rechiziționate în Capitală se mai discutasă în Consiliul de Miniștri, în urmă cu două săptămâni, dar fără rezultat. Era o situație complicată, pe care guvernul se străduia să o rezolve⁹⁶.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ *Ibidem*. „**Petru Groza:** Dar lucrul nu este așa. De aceea, rog foarte mult pe dl. prim-ministru și pe dl. general Stănescu, fiindcă este vina organelor noastre, să se găsească o soluție, să se facă un control, să se cerceteze aceste abuzuri, care au devenit scandaloase.

G-ral V. Stănescu: Am dat ordin prefectului de Poliție, în acest sens. Un caz a și fost prins, s-au aplicat sancțiuni...” cf. *ibidem*.

⁹⁵ *Ibidem*. „**Ing. Gh. Nicolau:** S-a întâmplat să cunosc câteva persoane, care au apelat la mine. La rândul meu, am apelat și eu la dl. general Dombrovski, care știa de această chestiune. S-a revenit, dar nu este exclus ca mâine să se repete acest lucru. Domnule general Stănescu, trebuie să găsim o soluție, atunci când Comandamentul Rus cere. Trebuie să-i dăm birourile care sunt confortabile, să-i dăm anumite hoteluri sau chiar anumite clădiri. Dar să nu lăsăm ca oamenii dintr-un bloc, câteva sute de suflete, să se găsească, la un moment dat, în stradă”, cf. *ibidem*.

⁹⁶ „**Petru Groza:** Trebuie luate măsuri.

Ing. Gh. Nicolau: Trebuie găsită o soluție acestei chestiuni. Nu trebuie s-o ridicăm la fiecare ședință, fără s-o soluționăm.

Prof. Gh. Fotino: De acord.

Prof.Dr. Daniel Danielopol: Trebuie desemnată o autoritate românească, care să reglementeze acest lucru. Comandamentul Sovietic să se adreseze acestei autorități, care să fie incoruptibilă și să prezideze această chestiune. Trebuie să se facă o desemnare din

Ministrul Afacerilor Străine a cerut subsecretarului de Stat, la Ministerul Afacerilor Interne, generalul Virgil Stănescu, să comunice, în ședința de guvern, „de la Comandamentul Sovietic, câte case le trebuie?”⁹⁷. Răspunsul a fost dezamăgitor, Stănescu eschivându-se cu formula „nu vin la mine lucrările”⁹⁸. Ministrul Vișoianu a continuat să-l preseze pe subsecretarul de stat de la Interne, cerându-i să centralizeze lucrările, cu cererile sovieticilor, „altfel iese o mare încurcătură, dvs. trebuie să știți câte case cer”⁹⁹.

Vicepreședintele Petru Groza a intervenit, calmând spiritele. El a propus „să căutăm, să stabilim o procedură, prin care toate aceste chestiuni se centralizează, să creăm un organ responsabil și sus-pus, în legătură cu Comandamentul Sovietic, care să facă, de acum înainte, aceste rechiziționări, pentru ca pe viitor să nu se mai repete asemenea abuzuri, organ cu care să putem lua contact și noi”¹⁰⁰.

Cu toate că se profila o variantă de rezolvare a problemei rechizițiilor de locuințe din Capitală, pe agenda guvernamentală exista presiunea ca cel puțin două legi, cea a Sindicatelor și Legea criminalilor de război, să fie definitive, cât mai urgent. Textele celor două legi trebuiau studiate de „o comisie ministerială restrânsă”¹⁰¹. Prim-ministrul Rădescu a cerut membrilor guvernului, mai ales componentilor comisiei restrânse interministeriale: „... mâine dimineată, (*sâmbătă, 13 ianuarie 1945- n.a.*), să vă întruniți și să dați forma definitivă acestor proiecte de legi, urmând ca imediat să treacă printr-un Consiliu de Miniștri, mâine după-amiază, sau cel mai târziu luni”¹⁰².

partea noastră... Ar trebui să se stabilească o listă de imobile care nu sunt rechiziționabile, listă care nu este stabilită acum, încât orice autoritate se poate aștepta, dintr-un moment în altul, să fie evacuată. În această listă trebuie să intre diferitele autorități, care nu pot fi rechiziționate, de asemenea și diferite locuințe, care nu pot fi rechiziționate. Această listă nu s-a făcut, dar trebuie făcută.

Prof. Gh. Fotino: ... Eu am fost evacuat în șase ceasuri și n-am putut nici măcar să-mi iau arhiva, pe baza căreia lucrez”, cf. *ibidem*, p. 77.

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 77-78.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 79.

¹⁰² *Ibidem*. „**G-ral N. Rădescu:** Primesc în fiecare zi telegrame, de la sindicatele din țară, prin care mă roagă să trecem, cât mai curând, Legea Sindicatelor. Muncitorii au fost cuminți și i-am rugat să mai aștepte câteva zile, căci legea va primi o formă definitivă și va fi publicată în «Monitorul Oficial». Deci, mâine dimineată urmează să aibă loc Comisia restrânsă interministerială, iar pentru mâine seară un Consiliu de Miniștri, care să aprobe această lege.

Dar lucrurile nu erau atât de simplu de rezolvat, prin ordine, ca la cazarmă, deoarece la Legea Sindicatelor rămăseseră „trei puncte de vedere deosebite, care trebuiau lămurite, în discuțiile ce urmau să aibă loc în Consiliul de Miniștri;... (*de asemenea-n.a.*) discuții trebuiau să se facă și asupra Legii criminalilor de război”. Iată de ce, cu toate că Petru Groza aprecia că ordinea de zi era „epuizată”¹⁰³ și „ridicase ședința”¹⁰⁴, probleme complicate, care dădeau guvernanților bătaie de cap, continuau să persiste pe agenda Consiliului de Miniștri.

C. Brătianu: Dacă legea trece prin Consiliul (*comisia-n.a.*), nu mai este nevoie de un Consiliu de Miniștri.

Petru Groza: Măine, la orele 9, urmează să aibă loc Comisia Interministerială”, cf. *ibidem*, p. 80.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 78.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

EUGEN BENDEL ȘI „CAZUL” VINTILĂ HORIA

*Corneliu Ciucanu*¹

Eugen Bendel and Vintilă Horia „case”

Abstract

The inauguration of Dr. Petru Groza government and the imposal of the Romanian Communist Party, as the most important political actor in Romania, led to disastrous changes in all State departments. The action of institutional destructioning of the state apparatus and of the whole society – which in the official documents of the Party was named with a generous name „popular democrat reform” – hit also the Foreign Ministry, the diplomatic apparatus, because of the need of the Romanian Foreign Policy to align to the Soviet coordinates. For this reason, the Romanian Diplomacy needed to be reformed, in order to inoculate a „new spirit” and a „new dynamics” to our foreign policy and to result in a swift response to the Soviet initiative, which sometimes needed to be anticipated, in order to opose the „imperial plots”. In this gloomy context, Mircea Bălănescu (Eugen Bendel, by his real name) begins his diplomatic career, which is going to have an important role in the action of „exposing” and „compromising” writer Horia Vintilă, winner of the Goncourt Prize.

Keywords: *communism, Stalinization, destruction, Fascism, Nationalism, Legionary Movement, Immigration, exile, journalist, exposure, diplomacy, ideology.*

Cuvinte cheie: *comunism, stalinizare, destructurare, fascism, naționalism, legionar, emigrație, exil, ziarist, discreditate, demascare, compromiter, legație, diplomație, ideologie.*

Instaurarea guvernului dr. Petru Groza la 6 martie 1946 a provocat declanșarea unei noi etape de evoluție a societății românești, care s-a derulat sub semnul impunerii comunismului și a modelului sovietic de organizare a statului și a întregii societăți românești. Abdicarea forțată a regelui Mihai I la 30 decembrie 1947 a însemnat dispariția ultimei instituții ce amintea de regimul democrației parlamentare românești, a monarhiei constituționale și, totodată, a reprezentat crearea unei importante premise ce avea să permită

¹ Cercetător științific la Academia Română – Filiala Iași (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană).

demararea procesului de stalinizare. Prin urmare, anul 1948 – prin constituirea partidului unic (P.M.R.), adoptarea noii Constituții și a tratatului de prietenie cu U.R.S.S., semnat în februarie, prin apariția unor instituții de forță de inspirație sovietică (Securitatea Poporului), prin epurările arbitrare din Academie și Universitate, prin arestările masive ale „dușmanilor poporului”, reperați și „demascați” în toate sectoarele de activitate ale societății –, marchează momentul instalării comunismului de tip stalinist în România. Acțiunea de destructurarea instituțională a aparatului de stat și a întregii societăți – care în documentele oficiale ale Partidului purta denumirea generoasă de „reformă popular-democrată” – s-a răsfrânt și asupra Ministerului de Externe, asupra aparatului diplomatic din nevoia alinierii politicii externe românești la coordonatele sovietice. În acest scop, diplomația română trebuia reformată, pentru a se inocula un „nou spirit” și o „nouă dinamică” politicii noastre externe cu scopul de a răspunde prompt inițiativelor sovietice, care deseori trebuiau anticipate, pentru a se opune, de asemenea, „uneltirilor imperialiste”. În consecință, Ana Pauker, cunoscută drept o „tovarășă de nădejde”, a primit portofoliul Externelor și, prin constituirea Secției Cadrelor de Partid din Exterior, a declanșat operațiunea de epurarea a aparatului diplomatic. Lipsa cadrelor a fost soluționată printr-o hotărâre a Secretariatului C.C. al P.M.R., care a format o comisie de verificare și selectare a viitorilor diplomați recrutați, preferabil, din rândul organizațiilor de masă și din întreprinderi. Erau admise cu precădere „elemente muncitorești devotate clasei muncitoare” care să facă față „ascuțirii luptei dintre cele două lagăre”². În acei ani, M.A.E. era decimat de disponibilizări, demisii, rechemări în țară, sau fuga personalului în țările apusene. Pe de altă parte, „reformarea” corpului diplomatic a produs haos și grave disfuncționalități din cauza lipsei de experiență și, de cele mai multe ori, din cauza incompetenței personalului diplomatic, iar documentele consemnează numeroase astfel de cazuri. În acest context, în toamna anului 1948, Mircea Bălănescu ajunge trimisul special al M.A.E în calitate de observator la sesiunea ordinară a Adunării Generale a O.N.U. de la Paris. Lucrările Adunării Generale s-au derulat în perioada 21 septembrie – 12 decembrie 1948, însă Mircea Bălănescu ajunge în capitala Franței în ziua de 5 octombrie 1948 ca trimis special al Anei Pauker³. Cine era, însă, acest

² Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuarea ANIC), *Hotărârea Biroului Politic al CC al PMR nr. 1474/1950*, f. 3.

³ ANIC, *fond CC al PCR – Secția Relații Externe*, dosar 10/1948, f. 1-36. *Raport asupra misiunii de observator al RPR la Adunarea Generală a ONU (21 septembrie-12 decembrie 1948)*.

Mircea Bălănescu? Născut la 29 aprilie 1910 la Roman, Bălănescu Mircea (în realitate, Eugen Bendel) a urmat liceul la Botoșani, apoi în 1929 a plecat în Franța unde a frecventat timp de doi ani cursurile Facultății de Medicină din Paris. Trebuie menționat că, încă din anii de liceu, Eugen Bendel a intrat în U.T.C., făcând parte din aceeași celulă comunistă cu Lucian Goldmann, viitor prof.univ. în Franța și teoretician al marxismului, Hermina Marcusohn (viitoare Tismanețchi, mama lui Vladimir Tismăneanu), cu sora acesteia Bianca Marcusohn, care și-a schimbat numele în Cristina Luca, și cu Ana Grossman, ulterior Ana Toma. În 1931 a revenit în țară și a frecventat cursurile Facultății de Medicină din București, secția farmaceutică. A activat în cadrul Asociației generale a studenților evrei din România, iar în anul 1932 a fost primit în rândul membrilor P.C.R.⁴ În 1934, farmacistul Eugen Bendel a fost arestat de Siguranță pentru activitate comunistă și trimis la Chestura de poliție Botoșani. Anchetat de Biroul de Siguranță din localitate i s-a întocmit rechizitoriu și a fost trimis în judecată. A fost condamnat și a executat șase luni de închisoare. În 1935, îl identificăm pe lista membrilor fondatori al „Ligii contra prejudecăților”, scriind articole cu pseudonimul Mircea Bălănescu în reviste de stânga și în „Orizont”, publicația oficială a Ligii⁵. A făcut parte, de asemenea, și din Asociația „Amicii U.R.S.S.”, iar după 1940 a fost secretarul lui Ștefan Foriș, răspunzând de organizarea curierilor. Din 1943 a activat în cadrul Comitetului P.C.R. Ilfov ca șef al Secției de agitație și propagandă⁶. După debarcarea lui Foriș din fruntea P.C.R. în aprilie 1944 și, mai ales, după august 1944 s-a apropiat de așa numitul *grup moscovit*. În anii anteriori, în clandestinitate, lucrase o perioadă în redacția ziarului „Scânteia”, alături de Iosif Chișinevski și Leonte Răutu, iar la 23 august 1944 a devenit redactor șef adjunct la „Scânteia” și colaboratorul apropiat al lui Miron Constantinescu. Ca redactor șef adjunct la „Scânteia” se ocupa de pagina externă a ziarului, calitate care, cel puțin în ochii Anei Pauker, îl recomanda pentru misiuni de

⁴ Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (în continuare ACNSAS), *fond SIE*, dosar 23575, vol. 1, f. 111.

⁵ Fl. Dragne, *Cu privire la organizațiile de masă create, conduse sau îndrumate de PCR*, în „Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR”, București, nr. 6/1964, p. 115-133, p. 79; Gh. Ioniță, *Liga contra prejudecăților, organizație de masă legală condusă de PCR*, în „Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR”, București, 1971, p. 79; idem, *Pentru Front Popular Antifascist în România. Organizații democratice legale create, conduse sau aflate sub influența PCR (1935-1938)*, București, 1971, p. 78-81.

⁶ Gh. Ioniță, *Pentru Front Popular Antifascist în România*, p. 79.

politică externă. Epurările masive din cadrul Ministerului de Externe, nevoia de personal loial, dar și relațiile cu Ana Pauker, Chișinevski, Miron Constantinescu, Leonte Răutu, Ana Toma, care ocupa funcția de director la M.A.E., au contribuit la numirea lui M. Bălănescu (în 1945 renunțase la numele de Eugen Bendel) ca observator al R.P.R. la sesiunea O.N.U., organizată la sfârșitul anului 1948⁷. Delegația română la sesiune era condusă oficial de Mihai Dragomirescu, însărcinată cu afaceri la Paris, însă după cum amintea Bălănescu, „din cauza situației dificile pe care încerca să o creeze Legației nostre Guvernul francez și din pricina numărului restrâns de colaboratori, Dragomirescu a fost silit să se ocupe aproape în mod exclusiv de treburile Legației, rămânându-mi mie aproape în mod exclusiv legătura cu O.N.U.”⁸. În realitate nu șicanele autorităților franceze l-au îndepărtat pe M. Dragomirescu de la sedințele Adunării Generale a ONU, ci recomandările speciale primite de la Centrală, respectiv de la Ana Pauker și de la Ana Toma care – credem noi – își doreau cu fermitate lansarea lui Mircea Bălănescu, a protejatului lor, în diplomație.

La întoarcerea în țară, M. Bălănescu a întocmit un raport privind misiunea încredințată de minister, care cuprindea o serie de observații și concluzii. Raportul semnat de M. Bălănescu demonstrează optica pătimasă, obtuză și lipsa expertizei diplomatice în chestiuni de importanță covârșitoare și de adâncă sensibilitate pentru evoluția postbelică a Europei. Totodată, remarcăm limbajul de lemn, retorica propagandistică, stilul greoi și maniera marxistă de interpretare a evenimentelor, practic elemente proprii percepției și discursului unui membru al Secției de agitație și propagandă al Partidului Muncitoresc Român.

Încă din primele pagini ale Raportului, fidel formației sale de agitator comunist, M. Bălănescu dezvoltă o abordare ideologică, apreciată cel mult în mediile comuniste dâmbovițene și la ședințele de partid ale clasei muncitoare, dar care nu intersecta decât foarte vag domeniul diplomației. Observațiile lui Bălănescu nu răspundeau nicicum exigențelor de analiză și predictibilitate a evoluțiilor internaționale necesare unei informări corecte, dar mai ales a cristalizării unei viziuni serioase, profesioniste, a Ministerului de Externe român. Astfel, raportul întocmit de observatorul nostru la sesiunea O.N.U. de la Paris abundă în formule de genul „coaliția imperialistă anglo-americană”; „propaganda deșănțată dezlănțuită în Apus

⁷ ANIC, *fond CC al PCR – Secția Relații Externe*, dosar 10/1948, f. 1-36.

⁸ *Ibidem*, f. 7-8.

împotriva țărilor socialiste”; „pregătirile de război ale imperialiștilor”⁹. De exemplu, M. Bălănescu sublinia că timp de trei luni, cât au durat lucrările sesiunii Adunării Generale, „s-a dat o luptă încordată între forțele păcii și ale democrației, de o parte și cele ale războiului, de altă parte. Cele două tendințe în politica internațională – definite cu atâta claritate de Molotov – s-au ciocnit cu putere. Rezultatele acestei ciocniri nu arată vreo victorie a blocului anglo-american ci, dimpotrivă, un succes moral și politic al frontului păcii condus de Uniunea Sovietică”¹⁰. Observația lui M. Bălănescu are, însă, doar valoare propagandistică, deoarece în realitate agenda delegației americane prezente la sesiunea O.N.U. nu a avut de suferit din cauza opoziției sovietice și a țărilor satelite.

Totodată, M. Bălănescu s-a arătat contrariat de practicile obositoare și mecanismul greoi al desfășurării lucrărilor, numărul mare de comisii și subcomisii, de rezoluții, amendamente și obiecții la amendamente. Însă aceste inițiative care complicau luarea deciziilor erau adoptate de delegațiile țărilor aflate în sfera de influență sovietică. M. Bălănescu desconspiră involuntar, în fapt, jocul sovietic semnalând că „Rezultatul discuțiilor în subcomisiuni și comisii era un raport adresat Adunării Generale care, în ședințe plenare, relua în discuție problemele trecute prin comisii, pentru ca apoi să se ajungă la o rezoluție unică, impusă de obicei de mașina de vot anglo-americană”¹¹. Prin urmare, tragem noi concluzia, soluționarea unor probleme a fost trăgănată, chiar sabotată voit de delegațiile „țărilor frățеști”, pentru a nu fi supuse aprobării Adunării care era „controlată” – după cum sesizează M. Bălănescu – de către puterile occidentale. El scrie despre „o majoritate anglo-americană” și, referindu-se la tabăra sovietică, vorbea despre „o minoritate” din Adunarea Generală care exprima în fond „opinia, sentimentele, speranțele marii majorități a omenirii”. Astfel de „fumigene” aruncate de referent cu scopul de a păstra „neabătut linia partidului” și satisface orgoliul ideologic al celor din Secția de cadre și personal din cadru ministerului, nu reușesc să ascundă realitatea faptului că Adunarea Generală a ONU era dominată în aceea perioadă de democrațiile occidentale în detrimentul Uniunii Sovietice.

Raportul lui M. Bălănescu a vizat problemele mai importante examinate de cele șase comisii formate. În cadrul comisiei politice s-a pus în discuție chestiunea controlului energiei nucleare, a interzicerii armei

⁹ *Ibidem* f. 8.

¹⁰ *Ibidem*. f. 9

¹¹ *Ibidem*,

atomice și a reducerii armamentului și a forțelor armate. Problema nucleară și a armei atomice era, de altfel, o chestiune vitală pentru Uniunea Sovietică, întrucât abia peste un an sovieticii vor beneficia de arma atomică. Sovieticii cultivau imaginea unei puteri pacifiste, denunțau politicile imperialiste și cursa înarmărilor vizând, evident, Statele Unite. Atitudinea delegaților sovietici făcea parte din agenda complexă a diversiunii cuprinsă în lozinca „dezarmării” și a „soluționării diferendelor pe cale pașnică”, dar tactica diversionistă rusească nu mai putea surprinde pe occidentali. Cu atât mai puțin SUA, care „*decriptase*” intențiile agresive ale sovieticilor, mai cu seamă după „telegrama cea lungă” trimisă de George Kennan, în care se făcea clar distincția între politica oficială și cea subterană, agresiv-subversivă a U.R.S.S.¹².

Problema Greciei a declanșat, de asemeni, discuții înverșunate între cele două tabere, surprinse și raportate Centralei de către delegatul Mircea Bălănescu. La 12 martie 1947 înaintea Congresului, președintele Truman lansase celebra sa doctrină care viza politica externă a SUA și care impunea ideea responsabilității și implicării americane în politica globală în vederea stopării comunismului. Președintele Truman indica faptul că „regimurile totalitare, impuse popoarelor libere prin agresiunea directă sau indirectă, subminează fundațiile păcii internaționale și securitatea Statelor Unite”. Prima etapă a doctrinei Truman viza acordarea de asistență financiară Greciei și Turciei, țări cu o poziție strategică deosebit de importantă în geopolitica Mediteranei de Est și a Orientului Mijlociu. După ce britanicii anunțaseră printr-o notă adresată americanilor că sistează sprijinul militar și economic acordat guvernul grec, amenințat de partizanii comuniști și mai ales guvernul democrat comunist al gen. Marcos format în nordul Greciei, Administrația Truman a decis acordarea unui sprijin de 400 de milioane de dolari Greciei și Turciei. Inițiativa americană a declanșat reacția URSS și a țărilor din lagărul socialist, care, de altfel, trimiteau ajutoare comuniștilor eleni. De exemplu, la cererea lui Nikos Zaharidis, președintele Partidul Comunist Grec, România a expediat armament, alimente și medicamente partizanilor comuniști greci¹³.

Prin urmare, chestiunea Greciei a inflamat și mai mult discuțiile dintre cele două tabere. URSS blama intervenția financiară americană în favoarea

¹² Paul Nistor, *Înfruntând Vestul, PCR, România lui Dej și politica americană de îngrădire a comunismului*, București, Editura Vremea, 2006, p. 17 și urm.

¹³ Mihaela Gheorghiu, *Relațiile dintre partidul Muncitoresc Român și Partidul Comunist Grec*, în „East European Jurnal of Diplomatic History”, nr. 1, decembrie 2014, p. 105-114.

guvernului grec democrat și pro-occidental, deși rușii coordonau direct sprijinul acordat comuniștilor greci de către țările democrațiilor-populare din Balcani și din Estul Europei. Delegația sovietică a dorit să impună interzicerea ajutoarelor americane pentru Grecia, dar nu au putut influența votul Adunării. În această ipostază, M. Bălănescu a notat sec în raportul său că: „Prin rezoluțiile votate în chestiunile greacă și coreeană, blocul americano-britanic continuă opera sa nefastă de a menține deschise focare de războaie în Balcani și în Extremul Orient”, însă din reflex propagandistic M. Bălănescu „a infierat cu mânie proletară” pe „imperialiștii”, care „au adoptat o atitudine sistematică de sabotare a oricăror măsuri care ar fi putut să ducă la consolidarea păcii și a securității internaționale”. În același limbaj cominternist, Bălănescu *denunța* intențiile agresiv-imperialiste, *demascând* „Blocul anglo-american” care „s-a opus cu disperare oricăror soluții propuse de Uniunea Sovietică”¹⁴.

Tot din paginile raportului prezentat de Bălănescu se desprinde atitudinea acestuia în timpul ședințelor Adunării Generale a ONU. El scrie că a luat contact cu „oamenii simpli de la ONU” respectiv „personalul francez angajat temporar, muncitori (căci palatul Chaillot era în continuă transformare), personalul de la restaurant etc. Mulți din ei se declarau apolitici. Îi îndemnam să ia parte la ședințe când vorbeau Vișinski, Manuilski și alți delegați sovietici și apoi îi întrebam de impresie”¹⁵. Așadar observatorul nostru continua agitația și propaganda la Paris, pentru a-i orienta pe „oamenii muncii” francezi în tainele marxist-leninismului, pentru a le împărtăși și lor din bogata experiență comunistă căpătată ca ilegalist. Astfel de inițiative erau, evident, privite cu mare rezervă de către ceilalți diplomați, fapt care, totuși, nu a fost trecut în raport. Sau poate că această rezervă nici măcar nu a fost sesizată de trimisul nostru special, având în vedere profilul, experiența și ținuta sa.

Comportamentul lui M. Bălănescu la sesiunea ONU, dar și observațiile sale din raportul prezentat Centralei conturează imaginea unei etape deficitare din evoluția Ministerului de Externe român. Diletantismul serviciului diplomatic era prețul plătit pentru asigurarea loialității acestuia, având în vedere „dezertările” vechilor funcționari, completate de epurările masive efectuate tot în idea asigurării unei fidelități absolute a noilor diplomați față de politica partidului și a R.P.R. În aceea perioadă, politica

¹⁴ ANIC, *fond CC al PCR – Secția Relații Externe*, dosar 10/1948, f. 16.

¹⁵ *Ibidem*,

externă a României comuniste era subordonată Moscovei și avea rolul de a prelua, aplica și amplifica mediatic deciziile Kremlinului. În definitiv, alinierea politicii externe românești la cea sovietică depindea de modul în care diplomații numiți în posturi respectau instrucțiunile de la centru, iar regimul comunist din România, prin anumite politici selective, coercitive și persuasive, a încercat – și reușit în mare măsură –, să-și asigure un aparat loial atât pe plan intern cât și extern.

După îndeplinirea cu „succes” a misiunii de observator la sesiunea O.N.U., în 1949 Ana Pauker îl numește director în Minister, iar între 1956 și 1960 Mircea Bălănescu a fost numit ambasador la Paris. Prin urmare, vom relata un alt episod care îl are ca personaj important pe Mircea Bălănescu.

În toamna anului 1960, juriul Academiei Goncourt a hotărât premiarea scriitorului român Vintilă Horia pentru romanul său *Dumnezeu s-a născut în exil*. Vintilă Horia (Gheorghe Caftangioğlu pe numele său real) fusese deja sondat de agenții Direcției a II-a externe a Securității cu scopul de a-l recruta ca agent de influență cu misiunea de a supraveghea și a raporta despre anumite personalități ale exilului. Vintilă Horia a refuzat colaborarea, iar în replică Securitatea a pregătit un dosar privind activitatea „legionară”, „fascistă”, „nazistă”, „antisemită” și „antidemocratică” din perioada în care V. Horia colaborase la „Gândirea” și „Sfarmă Piatră”, sau fusese atașat cultural la Roma, Berlin și Viena. După cum vom vedea în cele ce urmează, lui Mircea Bălănescu, reprezentantul R.P.R. la Paris, i s-a distribuit un rol deosebit de important în operațiunea de „demascare” și discreditare a scriitorului Vintilă Horia.

Trebuie precizat faptul că instaurarea comunismului în România după sfârșitul celui de al doilea război mondial a determinat plecarea din țară a mai multor români și constituirea exilului românesc anticomunist, care a devenit o preocupare constantă pentru serviciile secrete ale noii puteri de la București¹⁶. Supravegherea emigrației române din țările occidentale nu era nicidecum o practică inventată de Securitatea comunistă, atâta timp cât și

¹⁶ Mihai Pelin, *Opisul emigrației române. Destine în 1222 de fișe alcătuite pe baza dosarelor din arhivele Securității*, București, Editura Compania, 2002, *passim*; Nicolae Florescu, *Întoarcerea proscrisilor. Reevaluări critice ale literaturii exilului*, București, Editura „Jurnalul Național”, 1998, p. 42-46, 49-53, 76-88, 106 și urm; Fănuș Băileșteanu, *Personalități culturale românești din străinătate*, București, România Press, 1999, *passim*; Ion Calafeteanu, *Politică și exil. Din istoria exilului românesc, 1946-1950*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 23 și urm.; Dinu Zamfirescu, *Cărțile Securității. Agenți de influență din exilul românesc*, Iași, Editura Polirom, 2013, p. 8.

Siguranța regimului democrației parlamentare a urmărit atent activitatea conaționalilor și a inițiat „sub-plantarea” comunităților românești din străinătate cu agenți de influență sau chiar schimbul de informații cu serviciile speciale din țările care adăposteau cetățeni români. În perioada interbelică, Siguranța culegea date despre personalul diplomatic, despre contactele unor oameni politici aflați în vizită la Paris, sau despre studenții români. Spre exemplu, oficialii Direcției Generale a Siguranței Naționale (Direction Générale de la Sûreté Nationale) au efectuat schimb de informații privind pe cetățenii români de diverse „culori” politice cu omonimii lor de la București¹⁷. În fapt, astfel de măsuri fac parte din recuzita specifică oricărui serviciu secret și era normal ca Securitatea, instrument al noului regim comunist, să-și creeze propriile rețele în vederea supravegherii informative a românilor plecați în străinătate din cauza convingerilor anticomuniste. Deși forța exilului a fost supradimensionată, acesta reprezenta, totuși, un model pentru românii din țară prin critica vehementă a ocupației sovietice și a totalitarismului promovat de regimul „democrației populare”¹⁸. Totodată, prin relațiile întreținute cu politicienii occidentali și cancelariile vestice, dar și prin menținerea unui spirit combativ, exilul alimenta atmosfera anti-sistem și putea influența rezistența armată anticomunistă în țară¹⁹. Din această perspectivă erau considerați ostili noii ordini sociale din România foștii diplomați români care refuzaseră să revină la București în momentul destituirii sau rechemării, oamenii politici refugiați în Occident și, mai cu seamă, emigrația legionară. În contextul luptei de rezistență armată anticomunistă, datorită sistemului conspirativ și ermetic adoptat în activitatea de recrutare și organizare, a experienței de luptă în clandestinitate, legionarii dispuneau de elemente încă ne-desconspirate și hotărâte să participe la acțiuni contra regimului pro-sovietic. Prin urmare,

¹⁷ Interesul Siguranței de la București față de românii din Franța și schimbul de informații cu omologii francezi reflectă o situație constatată de istoricul Gh. Buzatu, care a descoperit și cercetat fondurile secrete ale Direction Générale de la Sûreté Nationale din Paris. Capturate inițial de armata germană în momentul intrării în Paris, arhivele franceze au fost preluate de sovietici și depozitate la Moscova, după înfrângerea Germaniei naziste și sfârșitul celui de-al doilea război mondial (Gh. Buzatu, *Românii în arhivele Kremlinului*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 168 și urm.; idem, *Faust Brădescu. Viața și opera*, Bibliografia donației dr. Faust Brădescu întocmită de Sorin Damean, Silviu B. Moldovan și Cristian Sandache, prefată de prof.univ.dr. Ioan Scurtu, ediție îngrijită de Radu Dan Vlad, București, Editura Majadahonda, 1999, p. 69).

¹⁸ Dinu Zamfirescu, *op.cit.*, p. 8.

¹⁹ *Ibidem*.

legionarii din emigrație și cei rămași în țară erau considerați extrem de periculoși și urmăriți cu precădere de structurile informative ale Securității. În opinia noastră, în acest fel trebuie interpretată convenția semnată între Ministerele de Interne francez și cel român pentru supravegherea și expulzarea legionarilor de pe teritoriul Franței, în urma căreia mulți dintre ei au trebuit să se refugieze – pentru a doua oară – în America de Nord sau America Latină²⁰. Această convenție dezvăluie interesul părții române în a neutraliza emigrația legionară prin îndepărtarea acestora dintr-o țară europeană și, deci, a limita eventualul sprijin legionar acordat rezistenței anticomuniste din România.

Pentru contracararea activităților „dușmănoase” ale exilului anticomunist la adresa Republicii Populare Române, Securitatea – „brațul înarmat al Partidului” –, a instrumentat așa numitele „măsuri active” în cadrul emigrației române. Și întradevăr, refugiații români reprezentau un pericol pentru regimul democrației-populare, fiind dinamici și foarte numeroși. Însuși Gh. Gheorghiu-Dej, secretarul general al P.M.R., recunoștea acest „pericol” în ședința Biroului Politic al Comitetului Central al PMR, din 23 martie 1955²¹. În acel context, s-a discutat despre atacul executat de pictorul Oliviu Beldeanu și un grup de exilați români asupra Legației de la Berna, atac soldat cu moartea șoferului Legației, sechestrarea temporară a personalului diplomatic și sustragerea unor documente secrete pe care insurgenții le-au predat poliției elvețiene. Incidentul a declanșat la București o isterie generală²², întrucât releva anumite vulnerabilități ale reprezentanțelor noastre diplomatice din Vest. Pe fondul manifestărilor anticomuniste ale exilului, conducerea de partid a impulsionat măsurile active inițiate de Securitate împotriva emigrației românești, pentru a fi pedepsită exemplar „îndrăzneala bandiților”. De altfel, în urma unei operațiuni organizate de Direcția de Informații Externe (DIE), Oliviu Beldeanu a fost răpit de agenții Securității, dus în Berlinul de Est și apoi transportat la București, unde a fost anchetat, condamnat și executat²³. Consultarea dosarelor din arhiva fostei Securități dezvăluie motivațiile, metodologia, mijloacele și strategiile operative adoptate de Direcția de

²⁰ Vezi Gh. Buzatu, *Faust Brădescu. Viața și opera*, p. 16-18.

²¹ Aurel Sergiu Marinescu, *O contribuție la istoria exilului românesc*, vol. I, București, Editura Vremea, 1999, p. 81.

²² Mihai Pelin, *Culisele spionajului românesc D.I.E., 1955-1980*, București, Editura Evenimentul Românesc, 1997, p. 17; idem, *Opisul emigrației române*, p. 34.

²³ Idem, *Culisele spionajului românesc*, p. 24

Informații Externe în contextul „infiltrării principalelor organizații și organisme conducătoare ale emigrației reacționare românești, cu scopul destrămării acestora”²⁴. Pentru îndeplinirea obiectivelor, DIE organiza racolări printre refugiații politici, pe care-i „sensibilizau” amintindu-le de soarta rudelor și prietenilor din țară²⁵. O altă metodă era infiltrarea grupurilor din emigrație, prin trimiterea (marșrutizarea) unor agenți din țară, sau prin intermediul unor cetățeni din țările vestice dispuși să lucreze pentru serviciile speciale românești²⁶. Totodată, Securitatea organiza operațiuni de compromitere și izolare a unor personalități din exil care erau considerate deosebit de periculoase pe tărâmul activităților anticomuniste, aducând deservicii și prejudicii de imagine R.P.R. Astfel de operațiuni erau planuite în contextul în care respectivii refuzau colaborarea cu Securitatea și se mențineau pe linia „discreditării și a criticilor” la adresa organelor conducătoare de partid și de stat de la București. Din această perspectivă, cazul Vintilă Horia ni se pare semnificativ.

Scriitor, eseist și jurnalist de excepție, Vintilă Horia s-a situat, încă din tinerețe, în tabăra intelectualilor de dreapta, care au încercat – potrivit atmosferei cultural-politice interbelice și a ethosului național-creștin asumat de „noua generație” –, să se opună comunismului dizolvant, antinațional și ateu²⁷. În cele ce urmează se va relata o operațiune a Securității, care a

²⁴ Vezi Gh. Buzatu, Mircea Chirițoiu, *Agresiunea comunismului în România: documente din arhivele secrete, 1944-1989*, vol. 2, București, Editura Paideia, 1998, p. 48-49 (*Raport al generalului maior Vasile Vilcu privind analiza Direcției I din cadrul Ministerului Afacerilor Externe în perioada 1 ianuarie-15 octombrie 1955*).

²⁵ Paul Nistor, *Propagandă și politică externă românească în secolul XX*, Iași, Institutul European, 2013, p. 78-85.

²⁶ *Ibidem*, p. 86-91; Dinu Zamfirescu, *op.cit.*, p. 8 și urm.

²⁷ După epuizarea „scandalului Goncourt”, nominalizarea lui Mircea Eliade la Premiul Nobel a declanșat același gen de campanie de discreditare la adresa istoricului religiilor. Vintilă Horia a absoarbat că în ambele cazuri s-au folosit termeni incriminatori ca „naționalism”, „fascism”, „antisemitism”. Încercînd să explice contextul unor abordări și crezuri ale generației interbelice, V. Horia mărturisea că: „toți, fără excepție, cei din generația mea și a lui Mircea Eliade, am fost obligați de împrejurări să luăm poziție și nu puteam să luăm decât una singură: anticomunismul ca atitudine critică și românismul de cea mai bună calitate, clădit pe cea mai stictă poziție tradițională, care nu se putea să nu treacă prin învățătura holistică a lui Eminescu... **Am stat deci toți la dreapta României și nu la stînga ei, cum stăteau cei greșiți cu duhul. N-am avut nimic de schimbat în credințele noastre, ba dimpotrivă, aș putea spune că evoluția istorică de după 1944 ne-a confirmat în temerile noastre**” (Mona Maria Vâlceanu, *Eliade după Eliade: România în eternitate*, în „Biblioteca Bucureștilor”, anul XV, nr. 3 martie 2012, p. 20).

urmărit compromiterea și izolarea unei personalități a exilului românesc anticomunist, deși, inițial, serviciile speciale din timpul regimului Antonescu au declanșat campania împotriva scriitorului Vintilă Horia. Astfel, încă din anii '40, scriitorul Vintilă Horia (Gheorghe V. Caftangiolu) a fost victima unor denunțuri nedrepte și a unor evaluări hazardate din partea agenților Serviciului Special de Informații. Din 1943 i s-a întocmit un dosar de urmărire pe țară pentru activitate legionară de către Direcțiunea Generală a Poliției, iar la 20 ianuarie 1972, în baza dosarului conceput de Siguranță și a informărilor ulterioare referitoare la „fugarul” Vintilă Horia, Securitatea deschide Dosarul de Urmărire Informativă nr. 4538 pe numele conspirativ de „Costel Vintilă”.

Din dosarul inițial deschis de Siguranță, aflăm că Vintilă Horia era suspectat și învinuit că asigură „legătura între elementele din compunerea comandamentului legionar de prigoană și Legația germană”²⁸. O altă notă informativă consemna că „ar fi fost trimis special în țară de către legionarii aflați în Germania pentru a menține o atmosferă favorabilă acestora”²⁹, sau că, venit clandestin în țară, ar fi afirmat că „orice efortare din partea regimului și în special a Mareșalului este inutilă, deoarece mișcarea legionară tot va veni la conducerea statului, întrucât Germania nu mai poate admite ca în România să persiste o situație echivocă, favorabilă democrațiilor”³⁰. Dosarul de urmărire întocmit de Siguranță este neconcludent, viciat de note informative inexacte, de confuzii și răstălmăciri ale celor desemnați să se ocupe de caz. De exemplu, Gheorghe V. Caftangiolu (Vintilă Horia) este confundat cu vărul său, avocatul Gheorghe C. Caftangiolu care, întradevăr, aderase la Legiune și deținuse funcția de comisar de românizare din „oportunism pentru realizarea unor câștiguri materiale”, după cum consemna o notă a Siguranței³¹. De asemenea, Vintilă Horia era confundat cu tatăl său, inginerul agronom Vintilă C. Caftangiolu, care fusese membru în consiliul de administrație al Institutului Cooperăției (I.N.C.O.O.P.) și despre care agenții Siguranței raportau insidios că ar fi „organizat echipele de masacru” alături de Traian Boeru, directorul Institutului. În realitate, tatăl lui Vintilă Horia fusese înlăturat din consiliul de administrație chiar de Traian Boeru în momentul numirii sale în funcția de director³². Era

²⁸ ACNSAS, *fond Informativ*, dosar I 151079/vol I, f. 11.

²⁹ *Ibidem*, f. 62, 65, 66, 68, 70, 84, 90.

³⁰ *Ibidem*, f. 17, 18, 19, 31.

³¹ *Ibidem*, f. 9-10, f. 43.

³² *Ibidem*, f. 40-43. *Declarația* inginerului agronom Vintilă Caftangiolu, tatăl lui Vintilă Horia.

perioada când agenții poliției secrete exagerau efectiv implicarea unor tineri intelectuali în Mișcarea Legionară. Era adevărat că Vintilă Horia facea parte din acea generație interbelică cu totul specială, teribilă sub aspectul retoricii antisistem și, deopotrivă, extrem de promițătoare ca potențial intelectual, implicare cultural-publicistică și, nu în ultimul rând, ca disponibilitate asociativă în plan politico-spiritual³³. Însă, Vintilă Horia nu activase în Legiune, nu scrisese în ziare ori reviste legionare, ci la „Gândirea”, „Sfarmă Piatră”, „Porunca Vremii”. Ultimile două publicații au fost întemeiate și îndrumate de Nichifor Crainic – după ce acesta, din punct de vedere politic, se despărțise de Corneliu Codreanu – și conțineau chiar articole antilegionare³⁴. Mai mult, ca atașat cultural al Legației noastre de la Roma, V. Horia fusese demis și rechemat în țară de legionari în noiembrie 1940³⁵.

³³ Politicianismul, demagogia, corupția, lipsa de viziune și coeziune a clasei politice, „carenze ale regimului democrației parlamentare” (vezi Ioan Scurtu *Totalitarismul de dreapta în România. Origini manifestări evoluție (1919-1927)*, vol. I, București, INST, 1995, p. 97; Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Editura Paideia, 1999, p. 29 și urm.) au fost combătute cu virulență în presă de către intelectualii noii generații (Mircea Eliade, *Itinerariul spiritual (Linii de orientare)*, în „Cuvântul”, an. III, nr. 857 din 6 septembrie 1927, p. 1-2; Sorin Pavel, Ion Nistor, Petre Marcu-Balș, *Manifestul Crinului Alb*, în „Gândirea”, nr. 8-9, 1928, p. 3-4; Mircea Eliade, *Restaurarea demnității românești*, în „Vremea”, an VIII, nr. 403, 1 septembrie 1935, p. 3.; idem, *Între Occidentalism și autohtonism*, în „Da și Nu”, an I, nr. 2 din 5 martie 1936, p. 1; idem, *Piloții orbi*, în „Vremea”, anul VIII, nr. 505, 19 septembrie 1937; Vasile Marin, *Generația nouă și statul etnic*, în „Axa”, an II, nr. 9 din 19 martie 1933, p.1; Emil Cioran, *Dictatura și problema tineretului*, în „Vremea”, an VII, nr. 358 din 7 octombrie 1934, p. 3; idem, *Conștiința politică a studențimii*, în „Vremea”, an IX, nr. 463 din 15 noiembrie 1936, p. 9; Radu Dragnea, *Generația neamului și generația statului*, în „Axa”, an I, nr. 2, din 10 noiembrie 1932, p.1; Vasile Christescu, *Prăpastie între generații*, în „Axa”, an II, nr. 10 din 9 aprilie 1933, p. 1; Mihail Polihroniade, *Generația tânără și ritmul mondial*, în „Azi”, an II, nr. 1, ianuarie 1933, p. 467-483; Pavel Costin Deleanu, *Clipa de față a tineretului românesc*, în „Ideea românească”, an I, nr. 2-4, iunie-august 1935, p. 82-100; Vasile Băncilă, *Noua generație*, în „Gândirea”, an XV, nr. 10, decembrie 1936, p. 501-508; Vintilă Horia, *Revoluția spirituală*, în „Sfarmă Piatră”, II, nr. 42 din 10 septembrie 1936; Vintilă Horia, *Misiunea tinerei generații*, în „Universul literar” an XLVII, nr. 29 din 3 septembrie 1938, p. 7).

³⁴ Nichifor Crainic, *Zile albe – zile negre. Memorii*, I, București, Casa Editorială „Gândirea”, 1991, p. 292,-293, 295, 296-297.

³⁵ Vintilă Horia fusese numit „atașat de presă diurnist” pe lângă Legația României de la Roma de către prof. C.C. Giurescu, ministrul Propagandei, la intervenția prof. Nicolae (Nastu) Cornățeanu (macedo-român), subsecretar de stat la Agricultură și Domenii, coleg și prieten cu inginerul agronom Vintilă Caftangioglu, tatăl lui Vintilă Horia, dar și la rugămintea lui Nichifor Crainic (ACNSAS, *fond Informativ*, dosar I 151079/vol.1, f. 49). După instaurarea statului național legionar la 14 septembrie 1940 și formarea guvernului,

După evenimentele din ianuarie 1941, deci după căderea legionarilor de la putere, V. Horia a obținut o bursă de studii „Humboldt”, grație scrisorilor de recomandare de la N. Crainic, Alexandru Marcu, C.C. Giurescu și Victor Papacostea³⁶. Astfel, la 1 iunie 1941, la recomandarea lui N. Crainic, Vintilă Horia este numit corespondent de presă pe lângă Legația României din capitala Reich-ului de către prof. Alexandru Marcu, subsecretar de stat al Ministerului Propagandei, iar la 11 mai 1942 i s-a atribuit funcția de „atașat de presă diurnist” în cadrul Consulatului român din Viena³⁷. În urma unor denunțuri calomnioase³⁸ a fost rechemat în țară la 9 februarie 1943, însă Vintilă Horia a refuzat să dea curs solicitării Ministerului Propagandei și a răspuns acuzațiilor într-un memoriu adresat prof. Al. Marcu. În acest context i se întocmește acel dosar de urmărire pe țară, fiind suspectat de activitate legionară³⁹, deși aceasta lipsea cu desăvârșire. În toate notele biografice întocmite de agenții Siguranței se specifica înscrierea lui V. Horia în cuibul „Dorul”, în 1933⁴⁰, iar acest fapt era exploatat de funcționarii Serviciului de Informații pentru a demonstra „activitatea legionară,

noul ministru de Externe, Mihail R. Sturdza l-a numit pe Ion Victor Vojen reprezentantul nostru la Roma. În urma unor altercații cu V. Horia, Vojen obține rechemarea acestuia la București și înlocuirea sa cu George Uscătescu și apoi cu Nicu Caranica. Trebuie menționat că poetul Nicu Caranica era vărul lui Iancu Caranica, unul dintre Nicadori. Demiterea intempestivă și instalarea unui protejat al regimului legionar nu a afectat nicicum relația de prietenie dintre V. Horia și N. Caranica, regăsindu-se și colaborând, mai târziu, în publicistica exilului. Destituirea lui V. Horia era, practic, ilegală, întrucât postul de atașat de presă depindea de Ministerul Informațiilor și Propagandei și nu era, deci, de resortul Externelor. Aceste detalii mi-au fost relatate în cadrul unei convorbiri private de dl. Mircea Nicolau (fost comandant legionar, fost deținut politic), care îl cunoștea pe Vintilă Horia încă din 1937. M. Nicolau mai știa de la Alexandru Constant (ministru Propagandei) că erau intervenții pentru repunerea lui V. Horia în funcția de atașat de presă, venite din partea lui Al. Gregorian, N. Crainic și Ernest Bernea. Personal, M. Nicolau a rugat pe Al. Constant și Vladimir Dumitrescu (secretar general la Ministerul Educației) să intervină în favoarea lui V. Horia. Parțial, aceste informații sunt confirmate din închisoarea Aiud de către Gh.C. Caftangioglu (vărul lui Vintilă Horia) în declarația dată organelor de anchetă ale Securității (*Ibidem*, f. 81).

³⁶ *Ibidem*, f. 5.

³⁷ Marilena Rotaru, *Întoarcerea lui Vintilă Horia*, București, Editura Ideea, 1992, p. 40.

³⁸ *Ibidem*, f. 21.

³⁹ O adresă a SSI către Ministerul de Externe, semnată de locotenent-colonelul Traian Borcescu, îl prezintă pe Vintilă Horia drept „cunoscut și fanatic legionar” care asigura legătura între „cercurile germane și cele legionare”. În consecință, se recomandă înlocuirea lui Vintilă Horia din postul de la Viena (ACNSAS, *fond Informativ*, dosar 151079/vol.1, f. 19).

⁴⁰ *Ibidem*, f. 4, 13, 16, 23

subversivă, conspirativă” a scriitorului. În realitate acest cuib a fost înființat în iunie 1934 – deci nu exista în 1933 –, după procesul Duca, pentru „glorificarea” lui Doru Belimace, unul dintre Nicadori. Era compus exclusiv din legionari macedo-români, iar Vintilă Horia, aromân și el, la o vârstă fragedă (19 ani), a cunoscut din exterior pe câțiva membri ai cuibului care se bucurau de anumită faimă în comunitățile macedo-române, atrase de discursul radical legionar (C. Papanace, Grigore Pihu, Ion Carătănase, Tache Funda⁴¹). De altfel, în memoriul trimis de la Viena la 15 februarie 1943, adresat șefului său direct, prof. Alexandru Marcu, ministrul Propagandei Naționale, Vintilă Horia declara „pe cuvânt de onoare că nu a făcut parte din fosta mișcare legionară”. El scrie că în 1934 a fost înscris în organizația de tineret a Ligii cuziste, dar că a încetat orice activitate în momentul fuziunii formațiunilor conduse de A.C. Cuza și Octavian Goga⁴². Totuși, în baza unor informații distorsionate și a unor denunțuri calomnioase, Siguranța a declanșat o adevărată „vânătoare”, care s-a dovedit

⁴¹ Prieten cu Vintilă Horia, Tache Funda (1916-1999), care venise la București în toamna anului 1935 pentru a se înscrie la Politehnică, susținea că el l-a convins pe Vintilă Horia să participe la două ședințe de cuib în noiembrie-decembrie 1935 (discuție particulară avută cu Tache Funda, dr. Șerban Milcoveanu și Filon Lauric). În *Declarația* dată din închisoarea Aiud, la 9 ianuarie 1964 de vărul său Gh.C. Caftangioglu (*ibidem* f. 80-84.) se menționează că V. Horia nu a fost legionar, dar că a fost înscris în organizația „Zvastica de Foc”, condusă de avocatul Ion V. Emilian și faptul că fuziunea formațiunilor conduse de A.C. Cuza și Octavian Goga din iunie 1935 l-a „decepcionat” pe V. Horia. Posibil ca în 1935, și nu în 1933 sau 1934, V. Horia, „dezamăgit” de constituirea Partidului Național Creștin (Goga-Cuza), să fi cunoscut pe unii legionari din cuibul „Dorul”, prin prietenul său Tache Funda.

⁴² În baza spuselor unui bătrân legionar aromân, Tache Funda, susținute și de dr. Șerban Milcoveanu, îndrăznim să lansăm o ipoteză privind „deziluzia” și, respectiv, „căutările” tânărului Vintilă Horia. Acesta colaborează cu Nichifor Crainic la „Gândirea”, apoi la „Sfarmă Piatră” și „Porunca Vremii” (ziare lansate și direcționate de Crainic) și se revendică drept un discipol al teoreticianului „statului etnocratic”. Se știe că N. Crainic a condus negocierile fuziunii dintre cele două formațiuni politice, dar a fost apoi înlăturat din staful de conducere al P.N.C. din cauza „intrigilor” lui Gh.A. Cuza și ale prof. A.C. Cuza (Nichifor Crainic, *Zile albe – zile negre. Memorii*, I, p. 285-289; Gabriel Asandului, *A.C. Cuza. Politică și cultură*, Iași, Fides, 2007, p. 210; Corneliu Ciucanu, *Dreapta românească interbelică. Politică și ideologie*, Iași, Tipo Moldova, 2009, p. 294-298). Posibil ca nedreptatea îndurată de Crainic să fi influențat pe tânărul publicist, care s-a despărțit de cuziști, căutând alte experiențe naționaliste la modă în anii '30. „Experiența legionară” – dacă realmente a existat – a durat, însă, foarte puțin, nu s-a concretizat prin aderarea la Mișcare și, prin urmare, Vintilă Horia nu a fost receptat ca atare de colegii de generație. Episodul rechemării din postul de atașat de presă de la Roma, petrecut în plină guvernare legionară, dovedește faptul că Vintilă Horia nu se bucura de sprijinul conducerii legionare (convorbirea cu Mircea Nicolau).

în cele din urmă o mare „cacealma”. Direcțiunea Generală a Poliției a trimis semnalmentele lui Vintilă Horia la frontieră și a cerut, odată recunoscut, să fie reținut în caz de încercare de trecere a frontierei⁴³. Notele alarmiste nu aveau, însă, nici o legătură cu realitatea, iar după mai multe verificări și declarații luate inginerului Caftangioglu, Serviciul Special de Informații a înlăturat o serie de confuzii și inadvertențe, corectând în rapoarte biografia lui Vintilă Horia⁴⁴. Într-o fișă de verificare paralelă întocmită de ofițerii de informații, principalele acuzații aduse lui Vintilă Horia erau, în fapt, contrazise și demontate punct cu punct pe o a doua coloană cu precizarea expresă că „cercetarea directă dovedește că s-a făcut o confuzie”⁴⁵. În martie 1943, într-o adresă trimisă Ministerului de Externe, Traian Borcescu consemnează faptul că a dispus reexaminarea cazului Vintilă Horia, care poate să rămână în post la Viena. Absolvit de acuzațiile aberante, V. Horia a fost promovat, chiar, în funcția de secretar consular al Legației României de la Viena⁴⁶.

În ciuda informațiilor inexacte, dovedite drept „delațiuni” și a confuziilor precizate de raportul S.S.I. deja menționat, în august 1944 Vintilă Horia reintră în atenția serviciilor de informații în urma întâlnirii acestuia cu Nichifor Crainic, aflat în misiune de propagandă culturală în Germania⁴⁷. După 23 august 1944, în mod cu totul eronat, Vintilă Horia era semnalat pe raza județelor Sibiu⁴⁸ și Timiș-Torontal⁴⁹. Într-o notă informativă a Agenturii I, Vintilă Horia era prezentat drept „legionar notoriu și unul din propagandiștii cei mai asidui în ceea ce privește activitatea legionară în străinătate și proslăvirea lui Horia Sima”⁵⁰. Prin urmare, se considera că Vintilă Horia „a fost trimis în țară de către Horia Sima pentru propagandă, întrucât este prea puțin cunoscut de autorități și are șanse de a activa intens pe teritoriul României”⁵¹ și pentru „a face legătura între

⁴³ ACNSAS, *fond Informativ*, dosar I 151079/vol.1, f. 44. Nota telefonică nr. 12841 din 19 iunie 1943 trimisă punctelor de frontieră Grigore Ghica Vodă, Curtici, Jimbolia, Stamora Moravița.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 54.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 57-58

⁴⁶ *Ibidem*, 132.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 60

⁴⁸ *Ibidem*, f. 73, 82, 94,

⁴⁹ *Ibidem*, f. 98, 99, 101, 104, 109.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 61

⁵¹ *Ibidem*.

organizațiile studențești și guvernul legionar din Germania”⁵². Timp de jumătate de an autoritățile române au fost continuu dezinformate cu privire la „misiunile speciale, legionare” pe care le executa Vintilă Horia în țară. Totodată, în documentele Siguranței și mai târziu ale Securității se subliniază refuzul lui Vintilă Horia de reveni în țară în contextul rechemării personalului diplomatic care servise regimul Antonescu însă, în realitate, V. Horia era arestat de autoritățile Reich-ului și nu putea da curs solicitării noilor autorități de la București. În baza unui referat emis de Siguranță în aprilie 1945⁵³, Direcțiunea Generală a Poliției a pus capăt acestei situații confuze, consemnând că „suspectul” Vintilă Horia se află arestat într-un lagăr din Germania alături de personalul diplomatic al Legației române de la Viena⁵⁴.

În contextul evoluțiilor politice desfășurate într-o Românie subordonată sovieticilor și controlată din ce în ce mai strict de comuniști, decretul-lege nr. 312, pentru urmărirea și sancționarea celor „vinovați de dezastrul țării sau de crime de război”, din 21 aprilie 1945, s-a înscris între măsurile noi, menite a simplifica și ușura procedura de judecare și îndepărtare a indezirabililor⁵⁵. În baza acestei legi au fost instrumentate procesele „criminalilor de război” și ale „vinovaților de purtarea războiului și de dezastrul țării”, deci și procesele ziariștilor „colaboraționiști”. Totodată, potrivit articolului 16 din Convenția de Armistițiu a fost emis decretul-lege nr. 364 din 2 mai 1945, pentru retragerea unor „publicații periodice și neperiodice, apărute de la 1 ianuarie 1917 până la 23 august 1944, cuprinzând idei legionare, fasciste, hitleriste, șoviniste, rasiste sau pasagii dăunătoare bunelor relații ale României cu Națiunile Unite”⁵⁶. Urmărind așa-zisa „garantare a unei reale democratizări a presei”⁵⁷, autoritățile comuniste au creat, în fapt, un instrument juridic de limitare a presei și un cadru „legal” procesului de epurare a publicațiilor periodice și a ziariștilor.

Fost ziarist la „Gândirea” și „Sfarmă Piatră” – publicații interzise,

⁵² În fapt, nota informativă face referire la Guvernul Național Român de la Viena (*Ibidem*, f. 97, 98, 99, 101, 104 și urm.)

⁵³ *Ibidem*, f. 132-133.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 132, 134.

⁵⁵ Decretul-lege nr. 312 privind urmărirea și sancționarea celor vinovați de dezastrul țării sau de crime de război, publicat în „Monitorul Oficial”, Partea I, nr. 94, din 24 aprilie 1945, p. 3362-3364.

⁵⁶ Decret-lege nr. 364, publicat în „Monitorul Oficial”, Partea I, nr. 102, din 4 mai 1945, p. 15-16.

⁵⁷ *Ibidem*. Vezi și Paul Caravia, coord., *Gândirea interzisă. Scrieri cenzurate. România 1945-1989*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 24-26.

considerate „vinovate” pentru că au propăvăduit „fascismul și șovinismul”, dar mai ales că au incitat la războiul împotriva Uniunii Sovietice –, Vintilă Horia avea să fie din nou victima autorităților de curând instalate. În februarie 1946, Tribunalul Poporului (președinte Alexandru Voitinovici), în baza unor extrase din „Sfarmă Piatră”, îl condamnă pe Vintilă Horia la „detențiune grea pe viață și degradare civică timp de 10 ani”⁵⁸ prin Hotărârea nr. 11/21 februarie 1946⁵⁹. Acuzarea s-a bazat pe unele pasaje rupte din context, extrase din articolele publicate în ziarul „Sfarmă Piatră”⁶⁰, dar mai trebuie reținut un aspect deosebit de important care a contribuit esențial la condamnarea scriitorului. Rechizitoriul a fost conceput și după consultarea „temeinică” a dosarului de urmărire pe țară întocmit și trimis de D.G.P. la solicitarea Cabinetului 10 din cadrul Tribunalului Poporului: „La adresa Dumneavoastră nr. 454 din 5 iunie a. c., avem onoarea a vă înainta alăturat, dosarul individual 71144, referitor la publicistul Caftangioglu Vintilă Horia, compus din 48/patrzeci și opt/ de file, cu rugămintea de a fi restituit după consultare”⁶¹. Verdictul Tribunalului Poporului se încadrează spiritului vindicativ al acelor vremi dar, în opinia noastră, a fost categoric influențat de informațiile eronate și confuze cuprinse în notele și rapoartele alarmiste din dosarul lui Vintilă Horia, care „argumentau” apartenența inculpatului la Mișcarea Legionară, deși, după cum am arătat, nu existau dovezi clare privind „activitate legionară a inculpatului”⁶². În acele vremuri tulburi, simpla etichetă de „legionar” răscolea patimi adânci, focaliza ura și „mânia proletară” celor care, aduși și promovați de ocupantul sovietic, monopolizaseră presa, cultura, justiția. Totodată, această etichetă, lansată și aplicată fără nici un discernământ, avea rolul „demonizării” complete a oricărui „indezirabil”, declanșând oprobriul „maselor populare” și oferind argumente „solide” oricărui complet de judecată în fixarea sentinței.

Revenind la traseul urmat de Vintilă Horia în străinătate, reamintim că acesta, după cotitura de la 23 august 1944, a suportat rigurile lagărelor germane, fiind asimilat personalului diplomatic al Legației noastre de la

⁵⁸ ACNSAS, *fond Informativ*, dosar 151079/ vol.1, f. 20-23.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 1.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 26-30. Articolele care au constituit „corpul delict” în rechizitoriu au apărut în ziarul „Sfarmă Piatră”: *Cultura democrației noastre* (4 februarie 1937); *Pe rugul unei vieți* (18 martie 1937); *Povestea Ducei* (23 septembrie 1937); *Șeful Ștrul Kuten – Mihail Sadoveanu* (11 noiembrie 1937); *Ecouri despre plebiscit* (13 martie 1941); *Funcția de azi a presei* (19 mai 1941); *Nordul în Mediterană* (9 iunie 1941); *Marele European* (5 iulie 1941).

⁶¹ *Idem*, *fond Informativ*, dosar 151079/vol.1, f. 139.

⁶² *Ibidem*, f. 21.

Viena. A fost arestat de autoritățile naziste și internat în lagărele de la Brückenbergl, Krummhübel (Silezia) și Maria Pffar din Austria și eliberat de trupele britanice în 1945⁶³. În același an, V. Horia s-a refugiat în Italia unde, grație relațiilor strânse cu Dumitru Găzdaru, fost director al Academiei Române din Roma din 1940⁶⁴, a ocupat vremelnic postul de lector de limba română la Universitatea din Roma. Mai târziu, V. Horia a reușit să se angajeze bibliotecar la Vatican și să relanseze în exil revista „Meșterul Manole” (serie nouă), fondată în țară, în 1939⁶⁵. Referitor la perioada în care V. Horia s-a aflat în Italia, Securitatea aprecia că „a făcut parte din grupul rezistenților, care duceau o intensă propagandă împotriva regimului din țara noastră”⁶⁶. În ianuarie 1947, la Florența, tot prin intermediul prof. Găzdaru și a diplomatului N. Petrescu-Comnen (cetățean de onoare al Florenței)⁶⁷, îl va cunoaște pe Giovanni Papini, care îl va recomanda unui coleg, universitar argentinian, iar în februarie 1948, V. Horia a emigrat în Argentina⁶⁸. Sub numele de Vincențiu Horia, a predat literatura română la Universitatea din Buenos Aires, dar s-a implicat și în activitățile cultural-politice ale emigrației române din Argentina. A încercat reeditarea colecției „Meșterul Manole”, reușind să publice *Antologia poezilor români din exil* (1950). Totodată, a fost redactor șef al revistei literare „România” și a colaborat la revista „Însemnări”, care – aflăm dintr-o informare a Securității

⁶³ Pompiliu Crăciunescu, *Vintilă Horia: transliteratură și realitate*, traducere din limba franceză de Olimpia Coroamă, Prefață la ediția în limba română de Basarab Niculescu, București, Curtea Veche, 2011, p. 37.

⁶⁴ Dumitru Găzdaru (1897-1991), absolvent al Seminarului de Teologie și al Facultății de Litere și Filosofie din Iași. A fost asistentul prof. Al. Philippide și șeful catedrei de limbi și literaturi neolatine din cadrul Facultății de Litere și Filosofie de la Universitatea ieșeană. După septembrie 1940 a fost numit directorul Academiei Române din Roma, iar după 23 august 1944 a lucrat la Vatican și la Institutul de Filologie Romanică din capitala Italiei. Emigrat în Argentina, a fost profesor la Universitatea Catolică din Buenos Aires (cf. Mihai Pelin, *Opisul emigrației române*, p. 137).

⁶⁵ *Ibidem*, p. 163; Florin Manolescu, *Enciclopedia exilului literar românesc 1945-1989*, București, Editura Compania, 2003, p. 379. Revista „Meșterul Manole” a fost fondată de Vintilă Horia împreună cu Ovid Caledoniu, Coca Farago, Mihai Beniuc, Ștefan Baciuc, Ioan I. Mirea și Miron Suru (*Ibidem*, p. 64, 499). În documentele Securității se subliniază, fără nici un temei, întemeierea „revistei legionare Meșterul Manole”(ACNSAS, *fond Informativ*, dosar I 151079/vol. 1, f. 4).

⁶⁶ ACNSAS, *fond Informativ*, dosar I 151079/vol.1, f. 191; Pompiliu Crăciunescu, *op.cit.*, p. 58.

⁶⁷ Marilena Rotaru, *op.cit.*, p. 4.

⁶⁸ Florin Manolescu, *op.cit.*, p. 378; Pompiliu Crăciunescu, *op.cit.*, p. 37-39.

– „se află sub direcția lui Radu Ghenea”⁶⁹, cunoscut ca fruntaș legionar, fost reprezentant diplomatic al Guvernului de la Viena la Madrid⁷⁰. Cele două publicații erau considerate „legionare” de către Securitate, întrucât, în tinerețe, Radu Ghenea, Teodor Scorțescu, Dumitru Găzdaru, N. Arnăutu, Virgil Ionescu, Radu Budișteanu, Ovidiu Găină ș.a. făcuseră parte din Legiune⁷¹, dar eticheta de „legionar” era foarte ușor transferată și asupra unor publiciști din exil, care nu erau încadrați în Mișcarea Legionară⁷². De exemplu, la 8 mai 1949, ca redactor al revistei „România”, V. Horia a susținut un discurs privind semnificația monarhiei în istoria României cu prilejul inaugurării Căminului „Regina Maria” din Buenos Aires, ridicat în urma donațiilor Principesei Ileana și destinat refugiaților politici români. În documentele Securității, în mod cu totul exagerat, toți membrii emigrației române erau suspectați de legionarism, căminul respectiv era considerat „legionar”, iar Principesa Ileana „o nouă adeptă a Mișcării Legionare”⁷³. În cadrul activității anticomuniste a exilului românesc, V. Horia contribuie la constituirea „Asociația Românilor Liberi” din Argentina, iar în condițiile afilierii la „Liga Românilor Liberi”, a devenit vice-președintele acestui organism. În 1953 primește o bursă din partea Institutului de Studii Hispanice, revenind în Europa și stabilindu-se în Spania, unde a luat contact cu alte asociații ale exilului românesc. După ce a obținut doctoratul în drept la Universitatea din Valladolid, V. Horia a predat jurnalism la Facultatea de Științe ale Informației a Universității Complutense din Madrid (din 1966), și a fost profesor de literatură universală la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din Alcalá de Henares. A avut o intensă activitate publicistică în revistele exilului românesc din Spania, a susținut conferințe la radio și a

⁶⁹ ACNSAS, *fond Informativ*, dosar I 151079/vol. 1, f. 191, 196.

⁷⁰ Gheorghe Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, *Radiografia dreptei românești (1927-1941)*, București, Editura FF Pres, 1996, p. 272-274; Mihai Pelin, *Opisul emigrației române*, p. 144.

⁷¹ *Vezi Mărturii despre Legiune. Patruzeci de ani de la întemeierea Mișcării Legionare (1927-1967)*, Rio de Janeiro, Editura Dacia, 1967, p. 256.

⁷² Este cazul lui Ștefan Băciu, fost socialist. Secretar de redacție la „Gândirea”, Ștefan Băciu a fost concediat de Nichifor Crainic în momentul în care a aflat că este membru al Partidului Social Democrat (Florin Manolescu, *op.cit.*, p. 64).

⁷³ ACNSAS, *fond Informativ*, dosar I 151079/vol.1, f. 192, 196. Căminul „Regina Maria” a fost înființat de principesa Ileana, după stabilirea ei în Boston și construirea unei mănăstiri ortodoxe la Ellwood City, așezată sub jurisdicția Episcopiei Române din America și Canada, păstorită de episcopul Valerian Trifa. În consecință, Securitatea a suspectat-o pe principesa Ileana (călugărită cu numele monahal de maica Alexandra) că ar fi convertită la „legionarism” (Mihai Pelin, *Opisul emigrației române*, p. 170-171).

scris articole în presa franchistă pe tema comunizării Europei de Est și a pericolului comunist⁷⁴. Trebuie consemnat că V. Horia a colaborat și la unele publicații editate de emigrația legionară din Spania („Carpații”⁷⁵; „Libertatea”⁷⁶, „Fapta”⁷⁷ ori „Țara și Exilul”⁷⁸ – buletinul informativ al românilor din Spania), a conferențiat pe teme național-creștine în cadrul unor societăți culturale care aveau tangență cu refugiații legionari, a frecventat cercuri ale unor foști legionari, retrași din Mișcare după sfârșitul războiului (George Uscătescu, Aurelio Răuță, Alexandru Randa, Horia Cosmovici⁷⁹ ș.a.). Totodată, în paginile revistei „Destin”, unde V. Horia a deținut funcția de redactor până în 1969⁸⁰, scriau alți legionari sau foști legionari. Deși nu făcuse parte din Legiune nici înainte și nici după război, considerăm că astfel de colaborări la publicațiile din exil – desigur exagerate în notele informative scrise de agenții Securității din străinătate⁸¹ – l-au plasat, inevitabil, în vizorul Securității pe V. Horia și au determinat etichetarea acestuia ca legionar⁸².

În noiembrie 1960, juriul Academiei Goncourt a hotărât premiarea scriitorului român Vintilă Horia pentru romanul său *Dumnezeu s-a născut în exil*, publicat la Editura Fayard din Paris. Tema centrală a cărții era condiția solitară a expatriatului, condamnat în țară și neînțeles în exil. Autorul realiza

⁷⁴ Florin Manolescu, *op.cit.*, p. 378.

⁷⁵ Redactorul șef al revistei „Carpații” era Traian Popescu, comandant legionar (*Mărturii despre Legiune. Patruzeci de ani de la întemeierea Mișcării Legionare (1927-1967)*, Rio de Janeiro, Editura Dacia, 1967, p. 265).

⁷⁶ Fondată în 1952, „Libertatea” de la Madrid continua revista editată de protopopul Ion Moța (tatăl lui Ionel Moța). Apărea sub direcția lui Vasile Iasinschi, comandant legionar, fost ministru al Muncii și al Ocrotirilor Sociale în timpul statului național legionar, iar din comitetul de redacție făceau parte prof. Ion Protopopescu, dr. Crișu Axente, prof. Vladimir Petrovici, prof. George Uscătescu, prof.dr. Aurel Răuță și prof. Ciril Popovici (*Mărturii despre Legiune*, p. 264).

⁷⁷ Revista „Fapta” (1956), care se intitula „Foaie de luptă românească pentru ziua de azi și de mâine” era considerată continuatoarea revistei „Libertatea”. Comitetul de redacție era format de Horia Stamatu, Pavel Costin Deleanu și D.C. Amzăr (Eva Behring, *Scriitori români din exil (1945-1989). O perspectivă istorico-literară*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2001, p. 61-62).

⁷⁸ „Țara și Exilul” era editată de un colectiv condus de Gh. Costea, comandant legionar, și era considerată „organ oficial al Mișcării Legionare”.

⁷⁹ ACNSAS, *fond Informativ*, dosar I 151079/vol.1, f. 192.

⁸⁰ „Buletinul Informativ al Românilor din Exil” (B.I.R.E.), nr. 835, 1 iunie 1985, p. 6.

⁸¹ ACNSAS, *fond Informativ*, dosar I 151 079/vol. 1, f. 4; Mihai Pelin, *Opisul emigrației române*, p. 163.

⁸² *Ibidem*.

o „ficțiune realistă”, o paralelă alegorică între soarta lui Ovidius, marele exilat de la Tomis, și destinul pibegilor români, nevoiți să-și părăsească țara ocupată și comunizată de sovietici⁸³. Ostracizat pe țărmul Pontului Euxin de Octavian Augustus, poetul trăiește drama exilului cu nostalgia Cetății Eterne, dar în contact cu geții barbari are presentimentul nașterii unei noi religii învăluite în misterul inițiativ al iubirii aproapelui și a absolutului divin⁸⁴. Natura sălbatică a Dobrogei la început de mileniu, frigul iernilor pontice, imaginea fioroasă a geto-dacilor, toate inconveniențele unui exil nedrept, îi impun poetului un alt tip de abordare și înțelegere a propriului destin, revelat în raport cu valoarea mistică și creatoare a exilului⁸⁵. Drama trăită de Ovidiu la Tomis, surprinsă ca efect al măsurilor opresive dictate de un regim politic injust, conduce inevitabil la responsabilizarea tuturor „cezarilor” și a sistemelor autoritare care-i definesc, indiferent de timp și spațiu⁸⁶. Aluzia la totalitarism și la regimurile opresive impuse de „cezarii” comuniști era evidentă, iar cartea lui Vintilă Horia – care prezenta metaforic drama deșăratului român nevoit să aleagă exilul, deși întreaga lui ființă rămăsese ancorată spiritual în pământul țării⁸⁷ – a fost considerată de emigrația română un adevărat manifest-program al exilului, cu rolul de a sensibiliza opinia publică occidentală față de tragedia României comunizate.

Inevitabil, cartea lui Vintilă Horia a atras atenția Partidului și Securității, fiind apreciată ca „denigratoare” și „dușmănoasă”⁸⁸. În opinia Bucureștilor, astfel de cărți „nocive” reprezentau atacuri „mârșave” la adresa „democrației populare” și aveau rolul de a face jocul „imperialiștilor”, deformând „imaginea României în lume”⁸⁹. Pentru a contracara atmosfera ostilă creată regimului prin publicarea cărții lui V. Horia, Securitatea a conceput un plan de discreditare a autorului. Ziarul

⁸³ Florin Manolescu, *op.cit.*, p. 381; Nicolae Florescu, *op.cit.*, p. 108-111; Mihai Pelin, *Opisul emigrației politice*, p. 164; Theodor Cazaban, *Captiv în lumea liberă, Theodor Cazaban în dialog cu Cristian Bădiliță*, Cluj, Editura Echinox, 2002, p. 122; Eva Behring, *op.cit.*, p. 76 și urm.

⁸⁴ Mihai Pelin, *Opisul emigrației politice*, p. 164.

⁸⁵ Pompiliu Crăciunescu, *op.cit.*, p. 71 și urm.

⁸⁶ Marilena Rotaru, *op.cit.*, p. 218. Autoarea citează opinia criticului belgian François Weyergans, un exeget recunoscut al operei lui Vintilă Horia: „Există un stil Vintilă Horia. Confesiunea lui Ovidiu se adaugă durerosului protest pe care mii de exilați, victime ale imperiului și ale noțiunii de imperiu, îl strigă în toată lumea, de când există oameni”.

⁸⁷ Nicolae Florescu, *op.cit.*, p. 106-107.

⁸⁸ ACNSAS, *fond Informativ*, dosar I 151079/vol.1, f. 6.

⁸⁹ *Ibidem*, f. 196.

„Glasul patriei” – organ de presă al Securității, inițiat în 1955 și destinat emigrației române⁹⁰ – îl denunța pe V. Horia ca „fost colaborator” la „Porunca Vremii” și „Sfarmă Piatră”⁹¹. Referitor la romanul *Dumnezeu s-a născut în exil*, „ziaristul” de la „Glasul patriei” era de părere că autorul „fabulează delirant combinându-i pe Nietzsche și Căpitanul [...] în stil legionar”⁹². Citită și interpretată în cheie reducăționist-proletcultistă, cartea lui Vintilă Horia părea mistică și purtătoare de mesaj legionar, „expertiză” care a declanșat operațiunea de compromitere și izolare a scriitorului „cripto-legionar”. Semnificativă este implicarea serviciilor speciale sovietice în cazul Vintilă Horia, întrucât în iunie 1960 radio Moscova a semnalat succesul editorial al cărții, faptul că V. Horia „s-a umplut de bani”, demascându-l, totodată, ca „agent american, spaniol și al Vaticanului”⁹³. În acel moment, V. Horia se afla în vacanță la Santander cu familia, iar anunțul de la radio Moscova demonstra că sovieticii, informați probabil de Securitatea română, știau cu exactitate locul unde își petrece vacanța scriitorul⁹⁴. Prin urmare, supravegherea era strict organizată și toate deplasările lui V. Horia erau monitorizate de serviciile secrete românești și sovietice. Acest amănunt indică interesul special al sovieticilor pentru un refugiat român anticomunist și sugerează posibila coordonarea sovietică a operațiunii de discreditare a scriitorului, pusă în scenă de Securitate. În contextul evoluțiilor ulterioare, intervenția radiodifuzată moscovită (iunie 1960) și articolul din „Glasul patriei” (august 1960) prefigurau *l’Affaire Goncourt* și drama trăită de Vintilă Horia în noiembrie, același an.

După ce Academia Goncourt l-a premiat pe V. Horia și a făcut publică decizia, Securitatea a încercat contactarea scriitorului. Într-o scrisoare trimisă lui Leontin Constantinescu, în Spania, la 14 ianuarie 1961, Vintilă Horia constata că „Franța și presa ei sunt două lucruri care au foarte puțin în comun”. Reconstituind „afacerea Vintilă Horia”, acesta evoca evenimentele

⁹⁰ Organ al Comitetului Român pentru Repatriere, ziarul „Glasul patriei” a fost înființat de Securitate după modelul revistei sovietice „Golos Rodin”, editată din aprilie 1955 în URSS de „Comitetul pentru relații cu compatrioții din străinătate”. „Glasul patriei” a fost editat în Berlinul de Est (Pankow), iar primul număr al revistei apare la 10 decembrie 1955. În noiembrie 1972, ziarul va fi denumit „Tribuna României”, organ de presă al Asociației „România”. Între decembrie 1955 și septembrie 1972, „Glasul patriei” a apărut an de an, de trei ori pe lună, însumând 606 numere (Florin Manolescu, *op.cit.*, p. 349-355).

⁹¹ „Glasul patriei”, nr. 23, din 10 august 1960, p. 2, *apud* Florin Manolescu, *op.cit.*, p. 379.

⁹² *Ibidem*

⁹³ Marilena Rotaru, *op.cit.*, p. 63.

⁹⁴ *Ibidem*.

în care fusese implicat și apoi „executat” de Securitate și acoliții ei din presa franceză: „În ziua de 21 noiembrie, în după masa în care Fayard îmi dădea un cocktail la sediul Editurii, imediat după obținerea premiului Goncourt, s-a apropiat de mine un francez și mi-a propus să merg cu el să mă fotografiez cu consilierul de presă R.P.R., chiar la sediul legației. Bineînțeles, am refuzat net și destul de violent trimițându-l la plimbare. O săptămână după aceasta, «L’Humanité» își începea atacul contra mea, comentând câteva fraze, separate din context și culese cu mare greutate din articolele publicate de mine de acum douăzeci și cinci de ani”⁹⁵. În interviul acordat de scriitor Marilenei Rotaru, V. Horia reia acest episod, precizând că a refuzat invitația ambasadorului R.P.R. cu gândul la prietenii săi din temnițele regimului comunist, care ar fi interpretat acest gest drept o extremă lașitate: „Am avut un ajutor din țară care m-a împiedicat să fac acest gest de lașitate, nu știu, parcă sufletul țării m-a oprit să merg acolo. A doua zi, ziarul «L’Humanité» îmi dedica un număr întreg în care eram fascist, nazist, legionar, antisemit”⁹⁶. Încercarea de contactare a scriitorului de către oficialii români din capitala Franței este confirmată și de Th. Cazaban, care vine cu noi amănunte: un ziarist francez, membru al Partidului Comunist Francez, l-a invitat pe V. Horia la o discuție cu ambasadorul R.P.R., care se afla într-un salon alăturat împreună cu un distins om de cultură român. V. Horia a refuzat contactul cu diplomatul Mircea Bălănescu și cu Mihail Ralea, pentru că el era omul de cultură venit din țară. Peste o săptămână a apărut primul articol din „L’Humanité” prin care V. Horia era denunțat opiniei publice franceze ca „fascist”, „antidemocrat” și chiar „anti-francez”⁹⁷. Urmărind articolele din presa franceză constatăm că pasaje întregi din sentința Tribunalului Popoului din februarie 1946 erau reproduse în paginile cotidianului Partidului Comunist Francez, fapt care demonstrează că Securitatea a furnizat materialul existent în arhiva Ministerului de Justiție de la București și că Serge Zeyions (redactorul care s-a ocupat de campania de presă anti-Vintilă Horia) nu a mai catadicsit să-l prelucreze. După 5 zile de „demascări” în presa franceză, V. Horia a anunțat că renunță la Premiul Goncourt, fiind primul caz de renunțare din 1903, de când Academia Goncourt acorda acest premiu pentru literatură. La București, ziarul

⁹⁵ Nicolae Florescu, *op.cit.*, p. 1008-111; Florin Manolescu, *op.cit.*, p. 380.

⁹⁶ Marilena Rotaru, *op.cit.*, p. 66.

⁹⁷ Theodor Cazaban, *Captiv în lumea liberă, Theodor Cazaban în dialog cu Cristian Bădiliță*, Cluj, Editura Echinox, 2002, p. 123. Th. Cazaban este de părere că „dosarul era deja pregătit, din moment ce reacția a fost atât de promptă”.

„Scânteia” relata cu lux de amănunte și satisfacție nedisimulată drama trăită la Paris de Vintilă Horia⁹⁸. Potrivit corespondentului Agerpres din capitala Franței, care cita agenția France Press, se consemna că „Vintilă Horia este acum ținta atacurilor ziariștilor parizieni și că de la imaginea exilatului român ei sunt puși acum în fața imaginii unui publicist care a dat frâu liber sentimentelor în momentul când «fascismul și nazismul cuprindeau Europa»”⁹⁹. Anunțul din „Scânteia” consemna, totodată, atitudinea romancierului Jacques Madaule, care califica drept „deplorabil” gestul Academiei Goncourt de a promova un scriitor care în țara sa de origine s-a făcut complicele naziștilor și a politicii lor rasiale, în timp ce scriitoarea Francoise Mallet-Joris declara despre V. Horia că „este un personaj odios și aș fi fericită să-i văd portretul în ziare ca arestat”¹⁰⁰. De asemenea, era menționat un articol din „Le Figaro Littéraire” unde tentativa de decernare a Premiului Goncourt lui V. Horia era catalogată, nici mai mult nici mai puțin, ca „o josnicie care inspiră dezgust”¹⁰¹.

Din păcate nu doar presa franceză s-a arătat ostilă lui Vintilă Horia. Și unii dintre emigranții români au avut o atitudine reproabilă. Amintim astfel interviul acordat cotidianului „Paris – Press – l’Intransigeant” de C.V. Gheorghiu (24 noiembrie 1960), în care autorul *Orei* 25 „argumenta” aroganța afișată din totdeauna de V. Horia (inclusiv în anii studenției) și legătura acestuia cu cercurile Gărzii de Fier din Spania franchistă¹⁰². În „Stindardul” lui I.V. Emilian, i se aduceau acuze de plagiat. Eugen Lozovan îl soma pe Horia să recunoască „transferul” unor date și ipoteze din volumul omagial *Ovidiana*, scris de N.I. Herescu. În replică, V. Horia va răspunde cu tact și exigență lui Lozovan și „Stindardului” prin articolul *Ovidiu, un personaj de roman*, publicat în revista „Destin” (nr. 12/1962, p. 114-124)¹⁰³. Totodată, trebuie remarcată reacția unor personalități și publicații din exil, care au susținut cauza lui Vintilă Horia. Reținem, în acest cadru, intervențiile lui Mircea Eliade, George Uscătescu, Horia Stamatu, Paul Costin Deleanu, Nicu Caranica, Eugen Coșeriu, Romulus Boilă, Nicolae Novac, Vasile Posteuca, Virgil Ierunca, Monica Lovinescu, Șerban Voinea, Theodor Cazaban, Ovidiu Vuia, Ștefan Baci, Ion Dumitru ș.a, precum și

⁹⁸ ACNSAS, *fond Informativ*, dosar I 151079/vol. 1, f. 7.

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² Marilena Rotaru, *op.cit.*, p. 225; Florin Manolescu, *op.cit.*, p. 380.

¹⁰³ Florin Manolescu, *op.cit.*, p. 381.

articolele publicate în „Destin”, „Semne”, „B.I.R.E.” (Buletinul Informativ al Românilor din Exil), „La Nation Roumaine”, „Limite”, „Carpații”, „Ființa Românească”, „Cuvântul Românesc”, „America”¹⁰⁴.

Operațiunea de discreditare a lui V. Horia fusese organizată de Securitate, care a „distribuit” rolurile după „competențele” fiecăruia: Ministerul de Justiție a pus la dispoziția lui Mihai Beniuc, președintele Academiei Române, dosarul procesului lui Vintilă Horia din februarie 1946, iar acesta s-a ocupat de selectarea articolelor semnate de V. Horia în „Gândirea” și „Sfarmă Piatră”, care trebuiau să argumenteze punctual rechizitoriul și sentința Tribunalului Poporului. Mihai Ralea a dus dosarul la Paris¹⁰⁵, iar M. Bălănescu, ambasadorul RPR la Paris, prin relațiile speciale cultivate din timp cu presa de stânga, l-a plasat la „L’Humanité”, „Le Figaro Littéraire”, „Les Lettres française”, „Libération”, „Combat”¹⁰⁶. În acel context trebuie remarcată ostilitatea cercurilor intelectuale și ziaristice franceze, influențate categoric de ideologia comunistă, față de refugiații politici din țările estice. Pentru a consemna „iacobinismul marxist” al acestor cercuri culturale, total neinformate cu privire la tragedia trăită de popoarele europene aflate după „cortina de fier”, relatăm una din concluziile aberante ale lui Serge Zeyons, autorul seriei de articole anti-Vintilă Horia publicate de „L’Humanité”. Dovedind o ignoranță abisală – sau chiar rea credință, după cum s-a mai spus – ziaristul francez era contrariat de faptul că scriitorul emigrant V. Horia a optat pentru țările apusene și chiar din America Latină în detrimentul „raiului comunist”: „În România nouă și eliberată de fascism, jurnalistul de la «Sfarmă Piatră» a preferat Argentina lui Peron și Spania lui Franco”¹⁰⁷. Reflecția dubioasă a ziaristului francez dezvăluie o grilă valorică și o conștiință politică infestate/deformate de propaganda marxistă și cominternistă, care a acționat timp îndelungat asupra mediilor intelectuale franceze. O astfel de abordare constituie o nouă dovadă privind atmosfera imposibilă creată de *gauchisti* pentru exilații din Est și pentru pibegii români anticomuniști, în special. De altfel, despre acest climat *inchizitorial* de factură patologic-marxistă, sesizat la nivelul

¹⁰⁴ *Ibidem* p. 380-385; Marilena Rotaru, *op.cit.*, p. 220-227; Th. Czaban, *op.cit.*, p. 121-124; Pompiliu Crăciunescu, *op.cit.*, p. 72 și urm; Nicolae Florescu, *op.cit.*, 107 și urm.

¹⁰⁵ Marilena Rotaru, *op.cit.*, p. 223-224; Th. Cazaban, *op.cit.*, p. 12-123.

¹⁰⁶ Florin Manolescu, *op.cit.*, p.179; Mihai Pelin, *Opisul emigrației române*, p. 164; ACNSAS, *fond Informativ*, dosar I 151079, f. , 3, 4, 6, 7, 179; Stelian Tănase, *Vintilă Horia & Premiul Goncourt*, în „Sfera politicii”, nr. 153, noiembrie 2010, p. 18.

¹⁰⁷ ACNSAS, *fond Informativ*, dosar I 151079/vol 1, f. 7.

cercurilor culturale din Franța anilor '50, '60, relatează majoritatea „proscrișilor” din exil. Neagu Djuvara povestește întâlnirea cu comandorul Profir, as al aviației române, ofițerul cu cele mai multe incursiuni în spațiul inamic, mai cu seamă din timpul încercuirii Stalingradului: „Avea un caiet voluminos, în care consemnase isprăvile cu adevărat extraordinare pe care le făcuse în războiul de la Răsărit. Cine ar fi publicat așa ceva în Occident în anii 1950? Frustrat, revoltat împotriva unei sorți atât de vitrege, care-l condamna la șomaj perpetuu”, comandorul Profir pierduse busola și se manifesta violent, „ajungând până la crize de delirium tremens”¹⁰⁸. La rândul său, Th. Cazaban identifică un veritabil „terorism intelectual” al stângii franceze, care reacționează „pavlovian” la stimuli ideologici precum „fascism”, „dreaptă”, „conservatorism”, „tradiții”, „creștinism”. Cazaban definește retorica stângii franceze ca un complex ideologic reactiv, eminamente nociv, declanșat în baza unor etichete mai mult sau mai puțin realiste: „Ar trebui scrisă o carte întreagă pe această temă: «Jos fascismul din limbaj». Acest abuz în terminologia politică a contaminat și dezbaterea literară. Epitetul de fascist nu i s-a aplicat numai lui Vintilă Horia, ci și lui Martin Heidegger, Eliade, Cioran, până și lui Dumézil, am citit”¹⁰⁹.

Acțiunile de „demascare” și compromitere organizate de Securitate împotriva unor personalități ale exilului românesc au fost susținute și de diplomații români din țările respective, dar și de unii ziariști subvenționați de regimul de la București. Menționăm, în acest context, acțiunea îndreptată împotriva lui Vasile Boldeanu, preot paroh la Biserica Română din Paris, (str. Jean de Beauvais), sau operațiunea coordonată împotriva episcopului Valerian Trifa. Este aceeași rețetă, același „modus operandi”¹¹⁰. Privind cazul Vintilă Horia, în dosarul de urmărire informativă deschis pe numele scriitorului, Securitatea explică motivul și confirmă rolul avut în discreditarea acestuia: „Animat de interese meschine, materialiste și cuprins de o ură puternică față de regimul democrat-popular din țara noastră, trădătorul de patrie Caftangioğlu Vintilă Horia a pregătit un roman defăimător al R.P.R., intitulat *Dumnezeu se află în exil*. Sprijinit de cercurile reacționare din Franța, trădătorul Caftangioğlu a participat cu acest roman la concursul pentru premiul *Goncourt* pe anul 1960, ce s-a ținut la Paris, juriul hotărând să-i acorde premiul. În urma acestui fapt, organele noastre au

¹⁰⁸ Neagu Djuvara, *Amintiri din pribegie (1948-1990)*, ediția a VIII-a, București, Humanitas, 2011, p. 57.

¹⁰⁹ Theodor Cazaban, *op.cit.*, p. 122.

¹¹⁰ *Ibidem*.

strâns materiale documentare demascatoare, privind activitatea fascistă a trădătorului de patrie Caftangioglu, ce a adus prejudicii atât țării noastre cât și altor state ce au avut de suferit de pe urma fascismului, pe care le-a pus la dispoziția presei franceze prin Ministerul Afacerilor Externe al R.P.R. Fiind publicate în presa franceză, acestea au compromis atât pe trădătorul de patrie Caftangioglu, cât și pe cei care îi acordaseră inițial premiul, punându-i în situația retragerii premiului”¹¹¹.

În încheiere, referitor la cariera lui M. Bălănescu în structura Ministerului de Externe, consemnăm că „distinsul” diplomat, după rechemarea din post, de la Paris, a fost numit ambasador la Atena (1964-1968) și mai apoi la Helsinki (1968-1973). În urma unor contacte cu diplomați și ofițeri de informații israelieni, necomunicate Centralei, M. Bălănescu-Bendel a fost și el urmărit de Securitate. Pe numele sau a fost deschis un dosar de urmărire informativă, închis în anul 1978 când organele de Securitate au constatat că M. Bălănescu nu face spionaj în favoarea Israelului¹¹². A trăit fericit până la adânci bătrâneți, decedând în anul 2000. A fost incinerat la Crematoriul Cenușa, aidoma altor „tovarăși de drum”, foști ilegaliști și, mai târziu, beneficiari ai instaurării comunismului în România.

¹¹¹ ACNSAS, *fond Informativ*, dosar I 151079/vol.1, f. 179.

¹¹² Idem, *fond SIE*, dosar 23575, vol. 1, f. 111.

DECLARAȚIA PARTIDULUI MUNCITORESC ROMÂN DIN APRILIE 1964

Andrei Tudor

The Declaration of the Romanian Workers' Party in April 1964 Abstract

The Declaration of the Romanian Workers' Party in April 1964 was a true act of Romanian independence from the Soviet Union. The Romanian communists rules by Ghe. Gheorghiu-Dej proclaimed fundamental principles in foreign policy, such as „independence”, „sovereignty”, and non-interference in internal affairs. The Declaration was the main act that established Romania's foreign policy between 1964-1989, and granted Romania autonomy within the communist bloc and a affirmation in the international plan.

Key words: *P.M.R, Declaration of the april 1964, Soviet Union, Romania, autonomy*

Cuvinte cheie: *P.M.R, Declarația din aprilie 1964, Uniunea Sovietică, România, autonomie*

1. Preliminariile „Declarației”

Anul 1958 aducea României un eveniment deosebit de important: retragerea trupelor sovietice. La 24 mai 1958 avea loc la Moscova Consfătuirea Comitetului Politic Consultativ al statelor membre ale O.T.V. Acesta a hotărât retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul României. Evenimentul era privit la București drept un triumf al diplomației românești în general și în mod particular al lui Gheorghiu-Dej. Anul 1958 îl putem considera și drept începutul distanțării României față de Moscova în politica ei de autonomie în cadrul blocului comunist. În privința politicii României de distanțare de Moscova sunt emise diverse date: de la 1956 (D. Deletant), la 1958, 1962 (J. Jowith) și până la 1965 (E. Hobsbawm).

Problema retragerii trupelor sovietice fusese abordată de diplomația românească încă din 1955. Atunci Biroul Politic al P.M.R. a hotărât ridicarea problemei retragerii trupelor sovietice, numindu-l cu această misiune pe Gheorghiu-Dej. Acesta l-a considerat potrivit pe E. Bodnăraș, ministrul Forțelor Armate, om de încredere al Moscovei. Referindu-se la acest moment din cadrul vizitei sale în România (21-26 august 1955), N.S. Hrușciiov avea să scrie în memoriile sale: „... pe neașteptate, tov. Bodnăraș a ridicat problema

pentru care nu eram pregătit, chiar niciodată nu mă gândisem la ea. Brusc, fără să mă aștept, el mi-a pus problema următoare:

«Ce ați gândit despre o eventuală retragere a trupelor noastre din România?»¹.

Paul Niculescu Mizil ne înfățișează argumentele românești care i-au fost prezentate lui Hrușciov pentru retragerea armatei sovietice²:

- România nu are granițe decât cu țări socialiste;
- s-a normalizat relația cu Austria;
- efecte pozitive pe plan politic, asupra destinderii încordării în viața internațională;
- românii nu împărtășesc deloc ideea după care socialismul s-ar prăbuși dacă pleacă trupele sovietice.

Cauzele retragerii trupelor sovietice din România, nu au putut fi identificate cu precizie. Opiniile analiștilor politici sau istoricilor sunt împărțite. Donald R. Falls enumeră mai multe cauze care au determinat retragerea sovieticilor:³

- Moscova invocă nevoia de a menține liniile de comunicații cu trupele sale aflate în Austria. După 15 mai 1955, argumentul și-a pierdut rostul în urma semnării Tratatului prin care URSS accepta să părăsească Austria.

- Sprijinul acordat de România în timpul invaziei din Ungaria a influențat, probabil, decizia Moscovei de retragere.

- Propagandă. Este posibil ca retragerea să fi fost considerată ca foarte potrivită pentru propaganda lui Hrușciov care voia să demonstreze „lumii” intențiile pașnice ale Estului.

Desigur atitudinea regimului dejist în timpul și după revoluția din Ungaria a dovedit încă o dată că a fost unul dintre cele mai represive regimuri comuniste din estul Europei, iar România unul dintre cele mai fidele state aliate ale Uniunii Sovietice.

- Alte motive puteau fi cele care țineau de rațiuni economice. Hrușciov în memoriile sale specifica faptul că „menținerea unei divizii peste hotare costă de două ori mai mult decât menținerea acelei divizii pe teritoriul nostru”.

Pe 17 aprilie 1958, N.S. Hrușciov îi trimitea lui Gheorghiu-Dej o scrisoare în care îi prezenta dorința P.C.U.S. de a hotărî retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul României: „Șederea trupelor sovietice pe teritoriul țării dvs. a corespuns atât intereselor R.P.R., cât și intereselor cauzei noastre

¹ Apud. C. Popișteanu, *Hrușciov vorbește*, în „Magazin istoric”, iunie, 1995, p. 24.

² P. Niculescu-Mizil, *O istorie trăită*, vol. I, București, Editura Paul Editions, 2002, p. 96.

³ D.R. Falls, *Retragerea trupelor sovietice*, în „Magazin Istoric”, nr.4/apr.1995, p. 48.

comune și până în ultima vreme a fost, fără îndoială, necesară și a corespuns scopului [...] după părerea noastră, acum nu mai este necesară șederea trupelor sovietice pe teritoriul R.P.R. La aceasta trebuie să adăugăm că cercurile imperialiste folosesc larg, în scopul propagandei antisovietice și al calomnării R.P.R., faptul că trupele sovietice se găsesc pe teritoriul țării dvs.”⁴.

La 23 aprilie 1958, Dej răspundea afirmativ, față de scrisoarea trimisă de Hrușciiov, în privința retragerii trupelor sovietice.

Două concluzii se pot desprinde:

- Inițiativa discutării problemelor retragerii trupelor sovietice din România a aparținut Biroului Politic al C.C al P.M.R. și ea s-a materializat în demersul lui E. Bodnăraș pe lângă Hrușciiov, în august 1955.

- Decizia retragerii trupelor sovietice din România a aparținut conducerii sovietice în 1958 și ea a fost motivată de dorința Kremlinului de a relua politica de destindere și de a restructura bugetul militar.

Campania de stabilire a unui nou curs al României a fost în același timp activă și reactivă. Au existat două evoluții majore, conform lui D. Deletant⁵:

- prima evoluție majoră a fost „planul Hrușciiov”, prezentat la Moscova membrilor C.A.E.R., la 3-5 august 1961.

- cea de-a doua evoluție majoră a fost conflictul chino-sovietic ce a apărut pentru prima dată la suprafață în cel de-al treilea congres al P.M.R., în iunie 1960. Dej a folosit formula egalității tuturor statelor socialiste pentru a justifica propria sa politică de autonomie față de Uniunea Sovietică, primind sprijinul chinez pentru respingerea planului C.A.E.R.

Conform lui J. Rothschild: „baza tensiunilor româno-sovietice din anii '60 rezidă în nemulțumirile și aspirațiile generale, de așteptare a unor schimbări ca fiecare democrație populară să forțeze industrializarea rapidă a economiilor proprii, punând accentul îndeosebi pe industria metalurgică grea și descurajase cooperarea multilaterală și integrarea regională a economiei est-europene. Prin urmare, când moștenitorii sovietici ai lui Stalin au hotărât în sfârșit, în iunie 1962, să revitalizeze C.A.E.R., românii au bătut în retragere. Se temeau ca acest nou program să nu-i lipsească de obiectivul industrializării și modernizării cuprinzătoare, readucându-i în poziția tradițională și înapoiată de furnizor al materiilor prime și produse agricole pentru economiile țărilor socialiste mai dezvoltate (R.D.G., Cehoslovacia, Polonia)”⁶.

⁴ *România retragerea trupelor sovietice 1958*, coordonator I. Scurtu, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1996, p. 273.

⁵ D. Deletant, *România sub regimul comunist*, București, Fundația Academia Civică, 1997, p. 120.

⁶ J. Rothschild, *Întoarcerea la diversitate*, Oradea, Editura Antet, 1997, p. 234.

După afirmația lui F. Constantiniu, originea conflictului este de ordin politic: „refuzul lui Dej de a se conforma orientării antistaliniste a lui Hrușciiov și ansamblul de măsuri destinate să-l pună la adăpost de încercările Kremlinului de a-l înlocui. Nu prin apărarea intereselor economice a descoperit echipa lui Dej politica de independență, ci prin lupta pentru păstrarea puterii”⁷.

De la începutul anilor ‘60 România și-a întors fața către Europa de Vest și Statele Unite în căutarea echipamentelor industriale necesare elanului său industrial. Pentru a concretiza linia economică independentă, Bucureștiul lui Dej a inițiat un amplu program de acorduri cu statele occidentale. Din dorința de a realiza ambițiosul proiect al Combinatului Siderurgic de la Galați, România a încheiat un acord cu un consorțiu anglo-francez (noiembrie 1962). Combinatul Siderurgic de la Galați reprezenta „piatra de temelie” a unei industrii independente. Chiar dacă economic combinatul s-a dovedit nerentabil, din punct de vedere politic importanța lui a fost considerabilă.

Dar abia în octombrie 1962 conducerea din România a considerat oportun să intensifice campania împotriva „Hrușciovismului”, evident în apărarea dreptului țării la autodeterminare politică și economică. Hotărârea fundamentală de a profita de slăbiciunea Moscovei în urma crizei cubaneze a fost luată la o plenară specială a C.C. ținută între 21 și 23 noiembrie 1962. Criza cubaneză din 1962 a arătat clar României că poate fi implicată într-un război fără ca țara să fie prevenită și nici măcar consultată. Imediat după consumarea crizei, ministrul de externe al României se va întâlni cu Dean Rusk, Secretar de stat la S.U.A. În toamna lui 1963, C. Mănescu îi explica lui Rusk, cum România nu fusese consultată în legătură cu decizia sovietică de a-și plasa rachetele nucleare în Cuba. Guvernul român dorea ca Statele Unite să înțeleagă că „România va rămâne neutră în orice conflict generat de acțiuni similare desfășurării rachetelor nucleare sovietice în Cuba și că Bucureștiul caută asigurări în sensul că, în cazul izbucnirii unor ostilități ca urmare a unor asemenea situații, S.U.A. nu vor lovi România, în baza falsei percepții că aceasta s-ar putea alia cu Uniunea Sovietică într-un astfel de război” Drept răspuns, secretarul de stat Rusk i-a indicat lui Mănescu că faptul că „Statele Unite vor ține seama de orice țară care nu va participa sau care nu va permite ca teritoriul ei să fie folosit în scopuri militare îndreptate împotriva Statelor Unite sau împotriva aliaților lor”⁸.

În noiembrie 1963, Gheorghiu-Dej a făcut o vizită de stat la Belgrad,

⁷ Vezi F. Constantiniu, capitolul *România între 1944 și 1989*, în *O istorie a românilor*, coordonatori S. Fischer Galați, Dinu C. Giurescu, A. Pop, Cluj-Napoca, Ed. Fundația Culturală Română, 1998, p. 331.

⁸ S. Fischer-Galați, *România în secolul al XX-lea*, București, Institutul European, 1998, p. 202.

unde I.B. Tito i-a făcut marea cinste de a-l invita să se adreseze Adunării Naționale Iugoslave. De asemenea, au convenit să coopereze și în afara cadrului C.A.E.R., pentru a dezvolta potențialul hidroelectric și navigațional al strâmtorii Porțile de Fier pe Dunăre. Acordul româno-iugoslav pentru realizarea acestui obiectiv s-a realizat în iunie 1963. Cu un an înainte de această dată, a existat un schimb de scrisori între N.S. Hrușciiov și Gheorghiu-Dej în privința propunerii sovietice de a participa la construcția hidrocentralei. Răspunsul conducerii P.M.R., politicos dar categoric, a fost negativ, argumentând că Porțile de Fier se află pe teritoriul iugoslav și românesc⁹.

România își formulase ideologic poziția pragmatică în mod public încă din noiembrie 1963. La acea vreme I.Gh. Maurer pretindea formal pentru statul român „suveranitate și independență”, dreptul de a media disputa chino-sovietică ca reprezentant de frunte al celei de-a „treia forțe în mișcarea comunistă internațională”¹⁰. Conflictul ideologic chino-sovietic, început încă din 1957, a ajutat P.M.R. în desfășurarea unei vaste diplomații pentru obținerea, în final, a acelei autonomii de partid și a unei „relative independențe” naționale. P.M.R. nu s-a alăturat Partidului Comunist Chinez (P.C.C.) nu pentru ca nu voia sau nu era tentant să condamne hegemonismul (sovietic), ci dimpotrivă, tocmai pentru că urmărea să se elibereze în practică de acest hegemonism, dar cu minimum de riscuri. Conducerea română a exploatat această oportunitate pentru a-și ridica prestigiul, în primul rând pe plan internațional, promovând imaginea unor conducători interesați și îngrijorați de independența și suveranitatea propriului stat. Calculul lui Dej s-a dovedit real, pentru că în perioada imediat următoare s-a putut constata dacă nu o simpatie generală a populației față de regim, cel puțin o creștere a popularității.

Între 2-14 martie 1964, o delegație C.C. al P.M.R. condusă de I.Gh. Maurer a făcut o vizită în China și Coreea de Nord. Românii au purtat convorbiri la Pekin cu Den Xiao-Pin și Mao Tze-Dun, iar la Phenian cu Kim Ir Sen. Scopul declarat al delegației române era acela de a media conflictul chino-sovietic, iar cel nedeclarat era de a obține sprijinul Chinei pentru noua politică. Chiar dacă aparent misiunea delegației române a fost bine primită, atât la Pekin, cât și la Phenian, rezultatele ei au fost contestate de sovietici și puse sub semnul întrebării de către chinezi. Mao Tze-Dun, în finalul audienței acordate

⁹ M. Suciuc, C. Mănescu: *România nu a fost un partener entuziast al Pactului de la Varșovia*, în „Dosarele Istoriei”, nr.1/1997, p. 26.

¹⁰ *Ibidem*.

delegației române, după o expunere a istoricului polemicii care justifica ruptura sovieto-chineză imposibil de evitat, se întreba cu subînțeles: „Atunci dumneavoastră nu cumva ați venit degeaba aici?”¹¹

Înapoiindu-se de la Pekin și Phenian, delegația română sosea la 14 martie 1964 la Gagra, în U.R.S.S., pentru a-i prezenta lui N.S. Hrușciov convorbirile avute în China și Coreea de Nord. Fără menajamente, Hrușciov comunica aprecierea sa față de acțiunea delegației române: „Noi considerăm că deplasarea dumneavoastră nu a dat rezultate”¹².

Într-o anumită măsură menținerea acestei polemici convenea chiar P.M.R. care, la vremea respectivă, avea interesul să mențină conflictul. Cu atenția orientată spre alte direcții, pentru ca el să poată manevra pe un spațiu politic mai larg și să-și promoveze interesele proprii de emancipare față de „fratele mai mare”. La 25 martie 1964 conducerea P.M.R. adresa conducerilor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (P.C.U.S.) și Partidului Comunist Chinez (P.C.C) o scrisoare în care se cerea încetarea polemicii dintre cele două partide comuniste. Erau invocate, drept exemple ale „unității și coeziunii”, principiile enunțate în Declarațiile de la Moscova din 1957 și 1960. „Așa cum a relevat Consfătuirea de la Moscova, în mișcarea comunistă nu există partide «superioare» și partide «subordonate»; toate partidele fie ele mari sau mici, sunt pe deplin egale în drepturi, toate poartă răspundere în fața oamenilor muncii din propria țară și în fața mișcării comuniste și muncitorești pentru destinele socialismului. Egalitatea în drepturi a partidelor frățești presupune aplicarea consecventă a principiului neamestecului în treburile interne ale altor partide. Nici unui partid nu-i este îngăduit a impune altor partide linia și hotărârile sale, a trece peste capul conducerii de partid [...]. Respectarea strictă a principiului egalității în drepturi și neamestecului în treburile interne ale altor partide reprezintă o condiție esențială pentru soluționarea justă a problemelor divergente, ca și a oricăror probleme pe care le ridică lupta lor comună. Este dreptul exclusiv al fiecărui partid comunist să-și elaboreze linia politică, obiectivele concrete, căile și metodele atingerii acestora, să-și rezolve problemele organizatorice interne, să-și desemneze conducerea, să-și orienteze membrii asupra problemelor de politică internă internațională. Relațiile între statele socialiste se bazează pe principiile independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne, egalității în drepturi, avantajului reciproc și întrajutorării tovarășești, pe principiile internaționalismului proletar”¹³.

¹¹ V. Frunză, *Istoria Stalinismului în România*, București, Editura Humanitas, 1990, p. 438.

¹² I.A. Oșca și V. Popa, *România o fereastră în cortina de fier*, Focșani, Ed. Vrantop, 1997, p. 182.

¹³ *Ibidem*, p. 182

Am prezentat extrasul de dinainte din scrisoarea conducerii române către P.C.U.S și P.C.C. pentru a observa principiile care trebuiau să stea la baza relațiilor dintre partidele comuniste. De menționat că aceste principii vor alcătui viitoarea „Declarație” a P.M.R. din aprilie.

La 28 martie 1964, P.C.U.S. trimitea scrisoarea răspuns către P.M.R. În răspunsul primit se arată că P.C.U.S. aprecia: „eforturile Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român îndreptate spre încetarea polemicii deschise și nominalizarea situației din mișcarea comunistă mondială. În general, Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice este de acord cu proiectul de Apel către partidele frățești pregătit de dumneavoastră. Dacă și Comitetul Central al Partidului Comunist Chinez va avea o atitudine pozitivă față de propunerea dumneavoastră privind încetarea imediată a polemicii sub orice formă și va fi de acord cu propunerea privind Apelul comun al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Totodată, am vrea să confirmăm încă o dată părerea noastră expusă de tov. N.S. Hrușciiov la Gagra, în timpul întâlnirii cu delegația Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, în frunte cu tov. Maurer, că propunerile amintite pot fi îndeplinite doar în cazul când conducerea Partidului Comunist Chinez va înceta imediat polemica deschisă, precum și activitatea fracționistă în mișcarea comunistă”¹⁴.

La 31 martie 1964, P.C.U.S. trimitea o nouă scrisoare P.M.R. în care apreciau activitatea de mediere dusă de români în disputa chino-sovietică, dar care nu s-a concretizat cu nici un rezultat palpabil.

Prezentăm în continuare câteva extrase evocatoare: „Dvs. ați avut o inițiativă utilă, hotărând să trimiteți o delegație la Pekin pentru a avea convorbiri cu conducătorii chinezi referitor la încetarea polemicii deschise. În legătură cu aceasta, dumneavoastră ne-ați rugat să ne abținem de la publicarea materialelor Plenarei din februarie a Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice în problema mișcării comuniste internaționale. Din păcate, conducătorii chinezi nu s-au folosit de inițiativa Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român pentru a înceta polemica, pentru a face o cotitură în direcția unor acțiuni comune în interesul întăririi unității și coeziunii tuturor partidelor frățești. Dumneavoastră cunoașteți că imediat după plecarea delegației Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din Pekin propaganda chineză a început să lanseze în mod demonstrativ, prin radio și presă, cele mai dușmănoase atacuri împotriva Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și a altor partide frățești. Ținând

¹⁴ Apud *Ibidem*, p. 264.

seama de toate acestea, Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice consideră că amânarea în continuare a publicării materialelor Plenarei din februarie a Comitetului Central nu ar fi cu nimic justificată. Iată de ce Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice a hotărât să publice în zilele imediat următoare articolele Plenarei din februarie 22”¹⁵.

Am tot citat scrisorile trimise între P.M.R.-P.C.U.S. și P.C.C., tocmai pentru a ne da mai bine seama de rolul jucat de România în aplanarea conflictului chino-sovietic. Acest conflict, fie că izvora din înțelegerea diferită a „operei de construcție a socialismului în lume”, a ideologiei marxist-leniniste în general, fie că ascundea o luptă „surdă” pentru hegemonism politic sau economic în interiorul lagărului socialist, nu putea trece neobservat în mediile politice occidentale.

2. Aprilie 1964

În contextul favorabil creat de conflictul dintre Moscova și Pekin, Partidul Muncitoresc Român și-a afirmat poziția de „independență” în documentul politic intitulat: „Declarația cu privire la poziția P.M.R. în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale”, publicat la 26 aprilie 1964, și prezentat lumii drept un veritabil act de politică externă. Evenimentele și cauzele care au precedat „Declarația din 1964” sunt multiple și nu ne propunem să le analizăm pe toate. Totuși vom enumera câteva dintre ele, prezentate și de P. Niculescu-Mizil¹⁶.

Primul eveniment este anul 1958, care a reprezentat retragerea armatei sovietice din România. Între anii 1960-1964 conducerea română a adoptat o poziție de frondă în cadrul Consiliului de Ajutor Economic Reciproc, respingând propunerile care vizau subordonarea economiei românești. Se diversifică relațiile economice și politice ale României pentru a preveni izolarea sa. Direcțiile principale erau: Țările Occidentale Europene, America de Nord și Țările în curs de dezvoltare.

Alt eveniment l-a constituit combaterea „Planului Valev”. În 1963 se publică în revista Universității din Moscova un studiu semnat E.B. Valev, care propunea crearea unui complex economic interstatal (România, Bulgaria și U.R.S.S.), având o suprafață de 150.000 km² și o populație de 12 milioane de locuitori. Contribuția românească urma să fie cea mai importantă, întrucât ea reprezenta 42% din teritoriul țării și 48% din populație. „Planul Valev” a fost

¹⁵ *Ibidem*, „Scrisoarea Partidului Comunist al Uniunii Sovietice adresată Partidului Muncitoresc Român din 28.03.1964”, p. 271; *Ibidem*, „Scrisoarea Partidului Comunist al Uniunii Sovietice adresată Partidului Muncitoresc Român din 31.03.1964”, p. 272-274.

¹⁶ Paul Niculescu-Mizil, *op.cit.*, p. 13.

denunțat în termeni viguroși în revista „Viața economică”. Articolul se intitula: *Concepții potrivnice principiilor de bază ale relațiilor economice dintre țările socialiste*¹⁷ Era exprimat punctul de vedere al autorităților române care considerau că articolul lui E.B. Valev face parte dintr-un front larg de promovare a ideii «complexelor economice interstatuale» și a altor propuneri cu implicații din cele mai grave: încălcarea independenței și a suveranității naționale, a integrității teritoriale a statelor socialiste. Referindu-se la un teritoriu precis, acest articol «concretizează» tocmai asemenea ideii, străine marxism-leninismului și contrar principiilor de bază ale relațiilor dintre țările socialiste, intereselor dezvoltării sistemului mondial socialist.

Poziția României era precizată în mod categoric: „ea nu va participa la nici un «complex interstatual», la nici o formă «suprastatală» de colaborare, de «integrare socialistă» etc., deoarece aceste forme contravin marxism-leninismului, intereselor sale naționale, intereselor de ansamblu ale sistemului mondial socialist, cerințelor de întărire a prestigiului socialist în lume”¹⁸.

Pretextul care a determinat elaborarea „Declarației” a fost cererea conducerii române de „a se pune capăt polemicii publice din mișcarea comunistă internațională”¹⁹.

„Scânteia” din 23 aprilie 1964 dădea publicității faptul că „între 15-22 aprilie 1964 a avut loc Plenara lărgită a C.C. al P.M.R. Plenara a aprobat în unanimitate acțiunile întreprinse de Biroul Politic al C.C. al P.M.R. în legătură cu polemica publică din mișcarea comunistă și muncitorească internațională”²⁰. Plenara a prilejuit o foarte pragmatică analiză a relațiilor dintre România și Uniunea Sovietică, dintre România și celelalte țări socialiste, a poziției proeminente pe care se situa U.R.S.S-ul în cadrul mișcării comuniste internaționale.

Imediat după publicarea „Declarației din aprilie” a început o campanie de „prelucrări ale documentului în organizațiile de partid”, unde celor prezenți li se dezvăluiau fapte și date care dovedeau că Uniunea Sovietică încălcase „grosolan” independența României, că îi exploatasă nemilos resursele prin Sovromuri și că întreaga ei politică față de România nu fusese decât o continuare a celei practicate de Rusia țaristă. Astfel la ședințele comitetelor de partid din direcțiile regionale ale Ministerului Afacerilor Interne, Al. Drăghici a prezentat date despre activitatea agenturilor sovietice pe teritoriul

¹⁷ Revista „Viața Economică”, 12 iunie 1964, p. 12.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ „Scânteia”, 23 aprilie 1964.

României. Sunt menționate momentele de „glorie” ale „sprijinului” mai mult necerut și acordat de Moscova, de intruziune în treburile interne ale partidului și statului, începând din anii ‘20 până în ‘60²¹.

„Declarația” P.M.R. proclama mai multe principii și realități ale lumii Comuniste internaționale. Ea sublinia în mod elocvent principiile marxist-leniniste încălcate de realitățile existente între statele comuniste. Documentul P.M.R. are șapte capitole din care patru au fost pur și simplu infirmate sau anulate de evoluțiile ultimelor decenii²²:

Cap. II „Epoca noastră, epoca trecerii de la capitalism la socialism”

Cap. IV. „Sistemul mondial socialist factor determinat al dezvoltării istorice”

Cap. VI. „Mișcarea comunistă internațională, cea mai influentă forță politică a contemporaneității”

Cap. VII „Pentru salvagardarea unității și coeziunii mișcării comuniste internaționale”

Cap. VIII „Mișcarea de eliberare națională parte integrantă a procesului revoluționar mondial” în anii ‘60, desfacerea imperiilor coloniale și apariția a zeci de state independente, mai ales în Africa și Asia, puteau fi privite și ca pare a unui „proces revoluționar mondial”. Unele din noile state au adoptat, mai mult sau mai puțin, modelul sovietic și al „democrațiilor populare”.

„Declarația” abordează relațiile comuniste internaționale pe două planuri între țările socialiste²³.

În ce privește primul plan se proclamă faptul că: „Un centru internațional nu mai corespunde stadiului de dezvoltare al mișcării comuniste și muncitorești mondiale”. „Nu există și nu poate exista un partid «părinte» și un partid «fiu, partide «superioare» și «subordonate»”

„Este dreptul exclusiv al fiecărui partid de a-și elabora de sine stătător, linia politică”.

În loc de „suveranitate limitată”, de justificare a „amestecului străin” sub motive ideologice; condamnarea clară a oricărui „amestec în treburile interne”²⁴.

În cel de-al doilea plan, privind relațiile dintre țările socialiste, se exprimau următoarele puncte de vedere:

²¹ Declarația cu privire la poziția P.M.R. în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptată de Plenara lărgită a C.C. al P.M.R. din aprilie 1964, București, Ed. Politică, 1964.

²² *Ibidem*

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*

„Dată fiind diversitatea condițiilor de construcție socialistă nu există sau nu pot exista tipare sau rețele unice, nimeni nu poate hotărî ce este just sau nu, pentru alte țări sau partide”.

Relațiile în cadrul CAE.R. să atragă din punct de vedere economic, pe „baza interesului, țările socialiste, chiar și alte țări nesocialiste Conducerea română nu preconizează izolarea țărilor socialiste de ansamblul relațiilor economice mondiale”.

Erau proclamate repetat, principiile de „independență și suveranitate”, „egalitate în drepturi”, „neamestec în treburile interne”, „avantaj reciproc și întrajutorare”.

3. Însemnătate

După M. Retegan, momentul aprilie 1964 se cere studiat în cele două paliere ale sale: cel destinat publicității și cel subteran²⁵. În ce privește palierul destinat publicității este de reținut faptul că era pentru prima oară când un partid „mic” se pronunța asupra problemelor mari ale comunismului. Se pot sesiza aprecieri privind necesitatea stabilirii unor relații de egalitate între partide, de neamestec în treburile interne.

În cel de-al doilea palier se vizează, de asemenea, câteva aspecte demne de amintit: desființarea editurii „Cartea Rusă”, anularea obligativității studiului limbii ruse în școala generală, rebotezarea unor străzi, clădiri și instituții și eliberarea la începutul lui aprilie a unui mare număr de deținuți politici.

Nu întâmplător, tot în 1964, între România și o serie de state occidentale s-au încheiat convenții pentru ridicarea reprezentanțelor diplomatice la rangul de ambasade: Suedia (31 ianuarie); Italia (10 martie); S.U.A. (1 iunie); Japonia (1 iunie); Danemarca (24 noiembrie).

Urmările pozitive ale „Declarației din aprilie” sunt cunoscute. Ele s-au extins în aria culturii și a științelor, îndeosebi în intervalul 1964-‘74.

Oricum „Creația în cultură, în artă rămâne poate rezultatul cel mai notabil al deschiderii oferite, începând din 1964 mai ales”. „Declarația” s-a referit numai la principiile diriguitoare în raport cu ale partide și state. Altfel spus „Declarația” a formulat explicit „independența”, „suveranitatea” conducerii PMR/ PCR față de alte partide comuniste. Principiile acesteia au fost repetate în toate documentele de partid și de stat mai importante.

„Declarația din aprilie” a statuat, totodată, „independența” și „suveranitatea” Conducerii P.C.R. față de cetățenii propriei țări”. Documentul

²⁵ M. Retegan, 1968. Din primăvară până în toamnă, București, Ed. Rao, 1998, p. 45.

a formulat în mod explicit monopolul puterii în folosul echipei conducătoare a Partidului Comunist Român.²⁶

Aprilie 1964 are meritul de a fi afirmat pe plan internațional dorința României de a obține mult râvnita autonomie politică și economică în cadrul Blocului Comunist. Dar o revoluție se petrecea: „deși nu fusese înfăptuită de popor, ci avusese loc de sus în jos, ea nu purta mai puțin amprenta unei cotituri revoluționare”²⁷.

²⁶ D.C. Giurescu, Declarația din aprilie 1964, în „Cotidianul”, arhiva din aprilie 1994.

²⁷ *Ibidem*

ABOUT SOME OBSERVATIONS REGARDING THE MONETARY DISCOVERIES MADE IN THE TERRITORY OF LIPNIȚA COMMUNE (CONSTANȚA COUNTY)

*Gabriel Mircea Talmațchi**

Despre câteva observații privind descoperiri monetare realizate pe teritoriul comunei Lipnița (Jud. Constanța) Rezumat

Sunt publicate două tezaure monetare macedonene de argint de tip iconografic Alexandru al III-lea descoperite în sud-vestul teritoriului dobrogean, pe teritoriul comunei Lipnița. Primele informații au apărut în cursul anului 1981, după care, în anii '90 ai secolului trecut, odată cu dispariția regimului comunist, au apărut și piesele componente aflate în posesia unor localnici spre verificare a autenticității lor la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța. Descoperirile au apărut în zone agricole, în cursul unor lucrări de primăvară, din luna mai a anului 1981, în zona administrativă a satelor Canlia și Coslugea (com. Lipnița, jud. Constanța). Din păcate nu se mai poate reconstitui apartenența fiecărui tezaur în mod cert la o localitate anume și nici eventuale posibile contexte arheologice. Ele sunt deosebit de relevante pentru cunoașterea realităților militare și economico-comerciale specifice teritoriului dobrogean în prima parte a secolului al III-lea a.Chr., valorificarea lor științifică prin publicarea prezentă fiind binevenită pentru cercetarea de profil.

Key words: *tetradrachms, Macedonia, iconographic type Alexander III, end of the 3rd century-beginning of the 2nd century BC, Dobrudja.*

Cuvinte cheie: *tetradrahme, Macedonia, tip iconografic Alexandru al III-lea, sfârșitul secolului III-începutul secolului al II-lea a.Chr., Dobrogea.*

Introduction

In the '80s of the last century, the Museum of National History and Archaeology in Constanța had been informed about two monetary discoveries on the territory of Lipnița commune (Constanța county). Initially, both were indicated as having appeared near the point „Colțul Pietrei” or „Dealul Pietrii”, which, in general, was connected, including in

*Senior researcher habil., The Museum of National History and Archaeology Constanța; gtalmatchi@yahoo.com.

the National Archaeological Register, with the town of Coslugea (Lipnița commune, Constanța county). Later, a certain Gheorghe Jarcalete signaled from hearsay the discovery of two hoards composed of silver coins, an event that happened around 15.05.1981. From his accounts it appeared that one was discovered near the „Colțul Pietrei” or „Dealul Pietrii” point, and the second one near the village of Canlia (Lipnița commune, Constanța county). Their discovery around the same date was a coincidence, caused by different circumstances. Regarding the second one, it was mentioned that it was discovered around 10:30 a.m., at a distance of approximately 3-4 km. by the village of Canlia (but we don't know in which direction). The context of the discovery belonged to the carrying out of agricultural works of manual hoeing, during which a number of 14 large silver coins appeared lying on approximately 2-3 m. There was no mention of the discovery of a vessel that would have preserved the monetary specimens or ceramic fragments that would have come from it. This aired the information at the time of 1981-1982.

The verification of the authenticity of some pieces from the two hoards brought Alexander III type silver pieces to the attention of the numismatic cabinet of the Constanta Museum during the years 1993-1997. These tetradrachms reached the verification of members of the numismatic cabinet at the request of the director of the institution at that time, Adrian Rădulescu, being measured, weighed and photographed with the consent of the owners. Being large ancient silver pieces, the owners, out of fear, initially declared their discovery in 1991-1993. The insistence of our questions allowed us to confirm our suspicions regarding their discovery at the beginning of the 80s of the last century, actually being the two hoards that previously appeared in the Coslugea and Canlia areas¹. Due to the large sums of money that corresponded to the value of such specimens, the pieces were no longer purchased by the Museum of National History and Archaeology in Constanța. Later, the pieces went to private collections, which were dispersed at a certain point, with the death of the respective collectors. Unfortunately, we do not know which of the hoards was discovered near the point called by the locals „Colțul Pietrei” or „Dealul Pietrii”, respectively the one at the point „Gura Canliei”.

Archaeological information from areas with discoveries

In the archaeological bibliography both points are well known, even if

¹ I mentioned these discoveries briefly, on another occasion, according to the years initially indicated for the discovery (according to TALMAȚCHI 2023a, 63), as being from the beginning of the last decade of the last century.

they have only partially benefited from archaeological research. Thus, at the top of a hill in the southwest of Oltina lake, at the point called by the locals „Colţul Pietrei” or „Dealul Pietrii”, there is a fortified Getic settlement that has a maximum length between sides of 150 m. It is positioned at 2 km southwest, in a straight line from the current village of Satu Nou and 6 km southeast, in a straight line, from the fortified settlement of Satu Nou, point „Valea lui Voicu”². The fortification of the settlement is made by a rampart (2 m high) and a defensive ditch (in the form of an approximate circular arch), to the south and west. According to the researcher Mihai Irimia, the Getic and Hellenistic ceramic material discovered by chance belonged to the III-II centuries BC³.

On both slopes of the Danube-facing headlands of „Dealul Uscat” and „Ghivizlicul Mare”, in the area of the „Gura Canliei” point, approximately 7.5 km upstream from the „Kale Gherghi” and „La Tablă” points from Izvoarele, a complex was discovered of settlements from the Latène era (5th-1st centuries BC) and from the early Roman era, respectively two necropolises corresponding to the two settlements. More precisely, on the occasion of some archaeological excavations carried out in a Babadag III type settlement, vestiges specific to the 6th-1st centuries BC, belonging to a local population, possibly Getic, were discovered in the form of Getic and Greek ceramics with red figures from 4th century BC, of fragments of amphorae from Chios, Thasos, Pontic Heraclea, Sinope, Cos, Rhodes and Sinope. A „Scythian” type arrowhead and a kantharos corresponding to the 1st century B.C. - 1st century AD has also appeared. (started). The distance from the village of Canlia to the point „Gura Canliei” is approximately 3.5 km to the northwest, which would correspond to the accounts of the possible eyewitness of the discovery of one of the hoards.

Catalog

Hoard I

1. AR (tetradrachm); 10h; 17.11 g; 27 x 26.5 mm. (**Figure I.1**).

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; monogram

² IRIMIA, CONOVICI 1989, 115-154.

³ IRIMIA 2007, 145; IRIMIA 2010, 106.

under the throne, star, and M in outer right field; legend below and behind Zeus, horizontally and vertically: ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

Reference: PRICE 1991, 463, no. 3630, Babylon mint, 325-323 BC.

2. AR (tetradrachm); 2h; 17.17 g; 26 mm. (Figure I.2.).

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; bow and quiver in outer right field; legend vertically behind Zeus: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

Reference: PRICE 1991, 99, no. 106, Macedonia, Amphipolis mint, 323-320 BC.

3. AR (tetradrachm); 6h; 17.18 g; 27 x 26 mm. (Figure I.3.).

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; monogram under the throne, M in outer right field; legend below and behind Zeus, horizontally and vertically: ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΦΙΛΙΠΠΟΥ.

Reference: PRICE 1991, 471, no. P 186, Babylon mint, 323-317 BC.

4. AR (tetradrachm); 11h; 17.14 g; 27.5 x 26.5 mm. (Figure I.4.).

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; monogram under the throne, wheel and monogram in outer right field; legend below and behind Zeus, horizontally and vertically: ΒΑΣΙΛΕ(ΩΣ)/ΦΙΛΙΠΠΟΥ.

Reference: PRICE 1991, 471, no. P 189, Babylon mint, 323-317 BC.

5. AR (tetradrachm); 11h; 17.10 g; 26 mm. (Figure I.5.).

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; monogram under the throne, wheel and monogram in outer right field; legend below and behind Zeus, horizontally and vertically: ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΦΙΛΙΠΠΟΥ.

Reference: PRICE 1991, 471, no. P 189, Babylon mint, 323-317 BC.

6. AR (tetradrachm); 6h; 17.13 g; 27 x 26 mm. (Figure I.6.).

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg

drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; monogram under the throne; M in outer right field; above strut; legend below and behind Zeus, horizontally and vertically: ΒΑΣΙΛΕΩ(Σ)/(Φ)ΙΛΙΠΠΟΥ.

Reference: PRICE 1991, 471, no. P 186, Babylon mint, 323-317 BC.

7. AR (tetradrachm); 5h; .17.23 g; 26.5 x 26 mm. (Figure I.7.)

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; monogram under the throne; M in outer right field; above strut; legend below and behind Zeus, horizontally and vertically: ΒΑΣΙΛΕΩ(Σ)/ΦΙΛΙΠΠΟΥ.

Reference: PRICE 1991, 471, no. P 186, Babylon mint, 323-317 BC.

8. AR (tetradrachm); 11h; .17.17 g; 25.5 mm. (Figure I.8.)

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; H under the throne, monogram from M and P in outer right field; legend below and behind Zeus, horizontally and vertically: ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

Reference: PRICE 1991, 473, no. 3704, Babylon mint, 317-311 BC.

9. AR (tetradrachm); 11h; .17.12 g; 27 x 26 mm. (Figure I.9.)

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; H under the throne, monogram from M and P in wreath, in outer right field; legend below and behind Zeus, horizontally and vertically: ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

Reference: PRICE 1991, 473, no. 3704, Babylon mint, 317-311 BC.

10. AR (tetradrachm); 6h; 17.18 g; 25 mm. (Figure I.10.)

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; monogram A and X under the throne; monogram from M and P in wreath, in outer right field; legend vertically behind Zeus: ΑΛΕΞΑΝΔΡ(ΟΥ).

Reference: PRICE 1991, 475, no. 3722, Babylon mint, 317-311 BC.

11. AR (tetradrachm); 11h; 17.21 g; 26 x 25.5 mm. (Figure I.11.)

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; MI under the throne, monogram from M and P in wreath, in outer right field; legend below and behind Zeus, horizontally and vertically: ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

Reference: PRICE 1991, 476, no. 3747, Babylon mint, 311-305 BC.

12. AR (tetradrachm); 11h; 17.29 g; 27 x 25.5 mm. (Figure I.12.).

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; MI under the throne, monogram from M and P in wreath, in outer right field; legend below and behind Zeus, horizontally and vertically: ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

Reference: PRICE 1991, 476, no. 3747, Babylon mint, 311-305 BC.

Hoard II

1. AR (tetradrachm); 9h; 17.14 g; 26 x 25.5 mm. (Figure II.1.).

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; globule under the throne; above strut; legend vertically behind Zeus: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

Reference: PRICE 1991, 371, no. 2990, Tarsus mint, 333-327 BC.

2. AR (tetradrachm); 5h; 17.08 g; 26 mm. (Figure II.2.).

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; A under the throne; legend vertically behind Zeus: ΑΛΕΞΑΝΔΡ(ΟΥ).

Reference: PRICE 1991, 371, no. 2993, Tarsus mint, 333-327 BC.

3. AR (tetradrachm); 5h; 17.08 g; 27 x 26 mm. (Figure II.3.).

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; 2 globule and grapes under the throne; plough in outer right field; legend vertically behind Zeus: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

Reference: PRICE 1991, 374, no. 3017, Tarsus mint, 327-323 BC.

4. AR (tetradrachm); 5h; 17.08 g; 26.5 x 25 mm. (Figure II.4.).

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; globule under the throne; plough in outer right field; above stunt; legend vertically behind Zeus: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

Reference: PRICE 1991, 375, no. 3027, Tarsus mint, 327-323 BC.

5. AR (tetradrachm); 8h; 17.15 g; 25.5 mm. (Figure II.5.).

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; bow and quiver in outer right field; legend vertically behind Zeus: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

Reference: PRICE 1991, 99, no. 106, Macedonia, Amphipolis mint, 323-320 BC.

6. AR (tetradrachm); 11h; 17.12 g; 27 x 26 mm. (Figure II.6.).

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; monogram under the throne, wheel and monogram in outer right field; legend below and behind Zeus, horizontally and vertically: ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΦΙΛΙΠΠΟΥ.

Reference: PRICE 1991, 471, no. P 189, Babylon mint, 323-317 BC.

7. AR (tetradrachm); 11h; 17.19 g; 28 x 26.5 mm. (Figure II.7.).

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; monogram under the throne, wheel and monogram in outer right field; legend below and behind Zeus, horizontally and vertically: ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΦΙΛΙΠΠΟΥ.

Reference: PRICE 1991, 471, no. P 189, Babylon mint, 323-317 BC.

8. AR (tetradrachm); 7h; 16.95 g; 27 x 26.5 mm. (Figure II.8.).

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; ΛΥ under the throne; M in outer right field; legend below and behind Zeus, horizontally and vertically: ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΦΙΛΙΠΠΟΥ.

Reference: PRICE 1991, 470, no. P 181, Babylon mint, 323-317 BC.

9. AR (tetradrachm); 5h; 17.05 g; 28 x 27.5 mm. (Figure II.9.).

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; ΛΥ under the throne; M in outer right field; legend below and behind Zeus, horizontally and vertically: ΒΑΣΙΛΕ(ΩΣ)/ΦΙΛΙΠΠΟΥ.

Reference: PRICE 1991, 470, no. P 181, Babylon mint, 323-317 BC.

10. AR (tetradrachm); 10h; 17.07 g; 26 x 25.5 mm. (Figure II.10.).

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; ΛΥ under the throne; M in outer right field; legend below and behind Zeus, horizontally and vertically: (ΒΑΣΙΛΕΩΣ)/ΦΙΛΙΠΠΟ(Y).

Reference: PRICE 1991, 470, no. P 181, Babylon mint, 323-317 BC.

11. AR (tetradrachm); 4h; 16.88 g; 26 x 25.5 mm. (Figure II.11.).

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; ΛΥ under the throne; M in outer right field; legend below and behind Zeus, horizontally and vertically: (B)ΑΣΙΛΕΩΣ/ΦΙΛΙΠΠΟΥ.

Reference: PRICE 1991, 470, no. P 181, Babylon mint, 323-317 BC.

12. AR (tetradrachm); 12h; 16.98 g; 26 mm. (Figure II.12.).

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; monogram under the throne, star in outer right field; legend below and behind Zeus, horizontally and vertically: ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

Reference: PRICE 1991, 334, no. 2664, Sardes mint, 319-315 BC.

13. AR (tetradrachm); 11h; .17,12 g; 28 x 27.5 mm. (Figure II.13.).

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; H and a globule under the throne, monogram from M and P in wreath, in outer right field; legend below and behind Zeus, horizontally and vertically: ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

Reference: PRICE 1991, 473, no. 3704 (variant?), Babylon mint, 317-311 BC.

14. AR (tetradrachm); 11h; 17,23 g; 28 x 27.5 mm. (Figure II.14.).

Obverse: Head of Herakles right, wearing lion's skin headdress.

Reverse: Zeus Aëtophoros seated left on backless throne, right leg drawn back, feet on stool, eagle in right hand, scepter in left; ΣΙ under the throne; Σ in outer right field; legend vertically behind Zeus: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

Reference: PRICE 1991, 442, no. 3504, Sidon mint, 316-315 BC.

*

Commentary

The two hoards discovered in the administrative area of the villages of Coslugea and Canlia total 26 tetradrachms of iconographic type Alexander III. More precisely, one of the hoards contains 12 copies, while the second contains 14 tetradrachms. No other clearer information is known regarding a possible archaeological context or more precise locations, etc. Their discoverers were simple people who were never familiar with the rigor and accuracy of the conditions of discovery and recording, of precisely specifying the places of discovery, etc.

One of the hoards includes specimens struck at Amphipolis (Macedonia) and Babylon (southern Mesopotamia). Chronologically, they are original and posthumous coins struck in the years 325-323 (1 copy), 323-320 (1 copy), 323-317 (5 copies), 317-311 (3 copies) and 311-305 (1 copy).

The second hoard contained 14 pieces which were coins of Amphipolis (Macedonia), Babylon (southern Mesopotamia), Sardis (Lydia), Sidon (Lebanon) and Tarsus (Cilicia). From a chronological point of view, they are original and posthumous coins minted in the years 333-327 (2 copies), 327-323 (2 copies), 323-320 (1 copy), 323-317 (6 copies), 319-315 (1 copy), 317-311 (1 copy) and 316-315 (1 copy).

When referring to Macedonian coin hoards discovered in the Istro-Pontic area, it must be mentioned from the start the rarity of those composed of gold and silver coins, with the presence of bronze coins of Macedonian kings being a characteristic of the local central and southwestern Dobrudjan and Greek coastal patterns. Nevertheless, several discoveries of hoards composed of silver coins (Macedonian-type tetradrachms and drachmas) are noteworthy.

In 1956, a hoard consisting of 20 tetradrachms, of which 10 or 12 are from Alexander IIIrd (from the end of the 4th century BC?), was discovered approximately 30 km from the city of Silistra⁴. From the vicinity of the same city of Silistra (Bulgaria), a hoard composed of 17 drachmas of Alexander IIIrd type, issued at Amphipolis (1 specimen), Lampsacus (2 specimens), Abydos (1 specimen), Colophon (6 specimens), Magnesia (1 specimen), Sardes (1 specimen), Miletus (1 specimen), Mylasa (1 specimen), and one uncertain (3 specimens), dating to the years 285-280 BC, originates⁵. In 1907, at Slava Rusă (Slava Cerceză commune, Tulcea County), a hoard composed of several hundred (?) drachmas of Lysimachos type, dated around 280 BC or around 250 BC, was found⁶. At Satu Nou (Oltina commune, Constanța County), a Hellenistic coin hoard was discovered in a clay vessel at the "At Fortress" site in the years 1943-1945, composed of Macedonian tetradrachms, namely 28 specimens of Alexander IIIrd type, two of Philip IIIrd type, two of Lysimachos type, and six of Seleukos type (this hoard's deposition was attributed by Constantin Moisil to the actions of Lysimachos in his movement towards the Getae in the Wallachian Plain)⁷. Also, at Satu Nou, in the fortified Getic settlement with earth rampart and defensive ditch, a coin hoard composed of two tetradrachms and three drachmas of Alexander the Great type was discovered during the 1989 archaeological research in the „Voicu Valley” site. The tetradrachms were issued at Odessos, while the drachmas originate from the mints of Magnesia (Meandrum), Lampsacus (Mysia), and Colophon (Ionia). All are posthumous issues, the earliest being the drachmas minted in 323-319, 319-305, and 310-301 BC, and the latest being the tetradrachms minted in the interval 280-230 BC⁸. Finally, in 1977-1978, from the Istros-Bridge site (Istria commune, Constanța County), a small coin hoard was accidentally discovered in a Greek lekythos (broken at the top in antiquity), composed of 11 Macedonian drachmas of Alexander IIIrd type, minted in various mints from western Asia Minor, from Miletus (2

⁴ THOMPSON, MÖRKHOLM, KRAAY 1973, 110-111, no. 837; BACVAROV 1986, 85-89; DIMITROV 1999, 183, no. 10 (LXIV).

⁵ DIMITROV 1988, 91; DIMITROV 1990, 47-65; DIMITROV 1999, 184, no. 13 (LXXXIII); ROUSSEVA 1990, 32, 23, note 34; MEADOWS, WARTENBERG 2002, 19, no. 187.

⁶ MOISIL 1916, 42, no. 63; MOISIL 1928, 11; THOMPSON, MÖRKHOLM, KRAAY 1973, 112, no. 851.

⁷ MOISIL 1950, 57, 62-65.

⁸ TALMAȚCHI 2013, 7-18.

specimens), Colophon (4 specimens), Sardes (1 specimen), and Lampsacus (2 specimens). They are chronologically structured in the interval 325-301 BC, being, except for the first two, posthumous⁹.

As can be seen from the enumeration above, no hoards have yet been discovered that present associations with coins of different metals or of the same metal but minted, for example, at Callatis (Heracles type) or Istros (Apollo/two inverted heads type). Also, with few exceptions, they appear to be hoards accumulated in southern Thrace, which then reached the northeastern extremity of Thrace by various means (in a military, commercial context, or perhaps even as plunder reaching local environments).

In order to be able to capture the moment of the penetration of these two hoards into the areas of the possible sites of the discoveries in the vicinity of the villages of Coslugea and Canlia, one can refer either to the last minting date of the last tetradrachm from each lot, namely post 305 BC, respectively post 311 BC, or to a series of political-military events that took place in the west of the Euxine Pontus with the first half of the 3rd century BC.

Thus, after the premature death of Alexander III (323 BC) and the division of his vast empire, the Dobrujan area became part of the Kingdom of Thrace led by Lysimachos, where the Danube was considered the northeastern border. As a result, the entire western coast of the Black Sea in northeastern Thrace was militarily occupied, and the colonies were forced to accept military garrisons¹⁰. This could be the moment when this small hoard reached the western coast of the Black Sea, along with the military units stationed in the area, with direct consequences on the local populations in southern and southwestern Dobrudja. The economic-military policy pursued by Lysimachos towards the Greek colonies and the settlements of local populations in the Istro-Pontic territory created the conditions for triggering a revolt against him in 313 BC, which ended after a few years with the success of the diadoch¹¹. Consequently, in addition to the arrival of Lysimachos' Thracian army troops in the area, we can also consider the ephemeral reorientation of local trade towards Thracian and Macedonian spaces as a source for the hoard's arrival in the area, which involved the penetration of merchants from the mentioned geographic areas. The disappearance of Lysimachos marked the end of the diadoch era in this part

⁹ TALMAȚCHI 2023b, 83-95.

¹⁰ PIPPIDI 1967, 155.

¹¹ ALEXANDRESCU 1968, 272; LUND 1992, 33-36.

of the ancient world and opened a new chapter in the history of the Hellenistic period, creating a power vacuum that, under favorable conditions, was soon replaced by other militaristic communities (see the Celtic invasion and the establishment of the Celtic kingdom at Tylis). This moment implies a collapse of Macedonia and a retreat of its influence from the northeastern extremity of Thracian space.

Thus, the penetration of the coin hoards could correspond to the specific period of the first two decades of the 3rd century BC, more precisely the years post-295 until 281 BC, up to the death of Lysimachos. We do not know to what extent its discovery may be related to commercial factors, plunder, or mercenary activity. However, the recruitment of local Dobrudjan warriors into the Macedonian world by the western Pontic Greek polis is a fact attested during the time of Alexander III, for example at Callatis¹². We add the information regarding the enlistment of mercenaries of Thracian origin in the Seleucid armies¹³. This hoards, discovered near fortified or open settlements of the local population, like others discovered in the southwestern part of the Pontic territory, may signify payment for military service in the context of engaging mercenaries specific to the local elite. It is possible that the Thracian troops involved on the side of the Greek colonies against Lysimachos came from the southwestern area of the Istro-Pontic space¹⁴. Such a hypothesis is not easy to prove, but it cannot be excluded either.

Conclusions

The two hoards composed of iconographic type Alexander IIIrd silver coins, significant within the overall known monetary relations in the Istro-Pontic context of the 4th-3rd centuries BC, adds to those already known in the scientific bibliography, contributing new information regarding similar fortuitous discoveries. On the other hand, in the absence of correlating the monetary document with the archaeological one, in-depth considerations lose much of their substance. Nevertheless, such discoveries can express economic and commercial relations, as well as military ones.

The hoards was brought from the Thracian space (if not from further

¹² SUCEVEANU 1966, 339-346; on the spectacular increase in the rate of issuance and profile issues around 325 BC to pay mercenaries in the mints of Asia Minor for the military campaigns of Alexander III, see DE CALLATAȚ 1994, 31.

¹³ DUMITRU 2013, 69-89.

¹⁴ RUSCU 2002, 283, 292.

afield), ready constituted, probably reflecting a narrow composition of the monetary flow present in the mentioned geographical area, including monetary material from Macedonia, Asia Minor, southern Mesopotamia, Lydia, etc. The first hoard is constituted almost-majority in Mesopotamia (Babylon), on the way to the Thracian spaces also passing through Macedonia. Five of the pieces appear to have been struck sometime during the reign of Philip III Arrhidaeus. The second, superior in number of copies to the first, is heterogeneous, with several mints present. The quasi-majority are copies from Babylon, followed by those from Tarsus, Sidon, Sardis, etc. Six of the specimens appear to have been struck sometime during the period of Philip III Arrhidaeus. Compared to other finds of this type in Dobrudja, the two hoards seem to be among the earliest according to their internal structure. This monetary flow had a certain central structure, with specific monetary categories, characteristic of the end of the 4th century and the beginning of the 3rd century BC.

We do not know if the discovery of the coins in the two hoards was made inside the mentioned settlements, rather outside them. We believe that, without currently having any arguments in support of our idea, that these discoveries may also come from the nearby necropolises, the respective tombs being destroyed by the numerous plowing carried out over time in the area. In the same vein, the few known details about these two discoveries prevent us from making further considerations. Moreover, correlating the few known details directly with old archaeological discoveries in the area is practically impossible.

Bibliography

- ALEXANDRESCU 1968 - P. Alexandrescu, *Une nouvelle synthèse de l'histoire des villes grecques de la Dobroudja à l'époque préromaine*, „Revue Roumaine d'Histoire”, 7/2, 1968, p. 263-279.
- BACVAROV 1986 - I. Bacvarov, *Une trouvaille d'Alexandre le grand au village de Kranovo, région de Silistra*, „Dobroudja”, 3, 1986, p. 85-89.
- DE CALLATAÏ 1994 - Fr. de Callataï, *Réflexions sur les ateliers d'Asie mineure d'Alexandre le Grand*, in: M. Amandry, G. Le Rider (eds.), *Trésors et Circulation Monétaire en Anatolie Antique*, Paris, 1994, p. 19-35.
- DIMITROV 1988 - K. Dimitrov, *Съкровище с Драхми от Александров тип в Историческия музей-Силистра*, „Dobroudja”, 5, 1988, p. 87-91.
- DIMITROV 1990 - K. Dimitrov, *The contacts of Thrace during the early Hellenistic age, reflected in some coin hoards*, „Bulgarian Historical Review”, 4, 1990, p. 47-66.
- DIMITROV 1999 - K. Dimitrov, *The Greek cities in Ionia, Karia and the western Black Sea area during the early Hellenistic Age*, in: H. Friesinger, F. Krinzinger (Hrsg.),

- 100 Jahre Österreichische Forschungen in Ephesos, Akten des Symposions, Wien, 1995, Wien, 1999, p. 179-184.*
- DUMITRU 2013 - A. Dumitru, *Les Séleucides et les Balkans: les Thraces dans les armées séleucides*, in: A. Rufin Solas, M. G. Parissaki, E. Kosmidou (eds.), *Armées grecques et romaines dans le nord des Balkans*, Gdansk-Torún, 2013, p. 69-89.
- IRIMIA 2007 - M. Irimia, *Considerații privind așezările getice din Dobrogea și problema existenței unor emporia în zona Dunării inferioare*, „Pontica”, 40, 2007, p. 137-225.
- IRIMIA 2010 - M. Irimia, *Centres de pouvoir gètes préromains au sud-ouest de la Dobroudja. Réalités archéologiques et certaines considérations historiques*, „Pontica”, 43, 2010, p. 83-128.
- IRIMIA, CONOVICI 1989 - M. Irimia, N. Conovici, *Așezarea getică fortificată de la Satu Nou-„Valea lui Voicu” (com. Oltina, jud. Constanța). Raport preliminar*, „Thraco-Dacica”, 10, 1989, p. 115-154.
- LUND 1992 - H. S. Lund, *Lysimachus. A Study in Early Hellenistic Kingship*, London/New York, 1992.
- MEADOWS, WARTENBERG 2002 - A. Meadows, U. Wartenberg, *Coin Hoards, vol. IX, Greek Hoards, Royal Numismatic Society. Special Publication no. 35, The International Numismatic Commission*, London, 2002.
- MOISIL 1916 - C. Moisil, *Monete și tezaure monetare din Romania și ținuturile române și învecinate-vechiul teritoriu geto-dac*, „Buletinul Societății Numismatice Române”, 13, 1916, p. 42-43.
- MOISIL 1928 - C. Moisil, *Introducere in numismatica Dobrogei*, in: 1878-1928, *Dobrogea. Cincizeci de ani de viața românească*, București, 1928.
- MOISIL 1950 - C. Moisil, *Informații noi cu privire la originea și caracterul monetelor dace*, „Buletinul Științific, Academia R.P.R.”, 2, 1950, p. 57, 62-65.
- PIPPIDI 1967 - D.M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1967.
- PRICE 1991 - M.J. Price, *The Coinage in the Name of Alexander the Great and Philip Arrhidæus*, 2 volume set, Zurich/London, 1991.
- ROUSSEVA 1990 - B. Rousseva, *La circulation monétaire en Thrace pendant la Haute Époque Hellénistique d'après un certain nombre de trésors trouvés en Bulgarie*, „Revue Numismatique” 6/32, 1990, p. 17-27.
- RUSCU 2002 - L. Ruscu, *Relațiile externe ale orașelor grecești de pe litoralul românesc al Mării Negre*, Cluj-Napoca, 2002.
- SUCEVEANU 1966 - Al. Suceveanu, *Un callatian dans l'armée d'Alexandre le Grand*, „Dacia”, N.S., 10, 1966, p. 339-346.
- TALMAȚCHI 2013 - G. Talmațchi, *Despre un tezaur elenistic descoperit în sud-vestul Dobrogei*, „Studii și Cercetări de Numismatică”, 3/15, 2012/2013, p. 7-18.
- TALMAȚCHI 2023a - G.M. Talmațchi, *Monede celtice și geto-dacice în contextul comunităților locale din nord-estul Traciei (secolele III-I a.Chr.)*, București, 2023.
- TALMAȚCHI 2023b - G. M. Talmațchi, *Despre o descoperire monetară de tip macedonean provenind din apropierea cetății Istros (com. Istria, jud. Constanța)*, „Arheologia Moldovei”, 46, 2023, p. 83-95.
- THOMPSON, MÖEKHOLM, KRAAY 1973 - M. Thompson, O. Mörkholm, C.M. Kraay, *An inventory of Greek Coin Hoards*, New York, 1973.

Figure I: Alexander III type tetradrachms from the hoard I (no. 1-12).

Figure II: Alexander III type tetradrachms from the hoard II (no. 1-14).

JETOANELE CANTINEI „FRAȚII N. & ST. TEODORESCU” DIN DĂRMĂNEȘTI

Dorel Bălăiță

Canteen Tokens „Frații N. & St. Teodorescu” from Dărmănești Abstract

The tokens presented belonged to the canteen owned by Frații N. & St. Teodorescu that served the timber factory in the Brătulești area of the former Dărmănești commune in Bacău county and which operated at the beginning of the 20th century. From this canteen, the employees of the timber factory could purchase the necessary food, but also other items such as clothing or various tools necessary for working in the exploitation of wood. The employees received part of the money due for the work done in this pseudo-currency. Four nominal values are known: 10, 20, 100 and 200. Issuing and using such pseudo-coins was a common practice among forestry companies in counties with large areas of forests, Bacău, Neamț, Suceava, Argeș, etc., in the late period from the 19th century to the middle of the 20th century. The author makes a brief history of the timber factory „Bradul” from Dărmănești.

Keywords: tokens, Dărmănești, Brătulești, Bacău, timber factory, the workers canteen, Steinherz.

Cuvinte cheie: jetoane, Dărmănești, Brătulești, Bacău, fabrica de cherestea, cantina, Steinherz.

Jetoanele pe care le prezentăm au aparținut cantinei deținută de „Frații N. & St. Teodorescu” ce deservea fabrica de cherestea din zona Brătulești, din fosta comună Dărmănești, din județul Bacău, și care a funcționat la începutul secolului XX. De la această cantină angajații fabricii de cherestea își puteau procura alimentele necesare, dar și alte obiecte precum cele de îmbrăcăminte sau diverse unelte necesare lucrului la exploatarea și prelucrarea lemnului. Angajații primeau o parte din banii cuveniți pentru munca depusă în aceste pseudomonede. Emiterea și utilizarea unor astfel de fișe/jetoane era o practică des întâlnită la societățile forestiere din județele cu mari întinderi de păduri: Bacău, Neamț, Suceava, Argeș etc., în perioada de sfârșit de secol XIX și până la mijlocul secolului XX. Sunt cunoscute

jetoane emise de Societatea în Comandită „Tarcău”¹, sau de fabricile de cherestea de la Ciughieș², Dărmănești³, Asău⁴, Agăș⁵, Schitu Frumoasa⁶, Râșca⁷, Calu (județul Neamț)⁸, Albina Tarcău⁹, Arif Argeș¹⁰, Chiojdeni¹¹ etc. Aceste piese monetiforme aveau rolul de a suplini lipsa de monedă măruntă într-un anumit areal. De obicei, jetoanele se primeau anticipat. Era o modalitate de a ajuta angajații asigurându-le aprovizionarea cu cele necesare traiului în zone mai izolate, așa cum erau locurile unde funcționau fabricile de cherestea, dar era și o modalitate de a-i menține la lucru, pentru că odată plecați după alimente în localitățile apropiate mulți dintre lucrători nu se mai întorceau la fabrică sau în zona exploatărilor forestiere.

Acești înlocuitori de monedă nu puteau fi utilizați decât la cantina sau magazinul, de obicei, aparținând tot proprietarului exploatării sau fabricii de cherestea, sau cu care acesta avea o înțelegere. Acest fapt crea nemulțumiri în rândul angajaților. În plus, de obicei, marfa distribuită prin aceste cantine era mai scumpă decât în localitățile învecinate și nu de puține ori și calitatea acestora lăsa de dorit.

În 1907, un mic proprietar agricol moldovean, Ioan V. Stan din satul Talpa, județul Neamț, reclama, într-o scrisoare trimisă ziarului „Neamul Românesc”, practica utilizării jetoanelor la magazinele și cantinelor unor fabrici ale unor „mari industriali”: „tarifele noastre vamale, pe cât ar mai fi dictate mai ales de germani, sunt făcute și după poftele câtorva ajunși acum mari industriali, cari mai au cantinele lor proprii pe la acele usine sau fabrici, plătindu-se munca cu un fel de jetoane de deosebite valori închipuite și care nu pot prin urmare avea putere liberatorie decât în magazinele și cantinele acelor blagosloviți de Dumnezeu”¹².

¹ Erwin Schäffer, *România, jetoane, semne valorice și mărci*, Guttenbrun, 2012, f.e., p. 197-198.

² Dorel Bălăiță, *Valea Trotușului. Jetoane*, Onești, Ed. Karta.ro, 2021, p. 71-79.

³ Idem, *Monedele dienermanice*, în „Suceava”, 42, Anuarul Muzeului Bucovinei, Ed. Universității „Ștefan cel Mare” Suceava, 2015, p. 119-124; Idem, *Valea Trotușului. Jetoane*, p. 80-90.

⁴ Erwin Schäffer, *op.cit.*, p. 285; Dorel Bălăiță, *Valea Trotușului. Jetoane*, p. 40-48.

⁵ Erwin Schäffer, *op.cit.*, p. 10; Dorel Bălăiță, *Valea Trotușului. Jetoane*, p. 32-39.

⁶ Erwin Schäffer, *op.cit.*, p. 190; Dorel Bălăiță, *Valea Trotușului. Jetoane*, p. 110-116.

⁷ Erwin Schäffer, *op.cit.*, p. 207.

⁸ *Ibidem*, p. 208.

⁹ Dorel Bălăiță, *Arheologie industrială cu ajutorul jetoanelor*, Onești, Ed. Karta.ro, 2022, p. 49-60.

¹⁰ *Ibidem*, p. 32-48.

¹¹ *Ibidem*, p. 18-31.

¹² Ioan V. Stan, *Un proprietar despre răskoale*, în „Neamul Românesc”, 1907, an I, nr. 100/19.04.1907, p. 747-748.

O altă mărturie din aceeași perioadă precizează: „Unde sunt fabrici de orice soi, muncitorii se plîng că pentru nevoile lor de făină, brînză și pentru tot ce le trebuie pînă la plată, nu li se dau bani ca să-și cumpere de unde ar găsi mai efin și mai bun, ci li se dau fise, ca să iei totul numai de la cantina fabricii, scump și prost”¹³.

Jetoanele utilizate la cantina fraților Niculae și Ștefan Teodorescu aveau aspectul unor monede veritabile, avînd formă rotundă și valori nominale, însă nu au trecut moneda, bani sau lei. Sunt cunoscute patru valori nominale: 10 (DAR-3¹⁴), 20 (DAR-4), 100 (DAR-5) și 200 (DAR-6). Noi credem că valoarea este exprimată în bani, ținînd cont și de perioada în care aceste piese au circulat, începutul secolului XX și pînă cel mult primul război mondial. Toate piesele sunt din alamă¹⁵. Jetoanele cu valorile nominale de 10 și 100 au diametre relativ apropiate: 22,5mm, respectiv 22,8mm. Piesele de 20 și 200 sunt tot cu diametre apropiate: 25mm, respectiv 25,5mm. Aversul prezintă următoarele caracteristici: între două cercuri perlate inscripția circulară: **FRAȚII N.&ST. TEODORESCU** ◦ **DĂRĂMĂNEȘTI** ◦, în câmp monograma **FT**. Remarcăm scrierea eronată a numelui localității, aparînd un **Ă** în plus după litera **R**. Cu toate acestea suntem convinși că este vorba de localitatea Dărmănești din județul Bacău și datorită inscripției de pe două cărți poștale de epocă unde ne este prezentată cantina fabricii „Bradul” Frații N. & St. Teodorescu și clădirea administrației din Dărmănești. Referitor la monograma centrală de pe avers, **FT**, sunt inițialele de la „Frații Teodorescu”. Reversul prezintă în interiorul unui cerc perlat exterior, central valoarea nominală, deasupra un simbol; în partea inferioară numele gravurului: **NEGREANU**.

Fabrica „Bradul” din Dărmănești este enumerată printre fabricile de cherestea mari de pe valea Trotușului de către maiorul Ernest G. Solcănescu în „conferința cu proiecțiuni ținută la Adunarea Generală a Societății Geografice Române în seara de 28 martie 1910” referitoare la studiile

¹³ V. Ion, *Răscoala din 1907, Documente din Arhiva Ministerului Justiției și a Ministerului Instrucțiunii și Cultelor*, Editura de Stat, 1948, p. 269.

¹⁴ În paranteză este trecută codificarea din catalogul Schäffer 2012, p.148.

¹⁵ Diferențele de culoare ale jetoanelor ale căror imagini le prezentăm în acest material sunt datorate condițiilor diferite de fotografiere și, nu în ultimul rînd, de oxidare în decursul timpului. Piesele cu valoarea de „20” și „100” aparțin colecției particulare Erwin Schäffer (Germania), iar piesa de 200 (fotografie alb-negru) este cunoscută doar din literatură (Radu Ocheșeanu, Constantin Mihai, Marian Dima, Ștefan Samoilă, *Jetoane românești inedite ori mai puțin cunoscute*, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, 80-85, nr. 134-139, 1986-1991, p. 212-213, nr. 79).

geografice militare pe valea Trotușului realizate de acesta și publicate ulterior într-o broșură¹⁶. Ultima vizită făcută de maiorul Solcănescu pe valea Trotușului a fost în 1907, cu ocazia unei „călătorii tactice și de Stat-Major a Școlii superioare de războiu”. Fabrica „Bradul” era menționată pe locul 6, după fabrica Eichler de la Ciugheș, fabrica Segall de la Gura Sultei, fabrica „Păltinișu” de la Asău, fabrica Silva, fostă Gőetz, și ferăstrăul „Obștea Muncelului” al băncii populare Goioasa și înainte de fabrica Volf și Lack de la Dofteana. Fabrica tăia anual circa 40.000 butuci¹⁷. În capitolul de „considerațiuni economice” acesta remarcă faptul că „în ultimii 10 ani și mai cu deosebire de când s-a dat în exploatare calea ferată din valea Trotușului, progresele economice realizate în această regiune sunt enorme”¹⁸. Maiorul precizează că „însumând toată cantitatea anuală de lemn ce se lucrează în fabricile și ferăstraiele de pe Trotuș, găsim țifra enormă de 500.000 butuci, socotiți a 8 lei bucata, ne dă frumoasa țifră de 4.000.000 lei, costul materialului brut ce se lucrează în aceste fabrici”¹⁹.

Fig. 1. Jeton „Frații N.&St. Teodorescu”, valoarea nominală „20”

¹⁶ Ernest G. Solcănescu, *Studii geografice militare pe Valea Trotușului, conferință cu proiecțiuni ținută la Adunarea Generală a Societății Geografice Române în seara de 28 martie 1910*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1910.

¹⁷ *Ibidem*, p. 14.

¹⁸ *Ibidem*, p. 12-14.

¹⁹ *Ibidem*, p. 16.

Fig. 2. Jeton „Frații N.&St. Teodorescu”, valoarea nominală „100”

În „Almanachul industriei și comerțului” pe anul 1911 este menționată Societatea anonimă “Bradul” ca fiind “fosta B. Steinhertz p. Ad. Stern” din Brătulești, județul Bacău²⁰. Fabrica de cherestea B. Steinhertz din Brătulești este consemnată ca fiind beneficiara legii de încurajare a industriei naționale începând cu 1906²¹.

Fig. 3. Jeton Frații N.&St. Teodorescu, valoarea nominală „200”

²⁰ „Almanachul industriei și comerțului”, București, Institutul de Arte Grafice „Eminescu” București, 1911, p. 204.

²¹ Nicolae Păianu, *La Grande Industrie en Roumanie de 1866-1906*, Bucarest, 1906, p. 107.

Fig.4. Cantina Fabricii „Bradul” Frații N.&S. Theodorescu, carte poștală cca 1910²²

În *Dicționarul geografic al județului Bacău*, al Ortensiei Racoviță, tipărit în 1895, Brătulești²³ este notat ca „secție” a satului Dărmănești situată pe malul drept al Uzului. „În vechime se mai chema și Poiana-Roșca. Are o biserică catolică cu 1 dascăl. Locuitorii sunt mai toți Unguri”²⁴. De asemenea, Brătulești se numea și pădurea din apropierea „secției omonime” în care „domnesc fagul și bradul. Proprietar este Eugenie Ghica. Are o întindere de 9.000 hectare și este supusă regimului silvic”²⁵. Moșia Brătulești era deținută de prințul Eugen Ghica și se întindea pe o suprafață de 10.436 fălci²⁶. Moșia cuprindea zona „de la confluența Uzului cu Trotușul, la confluența Mașcașului cu Trotușul pe pâraul Mașcaș, Dealul Jianu, pâraul Seaca, în hotar cu satul Dofteana, pe plai până la vârful Ciungetului până la Nemira Mica, Nemira Mare, pâraul Roșu, Bărzăuța, spre vest, iar spre nord punctul dintre Farcu Mare și Farcu Mic, la Morman, peste Izvorul Alb, Izvorul Negru, până la pâraul Uz la vale până la Trotuș”²⁷.

²² Corneliu Stoica, *Valea Trotușului de odinioară în cărți poștale ilustrate (1899-1939), The former Trotuș valley in illustrated postcards (1899-1939)*, Onești, Magic Print, 2014, p. 68.

²³ Satul Brătulești este consemnat în documente încă din 1546.

²⁴ Ortensia Racoviță, *Dicționar geografic al județului Bacău*, București, Stabilimentul grafic I.V. Socecu, 1895, p. 181.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Vasile Alexa, Viorica Alexa, Liliana Creangă, Iuliana Alexa, *Pădurile de la Dărmănești pe Uz*, colecția Monografii dărmăneștene, vol. 5, Bacău, Ed. Grafic, 2007, p. 109.

²⁷ *Ibidem*.

Fig. 5. Bradul – clădirea administrației²⁸, carte poștală cca. 1910.

În 1919, moșia Ghica Brătulești măsoara în total 10.700 hectare din care 9.400 ha pădure, 200 ha poieni în interiorul pădurii, 96 ha prunduri, case și grădini, 4 ha arabil, 1000 ha pășune pe muntele Nemira²⁹.

Bernard Steinhertz luase în exploatare de la prințul Ghica pădurea Brătulești urmând a-i plăti acestuia o sumă de bani în funcție de cantitatea de lemn exploatată.

„Întreprinzătorul Steinhertz a cumpărat pădurea de la administrația Ghica și a construit din 1903 peste 20 km linie ferată îngustă cu ecartamentul de 760 mm. Pădurea a fost cumpărată în jurul anului 1903 pe Izvorul Negru, Costea, Crăcurele, fundul Tulburei, fundul Grozei, Prihodiște, fundul Izvorului Alb până sub Farcu Mare, Farcu Mic și Nemira. A început doborârea copacilor, fasonarea, segmentarea și cojirea lor, fiind pregătiți pentru uscarea. Unii copaci erau fasonați, cojiți, nu erau segmentați și nu li se tăia vârful. Cetina din vârf, în convingerea întreprinzătorilor, sugera seva din lemn și grabea uscarea și ușurarea buștenilor în vederea corhănitului, încărcatului în vagoane la prelucrarea și stivuirea scândurii”³⁰.

²⁸ Corneliu Stoica, *Valea Troțușului de odinioară în cărți poștale ilustrate*, p. 67, cartea poștală aparține colecției Mihai Ceucă (Bacău).

²⁹ Vasile Alexa, Viorica Alexa, Liliana Creangă, Iuliana Alexa, *op.cit.*, p. 110.

³⁰ *Ibidem*, p.111-112.

De pe pantele abrupte ale Farcului și Nemirei corhănirea buștenilor se făcea pe cinci uluce mari care aduceau buștenii până aproape de calea ferată forestieră. Până la rampele de încărcare buștenii erau trași de cărauși cu boi înjugati la tânjală. Încărcarea în vagoane se făcea de echipe de câte 5 sau 7 țapinari³¹.

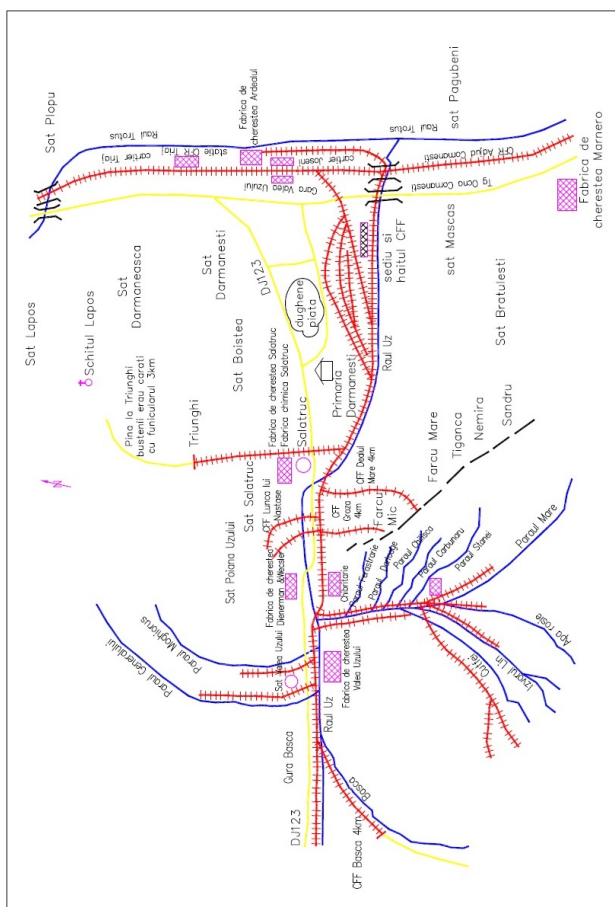

Fig. 6. Hartă amplasament sat Brătulești³²

³¹ *Ibidem*, p.112.

³² Prelucrare după harta întocmită de Vasile Alexa în lucrarea Vasile Alexa, Viorica Alexa, Liliana Creangă, Iuliana Alexa, *op.cit.*, p. 226.

În 1907, „marele industriaș”³³ Steinhertz era reținut la Budapesta pentru datorii neplătite. Steinhertz „făcea comerț cu lemne și cumpăra în scopul acesta păduri, însă fără parale, trăgând oamenii pe sfoară. În cele din urmă i s-a înfundat, a dat faliment și a fost arestat. Gazetele din România scriu că și acolo a avut păduri întinse, cumpărate pe banii altora. E dator ca la două milioane. Din pădurile ce le are nu se poate scoate însă nici jumătate. Steinhertz intrase în legături cu prințul E. Ghica și organizase o exploatare sistematică de păduri și de capitale”³⁴.

O mare parte din negustorii și firmele care au avut legături cu Steinhertz au vrut să intervină pe lângă prințul Eugeniu Ghica, „în sensul ca să obțină dela el plata măcar a un milion și jumătate din datoriile pe cari Steinhertz le-a făcut, însă aceasta e imposibil, deoarece contractul cu prințul Ghica exclude orice amestec direct sau chiar și indirect al creditorilor lui Steinhertz. În urma comunicării acestei știri, mai multe firme au trebuit să-și suspende plățile”³⁵.

Fig. 7. Fabrica de cherestea cu abur B. Steinhertz³⁶, carte poștală, circa 1910.

³³ „Telegraful Român”, 055, nr. 133, 6 decembrie 1907, p. 543.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ „Tribuna poporului”, an XI, nr.267/4/17 decembrie 1907, p. 5-6.

³⁶ www.delcampe.net, accesat la 4.04.2023.

În februarie 1908, Eugen Ghica deschide un proces la Tribunalul Bacău împotriva lui Steinhertz și al asociaților acestuia „pentru rezilierea unui contract, bani și daune”³⁷. Printr-un contract încheiat în martie 1906 firma B. Steinhertz din Budapesta a cumpărat de la Eugen Ghica „tot lemnul de lucru de esențe molift și brad aflător pe moșia Brătulești, spre a-l exploata în termenul de 10 ani, începător dela 1 Mai 1906 în condițiunile stipulate în acel contract”³⁸.

Numai că Steinhertz nu s-a ținut de cuvânt. „Două mai cu seamă din obligațiunile esențiale luate de cumpărător nu le-a executat, și anume:

1) N’a transportat, până la 1 Septembrie 1907, tot lemnul tăiat în cursul anului de exploatare din 1906, în depozitele îngrădite precum se vede în § 8. Firma Steinhertz n’a executat această obligațiune nici până azi și din cauza aceasta nu s’a putut măsura lemnul, conform regulilor prescrise de § 8, căci orice altă măsurătoare ar fi o modificare a contractului, care a luat toate măsurile de precauțiune în favoarea vânzătorului și, prin urmare, nu s’a putut determina prețul care trebuia plătit conform § 9.

2) N’a executat nici obligațiunea de a plăti, la 30 Noembrie st.n. 1907, prețul care trebuia stabilit cum am arătat mai sus, prin § 8 și nici chiar prețul care ar fi rezultat dacă am admite ipotetic că ar fi posibil a se măsura în alt mod de cât cum s-a prevăzut de § 8. Cumpărătorul nu poate să invoce că ar avea un termen de plată de 4 luni, dela o invitațiune ce ar fi trebuit să-i fac prin o scrisoare recomandată și că o asemenea scrisoare neexistând cu toată somațiunea mea din 26 Noembrie 1907, abia această acțiune ar putea să-i ție locul, și prin urmare, cine are termen de plată nu se poate considera că a călcat obligațiunea sa de plată. În acest caz invocăm art. 1.025 din codul civil, că cumpărătorul a pierdut beneficiul termenului pentru că e în stare de insolvență precum vom stabili la înfățișare”³⁹. Eugen Ghica solicită tribunalului rezilierea contractului încheiat cu Steinhertz, cauțiunea de 60.000 lei, să i se recunoască dreptul de a valorifica toate lemnele exploatate de Steinhertz, daune de 600.000 lei și dreptul de a păstra calea ferată construită de acesta în vederea exploatării pădurii⁴⁰. Între timp firma Steinhertz vânduse drepturile care derivau din contractul cu Ghica unei societăți anonime pentru exportul lemnului, care se pare că era chiar societatea „Bradul”.

În 1912, „Consiliul miniștrilor, în ședința sa de astăzi, 5 Maiu 1912,

³⁷ „Monitorul Oficial al României”, 100, nr. 252, 15 februarie 1908, p. 9448.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 9449.

luând în deliberare referatul d-lui ministru al industriei și comerțului sub No. 4.812 din 5 Maiu 1912, prin care propune a se acorda foloasele legii pentru încurajarea industriei naționale fabricii de cherestea a societății anonime Bradul, din comuna Dărmănești, județul Bacău,

Având în vedere motivele invocate prin sus citatul referat; Având în vedere avizul comisiei industriale cum și dispozițiunile legii pentru încurajarea industriei naționale, promulgată prin înaltul decret regal No. 711 din 13 Februarie 1912, și publicată în Monitorul Oficial No. 249 din 14 Februarie 1912, Decide:

Art. 1. Se acordă fabricii de cherestea a societății anonime «Bradul» din comuna Dărmănești, județul Bacău, foloasele legii pentru încurajarea industriei naționale specificate mai jos:

I) Scutire de vămi pentru mașini, părți de mașini și accesoriiile lor, necesare atât în cursul funcționării, precum în cazuri de schimbare, completare sau adăugire a fabricii.

Aceste foloase se acordă așa după cum se prevede la art. 3, alin. c din lege, adică: întrucât ele nu pot fi procurate în mod corect de fabricile din țară la timp, de calitate, sistemul și brevetul declarat de fabricant sub rezerva ca ele să fie prevăzute cu aparatele de prevenire a accidentelor de muncă ale lucrătorilor, cel mai târziu în timp de 6 luni dela primirea avizului Casei centrale a meseriilor asupra aparatelor întrebuințate pentru a evita accidentele eventuale ale muncitorilor;

II) Reducerea de transport pe C.F.R., conform dispozițiilor referitoare din lege, prevăzute la art. 3, punctul d;

III) Scutire de orice alt impozit direct către Stat, județ și comună, afară de obligațiunea de a plăti din beneficiul net anual, conform dispozițiilor art. 19 și art. 3, punctul i din lege și anume:

-3% pe an în cei dintâi 10 ani;

-4% pe an în a doua perioadă de 10 ani,

-5% pe an în ultima perioadă de 10 ani;

Aceste foloase se acordă, conform art. 3 din lege, dela 1 Aprilie 1912, până la 1 Aprilie 1942, cu condițiune ca zisa fabrică să îndeplinească prevederile art. 21 din lege, în ceea ce privește proporția de români pentru lucrătorii întrebuințați, personalul administrativ și personalul tehnic.

Art. 2. D. ministru al industriei și comerțului este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a dispozițiilor din prezentul jurnal”⁴¹.

⁴¹ „Monitorul Oficial al României”, nr. 039, 23 mai 1912, p. 1933.

Potrivit unui anuar al societăților anonime pe anul 1921⁴², societatea anonimă „Bradul” a fost înființată la 20 februarie 1908 pentru o durată nelimitată. Sediul social era în București. Obiectul de activitate era industria forestieră și comerțul cu lemn și participare la întreprinderi similare. Capitalul social era de 2,5 milioane lei, divizat în 5.000 de acțiuni la purtător, fiecare acțiune valorând 500 lei. La constituirea capitalului social au contribuit: Austro-Orientalische Handels-Gesellchatt din Viena; Ungarische Allgemeine Sparkasse din Budapesta; Budapesta-Leopoldstädter Sparkasse din Budapesta; Banca Centrala pentru Comerț și Industrie din Budapesta și Allgemeine Bank din Viena, fiecare subscriind câte 660 de acțiuni. Consiliul de administrație era alcătuit din 3 până la 10 membri aleși pentru o durată de 3 ani și proprietari a 50 de acțiuni. În 1921 în Consiliul de administrație erau: Al. Constantinescu, avocat; I. Boambă, avocat; R. Auer; D. Flamm; Em. Schulz și N. Botez, avocat⁴³.

Fig. 8. Fabrica de cherestea B. Steinhertz⁴⁴, carte poștală, circa 1910.

La închiderea bilanțului contabil din 15/28 februarie 1915 societatea era înregistrată cu următoarele active: cherestea în depozit la Dărmănești în

⁴² Eugène Pavlesco, *Annuaire des sociétés anonymes roumaines 1921*, Viena, 1922.

⁴³ *Ibidem*, p. 452.

⁴⁴ Corneliu Stoica, *Valea Trotușului de odinioară în cărți poștale ilustrate*, p. 66.

valoare de 1,8 milioane lei; în contul de garanție Eugen Ghica: 105.000 lei și un depozit la Ungarische Allgemeine Creditbank în valoare de 105.000 lei. Pierderile înregistrate erau de 583.768 lei. Ca pasive erau notate: capitalul de 2,5 milioane lei; o garanție Bestercz Naszoder Holzindustrie A.G. în valoare de 105.000 lei și credite de 157.620 lei⁴⁵.

În 1908, ziarul „Universul” publica o știre despre „groaznica nenorocire din Dărmănești”, un accident de muncă în urma căruia fostul antreprenor al fabricii „Bradul”, Enrico Anselmi, avea să-și piardă viața.

„O mare nenorocire s’a întâmplat în Dărmănești, în următoarele împrejurări: în această comună se află o societate anonimă pe acțiuni «Bradul», care exploatează de la particulari păduri pentru cherestea. Pentru ușurința aducerii lemnului din pădure la fabrică pentru fasonare, societatea a construit o cale ferată particulară pe o lungime de câțiva kilometri pe parcursul căreia se găsesc câteva pante periculoase, ceea-ce a contribuit mult la întâmplarea acestei nenorociri. Enrico Anselmi, antreprenor de cherestea la această societate, voind a veni la fabrică, din pădure, se sui pe locomotiva care conducea mai multe vagoane încărcate cu butuci din pădure transportându-i la fabrica numitei societăți spre a’i fasona. În dreptul punctului numit Bălătău, unde linia formează o pantă cam repede, trenul își luă o viteză neobișnuită înspăimântând întreg personalul. Cu toate eforturile făcute de mecanic dând o contra-presiune locomotivei, vehiculul înainta cu o repeziciune formidabilă. Antreprenorul Enrico Anselmi, prevăzând o mare nenorocire, sări jos din locomotivă în timp ce câteva vagoane din urmă încărcate până în vârf cu butuci deraiau apucând pe nefericitul antreprenor între butucii aruncați alături de linie zdrobindu-l într’un mod oribil. Cu mare greutate cadavrul nefericitului a fost scos dintre butuci; nu mai era decât, o masă diformă de carne. De asemenea s’au mai găsit printre butuci cinci frânari țărani cari conduceau frânele vagoanelor, răniți unii mai grav decât alții. Doi dintre dânșii, al căror nume îmi scapă, se află în agonie la spitalul din Moinești; ceilalți 3 fiind mai ușor răniți, au fost pansați și lăsați în libertate. Autoritățile fiind sesizate de Titus Zaharia, împreună cu substitut de procuror Floareș, s’au dus îndată la fața locului unde au deschis o anchetă și au stabilit că răspunderea nenorocirii cade asupra fabricii «Bradul»”⁴⁶.

Un an mai târziu, în 1909, în luna august are loc un alt eveniment nefericit care a creat „o mare emoțiune printre locuitorii din Tg.-Ocna și

⁴⁵ „Monitorul Oficial al României”, nr. 103, 6 august 1915, p. 4639.

⁴⁶ „Universul”, an 26, nr. 251/1908-09-12, p. 1.

Dărmănești”. Presa vremii avea să anunțe sinuciderea comerciantului și cantinierului fabricii de cherestea „Bradul”, Nicolae Teodorescu, la doar 32 de ani. „Aseară la orele 6 la o depărtare de 500 metri dela gara Dărmănești spre Comănești, lângă linia căei ferate, cam la 10 metri, într’un boschet de sălcii, s’a găsit cadavrul comerciantului Neculai Teodorescu, cantinierul fabricii de cherestea «Bradul» din localitate. Se fac cercetări spre a se stabili dacă e la mijloc o sinucidere sau crimă. Părerea generală tinde spre sinucidere”⁴⁷.

„Nicolae Teodorescu din Dărmănești și-a curmat firul vieții, trăgându-și un foc de revolver calibru 12. Nefericitul plecase de acasă Joi seara foarte surescitat și abătut. Dînsul s’a dus la poștă de a dat o telegramă socrului său, în care-l roagă ca să trimită pe cineva pentru a-i lua copilul; în urmă s’a dus să vadă mormîntul nevestei lui și, pe la orele 6 seara, s’a coborît în valea de la cimitir în niște tufișe, la 500 metri depărtare de gara Dărmănești unde s’a așezat jos, întins cu piciorul drept peste cel sting și cu mâna dreaptă în buzunarul vestei. Apoi, cu mâna stîngă fiindcă era stîngaci și-a apropiat revolverul în dreptul tîmplei, trăgînd un foc de revolver care i-a perforat parietalul drept și stîng, producîndu-i o emoragie intracraniană violentă, care i-a cauzat moartea instantanee. Vineri seara niște copii, cari se jucau pe linia de fier, au zărit în tufișe un cadavru; ei s’au speriat și au fugit să dea de știre șefului stației Dărmănești. D. Zisu, șeful stației alergînd la fața locului a recunoscut pe prietenul său Niculae Teodorescu, care ședea cu fața în sus într’un lac de sânge. Avizindu-se parchetul, d. judecător al ocolului Tg.-Ocna a sosit astăzi la fața locului spre a face cercetările cuvenite. În buzunarul hainei s’a găsit un ceas de aur, 15 bani, 2 inele de aur, o scrisoare cu următorul cuprins: Nu sunt vinovat, altul e făptuitorul, vina mea e că mi-am căutat de treabă”⁴⁸.

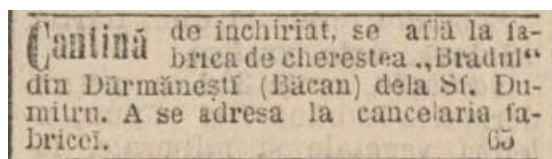

Fig.9. Anunț de închiriere a cantinei fabricii de cherestea „Bradul”⁴⁹

Motivul sinuciderii a fost „numai sentimentul cinstei”, susține jurnalistul „Dimineța”. „La Dărmănești, există o fabrică mare de cherestea

⁴⁷ „Dimineța”, an 6, nr. 1984/1909-08-31, p. 2.

⁴⁸ „Dimineța”, an 6, nr. 1985/1909-09-01, p. 3.

⁴⁹ Universul, an 29, nr. 266/1911-09-28, p.4.

«Bradul», a cărei cantină era ținută de frații Niculae și Ștefan Teodorescu, ambii oameni muncitori și simpatizați de toată lumea; ei se bucurau și de un mare credit pe piață, fiind de o cinste exemplară. Afacerile însă începuse să le meargă prost de cîtăva vreme, așa că s’au îndatorat mult de tot. Astfel acum au datorii de peste 75.000 lei și un activ de numai vreo 30.000. Sindicul le dăduse termen pînă la 10 Septembrie ca să se împace cu creditorii, căci astfel îi va declara din oficiu în stare de faliment. Toate eforturile lor de a se împăca cu creditorii se vede că au fost zadarnice, așa că reîntorcîndu-se Niculae de la tribunalul din Bacău i-au eșit în cale cîțiva creditori în Comuna Dărmănești, de l-au batjocurit făcându-l «pungaș». Cum el era fire foarte susceptibilă, a preferat să-și pue capăt zilelor decît să fie acuzat de necinste.

Sinuciderea acestui om, care a fost atît de simpatizat de o lume întreagă a produs o mare emoțiune printre locuitorii din Tg.-Ocna și Dărmănești. Afară de mulțimea de lume ce vine cu toate trenurile spre a-l vedea, apoi și toți țăranii din această comună s’au adunat împrejurul catafalcului, care e așezat în mijlocul unei camere de la locuința nefericitului sinucigaș. Coroane de flori sunt depuse pe cosciug, din partea rudelor și prietenilor. Teodorescu pleacă dintre vii în floarea tinereței, la 32 de ani, și lasă pe urma sa un copilaș în etate de 5 ani și o mamă neconsolată⁵⁰.

În 1911, în ziarul „Universul”⁵¹ apare anunțul de închiriere a cantinei fabricii de cherestea “Bradul”.

⁵⁰ Dimineața, an 6, nr. 1985/1909-09-01, p.3.

⁵¹ Universul, an 29, nr. 266/1911-09-28, p.4.

Fig. 10. Știri din presa vremii despre accidentul mortal al lui Enrico Anselmi⁵², antreprenor de cherestea, și sinuciderea lui Neculai Teodorescu - cantinierul fabricii de cherestea „Bradul”⁵³

⁵² „Universul”, an 26, nr. 251/1908-09-12, p. 1.

⁵³ „Dimineța”, an 6, nr. 1984/1909-08-31, p. 2.

SIGILIUL UNUI EPISCOP CATOLIC CONSACRAT ÎN TAINĂ (MONS. IOAN DUMA)

Anton Coșa

Le sceau d'un évêque catholique secrètement consacré (Mgr. Ioan Duma) Résumé

Dans cet ouvrage, l'auteur présente le sceau d'un évêque catholique secrètement consacré (Mgr. Ioan Duma).

Le 16 novembre 1948, le Souverain Pontif (Pape Pie XII) nomme le prêtre Ioan Duma évêque titulaire d'Iuliopolis pour le Diocèse de Iasi. La consécration épiscopale a été célébrée „en secret”, dans la chapelle de la Nonciature Apostolique de Bucarest, le 8 décembre 1948, par le nonce apostolique Gerald Patrick O'Hara.

L'empreinte du sceau de Mgr. Ioan Duma respecte également les réglement ecclésiastiques et les règles de la science et de l'art héraldique. Tous les éléments de l'empreinte du sceau sont cohérents avec le symbolisme spécifique de l'héraldique ecclésiastique catholique romaine.

Un blason ecclésiastique est composé d'un écu, qui porte plusieurs symboles significatifs, et est entouré d'éléments qui indiquent la dignité, le degré, le titre, la juridiction etc. L'écu porte en son sein les symboles liés à la personne qui s'en pare, à ses idéaux, à ses traditions, à ses programmes de vie et aux principes qui l'inspirent et qui le guident. Pour marques de leur dignité, les évêques timbrent leur écu d'un chapeau vert avec deux cordelière à six houppes de même couleur, disposées sur trois rangs de chaque côté: une, deux et trois. Les ornements extérieurs des blasons épiscopales (le chapeau vert, le mitre, la crosse, la croix, la devise – placer au-dessous de l'écu dans un ruban) sont, à leur tour, conformes au symbolisme spécifique de l'héraldique ecclésiastique catholique romaine.

Description de l'impression du sceau appartenant à l'évêque Ioan Duma: dans le champ du sceau, au centre, sortant d'un nuage, deux bras croisés, l'un droit, naturel, vide, l'autre gauche, habillé de la robe de l'ordre franciscain, chacun portant le signe du clou dans la paume de la main, posé sur une croix latine brillante, entourée dans la moitié supérieure de 21 rayons. Le tout est sous un chapeau d'évêque, d'où partent deux cordeliers, qui se terminent, de part et d'autre de l'écu, par six pompons, tour à tour disposés 1, 2 et 3. Dans la partie inférieure du champ du sceau, sur un foulard aux extrémités repliées, se trouve la devise de l'évêque en latin, écrite en lettres majuscules: „PER CRUCEM AD LUCEM” („À TRAVERS LA CROIX VERS LA LUMIÈRE”). Dans l'exergue, entre

deux cercles linéaires, se trouve le texte en latin: + Fr. IOANNES MARIA DUMA – O.M. Conv. - ÉVÊQUE.

Mots-clés: sigillographie, héraldique, blason, Diocèse catholique romain, évêque, Iași, Moldavie, Roumanie.

Cuvinte-cheie: sigilografie, heraldică, stemă, Dieceză romano-catolică, episcop, Iași, Moldova, România.

Am pregătit acest material¹ în memoria unui preot franciscan conventual și episcop romano-catolic de odinioară (Mons. Ioan Duma, legat biografic² de o localitate din județul Bacău, satul Valea Mare din comuna Faraoani³, de unde este originar și actualul episcop al Diecezei Romano-Catolice de Chișinău⁴, PS Anton Coșa⁵), demersul nostru științific marcând în acest fel și două momente aniversare care au avut loc în 2023-2024: împlinirea a 100 de ani de la sfințirea ca preot (22 iunie 1924) și a 75 de ani de la consacrarea acestuia ca episcop (8 decembrie 1948).

Mons. Ioan Duma (**Fig. 1**⁶) s-a născut la 5 noiembrie 1896 în satul Valea Mare, comuna Faraoani, județul Bacău, Dieceza Romano-Catolică de Iași. Părinții viitorului preot și episcop au fost țărani români (tatăl – *Andrei*, mama – *Varvara*) de confesiune romano-catolică (**Fig. 6**⁷). După absolvirea Școlii Primare (**Fig. 19**⁸) din satul natal, va urma cursurile Seminarului

¹ Anton Coșa, *Sigiliul unui episcop catolic consacrat în taină (Mons. Ioan Duma)*, comunicare prezentată în ședința din 12 decembrie 2023 a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române (filiala Iași).

² Aducem mulțumirile noastre pentru bunăvoința cu care ne-au sprijinit (facilitându-ne accesul la unele materiale care au conturat biografia episcopului Ioan Duma): Pr. Iosif Dămătăr (paroh la Parohia „Sfântul Mihail” Valea Mare și decan al Decanatului de Bacău Sud); Pr. Felix-Marius Roca (paroh la Parohia „Sfântul Marcu” din Cleja); Pr. Daniel Fechetă OFMConv. (Basilica Sant’Antonio din Padova); Pr. Alexandru Olaru OFMConv. (Institutul Teologic Franciscan din Roman); Pr. Carol-Daniel Sabău OFMConv. (Casa de postulandă din Viișoara); Andreea Benchea (sacristan la Parohia „Sfântul Marcu” din Cleja).

³ Anton Coșa, *Monografia comunei Faraoani*, Onești, Editura Magic Print, 2009, 608 p.

⁴ Pr. Cornel Cadar, *Omnia in Christo*, în „Lumina Creștinului,” serie nouă, anul XI, nr. 1 (121), Iași, 2000, p. 10. A se vedea și „Analecta Catholica”, I, Chișinău, 2005, p. 19-23.

⁵ †Anton Coșa, Episcop de Chișinău, *Spre aducere aminte, o rugă și o binecuvântare!*, în Anton Coșa, *op.cit.*, p. I-III.

⁶ A se vedea <https://www.facebook.com/episcopIoanDuma/photos/pb.100063612068963.-2207520000/397143901039671/?type=3>.

⁷ Cf. <http://s522869428.online.de/sample-page/the-clandestine-hierarchy/romania/ioan-duma>.

⁸ A se vedea <https://www.facebook.com/episcopIoanDuma/photos/pb.100063612068963.-2207520000/651598032260922/?type=3>.

Franciscan din Hălăucești, județul Iași (înființat chiar în anul 1896⁹).

În timpul Primului Război Mondial, între anii 1916-1918, și-a întrerupt studiile secundare, fiind înrolat în armata română ca sanitar militar.

La sfârșitul războiului, va reveni la Hălăucești unde, la 4 octombrie 1919, va depune (în fața ministrului provincial provizoriu Ulderico Cipolloni¹⁰) voturile simple¹¹, devenind călugăr franciscan.

După depunerea voturilor simple va fi trimis în Italia, unde va studia filosofia la Assisi (1919-1921)¹² și teologia la Roma (1921-1925)¹³, la Facultatea de Teologie „Sfântul Bonaventura” (instituție de învățământ a Ordinului Fraților Minori Conventuali, situată atunci pe Via S. Teodoro), astăzi Colegiul Pontifical Internațional „Seraphicum” (situat pe Via Laurentina). Aici își va desăvârși studiile sub îndrumarea Pr. Stefano Ignudi (1865-1945), un reputat maestru spiritual [formator al Sf. Maximilian Kolbe (1894-1941)¹⁴, călugăr franciscan polonez, martir al carității, decedat în lagărul nazist de la Auschwitz], cunoscut pentru aleasa spiritualitate mariană pe care o imprima discipolilor săi, fiind de asemenea și unul dintre exegeții importanți ai lui Dante Alighieri din perioada interbelică italiană.

Fr. Ioan Maria Duma a profesat voturile solemne pe 28 octombrie 1922 („în capela colegiului roman”¹⁵), iar la 22 iunie 1924¹⁶ a fost hirotonit preot la Roma (**Fig. 3**¹⁷), prin impunerea mâinilor episcopului Dominic Jaquet,

⁹ Pr. Iosif Simon, *Franciscanii minori conventuali. Provincia Sf. Iosif din Moldova*, Bacău, Editura Serafica, 1998, p. 101.

¹⁰ Ulderico Cipolloni (n. în Italia, la Recanati, în anul 1868 – d. în România, la Galați în 1927). Informații suplimentare la Pr. Iosif Gabor, Pr. Iosif Simon, *Necrolog (1600-2000)*, Iași, Editura Presa Bună, 2001, p. 90.

¹¹ Cf. *infra*, nota nr. 129.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Ecaterina Hanganu, *Reflecție: Doi frați – Maximilian Kolbe și Ioan Duma*, text publicat pe <https://ercis.ro/actualitate/viata201208.asp?id=20120855>.

¹⁵ Cf. *infra*, nota nr. 129.

¹⁶ Mircea Birtz, Manfred Kierein, *Alte fărâme din prescura prigoanei (1948-1989)*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2010, p. 18.

¹⁷ Fotografie preluată de pe <https://remusmirceabirtz.files.wordpress.com/2010/10/alte-farama-pozel.pdf>. O fotografie similară de la hirotonirea fr. Ioan Duma a fost publicată pe <https://www.facebook.com/photo/?fbid=398046284282766&set=pcb.398051990948862>. În imagine, de la stânga la dreapta, îi vedem în picioare pe Pr. Ioan Duma (1896-1981), Pr. Anton Tălmăcel (1896-1957) și Pr. Andrei Lenghen (1889-1926), iar șezând îi vedem pe Pr. Stefano Ignudi (1865-1945), PS Dominiq Jaquet (1843-1931) și Pr. Bonaventura Morariu (1886-1967).

fost episcop al Diecezei de Iași¹⁸, arhiepiscop titular de Salamina¹⁹, profesor al Facultății de Teologie a Ordinului Fraților Minori Conventuali de la Roma.

După hirotonire, pr. Ioan Maria Duma s-a întors în România, activând inițial ca preot vicar la Săbăoani (1924-1925), Hălăucești (1925-1928) și Galați (1928-1929), fiind numit apoi paroh de Galați (1930-iulie 1951); a fost profesor și director la Seminarul Franciscan din Hălăucești (1925-1930); a fost ales secretar provincial (1929)²⁰; în noiembrie 1944 i s-a încredințat misiunea de vizitator apostolic („Comisar General”²¹) al Fraților Minori Conventuali din Transilvania și Banat. La aflarea acestei numiri, arhiepiscopul romano-catolic de București (Mons. Alexandru Theodor Cisar²²), referindu-se la persoana preotului Ioan Duma, scria: „un bărbat care face cinste menirii sale, un suflet bun, prudent și admirabil păstor sufletească, plin de inițiativă și venerat de toată lumea”²³. Între 25-27 august 1947, la Săbăoani, pr. Ioan Duma a prezidat (ca delegat al ministrului general) ultimul Capitul provincial al Provinciei Fraților Minori Conventuali „Sfântul Iosif” din Moldova²⁴ dinaintea persecuției comuniste²⁵.

După instaurarea regimului comunist în România, Mons. Ioan Duma va intra în atenția noilor autorități care inițial îl vor reține și interoga (sub diferite pretexte) între anii 1949-1951, pentru a-l aresta efectiv la 22 septembrie 1951. Va fi condamnat (în 5 octombrie 1951) la 25 de ani de închisoare, pe care, prin recurs și autoapărare îl va reduce la 4 ani, fiind eliberat în ziua de 23 septembrie 1955. După o perioadă de domiciliu obligatoriu la Iași (1955-1956), va fi numit paroh, între 27 octombrie 1956-

¹⁸ Fabian Doboș, *Dieceza de Iași în timpul păstoririi episcopului Dominique Jaquet OFMConv (1895-1903)*, Iași, Editura Sapientia, 2011, 432 p.

¹⁹ Cf. <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/d2s13.html> și <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bjacquet.html>.

²⁰ Cf. *infra*, nota nr. 129.

²¹ Această slujire i-a fost reînnoită în 1948 și 1951 (cf. *infra*, nota nr. 129).

²² Dănuț Doboș, *Alexandru Theodor Cisar – arhiepiscopul martir*, București, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice, 2020, 320 p.

²³ A se vedea textul postat pe adresa de facebook „Amicii Mons. IOAN DUMA, Episcop”, (cf. https://www.facebook.com/episcopIoanDuma/posts/pfbid02MEqycEEEnQBrc62KwrndYZ94UBAv0Rn1D5hyMBphXm6bbcnFPqCzDu6zY6BRvPK47l?locale=ro_RO).

²⁴ Pr. Iosif Simon, *Franciscanii minori conventuali. Provincia Sf. Iosif din Moldova*, Bacău, Editura Serafica, 1998, 340 p. A se vedea și Maximilian Pal, *125 de ani de la înființarea canonică a Provinciei „Sfântul Iosif, soțul Preasfintei Fecioare Maria” din România: aspecte istorico-juridice*, în „Studii franciscane”, 21, Roman, Editura Serafica, 2021, p. 135-148.

²⁵ Fabian Doboș, *Părintele Anton Benedict Bișoc, OFM Conv., preot, profesor, provincial și martir*, în „Acta Bacoviensia”, nr. XV, Bacău, 2020, p. 201.

15 aprilie 1959, la Mihail Kogălniceanu, județul Constanța (cu domiciliul obligatoriu în localitatea respectivă), iar de la 15 aprilie 1959 și până la 1 iunie 1981 (când s-a pensionat pentru limită de vârstă) va îndeplini funcția de paroh la Târgu Jiu, județul Gorj (aici având domiciliu obligatoriu între 1959-1964). La 16 iulie 1981, bolnav fiind, a trecut în eternitate la Târgu Jiu și a fost înmormântat ulterior (în ziua de 21 iulie 1981) în cavoul propriu din cimitirul satului Valea Mare, comuna Faraoani, județul Bacău.

Instaurarea regimului comunist în România s-a răsfrânt și asupra contextului general al numirii preotului Ioan Duma ca episcop.

După moartea episcopului de Iași Mihai Robu²⁶, survenită la Beiuș, în ziua de 27 septembrie 1944, Sfântul Scaun s-a preocupat atent în vederea găsirii unui urmaș la scaunul episcopal. Acest fapt reiese cu claritate din bogata corespondență²⁷ dintre Nunțiatura Apostolică de București și Sfântul Scaun. La început, un rol important l-au avut (prin acțiunile lor) nunțiul apostolic Andrea Cassulo²⁸ și cardinalul Domenico Tardini (secretar al Congregației pentru Afaceri Ecclesiastice Extraordinare)²⁹.

După 23 august 1944³⁰, „preocupat de viitorul țării”³¹, Mons. Andrea Cassulo „întrevedea sfera de influență sovietică, fiind unul dintre diplomații realiști, cum era de altfel întreaga orientare a Sfântului Scaun cu privire la invazia comunismului în Europa”³².

Tot atunci, nunțiul apostolic Andrea Cassulo s-a implicat exemplar (alături de pr. dr. Iosif Petru M. Pal³³, Superiorul Ordinului Franciscanilor

²⁶ Anton Coșa, *Episcopul Mihai Robu. In memoriam*, în „Lumina Creștinului”, serie nouă, anul XXV, nr. 10 (298), Iași, 2014, p. 7.

²⁷ Arhiva Episcopiei Romano-Catolice de Iași, fond *Corespondență*, dosar nr. 5/1945, passim.

²⁸ Cf. Mons. Andrea Cassulo, text publicat pe <https://www.biseriacatolica.ro/nuntiatura-apostolica/nuntiul-apostolic>. Despre nunțiul apostolic Andrea Cassulo a se vedea și: „Curierul Creștin” (Organ Oficial al Eparhiei de Cluj-Gherla), anul XIX, nr. 11-12, Cluj, 1-15 iunie 1937, p. 53-59; Ion Dumitriu-Snagov, *România în diplomația Vaticanului. 1939-1944*, București, Editura Garamond, 1991, p. 219; *Schematismul Arhidiecezei Romano-Catolice de București*, ediție realizată sub îngrijirea Mons. Luigi Vittorio Blasutti, Vicar General, București, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, 2000, p. 6.

²⁹ Carlo Felice Casula, *Il cardinale Domenico Tardini*, în *Le deuxième Concile du Vatican (1959-1965). Actes du colloque de Rome (28-30 mai 1986)*, collection de l'École française de Rome – 113, Rome, Ed. École française de Rome, 1989, p. 207-227.

³⁰ *Istoria Românilor*, vol. IX, București, Editura Enciclopedică, 2008, p. 133-177.

³¹ Ion Dumitriu-Snagov, *op.cit.*, p. 175.

³² *Ibidem*.

³³ Pr. Iosif Gabor, Pr. Iosif Simon, *Necrolog (1600-2000)*, Iași, Editura Presa Bună, 2001, p. 135-136.

Minori Conventuali din Moldova, un veritabil apărător al drepturilor catolicilor din Moldova³⁴ și promotor al originii și identității lor românești³⁵) în limpezirea unei situații delicate, create de Comandamentul rus din Bacău (din cadrul Înaltului Comandament Sovietic instituit prin Convenția de Armistițiu³⁶ din 12 septembrie 1944 între Guvernul Român, pe de o parte, și Guvernele Uniunii Sovietice, Regatului Unit și Statelor Unite ale Americii, pe de altă parte) care, imediat după instalare, se grăbise să comunice autorităților românești că *are intenția de a ridica populația catolică din Moldova și a o deporta în Uniunea Sovietică sub pretextul „că ar fi unguri”*³⁷.

Această implicare a nunțiului Cassulo în periculoasa problemă privind planurile³⁸ sovieticilor de a-i deporta pe catolicii din Moldova în Rusia a fost una decisivă, dovedind abilitățile diplomatice ale acestuia, care mai fuseseră probate între anii 1940-1944³⁹, atunci când reprezentantul diplomatic al Sfântului Scaun intervenise energic și în protejarea evreilor⁴⁰ din România.

Foarte repede s-a convenit asupra potențialilor candidați la scaunul episcopal, aceștia fiind: preotul Ioan Duma OFMConv (paroh la Galați și vizitator apostolic al Provinciei Franciscane din Transilvania) și canonicul Anton Durcovici (vicar general al Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București). Despre amândoi referințele erau foarte bune: despre pr. Ioan Duma, Mons. Andrea Cassulo scrie (într-o scrisoare din 19 iunie 1945 adresată Mons. Domenico Tardini că ar fi un „mare bine ca episcop de Iași,

³⁴ Anton Coșa, *Identitatea asumată și identitatea dorită impusă romano-catolicilor din Moldova*, în volumul: *Românii în dezbaterile Congresului secuiesc din 1902. Premise, deziderate și reverberații*, ediție îngrijită de Vilică Munteanu și Ioan Lăcătușu, Onești, Editura Magic Print, 2011, p. 191-206.

³⁵ Pr. Dr. Iosif Petru M. Pal, *Originea catolicilor din Moldova și franciscanii păstorii lor de veacuri*, Săbăoani-Roman, Tipografia „Serafica”, 1942.

³⁶ Cf. „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 219, București, 12 septembrie 1944.

³⁷ Arhivele Naționale Bacău, fond Parohia Romano-Catolică Luizi-Călugăra, dosar I/1940, *Cu acte ce privesc situația catolicilor noștri moldoveni în fața unor autorități ori funcționari ortodocși*, 1940-1946, fila 72.

³⁸ Anton Coșa, *Planuri sovietice privind deportarea catolicilor din Moldova în Rusia*, în „Buletin Istoric”, nr. 16, Iași, 2016, p. 153-170.

³⁹ Constantin-Adrian Simion, *Intervenția reprezentantului Sfântului Scaun la București în favoarea evreilor din România în perioada 1940-1944*, în „Terra Sebus. Acta Muzei Sabesiensis”, 3, Sebeș, 2011, p. 509-522.

⁴⁰ Ion Dumitriu-Snagov, *op.cit.*, p. 142-184.

dieceză în care e foarte cunoscut și prețuit de toți”⁴¹, iar despre pr. Anton Durcovici scrie că este un „prelat foarte demn, cu calități pastorale excelente, care-l fac capabil”⁴² pentru a deveni episcop de Iași.

Pe de altă parte, având în vedere faptul că guvernul român „își exprimase dorința ca la scaunul vacant de Iași să fie numit un episcop român, nu doar prin cetățenie, ci și prin origine”⁴³, nunțiul apostolic concluzionează că „pr. Ioan Duma le are pe ambele și e foarte apreciat de autoritățile române”⁴⁴.

Adăugăm aici și faptul că, în acel timp, despre preotul Ioan Duma (paroh de Galați⁴⁵) se vorbea „ca despre un salvator al orașului Galați, după ce, cu mult curaj și abilitate, tratase cu trupele sovietice cruțarea orașului”⁴⁶ în vara anului 1944⁴⁷.

Balanța va înclina în cele din urmă către alegerea pr. Anton Durcovici, Mons. Tardini scriindu-i în acest sens nunțiului Cassulo, la 25 octombrie 1945, că „Sanctitatea Sa, analizând totul cu chibzuință, a luat decizia de a-l promova la scaunul episcopal de Iași pe Rev. Mons. Anton Durcovici, vicar general al Arhiepiscopiei de București”⁴⁸.

Din păcate, guvernul român va tergiversa recunoașterea acestei numiri, insistând „ca viitorul episcop de Iași să fie român nu doar prin cetățenie, ci și prin origine”⁴⁹.

În aceste condiții, Mons. Anton Durcovici (vicarul general al Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București) și Mons. Alexandru Theodor Cisar (arhiepiscopul catolic de București) au propus și prezentat papei Pius al XII-lea, la 25 noiembrie 1946, prin intermediul unei scrisori, o soluție pentru ieșirea din impas. Această soluție consta în nominalizarea ca episcop

⁴¹ Arhiva Episcopiei Romano-Catolice de Iași, fond *Correspondență*, dosar nr. 5/1945, fila 19 (cf. Petru Ciobanu, *Periplul unei numiri. Din culisele aprobării numirii Mons. Anton Durcovici ca episcop de Iași*, în volumul *În umbra crucii: articole și studii despre viața și activitatea episcopului martir Anton Durcovici*, coord. Ștefan Lupu, Iași, Editura Sapientia, 2013, p. 167).

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*, filele 20-21 (cf. Petru Ciobanu, *Periplul unei numiri...*, p. 168).

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Cf. <https://www.catholicagalati.ro/prez/paro/iobo/ioanbotez.php>.

⁴⁶ Dănuț Doboș, Anton Despinescu, *Episcopul Anton Durcovici: o viață închinată lui Dumnezeu și Bisericii*, Iași, Editura Sapientia, 2002, p. 106.

⁴⁷ Cf. *Prezență catolică seculară la Galați*, text publicat pe site-ul oficial al Parohiei Romano-Catolice „Nașterea Sf. Ioan Botezătorul” Galați (<https://www.catholicagalati.ro/prez/isto/istoric.php>).

⁴⁸ Cf. *supra*, nota nr. 41, fila 38 (cf. Petru Ciobanu, *Periplul unei numiri...*, p. 169).

⁴⁹ *Ibidem*, filele 42-43 (cf. Petru Ciobanu, *Periplul unei numiri...*, p. 170).

de Iași a parohului de Galați, pr. Ioan Duma, cel care (cum am menționat mai sus) fusese deja propus pentru scaunul episcopal de către nunțiul Andrea Cassulo. Preotul Ioan Duma îndeplinea la acea vreme și funcția de vizitator apostolic pentru mănăstirile franciscane conventuale din Transilvania și Banat.

În opinia Mons. Durcovici și a Mons. Cisar, pr. Ioan Duma era persoana cea mai potrivită pentru primirea acestei misiuni datorită calităților sale deosebite (atât umane, cât și preoțești), care „s-a născut în România, e român și cetățean român, are nume tipic român”⁵⁰, fiind deci român prin origine și cetățenie, consemnând totodată „că Rev. pr. Ioan Duma este o persoană foarte demnă și numirea sa ca episcop al Diecezei sufragane de Iași ... nu va întâmpina nicio dificultate”⁵¹, având astfel și agrementul autorităților române. Încercând să-l convingă pe suveranul pontif ca să-l numească pe pr. Ioan Duma ca episcop de Iași, cei doi îi reamintesc și de faptul că acesta fusese deja recomandat anterior pentru scaunul episcopal de Iași de către nunțiul apostolic de București.

Îl impuneau pentru această misiune remarcabilele rezultate avute de pr. Ioan Duma la parohia și Școala Parohială din Galați, fiind apreciat atât de clerul diecezan, cât și de cel regular (**Fig. 4**⁵²); era o persoană de mare prestanță, caracter energic, prudent și convingător; era un poliglot și un bun predicator popular; bun administrator și om de inițiativă; era apreciat de autoritățile civile; era mereu găzduit la Palatul Nunțiaturii apostolice din București cu ocazia deselor deplasări în capitala țării; era un bun călugăr franciscan, dar cu vederi deschise, largi, care ajuns la demnitatea episcopală oferea garanții atât clerului franciscan, cât și celui secular; era un preot cultivat, pios, zelos și umil.

În cele din urmă, la insistențele Sfântului Scaun, autoritățile comuniste și-au dat acordul privind alegerea canonicului Anton Durcovici ca episcop de Iași⁵³. Deși numirea a fost făcută de papa Pius al XII-lea la 30 octombrie 1947⁵⁴, noul episcop va putea fi consacrat abia la 5 aprilie 1948⁵⁵, în

⁵⁰ *Ibidem*, fila 75 (cf. Petru Ciobanu, *Periplul unei numiri...*, p. 172).

⁵¹ *Ibidem*, filele 75-76 (cf. Petru Ciobanu, *Periplul unei numiri...*, p. 172).

⁵² Cf. <https://ofmconv.ro/acum-vazut-cu-ochii-mei-pe-unul-dintre-acesti-sfinti-episcopul-ioan-duma/>.

⁵³ Anton Coșa, *Stema episcopului Anton Durcovici*, în volumul *În umbra crucii. Articole și studii despre viața și activitatea episcopului martir Anton Durcovici*, (coord. Ștefan Lupu), Iași, Editura Sapientia, 2013, p. 198-207.

⁵⁴ Ștefan Lupu (coord.), *Episcopul martir Anton Durcovici. De la leagăn până la mormânt*, Iași, Editura Sapientia, 2014, p. 261.

catedrala „Sfântul Iosif” din București, iar peste alte câteva zile, la 14 aprilie 1948⁵⁶, fiind posibilă instalarea acestuia ca episcop de Iași⁵⁷.

La 21 Noiembrie 1947, aflat în noua sa reședință din Arad, vizitatorul apostolic Ioan Duma îi scrisese nou alesului episcop de Iași, Anton Durcovici următoarele: *„Excelență. Mi se umple inima de bucurie văzând c-a venit timpul să vă pot adresa felicitările și urările mele pentru faptul că DN Isus Cristos, prin locțiitorul său pe pământ, v-a ales episcop al Moldovei noastre scumpe. Neputând veni personal, căci mă aflu cam departe de București, vă prezint în scris, din toată inima, călduroase urări de haruri multe ca să puteți purta cu voioșie și întru mulți ani, marea cruce ce Domnul a binevoit să v-o pună pe spate, și episcopatul să vă fie izvor de merite pentru cer. Mă voi ruga cu bucurie, în fiecare zi, la sfânta Liturghie, ca bunul Isus, prin mijlocirea Prea Sfintei Fecioare, să vă ajute în această sublimă și grea misiune, ca să puteți fi întotdeauna, așa cum cere apostolul Pavel. (...) Harul Duhului Sfânt să vă lumineze și să vă conducă pașii și faptele ca să puteți conduce la mântuirea veșnică întreaga turmă ce vă este încredințată și Isus Bunul Păstor din sfânta Euharistie să vă binecuvânteze și să vă dirijeze. În aceste zile mă rog mult și pentru Excelența sa, Monseniorul Alexandru Th. Cisar, arhiepiscopul nostru să-i dea un bun vicar general și un rector al Facultății Teologice, cât mai vrednic și ca Duhul Sfânt, Mângâietorul să mângâie pe Excelența sa, pe scumpii terțieri franciscani etc, în durerea ce o simt, trebuind a se depărta de Excelența voastră. În ziua consacrării episcopale, dați-mi vă rog și mie arhierasca binecuvântare și pomeniți-mă la altarul Domnului (...)”*⁵⁸.

La 18 Decembrie 1947, episcopul de Iași, Anton Durcovici îi răspunde printr-o scrisoare vizitatorului apostolic Ioan Duma, adresându-i mulțumiri pentru scrisoarea de felicitare din 21 Noiembrie care îi pricinuisese „multă mângâiere și fericire”, pentru că, scria proapătul ierarh: *„m-am asigurat că Prea Cucernicia Voastră nu numai că înțelegeți cât de grea este povara crucii de episcop, cât de mare este răspunderea ce apasă pe sufletul lui, dar puneți și umărul ca să-i ușurați povara enormă prin rugăciuni și jertfele*

⁵⁵ Florian Müller, *Viața episcopului de Iași, Dr. Anton Durcovici, Martir*, Iași, Editura „Presa Bună”, 1993, p. 27.

⁵⁶ Ștefan Lupu (coord.), *op.cit.*, p. 265, 269.

⁵⁷ Pr. Ioan Mărtinaș, Pr. Dr. Gaspar Bachmeier, *„Bine ai venit Stăpâne”. Acte, cuvântări și însemnări omagiale la consacrarea și înscăunarea Excelenței Sale Mons. Dr. Anton Durcovici ca Episcop Catolic De Iași*, Iași, Episcopia Catolică, 1948, p. 32-47.

⁵⁸ Cf. *supra*, nota nr. 23.

sfinției voastre personale. Este ceea ce dorea Sf. Pavel, când spune: «Purtați-vă unii altora poverile» (Gal, 6,2). Într-adevăr, crucea episcopală cântărește oarecum cât crucile credincioșilor laolaltă, trebuind purtătorul ei să răspundă de toți, și fără îndoială greutatea ei ar doborî și ar strivi pe cel ce o poartă, dacă nu ar fi nebiruită de harul lui Dumnezeu, implorat pentru el în primul rând de cei ce colaborează cu dânsul pe ogorul sufletelor. În același timp, mi-ați pricinuit și adevărată bucurie, deoarece unde domnește înțelegere binevoitoare și colaborare deosebită în cler față de ierarhul trimis de Domnul, acolo nu poate să nu progreseze cauza Bisericii spre mântuirea sufletelor și spre slava lui Dumnezeu, în ciuda piedicilor și greutăților ce vin din afară. Acest lucru și nimic altceva trebuie să dorească și să caute din toată inima episcopul: bucuria lui este tot ce tinde spre mai mare slavă a lui Dumnezeu. Vă mulțumesc, de aceea Prea Cucernice Părinte, din tot sufletul pentru urările trimise și îndeosebi pentru ajutorul ce-mi promiteți în rugăciuni și la sfânta jertfă a Liturghiei. Din partea mea, de asemeni, vă făgăduiesc că nu vă voi uita niciodată la sfântul altar pe Prea Cucernicia Voastră, precum nici pe cucernicii confrăți preoți din Ordinul Sfântului Francisc, vrednici muncitori de secole pe pământul Moldovei, pentru cauza Bisericii Catolice.

Al Prea Cucerniciei Voastre,

† Anton Durcovici, episcop ales de Iași”⁵⁹.

După urcarea în scaunul episcopal, în aprilie 1948, Mons. Anton Durcovici va efectua, în intervalul cuprins între lunile mai 1948-iunie 1949, o serie de vizite pastorale, atât în Dieceza de Iași, cât și în Arhidieceza de București. În seara zilei de 5 iunie 1948, episcopul Anton Durcovici va ajunge în vizită pastorală și în parohia Galați (păstorită de parohul Ioan Duma)⁶⁰ unde, a doua zi, pe 6 iunie (**Fig. 5**⁶¹), va celebra Liturghia, administrând și sacramentul Mirului.

După foarte puțin timp însă, la 26 iunie 1949⁶², episcopul Anton Durcovici va fi arestat de autoritățile comuniste, internat în diferite

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Dănuț Doboș, *Ep. Anton Durcovici în vizită pastorală la Galați*, în „Lumina Creștinului,” serie nouă, anul XXIV, nr. 7 (283), Iași, 2013, p. 12.

⁶¹ A se vedea <https://www.facebook.com/episcopIoanDuma/photos/pb.100063612068963.-2207520000/1142528319834555/?type=3>.

⁶² Anton Coșa, *Heraldică ecleziastică. Steme episcopale catolice în Dieceza de Iași* (partea privind-l pe Episcopul Anton Durcovici), în volumul *Ca toți să fie una. Studii și articole în onoarea PS Petru Gherghel cu ocazia aniversării a 20 de ani de episcopat și 70 de ani de viață*, coord. PS Aurel Percă, Iași, Editura Sapientia, 2010, p. 392.

închisori, murind în condiții dramatice, în noaptea de 10 spre 11 decembrie 1951⁶³, în „celula morții”⁶⁴ din închisoarea de la Sighet.

Condițiile care se dovedeau a fi deosebit de vitrege pentru Biserica Romano-Catolică din România și credincioșii săi au determinat Sfântul Scaun să mențină și oportunitatea numirii ca episcop a preotului Ioan Duma, ignorând de această dată puternica opoziție a regimului comunist din România.

Astfel, în ziua de 16 noiembrie 1948, Suveranul Pontif (Papa Pius al XII-lea⁶⁵) l-a numit pe preotul Ioan Duma episcop titular de Iuliopolis⁶⁶ pentru Dieceza de Iași⁶⁷. Consacrarea episcopală a fost oficiată „în taină”, în capela Nunțiatunii Apostolice din București, la 8 decembrie 1948 („*Dies magna*”⁶⁸ – **Fig. 20**⁶⁹), de către nunțiul apostolic Gerald Patrick O’Hara⁷⁰, care (la 19 februarie 1946) fusese numit în locul nunțiului Andrea Cassulo (pe care autoritățile comuniste ale statului român îl declaraseră anterior, la începutul anului 1946, *persona non grata*⁷¹). Adăugăm un amănunt important: din anumite motive, pe care nu le dezvoltăm aici, noul regent al Nunțiatunii Apostolice din România va veni la București abia în ziua de 29 ianuarie 1947.

În predica din cadrul liturghiei de consacrare, nunțiul apostolic Gerald Patrick O’Hara i-a spus proaspătului episcop Ioan Maria Duma că nu-i pune la gât „o cruce de aur, ci o cruce foarte grea, de plumb”⁷² (**Fig. 2**⁷³). Aceste cuvinte simbolizau atât de sugestiv situația specială în care avea loc consacrarea episcopală, prefigurând totodată și contextul general în care

⁶³ Florian Müller, *op.cit.*, p. 42-43.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ August Franzen, Remigius Bäumer, *Istoria papilor*, București, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, 1996, p. 421-430.

⁶⁶ A se vedea <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/d2i07.html> și <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bduma.html>.

⁶⁷ A se vedea <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/d3m66.html> și <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bsescu.html>.

⁶⁸ Formulare pe care a notat-o episcopul Ioan Duma în agenda sa, chiar la data consacrării sale episcopale: 8 decembrie (cf. *infra*, nota nr. 77).

⁶⁹ Cf. *infra*, nota nr. 77.

⁷⁰ Cf. *Mons. Patrick Gerald O’Hara*, text publicat pe <https://www.biseriacatolica.ro/nuntiatura-apostolica/nuntiul-apostolic>.

⁷¹ Cf. <https://www.biseriacatolica.ro/nuntiatura-apostolica/prezentare/>.

⁷² Alois Moraru, *Episcopii IOAN DUMA și ANTON DURCOVICI*, în „Ecouri din Vale” (publicația comunității catolice „Sf. Mihail” Valea Mare), ediție nouă, nr. 34, Valea Mare, 2021, p. 10.

⁷³ Cf. <https://ofmconv.ro/comemorarea-ps-ioan-duma/>.

episcopul Duma își va desfășura în continuare activitatea, context determinat de puternica ostilitate a regimului comunist din România față de preoții catolici, de călugări, de Biserică, de credincioșii catolici.

Conform uzanțelor privind numirea episcopilor în Biserica Romano-Catolică, un episcop „titular”⁷⁴ este cel care nu deține o dieceză, este „auxiliar” al altui episcop, ori activează în serviciul diplomatic al Sfântului Scaun. Unui episcop titular i se dă titlul unei dieceze istorice, dispărute, care astăzi nu mai există în fapt, situată adesea „in partibus infidelium” (în părțile necredincioșilor).

Un episcop auxiliar, conform reglementărilor eclesiastice, este „numit de Scaunul Apostolic, pentru a-l ajuta pe episcopul diecezan în activitatea pastorală a diecezei. Există două categorii de auxiliari: auxiliari cu facultăți comune și auxiliari cu facultăți speciale. Desemnarea celui dintâi este făcută la cererea episcopului diecezan, pe când desemnarea celui de-al doilea este făcută *ex officio* de Scaunul Apostolic în anumite circumstanțe speciale. Episcopii auxiliari nu au drept de succesiune în cazul când scaunul episcopal devine vacant. Lor li se atribuie titlul unui scaun episcopal care azi nu mai există”⁷⁵.

Mons. Ioan Duma a făcut parte din cea de a doua categorie de episcopi auxiliari, „cu facultăți speciale”⁷⁶.

Noul episcop Ioan Duma redactează, „plin de emoție și în maxim secret”⁷⁷, chiar în ziua consacrării sale (8 decembrie 1948), la sediul Nunțiatunii Apostolice din București, o scrisoare (în limba italiană) pe care o trimite, prin curierul diplomatic, către Beda Hess, ministrul general al Ordinului Fraților Minori Conventuali. În această scrisoare (**Fig. 21**)⁷⁸, episcopul Duma consemnează, printre altele:

„*Reverendisime Părinte General,*

Plin de emoție, și în maxim secret, comunic Paternității Voastre Reverendisime, că astăzi, în Sărbătoarea Neprihănitei Zămisliri a

⁷⁴ Ioan Tamaș, *Mic dicționar creștin catolic*, Iași, Editura Sapienția, 2001, litera E, vocea „episcop titular”.

⁷⁵ *Ibidem*, litera E, vocea „episcop auxiliar”.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ Fr. Anton Roca OFMConv., *Crucea de plumb! „Per crucem ad lucem!”*, în „Ecouri din Vale”, ediție nouă, nr. 25, Valea Mare, 2018, passim. A se vedea și textul publicat de autor pe pagina publică de facebook (creată de „Amicii Mons. IOAN DUMA, Episcop”) <https://www.facebook.com/episcopIoanDuma/posts/pfbid02DVeZsBrq4kpnDyEyo55Xg3qzifCr4Vjp1iprh8HCL7wftrikdvsPqnsogrKRxDfpl>.

⁷⁸ *Ibidem*.

Preasfintei Fecioare, în frumoasa Capelă a Nunțiatunii Apostolice, AM FOST CONSACRAT EPISCOP de către Excelența Sa Reverendisimă, Mons. Geraldo Patrizio O'Hara, Regent al Nunțiatunii Apostolice din București.

Nu am avut timp să vă cer binecuvântarea și permisiunea Paternității Voastre Rev.me, pentru că situația era foarte urgentă, și apoi presupuneam că P.V. Rev.mă nu ar fi fost împotriva, din moment ce ati dat votul favorabil Sfântului Scaun.

Reverendisime Părinte, sunt foarte bucuros și mă bucur extraordinar de mult deoarece consacrarea a fost în cea mai frumoasă sărbătoare a Preasfintei Fecioare, și sunt convins că Ea mă va proteja în noua mea misiune, și bine știind că «servus Mariae numquam peribit» (slujitorul Mariei nicidecum nu va pieri), nu fac altceva decât să cânt; «Preamărește sufletul meu pe Domnul și duhul meu tresaltă de bucurie în Dumnezeu, mântuitorul meu...», fiind convins că nu meritam o așa demnitate, care ar fi foarte grea și pe umerii Îngerilor. (...)

În rest, văzând timpurile care sunt la noi, unde se poate spune că a început deja distrugerea totală a ceea ce este religie, ca și cum în mijlocul nostru ar fi «fiul pierzaniei» care se opune și se ridică împotriva a tot ceea ce este Dumnezeu și e adorat...(2Tes. 2,3-4), așa cum îmi spunea Episcopul consacrat, eu nu am primit o cruce de aur, dar o cruce de plumb, foarte grea! Rugați-vă mult pentru mine, Părinte Reverendissime, ca eu să o pot purta cu demnitate și merit pentru veșnicie, pentru mine, și pentru mântuirea sufletelor acelor care-mi vor fi încredințați, și în toate să pot imita Inima lui Isus, Păstorul păstorilor, care ne-a spus: «Eu sunt păstorul cel bun...» (...) cu ajutorul Inimii Neprihănite a Preasfintei Fecioare, și a Seraficului Părinte, a cărui fiu devotat vreau pe veci să rămân, vor forma programul meu, voind din toată inima să mă fac toate tuturor, pentru a-i câștiga pe toți la Isus Cristos! (...)»⁷⁹.

Având în vedere contextul general din România anilor '50, secretul consacrării episcopale a Mons. Ioan Duma a fost însă păstrat la început cu strâșnicie. S-ar părea că nici autoritățile comuniste nu au avut cunoștință de acest fapt. Doar așa se poate explica de ce, după arestarea sa din 22 septembrie 1951 și condamnarea sa (prin Sentința nr. 80/1951 a Tribunalului Militar din Timișoara⁸⁰), pentru delictul de „șpionaj în favoarea Vaticanului”⁸¹, Mons. Ioan Duma a fost înțemnițat în închisorile Popa Șapcă

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Dănuț Doboș, *Figuri ilustre: Ep. Ioan Duma*, în „Lumina Creștinului,” serie nouă, anul XXI, nr. 12 (252), Iași, 2010, p. 11.

⁸¹ Ibidem.

(Timișoara) și Jilava, scăpând astfel, inițial, de „temnița de exterminare de la Sighet”⁸², acolo unde, se știe deja, au fost închiși⁸³ nu doar episcopii catolici, ci și cei bănuți de a fi fost consacrați ca episcopi catolici⁸⁴ (**Fig. 22**⁸⁵).

Suportând cu stoicism umilințele carcerale la care l-au supus autoritățile regimului comunist din România, episcopul Ioan Maria Duma și-a purtat cu demnitate *crucea de plumb* pe care o primise la consacrare, slujind cu fidelitate Biserica (întemnițată la rândul ei) și credincioșii ei, fără să-și piardă speranța, rugându-se constant pentru libertatea credinței, libertatea oamenilor, a credincioșilor, pentru vremuri mai bune în general, vremuri în care credința creștină să nu mai fie persecutată, iar episcopii să-și poată îndeplini cum se cuvine misiunea care le-a fost încredințată la consacrare.

După arestarea⁸⁶ episcopului romano-catolic de Iași (totodată și administrator al Arhidiecezei Romano-Catolice de București), PS Anton Durcovici (în ziua de 26 iunie 1949, la Popești-Leordeni) și după moartea episcopului Marcu Glaser (25 mai 1950), pentru scurt timp, până la arestarea sa (la 22 septembrie 1951), Mons. Ioan Duma va fi singurul episcop în libertate din Dieceza Romano-Catolică de Iași.

Episcopul Ioan Duma are meritul de a fi informat pentru prima dată⁸⁷ Sfântul Scaun, la 5 noiembrie 1956⁸⁸ (prin intermediul unui raport secret trimis papei Pius al XII-lea, document scos din țară cu ajutorul unei legații

⁸² Mircea Birtz, Manfred Kierein, *op.cit.*, p. 76. Mons. Ioan Duma va trece, la rândul său, prin închisoarea de la Sighet (cf. Ștefan Lupu, *Episcopul Anton Durcovici: model de educator și păstor*, în vol. *În umbra crucii: articole și studii despre viața și activitatea episcopului martir Anton Durcovici*, Iași, Editura Sapientia, 2013, p. 159).

⁸³ Mircea Remus Birtz, *Cronologia ordinarilor diecezani greco-catolici (uniți) 1948-1989, Încercare de reconstituire*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2007, p. 102. A se vedea și *Personalități ale satului. Episcopul Ioan Maria Duma*, disponibil pe site-ul Parohiei Romano-Catolice Valea Mare; textul a fost publicat, pe 2 noiembrie 2006, pe https://web.archive.org/web/20080629063805/http://www.valeamare.cnet.ro/?page_id=7.

⁸⁴ A se vedea <https://www.memorialsighet.ro/sala-53-sala-episcopilor/>. La Muzeul Memorial Sighet, fotografia episcopului Ioan Duma se află în Sala 13 – Represiunea împotriva Bisericii (cf. <https://www.memorialsighet.ro/sala-13-represiunea-impotriva-bisericii/>).

⁸⁵ Cf. <https://www.facebook.com/episcopIoanDuma/photos/pb.100063612068963.-2207520000/1076208593133195/?type=3>.

⁸⁶ Anton Durcovici, *Nu sunt de acord. Declarații din arestul Securității București (1950)*, ediție îngrijită și prefată de pr. dr. Wilhelm Dancă, Iași, Editura Sapientia, 2011, 108 p.

⁸⁷ Dănuț Doboș, *Episcopii Ioan Duma și Anton Durcovici – eroi ai rezistenței prin credință*, text publicat pe <https://parohiavaleamare.ro/episcopii-ioan-duma-si-anton-durcovici-eroi-ai-rezistenței-prin-credință/>. A se vedea și varianta tipărită în revista „Ecouri din Vale” (publicația comunității catolice „Sf. Mihail” Valea Mare), numărul din iunie 2013, p. 6-7.

⁸⁸ Cf. *supra*, nota nr. 54, p. 406.

diplomatice occidentale⁸⁹), cu privire la moartea martirică⁹⁰, în închisoarea de la Sighet, a episcopului Anton Durcovici. Această prețioasă informație o notase (sub formularea: „A murit de moarte de martir, în închisoarea de la Sighet”⁹¹) și într-un manuscris al său, intitulat *Însemnări pentru mine din istoria trăită*, pe care oamenii Securității i-l vor confisca în anul 1958.

Tot Mons. Ioan Duma i-a aparținut și ideea (lansată în anul 1973) privind adunarea datelor istorice pentru întocmirea dosarului de beatificare a episcopului Anton Durcovici, demers care, din păcate, nu s-a putut concretiza, din motive evidente, în acele timpuri, fiind posibil abia după căderea regimului comunist, beatificarea propriu-zisă având loc în anul 2014.

În privința sigiliului episcopului Ioan Duma, acesta este de formă circulară, cu diametrul de 40 mm, de tipul imprimat în tuș de culoare albastră.

Amprenta sigiliului episcopului Ioan Duma (**Fig. 10**⁹²), respectă deopotrivă atât reglementările eclesiastice⁹³, cât și regulile științei și artei heraldice⁹⁴. Toate elementele din amprenta sigilară sunt în concordanță cu simbolistica specifică heraldicii eclesiastice romano-catolice.

Descrierea amprenteii sigilare: în câmpul sigilar, în centru, ieșind dintr-un nor, două brațe încrucișate, unul drept, natural, gol, celălalt stâng, îmbrăcat în rasa ordinului franciscan, fiecare cu semnul cuiului pe palma mâinii, plasate peste o cruce latină strălucitoare, înconjurată în jumătatea superioară de 21 de raze. Totul se află sub o pălărie de episcop, de la care

⁸⁹ AGO Conv., fond *Romania*, S/XX.B-56, fila 288, apud Dănuț Doboș, Anton Despinescu, *op.cit.*, p. 146.

⁹⁰ Dănuț Doboș, *Episcopul dr. Anton Durcovici – martir al Bisericii Catolice*, în „Buletin Istoric”, nr. 1 (revista Departamentului de cercetare științifică al Episcopiei Romano-Catolice de Iași), Iași, Editura „Presa Bună”, 2000, p. 133-150. A se vedea și Eduard Ferent, *Martirul iubirii lui Cristos*, București, Arhiepiscopia Romano-Catolică, 2000, 224 p.

⁹¹ Dănuț Doboș, *Rememorare: istoricul redescoperirii ep. Anton Durcovici*, în volumul *În umbra crucii: articole și studii despre viața și activitatea episcopului martir Anton Durcovici*, coord. Ștefan Lupu, Iași, Editura Sapientia, 2013, p. 347.

⁹² Pentru sigiliul episcopului Ioan Duma a se vedea *Clandestin bishop Ioan Duma, O.F.M. Conv., Seal*, imagine publicată pe <https://apostolische-nachfolge.de/sample-page/the-clandestine-hierarchy/romania>.

⁹³ Bruno B. Heim, *Heraldry in the Catholic Church. Its origins, customs and laws*, New Jersey, Humanities Press, 1978; idem, *L'araldica nella Chiesa Cattolica. Origini, usi, legislazione*, Libreria Editrice Vaticana, 2000.

⁹⁴ Marcel Sturdza-Săucești, *Heraldica. Tratat tehnic*, București, Editura Științifică, 1974; Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977; Arthur Charles Fox-Davies, *The Wordsworth. Complete Guide to Heraldry*, Wordsworth Editions, Cumberland House, Crib Street, Ware, Hertfordshire, 1996.

pornesc două cordeliere, ce se termină, de ambele părți ale scutului, cu câte șase ciucuri, la rândul lor dispuși câte 1, 2 și 3. În partea inferioară a câmpului sigilar, pe o eșarfă cu extremitățile îndoite, se află deviza episcopului în limba latină, scrisă cu litere capitale: „PER CRUCEM AD LUCEM” („PRIN CRUCE LA LUMINĂ”). În exergă, între două cercuri liniare, se află textul în limba latină: + Fr. IOANNES MARIA DUMA – O. M. Conv. - EPISCOPUS.

Semnificația elementelor heraldice din amprenta sigilară: cele două brațe încrucișate având în spate o cruce simbolizează stema Ordinului franciscan⁹⁵. Unul dintre cele două brațe îl simbolizează pe fondatorul Ordinului franciscan: Sfântul Francisc de Assisi, iar cel de al doilea braț îl simbolizează pe Isus Cristos. Conform unei interesante legende privind semnificația acestor două brațe încrucișate, odinioară, în jurul anului 1213, pe când Francisc era găzduit la castelul din Susa de către Beatrice de Geneva (soția lui Tommaso I, conte de Savoia), aceasta i-a dăruit Sfântului un teren pe care să se construiască un convent. În semn de recunoștință și pentru a-i împlini dorința acestei nobile doamne de a-i lăsa o amintire, Sfântul Francisc și-a rupt una dintre mânecile hainei și i-a dăruit-o. Pe drumul de întoarcere, Sfântul Francisc, având un braț gol și unul îmbrăcat, îi binecuvânta pe cei pe care-i întâlnea, așezându-și brațele în formă de cruce asupra lor. Relicva acelei celebre mâneci din haina Sfântului Francisc se poate vedea și astăzi în catedrala orașului Chambery din Franța.

Dar mai există un episod legat de simbolistica acestor brațe încrucișate. Acest episod este povestit chiar de biograful Sfântului Francisc, Sfântul Bonaventura, în *Legenda major*: „Apropiindu-se momentul trecerii sale din lumea aceasta, i-a chemat la sine pe toți frații care locuiau în acel loc ... și în timp ce era înconjurat de fiii săi, patriarhul celor săraci, omul sfânt, aproape orb și pe moarte, și-a încrucișat mâinile și le-a ridicat în formă de cruce asupra lor (îndrăgise mereu acest gest) și i-a binecuvântat pe toți frații, prezenți și absenți, prin puterea și în numele Răstignitului”⁹⁶.

Cu privire la originea și evoluția acestui simbol heraldic franciscan, avem o cercetare amănunțită pe care a întreprins-o cu câțiva ani în urmă (în

⁹⁵ Cf. *infra*, nota nr. 99, p. 67-68.

⁹⁶ Cf. Antonio Tarallo, *Lo stemma araldico dell'Ordine Franciscano*, text publicat pe <https://www.sanfrancescopatronoditalia.it/notizie/francescanesimo/lo-stemma-araldico-dell'ordine-francescano-53034>. A se vedea și *Stema heraldică a Ordinului Franciscan*, text publicat pe <https://ofmconv.ro/stema-heraldica-a-ordinului-franciscan/>.

2009) Servus Gieben⁹⁷, la acea vreme directorul emerit al Muzeului istoric al Franciscanilor Capucini din Roma. Rezultatul acestei cercetări a fost publicat sub titlul: „Stema franciscană: origine și dezvoltare”⁹⁸, la Institutul Istoric al Capucinilor din Roma.

Potrivit acestui cercetător, originea stemei Ordinului Serafic urcă în timp către sfârșitul secolului al XV-lea, trebuind astfel să fie atribuită Sfântului Bonaventura de Bagnoregio⁹⁹. Într-un text, intitulat „Vinea Sancti Francisci”¹⁰⁰, scris de către un autor anonim, publicat în anul 1518 la Anvers¹⁰¹, în Belgia, este relatată următoarea legendă: „Sfântul Bonaventura fiind numit cardinal, întrucât renunțase la lume cu toate deșertăciunile sale, nu voia să revină la ceea ce călcase în picioare. Iar pentru a rămâne cât mai străin lumii și pentru ca nimănui să nu-i facă plăcere când avea să vadă stema sa nobilă printre cele ale cardinalilor, a poruncit să i se facă o stemă specială, corespunzătoare stării sale. I s-a pictat un scut albastru cu mâna Domnului nostru Isus Cristos și cu mâna Sfântului Francisc răstignite în credință una peste cealaltă. Iar aceasta este stema Fraților Minori, în fundalul căreia se poate vedea o câmpie albastră, detaliu ce vrea să sugereze că toate gândurile, operele și faptele lor sunt îndreptate spre cer. Trebuind să se gândească la fidelitatea pe care prin profesiunea lor i-au promis-o lui Dumnezeu și tuturor sfinților săi, aceste mâini sunt răstignite împreună, pentru că din această unire nu trebuie să fie niciodată separate și eliberate”¹⁰².

Astfel, inițial, stema ordinului franciscan cuprindea doar o mână a lui Cristos și o mână a Sf. Francisc, fixate împreună printr-un singur cui (simbolizând pactul indisolubil încheiat de Doctorul Serafic cu Mântuitorul)¹⁰³, după cum o arată iconografia heraldică a Sf. Bonaventura di

⁹⁷ Felice Accrocca, Aleksander Horowski, *Servus Gieben (1924-2014), cappuccino: studioso della cultura, arte e storia francescana*, în „Collectanea franciscana” (Periodicum Cura Instituti Historici Ordinis Fratrum Minorum Capuccinorum Editum), annus 84, fasc. 1-2, Roma, Istituto Storico dei Cappuccini, 2014, p. 159-196.

⁹⁸ Servus Gieben, *Lo stemma francescano: origine e sviluppo*, Roma, Istituto Storico dei Cappuccini, Edizioni Collegio San Lorenzo da Brindisi, 2009, 80 p., 115 illustrazioni.

⁹⁹ Idem, *S. Bonaventura e l'origine dello stemma francescano*, în „Doctor Seraphicus” (Bolletino d'informazioni del Centro di Studi Bonaventuriani), anno LV, Bagnoregio (Viterbo), 2008, p. 67-80.

¹⁰⁰ Cf. *supra*, nota 97, p. 188.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² Cf. *supra*, nota nr. 96.

¹⁰³ Marcello Semeraro, *Lo stemma francescano*, text publicat pe 12 octombrie 2015 pe <https://www.fondazioneterradotranto.it/2015/10/12/lo-stemma-francescano/>.

Bagnoregio (1217-1274) și unele gravuri și picturi (**Fig. 11**¹⁰⁴) de la sfârșitul veacului al XV-lea.

În timpul ministrului general Francesco Sansone (1475-1499), această stemă a Ordinului Franciscan a început să fie modificată, în locul celor două mâini bătute într-un cui au apărut două brațe, unul acoperit de mâneca hainei sfântului Francisc, celălalt complet gol al lui Isus Cristos, ambele având palmele mâinilor stigmatizate (cu semnul cuiului). Această nouă variantă de stemă (**Fig. 12**¹⁰⁵) a sacrificat sensul simbolic inițial pentru a favoriza conformarea singulară a lui Francisc cu Cristos și, într-un sens mai larg, legătura indisolubilă dintre Ordinul Franciscan și Biserica lui Cristos.

Este vizibil acest fapt începând din secolul al XVI-lea, când stema a început să se dezvolte progresiv în forma care avea să devină clasică, sub impulsul ediției din 1513 a faimosului tratat *De conformitate vitae Beati Francisci ad vitam Domini Jesu Christi* de Bartolomeo da Pisa, în care este reprezentată o gravură în lemn (**Fig. 13**¹⁰⁶), unde apare pentru prima dată crucea, iar mai apoi, în „Constitutiones Urbanae”¹⁰⁷ (**Fig. 15**¹⁰⁸), aprobate de Papa Urban al VIII-lea (1623-1644), în 1628, însemnele fiind descrise oficial ca „Stemmata Religionis” (**Fig. 16**¹⁰⁹).

Ulterior, în secolele XVIII-XX, prin înmulțirea numărului de congregații franciscane¹¹⁰, fiecare a adăugat stemei unele modificări pentru a garanta propria recunoaștere: de exemplu, în unele steme găsim adăugată crucea, cingolul franciscan, coroana de spini sau alte simboluri ale patimilor lui Cristos¹¹¹ (**Fig. 14**¹¹²).

¹⁰⁴ Cf. <https://www.wallraf.museum/sammlungen/mittelalter/rundgang/raum-8/>. În pictură sunt reprezentați Sfinții Clara, Bernardin, Bonaventura și Francisc. În partea inferioară, la picioarele Sf. Bonaventura și Sf. Francisc, se poate vedea stema franciscană.

¹⁰⁵ Cf. <https://www.fondazioneterradotranto.it/2015/10/12/lo-stemma-francescano/>.

¹⁰⁶ Gravura a fost publicată în faimosul tratat al lui Bartholomeus da Pisa (1338-1401), intitulat *De conformitate vitae Beati Francisci ad vitam Domini Jesu Christi*, publicat postum, la Milano, în 1513. Reproducem fotocopia gravurii de pe pagina publicată de Bridwell Library Special Collections pe <https://bridwell.omeka.net/items/show/1642>.

¹⁰⁷ A se vedea *Constitutiones Urbanae Fratrum Ord. Min. Conv. S. Francisci*, Romae, apud Impressores Camerales, Anno Do[mi]ni MDCXXVIII.

¹⁰⁸ *Ibidem*, frontispiciu.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 15.

¹¹⁰ Cf. http://www.araldicavaticana.com/zordini_mendicanti.htm.

¹¹¹ Cf. *supra*, nota nr. 96.

¹¹² Cf. <https://www.fondazioneterradotranto.it/2015/10/12/lo-stemma-francescano/>; A se vedea și <http://www.araldicavaticana.com/zmendicanti01.htm>.

Cea mai răspândită formă¹¹³ până astăzi (**Fig. 9ab**¹¹⁴) a rămas însă cea cu cele două brațe încrucișate și stigmatizate, așezate în fața unei cruci latine, pe un câmp albastru. De obicei, sunt reprezentate mâna dreaptă a lui Cristos și mâna stângă a Sfântului Francisc.

Norul din care ies cele două brațe încrucișate și stigmatizate simbolizează îndurarea divină (conform *Psalmului 147*, versetul 8: „Domnul acoperă cerul cu nori, el dă ploaie pământului”¹¹⁵) respectiv efemerul, atât de sugestiv redat în capitolul 2, versetul 4 din *Cartea înțelepciunii*: („Viața noastră va trece ca urma norului...”¹¹⁶).

În Moldova, anterior episcopului Ioan Duma, stema franciscană a mai fost folosită în compunerea primelor două din cele trei steme eclesiastice pe care le-a avut Mons. Nicolae Iosif Camilli¹¹⁷, primul episcop al Diecezei Romano-Catolice de Iași. În ordinea folosirii lor: prima stemă episcopală este cea în calitate de vizitator apostolic al Moldovei (1881-1884), a doua este din timpul primei sale păstoriri ca episcop de Iași (1884-1894), iar cea de a treia este din timpul celei de a doua păstoriri ca arhiepiscop-episcop de Iași (1904-1915).

Astfel, pe prima stemă episcopală (**Fig. 17**¹¹⁸) putem vedea un scut tăiat în șef; în câmpul albastru al scutului, suprapuse, se află Sfântul Iosif cu Pruncul Isus pe brațul stâng și un crin în mâna dreaptă, ieșind dintr-un nor, dedesubt un vas; în șeful scutului, ieșind din câte un nor, două brațe încrucișate, unul drept, natural, gol, celălalt stâng, îmbrăcat în rasa ordinului

¹¹³ Cf. <https://conventosantantonino.org/index.php/2021/11/27/lo-stemma-francescano/>.

¹¹⁴ Cf. <https://www.catholicagalati.ro/prez/paro/iobo/ioanbotez.php>. Statuia Sf. Anton de Padova, de lângă Biserica „Sf. Ioan Botezătorul” din Galați, a fost edificată în anul 1934, în perioada când Mons. Ioan Duma a fost paroh de Galați.

¹¹⁵ A se vedea *Cartea Psalmilor* din *Biblia Romano-Catolică*, text publicat pe <https://bibliacatolica.ro/category/biblia/1-vechiul-testament/41-carte-psalmilor/page/147/>.

¹¹⁶ A se vedea *Cartea Înțelepciunii* din *Biblia Romano-Catolică*, text publicat pe <https://bibliacatolica.ro/category/biblia/1-vechiul-testament/44-carte-intelepiciunii/page/2/>.

¹¹⁷ Anton Coșa, *Un prețuitor al arhivelor. Episcopul Nicolae Iosif Camilli*, în „Acta Bacoviensia”. Anuarul Arhivelor Naționale Bacău, IX, Bacău, 2014, p. 177-184; Anton Despinescu, *Nicolae Iosif Camilli – primul episcop de Iași (1884-1894, 1904-1915)*, Iași, Editura Sapientia, 2015, 226 p.; Fabian Doboș, *Activitatea episcopului Nicolae Iosif Camilli în Dieceza de Iași (1884-1894; 1904-1915)*, în „Carpica”, XLIV, Bacău, 2015; idem, *Episcopul Nicolae-Iosif Camilli, primul păstor al Diecezei de Iași (1884-1894)*, în „Buletin Istoric”. Revista Departamentului de Cercetare Istorică al Episcopiei Romano-Catolice de Iași, nr. 16, Iași, Editura Presa Bună, 2016, p. 31-54.

¹¹⁸ Cf. *Bishop Nicolae Iosif Camilli, Apostolic Vicar of Moldavia (1881-1884), coat of arms*, imagine preluată de pe <https://ecclesiasticalheraldry.weebly.com/romania.html>.

franciscan, fiecare cu semnul cuiului pe palma mâinii, având între ele o cruce latină. Scutul este așezat pe o cruce episcopală procesională, treflată, în pal. Totul se află sub o pălărie de episcop, de la care pornesc două cordeliere, ce se termină, de ambele părți ale scutului, cu câte șase ciucuri, la rândul lor dispuși câte 1, 2 și 3. În partea inferioară a câmpului sigilar, pe o eșarfă cu extremitățile îndoite, se află deviza episcopului în limba latină, scrisă cu litere capitale: „SUB TUUM PRAESIDIUM” („SUB OCROTIREA TA”).

Pe cea de a doua stemă episcopală (**Fig. 18**¹¹⁹) vedem un scut albastru despicat în șef; în primul cartier se află Sfântul Iosif cu Pruncul Isus pe brațul stâng, ținând cu mâna dreaptă un toiag; în al doilea cartier, un leu rampant cantonat de patru bezanți; în șeful scutului, ieșind din câte un nor, două brațe încrucișate, unul stâng, natural, gol, celălalt drept, îmbrăcat în rasa ordinului franciscan, fiecare cu semnul cuiului pe palma mâinii, având între ele o cruce latină. Scutul este așezat pe o cruce episcopală procesională, treflată, în pal. Totul se află sub o pălărie de episcop, de la care pornesc două cordeliere, ce se termină, de ambele părți ale scutului, cu câte șase ciucuri, la rândul lor dispuși câte 1, 2 și 3. În partea inferioară a câmpului sigilar, pe o eșarfă cu extremitățile îndoite, se află deviza episcopului în limba latină, scrisă cu litere capitale: „ITE AD JOSEPH” („MERGEȚI LA IOSIF”).

Prin alegerea devizei „Prin cruce la lumină”, episcopul Duma transmitea un gând de speranță în acele vremuri tulburi de la începutul perioadei comuniste. Episcopul Duma și-a purtat crucea cu demnitate în toată viața sa, inclusiv în închisorile comuniste, îndurând cu răbdare toate persecuțiile. Chiar dacă după cei patru ani de detenție a putut vedea, în cele din urmă, lumina soarelui în afara zidurilor închisorii, totuși, nu s-a putut bucura și de lumina libertății și a slujirii episcopale, fiind persecutat în continuare. Prin intermediul crucii a putut descoperi însă lumina adevărată a credinței creștine, pe care a propovăduit-o cu dăruire până în ultima clipă a vieții.

Episcopul Ioan Duma a răbdător toate umilințele regimului comunist, dar nu s-a resemnat niciodată, ci s-a străduit să-și ducă zilnic „crucea de plumb” pe care o primise la consacrarea episcopală, îndeplinind misiunea ce-i fusese încredințată. Inclusiv dosarele de urmărire informativă păstrate la Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (C.N.S.A.S.) ne dezvăluie

¹¹⁹ Anton Coșa, *Heraldică ecleziastică. Steme episcopale catolice în Dieceza de Iași*, în volumul: *Ca toți să fie una. Studii și articole în onoarea PS Petru Gherghel cu ocazia aniversării a 20 de ani de episcopat și 70 de ani de viață* (coord. PS Aurel Percă), Iași, Editura Sapientia, 2010, p. 390 și p. 398.

multele fapte bune pe care acesta le-a făcut, învingând opreliștile vremii: de pildă, a ajutat familii nevoiașе, preoți care slujeau în clandestinitate sau aflați în situații de boală, seminariști, persoane consacrate, laici aflați în dificultate; a intervenit pentru mulți bolnavi la diferiți medici din țară și străinătate; a pregătit scrisori de recomandare pentru mulți preoți ca să poată vizita Vaticanul și să participe la audiențele papilor Paul al VI-lea (1963-1978)¹²⁰ și Ioan Paul al II-lea (1978-2005)¹²¹; a intervenit pentru a obține unor biserici din Dieceza de Iași diferite cărți, icoane, relicve, statui, stații de amplificare etc.

Astfel, deloc întâmplător, episcopul Ioan Duma a căpătat și apelativul de „Binefăcătorul”¹²². O asemenea activitate pusă în slujba celor din jur lăsa însă mult prea puțin pentru sine.

Deși regimul comunist i-a fixat după eliberarea din închisoare „domiciliu obligatoriu”, inițial la Iași, iar mai apoi în satul Mihail Kogălniceanu (din județul Constanța) și în orașul Târgu Jiu, în anul 1971 i-a permis totuși episcopului Ioan Duma ca să poată pleca în Italia, „în pelerinaj la Roma”¹²³, unde fusese de fapt invitat de către papa Paul al VI-lea pentru a participa la Sinodul episcopilor de la Vatican. Această călătorie i-a oferit episcopului Ioan Duma multiple oportunități, câteva meritând a fi amintite și aici: a participat la beatificarea lui Maximilian Kolbe (pe 17 octombrie 1971)¹²⁴; s-a întâlnit¹²⁵ personal cu papa Paul al VI-lea (**Fig. 7**¹²⁶), fiind primit de suveranul pontif într-o audiență privată¹²⁷, în ziua de 11 noiembrie 1971; a participat la deschiderea anului academic la Facultatea Pontificală de Teologie „Sfântul Bonaventura” – Seraphicum (**Fig. 8**¹²⁸).

În această instituție de învățământ teologic (unde studiasе cu ani în

¹²⁰ August Franzen, Remigius Bäumer, *op.cit.*, p. 441-453.

¹²¹ *Ibidem*, p. 454-455.

¹²² Dănuț Doboș, *Episcopul mărturisitor Ioan Duma, OFMConv., „Binefăcătorul”, în „Ecouri din Vale”* (publicația comunității catolice „Sf. Mihail” Valea Mare), ediție nouă, nr. 32, Valea Mare, 2020, p. 13-14. A se vedea și Arhiva C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 243692, vol. 8, fila 67, apud Fabian Doboș, *loc. cit.*, p. 212.

¹²³ *Ibidem*.

¹²⁴ Zdzisław Józef Kijas OFMConv., *The process of beatification and canonization of Maximilian Maria Kolbe*, în „Studia Elbląskie”, XXI (2020), Elbląg, p. 199-214.

¹²⁵ Cf. <https://gabrielcatalan.wordpress.com/2022/03/30/episcopi-si-preoti-greco-catolici-si-romano-catolici-prigoniti-martiri-sau-colaboratori-in-romania-comunista/>.

¹²⁶ Cf. <https://www.facebook.com/episcopIoanDuma/photos/pb.100063612068963-2207520000/395954411158620/?type=3>.

¹²⁷ Cf. <https://apostolische-nachfolge.de/sample-page/the-clandestine-hierarchy/romania/ioan-duma>.

¹²⁸ Cf. <https://ofmconv.ro/mons-ioan-duma-un-episcop-minor-conventual-sub-cortina-de-fier/>.

urmă) i s-a oferit și ocazia unei amabile conversații cu actualii profesori și studenți. Dintre multele întrebări și răspunsuri rostite atunci, memorabilă a rămas (peste timp) o întrebare (desigur pregătită cu grijă) a unui student, privitoare la experiența din regimul comunist și răspunsul (ușor precaut) pe care episcopul Ioan Duma la dat atunci: „Am fost în închisoare patru ani și mulți ani în libertate supravegheată; am învățat să am puține dorințe, iar pe acelea puține să le am pentru puțin timp”¹²⁹.

După cele doar câteva luni de libertate, petrecute în Italia, episcopul Ioan Duma (**Fig. 23**¹³⁰) se va întoarce de acolo în lagărul comunist din România, la Târgu Jiu, acolo unde, peste un deceniu, la 16 iulie 1981 (**Fig. 24**¹³¹), va trece la cele veșnice.

Sfârșitul vieții sale a fost anticipat în testamentul său spiritual (notat în scris la 23 octombrie 1974): „Vreau să mor ca un adevărat franciscan, adică asemenea unui fiu al seraficului Părinte Francisc de Assisi, credincios supus Sanctității sale Papa de la Roma și fiu credincios al Sfintei noastre Biserici Catolice”¹³².

Într-adevăr, Mons. Ioan Duma¹³³ a trăit toată viața după modelul și în spiritul fraternității franciscane, atât ca preot și călugăr, cât și ca episcop. Iar stema lui episcopală (gravată ca atare și pe sigiliul său episcopal) constituie, la rândul ei, o altă sugestivă mărturie a acestui fapt.

¹²⁹ Fr. Francesco Costa, *Monseniorul Ioan Duma: un episcop minor conventual sub „Cortina de Fier”*, în „San Bonaventura informa” (il mensile della Pontificia Facoltà Teologica „San Bonaventura” Seraphicum), anno IV, n° 46, Roma, 2016. A se vedea și <https://ofmconv.ro/mons-ioan-duma-un-episcop-minor-conventual-sub-cortina-de-fier/>.

¹³⁰ Cf. <https://www.facebook.com/episcopIoanDuma/photos/pb.100063612068963.-2207520000/491389571615103/?type=3>.

¹³¹ Cf. <http://s522869428.online.de/sample-page/the-clandestine-hierarchy/romania/ioan-duma>.

¹³² *Ibidem*. A se vedea și Alois Moraru, *Episcopul cu crucea de plumb, Ioan Duma: om al suferinței și al compasiunii* (cf. <http://ercis.ro/actualitate/viata202004.asp?id=202004045>).

¹³³ Cf. *Le martyre de l'Église en Roumanie*, par Cicerone Ionițoiu, Montsurs, Ed. Résiac, 1986, p. 115.

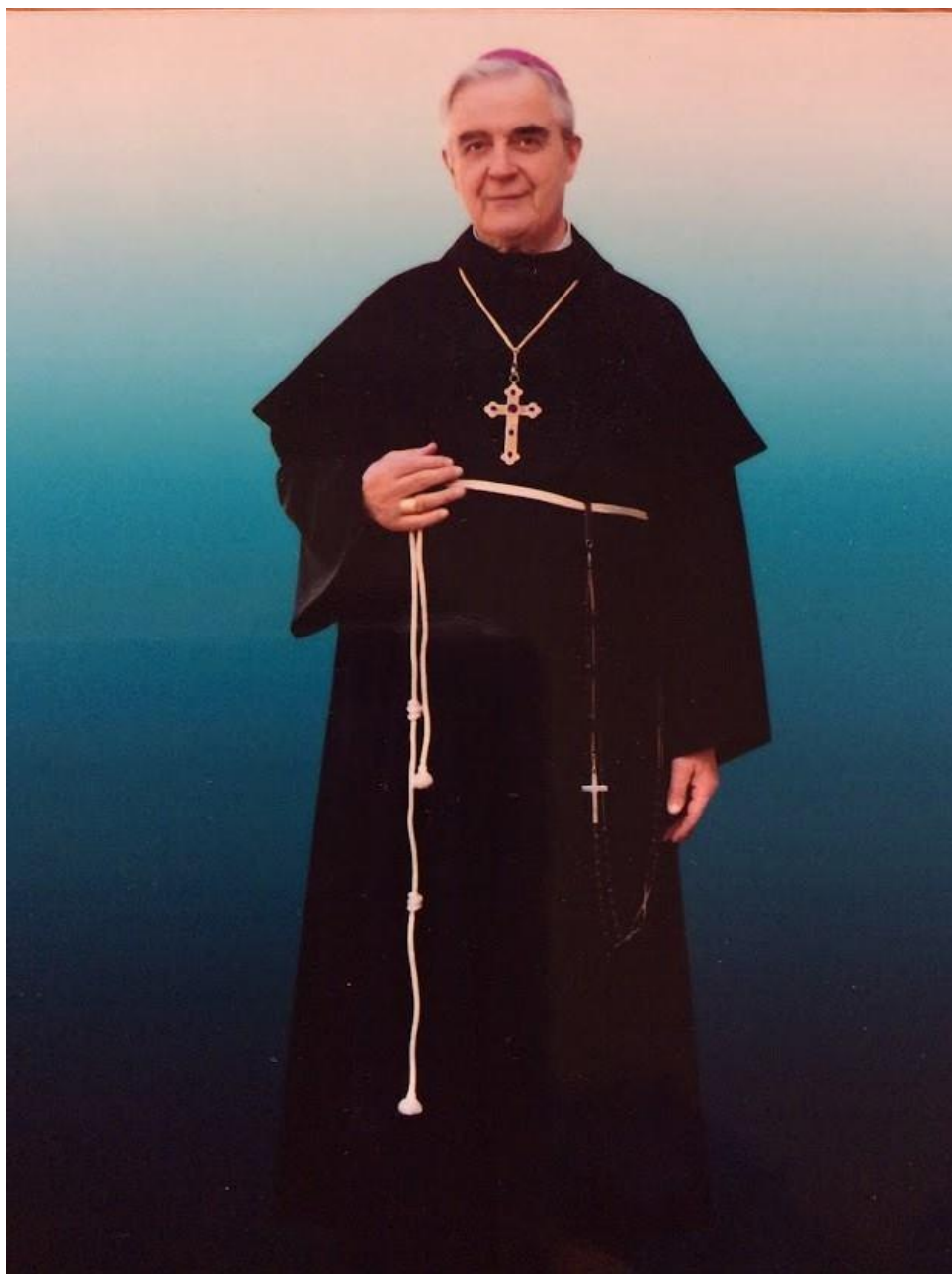

Fig. 1
Mons. Ioan Duma
(episcop titular de Iuliopolis pentru Dieceza Romano-Catolică de Iași)

Fig. 2

Crucea pectorală, inelul și sigiliul episcopului Ioan Duma
(episcop titular de Iuliopolis pentru Dieceza Romano-Catolică de Iași)

Fig. 3. Mons. Ioan Duma la hirotonirea ca preot (Roma, 22 iunie 1924)

Fig. 4

Fr. Ioan Duma la Capitulum provincial (Săbăoani, 25-27 august 1947)

Fig. 5. Mons. Ioan Duma (paroh de Galați și viitor episcop) alături de PS Anton Durcovici (episcop de Iași) la administrarea mirului (Galați, 6 iunie 1948)

Fig. 6
Episcopul Ioan Duma alături de mama sa (1957)

Fig. 7

Papa Paul al VI-lea și episcopul Ioan Duma (Roma, 11.11.1971)

Fig. 8

Episcopul Ioan Duma la Colegiul „Seraphicum” (Roma, 1971)

Fig. 9a

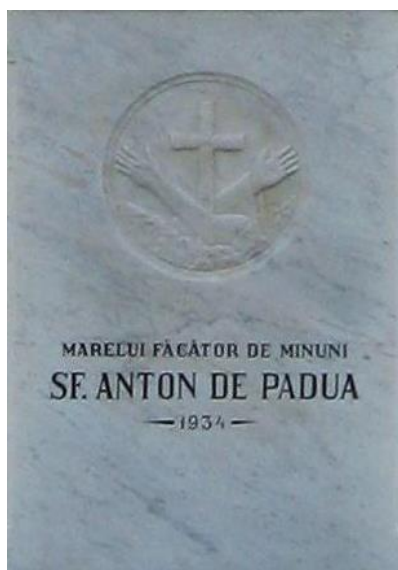

Fig. 9b

Stema Ordinului franciscan
pe soclul statuilor Sf. Francisc de Assisi și Sf. Anton de Padova
de lângă Biserica „Sf. Ioan Botezătorul” Galați

Fig. 10

Sigiliul heraldic al episcopului Ioan Duma

Fig. 11. Stema franciscană pe o pictură a unui maestru anonim de la 1480 (Colecția Ferdinand Franz Wallraf/ Muzeul Wallraf-Richartz din Köln)

Fig. 12. Stema franciscană pe o sculptură anonimă din 1487 de pe portalul Basilicii inferioare „Sf. Francisc” din Assisi

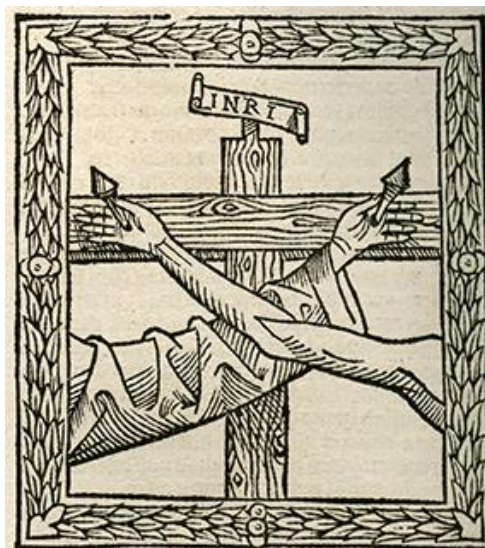

Fig. 13. Stema franciscană pe o gravură anonimă din tratatul lui Bartholomeus da Pisa, *De conformitate vitae Beati Francisci ad vitam Domini Jesu Christi* (Milano, 1513)

Fig. 14. Stema celui de-al treilea Ordin Regular al Sf. Francisc (T.O.R.)

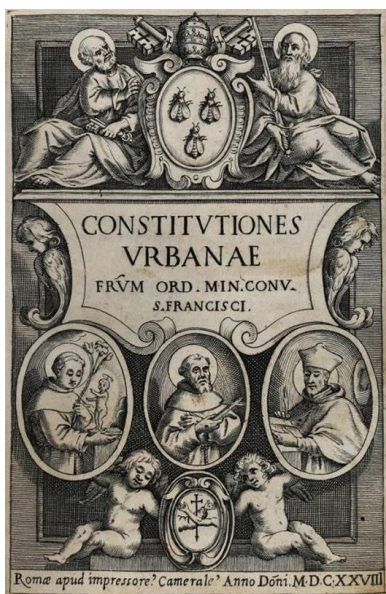

Fig. 15
Frontispiciul „Constitutiones Urbanae”
Roma, 1628

Fig. 16.
Stema și sigiliul Ordinului Franciscanilor
Minori Conventuali („Constitutiones Urbanae”)

Fig. 17
Prima stemă
a Mons. Nicolae Iosif Camilii (1881-1884)

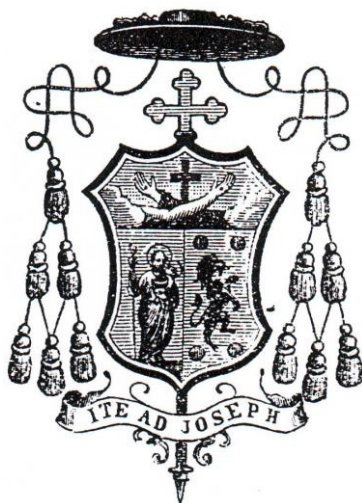

Fig. 18
A doua stemă
a Mons. Nicolae Iosif Camilii (1884-1894)

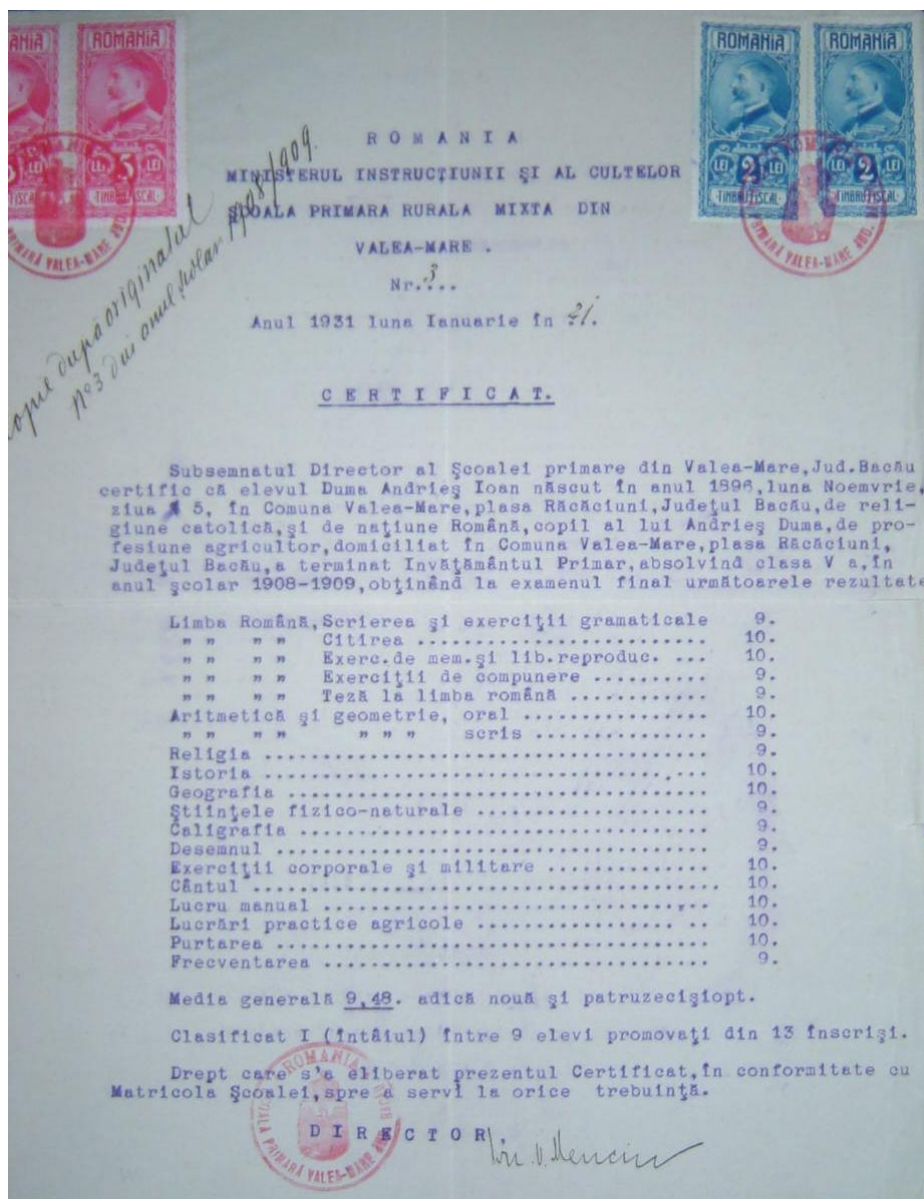

Fig. 19
Certificat de absolvire
(de către elevul Ioan Duma)
a Școlii Primare din Valea Mare, jud. Bacău

- ARAD - 1948 -

Nr. c.	Data	Locul	Pentru cine	Note
9187	1 Decembrie	ARAD	3 ex 10	
9188	2 "	BUCUREȘTI	Ad int. d.	
9189	3 "	"	8 ^a ex IX.	
9190	4 "	"	4 ^a ex 5	
9191	5 Dom. II ^a Adventus	GALATI	Ad int. d.	
9192	6 "	"	Idem	
9193	7 " *	"	3 ex 10	
9194	8 Lata conc. Immacu. B.M. Virg.	BUCUREȘTI	Tro me.	<u>Dies magna</u> -
9195	9 "	"	Ad int. d.	
9196	10 "	ARAD	Ad int. conf.	
9197	11 "	"	Idem	
9198	12 Dom. III ^a Adventus	"	4 ex 10.	A venit P.C. Sa. Tar. Ant. Bages, Miss. Prov. din Moldova. -
9199	13 "	"	Ad int. conf.	

Fig. 20

Pagină din Agenda episcopului Ioan Duma
(8 decembrie 1948 – *Dies magna*)

 MINISTER PROVINCIALIS
 PATRUM MINORUM CONVENTUALIUM
 TRANSILVANIAE (ARAD)

REVIVA MARIA-IMMACULATA !

București, Nunziatura Apostolica,
 Str. Dr. Lueger No. 5, ROMANIA.
 - 8 Decembrie, 1948.

Disp. 4. I-C 9.

REVERENDISSIMO PADRE GENERALE,

Con animo commosso, ed in massimo segreto comunico alla Vostra Paternità Reverendissima che oggi, nella Festa dell' Immacolata Concezione della Santissima Vergine, nella bellissima Cappella della Nunziatura Ap., SONO STATO CONSACRATO VESCOVO, dalla Sua Eccellenza Reverendissima, Mons. Geraldo Pattizio C. Hara, Reggente della Nunziatura Ap. di Bucaresti.

Non avevo tempo di chiedere la benedizione ed il permesso della Paternità Vostra Rev./ma, perchè la cosa era più che mai urgente, e poi supponevo che V.P. Rev./ma non fosse contrario a questo, dal momento che ha dato il voto affermativo alla S. Sede.

Reverendissimo Padre, sono contentissimo e „superabundo” in Dio, anche perchè la consecrazione si è fatta nella più bella festa della Santissima Vergine, che sono certo che mi proteggerà.

 per secondo che serve Mariae

Fig. 21

Scrisoarea episcopului Ioan Duma
către Beda Hess - ministrul general al Ordinului Fraților Minori Conventuali
(8 decembrie 1948)

Fig. 22

Fotografia episcopului Ioan Duma la Muzeul Memorial Sighet
Sala 13 – Represiunea împotriva Bisericii

Fig. 23
Episcopul Ioan Duma la masa de lucru

Fig. 24
Ceremonia de înmormântare a episcopului Ioan Duma
(Faraoni-Valea Mare, 21 iulie 1981)

EPISTOLE ISTORICE (XI)

Virgil Mihailescu-Bîrliba

Historical Letters (XI) Abstract

A part of correspondence between the author and the well-known archaeologist Mircea Babeș is presented. Prof.Univ.Dr. Mircea Babeș researched eastern Dacia for over half a century with outstanding results (Ghelăiești, Borosești, Poienеști, Cârломănești, Enisala and so on). The letters show the archaeological sites and the work of developing some studies. Over 50 years of Romanian archeology history are reflected in these pages.

Keywords: *correspondence, ancient history and archaeology, Mircea Babeș.*

Cuvinte cheie: *corespondență, istorie veche și arheologie, Mircea Babeș.*

Prin publicarea acestui nou „pachet” de scrisori continui să dezvălui câte ceva din munca arheologilor, dar mai cu seamă din cele ale procesului de elaborare a unor noi contribuții științifice. Și în redarea acestei noi transcrieri a documentelor am păstrat aceleași principii de editare enunțate în unele din numerele anterioare ale *Epistolelor istorice*¹.

MIRCEA BABEȘ (13 DECEMBRIE 1941 – 26 APRILIE 2023)

Născut în București într-o familie de intelectuali, dotat cu o inteligență deosebită și înzestrat cu o mare putere de muncă, Mircea Babeș poate fi considerat unul dintre cei mai reprezentativi tineri arheologi români afirmați în ultima jumătate a secolului al XX-lea. A încheiat strălucit studiile secundare și universitare, după care a început o carieră dedicată până la sfârșitul vieții numai arheologiei, atât ca cercetător, cât și ca profesor. Cercetările sale au fost concentrate asupra epocii fierului, arheologia funerară și istoria arheologiei². În ceea ce privește studiile sale ne este greu să facem o selecție, așa că putem doar să menționăm în primul rând pe cea căreia i-a dăruit

¹ Vezi *Epistole istorice (III)*, în „Zargidava”, 12, 2013, p. 238; *Epistole istorice (VII)*, în „AMT”, 13, Bârlad, 2017, p. 273-274.

² Mircea Babeș a susținut teza sa de doctorat *Moldova centrală și de nord în sec. II-I î.e.n.* în cadrul Facultății de Istorie a Universității din București (1978).

cei mai mulți ani din viață, *Die Poienesti-Lukaševka-Kultur. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte im Raum östlich der Karpaten in den letzten Jahrhunderten vor Christi Geburt*, Bonn, 1993 (premiul „Vasile Pârvan” al Academiei Române).

Bursier Humboldt, prof. Mircea Babeș a fost membru al Comisiei Naționale de Arheologie Germane, membru corespondent al Institutului de Arheologie al Academiei Bulgare, membru de onoare al Institutului de Arheologie din Iași și al Institutului de Studii Sud-Est Europene. În perioada 1991-2001 a fost membru în Consiliul permanent și, în perioada 2001-2006, membru în Comitetului Executiv al UISPP (*Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*). De asemenea, a fost membru în colegiul de redacție al revistei *Studii și Cercetări de Istorie Veche* (1972-2017), și redactor-șef al acesteia (1995-2009).

1.

15.05.65. Fântânele³

Dragă Virgil,

Încep și eu cu scuzele de rigoare pentru întârzierea mea și pentru a părea justificat îți voi spune că perioada înainte de 1 mai a fost pentru mine foarte aglomerată (am scris o recenzie, grăbit fiind de prof. Nestor⁴, am avut ceva ședințe etc.), iar după 1 mai am plecat pentru o săpătură de salvare la Fântânele, lângă Zimnicea, de unde îți și scriu. E vorba aici de a săpa împreună cu colegul mai vârstnic Corneliu Mateescu⁵, o jumătate dintr-un tumul getic de sec. IV î.e.n., distrus cu prilejul unor lucrări de terasare⁶.

Înainte de a pleca am avut prilejul să vorbesc cu dl Plopșor, iar aici o ploaie exasperant de lungă îmi creează condițiile să-ți scriu. Dl Plopșor s-a arătat încântat să primească un „învățăcel” pe șantierul complex al Porților de Fier, aceasta probabil intrând în planul său de a crea relații cât mai strânse și cu muzeul vostru⁷.

Mi-a spus că trebuie să-i scrii personal, expunându-i toate condițiile în

³ Sat, com. Suhaia, jud. Teleorman.

⁴ Prof. Univ. Dr. Ion Nestor (1905-1984), renumit arheolog român.

⁵ Corneliu N. Mateescu, arheolog român (1911-1997).

⁶ Vezi Corneliu N. Mateescu și Mircea Babeș, *Cercetări arheologice și săpături de salvare la Fântânele*, în „SCIV”, 1968, 19-2, p. 283-291.

⁷ Constantin Nicolaescu-Plopșor, istoric, antropolog, arheolog și etnograf român (1900-1968), membru corespondent al Academiei Române, a condus Șantierul Porțile de Fier – Insula Ada-Kaleh (1963-1968).

care poți lucra acolo – când ești liber, ce forme trebuie să îndeplinească el, în sfârșit, să puneți la punct programul. Cu acest prilej să-i aduci aminte că am vorbit cu el. Și cu aceasta am impresia că lucrurile se vor aranja.

Sunt convins că având în vedere amploarea fondurilor și complexitatea obiectivelor atacate, vei avea ocazia să-ți alegi probleme apropiate de cele de care-mi scriai.

Despre mine. Îți mulțumesc mult pentru informațiile furnizate. Voi avea ocazia să le adâncesc la începutul lunii iunie când, în cadrul unui turneu de documentare la muzeele din Moldova voi sta și vreo 2 zile la Piatra Neamț.

Pentru aceasta, în afară de salvarea de la Fântânele, pe care sper să o termin într-o săptămână cu voia Sfântului Ilie, mai am programată o săpătură mare la Malu-Roșu (Giurgiu)⁸ – așezare getică, și participarea la șantierul prof. Nestor de la Bratei⁹.

Pe la Institut nu sunt noutăți excepționale în afară de fierberea provocată de vizita lui Murgulescu¹⁰ și de ședința prezidată de el în care s-a analizat activitatea noastră. S-a cam tras pe noi, în chip nejustificat după părerea mea.

Pe la Facultate nu am mai fost așa că nu pot să-ți dau relații. Pot să-ți spun doar că dl Berciu¹¹ va deveni foarte curând din conferențiar universitar – profesor titular.

Dacă vrei să-mi scrii înainte de sosirea mea la Piatra (cca 8-10 iunie) scrie-mi tot acasă. Cu multă prietenie Mircea.

P.S. N-avea grijă – nu m-am însurat!

2.

București, 21.05.1966

Dragă Virgile,

Cu o întârziere pe care nu pot să mi-o scuz, dar care, ar spune un birocrat, e obligatorie pentru ca hârtia să stea la dospit, „mă grăbesc” să-ți răspund. Înainte de toate, să știi, că promisiunea, pe care ți-am făcut-o este

⁸ Probabil azi satul Malu Roșu, com. Armășești, jud. Ialomița.

⁹ Sat, com Brateiu, jud. Sibiu. Vezi și Eugenia Zaharia, Ligia Bârză, C. Ittu, *Săpăturile arheologice de la Bratei (jud. Sibiu)*, în „MCA”, 1986 (*A XVI-A sesiune anuală de rapoarte, Vaslui 1982*), p. 190-193.

¹⁰ Ilie G. Murgulescu (1902-1991), chimist român, membru titular al Academiei Române din 1952 și președinte al Academiei (1963-1966).

¹¹ Dumitru Berciu (1907-1998), istoric și arheolog român, membru de onoare al Academiei Române.

fermă (de altfel, cred că înțelegi, că aici este vorba și de interesul meu de a mă ajuta cu un om în care să am încredere și cu care să-mi facă plăcere să colaborez). Deci, șantierul Romula¹² îți este deschis, și aș spune că din acest moment chiar ești obligat. Data precisă a începerii lucrului nu e cunoscută; în orice caz cred că e vorba de luna septembrie. Când prof. Tudor¹³ se va întoarce din Italia o să-ți pot da și alte amănunte. Te-aș ruga să-mi confirmi dacă poți să vii la Romula în septembrie! Eu, îți repet, te voi primi cu cea mai caldă plăcere și prietenie.

În ceea ce privește programul meu, deocamdată nu știu aproape nimic. Am programată o săpătură la Giurgiu – Malu Roșu (așezare dacică), dar am impresia că nu se vor găsi parale. În rest, aștept o ocazie favorabilă pentru a discuta cu Petrescu-Dîmbovița¹⁴, posibilitatea de a asista la săpăturile unor colegi de la Iași, în aceasta intrând și săpăturile de la Bâta¹⁵. Cu muzeele din Moldova, partial și momentan, am terminat, așa că s-ar putea ca la începutul lui iunie să colind câteva muzee din Ardeal – în special va fi vorba de Sf. Gheorghe, unde există numeroase materiale dacice.

Am terminat de prelucrat materialul de la Romula și mă apuc acum de cel de anul trecut de la Malu Roșu. În rest, am mai făcut câteva colaborări la „Revista de referate și recenzii”, seria Istorie-Etnografie. În nr. 4 mi-a ieșit o recenzie la care am lucrat cu interes și care te-ar putea interesa. Ca inedit, îți pot relata că am ținut o conferință de popularizare la Casa Arlus¹⁶, *Sarmizegetusa – mărturii străvechi* – și trecând peste emoția debutului am reușit să întretin o sală de peste 200 de ascultători o oră și ceva.

La Institut nimic deosebit, cu excepția unei *Sesiuni de comunicări* cu ocazia Aniversării Partidului, sesiune având un pronunțat caracter de Sociologie și Metodologie, care a făcut-o inedită, atractivă și folositoare în ce mă privește.

Dragă Virgile, cred că plecarea lui Scorpan¹⁷, nu numai că îți deschide o perspectivă mai bună, dar cred că, contrar aparențelor îți va ușura munca. Putere și forță chiar dacă nu neapărat fizică, ai, așa încât cu dăruirea și plăcerea pe care am observat-o la tine, cred că vei putea progresa liber și

¹² La Reșca (com. Dobrosloveni, jud. Olt) a fost identificat un mare oraș roman, presupus a fi fost capitala Daciei Malvensis.

¹³ Prof.Dr. Dumitru Tudor (1908-1982), istoric și arheolog român.

¹⁴ Acad. Mircea Petrescu-Dîmbovița (1915-2013), arheolog român, în acei ani fiind și directorul Institutului de Istorie și Arheologie din Iași.

¹⁵ Bâta Doamnei – Piatra Neamț, sanctuar și așezare dacică.

¹⁶ *Asociația Română pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică*.

¹⁷ Dr. C. Scorpan, muzeograf la muzeele din Piatra Neamț și Constanța.

nestingherit. Eu ți-o doresc din toată inima. Lucrurile dispărute odată cu Scorpan ar trebui înscrise într-un proces-verbal, pentru ca nu cumva mai târziu să tragi tu ponoasele.

Personal, te-aș ruga să-mi amintești numele localității¹⁸ unde spuneai că se află material bastarnic, iar dacă ai posibilitatea sau ocazia să treci pe acolo, să-mi culegi un pachet de cioburi de toate felurile și să mi le trimiți. Pe această bază aș putea cere eventual bani de săpătură la Institut pentru 1967.

Aștept răspunsul tău și te îmbrățișez cu drag, Mircea.

3.

29.VIII.1967

Dragul meu Virgil,

Preocupările și emoțiile dinaintea căsătoriei m-au împiedicat să-ți scriu până azi, dar sper că nu ești supărat pe mine. M-am întors înainte de 23 august, la două zile după o ultimă campanie – de astă dată cu succes – în Dobrogea. Am săpat de 2500 lei, timp de o săptămână – la Enisala¹⁹, lângă Babadag, unde am scos 20 de morminte de incinerație dacice de epocă romană (sec. I-II e.n., cu urne romane și dacice lucrate cu mâna)²⁰. Tot aici am găsit și vreo 9 gropi cu ceramică getică timpurie de mână și toată databilă cu cioburi grecești din sec. V î.e.n. Descoperirea, îți dai seama, reprezintă primul cimitir dacic din Dobrogea romană [grecească?] și are o mare valoare, pe care mă voi grăbi să o speculez într-o comunicare și un articol.

Înainte cu 2 săptămâni am fost și la Hamcearca²¹, rn. Măcin, unde am identificat o așezare daco-romană de sec. I-II, dar cimitirul corespunzător nu a apărut, deși am de acolo o urnă găsită întâmplător. Într-un cuvânt am încheiat munca de teren în condiții excelente, încurajator pentru cele ce urmează să întreprind în continuare.

Punctul 1. Căsătoria va avea loc pe 2 sept. Cum Liliana are foarte puțin timp liber, cu tot regretul nu vom veni acum la Piatra, ci vom merge pe Valea Prahovei pentru 5-6 zile. Ne rezervăm plăcerea de a te vizita poate pentru vacanța de iarnă.

2. Pe la 15 sept. voi pleca pentru 2-3 săptămâni în URSS.

3. Pe la 20 oct. s-ar putea să plec în RFG la un Seminar sud-est-european

¹⁸ Satul și comuna Bârgăuani, jud. Neamț.

¹⁹ Com. Sarichioi, jud. Tulcea.

²⁰ M. Babeș, *Necropola daco-romană de la Enisala*, în „SCIV”, 22, 1971, 1, p. 19-45.

²¹ Sat, comună, jud. Tulcea.

pentru 8-10 zile (deocamdată chestia este secretă). După aceea ... vom vedea. Sper că vei trece prin București înainte de Sesiunea Muzeelor din iarnă. Aș vrea mai stăm de vorbă. Cu drag, Mircea

4.

Borosești²², 5.oct.1968

Dragă Virgile,

Mă aflu de o săptămână în „dulcea Moldovă” și am ajuns la disperare din cauza timpului care nu numai că mi-a înghețat ciolanele, dar nici nu mă lasă să fac treabă. Am plecat din București vineri 27 sept. și seara eram la Bucium²³. Schimbată mașina (eram cu un camion cu materiale pt. Scânteia și cu oase pt. Antropologie) nu mai mergea. Am pierdut o zi întreagă ca să ajung abea spre seară în Iași. Duminică dimineața am fost invitat la dl Petrescu-Dîmbovița, iar după amiază am dus materialul la Scânteia. Seara m-am întors la Iași, iar luni am predat oasele la Antropologie (la dr. Necrasov²⁴). Marți m-am instalat definitiv la Borosești – 4 km de Scânteia și de atunci aștept în zadar să pot începe lucrul. Punctul de săpat se află la 2 km de orice casă așa că nu pot lucra sub amenințarea ploii. De altfel nu e vorba numai de amenințare căci plouă în fiecare zi și de jur împrejur nu vezi decât noroi. Am ajuns la capătul răbdării și dacă până mâine vremea nu se lămurește, luni plec la București și amân săpătura pentru la anul.

Va trebui să stăm de vorbă, să vedem dacă mai putem face ceva la tine, acolo. Mi-ar părea rău să te încurc, dar vezi că și eu pierd 4000 [lei] obținuți cu greu. Săpături în ploaie și noroi nu se pot face. Dacă la tine va fi mai frumos și având în vedere condițiile de la Ghelăiești²⁵, mai putem spera însă să facem totuși măcar acea săpătură. Vom mai vorbi la telefon despre aceasta.

Altceva. M-am apucat să scriu articolul despre fibula de la Ghelăiești²⁶ și am nevoie de câteva date pe care nu le-am obținut la timp. Pentru aceasta trebuie să-l întreb imediat pe Buzilă²⁷ pentru a-mi putea spune la telefon (poți să-mi scrii și acasă în același timp). Iată întrebările: ● locuitorul se numește

²² Sat Borosești, com. Scânteia, jud. Iași.

²³ La intrarea în Iași.

²⁴ Prof.univ.dr. Olga Necrasov, membru al Academiei Române.

²⁵ Satul Ghelăiești, com. Bălănești, jud. Neamț.

²⁶ M. Babeș, *Noi date privind arheologia și istoria bastarnilor (O fibulă „pomeraniană” descoperită în România)*, în „SCIV”, 20, 1969, 2, p. 195-217.

²⁷ Prof. Aurel Buzilă, șeful Laboratorului de restaurare al muzeului din Piatra Neamț.

Focșăneanu Nicolae? ● știi cumva data mai precisă a descoperirii ? ● care era culoarea patinei de pe fibulă înainte de curățire ? [roșie (oxid roșcat) cu ușoare pete verzui deschis]²⁸ ● se putea obseva dacă ruptura piciorului era recentă? [recentă] ● când s-a rupt butonul din dreapta (era rupt înainte de curățire)? [înainte] ● și care este cauza? [bucata din buton a fost adusă ruptă; se vedea că a fost trecută prin foc] ● Ți-aș fi foarte recunoscător dacă m-ai putea lămuri! [impresia dl Buzilă e că provine dintr-o urnă].

Scrie-mi deci acasă despre toate aceste probleme. Eu te voi suna imediat ce ajung la București. Îți doresc multă sănătate și spor la muncă, în special pentru examen²⁹! Te îmbrățișez cu drag, al tău Mircea

Transmite te rog salutările mele respectuoase mamei și tatălui tău.

5.

22.10.1974

Dragă Virgile,

Știrea pe care mi-ai transmis-o m-a umplut de amărăciune și descurajare³⁰. Nu sunt un naiv sau un visător în frumosul viitor al omenirii, dar îmi închipuiam totuși că anumite lucruri nu se mai întâmplă astăzi. Și iată, că totuși se întâmplă. Îmi pare rău pentru tine, și pentru mine și pentru unele dintre iluziile noastre. Știu bine că nu ești un ambițios, dar un asemenea tratament este, cred eu, umilitor și nu poate fi admis. Evident că dacă lucrurile nu vor fi îndreptate curând, va fi mai bine pentru tine și pentru cariera ta științifică viitoare să intri într-un institut de cercetare, unde, oricum, nu vei mai ești la cheremul oricui. Deocamdată însă, cred că va trebui să mai ai răbdare. Știi bine că și peste noi trebuie să treacă un tăvălug: integrarea (cum va fi?), atestarea și cine știe ce alte surprize. Se vorbește de posibile reduceri de 25% din personal și evident nu este indicat ca cineva să se miște tocmai acum din locul său³¹. Stai deci acolo până vor veni zile mai liniștite (posibil chiar anul viitor). În orice caz, conferința cercetării, care are loc săptămâna aceasta și Congresul PCR vor aduce lămuriri. După aceea vom vedea. Până atunci, oricum, se poate pregăti terenul.

²⁸ În paranteze drepte sunt răspunsuri la întrebările mai sus, înscrise de către adresant cu un creion chiar pe scrisoare.

²⁹ Examen în cadrul programului de doctorat.

³⁰ În septembrie 1974, adresantul scrisorii, director al Muzeului județean de istorie, a fost demis.

³¹ În anul următor au avut loc reduceri de personal la institutele de cercetări din București, Cuj și Iași, în urma cărora au fost scoși la pensie sau îndepărtați mulți cercetători valoroși.

Nu știu care este situația la Iași, la noi însă pot sconta pe o atmosferă favorabilă. Probabil că Mitrea³² va ieși la pensie și astfel se va face și locul. Să sperăm! Pe domnul Nestor nu putem deocamdată sconta. Este destul de serios bolnav, operat de 2 săptămâni, foarte slăbit și deprimat³³. Lăsând ulcerul de-o parte, mai gravă este decalcifierea oaselor care a favorizat o fisură a colului femural. Prin operație i s-a plantat un cui în zona fisurii. El va fi încă multă vreme indisponibil pentru afacerile institutului. Este trist dar nu avem ce face. În rest, pe aici nu sunt multe noutăți. Dl Pippidi³⁴ a plecat în America și Ghiță Diaconu³⁵ a preluat cârma, pe care că o ține destul de bine și cu folos. De câteva zile, din ordinul Președintelui Academiei venim la 7³⁰ și stăm până la 15³⁰. Se iese din institut doar cu aprobare. Foarte plăcut!

Eu scriu acum ceva despre Cârlomanești³⁶ și cronologia Latène-lui geto-dacic. Când voi fi gata, peste 2-3 săptămâni, mă voi apuca din nou de teză, în formula cu 200 pagini³⁷. Catalogul deja redactat trebuie să îl las de-o parte. Am mai scris ceva despre Cârlomanești pentru „Magazinul Istoric” (apare prin februarie-martie) și am dat un interviu pentru „Magazin”, pe care-l vei putea citi în numărul de sâmbătă aceasta. După cum vezi îmi fac propagandă.

Acasă toată lumea este bine. Liliana³⁸ a devenit doamna Doctor la 7 oct. Alexandru³⁹ este doctor în obraznicie, dar îi merge bine. Restul familiei este de asemenea bine. Mai scrie-mi te rog despre tine și ai tăi. Poate mai treci prin București să putem sta mai mult de vorbă. Deocamdată eu nu mă văd venind pe acolo prea curând. În general nu voi ieși din București decât rar, câte 1-2 zile (Buzău, Călărași). Vă îmbrățișez cu drag și vă doresc sănătate. Ție, în special, îți doresc putere și rezistență. Al tău Mircea

³² Dr.Doc. Bucur Mitrea (1909-1995).

³³ Prof.Univ.Dr.Doc. Ion Nestor va deceda chiar în luna următoare a aceluiași an (25.08 1905-29.11.1974).

³⁴ Prof.Univ.Dr.Doc. Dionisie Mihail Pippidi, membru al Academiei Române, renumit arheolog și epigrafist român (1905-1993), care în acei ani era directorul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” București.

³⁵ Dr. Gheorghe Diaconu, cunoscut arheolog român (1921-2001).

³⁶ Cârlomanești, com. Vernești, jud. Buzău, unde se cerceta o fortificație geto-dacică (Cf. M. Babeș, *Problèmes de la chronologie de la culture géto-dace à la lumière des fouilles de Cârlomanești*, în „Dacia”, N.S., 19, 1975, p. 125-139).

³⁷ Prin hotărârea autorităților, de la 1 septembrie 1974 se interzicea ca tezele de doctorat să depășească 200 pagini, sub pretextul economiei de hârtie.

³⁸ Liliana Babeș, reputat biolog și autoare a unei cărți despre prostaglandine, distinsă cu Premiul Academiei Române.

³⁹ Fiul lui Mircea și Liliana Babeș, în prezent prof.univ.dr. în biofizică, membru coresp. al Academiei Române.

6.

București, 1.04.91

Iubite Virgil, dragii mei!

Vestea neașteptată a morții doamnei Mihailescu ne-a întristat profund. Ne-am învățat să-i avem pe bătrâni alături de noi, așa cum sunt ei: fragili, neajutorați, suferinzi, cu o perspectivă ce se îngustează mereu, adeseori dificili. Bătrâni aducându-ne aminte că și ei au fost odată tineri și că noi am fost odată copii, și că și noi vom fi în curând bătrâni. Pe mama ta mi-o amintesc de la prima mea vizită în casa voastră – era căsuța aceea veche, mică din Calea Bicăzului (?) [Liliacului], dinainte de a vă muta la bloc. Nu voi uita nicidată grija ei pentru tine, de care m-am bucurat și eu adesea ca oaspete al casei. Nu voi uita termosul cu ceai de tei, fierbinte, care ne aștepta pe masă. Nu voi putea uita vreodată dragostea și grija cu care îmi vorbea de tine. O mamă exagerată? Poate, dar una rară, cum fiecare și-ar dori. Dumnezeu să o odihnească, după zbuliumul unei vieți ce nu i-a fost ușoară și nu mereu fericită. Gândul meu și al Lilianeii o conduc pe drumul cel fără de întoarcere, cu dragoste și recunoștință pentru dragostea ce ne-a arătat-o adesea. Suntem alături de dl Mihailescu, de tine și de Mia, alături de Lucrețiu și Claudiu și am dori ca simțămintele noastre să vă ajute cât de puțin în aceste clipe grele, triste.

Cu dragoste și simpatie vă îmbrățișează cu drag, Liliana și Mircea

P.S. Eu plec la Berlin pe 23 aprilie și voi lipsi cca 45 zile. Poate reușim să ne mai vedem înainte de plecare! Aștept vești! Mircea

7.

7 nov. 1997!

(a 80^a aniversare a Marii Revoluții)

Dragă Virgile,

Îți trimit alăturat adresa către Dan Teodor, dar caldele mele mulțumiri ți le adresez ție. Apelez în continuare la tine pentru a încerca să mobilizăm și alte donatii de cărți și extrase de la colegii tăi de institut: Teodorii, Ioniță, Sanie, Spinei. Monah⁴⁰. Lui Chirica⁴¹ i-am adresat separat o cerere pentru

⁴⁰ Profesorul Mircea Babeș a inițiat alcătuirea unui seminar, însoțit de o bibliotecă de specialitate, pe lângă Catedra de Arheologie a Facultății de Istorie a Universității din București. În acest scop, a apelat la donații din partea tuturor colegilor din țară, printre care și cei din Institutul de Arheologie din Iași (Prof. Dr. Dan Teodor, Dr. Silvia Teodor, Dr. Ion Ioniță, Dr. Silviu Sanie, Prof. Dr. Victor Spinei, Dr. Dan .Monah).

⁴¹ Dr. Vasile Chirica, în acea vreme era și director al Muzeului Moldovei din Iași.

publicațiile Muzeului [Moldovei]. Azi am „inaugurat” Seminarul cu peste 20 studenți interesați. Avem deja în rafturi peste 500 de cărți și periodice, plus extrasele. Sper că vom avea succes și ne vom dovedi utilitatea.

Îmi pare rău că nu te-am putut „servi” cu *ArhPolSKI*. În *Arch.Polski* se practică sistemul cu listă bibliografică la sfârșit și citare curentă în text, în paranteze (ex., A. Żaki 1974, p. 352, fig. 304). Comentariile se pot face și în note în afara textului, dar care nu sunt culese infrapaginial ci la sfârșitul textului. Cred că aceste reguli sunt valabile și pt. [pentru] *ArhPolSKI*.

Îți doresc drum bun și succes în Polonia. Salută-i pe cei cunoscuți, în special pe Halina Dobrzanska⁴². Lui Kokowski⁴³ spune-i că încă aștept extrase și cărți pe tema Wielbark-Masłomęcz, ca și pe tema grupei Czernyczin (= cronologic cu P-L [Poieniști-Lucașeuca]). Te îmbrățișez cu drag, Mircea

8.

Vadu Lat⁴⁴, 11 august 2011

Dragă Virgile,

Mai întâi: mii de mulțumiri pentru tot ce ai făcut și cu ocazia acestei corecturi⁴⁵. Desigur, ai fi avut mai puțin de lucru dacă autorii își făceau pe deplin datoria. Se vede însă efectul grabei cu care am finisat manuscrisul și ilustrația. Mă tem, de altfel, că munca nu s-a terminat și că va fi nevoie de încă o corectură. Am verificat toate corecturile tale, am notat pe ms. acelea care sunt discutabile (de ex, *ibidem*) și am adăugat unele pe care le-ai scăpat. Le-am marcat cu galben pentru ca tu să le poți controla și hotărî. Privind observațiile din scrisoarea ta:

1. p. 104, nota 4 nu trebuie scurtată. Dimpotrivă, am adăugat precizarea că săpătura a fost condusă de M. Babeș.
2. nu văd obiecția [care ?]
3. la p. 119, nota 92, la descoperirile din România pomenite și în nota 41, sunt adăugate în detaliu și cele din fosta URSS. Rămâne.
4. p. 124, adăugat „împreună”. Gropile mormintelor cu urne nu s-au

⁴² Dr. Halina Dobrzanska, cunoscut arheolog polonez.

⁴³ Prof.Dr. Andrzej Kokowski, cunoscut arheolog polonez.

⁴⁴ Prof. M. Babeș a cumpărat o casă de vacanță în satul Vadu Lat, com. Bucșani, jud. Giurgiu, la cca. 50 km de București.

⁴⁵ Este vorba de un important articol care trebuia să apară la Iași: M. Babeș, N. Mirițoiu, *Practici funerare birituale prelungite în spațiul capato-dunărean în secolele V–III a.Chr.*, în „ArhMold”, 34, 2011, p. 103–149.

constatat/desenat cu precizie, Am menționat însă cazuri în care urnele au fost depuse și în gropile mari cu oasele altui mort depuse pe fundul gropii.

5. p. 112, nota 112, corectată „N. Conovici după 1996...”

6. Am modificat fig. 5: cuțitul devine nr. 5, modificat și în text.

Obs. la corecturile tale: ●notele 46-48, 61, 84-86, 105 (scapă la 106);

● iibidem marcazul la idem sau ibi? (nu am văzut asemenea formulă de când citesc literatură) (vezi la p. 112); ● notele 55-56, 58 – eadem poate înlocui pe idem dar nu pe ibidem; ● la colontitlu de pus ambii autori; ● nr. tomului la AAH (în notele 89, 100, 108) rămâne cu cifre romane? ● seriile de publicații rămân cu litere de rând? (vezi no 141) [da]

Cred că ești de acord cu corecturile și modificările propuse de mine (de ex. la p. 123-125), toate marcate cu galben. Te rog să mai soliciți o corectură pagini II. Din Vadu Lat/Bolintin te îmbrățișează întregul trib Babeș, Mircea

Fig. 5 o trimit luni prin e-mail

București

2.07.91

Dragii mei < Ion
Virgil

Grudrui sunteți joi 4 iulie, la 19⁵⁰ la ora 10,
de la BIRIBO. Vă rămâne în loc 5-6 zile.

Peis cu răspunderea de a-i asigura o cegară civilizată
fie la un hotel mai ieftin (25-30 \$/zi), ~~sau~~ fi la
Casa Soliman sau la Universitate, fi la un
peticular de încredere (cu o rețetă rezonabilă
în valutar; de preferat o garsonieră).

Se înțelege că o rețetă este joi la gară și
o rețetă dintr-o cegară.

Pe Virgil îl rog să facă și biroul de a o
duce cu masina la Botosani (primind fiară masină
bani de benzina dus-întors). Poate unul dintre
voi să se cu la primul 2-3-4 zile la Botosani
pentru a o ajuta.

Oricum, vă rog să-l anunțați din timp
pe forau asupra datei sosirii. Botosani n-ai să
nu pot să caute acolo o cegară civilizată (cu
condiții pe care le-am propus și pentru lasi).

Ea va veni la Botosani în momentul în care
Grudrui va veni acolo de lucru 3-4 zile (probabil pe
la 15 iulie), voi merge și eu acolo aceste ultime zile și apoi
vom merge, pentru încă 2-4 zile la Botosani.

**ÎNSCRISURI INEDITE PRIMITE DE LA PRIETENA MEA
ELVIRA ENEA, PICTOR ȘI CADRU DIDACTIC – BACĂU¹
PARTEA I**

Eugenia Antonescu

**Novel writings from my friend Elvira Enea,
Painter and Professor
in Bacău
Abstract**

The present paper presents my dear friend Elvira and her life in few photographs part of the „Nicu Enea” Memorial House and from her husband’s paintings, Nicu Enea: copies of photographs Nicu and Elvira Enea in 1935, Elvira profil, Elvira at an exhibition, Nicu Enea torso, Nicu and Elvira’s parents, all the photographs present in „Nicu Enea” Memorial House. Other two photographs made after two paintings are from the good period of the Nicu Enea’s workings: Elvira with an umbrella – private collection and Elvira at the Peleş Castle.

Key words: *Nicu Enea paintings, Elvira Enea photographs, „Nicu Enea” Memorial House of Bacău*

Cuvinte cheie: *picturi Nicu Enea, fotografii ale Elvirei Enea, Casa Memorială „Nicu Enea” Bacău*

Înainte de a expune subiectul anunțat pentru această sesiune am să prezint, pentru cine nu a cunoscut-o pe Elvira sau pentru cine vrea să-și aducă aminte de chipul ei, câteva imagini, cunoscute de alt fel, după fotografii de epocă aflate la Casa memorială „Nicu Enea” sau după lucrări realizate de soțul ei, Nicu Enea, și anume: copii după fotografii: Nicu și Elvira Enea în 1935, Elvira profil, Elvira la un vernisaj, bust Nicu Enea, Elvira, Nicu și părinții Elvirei, toate fotografiile aflate la Casa memorială. Alte două imagini după picturi sunt din perioada bună a operei lui Nicu Enea: Elvira cu umbrelă – colecție particulară și Elvira de la castelul Peleş.

¹ Comunicare susținută la Simpozionul Național Vasile Pârvan, 5-6 octombrie 2023 – Bacău, secțiunea a III a.

Nicu Enea - Portret Elvira Enea cu umbrelă –
colecție particulară

Cu câteva luni în urmă – pe 29 Iulie 2023 – în cadrul celui de al XI-lea Simpozion „Petre Oprea” de istorie a artei românești din București, am prezentat tema „1971² Amintiri și documente despre buna mea prietenă Elvira Enea – artist plastic și cadru didactic”, prilej cu care i-am alcătuit, pentru prima oară, o cronologie – despre viața și opera sa după lucrări originale.

Unul din exemplele consemnate și în biografie, legat de trăsăturile de caracter, care m-a determinat să-i atribui o anumită calitate, a fost legat de spiritul deosebit de prompt de observație cu care Elvira acționa când era vorba de opera soțului. De exemplu, după ce am adunat de prin cele două ateliere, de prin mansardă și de prin toate încăperile din imobil toate desenele aparținând lui Nicu Enea, m-a uimit rapiditatea, spontaneitatea cu care la listarea lor a reușit să determine adevăratele titluri ale respectivelor desene precizând de fapt localizarea lor, o dovadă poate și pentru faptul că fusese adesea martoră la realizarea lor, alături de pictor, sau uneori le comentau împreună.

Așadar, ce voi prezenta în acest demers este cu totul inedit. Voi folosi corespondența pe care o dețin, cea expediată de Elvira către subsemnata, necunoscută până în prezent decât de expeditor (Elvira-Wili Enea) și de destinatar (Eugenia Dogan-Antonescu).

Este de la sine înțeles că respectivele documente se referă în conținutul lor la evenimente legate de expeditor și destinatar și că nu poate fi vorba de lipsă de modestie chiar dacă informațiile dezvăluie fapte legate în special de cele două persoane.

Ne-am cunoscut în Ianuarie 1959, când Muzeul Regional Bacău avea doar 2-3 salariați și pregătea o expoziție în cinstea zilei de 24 Ianuarie. Atunci, Elvira ne-a însoțit, contribuind alături de noi la organizarea respectivei expoziții, iar apoi în 1961 la organizarea expoziției comemorative a pictorului Nicu Enea la un an după decesul său.

La câțiva ani după decesul soțului, mai precis în anul 1965, am organizat retrospectiva Nicu Enea, la care din nou Elvira a avut un rol determinant, rol asupra căruia vom mai reveni.

Repet, menționând că aprecierile și comentariile mele vor fi susținute de conținutul corespondențelor expediate cu diferite prilejuri de Elvira și că

² 1971 este anul în care am întocmit un eseu despre prietenia mea cu Elvira, înainte de a fi transferată la București, prietenie care a continuat și după transfer. Un exemplar scris de mână l-am oferit și Elvirei.

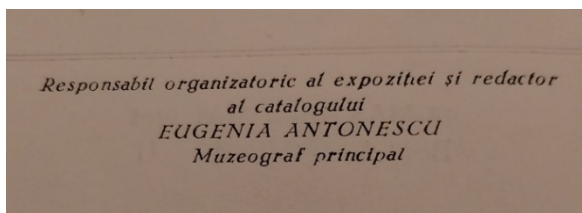
unele dintre ele sunt legate de activități muzeale, altele de anumite evenimente personale.

Încep cu cele profesionale.

Cronologic, între 1960-1971, perioada în care subsemnata am funcționat la Muzeul Regional Bacău, au avut loc multe evenimente la care am colaborat cu Elvira, dintre ele câteva au fost de mare importanță cum ar fi: Retrospectiva Nicu Enea, Desenul în opera lui Nicu Enea, organizarea Casei Memoriale „Nicu Enea” – în urma donației făcute muzeului de către Elvira, însemnând imobilul cu tot ce conținea în interior și în exterior. Toate aceste evenimente și încă altele vor fi argumentate de diferitele înscrieri pe care le dețin.

Înainte de a intra în conținutul înscrierilor am să încep cu o observație: Elvira avea interesantul obicei să aștearnă gândurile pe tot felul de suporturi cu o anumită semnificație, cum ar fi cărți de vizită, fotografii, felicitări, file din carnețele, cărți poștale, coli de corespondență, câteva le voi ilustra mai jos.

1. Primul eveniment important legat de viața profesională a Elvirei Enea și a subsemnatei a fost organizarea primei retrospective de amploare Nicu Enea (1965) însoțită de un catalog modest ca înfățișare dar bogat în informații la care nu s-a prea făcut trimitere atunci când se reorganizau evenimente legate de opera lui Nicu Enea, ca și cum organizatorul începea cercetarea pe care nimeni nu ar mai fi făcut-o mai înainte.

Respectivul catalog, din 1965, era primul instrument de lucru alcătuit pe baza documentelor adunate cu grijă și atenție de subsemnata, cu îngăduința Elvirei, din întreg imobilul cuplului Enea, înfăptuind tot odată atunci și o arhivă Enea, științific organizată și așezată într-un cufăr mare din imobil.

Amploarea care a luat-o respectiva retrospectivă s-a datorat alcătuirii și înfăptuirii unui plan de itinerare a expoziției în mai multe orașe și mai multe muzee din țară (București, Sibiu, Brașov, Ploiești, Piatra Neamț, Suceava, Roman), plan care în general s-a respectat, de vreme ce el a fost aplicat și a funcționat.

La vernisajele din fiecare oraș era prezentă și Elvira, care rămânea în toate localitățile în perioada în care era găzduită expoziția, fiind un bun și credincios îndrumător pentru publicul vizitator.

În fiecare localitate în care era itinerantă expoziția avea și o condică de impresii pe care a depus-o în final la casa muzeu unde era și custode.

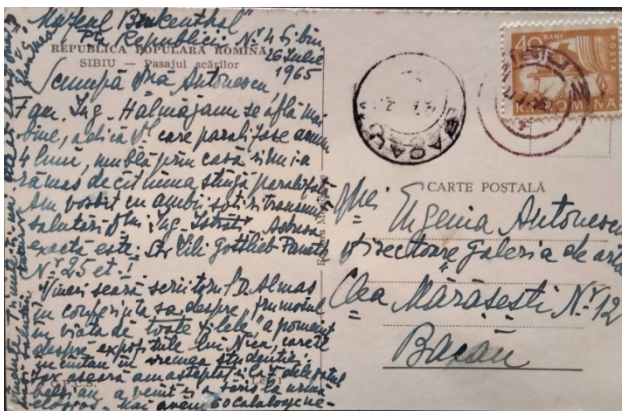
Elvira avea bunul obicei să mă informeze, ca șef de secție, de modul cum era primită retrospectiva cu opera lui Nicu Enea în fiecare oraș.

Pentru nimeni nu este un secret că, pe deoparte, Elvira a fost un sprijin neprecupețit în organizarea retrospectivei și a tuturor evenimentelor legate de viața și opera soțului, Nicu Enea, pe de altă parte, Elvira a fost aproape singura persoană care recunoștea „scoțând în evidență” strădaniile familiei Antonescu pentru scoaterea la lumină a operei lui Nicu Enea prin înfăptuirea mai multor activități.

În această ordine de idei voi prezenta pe scurt câteva înscrisuri cu episoade inedite, expediate de Elvira din Sibiu și Brașov, referitoare la retrospectivă și la alte evenimente care confirmă recunoașterea ajutorului dezinteresat primit după decesul soțului Nicu Enea. Atunci Elvira devenise foarte apropiată, ca un membru al soților Antonescu.

Dintre mai multele corespondențe de la Sibiu, mă voi opri doar la două dintre cele care conțin informații inedite.

În cartea poștală expediată de Elvira, pe 26 Iulie 1965, de la Muzeul Brukenthal din Piața Republicii nr. 4, Sibiu redată mai jos, menționează printre altele ca pe un fapt memorabil și anume: „Vineri seara scriitorul D. Almaș în conferința despre Frumosul în viața de toate zilele, a pomenit despre expozițiile lui Nicu Enea care îl încântau în vremea studenției”.

Un alt episod mai deosebit a avut loc tot la Sibiu, când expoziția retrospectivă Nicu Enea a fost vizitată de pictorul și graficianul Hans Herman, care a apreciat-o foarte mult. Atunci i-a oferit Elvirei *Catalogul Retrospectivei graficianului Hans Herman 1965* – catalog pe care apoi Elvira mi l-a oferit cu drag mie.

EXPOZIȚIE
RETROSPECTIVĂ
DE GRAFICĂ

HANS HERMANN

1965

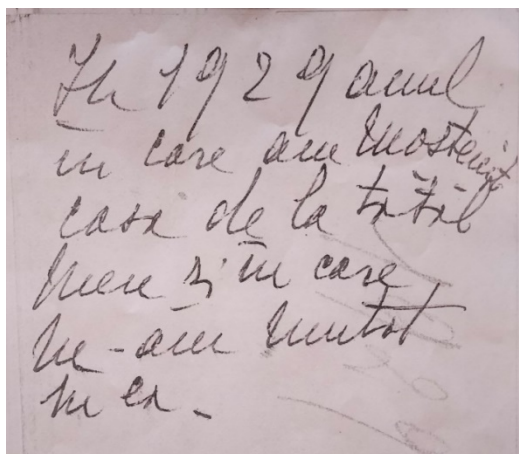
2. Casa Memorială „Nicu Enea”

Un alt eveniment important legat de viața și activitatea Elvirei Enea îl constituie înființarea Casei Memoriale „Nicu Enea” cu accent pe recunoașterea adevărului despre înființarea ei, așternut în înscrieri inedite chiar de locatara imobilului, pictorița, profesoara Elvira Enea.

Casa Memorială „Nicu Enea” s-a înființat în 1970 în urma donației făcute de Elvira Enea, cu tot patrimoniul mobil și imobil, Muzeului de Istorie și Artă Bacău.

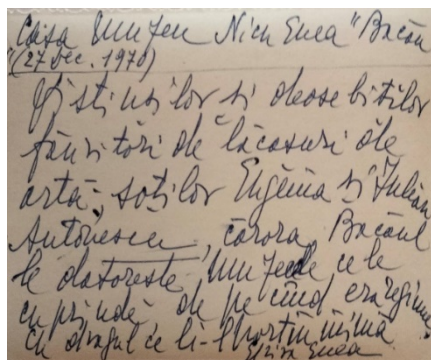
A fost multă muncă declarată dezinteresat, sporadic, cu alte prilejuri.

Demersul relevă câteva înscrieri inedite primite de la Elvira și păstrate în arhiva mea personală, care consemnează adevăruri relatate despre cei implicați direct, în organizarea respectivului monument de cultură.

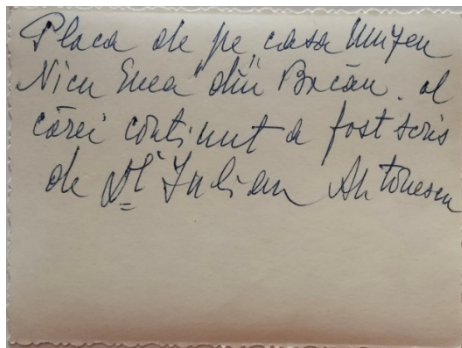
Imobilul în care s-a organizat Casa memorială a fost cel primit drept moștenire de Elvira de la tatăl ei, în care a locuit cuplul Enea, ne mărturisește chiar dânsa.

Nu peste mult timp de la înființarea casei memoriale, am primit (pe 27.12.1970) de la Elvira o fotografie reprezentând casa din strada Panait Moșoiu, imaginând-o pe avers pe Elvira rezemată de colțul ei, iar pe revers următoarea dedicație:

„Casa Muzeu Nicu Enea” Bacău (27 dec. 1970). Distinșilor și deosebiților făuritori de lăcașuri de artă; soților Eugenia și Iulian Antonescu, cărora Bacăul le datorește muzeele ce le cuprinde de pe când era regiune. Cu dragul ce li-l port în inimă, Elvira Enea.

Următoarele imagini reprezintă fotografia care ilustrează față verso, textele de pe placa așezată la intrarea casei.

Pe reversul fotografiei plăcii este scris de Elvira Enea următorul text: „Placa de pe casa Muzeu Nicu Enea din Bacău al cărei conținut a fost scris de domnul Iulian Antonescu”.

Urmează o altă imagine a unei fotografii în care Elvira este redată privind în sus spre tablourile de pe un perete din interiorul casei. Pe reversul ei sunt scrise următoarele rânduri : „Casa Muzeu Nicu Enea” Bacău,

Colțișor din atelierul pictorului cu portretul scriitoarei Georgeta Cancicov. Casă realizată de Dna muzeografă Eugenia Antonescu pe când conducea Muzeul de Artă din Bacău a cărei șefă de secție era.

Cu admirație și dragoste ofer aceasta Elvira Enea

8 oct.1973

Casa lui Nica Enea
București

Colțisor din deteșorul
pictorului, cu portretul
femeii, Georgea Căușcă
Căușcă, sora lui Nica
lui Georgea Căușcă, sora
pe care lăsa din ea, din ea
de artă, din București a cărei
sef de secție era
Cu adăugarea și a
ofer această Elvira Enea
8 oct. 1973

Următoarea fotografie reprezintă o imagine din curtea casei, în care Elvira apare cu chipul plin de dragoste și afecțiune pentru pisicile ei, animăluțele iubite.

Pe care 4 IV 1974
Măști. Enea, fiii de
Enea F. Enea, fiii de
penită să facă biote fizic
de "fret" amintată ca trebuie
pece cu Tor. Director
București, în cit în
grădina serii, ca să trimit
pachetul ce de la fiii
Enea Enea de biote de
abia acum are ocazia
Măști. Măști sunt tare
lucru. X-am trimit prin

Această ultimă fotografie pe care o prezint are următorul text: „Bacău 04.IV.1979 Dragii mei, Doamna Filimon fiind acum venită să facă niște fișe a fost anunțată că trebuie să plece cu tov. director la București, încât în mare grabă scriu, ca să trimit pachetul ce de la ziua Eugeniei de naștere de abia acum are ocazia să plece. «Mieux vaut tard que jamais». Nu am trimis prin poștă ca să nu-ți mai dau de lucru cu dusul ca să-l ridici. Cu drag nespus și iertare pentru întârzierea trimiterii (...?) Vili”.

Despre desenul în opera lui Nicu Enea, Elvira a fost implicată foarte mult alături de subsemnata, așa cum am mai menționat cu alt prilej³, fapt pentru care nu mai pot comenta în acest demers evenimentul ca pe un ceva inedit.

De aceeași participare s-a bucurat Elvira și la realizarea celor 6 alegorii de la Palatul Regal din București.

5. Corespondență ocazională

În afara documentelor în care relatea evenimente cu caracter profesional, Elvira mai trimitea și corespondență cu diferite ocazii cum am spus mai înainte.

Elvira era atentă la toate sărbătorile.

De 1 martie reciproc ne ofeream câte un măștișor – simbol al primăverii cum chiar dânsa îl numea. Pe acesta din imaginea pe care îl voi ilustra mai jos l-am păstrat împreună cu altele. El este prins pe un cartonaș, gen carte de vizită, pe care Elvira a așternut câteva rânduri pe care le citez: „Eugenie scumpă, gingașul simbol al primăverii «pisicuța alăturată» să-ți fie cu adevărat un porte bonheur. Și astăzi voi încerca să-ți dau un telefon. De data aceasta poate voi fi mai norocoasă. Aș vrea să te aud! Tot aici pun și măștișorul pentru Nini, a cărei adresă nu o știu. Vă sărut pe toți cu nespusă dragoste Willi”.

³ Catalog, Eugenia Antonescu, *Desenul în opera lui Nicu Enea*, temă susținută la Simpozionul Petre Oprea.

Eufemia scumpa
 gîi gîduf tîu bal
 al primă veri, pîsîat
 "turată" sî-tî fî cu
 de bărat un portebăneor.

Sî dista fî bîr lîca,
 încerca sî-tî dan
 un telefon. Ve data această
 portebî fî lîca: bîr bîr
 As bîr sî-tî dan
 Tot aîcî pîr sî bîr sî bîr
 nt. Nîm, a cîrî adîrîsî bîr

24 decembrie 1971 – la respectiva dată eram deja transferată la București. Era ziua Sf.Cv.M. Eugenia (Ajunul Crăciunului) și pentru că port prenumele Eugenia primeam felicitări orale sau scrise de la cei apropiați printre care una scrisă de la Evira.

prin solu flocu.
 Barba-Cot, care
 deflind ca în abita-
 rile pretenelor
 se spune: piticute,
 a primit bucurii
 să ducă solia
 Aceasta marci
 prinde pe lîngă
 buclele clar,
 cele lui: calde ur
 de dor, sănata
 și vie bună, a
 căror implinire
 alături de dragu
 și balorosele tot
 o dorește din tot
 su fletu flocu, plin
 de dragoste și
 recunoștință
 pentru toată strălucita

ce au depus ca să
 spulbere colbul uitării
 asserunt peste bietul
 Nick și opera lui
 Cu dragul de totdeauna
 Vili
 4 Dec. 1971
 Bucuru

Aceasta este o felicitare de mici dimensiuni, imprimat color pe prima față, imaginând obișnuitul personaj de Crăciun ținând în mână o umbrelă, având în preajmă diferite simboluri cu nelipsitele crenguțe de brad și în plus urarea „La Mulți Ani!”, în continuare Elvira scrie de mână pe avers și revers, citez:

„Îi spun gingașei Eugenia Antonescu prin solul meu Barbă-Cot, care aflând că în alintările prietenilor se spune: «Piticuță» a primit bucuros să ducă solia. Aceasta mai cuprinde pe lângă modestul dar cele mai calde urări de noroc, sănătate și voie bună a căror împlinire, alături de dragostea și valorosul ei soț, o doresc din tot sufletul meu, plin de dragoste și recunoștință pentru toată străduința ce au depus ca să spulbere colbul uitării așternut peste bietul Nicu și peste opera lui. Cu dragul de totdeauna Vili, 24 decembrie 1971 Bacău”⁴

O mică observație, tot din corespondența ocazională, dar și din comportamentul Elvirei am putut să-i remarc trăsăturile de caracter, pe câteva le voi comenta în continuare.

Eram la Bacău, înainte de a fi transferată la București, când, în 1971, de ziua mea de naștere (12 Martie) Elvira mi-a trimis o foarte frumoasă epistolă cu urări de bine și sănătate mărturisind cât de mult ne iubea și prețuia pe mine și pe Iulian, soțul meu.

Epistola a fost însoțită de un semnificativ cadou – un crucifix de mici dimensiuni, din lemn, având adosată o statueta realizată din metal, imaginând în miniatură pe Isus răstignit.

Respectivul crucifix îl păstrez cu mult drag și sinceritate de mai bine de jumătate de veac, amintindu-mi de câte ori îl privesc de prietena mea Elvira.

5. În loc de încheiere adaug un mic rezumat asupra temei și o scurtă schiță cu trăsăturile de caracter ale Elvirei, ca o concluzie a întregului demers.

Temele comentate, spuneam și mai la început, se referă la câteva evenimente importante din viața amicei mele, dar și a Muzeului Regional Bacău, reprezentat în cazul de față și de subsemnata și anume: Retrospectiva Nicu Enea, Casa memorială Nicu Enea, Desenul în opera lui Nicu Enea, decorarea unei săli de

⁴ Micul cadou consta într-o iconiță cu Sf. Muceniță Eugenia.

la Palatul Regal tot de Nicu Enea, urmate de teme de alt aspect și importanță, precum corespondența ocazională.

Precizez că lucrarea se bazează, în general, pe prezentarea unor corespondențe inedite care scot la iveală atât activitatea profesională, cât și trăsăturile de caracter ale Elvirei.

După felul cum au fost concepute înscrisurile de dânsa, ele transmit cu voia sau fără voia autoarei adevăruri și fapte inedite și nu numai, după umila mea părere dezvăluie fără intenție caracterizarea propriei persoane. În primul și în primul rând era recunoscătoare, apreciind binefacerile primite de la oricine, dar îi sunt recunoscute multe alte trăsături.

Numai o persoană deosebită poate să dețină o paletă plină de calități așa cum le avea Elvira Enea. Nu numai din corespondență, dar și din contactul direct puteai să o caracterizezi. Era o persoană minionă și plăcută care de la prima vedere îți recomanda bunătate, gingășie, delicatețe, finețe.

După felul cum reacționa te impresiona, în mod deosebit, bucuria cu care te întâmpina.

Însă, după comportamentul ei general, părea totuși o persoană sobră, îngândurată, predispusă la conversații profunde și pline de înțelepciune.

Rar răbufnea, devenind un personaj nemulțumit în special când opera soțului nu era suficient de respectată și apreciată, dar și atunci se stăpânea comportându-se cu un oarecare calm. Mă refer la povestea lucrărilor „Odihnă pe câmp” și „Nuntă țărănească”, a căror calitate a trebuit să o susțină în fața juriului și a autorităților.

Era sociabilă și comunicativă. Nu numai avalanșa de scrisori, scrisorile în general au determinat și au scos la iveală respectivele trăsături, dar și dialogurile dintre noi cu subiecte constructive și interesante. Știa să fie și veselă, nedeapășind însă limitele. Se îmbrăca cu gust, părea elegantă chiar și cu vestimentație modestă. Uneori, sacrificându-se, renunța la multe plăceri, mulțumindu-se cu foarte puțin.

Îmi rezerv dreptul să anunț că despre activitatea Elvirei ca pictor, despre realizările ei în această calitate, voi alcătui partea II-a a aceleiași subiect, pe care o voi transmite cu alt prilej.

Cea de a doua parte va fi desul de interesantă, având în vedere că va prezenta pentru prima oară un grupaj cu lucrările semnate Elvira Enea, dintre care se mai găsesc unele la participările ei de la Saloanele Oficiale, de la expozițiile regionale și interregionale sau de la expozițiile cadrelor didactice.

SFINȚII IERARHI TEODOSIE ȘI PAHOMIE AI ROMANULUI. O VIAȚĂ ÎNCHINATĂ LUI HRISTOS.

Elena Brîndușa Popovici

Saints Theodosius and Pachomius, Bishops of Roman.

A life in service of Christ.

Summary

The present paper presents information about the two religious exhibitions that have been organized by the „Iulian Antonescu” Complex Museum in 2023 and 2024, in which the personalities of Saints Theodosius and Pachomius were presented. As bishops of Roman diocese, in the XVIIth Century and in the XVIIIth Century, they influenced both the political and spiritual community, leaving us today an important cultural heritage. From this point of view, the exhibition dedicated to Saint Pachomius presented novel archive documents from the Library of the Romanian Academy, XVIIIth Century religious objects from Neamț Monastery and Pocrov Skete and also an important collection of religious text books, part of the Vasile Heisu Collection. The second exhibition, organized by the „Iulian Antonescu” Complex Museum in 2024, presented the Monastery of Bogdana, Bacău County, which has been built in the XVIIth Century with the help of Saints Theodosius, that was also its first prior. The exhibition presented aspects from the history of the monastery, documents from the Library of the Romanian Academy, photographs from the monastery collection and also photographs of Bogdana's private medieval book Collection and private icon Collection.

Key words: *Hieromartyr Theodosius of Brazi, Metropolitan of Moldova, Saint Pachomius of Gledin, Bishop of Roman, Archdiocese of Roman and Bacău, Exhibitions of „Iulian Antonescu” Museum Complex of Bacău.*

Cuvinte-cheie: *Sfântul Mare Mucenic Teodosie de la Brazi, Mitropolitul Moldovei, Sfântul Pahomie de la Gledin, Episcopul Romanului, Arhiepiscopia Romanului și Bacăului, Expozițiile Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” din Bacău.*

În 2023 și 2024, Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” din Bacău a vernisat două expoziții temporare dedicate unor personalități marcante ale Bisericii Ortodoxe Române din secolele XVII-XVIII în Moldova. Cele două evenimente au adus mai aproape de comunitatea băcăuană activitatea Sfântului Ierarh Pahomie de la Gledin, Episcop al Romanului în perioada

1707-1714 și a Sfântului Mucenic Teodosie de la Brazi, Mitropolit al Moldovei și Episcop al Romanului între anii 1671-1674.

În aprilie 2023, prin expoziția temporară intitulată „Sfântul Pahomie, Episcop al Romanului – Calea spre sfințenie” s-a dorit marcarea celor 299 de ani de la trecerea la cele veșnice a Sfântului ierarh, considerat, atât în timpul său cât și astăzi, un trăitor autentic al monahismului, sihastru, iubitor de carte și de neam, activitatea Sfântului Pahomie de la Gledin fiind determinantă pentru felul în care s-a dezvoltat monahismul ortodox românesc în secolul al XVIII-lea. Expoziția a fost organizată cu binecuvântarea și sprijinul Înaltpreasfințitului Părinte Ioachim, Arhiepiscopul Romanului și Bacăului și în colaborare cu Protoieria Bacău, Mănăstirea Neamț, Schitul Pocrov și ASCOR Filiala Bacău.

Astfel, în cadrul expoziției au fost menționate aspecte importante din viața Sfântului Ierarh, semnificația deosebită a activității sale pentru eparhia Romanului și Bacăului, contribuția sa în plan religios, istoric și cultural. De asemenea, au fost expuse obiecte bisericești care i-au aparținut Sfântului Pahomie de la Gledin, obiecte de cult păstrate astăzi în cadrul Schitului Pocrov și în cadrul Muzeului Mănăstirii Neamț, copii ale hrisoavelor emise de către domnitorul Nicolae Mavrocordat și care fac referire la Schitul Pocrov, păstrate astăzi în cadrul Bibliotecii Academiei Române de la București, obiecte bisericești din colecția Secției de Arheologie-Istorie (CMIABC) și Testamentul Sfântului Ierarh Pahomie. Obiectele au fost completate de o expoziție foto-documentară a Schitului Pocrov, precum și de o expoziție cu lucrări ale elevilor din cadrul Parohiei Ortodoxe „Intrarea Domnului în Ierusalim” din Bacău.

Vernisajul expoziției a avut loc în data de 27 aprilie 2023, la acesta participând aproximativ 120 de persoane. În cadrul activității au fost prezentate comunicări referitoare la importanța personalității Sfântului Pahomie de la Gledin, luând cuvântul următorii invitați: Arhimandrit Nicolae Dănilă, exarh al mănăstirilor și schiturilor din cadrul Arhiepiscopiei Romanului și Bacăului, Protosinghel Ambrozie Ghinescu, egumen al Schitului Pocrov, județul Neamț, Arhimandrit Andrei Ioniță, reprezentant al delegației Arhiepiscopiei Romanului și Bacăului, protoiereu pr. Eugen Ciuche, Protopopiatul Bacău, pr. Ionuț Epure, Parohia Ortodoxă „Intrarea Domnului în Ierusalim” și subsemnata. În perioada în care a fost expusă, expoziția dedicată Sfântului Pahomie s-a bucurat de 4500 de vizitatori, membri ai comunității locale, județene și naționale, iar în 2024, la invitația Muzeului Mitropolitan din Iași, expoziția a fost organizată și aici, în

colaborare cu Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, în perioada 4 iulie-30 septembrie 2024.

În ceea ce privește viața Sfântului Pahomie, istoriografia de specialitate îl descriu drept un ierarh smerit și cultivat al Romanului, iubitor de carte și de neam, stareț al Mănăstirii Neamț, ctitor al Schitului Pocrov și ascet, Sfântul Pahomie reprezentând un adevărat model de curaj, de asumare și credință într-o zbuciumată perioadă a istoriei așa cum a fost sfârșitul secolului al XVII-lea și prima jumătate din secolul al XVIII-lea în Țările Române.

Despre „*cel mai de seamă cărturar dintre clericii moldoveni din acel timp*”, așa cum îl numea marele istoric Nicolae Iorga, în 1928¹, au scris de-a lungul timpului numeroși oameni de cultură. Primul dintre aceștia este vrednicul de pomenire episcop Melchisedec Ștefănescu, ierarh la rândul său al Romanului, în perioada 1879-1892, care are o contribuție deosebită la biografia ierarhului Pahomie, pe care îl admira și îl descria ca pe „un iubitor al liniștii”. În acest sens, în *Cronica Romanului și a Episcopiei de Roman*, din anul 1874, el redă biografia Sfântului Pahomie, scrisă de către un monah anonim în Pomelnicul cel mare al Schitului Pocrov². De asemenea, tot lui Melchisedec Ștefănescu îi datorăm data exactă a trecerii la Domnul a Sfântului Pahomie și anume 26 aprilie 1724, precum și informații despre mormântul său la acea vreme³.

Aflat în 1885, la Lavra Pecerska, episcopul Melchisedec Ștefănescu descoperă într-o veșmântărie o însemnare referitoare la moaștele Sfântului Arhidiacon Ștefan, dăruite Lavrei Pecerska în 1717 de Sfântul Pahomie. Despre însemnare Melchisedec Ștefănescu afirmă următoarele: „*acest deget a sfântului întâiu mucenic și arhidiacon Ștefan, de la mănăstirea din Țara Moldovei numită Neamț, a fost adus în Kiev de prea sfințitul Pahomie al Romanului, de el însuși dăruit Lavrei Pecerska din Kiev, în care a viețuit opt ani, unde a murit și a fost îngropat înaintea marilor uși ale bisericii. Anul 1724 luna aprilie 26 zile. Mormântul lui Pahomie nu se mai cunoaște astăzi, fiind locul dinaintea ușilor celor mari ale bisericii pavat cu piatră*”⁴.

¹ Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a Românilor*, ediția a II-a, vol. II, București, Editura Ministerului de Culte, 1928, p. 35.

² Episcopul Melchisedec Ștefănescu, *Cronica Romanului și a Episcopiei de Roman*, vol. II, București, 1874-1875.

³ *Cronica Episcopiei Romanului și Hușilor*, IV, 1992, p. 196.

⁴ *Ibidem*, p. 197.

De asemenea, contribuții la fel de importante despre viața și activitatea Sfântului Pahomie sunt și cele ale lui Constantin Tomescu în *Scurtă povestire istorică despre Mănăstirea Neamț și despre așezările monahale supuse ei* din 1942, cea a lui Constantin Bobulescu, referitoare la Schitul Pocrov din 1943, precum și scrierile lui Constantin Voicescu în *Schitul Pocrov și importanța lui pentru viața și cultura bisericească din Moldova în secolul al XVIII-lea* din 1972⁵.

Încununarea tuturor acestor demersuri de clarificare a biografiei Sfântului Pahomie o reprezintă canonizarea ierarhului în data de 14 aprilie 2007, la inițiativa Mitropolitului Bartolomeu Anania, care, din evlavie pentru Sfântul Pahomie, va include în testamentul său și un îndemn de cinstire neîntreruptă peste generații a cultului acestuia.

Inima Sfântului Ierarh Pahomie mereu a bătut pentru Schitul Pocrov, pe care l-a înfrumusețat prin cărți vechi bisericești, printr-o catapeteasmă deosebită, prezentă astăzi în biserica schitului, dar mai ales prin viața sa sfântă, moștenirea culturală, istorică și religioasă a Pocrovului se află astăzi sub grija părintelui protosinghel Ambrozie Ghinescu, egumen al Schitului. Sub Acoperământul Maicii Domnului și sub ocrotirea Sfântului Pahomie, părintele egumen a descoperit documente uitate de vreme în biblioteca Academiei Române, a descifrat însemnările de pe Cazania Sfântului Varlaam, pe care le-a valorificat punându-le în circuitul științific și reîntregind astfel tabloul vieții Sfântului. A îngrijit cu răbdare și dragoste biserica Schitului Pocrov, astăzi monument istoric, iar în 2013, după ce au fost ținute timp de 289 de ani de greutatea pământului, a descoperit în pronaosul bisericii de la Pocrov sfintele moaște ale Sfântului Pahomie.

În ceea ce privește obiectele care au aparținut Ierarhului Romanului, deși acestea nu sunt numeroase, ele sunt valoroase atât datorită vechimii lor cât și datorită semnificației pe care au avut-o în anumite momente ale vieții Sfântului.

Din punct de vedere cronologic, *Rostul de Aur*, cartea cu învățături pe care o primește din mâna Sfântului Dimitrie al Rostovului la începutul secolului al XVIII, subliniază pe de o parte întâlnirea providențială dintre

⁵ Constantin Tomescu, *Scurtă povestire istorică despre Sfânta Mănăstire Neamțu și despre așezările monahale, supuse ei*, (Mănăstirea Secu și schiturile: Vovidenia, Pocrov, Sihăstria), Neamț, Editura și Tiparul Sfintei Mănăstiri Neamțu, 1942; Constantin Bobulescu, *Pocrovul*, Craiova, Tipografia Mitropoliei Olteniei, 1943; Constantin Voicescu, *Schitul Pocrov și importanța lui pentru viața și cultura bisericească din Moldova în sec. al-XVIII-lea*, în „Biserica Ortodoxă Română”, 1972, XC, nr. 7-8.

marele duhovnic rus și Sfântului Pahomie, cât și momentul decisiv de retragere al ierarhului român în viața pustnicească pentru a se dedica vieții ascete într-o poiană cu pădure deasă sub Muntele Chiriacu, împreună cu câțiva ucenici.

Omoforul, singurul obiect vestimentar care a aparținut Episcopului Pahomie, a fost adus de la Pocrov la Neamț de către ieromonahul Lazăr Ursu, ucenicul și nepotul Sfântului, devenit la rândul lui stareț al vestitei lavre nemțene, veșmântul amintind de perioada de păstorire la Roman. Ales de un sobor compus din boieri, stareți ai mănăstirilor, episcopi în frunte cu mitropolitul Misail și cu domnitorul țării de atunci, Antioh Cantemir, Sfântul Pahomie devine, pe 18 decembrie 1706, Episcop al Romanului pentru viața sa aleasă și pentru virtuțile atent cultivate de-a lungul anilor. Între liniștea pustiei și slujirea în lume, noul ierarh de la Roman alegea calea ascultării fiind hirotonit arhiereu la 18 ianuarie 1707.

În cei 7 ani în care a condus eparhia Romanului s-a îngrijit în primul rând de săraci și aflați în nevoie, la trei zile de la hirotonie, Sfântul Pahomie își începe activitatea prin confirmarea breslei sărăcilor din Roman, aflați sub protecția Episcopiei. De asemenea, primește dreptul de judecător asupra clericilor, slugilor și breslelor de prin târguri, se îngrijește de domeniile Episcopiei, dar nu uită nici de mănăstirea sa de metanie, Neamț, pe care o înfrumusețează din propria-i cheltuială prin acoperirea bisericii și a clopotniței, prin refacerea catapetesmei și a icoanelor. De asemenea, Sfântul Ierarh Pahomie se îngrijește permanent și de românii ortodocși din Transilvania, pe care îi susține în prezervarea credinței și a valorilor ortodoxe.

În 1714, părăsește scaunul episcopal pentru a se dedica pustiei. Referitor la această retragere, Melchisedec Ștefănescu menționa următoarele: „demisia sa cu înțelepciune a făcut, căci în vremile cele cumplite el nu și-a lăsat eparhia ca un fricos, ci în vreme de pace... văzând și țara ușurată de greutatea ce o cuprinsese”⁶. Referindu-se aici atât la schimbările politice interne și anume alternarea pe scaunul Moldovei a lui Dimitrie Cantemir, Mihai Racoviță și Nicolae Mavrocordat, cât și la situația tulbură pe plan extern ca urmare a consecințelor războiului ruso-turc.

Contextul politic al vremurilor respective a fost bine conturat în expoziția temporară prin prezența unor hrisoave emise în primul deceniu al secolului al XVIII-lea de către domnitorul Nicolae Mavrocordat, care

⁶ Episcopul Melchisedec Ștefănescu, *op.cit.*, p. 322-352.

amintesc despre buna înțelegere dintre voievod și episcopul Pahomie și de daniile pe care Mavrocordat le acordă Episcopiei de Roman.

Instituirea domniei fanariote în Moldova prin a doua alegere a lui Nicolae Mavrocordat, pe care Sfântul Pahomie îl unge domn în biserica Sf. Nicolae din Iași, va aduce o perioadă de liniște în viața Sfântului Ierarh, care se va retrage în poiana de sub Muntele Chiriacu, unde pe 14 aprilie 1714 va începe construcția unei biserici din lemn pe temelie de piatră în plan treflat pe care o va închina Sfântului Acoperământ al Maicii Domnului sau Pocrov în slavonă. Catapeteasma este ornamentată în stilul vremii cu flori sculptate în lemn, iar icoanele sunt executate în maniera picturii bizantino-athonite.

La sfințirea lăcașului, în ziua de 15 august 1714, îngenunchind în fața sfântului altar, fericitul ctitor a rostit o frumoasă rugăciune, cerând lui Dumnezeu ca pentru rugăciunile Maicii Sale să păzească de tot răul noul lăcaș:

„Doamne Iisuse Hristoase, păzește această sfântă biserică sub aripile milei Tale în veci neclătită, nestricată și pe noi smeriții și pe toți frații, care petrec acum și care vor petrece și de acum înainte până în sfârșit, pe toți ne izbăvește de toate”.

Prezente în cadrul expoziției temporare organizate de către Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” din Bacău, în 2023, și de o frumusețe aparte, sunt atât pomelnicul ctitoresc al schitului Pocrov, precum și Sfântul Antimis, imprimat pe pânză de in și care este un tipar rusesc ce a circulat în secolul al XVII-lea. Obiectul bisericesc a fost sfințit „de soborul arhierilor” în timpul lui Petru Alexievici, țarul Rusiei, iar la datele de tipar a fost completat cu mâna numele hramului bisericii căreia se dă: „Pocrovului Preasfintei Născătoare, anul 7222 – 1714 - Avg.15” și semnatura autografă „Pahomie episcop Romanschi”⁷.

Liniștea oferită de frumusețea Schitului Pocrov va fi tulburată de întoarcerea pe scaunul Moldovei a lui Mihail Racoviță și de urmările războiului austro-turc, care au reprezentat începutul perioadei de pribegie a Sfântului Pahomie. Bănuț în mod nedrept de o înțelegere cu austriecii, Sfântul ierarh trece munții în Transilvania, oprindu-se în satul natal și mai apoi la Lvov, unde rămâne timp de câteva luni. Întors din nou în țară, în încercarea de a se stabili din nou la Pocrov, este nevoit să plece spre Kiev, fiind urmărit de tătari până la graniță.

⁷ Diacon Prof. Ioan Ivan, *Sfântul Antimis, importanța antimiselor de la Mănăstirile Neamț și Secu*, în „MMS”, Nr. 5-6, 1968, p. 293.

Prin uceniciei săi va menține legătura cu Pocrovul, căruia neîntrerupt i-a purtat de grijă, trimițând daruri de cărți și odoare, iar în ultima parte a vieții, simțindu-și sfârșitul, își va întocmi testamentul în care scrie următoarele: „Și mă rog Împăratului mării și adevăratului Dumnezeu Iisus Hristos, pentru cei care vor milui și vor fi făcători de bine acolo, la Pocrovul Precestei și fraților, să-i ierte și să-i miluiască și să-i izbăvească de toate scârbele, bolile și nevoile și să afle milă la judecata lui Hristos pentru rugile Precestei și ale tuturor sfinților”⁸.

Pe 26 aprilie 1724, Sfântul Ierarh Pahomie trecea la Domnul fiind îngropat înaintea intrării în biserica cea mare a Lavrei Pecerska.

Am fi tentați să credem uneori că istoria nu mai poate oferi societății actuale nimic nou, am crede de asemenea, în mod eronat, că între știință și credință nu poate exista o legătură vie. Descoperirea providențială a moaștelor Sfântului Pahomie nu face decât să dezmințe ambele afirmații.

În 2013, pe 9 septembrie, în pronaosul bisericii Schitului Pocrov, tănuite de greutatea pământului timp de 289 de ani, moaștele Sfântului Pahomie erau scoase la lumină. Determinante pentru reîntregirea tabloului vieții Sfântului Pahomie au fost atât analizele antropologice, cât și cercetarea unor însemnări regăsite pe paginile Cazaniei Sfântului Ierarh Varlaam⁹.

Monument al limbii românești literare, cazania sau cartea de cult care cuprinde predicile de peste an, semnată de Sfântul Ierarh Varlaam al Moldovei, a fost tipărită în dulcele grai românesc al secolului al XVII-lea, cazania fiind prima carte tipărită în română din Moldova.

Dintre copiile existente, Cazania lui Varlaam, aflată în patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României, restaurată și investigată fizico-chimic în anul 2018, surprinde nu doar prin valoarea intrinsecă pe care o deține cât și prin însemnările marginale scrise pe câteva din filele sale. Acestea surprind un detaliu important, determinant pentru aflarea sfintelor moaște ale Sfântului Pahomie de la Gledin, la schitul Pocrov, județul Neamț.

Însemnările consemnează aducerea în taină, de la Kiev la Schitul Pocrov, a osemintelor Sfântului Pahomie de la Gledin, pe 16 septembrie 1725, de către ieromonahul Lazăr, care notează pe această carte sfântă următoarele:

„Această sfântă carte, cu bune învățături și de mare folos sufletesc, o am cumpărat eu smeritul ieromonah Lazăr, de la Kiev, din cămara Pecerskii

⁸ Protos. Ambrozie Ghinescu, *Sfântul Pahomie. Liniștitorul de la Pocrov* (manuscris), p. 30.

⁹ Cazania lui Varlaam (1643), exemplar aflat în cadrul Muzeului Național de Istorie din București, inv. nr. 75481; Ioan Caproșu, Eugen Chiaburu, *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei*, vol. I, Iași, Editura Demiurg, 2009, p. 434.

din care se vând cărțile la Podolia, când am fost după rămășițele răposatului Pahomie, carele a fost episcop la Roman. Văleat 7234 (1725), luna septemvrie, 16 zile”¹⁰.

Astfel, coroborând informațiile arheologice, rezultatele antropologice, prin care au fost diagnosticate genul, vârsta, înălțimea, tipul antropologic și statura, precum și însemnările regăsite pe această Cazanie, putem afirma în mod categoric prezența Sfântului Pahomie la Pocrov.

Aprecierea din partea comunității băcăuane, precum și dorința de a continua astfel de evenimente dedicate episcopilor romășcani, a permis organizarea celei de-a doua expoziții, fotodocumentare, intitulată „Istorie, Sfințenie și Moștenire: Mănăstirea Bogdana”. Întrucât documentele referitoare la activitatea Sfântului Ierarh Teodosie la Roman sunt foarte puține, manifestarea a fost dedicată mănăstirii pe care a păstorit-o în județul Bacău, Mănăstirea Bogdana.

Evenimentul a fost organizat cu binecuvântarea și sprijinul Înaltpreasfințitului Părinte Ioachim, Arhiepiscopul Romanului și Bacăului, în colaborare cu Mănăstirea Bogdana, Protoieria Bacău, Protoieria Onești, Muzeul de Cultură și Artă Religioasă Borzești și ASCOR Filiala Bacău.

Expoziția a fost compusă din 20 de panouri, pe pânză canvas, prin care am dorit să surprindem cele mai importante evenimente istorice (contextul construirii mănăstirii și ctitorii săi, personalități remarcabile precum cea a Sfântului Teodosie, momentele de încercare prin care a trecut mănăstirea și mă refer aici la atacurile repetate ale tătarilor, catastrofele naturale, greutatea celor două războaie mondiale și prigoana din perioada comunistă). De asemenea, am dorit să surprindem și aspecte mai puțin cunoscute de către publicul larg și anume faptul că pe 29 septembrie 1858 începeau cursurile în prima școală rurală din județul Bacău, construită pe moșia mănăstirii, sau vizita pe care Regina Maria a făcut-o în anul 1918 în această zonă.

În cadrul expoziției s-a putut observa și o însemnare făcută de un călugăr de la Bogdana pe o carte care amintește despre ziua în care călugării au fost alungați din mănăstire, în baza decretului 410 din anul 1959. Transformată în spital de neuro-psihiatrie și tabără pentru copii de către autoritățile comuniste, mănăstirea a ajuns într-un stadiu de degradare vizibil după cutremurul din anul 1977, dar prin activitatea marelui duhovnic Isaia Țugurlan, mănăstirea Bogdana a renăscut, devenind din 1990 una dintre cele mai mari mănăstirii din județul nostru.

¹⁰ *Ibidem*.

Astăzi, Bogdana este cu adevărat o oază de credință, păstrătoare a unei colecții impresionante de carte veche românească și de artă religioasă medievală, din care am selectat pentru public câteva exemple. Dar, nu putem să vorbim despre Mănăstirea Bogdana fără să menționăm personalitatea și activitatea Sfântului Teodosie.

Ierarh iubitor de carte și de neam, ctitor de lăcașuri sfinte, apărător al credinței și martir, Sfântul Teodosie de la Brazi s-a născut în prima jumătate a secolului al XVII-lea, în zona Vrancei, intrând ca frate întâi la schitul de la Brazi și apoi ca monah la Mănăstirea Bogdana, din județul Bacău, pe care a ctitorit-o împreună cu boierul moldovean Solomon Bârlădeanu și pe care a păstorit-o ca stareț până la moartea sa. Pentru credința și calitățile sale, în anul 1669, odată cu retragerea din scaunul episcopal de la Rădăuți a Episcopului Serafim, Sinodul Mitropolitan al Mitropoliei Moldovei – alcătuit din Mitropolitul Ghedeon I și episcopii Dosoftei al Romanului și Ioan al Hușilor – îl alege pe Sfântul Teodosie ca Episcop de Rădăuți, iar după alegerea episcopului Dosoftei în scaunul de mitropolit al Moldovei va fi numit Episcop al Romanului, în 1671, eparhie pe care o păstorește timp de trei ani¹¹.

Model de curaj, de asumare și credință într-o zbuciumată perioadă a istoriei așa cum a fost cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea în Țările Române, Sfântul Teodosie a fost chemat să ocupe, în anul 1674, scaunul mitropolitan al Moldovei, rămas vacant după retragerea mitropolitul Dosoftei în Polonia, împreună cu domnitorul Ștefan Petriceicu, alegerea sa fiind recunoscută și de noul domn, Dumitrașcu Vodă Cantacuzino, una dintre cele mai decăzute figuri ale istoriei noastre.

Aflat în fața unor pagini tulburi din istoria Moldovei secolului al XVII-lea, marcate de atacurile repetate ale tătarilor, de instabilitate politică și socială, Sfântul Teodosie s-a dovedit a fi un luptător categoric împotriva lăcomiei, imoralității, împotriva jafului și a persecuțiilor care aveau loc în acea perioadă. De exemplu, nu a rămas impasibil în fața suferințelor poporului, cerându-i domnitorului Dumitrașcu Cantacuzino să oprească asupra țării. Despre această înfruntare, cronicarul moldovean Ion Neculce menționează următoarele: „Deci la acea vreme fiind mitropolit kir Teodosie... au luat 2, trei hârtii și au mersu la Dumitrașcu vodă și arătând hârtiile au zis: Ce sunt aceste, măria-ta, au sămneli lui Antihrist?”¹².

¹¹ Pr.Prof.Dr. Mircea Păcurariu, *Sfinți Daco-Romani și Români*, ediția a III-a, București, Editura Trinitas, 2007, p. 151.

¹² Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*, București, Editura Minerva, 1980.

Confruntarea celor doi și disprețul domnului au dus la alungarea de la mitropolie și punerea sa sub pază la Mănăstirea „Sfântul Sava” din Iași pentru câteva luni, unde va răbda persecuțiile domnitorului până la întoarcerea în țară a mitropolitului Dosoftei. Smerit, stăruitor în credință și ascultare, se va întoarce apoi în părțile Țării de Jos, locuind când la Focșani, când la Mănăstirea Bogdana, unde și-a îndreptat atenția asupra ajutorării semenilor. De asemenea, se va implica, la Brazi, în reconstruirea mănăstirii, ridicând o nouă biserică și câteva chilii.

În anul 1688, Sfântul Teodosie va suporta noi prigoniri, fiind închis timp de 10 săptămâni, în Țara Românească, la Mănăstirea Cotroceni, din cauza unor pricini închipuite și puse la cale de domnitorul Șerban Cantacuzino. Scăpat cu viață, se va întoarce în Vrancea, unde se va ocupa în continuare de zidirea unor noi lăcașuri de cult¹³.

În 1694, în fața năvălirii tătarilor, care doreau jefuirea schitului Brazi, Sfântul Teodosie va suporta bătăile și amenințările acestora, refuzând să predea avutul și odoarele sfântului lăcaș. Din mâna acestora va primi cununa mucenicească, fiindu-i tăiat capul, iar trupul său va fi îngropat noaptea în grabă de câțiva credincioși.

De-a lungul vieții sale, Sfântul Teodosie a slujit cu râvnă și dragoste lui Hristos, a căutat mereu să slujească celor aflați în nevoie, participând activ la soluționarea conflictelor între aceștia, atât în perioada în care a fost episcop al Romanului, cât și în perioada în care a fost mitropolit. Încă din timpul vieții a fost cinstit de cei din jur pentru credința, moralitatea, blândețea, răbdarea și înțelepciunea sa. De asemenea, s-a îngrijit de construirea sfintelor lăcașuri pe care le-a înzestrat cu proprietăți, cărți sfinte și obiecte bisericești. Ca episcop al Romanului s-a îngrijit de mănăstirile din eparhia sa de atunci: Soveja, Mera, Lepșa, Buluc și Scânteia. În mod deosebit s-a ocupat și de Mănăstirea Brazi, refăcând în perioada în care a fost mitropolit din temelii acest așezământ monahal. Pe lângă acesta a luat inițiativa construirii Schiturilor Mușinoale și Troțușanu, din județul Vrancea¹⁴.

Tănuite de greutatea pământului timp de aproape un secol și jumătate, în 1842 moaștele Sfântului Teodosie au fost descoperite la Brazi, județul Vrancea, de către arhimandritul Dimitrie, starețul Mănăstirii. Sfântul Antipa de la Calapodești care, fiind frate la Mănăstirea Brazi în acea perioadă, menționează despre această descoperire următoarele lucruri:

¹³ Pr.Prof.Dr. Mircea Păcurariu, *op.cit.*, p. 152.

¹⁴ Pr. Grigore Popescu, Gion D. Ionescu, *Mănăstirea Brazi*, Buzău, Editura Episcopiei Buzăului, 1991, p. 41.

„Înainte ca arhimandritul Dimitrie să fie stareț al Mănăstirii Brazi din Moldova, el a trăit viață pustnicească aspră într-o pădure mare, unde din întâmplare a găsit îngropat un vas mare plin cu bani de aur. În vas a găsit și o însemnare, în care se spunea că acești bani sunt de la Mitropolitul Dositei (Teodosie), care i-a ascuns acolo, prevăzându-și sfârșitul său mucenicesc din mâna tătarilor. În însemnare se mai spuneau și acestea: «Cine va găsi acești bani este îndatorat să zidească din ei o mănăstire și trei schituri» și că «la terminarea de zidit a celui din urmă, al treilea schit, va afla și moaștele mele». Înștiințând pe mitropolitul de la Iași despre această minunăție descoperire și primind de la el binecuvântare, arhimandritul Dimitrie a început cu râvnă să împlinească ultima dorință a fericitului mitropolit [...]. A înălțat o mare biserică, iar după ce a terminat de construit cel de-al treilea schit, a rânduit ca în ograda (n.n. – a schitului) să se sape și pentru dânsul un mormânt [...]. Deoarece groapa pe care el poruncise să i se sape se dărâma mereu, a pus să se sape din nou, în prezența lui și, săpându-se, s-a găsit sicriul cu moaștele fericitului mitropolit [...]”. „M-am învrednicit eu însumi să văd și să sărut aceste moaște, din care ieșea un parfum foarte mirositor”¹⁵.

Același eveniment este amintit într-un alt document din 20 februarie 1842, scris de ieroschimonahul Dimitrie însuși, iar câteva luni mai târziu pe 6 mai, osemintele Sfântului au fost așezate în mormânt nou, zidit în partea de nord al paraclisului subteran¹⁶.

Canonizat de către Sfântul Sinod al Bisericii Române în anul 2003, Sfântul Ierarh Teodosie de la Brazi rămâne în veșnicie un model de stăruință, curaj și asumare întru Hristos.

În calitate de arheolog și muzeograf, se cade ca prin meseria noastră să ducem mai departe povestea care se află în spatele obiectelor, cu atât mai mare este bucuria atunci când în fața noastră nu se descoperă finitul ci veșnicia și moștenirea Sfinților bineplăcuți lui Dumnezeu.

Expozițiile prezentate anterior nu au reprezentat altceva decât o invitație pe care am adresat-o vizitatorilor pentru a căuta locurile sfinte și marii duhovnici, patrimoniul cultural religios al Eparhiei Romanului și Bacăului și pentru a merge pe urmele Sfinților, fără a se limita doar la a fi simpli spectatori sau povestitori ai Sfințeniei ci pentru a fi purtători ai ei.

¹⁵ *Tomosul Sinodal de canonizare, viața și slujbele Sfântului Ierarh Mucenic Teodosie de la Mănăstirea Brazi*, Buzău, Editura Episcopiei Buzăului și Vrancei, 2003, p. 16.

¹⁶ *Ibidem*, p. 17.

**Afișele expozițiilor dedicate Sfântului Pahomie și cel dedicat
Mănăstirii Bogdana**

Fotografii din cadrul vernisajului expoziției „Sfântul Pahomie, Episcop al Romanului – Calea spre Sfințenie”

Fotografii din cadrul vernisajului expoziției „Istorie, Sfințenie și Moștenire: Mănăstirea Bogdana”.

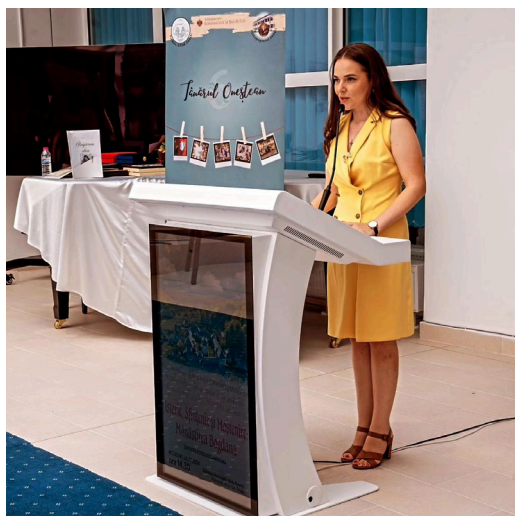

**ARMURIERUL CHARLES FRANÇOIS GALAND ȘI EPOCA SA.
STUDIU DE CAZ: UN *REVOLVER À EXTRACTEUR AUTOMATIQUE*
DIN COLECȚIILE MUZEULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
PIATRA NEAMȚ**

Mihai Tudosă¹

**The Gunsmith Charles François Galand and His Era. Case Study:
A *Revolver à extracteur automatique* from the Collections of The History
and Archaeology Museum of Piatra Neamț
Abstract**

The aim of this study is to follow the story of the French gunsmith Charles François Galand by his creations, focusing on a particular one by its novelties and construction details, more exactly a revolver with automatic extractor Model 1870/1872, part of the collections of the History and Archaeology Museum of Piatra Neamț. In order to facilitate the comprehension of the subject, parts of the text will be dedicated to a short presentation on the history of the handguns and of the consequences that the Modern Era had on the art of war, as well as to explain the meaning of the multiple markings on the above mentioned revolver

Keywords: *military history, handguns, pistol, revolver, Charles François Galand, history of tehnology, gun history, proofmarks*

Cuvinte-cheie: *istorie militară, arme de mână, pistol, revolver, Charles François Galand, istoria tehnicii, istoria armelor de foc, marcaje de producție și testare*

Secolul al XIX-lea a deschis așa-zisa epocă a națiunilor/naționalităților și a marcat un paradox în arta militară; pe de o parte, adoptarea sistemului contingentelor și generalizarea serviciului militar pentru cetățeni a schimbat paradigma de gândire a războiului și a conducerii trupelor prin creșterea importanței *forțelor* sau *efectelor morale*², care se refereau la aspecte psihologice precum motivația, moralul, patriotismul militarilor proprii și la câștigarea unui conflict nu doar prin zdrobirea inamicului în bătălie, ci și a

¹ Muzeograf, Complexul Muzeal Național Neamț; Doctorand, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași

² Carl von Clausewitz, *Despre război*, București, Editura Antet, 2000, p. 363; Major C. Mihăescu, *Artă militară. Curs predat în școala de oficeri*, București, Stabilimentul grafic I. V. Sococă, 1894, p. 220.

dorinței sale de a lupta, respectiv prin buna pregătire psihologică a trupelor și motivarea lor prin prisma interesului național. Pe de altă parte, îmbunătățirile aduse tehnicii de luptă au fost majore și succesive, ceea ce a generat eforturi bugetare extraordinare și, mai important, au născut ideea de război al industriilor, în care o națiune cu o bună pregătire patriotică poate fi înfrântă de una cu o industrie superioară. Ca păstrătoare a memoriei locurilor, oamenilor și timpurilor trecute, muzeele dețin în colecții mai multe arme specifice acelei epoci. Studiul de față vizează descrierea unei astfel de piese ca exponent al creatorului său, o armă deosebită atât prin unele detalii de construcție, cât și prin elementele de noutate aduse: revolverul Galand M1870/1872.

Pentru a putea înțelege particularitățile armei antementionate, consider necesară o scurtă trecere în revistă a istoricului armelor de mână. Cu toate că dezbaterile asupra locului, datei și autorului primului pistol nu a ajuns la concluzii clare și unanim acceptate³ (una dintre cele mai populare, care explică totodată etimologia termenului, afirmă apariția sa în orașul Pistoia, ca produs al armurierului Camillo Vettelli)⁴, putem afirma, la modul general, că noua armă a apărut ca obiect practic în jurul anilor 1520-1540, folosind sistemul de dare a focului cu pirită și roțiță. Acesta a constituit o adaptare a armelor de foc pentru a putea fi folosite de către cavalerie (Fig. 1), astfel încât manevrarea acelor pistoale, cu operațiunile de mânuire, armare, executare foc, puteau fi executate cu o singură mână. Cu toate că precizia și puterea lor era net inferioară armelor lungi, posibilitățile tactice deschise de noul tip de armă au făcut ca pistolul de cavalerie să își continue existența și să fie dezvoltat în paralel cu celelalte arme de foc, unele fiind folosite în luptă chiar și după ce deveniseră învechite în raport cu armele lungi de infanterie (pistoalele de cavalerie cu capse și încărcare pe la gura țevii au intrat în acțiune pentru ultima oară în Europa în 1870-1871, în timpul Războiului Franco-Prusac⁵, conflict în care se foloseau pe scară largă revolve, dar și puști cu cartuș metalic, percuție centrală și încărcare pe la culată). De asemenea, tipologia acestora se diversifică, pe lângă modelele militare fiind create și pistoale pentru tir și duel, autoapărare, tragere la țintă etc.

În întreaga epocă modernă, una dintre principalele preocupări ale armurierilor a fost încercarea de a spori capacitatea de foc a armelor prin

³ Carol König, *Scurt istoric al evoluției armelor de foc portative (sec. XIV-XVIII)*, în „Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară”, nr. 1, 1968, p. 71.

⁴ W.W. Greener, *The Gun and Its Development with Notes on Shooting*, London, Paris, Melbourne, Cassel&Company, 1885, p. 60.

⁵ Michel Josserand, Jan Stevenson, *Pistols, Revolvers and Ammunition*, New York; Bonanza Books, 1972, p. 30.

compensarea ori modificarea procesului laborios, mare consumator de timp și efort a încărcării acestora. Construcția armelor cu mai multe țevi necesita material în plus, iar produsele finite aveau o utilizare limitată, astfel încât apariția revolverelor a constituit una dintre primele soluții viabile. Cu toate că pistoale asemănătoare (inclusiv cu butoiaș care se rotește sincron cu cocoșul) au fost create în număr mic încă de la mijlocul secolului al XVII-lea⁶ (Fig. 2), primele modele de revolvere propriu-zise (eng. *true revolver*) produse pe scară largă au fost cele ale lui Samuel Colt. Fără a-și aroga paternitatea revolverului, ci doar a sistemului conceput – care consta în anumite particularități de construcție și de funcționare a modelului său de armă, patentat în Europa și SUA în 1835-1836⁷ – și cu ajutorul unei doctrine vizionare, inclusiv în ceea ce privește producția industrială și afacerile, acesta a reușit să răspândească și să impună noua armă, vânzările bune permițându-i să creeze noi modele pentru piețele civile și militare, unele dintre acestea intrând în legendă, spre exemplu modelul Single Action Army din 1873 (cunoscut și sub numele abreviat SAA) fiind supranumit *Arma care a îmblânzit Vestul* (eng. *the Gun that Won the West*)⁸. Până spre anii 1870, revolverele Colt foloseau sistemul de dare a focului cu capse, pulberea și glonțul fiind încărcate prin fața butoiașului, separat ori în cartușe din hârtie subțire, procedură destul de anevoioasă, consumând timp și necesitând de multe ori unelte speciale, ceea ce putea compensa negativ avantajele executării focurilor multiple.

Revolverele cunosc o dezvoltare paralelă în Europa începând cu mijlocul secolului al XIX-lea, când au apărut primele modele sistem Lefauchaux (uneori scris și Lefauchaux)⁹, numite astfel după familia inventatorilor săi: Casimir Lefauchaux, ucenicul lui Jean Samuel Pauly, creatorul primului cartuș complet¹⁰ (care conținea încărcătura de inițiere, de azvârlire și proiectilul), a realizat primul cartuș metalic cu percuție laterală/periferică/cu broșă, drept o îmbunătățire a sistemului cu capse, iar fiul său, Eugène, a brevetat primul revolver care folosea noua muniție¹¹. Deși

⁶ *Ibidem*, p. 26.

⁷ Jeff Kinard, *Weapons and Warfare. An Illustrated History of Their Impact*, Santa Barbara, CA, Oxford, UK, ABC Clio, 2003, p. 64.

⁸ Michael E. Haskew, *Colt. An American Classic*, London, UK, Amber Books, 2015, p. 8.

⁹ Carol König, *O realizare românească — revolverul sistem Lefauchaux — fabricat în prima manufactură de arme din România, 1865*, în „Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară”, Muzeul Militar Central, București, nr. 12, 1979, p. 217-220.

¹⁰ Jeff Kinard, *op.cit.*, p. 106-107.

¹¹ Michel Josseland, Jan Stevenson, *op.cit.*, p. 33.

cartușul era asimetric din cauza pinului care lovea capsă de percucie din interior, ceea ce complica încărcarea și îl făcea sensibil la incidente, revolverele care le foloseau aveau mari avantaje față de cele americane prin încărcarea mai rapidă în armă, posibilitatea păstrării îndelungate a cartușelor și rezistența lor superioară la factori externi precum umiditatea; de asemenea, tuburile cartuș puteau fi refolosite, iar pereții acestora se expandau în timpul tragerii, ceea ce ducea la mai bună sigilare a țevii, cu efect în folosirea mai eficientă a gazelor către azvârlirea proiectilului. Este important de menționat că ambele sisteme de revolvere puteau fi cu simplă sau simplă și dublă acțiune, prima presupunând armarea cocoșului după fiecare foc, iar ce-a de-a doua (apărută la mijlocul secolului al XIX-lea) oferind și posibilitatea acționării revolverului doar cu ajutorul trăgaciului, apăsarea sa rotind sincron butoiușul, prima categorie având avantajul preciziei, iar cea de-a doua al vitezei. Totodată, dezvoltarea revolverelor a modificat inclusiv doctrina militară și imaginarul armelor de mână, astfel încât acestea se extind din dotarea cavaleriștilor în cea a marinarilor, artileriștilor și a ofițerilor din toate armele, ajungând să fie asociate și cu noblețea, eleganța și rafinamentul.

Deși perioada apariției și dezvoltării revolverelor a beneficiat de noile invenții și descoperiri, precum și de efectele revoluției industriale, spiritul uman presupune o dorință constantă de îmbunătățire, astfel încât problema încărcării și ejectării mai ușoare a muniției necesită a fi adresată. Practic, revolverele erau descărcate cartuș cu cartuș cu ajutorul unei vergele prin porțița mobilă din spatele butoiușului, fiind necesară și rotirea manuală repetată a butoiușului, pe când armele cu încărcare pe la culată (atât puștile de război, cât și armele de vânatoare cu două țevi) dispuneau de ejectoare eficiente începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Ajutat de spiritul capitalist și de revoluția industrială, progresul în domeniul armelor de mână a avut parte și de piedici, spre exemplu americanii încăpățânându-se să păstreze revolverele cu acțiune simplă în dotarea forțelor armate proprii din cauza fricii risipei de muniție și a accidentelor¹².

În acest context, pe scena producătorilor europeni de arme apare Charles François Galand, armurier de origine franceză, care a trăit între 1832 și 1900¹³. Spiritul inventiv și antreprenorial al epocii s-au concretizat în persoana sa, astfel încât a reușit să înregistreze patente, să colaboreze cu alți armurieri și să producă arme de vânatoare și de mână, singur ori în asocieri

¹² Jeff Kinard, *op.cit.*, p. 136.

¹³ Alain Daubresse, *Galand, Charles-François and René*, în *Liege Gunmakers. Identified Craftsmen*, <https://littlegun.be/arme%20belge/artisans%20identifies%20g/a%20galand%20gb.htm>, accesat la 24.08.2023.

(Fig. 3) în Franța (la Paris, pe Rue D’Hauteville), Belgia (la Liège, pe Rue Vivegnis,) și Anglia (la Birmingham, în mai multe locații). În toamna anului 1868, alături de armurierul britanic Alfred Somerville, înregistrează în Anglia¹⁴, Belgia și Franța patentul unui revolver cu acțiune dublă și extracție automată a cartușelor care folosea muniție cu percuție centrală, numit în epocă *Revolver à extracteur automatique*, alte denumiri (utilizate mai ales în epoca contemporană de către colecționari) incluzând Revolver Galand, Galand&Somerville sau Galand&Perrin. Arma a fost produsă, cu mici modificări, timp un întreg deceniu, astfel încât mai este întâlnită sub denumirea de Revolver Galand Model 1868, 1870 și 1872, multitudinea de modele și denumiri disponibile fiind de altfel unul dintre exponenții succesului său comercial. Pe lângă descrierea amănunțită a sistemelor revolverului (oferind trei variante pentru acționarea sistemului de ejectare a tuburilor cartuș – Fig. 4), patentul nr. 2308/1872, înregistrat pentru revolverele sistem propriu variantă îmbunătățită fabricate la Rue D’Hauteville, Paris, mai cuprindea și o modalitate de fixare sub o pușcă pentru a fi folosit ca armă secundară. Deși fără succes, extinderea utilității sistemului din patent, neținându-se cont de gradul de realism aferent, era o caracteristică a epocii¹⁵.

În Europa celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, posesia armelor de foc de către civili constituia un fapt obișnuit, astfel încât piețele potențiale îi duceau pe armurieri la gândul unor profituri consistente (pe lângă eventualele contracte cu forțele polițienești ori militare), generând, pe lângă posibilitatea personalizării conform preferințelor și posibilităților materiale ale clienților civili, și modificarea unor modele de arme gândite inițial cu scop militar, pentru le mări posibilitățile de utilizare pentru civili. Revolverul Galand nu a făcut excepție (atât în varianta sa inițială, cât și în cele ulterioare), astfel încât a fost produs inclusiv ca revolver de buzunar (cu țeavă scurtată și calibru redus, numit Baby Galand – Fig. 5) ori ca armă de mână cu pat rabatabil, cu scopul de a fi folosit la tir sportiv ori chiar la vânătoare (Fig. 6). Modelele inițiale au fost fabricate în Belgia, la manufactura lui Galand (unde a fost executată de altfel și cea mai mare comandă a sa, mai exact pentru

¹⁴ Patent No. 3039, A.D. 1868, October 5, GALAND, Charles Francois and SOMERVILLE, Albert, în Great Britain, Patent Office (ed.), *Abridgments of Specifications Relating to Fire-Arms, Ammunition &C.*, Division I, Fire-Arms and Similar Weapons, Part II – 1867 to 1876, London, The Commissioners of Patents’ Sale Department, 1883, p. 274.

¹⁵ A.W.F. Taylerson, *The Revolver, 1865-1888*, New York, Bonanza Books, 1966, p. 210.

marina imperială rusă)¹⁶ și în Anglia, la Birmingham, de către compania Braendlin, Sommerville & Co. Din 1871, Sommerville nu mai figurează ca partener al companiei, însă modelele de revolver cuprinse în patentul cu Galand au fost fabricate și ulterior¹⁷, ceea ce trimite la ideea morții acestuia, compania și Galand având paternitatea drepturilor de autor.

În continuare, mă voi ocupa cu descrierea mai amănunțită a modelului militar de revolver Galand, în varianta sa inițială (numită 1868 ori 1870/1872, diferențele dintre modele fiind aproape insesizabile) din cadrul expoziției permanente a Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra Neamț (Fig. 7). Arma are numărul de inventar 3513 MC, aparține Colecției de Istorie Modernă și Contemporană și a intrat în administrarea instituției de cultură pietrene în anul 1977, dată legată de extinderea colecțiilor și crearea unei noi expoziții permanente în sediul fostei judecătoria a orașului, prin transfer de la Inspectoratul Județean al Ministerului de Interne, care l-a deținut cel mai probabil în urma unei predări sau confiscări.

Primul său cumpărător a fost cel mai probabil un ofițer militar ori polițist, care l-a achiziționat ca armă personală. Pot aduce ca argumente varianta „standard” militară și continentală a revolverului (cele britanice aveau axul poziționat sub butoiaș), cele civile având dimensiuni mai reduse (per total ori doar cu țeștile mai scurte) și calibre mai mici, precum și lipsa decorării/personalizării sale. Deși un număr mic de astfel de revolve au făcut parte din dotarea oficială a armatei unui stat (a fost achiziționat de către marina rusă, care a devenit astfel a doua forță militară, după britanici, care a adoptat o armă de mână care folosea cartușe cu percuție centrală)¹⁸, regulamentele le permiteau ofițerilor din armatele și forțele de ordine publică europene să își cumpere arme de mână personale, iar revolverele Galand din modelele antemenționate au devenit rapid populare și des întâlnite printre aceștia¹⁹. Proveniența de la un ofițer al marinei ruse care l-ar fi avut ca parte a dotării oficiale, deși teoretic posibilă prin prisma colaborării ruso-române din timpul Războiului de Independență, nu este veridică deoarece arma nu prezintă marcajele de acceptare și inventariere specifice.

Dimensiunile revolverului din colecțiile instituției muzeale pietrene sunt următoarele: lungimea maximă (de la gura țeștii până în pînoul mânerului) 230,4 mm, lungimea țeștii de 127 mm, lățimea maximă (pe

¹⁶ A.B. Zhuk, *The Illustrated Encyclopedia of Handguns. Pistols and Revolvers of the World, 1870 to 1995*, London, Greenhill Books, 1995, p. 53.

¹⁷ *Ibidem*, p. 196, 251.

¹⁸ *Ibidem*, p. 57.

¹⁹ Michel Josserand, Jan Stevenson, *op.cit.*, 65.

butoiaș) 46 mm, înălțimea maximă de 150 mm măsurată din vârful cuiului cătării până la capătul mânerului, respectiv 185 mm până la capătul inelului, iar diametrul țevii (măsurat în adânciturile ghinturilor) de 12 mm. Masa armei descărcate este de aproximativ 950 de grame, fiind ușor mai redusă decât a altor modele contemporane.

Tot ca o caracteristică a epocii, piesele revolverului au fost create cu ajutorul unor mașini-unelte automate²⁰, ceea ce îl transformă într-un adevărat produs al revoluției industriale, spre deosebire de armele create în ateliere mici, făurite după metode rudimentare, care, deși puteau să ajungă la un înalt grad de rafinament, necesitau mult mai mult timp pentru producție, un alt dezavantaj fiind diferențele dintre piese și necesitatea ajustărilor repetate până la nimerirea dimensiunilor necesare. Pentru fabricarea acestuia s-au folosit un oțel de calitate, tratat termic corespunzător, brunat în cazul mai multor piese și componente exterioare, iar plăselele îi sunt realizate din lemn de nuc, lăcuite și prevăzute cu incizii diagonale pentru îmbunătățirea aderenței. Incizarea diagonală se regăsește și în cazul crestei cocoșului-percutor, unde factorul practic se îmbină cu cel estetic, inciziile fiind încadrate într-un contur ce poate fi interpretat drept o floare de leaia (Fig. 8), respectiv în cel al protuberanței de pe partea din spate a gârzii trăgaciului, folosită pentru acționarea sistemului de încărcare și descărcare a cartușelor. Butoiașul are capacitatea de 6 cartușe și, alături de obturator, a fost realizat dintr-un bloc din oțel, prin tăiere, găurire, prelucrare prin așchiere și șlefuire. Arma este construită din două părți, cadrul (frema) fiind îmbinat, specific revolverelor franceze, sub baza țevii, iar componentele fiind fixate cu ajutorul niturilor și al șuruburilor (uneori dublate de șaibe).

Sistemul de ochire este unul eficient și bine realizat, linia de ochire fiind luată cu ajutorul unei cătări realizate prin decuparea părții de sus a platinei, iar cuiul (numit *țel* în epocă) este îmbinat în coadă de rândunică în partea din față a țevii, ceea ce oferă posibilitatea ajustării/schimbării facile (Fig. 10). Țeava este octogonală, prevăzută cu 12 ghinturi adânci, numite în epocă *cu dinți de fierăstrău* sau *profil american*²¹ (Fig. 11). Elementul definitoriu al acestui bun cultural este, fără îndoială, sistemul său de încărcare și ejectare a muniției. Astfel, axul folosit în mod normal pentru rotirea butoiașului este prelungit pe aproape 3/4 din lungimea țevii, iar din capătul acestuia, fixată cu trei îmbinări, pornește un levier care se prelungește de-a lungul pistolului,

²⁰ W.W. Greener, *op.cit.*, p. 158-159.

²¹ Ministerul de Război, Inspectoratul tehnic al Cavaleriei, *Regulament provizoriu pentru instrucția cavaleriei*, Sibiu, Tipografia Cavaleriei, 1926, p. 90.

partea sa inferioară funcționând drept o parte a gărzii trăgaciului, unde se îmbină cu ajutorul unui decupaj și al protuberanței antementionate. Acționarea levierului determină culisarea butoiașului și obturatorului pe ax (Fig. 12), fiind astfel posibilă încărcarea manuală a cartușelor, precum și ejectarea acestora prin ridicarea armei cu țeava în sus, căzând în același timp sub acțiunea gravitației. Obturatorul, necesar pentru fixarea ramelor groase ale tuburilor cartuș, se fixează de butoiaș cu ajutorul unui cui atunci când arma este în poziție de tragere, iar în spatele său se află o rotiță zimțată care asigură rotația sa sincronizată cu butoiașul la armarea cocoșului, apăsarea trăgaciului sau rotirea manuală a mecanismului.

Deși aproape identice tipologic, revolverele Galand cu extractor automat au folosit mai multe variante de calibre și tipuri de muniție. Varianta sa militară folosea cartușe cu percuție centrală și pulbere neagră de calibrul 11,6X14,5R, care se evidențiau prin rama lor foarte groasă, reflectată și în grosimea obturatorului și a decupajelor sale. Numele revolverelor intrate în dotarea marinarilor ruși cuprindea și calibrul *de patru linii și jumătate*²², ceea ce ar echivala calibrului de 11,43 mm, istoricul militar Jeff Kinard afirmă că arma avea calibrul de 10,4 mm²³, fiind totodată descris în alte surse drept o armă de calibrul 12 mm, diferențele fiind explicabile prin deducerea calibrului prin măsurători diferite, care se puteau face pe diametrul glonțului sau în interiorul țevii (pe plinul sau în adânciturile ghinturilor), de altfel glonțul fiind de obicei puțin mai mare decât țeava pentru a asigura etanșeitatea și a putea fi tăiat eficient în ghinturi. Mai mulți autori afirmă că se folosea muniție Perrin însă, conform unor cercetări de specialitate mai recente, acestea, deși asemănătoare vizual, nu erau compatibile, acel tip de muniție fiind un model mai vechi, cu capsă poziționată în interiorul tubului cartuș, pe când muniția Galand dispunea de o construcție „standard”, cu capsă fixată exterior pe fundul tubului²⁴.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, armele europene erau supuse unei legislații specifice cu privire la producția, inspecția și testarea lor (eng. *proofing*) înaintea punerii fiecărui exemplar pe piață, acestea fiind certificate prin marcaje specifice (eng. *proofmarks*). *Proofing*-ul presupune testarea armelor prin una sau două trageri cu cartușe cu glonț obișnuit, dar cu o încărcătură de azvârlire (praf de pușcă ori pulbere fără fum) mai mare decât

²² A.B. Zhuk, *op.cit.*, p. 53.

²³ Jeff Kinard, *op.cit.*, p. 131.

²⁴ Aaron Newcomer, *9mm Galand and 9mm Perrin French Thick Rim Cartridges*, în <https://aaronnewcomer.com/9mm-galand-and-9mm-perrin-french-thick-rim-cartridges/>, accesat la 22.09.2023.

cea obișnuită, cu scopul de a testa rezistența componentelor și mecanismelor armelor la presiuni mari, fiind inspectate ulterior de persoane autorizate pentru a le certifica²⁵.

Deși inițial constituiau simple dovezi ale fabricării unei arme la atelierul unui anumit meșter/bresle, în Epoca Modernă prezența marcajelor avea rolurile principale de a oferi siguranță utilizatorilor și de a certifica buna calitate a industriei statului producător, iar marcajele prezente pe o armă de epocă sunt folosite pasionaților și prin informațiile pe care le oferă despre locul și perioada producției acestora. Astfel, revolverul la care face referire articolul cuprinde următoarele marcaje poansonate, astfel: pe partea dreaptă a țeavii, C.F. GALAND/INV. BREVETÉ/NO 899; pe butoiaș, C.F.G, N timbrat cu coroana regală belgiană și, în cartuș, ELG având dedesubt o stea cu cinci colțuri (Fig. 9). Marcajul de pe țeavă certifică paternitatea armei ca produsă într-un atelier aparținând lui Charles François Galand (dublată prin prezența marcajului cu inițialele producătorului de pe butoiaș) și protecția sistemului prin patent, oferind și un posibil număr de serie (ori, mai puțin probabil, de patent), iar celelalte marcaje de pe butoiaș sunt specifice armelor produse în Belgia, cu *proofing*-ul efectuat la Liège, cel în cartuș marcând efectuarea cu succes a operațiunii și fiind specific perioadei 1811-1892 (când era în vigoare *Legea Napoleoniană a Proofing-ului*, ulterior utilizându-se o lege germană privită drept noul etalon), iar cel timbrat cu o coroană semnifică o contramarcă a inspectorului care a analizat arma ulterior operațiunii, specific în această formă perioadei 1853-1877²⁶, ulterior coroana fiind înlocuită cu o stea. Astfel, arma a fost produsă anterior anului 1877 la atelierul lui Galand din Liège, fiind testată și inspectată cu succes în același oraș înaintea punerii sale la vânzare.

Arma se remarcă și prin caracteristicile sale ergonomice deosebite, astfel încât trăgaciul, mânerul și garda trăgaciului au forme special concepute pentru prinderea fermă și utilizarea în siguranță, oferind totodată posibilitatea obținerii unei precizii superioare. De asemenea, mânerul este prevăzut cu un inel metalic pentru prinderea sa cu șnur, cu scopul prevenirii scăpării/pierderii armei. Starea de conservare a revolverului este bună, mecanismele sale (cu excepția obturatorului lipit de butoiaș), deși slăbite, fiind încă funcționale. Prezintă urme de oxidare mai ales în locașurile butoiașului și în țeavă, zgârieturi pe multiple suprafețe, o degradare a brunajului și mici ciobituri pe

²⁵ Calvin Goddard, *Proof Tests and Proof Marks. II: Continental Practices*, în „Army Ordnance”, Vol. 14, No. 82 (January-February 1934), Washington DC, Army Ordnance Association, 1934, p. 225-230.

²⁶ Jan Gargela, Zdeněk Faktor, *Zeichen auf Handfeuerwaffen*, Hanau, Dausien, 1986, p. 52.

plăsele. Din păcate, găurirea armei a fost executată rudimentar, străbătând țeava pe toată lățimea ei și distrugând inclusiv o parte din marcaj. Cu toate acestea, piesa este una valoroasă prin vechimea, starea de conservare și raritatea sa în România, astfel încât au fost demarate procedurile pentru clasarea ei în Patrimoniul cultural național mobil, categoria Fond.

Deși avansat și eficient, sistemul cu ax, levier și obturator presupunea operațiuni și piese suplimentare ce se reflectau în prețul produsului final. Cea mai mare comandă a fost cea pentru marina rusă, unde au rămas în dotare timp de peste două decenii, literatura de specialitate neoferind totuși o cifră asupra numărului de piese cerute/livrate. Colaborarea cu rușii nu a fost continuată, forțele terestre ale acestora fiind dotate începând cu 1871 cu revolverele Smith&Wesson. Faptul a fost datorat în bună parte influenței Marelui Duce Alexei, fiul Țarului Alexandru al II-lea, trimis în 1871 ca ambasador în Statele Unite, unde a primit cadou mai multe revolvere produse local, participând cu ele inclusiv la vânători, ceea ce a determinat dezvoltarea unei fascinații asupra lor²⁷. Spre finalul secolului al XIX-lea, apariția revolverelor cu butoiș basculant ori cu îmbinare simplă pe partea superioară a cadrului au transformat revolverele Galand cu extractor automat în arme obsolete.

În 1871, revolverul Galand a concurat fără succes în competiția pentru dotarea armatei elvețiene cu o nouă armă de mână, design-ul câștigător aparținând belgienilor Chamelot și Delvigne²⁸. Versiunile ulterioare ale revolverului sistem Galand, menite să simplifice mecanismul de ejectare și totodată să reducă din costurile de producție, au avut ecouri și în perioada următoare apariției Modelului 1870/1872²⁹. Armata română a achiziționat revolverul Model 1874, care utiliza sistemul Galand Lebeau³⁰, folosit inclusiv în timpul Războiului de Independență. Unele detalii ale sistemului Galand simplificat (care nu mai presupunea un ejector automat) a fost preluat și la unele modele de revolvere Lefauchaux³¹, iar cel îmbunătățit, în variantele Kaufman și Schmidt, a avut aplicații în unele revolvere Colt cu dublă acțiune, în revolverele Enfield³², în crearea revolverului francez Mle 92³³ și, în

²⁷ Jeff Kinard, *op.cit.*, p. 132.

²⁸ *Ibidem*, p. 156.

²⁹ A.W.F. Taylerson, *op.cit.*, p. 42.

³⁰ Ionel Batali, *Armamentul din dotarea armatei române în timpul războiului de independență*, în „Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară”, București, Nr. 2-3/1969-1970, p. 165-166.

³¹ A.B. Zhuk, *op.cit.*, p. 41.

³² A.W.F. Taylerson, *op.cit.*, p. 77.

³³ Michel Jossierand, Jan Stevenson, *op.cit.*, p. 136.

combinație cu frema basculantă specifică Smith&Wesson, în revolverul Tip 26 al armatei nipone³⁴. Merită menționată și copierea neoficială a sistemelor Galand în mai multe arme fabricate în Europa și Asia³⁵.

O ultimă realizare importantă a lui Charles François Galand a fost revolverul Velo-Dog, apărut ca îmbunătățire a modelelor Novo și Tue-Tue, pus pe piață în 1894³⁶, conceput, după cum sugerează și numele, pentru autoapărarea bicicliștilor în fața câinilor agresivi. Modelul era îndrăzneț, presupunând mecanisme interioare și cartușe lungi, mai puternice decât cele ale pistoalelor de buzunar, totodată propunând și popularizarea muniției cu pulbere nitro (fără fum), pe atunci o raritate la armele pentru civili. Revolverele Velo-Dog au fost populare în Europa și SUA, fiind produse de către mai multe companii și larg disponibile pentru public, care le putea comanda inclusiv prin intermediul firmelor de comerț prin poștă (ex. Manufrance sau ALFA). În toată această perioadă, Galand a continuat să producă arme în Franța și Belgia, îndeosebi pistoale și revolvere de buzunar, afacerea fiind preluată de către fiul său, René, care a activat în domeniu până în 1942³⁷. Astfel, moștenirea Galand cuprinde arme de mână, de vânătoare, de tir sportiv și chiar de duel (privit ca disciplină sportivă, în care se foloseau gloanțe din ceară).

³⁴ Jeff Kinard, *op.cit.*, p. 162.

³⁵ A.B. Zhuk, *op.cit.*, p. 69.

³⁶ *Ibidem*, p. 155.

³⁷ Charles-François and René Galand, în *Belgian Guns. Identified Craftsmen*, <https://littlegun.be/armes%20belge/artisans%20identifies%20g/a%20galand%20gb.htm>, accesat la 21.09.2023.

Fig. 1. Utilizarea primelor pistoale de către cavaleriștii germani, mijlocul secolului al XVI-lea./ The typical use of the first pistol models by the German cavalymen, mid. 16th century.

ROYAL ARMOURIES

ROYAL ARMOURIES

Figura 2. Pistol cu butoiș rotativ, sistem primitiv cu amnar și cremene (tip Snaphance), realizat în perioada 1660-1670. Royal Armouries Collections, Londra/ Snaphance six-shot pistol “revolver”, 1660-1670. Royal Armouries Collections, London

Figura 3. Copertă de catalog, reclamă și carte de vizită ale lui Charles François Galand/ Catalogue cover, advertisement and business card of Charles François Galand.

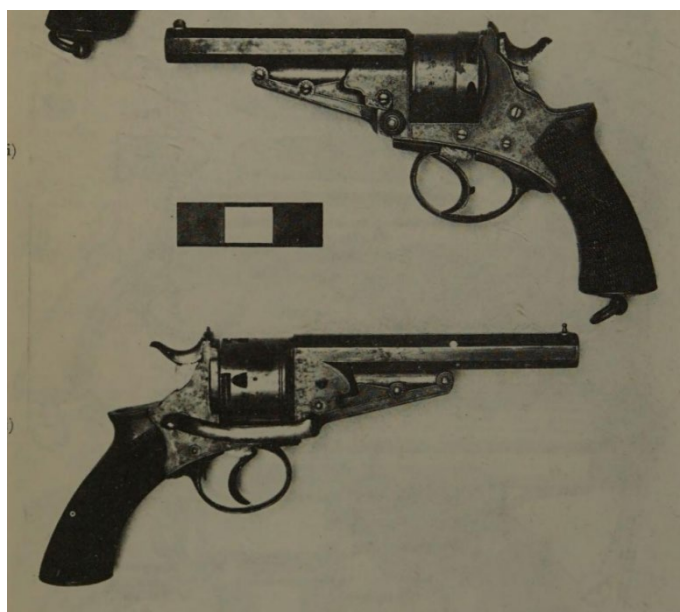

Figura 4. Două modele inițiale de revolver Galand cu modalități diferite de acționare a sistemului specific de încărcare/ejectare a cartușelor. Din A.W.F. Taylerson, *The Revolver, 1865-1888*, New York, Bonanza Books, 1966, p. 144/ Two early Galand revolvers with different ways of action the specific inserting/ejecting system. From A.W.F. Taylerson, *The Revolver, 1865-1888*, New York, Bonanza Books, 1966, p. 144).

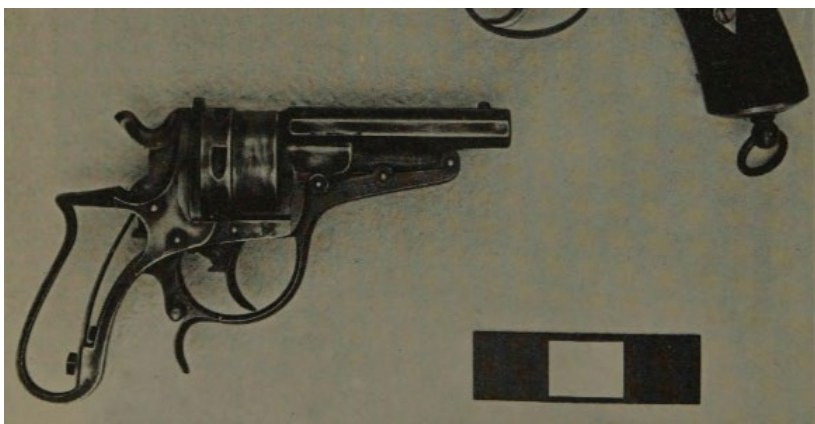

Figura 5. Varianta de buzunar a revolverului (Baby Galand). Din A.W.F. Taylerson, *The Revolver, 1865-1888*, New York, Bonanza Books, 1966, p. 160/ The pocket-type variant of the early Galand revolver (Baby Galand). From A.W.F. Taylerson, *The Revolver, 1865-1888*, New York, Bonanza Books, 1966, p. 160.

Figura 6. Varianta cu pat rabatabil a revolverului (Galand Sportsman)/ The folding stock variant of the early Galand revolver (Galand Sportsman)

Figura 7. Revolverul Galand din colecțiile Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț, vedere dreapta-stânga/ The Galand revolver from the collections of The History and Archaeology Museum of Piatra-Neamț³⁸

³⁸ Toate fotografiile cu revolverul Galand din patrimoniul Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț au fost realizate de către Florin-Daniel Ghimiș/ All the photographs of the Galand revolver from the History and Archaeology Museum of Piatra-Neamț were made by Florin-Daniel Ghimiș

Figura 8. Inciziile în contur floral de pe cocoșul-percutor/ The incisions inside a floral shape from the hammer

Figura 9. Marcaje pe butoiaș și țeavă/ Markings on the cylinder and on the barrel

Figura 10. Linia de ochire și îmbinarea cuiului cătării în coadă de rândunică/ The sight picture and the dovetailed front sight

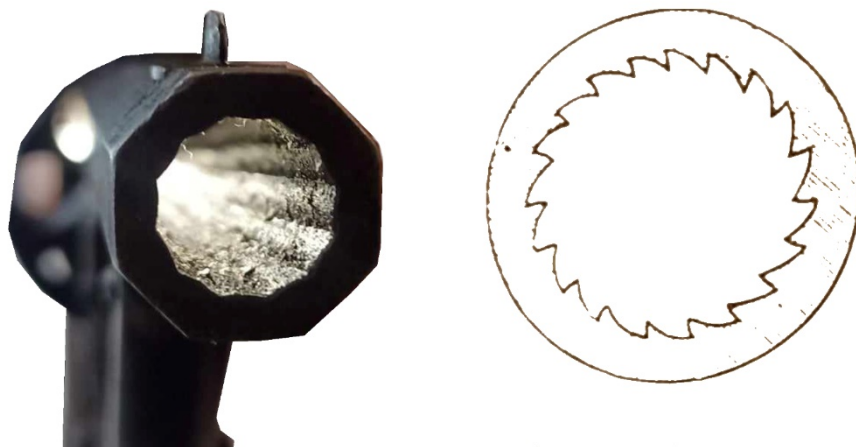

Figura 11. Țeava și profilul ghinturilor/ The barrel and the profile of the rifling

Figura 12. Revolverul în poziție deschisă; detaliu cu obturatorul și butoiășul The opened revolver. Detail of the cilinder and the retention plate

SLUJITORI AI BISERICII ORTODOXE ROMÂNE ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL ȘI IMPORTANȚA ICOANEI SFINTEI MAHRAME DIN COLECȚIA „VASILE HEISU” BACĂU

Elena Brîndușa Popovici

Contributions from the Romanian Orthodox Church in the First World War and the importance of the Icon of the Holy Mandylion from the „Vasile Heisu” Collection of Bacău **Summary**

The present paper presents a few aspects of the contributions that the Romanian Orthodox priests and monks had in the First World War and also the importance of an Icon, that has been found in the „Vasile Heisu” Collection from the „Iulian Antonescu” Museum Complex of Bacău. The paper mentions the work of priest professor Constantin Nazarie in establishing the first Religious Service for the Romanian Army in the First World War and also important personalities that contributed to winning the war for the unity of the Romanian nation. Also, within the „Vasile Heisu” Collection from the „Iulian Antonescu” Museum Complex of Bacău, an Icon portraying the Holy Mandylion presents an interesting story that depicts the acts of faith present on the battle fields of Mărășești, during the 1917 summer.

Keywords: *First World War, Orthodox Romanian Church, Constantin Nazarie, Icon of the Holy Mandylion, Vasile Heisu Collection.*

Cuvinte-cheie: *Primul Război Mondial, Biserica Ortodoxă Română, Constantin Nazarie, Icoana Sfintei Mahrame, Colecția Vasile Heisu.*

Cunoscuți sau fără de nume, căzuți pe front pentru apărarea teritoriilor străbune, uitați în teritoriile străine sau pierduți între zidurile reci și întunecoase ale închisorilor, femei și bărbați, tineri și bătrâni, cu toții au îmbrățișat jertfa supremă având ca singur țel unitatea, libertatea și demnitatea poporului român.

În vara anului 1917, soldații români țineau piept cu curaj forțelor armate inamice, dorind un singur lucru: realizarea reîntregirii naționale. Alături de cei care și-au jertfit viața în cele mai grele bătălii pentru salvarea României, s-au numărat și slujitori ai Bisericii, care prin Credință au condus spre Izbândă. Înainte de intrarea României în Primul Război Mondial, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, prin ședința din 15 mai 1915,

dispunea alegerea unui protoiereu al preoților din armată, în vederea unui eventual război¹.

Preotul profesor Constantin Nazarie primea atunci responsabilitatea organizării Serviciului Religios al Armatei Române, alcătuind în acest sens o serie de instrucțiuni și zece cuvântări necesare preoților pe câmpul de luptă.

Curajul și devotamentul față de țară a fost dovedit de 252 de preoți militari, dintre aceștia 204 au fost încadrați la: regimente, brigăzi independente, ambulanțele sanitare ale diviziilor și la spitalele mobile. La sfârșitul Primului Război Mondial din totalul celor 204 preoți mobilizați pe front, au mai rămas 174, din care circa 150 de preoți au fost avansați la gradul de căpitan².

Pe lângă serviciile religioase, la inițiativa lor s-au făcut colecte de bani, s-au înființat cantine pentru orfani sau pentru ajutorarea familiilor sărace. Preoții s-au aflat mereu lângă răniți și lângă bolnavii de tifos exantematic, de care s-au îngrijit, au transportat decedații, au fost uneori dascăli și au constituit din venituri proprii biblioteci volante. În multe mănăstiri au fost organizate orfeline și spitale, în cadrul cărora monahii au lucrat ca infirmieri sau îngrijitori. În ceea ce privește preoții din Transilvania, aproximativ 150 de preoți români ortodocși și greco-catolici au fost închiși în închisorile din Cluj, Târgu Mureș sau Timișoara, fiind condamnați pentru trădare de patrie sau spionaj în favoarea României.

Apropiati de soldați, pe care i-au păstorit și pe timp de pace, preoții au fost purtători de biserică în tranșee, alinare sufletească pentru soldați în momentele de frică, de foamete sau în ultimele clipe ale vieții lor.

Documentele vremii amintesc numele preoților care și-au făcut datoria față de patrie, pe câmpurile de luptă, unii dintre ei cu prețul vieții. Primul care a căzut la datorie cu arma în mână a fost preotul Nicolae Furnică, din Urziceni, ucis în timpul bătăliei de la Turtucaia, în 1916, sfârțecat de baionetele bulgarilor³.

Protosinghelul-locotenent Justin Șerbănescu, monah al mănăstirii Cernica, a luat parte cu Regimentul 21 Infanterie „Ilfov”, a cărui duhovnic

¹ Constantin Nazarie, *Activitatea preoților de armată în campania din anii 1916-1919*, București, Tipografia Cărilor Bisericești, 1921, p. 32.

² Gheorghe Nicolescu, Gheorghe Dobrescu, Andrei Nicolescu, *Preoți în lupta pentru făurirea României Mari, 1916-1919*, București, Editura Europa Nova, 2000, p. 60.

³ Adrian Lucian Scărlătescu, *Preotul Locotenent Sachelar Nicolae V. Furnică (5 Mai 1883-24 August 1916) – Primul Preot Militar Ortodox Căzut pe Front. Eroul de la Turtucaia*, în Revista „Analele Dobrogei”, III, 2019, p. 18.

era, la toate luptele ce au avut loc în Transilvania unde va fi rănit în ziua de 17/30 septembrie 1916. O lună mai târziu, preotul militar se găsea în mijlocul militarilor Brigăzii 8 Infanterie care ducea lupte de apărare pe Valea Azugăi. Va participa la luptele de la Clăbucet cu ostașii Regimentului „Feldioara” împotriva trupelor inamice care ocupaseră Predealul. Este singurul preot militar decorat cu Ordinul Militar de Război „Mihai Viteazul” (cea mai înaltă decorație de război a statului român), clasa a III-a, în baza Înalțului Decret nr. 1561 din iulie 1918⁴.

Emblematică este și contribuția preotului Ștefan Ionescu Cazacu, care a fost grav rănit de obuze, în 1917 la Mărășești, în timp ce oficia Sfânta Liturghie, pe un câmp liber din spatele unei gări⁵. Un obuz și câteva gloanțe l-au accidentat grav în timp ce binecuvânta cu Crucea și vasul cu Sfintele Taine, alături de el alți zece soldați, care participau la serviciul religios, au murit. Preotul Ștefan Ionescu Cazacu a fost înmormântat împreună cu ceilalți eroi în satul Pufești, astăzi județul Vrancea. La câțiva ani după terminarea războiului, osemintele sale au fost deshumate pentru a fi depuse în Mausoleul de la Mărășești, constatându-se cu acest prilej faptul că în timp ce restul corpului îi era putrezit, mâinile, în care ținuse pentru ultima oară Sfintele Taine, nu erau descompuse.

În județul Neamț, Mănăstirea Văratec a dat o eroină puțin cunoscută, care și-a pus toată energia și priceperea în slujba cauzei pentru care luptau românii. Maica Mina Hociotă a îngrijit răniții de pe front riscându-și viața și a devenit a doua femeie, după Ecaterina Teodorescu, care a primit grad de ofițer în Armata Română⁶.

Pe lângă faptele de vitejie ale preoților militari și ale monahilor, din Primul Război Mondial, de la Mărășești, de pe câmpurile de luptă, provine și o icoană (fig. 1), care astăzi face parte din Colecția „Vasile Heisu” a Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău. Pictată în ulei, pe un suport de lemn improvizat din cinci scânduri, icoana reprezintă chipul Mântuitorului Iisus Hristos, de pe Sfânta Mahramă, ținută de doi îngeri. Urmele războiului sunt vizibile și astăzi pe icoană, acolo unde schije

⁴ Gabriel George Pătrașcu, *Protosinghelul Justin Șerbănescu – singurul preot militar cavalier al ordinului militar de război „Mihai Viteazul”*, Revista „Misiunea”, nr.1, Râmnicu Vâlcea, Editura Centrului de Cercetare „General Paul Teodorescu”, 2014.

⁵ Constantin Bobulescu, *Fețe bisericești în războaie, răzvrățiri și revoluții*, în: „RSIAB”, XX, 1930, p. 110.

⁶ *Călugărița Mina Hociotă și idealul național al anului 1918*, în: Ziarul „Lumina”, din 23 iunie 2018.

bombelor dau mărturie despre luptele crâncene din vara anului 1917. Dacă prezența acestei icoane la Mărășești nu poate fi supusă îndoielii, despre cel care a comandat pictarea acesteia și a dorit aducerea ei pe câmpul de luptă nu avem informații.

Din scrierile preotului Vasile Heisu (fig. 2), cel care a pus bazele Expoziției Permanente de Etnografie din Bacău, icoana a stat la Mărășești pe timpul celor 28 de zile de luptă, apoi a fost expusă în școala primară din localitatea Răcăciuni, județul Bacău, până în perioada comunistă, când a fost folosită pe post de oblon al podului din școală. Ulterior, părintele Vasile Heisu a descoperit icoana, la Răcăciuni, așezând-o la loc de cinste în cadrul unui muzeu de etnografie⁷.

Nu știm din păcate cine a pictat icoana, cine a comandat-o, cine a adus-o la Răcăciuni și a ales așezarea ei în cadrul școlii. Cu toate acestea putem înainta câteva ipoteze.

Este posibil ca icoana să fi fost pictată de un pictor amator cu câteva luni înainte de luptele de la Mărășești și adusă pe front de o persoană cu ample noțiuni de istorie bisericească, preot sau fiu de preot, înrolat ca soldat. Acest lucru ar explica alegerea temei pentru icoana de la Mărășești și anume Sfânta Mahramă a Mântuitorului, sărbătoare prăznuită în calendarul ortodox pe data de 16 august, care coincide perioadei în care au fost purtate cele mai importante și grele lupte pentru salvarea României.

Istoricul bisericesc Eusebiu de Cezareea, în lucrarea *Istoria Bisericească*, amintește de Avgar al IV-lea, regele cetății Edesa, care chinuit de lepră a primit în dar de la Mântuitorul o mahramă, pe care a rămas imprimat chipul Său, reușind astfel să fie tămăduit de boală. Mărturiile ulterioare menționează faptul că în 944 Sfânta Mahramă a fost adusă la Constantinopol, fiind folosită în procesiuni pentru încurajarea soldaților și pentru alungarea bolilor⁸.

Folosirea acestei teme în cazul icoanei de față nu este deloc surprinzătoare. În fața unor lupte decisive, așa cum au fost cele de la Mărășești, care au oprit ocuparea întregii țări, purtarea Sfintei Mahrame a Mântuitorului pe câmpul de luptă dovedește victoria în fața pericolelor de orice fel.

Chipul Mântuitorului, atins de schije de bombelor de la Mărășești, aduce aminte tuturor celor ce trec pragul muzeului nostru de faptul că doar prin Credință se ajunge la izbândă!

⁷ Manuscris nepublicat Vasile Heisu, Muzeul de Etnografie, Bacău.

⁸ Eusebiu de Cezareea, *Istoria Bisericească*, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1987, I, 8.

Figura 1. Icoana Sfintei Mahrame,
(Colecția Vasile Heisu, Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău)

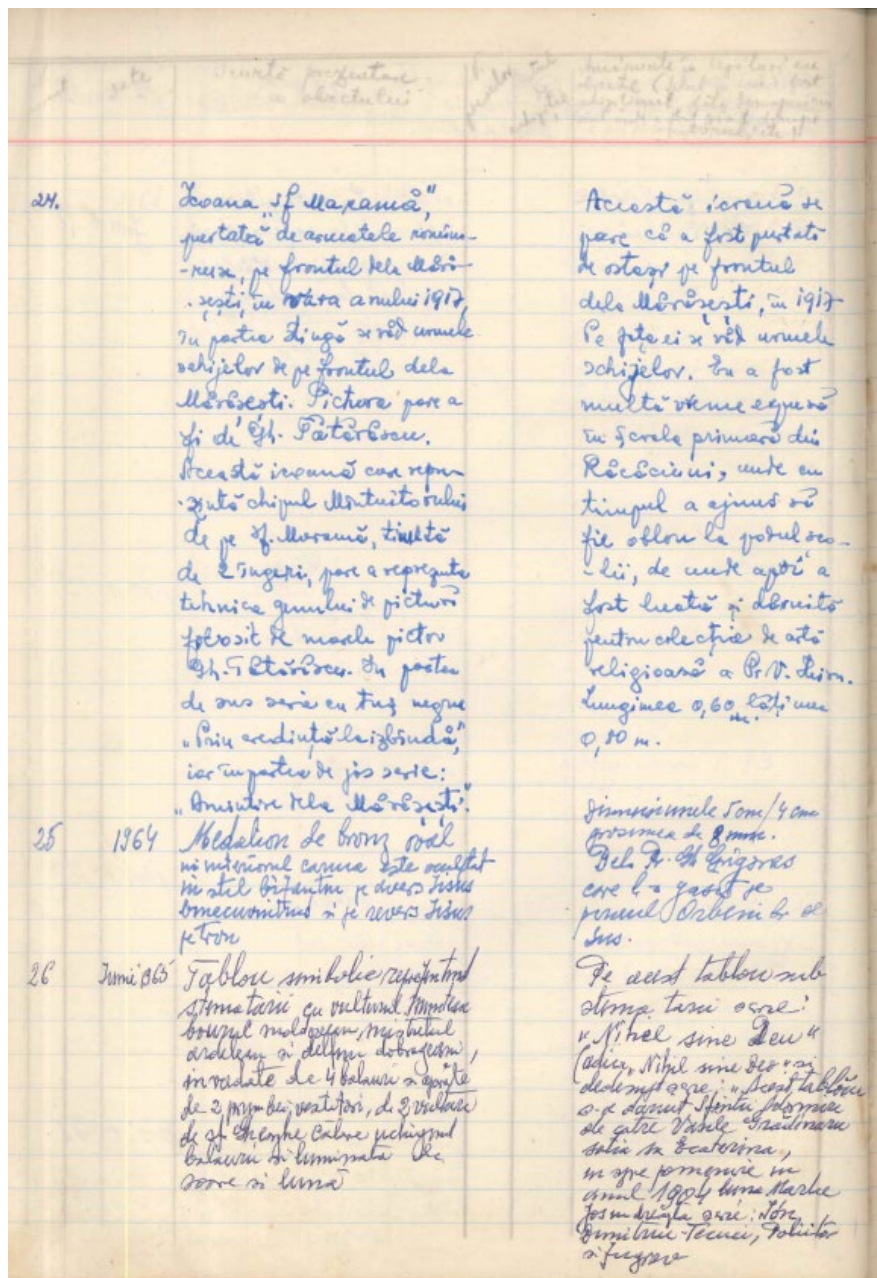

Figura 2. Manuscris Vasile Heisu
(Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău)

PROIECTUL EDUCAȚIONAL
„DESCOPERĂ-ȚI MUZEUL! DEVINO LIBER PRIN CUNOAȘTERE!”

Marina-Mihaela Bărbieru, Elena-Brîndușa Popovici
Viorica Băluță

The Educational Project
„Discover your Museum. Become free through knowledge”
Summary

The present paper presents the importance of museum pedagogy and the educational workshops for children that have been held, during two summers, at the „Iulian Antonescu” Museum Complex. Museum pedagogy has an important role in educating the local community, and not only, in the importance of patrimony and also it has a perfect role in passing down information about history, culture, spirituality and tradition in a creative and interesting way, unifying theory and practice.

Within the paper we present two editions of the „Discover your Museum” project and its workshops that were held for children: in 2022 „On the footsteps of the Saints (archaeology)”, „The alphabet. A never ending story (ancient greek), The Cucuteni Art (archaeology), „From grandma’s chest” (ethnography and storytelling), and in 2023 „Cucuteni Fashion: The past inspires the present (archaeology)”, „Navigating the Black Sea (archaeology)” and „Sewing Stories” (ethnography and handmade gifts).

Keywords: Museum pedagogy, museum patrimony, workshops for children.

Cuvinte-cheie: Pedagogie muzeală, patrimoniu muzeal, ateliere educaționale dedicate copiilor.

Rolul pe care instituția muzeală îl are în cadrul comunității umane este discutat între specialiști, cei mai mulți căzând de acord asupra faptului că muzeul trebuie să se adapteze nevoilor, cerințelor și așteptărilor publicului contemporan.

Dacă înainte muzeele se adresau unui public avizat, unei elite intelectuale, cu timpul au reevaluat nevoia de a se adresa unui public cât mai divers și de a crea diferite mijloace pentru a se apropia de acesta. Astăzi, „unul dintre cele mai importante scopuri ale unui muzeu a devenit educarea publicului și implicit a comunității pe care o deservește, în special în privința unor teme legate de natura colecțiilor sale, dar nu limitat la

acestea”¹. Astfel, educația interdisciplinară a devenit un scop al muzeului și un mod strategic de a atrage vizitatorul. Diversitatea programelor educaționale legate de expozițiile permanente, temporare, de colecțiile specifice sau de obiectele de patrimoniu deținute, organizarea de evenimente culturale interactive au condus la sporirea interesului manifestat de către vizitatori.

Deoarece misiunea Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” din Bacău este și de promovare a valorilor de patrimoniu local și național într-o manieră plurivalentă, o atenție deosebită este îndreptată către programele educaționale dedicate în special elevilor. Ne-am axat asupra acestora deoarece muzeul a devenit o alternativă a educației formale, o prelungire a acesteia, o completare, chiar o necesitate. Din orice perspectivă s-ar privi lucrurile, important devine faptul că muzeul reușește să genereze posibilități de „completare a cunoștințelor obținute la școală și poate conduce la dezvoltarea unor abilități din cele mai diverse, de la cele artistice (pictură, modelarea lutului etc.), la cele mentale (capacitate de sinteză, de analiză, cunoașterea și înțelegerea unor teorii și tematici științifice etc.)”², iar responsabili de îndeplinirea acestora devin muzeografi/educatorii muzeali, intermediari între instituție și vizitatori.

Programele educaționale trebuie să fie concepute în așa fel încât să aibă caracter interdisciplinar, interactiv, antrenant, surprinzător, distractiv, dar corespunzător cu exigențele, caracteristicile și nevoile celor vizați direct și indirect³, oferind astfel modalități alternative de învățare, divertisment și percepere a valorilor de patrimoniu muzeal.

În acest sens, în anul 2022, specialiștii Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” au demarat un program educațional de vară destinat tinerilor cu vârste între 6 și 16 ani, prin care s-a dorit atragerea acestui segment de vârstă către muzeu prin activități stimulante intelectual, a căror finalitate este dezvoltarea cunoștințelor istorice, arheologice și culturale prin abordări teoretice și practice.

Atelierele educaționale au fost susținute de către specialiști ai Secției de Arheologie-Istorie (Marina-Mihaela Bărbieru și Elena-Brîndușa Popovici) și ai

¹ Alexandra Zbucnea, *Educația formală și informală în muzee*, în „Revista Muzeelor”, nr. 1, București, 2006, p. 37.

² Idem, *Educatorul fără manual*, în „Revista Muzeelor”, nr. 4, București, 2006, p. 5.

³ Raluca Neamu Bem, Petruța Mișu, Alexandra Zbucnea, Angelica Iacob, Laura Căpiță, *Educația muzeală. Suport de curs Bazele Muzeologiei*, București, Institutul Național pentru Cercetare și Formare Culturală, p. 206.

Secției de Etnografie (Viorica Băluță).

Deși a debutat ca fiind un program desfășurat în perioada vacanței de vară, cerințele venite din partea beneficiarilor au condus la desfășurarea sa permanentă, atelierele educaționale fiind realizate la cerere sau ca urmare a diferitelor colaborări încheiate cu instituții școlare și culturale.

Prin fiecare atelier s-au urmărit dezvoltarea proceselor de cunoaștere (spiritul de observație, dezvoltarea limbajului, memoria voluntară și involuntară, dezvoltarea creativității și a imaginației, formarea unor deprinderi intelectuale și practice, comparația, analizarea, rezumatul, empatia, brainstorming, formarea unei gândiri critice, a vorbitul în public și înlăturarea blocajelor emoționale), integrarea din punct de vedere social a participanților și permiterea accesului la învățătură pentru orice categorie socială, cultivarea valorilor umane și a respectului reciproc, precum și promovarea importanței patrimoniului muzeal în ceea ce privește apartenența la aceeași comunitate.

*

Atelierele au fost structurate astfel încât să conțină elemente teoretice, prezentate în mod interactiv prin intermediul filmulețelor, prezentărilor Power Point și al imaginilor, vizită în muzeu pentru identificare obiectelor arheologice și a elementelor etnografice, precum și o parte practică prin care au fost consolidate informațiile asimilate.

Să explorăm Arta Cucuteniană! (coordonator Marina-Mihaela Bărbieru, fig.1) a reușit să aducă în atenția participanților frumusețea artistică întâlnită la ceramica cucuteniană. Vastul patrimoniu datând din această perioadă istorică, deținut de către instituția noastră, a reprezentat principala sursă de inspirație a atelierului. Partea teoretică a cuprins prezentarea vestigiilor cucuteniene din punct de vedere al realizării lor, punându-se accent pe decorul cromatic și simbolistic caracteristic acestora.

Partea practică a constat în pictarea unui vas cucutenian, pe suport din carton, și transformarea într-o piesă decorativă care să le amintească participanților elementele definitorii întâlnite în plastica remarcabilei culturi.

Fashion cucutenian: Trecutul inspiră prezentul (coordonator Marina-Mihaela Bărbieru, fig. 2) a continuat seria atelierelor dedicate cunoașterii Culturii Cucuteni, aducând de data aceasta în prim-plan plastica antropomorfă și obiectele de podoabă. Partea teoretică a presupus identificarea elementelor vestimentare specifice cucutenienilor prin interpretarea decorului prezent pe statuete și prin observarea vestigiilor

ornamentale care fac parte din patrimoniul muzeal bacăuan. Pentru consolidarea cunoștințelor, dar și pentru a cunoaște influența exercitată în contemporaneitate de către această fascinantă cultură, participanții au realizat la partea practică un colaj folosind fotografii realizate după bunurile culturale prezente în colecțiile muzeului nostru. Lucrările lor au avut drept finalitate reinterpretarea motivelor milenare și crearea unei ținute fashion, de inspirație cucuteniană.

„*Pe urmele Sfinților...*” (coordonator Elena Brîndușa Popovici, fig.3) a oferit elevilor posibilitatea de a cunoaște aspecte ale istoriei creștinismului de pe teritoriul actual al României, precum și elemente moderne ale arheologiei, care au permis identificarea și protejarea patrimoniului național cultural-creștin. Elevii au cunoscut în cadrul atelierului importanța și necesitatea istoriei, religiei și arheologiei care stau la baza identității naționale.

De asemenea, prin suport Power Point, participanții au aflat informații legate de creștinismul în zona Dobrogei, modalitățile de răspândire ale religiei creștine pe teritoriul țării noastre, importanța arheologiei în îmbogățirea patrimoniului creștin și metodele arheologice utile care au dus la identificarea zonelor creștine din Dobrogea. Au primit informații despre Sfinții de la Niculițel, Halmyris, Adamclisi și alți sfinți martiri din zona Dobrogei și informații referitoare la creștinismul timpuriu manifestat prin intermediul obiectelor creștine din zona Moldovei, îndeosebi despre cele care se află în patrimoniul muzeal.

Partea practică a constat în împărțirea în cinci echipe, fiecare având misiunea de a căuta fragmente ale unor obiecte în spațiul destinat reproducerii unei secțiuni dintr-un șantier arheologic, de a le curăța folosind instrumentele necesare, de a le selecta și marca pentru a înțelege importanța acestora, de a le desena, de a le înregistra într-un caiet de șantier, de a le colecta, restaura, inventaria și de a le explica. În funcție de cutia primită, au identificat localitatea de proveniență a vestigiilor creștine și a sfinților menționați anterior, iar la final au prezentat cunoștințele teoretice și practice asimilate pe parcursul atelierului.

Alfabetul: Poveste fără sfârșit (coordonator Elena Brîndușa Popovici, fig.4) a oferit participanților posibilitatea de a cunoaște aspecte ale istoriei Greciei antice și ale limbii eline din perioada respectivă. Aceștia au cunoscut importanța și necesitatea istoriei, influența limbii grecești asupra limbii române, precum și importanța conservării patrimoniului european. De asemenea, prin suport Power Point au aflat informații legate de istoria scrisului din Mesopotamia, Egipt și Grecia, felul în care s-a format alfabetul,

modalitățile sale de răspândire în bazinul mediteranean, importanța culturii grecești și a patrimoniului Greciei antice pentru Europa. De asemenea, a putut fi observat îndeaproape felul în care poate fi folosit un sigiliu babilonian.

Partea practică a constatat în exersarea alfabetului grecesc în scris prin exerciții interactive cu referire la vechile scrieri despre cei 300 de eroi de la Termopile. Fiecare copil a primit materiale necesare parcurgerii tuturor etapelor de învățare: pronunție, transcriere, recunoaștere și scriere a vechii limbi eline.

Navigând prin Marea Neagră (coordonator Elena Brîndușa Popovici, fig.5) a permis copiilor cunoașterea istoriei și a navigației în antichitate, precum și a legăturilor comerciale dintre zona Mării Mediterane, Mării Negre și zona Siretului. Elevii au avut posibilitatea de a cunoaște necesitatea și influența istoriei antice, importanța înțelegerii rutelor comerciale, atunci și astăzi, precum și însemnătatea conservării patrimoniului local și județean, referindu-ne în special la cetățile dacice Zargidava și Tamasidava.

Partea teoretică a fost susținută prin suport Power Point, în cadrul căruia au fost prezentate informații legate de istoria dacilor din zona actuală a județului Bacău, principalele rute comerciale spre Marea Neagră, legăturile dintre cetățile dacice Zargidava și Tamasidava și cetățile grecești. De asemenea, copiii au aflat mai multe detalii despre corăbiile pentru transport, mărfurile comercializate, vasele de depozitare (amfore) și schimbul monetar sau al mărfurilor cu zona de destinație.

Partea practică a constatat în desenarea unei amfore folosind simbolurile tipice grecești sau romane, crearea unui sigiliu, precum și crearea unei amfore grecești sau romane din lut.

Din cufărul bunicii (coordonator Viorica Băluță, fig.6) a permis evidențierea tezaurului etnografic al Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” printr-o serie de snoave și „povești la gura sobei”, din care copiii participanți au extras arhaisme, valori morale sau vicii (onestitate, lăcomie, etc.) și au înțeles de ce nu este bine să avem prejudecăți față de ceilalți. Asemenea bunicii care odinioară păstra în al ei cufăr un frumos patrimoniu de straie, podoabe și povești, cu aceeași candoare au aflat și au descoperit o poveste cu tâlc „Omul Roșu”, prin intermediul căreia am aflat nu doar învățături, ci am descoperit și obiecte tipice pentru o gospodărie țărănească. De asemenea, o altă poveste interesantă, pe placul copiilor, a fost „Iedul cu trei capre”, prin care am învățat filă cu filă despre calități și defecte.

Tot din cufărul bunicii s-a împletit sub forma unei povești viața

Sfântului Ștefan cel Mare, în timpul căruia au fost construite Biserica Precista și Curtea Domnească din Bacău, iar povestea a fost depănată chiar în incinta ansamblului domnesc.

Povești Cusute (coordonator Viorica Băluță, fig.7) a permis cunoașterea frumuseții costumelor populare (femeiești și bărbătești) din zona etnografică a Văii Siretului de Mijloc din Bacău prin intermediul simbolurilor ce se regăsesc pe acestea, dar și prin intermediul pânzei și a firului, lucrat cu migală și dăruire, încă din vechime. Cusăturile „în punct bătrânesc” sau „muște” au constituit atracția activității, iar cu firele roșu și negru elevii au făurit frumoase semne de carte pe care le vor avea ca amintire. Atelierul educațional a însemnat pentru fiecare în parte o lecție despre străbunii care, cu sfințenie, au păstrat și transmis averea spirituală. Ne-am dorit ca prin coperta acestor povești să închidem un frumos pasaj, sperând ca demersul inițial prin aceste ateliere educaționale să-i facă pe tinerii noștri să preia ștafeta zestrei poporului nostru.

Realizarea programelor educaționale a devenit o modalitate facilă în demersul nostru de a ne apropia de comunitatea pe care o deservim. Reacțiile avute din partea beneficiarilor, în urma activităților desfășurate la muzeu, ne încurajează și motivează să ne mobilizăm în dezvoltarea educației muzeale și să o privim ca fiind una dintre principalele direcții prin care ne putem apropia de publicul vizitator.

Imagini din timpul atelierelor educaționale

Fig. 1. Să explorăm Artă Cucuteniană!

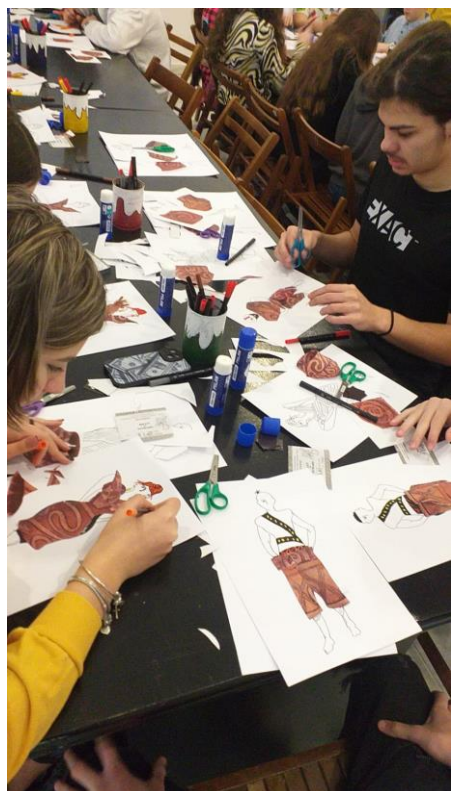

Fig. 2 Fashion Cucutenian: Trecutul inspiră
Prezentul

Fig. 3. Pe urmele Sfinților...

Fig. 4. Alfabetul: Poveste fără sfârșit

Fig. 5. Navigând prin Marea Neagră

Fig. 6. Din cufărul bunicii

Fig. 7. Povești Cusute

GIOVANNI FILORAMO, *CRUCEA ȘI PUTEREA: CREȘTINII, DE LA MARTIRI LA PERSECUTORI*, TRAD. DIN ITALIANĂ DE DIONISIE CONSTANTIN PÂRVULOIU, BUCUREȘTI, EDITURA HUMANITAS, 2022, 488 P.

Despre istoria creștinismului și a dinamicii răspândirii sale în primele veacuri ale erei inaugurate de nașterea lui Hristos s-au spus extrem de multe. O pleiadă de mari cercetători, între care putem aminti pe Jaroslav Pelikan, Edouard Jeuneau, David Bentley Hart sau Henry Chadwick (dintre cei români, i-am putea menționa pe regretatul pr.prof. Emilian Popescu și pe discipolul acestuia, pr. Nicolae Chifăr) și în interiorul căreia îl putem plasa și pe autorul scrierii despre care aceste rânduri vor vorbi, și-u închinat cariera academică studierii morfologiei creștinismului și Bisericii primare. Au curs, folosind o expresie mai plastică, „râuri de cerneală”, în încercarea de a contura o viziune – în măsura izvoarelor existente – cât mai obiectivă cu putință. Sigur că, în calitate de creștin, a vorbi despre trecutul propriului crez, a-i analiza ascensiunea, perioadele de criză (compuse din erezii, schisme, sinodalitate ecumenică) – căci despre declin și sfârșit nu putem vorbi – implică o anumită doză de subiectivitate. Subiectivitate firească, din punctul de vedere al apartenenței la acest sistem de gândire și viețuire socială, culturală și spirituală, dar care trebuie atât asumată, cât și depășită în cadrele unei expuneri ce presupune expertiza unui ochi al istoricului.

Crucea și puterea: creștinii, de la martiri la persecutori este una dintre numeroasele lucrări dedicate istoriei creștinismului antic pe care le-a elaborat consacratul cercetător Giovanni Filoramo. Profesor al Universității din Torino (specializat în istoria religiilor, dar, mai cu seamă, a celei creștine), acesta este cunoscut publicului cititor specializat datorită monumentalei sale *Istoriei a religiilor* (în cinci volume) publicată de Editura Polirom în 2008. Din păcate, în afara unui *Manual de Istorie a Religiilor* (Humanitas, 2004, în colab.), savantul torinez nu și-a mai făcut (până la această carte) apariția pe piața de lucrări istorice a României. Publicată pentru prima dată în 2011 în italiană, *Crucea și puterea...* se bucură (grație unui demers salutar al editurii Humanitas) și de o traducere românească, apărută în 2022.

Lucrarea cuprinde 8 capitole, segmentate la rândul lor inegal – în funcție de amplitudinea microsubiectului despre care autorul scrie. Titlul, însă, ar merita puțină atenție. *Crucea și puterea: creștinii de la martiri la persecutori* exprimă, cel puțin într-o primă interpretare a sa, o aparentă

antinomie: Crucea, ca simbol al decadenței umane absolute – în accepțiunea celui mai dur și umilitor instrument de tortură și pedeapsă utilizat în Imperiul Roman – expresie a smereniei asumate atât de Mântuitor, prin jertfa Sa de sânge (grație căreia creștinii primesc făgăduința Edenului pierdut prin căderea adamică), cât și de creștinii care și-o asociază ca semn al identității și comunității de credință, este alăturată conceptului de Putere – ca semnificant al demnității imperiale conotate de noul *Augustus* creștin, Constantin cel Mare (306-337) și urmașii săi, până în 29 mai 1453. Aceeași explicație o putem oferi și celei de-a doua jumătăți a titlului lucrării aflate în discuție: *creștinii, de la martiri la persecutori* echivalează, dacă urmăm cheia interpretativă propusă anterior, cu evoluția de la *răstigniți* la *răstignitori*. Așadar, *Crucea și puterea...* ne indică, fără echivoc, modul cum ar trebui citită și înțeleasă cartea: ca o analiză a dinamicii dintre statul roman, aflat în plină criză a puterii sale teritoriale și dinastice (să nu uităm că între 235 – sfârșitul domniei lui Sever Alexander, ultimul suveran al dinastiei Severilor – și 284 – începutul domniei lui Dioclețian și inaugurarea Dominatului – s-au succedat pe Colina Palatină împărații-soldați), în căutare de noi forme de legitimare, și ascensiunea unei noi și revoluționare credințe de factură orientală. Anume, Creștinismul, propovăduit dinspre ținuturile Iudeii de Sf. Apostoli (Petru și Pavel în cazul Romei și împrejurimilor), al lui Mesia (Unsul, Alesul lui Dumnezeu) Iisus Hristos. Foloseam la începutul acestui paragraf sintagma *aparentă antinomie*. Istoria ulterioară momentului 313 demonstrează că *antinomia* pe care suntem tentați să o vedem atunci când citim, alăturați pentru prima dată, termenii de Cruce și Putere se regândește (de către suveranii laici și patriarhii ziși ecumenici) ca o *simphonie*. Și chiar, uneori, ca un *cezaropapism*. Iar domniile lui Constantin I și Teodosie I reprezintă pionieratul în această direcție. Direcție pe care încearcă să o supună atenției noastre și Giovanni Filoramo.

Pentru a înțelege în ce condiții religios-politice și culturale își face apariția cel de-al doilea monoteism al istoriei lumii în Roma antică, autorul a considerat necesară o trecere în revistă a principalelor coordonate spirituale caracterizante în acele vremuri pentru Cetatea Eternă. De notat că politeismul de factură occidentală (așa cum este cazul celui roman) are câteva elemente constitutive de care trebuie ținut seama de fiecare dată când este adus în discuție. În primul rând, politeismul are caracter comunitar (sau colectiv), nu individual (așa cum are creștinismul), în sensul în care apartenența la cultul unei anumite divinități nu presupune o alegere deliberată, conformă cu anumite valori precis definite și asumate, ci este rezultatul nașterii și integrării automate a omului din acel grup în cadrul celebrării cultului respectiv. În al

doilea rând, religia romană nu era, și nu a fost vreodată, rigoristă. Neavând o dogmatică exact structurată, care să explice dihotomia *Bine-Rău*, să delimiteze fără echivoc *Adevărul* de *Fals* și ceea ce este *greșit* de ceea ce este *corect*, aceasta permitea o mare versatilitate. Așa putem explica, de exemplu, fenomenul de *sincretism religios* sau *interpretatio romana* pe care Imperiul l-a aplicat și exploatat în relație cu popoarele integrate în cadrul provinciilor. Cultele dedicate lui Jupiter Dolichenus (originar din Siria), Cibelei (Anatolia), divinităților egiptene (Isis, Serapis) și lui Mitra (venit din Persia) sunt, toate, de factură orientală. Noutatea introdusă de acestea este reprezentată de aspectul lor misteric, de inițiere, pe care cetățenii romani nu aveau cum să-l cunoască doar prin practicarea propriilor specificități spirituale. De aceea, atrași de caracterul magic și divinătoriu al acestor noi sisteme de gândire religioasă, mulți romani tindeau să venereze divinități orientale, pe care autoritățile statului le integrau și le asociau cu atributele zeilor existenți deja în Panteon. Un lucru, iarăși important, era legat de faptul că fiecare cetățean avea obligația să participe la oficiile publice, dar nu era constrâns să adere și la „dumnezei” orientali, fără a-i fi afectate condiția și statutul. În al treilea rând, religia în Roma antică (ca, de altfel, peste tot în acele vremuri, și chiar mai târziu) avea o semnificativă conotație politică. Împăratul, care nu primea onoruri divine decât după moarte, era principalul sacerdot și responsabil pentru respectarea și săvârșirea tuturor chestiunilor legate de jertfe, sacrificii sau celelalte tipuri de ofrande ce se depuneau pe altarele închinat zeilor. De aceea, în momentul apariției creștinismului, laolaltă cu principiile sale revoluționare, suveranii păgâni au văzut în adorarea lui Hristos un afront adus nu atât politeismului de atunci, cât autorității de stat reprezentate în persoana lui Augustus. Cezarul, ca principal răspunzător de buna funcționare a cetății, considera că viziunea unei vieți de după moarte pământească (alăturată unei reîntâlniri în Rai cu Dumnezeu Creator al omului), pe care romanii nu o aveau – întrucât raportarea la sistemele spirituale era mai rațională și mai detașată – echivalează cu o uzurpare a propriei puteri și a legislației în vigoare. Așa se explică, în bună măsură, atitudinea conducătorilor persecutori (de la Decius până la Dioclețian). Totodată, trebuie subliniat și caracterul, spunem noi, *urbanistic* al religiei. Roma (și ale sale șapte coline) este construită în jurul unui eșafodaj ideologic legendar. Mitologia legată de întemeierea orașului se concentrează pe Colina Palatină, acolo unde cultul lupoaicei care, odinioară, îi alăptase pe Romulus și Remus, este celebrat în Peștera Lupercaliilor. Apoi, așa-numita „revoluție” edilitară a lui Octavian are drept principale repere tocmai restaurarea templelor și reclădirea orașului în funcție de dispunerea templelor din

interiorul său.

Dincolo de această amplă analiză contextuală, lucrarea avansează către explicitarea modului de răspândire a creștinismului, unul – dacă nu complet, cel puțin în mare parte – original pentru acele vremuri. Departe de a fi, după expresia autorului, „o sectă marginală în Biserică” (p. 73), creștinismul nu a fost și nu este nici „cult milenarist”. Dar, da, este mesianic și providențialist. Așadar, presupune venirea unui Răscumpărător sau Mântuitor, a cărui Epifanie este atestată și incontestabilă. Dacă religia creștină ar fi milenaristă, în înțelesul corect al acestui termen, ar trebui ca înainte de Parusie să se instaleze o Epocă de Aur – caracterizată prin cei 1.000 de ani de armonie universală care precede Judecata de Apoi și mântuirea celor *predestinați*. Or, religia creștină (Biblia și Tradiția Bisericii) nu postulează nicăieri că acele mii de ani din Apocalipsă (20; 1-8) se referă la un *timp finit* al sfârșitului lumii. Ci la *sfârșitul timpului*. Este aici o diferență de nuanță ce trebuie sesizată. Totodată, în niciun caz, eshatologia nu prezintă vreo epocă de pace și fericire, ci contrariul. Sfârșitul va veni atunci când decăderea omului va fi totală și toate condițiile exprimate în ultima carte a Bibliei vor fi fost îndeplinite. Nu mai insistăm asupra noțiunii, întrucât discuția ar devia spre teologie. Un alt aspect care ne-a atras atenția se referă la afirmația citată mai înainte. Creștinismul nu poate fi etichetat drept *sectă*, în ciuda caracterului minoritar de la începuturile sale. Creștinismul nu a înlocuit Legea Veche iudaică, ci a restructurat-o. Oferind un alt sens circumciziei sau jertfelor ce se aduceau la Templu. De altfel, Vechiul Testament nu a fost abandonat de creștini, ci a fost integrat ca un element definitoriu al Legii celei Noi aduse de Hristos prin întrupare. Noul Testament *completează*, nu *exclue*. De aceea, credem, asocierea termenului *sectă* cu religia creștină este incompatibilă. Noțiunea de Biserică iarăși nu este potrivită aici, pentru că iudeii nu cunoșteau acest concept, fiind divizați în farisei, saducheii și esenieni. Așadar, nu exista o unitate nici instituțională, nici dogmatică. Fariseii interpretau literal Scripturile, saducheii negau învierea lui Hristos, iar esenienii dezaproba natura spirituală a îngerilor. Conceptul de Biserică, așa cum este cunoscut în cadrul interpretărilor Părinților primelor veacuri creștine trebuie să îndeplinească cele patru condiții expuse în Crezul niceo-constantinopolitan: unitate, sfințenie, sobornicitate, apostolat. În cazul formelor de răspândire și de propagare a creștinismului, cât și asupra atitudinii imperiale (cu referire la politicile imperiale din perioada crizei dinastice) autorul este bine documentat și are o analiză justă a contextelor și acțiunilor. Atât ale autorităților statale, cât și ale creștinilor.

Spuneam, în debutul acestor rânduri, că Imperiul Roman se confrunta

cu o criză profundă din punct de vedere dinastic, politic, militar și religios. De acest ultim cuvânt trebuie legată și dimensiunea legitimatorie a puterii. Criza, ne explică just autorul (în paginile capitolului al treilea), este cauzată de renunțarea la „tradițiile religioase antice”. Iar Dioclețian, care-și căuta izvoarele menite să-i justifice puterea în instituționalizarea cultului solar al lui *Sol Invictus* (de care va fi influențat și Constantin), renunțase – pe temeiul teologiei politice a centralismului – la principiul republican după care se condusesse statul sub antecesorii săi. Așa apare monarhia *Dominatului* în istoria Romei. Aceasta are, în mod evident, conotație religioasă, întrucât persoana, palatul și obiectele de care se atingea împăratul (ca emanație pe pământ a Soarelui Suprem) deveneau *sacre*. O concepție pe care creștinismul (de factură bizantină, mai ales) o va dezvolta și o va duce la alt nivel al amplitudinii. De aceea, explicațiile asupra „marii persecuții”, începute în 303 și terminate abia în 311, nu sunt greu de dat. Cultul împăratului-zeu contrasta flagrant cu antropologia și teosofia/teologia creștină care nu-i putea atribui unui om, muritor asemeni celorlalți, natură divină. În aceeași măsură în care, din perspectiva ideologiei imperiale, creștinismul (prin asumarea adorării unui singur Dumnezeu transcendent), prin refuzul adepților săi de a lua parte la ceremonialul zeificării suveranului, constituia un real pericol adresat stăpânirii sale. Domnia lui Constantin cel Mare (306-337) încheie atât sistemul politic al tetrarhiei, cât și orice formă de persecutare a creștinilor. Deși edictul milanez din 313 nu oficializează noua și revoluționara religie, proclamând-o doar ca *religio licita*, totuși politica imperială din acești ani pune bazele viitoare interdependențe dintre Biserică și Stat (care va fi desăvârșită la sfârșitul veacului de Teodosie I). Trebuie să spunem că teza conform căreia convertirea lui Constantin (petrecută în timpul luptei de la Pons Milvius, împotriva lui Maxențiu) a fost o mișcare conjuncturală, dictată de interesul și necesitatea momentului (idee promovată și de unul dintre bizantiniștii români de frunte, Nicolae Bănescu, în a sa *Istorie a Imperiului Bizantin*, publicată la începutul secolului nostru) este dezaprobată de Giovanni Filoramo. Corect, considerăm, dacă avem în vedere atât argumentele oferite de Eusebiu de Cezareea în panegiricul închinat împăratului (*Vita Constantini*, I, 27-31), cât și cele exclusiv externe. Convertirea a fost una cât se poate de autentică, iar modul de raportare la religia nou adoptată și la instituția Bisericii stă mărturie. Sigur, am greși și am fi naivi dacă vom socoti că împăratul nu s-a slujit, pentru propria legitimare, de ascensiunea creștinismului. Așa cum Biserica îi datorează lui Constantin ieșirea din clandestinitatea catacombelor și căpătarea dimensiunii sale politice, așa și Imperiul (implicit împăratul) și-a putut articula – pe baze

creștine – ideologia care-i va structura și conduce existența pentru încă un mileniu de la moartea lui Constantin. Implicarea în controversele etice (donatismul) și hristologice (arianismul și derivatele sale) ne indică, în viziunea autorului nostru, schimbarea radicală de paradigmă propusă de suveran. Constantin este „episcop al celor din afara Bisericii”, dar pentru a da coerență doctrinei creștine și pentru a suprima orice pricină de disensiune (inclusiv prin tehnici de eliminare a adversarilor dogmatici – în speță Donatus și Arie), consideră de cuviință să inaugureze practica sinoadelor ecumenice, începută la Niceea, în 325. Nu ar trebui să ne mire acest lucru, întrucât ca garant al religiei pe care o scosese din ilegalitate și ca proaspăt adept (nebotezat decât pe patul de moarte) al ei, Constantin se simțea dator să intervină pentru a arăta că tensiunile din Biserică se reverberează și asupra laicatului. Deși nu a oprit manifestările donatiste și ariene, Sinodul I Ecumenic a reprezentat o victorie de răsunet pentru Constantin, ceea ce i-a asigurat o posteritate neștirbită. Mai departe, măsurile sale administrativ-economice sunt expuse succint de Giovanni Filoramo, care face două observații extrem de valabile. În primul rând, Biserica primește reglementare juridică precisă, fiind clar definit statutul și rolul său în societatea romană (privilegii fiscale, deținere de latifundii și alte proprietăți, capacitate juridică proprie). În al doilea rând, deși primea o susținere importantă din partea monarhului, „creștinismul nu devenea prin aceasta o religie de stat, nu era integrată în mașina birocratică a imperiului” (p.157). În termeni moderni, era *autonomă*.

Moartea lui Constantin (mai 337) declanșează o severă luptă între Biserică și Imperiu. Sinodul I Ecumenic a fost departe de a rezolva neînțelegerile dogmatice din interiorul comunităților creștine. Chiar am putea spune că le-a agravat, în unele situații. Din punctul de vedere al urmașilor împăratului „cel întocmai cu Apostolii cinstit” (Constans și Constantius, căci Constantin al II-lea a murit devreme) faptul că tatăl lor nu se implicase direct în diferendele hristologice generate de arianism, ci lăsase deznodământul în seama ierarhilor convocați la Niceea, reprezenta prilejul tocmai bun de a-și aroga prerogative și competențe nespecifice funcției și rolului lor în societatea romană. Sigur că, în perspectivă ideologică, suveranii din dinastia constantiniană (cu excepția notorie a lui Iulian, zis „Apostatul”) și apoi ceilalți împărați și-au asumat condiția de *Imago Dei* pe pământ, astfel încât se considerau îndrituiți să intervină și să-și expună părerile și cultura teologică (uneori solid construită, cum este cazul împăratului filoarian Constantius). Asta, pe de o parte. Pe de altă parte, râvneau să se asemene tatălui lor în ipostaza de garant al unității Bisericii, unitate indispensabilă oricărei coerențe

politice a statului, atât interne, cât și externe. Cum arianismul continua să înflorească, cu precădere în regiunile orientale ale statului, iar conflictul dintre adepții Crezului primului Sinod Ecumenic și arieni se ascuțea tot mai mult, Orientul și Occidentul tindeau să se dividă. Însuși suveranul din Orient, Constantius, influențat de Eusebiu de Nicomedia și Teognis de Niceea ajunsese să abjure ceea ce apăruse cu fervoare tatăl său în 325 și să convoace sinoade în care să regândească formula Simbolului de Credință. Cea mai importantă figură a creștinismului catholic ortodox din epocă este Atanasie cel Mare al Alexandriei. Care, în peste patru decenii de episcopat în metropola egipteană a imperiului, nu a avut de luptat doar pentru apărarea propriilor convingeri, ci și împotriva ostilității din propria eparhie, corelată și cu dorința împăratului de a statornici o interpretare eretică a Dumnezeuirii Fiului. Astfel, se declanșează o întreagă suită de întruniri zise „sinodale” la Antiohia (340), Serdica (343), Sirmium, Seleucia, Milano sau Rimini. Controversele se adâncesc, se recurge la acțiuni violente, la crime și profanări de Sfinte Vase, la acuzații dintre cele mai nerealiste aduse lui Atanasie (alegere necanonică, întrucât se considera că nu trecuse prin treptele acelui *cursus honorum* ecleziastic expus de Siricius al Romei – p. 205 – abuzuri sexuale etc.). De altfel, secolul al IV-lea este caracterizat de o extremă violență, fapt atestat și de disputa pentru episcopatul Romei dintre Damasus și Ursinus. Fără a mai insista asupra atrocităților comise în numele obținerii unei autorități care se pretindea a fi de esență divină, dar care (în contextul dat) dobândește stricte conotații temporale (întrucât episcopii vor deveni de acum și funcționari imperiali, bucurându-se de privilegiile aferente), ne mărginim a spune că subtitlul ales de către Giovanni Filoramo pentru lucrarea sa: *creștinii, de la martiri la persecutori* își justifică validitatea. Fie și numai pentru că facțiunile aflate în căutarea concordiei n-au apelat decât în puține cazuri la o rezolvare dialectică a conflictului, preferând utilizarea mijloacelor coercitive de o violență cel puțin egală cu cele ale împăraților politeiști. Tocmai acest climat al dezbinării din Biserică, ce continua să predice – paradoxal – cu patos unitatea de credință și de cuget, îl va determina pe ultimul vlăstar al lui Constantin cel Mare, Iulian (361-363), să fie atras de curentul theurgic și să încerce, în cuvintele autorului nostru, „o ripostă a păgânismului”.

Deși poate fi considerată o „notă de subsol” în istoria creștinismului în general, și a configurației raporturilor dintre *regnum* și *sacerdotium* în particular, domnia ultimului membru al dinastiei constantiniene (Iulian Apostatul – 361-363; explicată în lucrarea avută în atenție în capitolul al cincilea) constituie un punct de cotitură nu doar pentru evoluția Bisericii instituționalizate, ca parte integrantă și integratoare a eșafodajului ideologiei

imperiale, ci și pentru existența și răspândirea creștinismului, în sine. Tocmai de aceea, stăpânirea (de doar 18 luni) a Apostatului trebuie văzută ca un extrem de serios argument pentru a vedea fragilitatea credincioșilor lui Dumnezeu și a instituției menite să-i reprezinte. Născut creștin, în capitala unui imperiu în care religia creștină avansase foarte mult (dovadă fiind numărul foarte mare de episcopi hirotoniți și numărul de sinoade convocate), Iulian abandonează credința familiei sale, dedicându-se studiului filosofiei antice precreștine și cultelor asociate diverselor sisteme de gândire politeiste. Trei scrieri polemice, păstrate fragmentar (grație criticii caustice redactate de spirite foarte cultivate și pătrunzătoare, în persoanele lui Grigorie de Nazianz și Chiril al Alexandriei) conțin concepția teologico-politică teoretizată de suveran. Marcat de asasinatle familiale, de care fusese scutit datorită vârstei fragede, Iulian detestă creștinismul și crede că decăderea imperiului (implicit a cultelor politeiste care-l susțineau) este cauzată de „galileeni”. Format la școala de la Nicomedia de către retorul Libanius, viitorul suveran găsește răspuns căutărilor sale în theurgie (doctrină conform căreia pentru purificarea sufletului și întâlnirea cu divinitatea era necesară invocarea demonilor, fiind o disciplină destinată doar „aleșilor”, de esență plotiniană). Este inițiat în această formă de spiritualism de către un anume Maximus, la Efes. Din postura celui care a apostaziat creștinismul, împăratul restaurator (pentru foarte puțină vreme) al păgânismului își scrie textele critice (fundamentate pe o solidă cunoaștere a Noului Testament). *Către Maica zeilor, Către Helios rege și Împotriva galileenilor*, ele reprezintă principalele apologii care descriu necesitatea ca întreg poporul roman să se întoarcă spre religia strămoșească spre a atrage bunăvoința zeilor și a scoate statul din criza în care se adâncise din cauza luptelor intestinale din Biserică. Dar nu era suficient ca oamenii să se conformeze enciclicelor imperiale care argumentau restaurația, ci trebuia ca „secta galileeană” să fie cu totul extirpată. Lucru sesizat atât de ierarhii bisericești, cât și de Giovanni Filoramo, care afirmă că „îndrăznețul proiect politico-religios pe care Iulian încercase să-l pună în aplicare în cei doi ani ai domniei lui era un proiect «total», care-și propunea să dărâme tot ceea ce construise Constantin și consolidase Constantius: un stat roman care substituia religia politică tradițională cu creștinismul”. Episcopul de Nazianz, și gânditorul creștin de mare substanță care a fost Grigorie, „a înțeles foarte lucid «totalitatea» proiectului de restaurare a lui Iulian, care ar fi însemnat în mod necesar punerea definitivă între paranteze a creștinismului” (p. 227). Însă moartea neașteptată a tânărului suveran pe câmpul de luptă, în iunie 363, a încheiat această efemeră și temerară (dacă avem în vedere răspândirea majoră în teritoriu a mesajului evanghelic) încercare, „deschizând calea înfrângerii

definitive a păgânismului”. Cercetătorul italian, comentând intențiile împăratului, ne atrage atenția asupra unui aspect destul de rar luat în seamă de istoricii ecleziastici mai vechi sau mai noi. Anume acela că „religia creștină urmărea să ia locul religiei politice tradiționale, în calitate de garant ideologic și liant practic al unității și puterii imperiului” (p. 228). Moartea ultimei zvâcniri păgâne a potolit și a eliminat pericolul politeismului, dar este departe de a fi adus unitatea atât de mult dorită în cadrul *eklessiei*.

În interstițiul dintre domnia lui Iulian și așezarea pe tronul regiunii imperiale orientale a lui Teodosie (363-379), împărații au încercat să revină – cu mult mai multă putere – asupra politicilor religioase de dinainte de Iulian, mai ales că încercarea de contraofensivă a politeismului trebuia combătută printr-o atitudine mai dură și mai coerentă. Cu un titlu inspirat („Teodosie și creștinismul catolic de stat”), profesorul torinez analizează dinamica acțiunilor care aveau drept scop redresarea Bisericii și, în aceeași măsură, a puterii temporale după seismul provocat de Iulian Apostatul. În a doua jumătate a secolului al IV-lea, episcopatul creștin dădea ultimele lupte cu arianismul. Niceea nu a rezolvat problema dogmei trinitare, astfel că inaugurarea domniei teodosiene coincide cu necesitatea stringentă de a stabili, o dată pentru totdeauna, unitatea credinței în tot cuprinsul imperiului. Așa putem explica rațiunea emiterii Edictului de la Thesalonic (27 februarie 380). Citând textul integral al edictului (p. 302), autorul nostru comentează relevanța sa prin prisma definirii unui nou tip de eroare: *erezia*. Până la Teodosie, deși abaterea dogmatică a fost sesizată și tratată ca atare de conducătorii politici și ecleziastici, totuși erezia nu era codificată și reglementată din punctul de vedere al dreptului. Astfel, îi dăm dreptate lui Giovanni Filoramo, atunci când afirmă că „în vreme ce legile romane precedente în materie religioasă puteau fi îndreptate împotriva unor magi sau astrologi, nu existau încă legi împotriva unor «doctrine eronate». Astfel de legi intră acum cu precădere în legislație, pentru vânarea unui nou tip de criminal: ereticul” (p. 303). Cu alte cuvinte, ceea ce era înainte definit ca particular, acum se generalizează. Importanța teologică a edictului din 380 este cardinală din perspectiva statornicirii consubstanțialității (*homousios*) Persoanelor sau Ipostasurilor treimice. Acesta este completat de al II-lea Sinod Ecumenic (Constantinopol I, 381) care definitivează formula Simbolului de credință, care se păstrează nealterat în Bisericele Ortodoxe. De altfel, importanța domniei teodosiene pentru istoria raporturilor Stat-Biserică rezultă din faptul că ea completează și solidifică construcția ideologico-identitară a imperiului. Astfel că, „Biserica născută acum e *teodosiană*, înlocuind-o pe cea constantiniană” (p. 304). Analizând evenimentele din

partea occidentală a imperiului (peste care Teodosie domnește după moartea lui Grațian din 383), autorul nostru identifică cu precizie inconsecvențele petrecute sub episcopatul lui Ambrozio al Milanului (373-397). Cu abilitățile sale incontestabile de teolog (dimensiunea sacerdotală) și politician (ca funcționar ce se bucura de patronajul statului), Sf. Ambrozio reușește să-l convingă pe suveran de justetea acțiunilor întreprinse de creștini. În special, în ceea ce privește atitudinea față de facțiunile neafiliate dogmaticii oficiale. Iar aici ne referim la episoadele „bătăliei pentru Basilica porții”, „statuii zeiței Victoria din Senat” și „incendiului de la Callinicum”, unde un templu gnostic și o sinagogă au fost arse. Nu doar că i-a absolvit pe vinovați, dar marele episcop milanez a raportat o biruință apreciabilă în confruntarea sa cu împăratul Teodosie. În toamna lui 390, făcându-se vinovat de masacrarea a cel puțin 7.000 de oameni în Hippodrom, împăratul (sub amenințarea opririi de la Împărtășanie) a intrat „în ordinul penitenților, ceea ce însemna recunoașterea publică a vinovăției [lucru esențial în ceea ce privește ispășirea păcatelor în Biserica primară, întrucât greșeala suveranului era de natură să afecteze integritatea morală a poporului – n.n.], abandonarea veșmintelor și a însemnelor imperiale, precum și manifestarea vizibilă a durerii și pocăinței” (p. 328). Cu atât mai mult cu cât împăratul nu avea privilegiul (pe care și-l vor permite basileii bizantini, mai târziu) de a participa din Altar la săvârșirea jertfei Euharistice. Ceea ce înseamnă că, din punct de vedere creștin, împăratul era asemeni, și într-o măsură mai presus decât orice alt credincios aflat în Biserică. Așadar, episodul în chestiune relevă clar că „adevărata putere este cea ecleziastică, iar împăratul, în calitate de creștin, trebuie să i se supună” (p. 329). Așa cum observă, corect, și Filoramo.

După Conciliul I Constantinopol și după partiția imperială din 395 devenea clar că unitatea Bisericii nu se poate obține și menține în fața heterodoxiei decât prin normativ. Astfel, apare, așa cum ne spune autorul, „incriminarea ereticului”, dar din perspectiva jurisdicției temporale. Dacă erezia și schisma erau tratate strict în cheia unui conflict intern al *sacerdotium*-ului, din momentul în care Codex-ul theodosian intră în vigoare (în prima jumătate a secolului al V-lea), delictul doctrinar nu se mai numește schismă, ci *erezie*. Importantă distincție terminologică, întrucât *schisma* (ca abatere teologică) devine, în limbajul dreptului penal laic, *erezie*. Ceea ce o transformă, implicit, în infracțiune publică, cu un real potențial de a atenta la ordinea și siguranța statului. Reafirmarea, codificată acum, condiției de funcționar al statului va fi instrumentul decisiv de care se vor sluji ierarhii Bisericii pentru a încerca să elimine (și au reușit, în unele cazuri) adversarii doctrinari. Bunăoară, cazul schismei donatiste, transformată în erezie tocmai

prin prisma legislației lui Teodosie cel Tânăr, cu care se confruntă Augustin de Hippona, este un caz edificator. Un alt exemplu este cel al condamnării lui Priscillian la pedeapsa capitală, acuzele principale fiind vrăjitoria și maniheismul. Iar aici, Giovanni Filoramo aduce un comentariu, considerăm noi, relevant în ceea ce privește înțelegerea concepției pe care episcopatul Antichității Târzii o asuma în privința raporturilor cu cei care nu acceptau doctrina exprimată conciliar (și care echivala, eminentemente, atât cu poziția generală a „Marii Biserici”, cât și cu legislația imperială de după fiecare dintre Sinoade). Astfel, cercetătorul italian afirmă că „o dată cu nașterea statului creștin și a unei legislații imperiale corespunzătoare, a fi etichetat ca eretic presupunea riscul de a fi pedepsit de lege ca un criminal. De aceea, în anumite cazuri, pentru a înfrânge un inamic impenitent, era util să-l transformi – chiar dacă nu era în realitate – într-un eretic” (p. 351). Practic, era operată o translație dinspre Biserică (instituția care pronunța sentința eclesiologică) spre Stat, brațul ei secular, căruia nu-i rămânea decât să o pună în aplicare. Ceea ce se va întâmpla, multe secole mai târziu, în cazul pedepselor stabilite de tribunalele inchizitoriale. De aici, iată, putem deduce preponderența pe care o capătă – și va continua să și-o potenteze – *sacerdotium*-ul în raport cu *regnum*-ul.

În ultima parte a analizei noastre, vom vedea cum autorul se îndreaptă spre stabilirea concluziilor examinării sale istorice. Ultimul capitol, privit astfel, sintetizează celelalte șapte, întrucât ne readuce în atenție parcursul evolutiv specific creștinismului primar. Cu istorisirea uciderii Hypatiei din Alexandria, acesta încheie lucrarea. Important de precizat este faptul că „martiriul” Hypatiei pe altarul sacrificial al înstăpânirii definitive a creștinismului, în cuvintele autorului, putându-se „clădi edificiul domniei necontestate a patriarhului” (p. 447) Chiril alexandrinul, trebuie privit cu rezerve, în contextul în care el a avut loc. Și aceasta pentru că uciderea în cauză este o acțiune izolată în istoria creștinismului primar. Cu toate că au existat persecuții la adresa exponenților heterodoxiei, scopul acestora era „de a elimina rățacirea, nu pe cei rățaciți. Păgânii erau convertiți, chiar și cu forța, însă nu erau uciși” (p. 438). Un alt aspect pe care am dori să-l comentăm aici se referă la utilizarea conceptului de *toleranță*. Autorul încearcă să transmită că religia creștină, deși a clamat propria libertate de cult, totuși nu a demonstrat aceeași atitudine conciliantă atunci când s-a aflat în poziția în care se afla politeismul promovat de suveranii antecostantinieni. Referindu-se la stilul apologetic al lui Tertullian, Giovanni Filoramo afirmă: „Tertullian, în vreme ce revendica pentru creștini libertatea religiei, le refuza păgânilor dreptul de a se bucura de aceasta, ca urmare a credinței lor idolatre. Toleranța

polemistului african era, așadar, unilaterală, gata să ceară altuia ceea ce el nu era dispus să ofere, ba, mai mult, era gata să distrugă” (p. 414). Aserțiunea aceasta este, credem, puțin forțată, dat fiind faptul că ar trebui înțeleasă în context. Secolele IV-V au fost caracterizate de o profundă violență, care nu avea numai cauze religioase. Însăși configurația politică a geografiei Europei și a lumii cunoscute o justifica. Sigur, religia se integrează în acest cadru și tocmai în aceasta rezidă explicația noastră. Caracterul „totalitar” al creștinismului necesita o atitudine tranșantă, dură, fără compromisuri. Esența ei era tocmai proclamarea unui singur Dumnezeu, a unui unic Adevăr revelat și revelator, disponibil oamenilor prin Scripturi. Acesta a fost scopul Întrupării lui Hristos: de a revoluționa, de a răsturna cadrele unei lumi considerate decadente, de a instaura un „Cer Nou și un Pământ Nou” (Apocalipsa, 21;1). Prin urmare, orice alternativă era inacceptabilă și considerată o vânzare, asemeni celei comise de Iuda Iscarioteanul. În această perspectivă, concepția unificatoare a Bisericii și de creare a unei identități transcendente politic (ceea ce nu se întâmpla în cazul religiei romane tradiționale, legate mult de comunitatea de apartenență a individului) justifica acțiunile de coerciție întreprinse împotriva atentatorilor dogmaticii stabilite prin intermediul principiului sobornicității, care a generat întrunirile sinodale considerate, până astăzi, canonice și, implicit, legitime. Așa se explică acțiunea demolatoare a templelor, considerate simboluri ale vechii construcții ideologice peste care a fost suprapus creștinismul. Și, totodată, ale vechii edificări ontologice a omului precreștin. Revenind însă la cazul Hypatiei, înțeleapta alexandrină de factură plotiniană, uciderea ei nu este altceva decât consecința conflictului inerent dintre patriarhul Chiril (doritor să dețină autoritatea și puterea absolute în materie spirituală) și ultimele reminiscențe ale filosofiei păgâne.

Dacă, în schimb, abordarea creștinismului ar fi presupus aceeași laxitate și permisivitate precum era cazul politeismului, atunci destinul său nu ar fi fost cel al unei religii bimilenare care a structurat în mod fundamental lumea, în conformitate cu principiile sale. Ci destinul său ar fi fost, probabil, dispariția în osmoza propusă de sincretismul religios pe care o tratează lucrarea aflată în discuție.

Nu în ultimul rând, trebuie aduse în discuție sursele și abordarea generală a autorului. Cartea se bazează în proporție covârșitoare pe surse de epocă, atât creștine, cât și păgâne. Ceea ce ne sugerează încercarea de tratare echidistantă a cercetătorului torinez, încercând să evite preconcepțiile sau prejudecățile. În bună măsură, credem că și-a atins scopul. Totuși, un minus remarcat a fost pe de o parte numărul mare de pagini care nu conțin referințe

(bunăoară, jumătate din paginile capitolului 2 – aprox. 25 – nu conțin nicio notă de subsol). Pe de altă parte, lipsa citărilor din surse secundare este, credem, iarăși, un minus. Sigur, există un ghid la finalul lucrării, care îl trimite pe cititor la bibliografia de bază a creștinismului antic, dar credem că nu este suficient. Înțelegem că miza traducerii cărții de către Humanitas a fost strict popularizarea subiectului în rândul publicului larg neinițiat în această temă fundamentală a istoriei lumii noastre, dar aceasta nu presupune eludarea unei anumite rigori a aparatului critic, ceea ce cunoscuta editură românească a făcut. Poate că originalul este scris în cheia unei rigurozități academice, așa cum credem că îi stă bine unui savant de talia lui Filoramo. Dar publicul român merita o traducere mai bună a unui astfel de text, fie și în perspectiva popularizării sale.

Încheind într-o notă pozitivă, cartea propune o lectură antrenantă, merită parcursă pentru sugestiile pe care le face în materie de surse primare (a căror abundență și interpretare surprinde) și, în mod clar aduce informații care dacă nu sunt neapărat inedite, măcar pot completa anumite nuanțe asupra cărora am putea reflecta. În mod cert, lucrarea *Crucea și puterea: creștinii, de la martiri la persecutori* nu este atât de provocatoare și de polemică (deși viziunea unui adevărat istoric al religiilor trebuie, evident, luată în seamă, preluată și receptată corect) pe cât a fost o altă lucrare tradusă recent. Cea a lui Catherine Nixey, *Epoca Întunecării: cum a distrus creștinismul cultura clasică* (Humanitas, 2018).

Constantin Ciobanu

PREZENTARE DE CARTE

В.И. Петрушко, *Очерки по истории Русской Церкви. С древнейших времен до середины XV в.*, Москва, Издательство Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета, 2022, 512 с.*

Cartea *Očerki po istorii Russkoj Ćerkvi. S drevnejših vremjon do seredinî XV v. (Eseuri despre istoria Bisericii Ruse. Din cele mai vechi timpuri până la mijlocul secolului al XV-lea)* este dedicată celei mai vechi perioade ale istoriei Bisericii Ruse. Vladislav Igorovici Petruško, după o convenție tradițională a istoricilor ruși, împarte această epocă în două perioade – perioada premongolă (kieveană) și perioada de dependență a Rusiei de Hoardă. În eseurile de față sunt examinate evenimentele cele mai importante ale istoriei Bisericii Ruse pe când aceasta era o mitropolie a Patriarhiei Constantinopolului.

Vladislav Igorovici Petruško s-a născut în 1966 în orașul Novomoscovsc din regiunea Tula. În 1989, a absolvit Universitatea de Stat din Lvov, iar în 1995 Institutul Teologic Ortodox Sf. Tihon (acum: Universitatea Umanitară Ortodoxă Sf. Tihon), al cărui profesor este de la absolvire. În prezent, este profesor la catedra de Istorie Bisericească Universală și Rusă și Drept Canonic al Institutului Teologic Ortodox Sfântul Tihon. În 1997, și-a susținut teza de licență în teologie cu tema *Schismele legate de autocefalie în Ucraina în perioada post-sovietică*. În 2006 a obținut titlul de doctor în științe istorice cu teza *Problema înființării Patriarhatului din Kiev în Biserica Greco-Catolică Ucraineană în secolul al XX-lea*. Tot în același an, a devenit doctor în istorie bisericească. Domeniile sale de interes științific includ istoria Bisericii Ruse din perioada pre-sinodală, relațiile ortodoxo-catolice, istoria uniatismului și schismelor bisericești din Ucraina. Este autor a șase monografii și a peste 90 de articole științifice.

Materialul cărții este împărțit în două părți, care ne prezintă, așa cum s-a menționat mai sus, două perioade medievale ale istoriei Bisericii Ruse. Prima parte, intitulată *Biserica Rusă din cele mai vechi timpuri până la invazia mongolă în Rusia* (p. 3-202), cuprinde 8 eseuri: 1. *Începutul răspândirii*

* V.I. Petruško, *Očerki po istorii Russkoj Ćerkvi. S drevnejših vremjon do seredinî XV v. (Eseuri despre istoria Bisericii Ruse. Din cele mai vechi timpuri până la mijlocul sec. al XV-lea)*, Moscva, Izdatelstvo Pravoslavnogo Svjato-Tihonovskogo gumanitarnogo universiteta, 2022, 512 p.

creștinismului pe teritoriul viitoarei Rusii (p. 3-18); 2. *Creștinismul în Rusia în secolele IX-X* (p. 18-34); 3. *Încreștinarea Rusiei sub domnia cneazului Vladimir. Biserica Rusă la sfârșitul secolului al X-lea – începutul secolului al XI-lea* (p. 34-73); 4. *Biserica Rusă în timpul domniei lui Iaroslav cel Înțelept* (p. 73-97); 5. *Biserica Rusă în a doua jumătate a secolului al XI-lea* (p. 97-125); 6. *Biserica Rusă în prima jumătate a secolului al XII-lea* (p. 126-146); 7. *Biserica Rusă în mijlocul – a doua jumătate a secolului al XII-lea* (p. 146-185); 8. *Biserica Rusă în prima jumătate a secolului al XIII-lea* (p. 185-202).

A doua parte a cărții *Biserica Rusă în perioada Jugului Hoardei* (p. 203-492), la rândul său, conține 7 eseuri: 1. *Invazia mongolă în Rusia* (p. 203-235); 2. *Statul Hoardei și politica sa față de Biserica Rusă* (p. 235-260); 3. *Biserica Rusă în a doua jumătate a secolului al XIII-lea* (p. 260-291); 4. *Biserica Rusă în prima jumătate a secolului al XIV-lea. Mitropolii Petru și Teognost* (p. 291-334); 5. *Biserica Rusă sub Mitropolitul Alexie* (p. 334-371); 6. *Biserica Rusă la sfârșitul secolului al XIV-lea – prima treime a secolului al XV-lea* (p. 372-467); 7. *Monahismul rus în a doua jumătate a secolului al XIII-lea – începutul secolului al XV-lea* (p. 467-492).

Așa cum era de așteptat de la o publicație cu profil științific și didactic, monografia se încheie cu o listă de surse utilizate, care, la rândul său, include: o listă de abrevieri (p. 493-494), surse (materiale de arhivă și surse publicate) (p. 494-497) și însăși bibliografia, care cuprinde 326 de titluri (p. 497-510).

Acest studiu va fi preluat și continuat, așa cum ne informează editorii, în lucrări dedicate evenimentelor din perioada stabilirii autocefaliei Bisericii Ruse în a doua jumătate a secolului al XV-lea – secolul al XVI-lea și în așa-numita primă perioadă patriarhală de la sfârșitul secolului al XVI-lea până în secolul al XVII-lea. Într-o publicație separată, vor fi prezentate evenimentele istoriei Bisericii Ruse de Vest în a doua jumătate a secolului al XV-lea până în secolul al XVII-lea.

Петрушко В. И., Очерки по истории Русской Церкви. Середина XV в. – конец XVI в., Москва, Издательство Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета, 2022, 496 с. **

Cartea lui Vladislav Igorovici Petruško, *Oчерки по истории Русской Церкви. Середина XV в. – конец XVI в. (Eseuri despre istoria Bisericii Ruse. De la mijlocul sec. al XV-lea – sfârșitul sec. XVI)* este o continuare a celor

****** V.I. Petruško, *Oчерки по истории Русской Церкви. Середина XV в. – конец XVI в. (Eseuri despre istoria Bisericii Ruse. De la mijlocul sec. al XV-lea – sfârșitul sec. XVI)*, Moscva, Izdatelstvo Pravoslavnogo Svjato-Tihonovskogo humanitarnogo universiteta, 2022, 496 p.

două ediții publicate anterior ale cărții, intitulate *Ocerki po istorii Russkoj Terkvi. S drevnejših vremjon do seredinî XV v. (Eseuri despre istoria Bisericii Ruse. din cele mai vechi timpuri până la mijlocul sec. al XV-lea)*. Aceasta acoperă perioada istoriei Bisericii Ruse de la Unirea de la Florența și începutul autocefaliei Bisericii Ruse până la sfârșitul domniei lui Ivan al IV-lea cel Groaznic. Autorul cercetează în mod deosebit problema înființării Mitropoliei Ruse ca Biserică locală autonomă. O atenție deosebită este acordată unor subiecte precum erezia „iudaizatorilor”, problema proprietății Bisericii asupra pământului și evoluția relațiilor dintre Stat și Biserică în perioada apariției și a formării regimului autocratic în Rusia. Publicația poate fi recomandată ca manual pentru studenții instituțiilor de învățământ superior care studiază istoria Bisericii Ruse și istoria Rusiei în perioada medievală.

Cartea lui Vladislav Igorovici Petruško conține șase eseuri, o listă de abrevieri și o bibliografie. Autorul începe cu eseul intitulat *Unirea de la Florența și începutul autocefaliei Bisericii Ruse* (p. 5-85). Al doilea eseu, *Mitropolia Moscovei în a doua jumătate a secolului al XV-lea* (p. 86-145), continuă să dezvolte problemele abordate în eseul anterior. Merită să fie evidențiat cel de-al treilea eseu, *Erezia iudaizatorilor* (p. 146-199), care a atras întotdeauna atenția istoricilor. Având în vedere că tema „ereziei” are un caracter fundamental pentru istoria Bisericii, înțelegem că autorul nu a putut evita această întrebare. Unele „fapte” istorice, de mult timp nu mai sunt considerate de cercetători ca ceva gata făcut, ci sunt preluate și studiate în legătură cu problema apariției lor și în legătură cu dinamica lor ca formații istorice. Tocmai această perspectivă stă la baza acestui eseu. Tot atât de importantă pentru cercetătorii acestei perioade rămâne problema pământului care era pe atunci în posesia Bisericii. Acestei probleme, autorul cărții, așa cum era de așteptat de la un cercetător bine informat în domeniu, îi dedică eseul, intitulat *Sinodul de la Moscova din 1503 și problema averii bisericești* (p. 200-225). Ultimele două eseuri, care completează studiul istoric, sunt consacrate domniei marelui cneaz Vasilii al III-lea (p. 226-325) și a marelui cneaz Ivan al IV-lea, supranumit „Groaznic” (p. 326-469).

Lista de abrevieri (p. 470-471), surse (p. 472-478) și bibliografia (p. 478-492) subliniază încă o dată faptul că avem de-a face cu o lucrare științifică. Aparatul științific este redus la minimum și adaptat pentru obiectivele editoriale, menținând totuși un nivel înalt de informare. Autorul a reușit să convingă editorul că aparatului științific are o importantă valoare didactică pentru cititor. De asemenea, este important să nu uităm că valoarea unui text istoric depinde, în mare măsură, de baza sa documentară și de sursele la care a apelat cercetătorul.

Deoarece avem de-a face cu o prezentare de carte, și nu cu o recenzie,

vom lăsa în afara discuției neajunsurile acesteia. Lăsăm cititorii mai avansați să o facă. La cele spuse mai sus atragem atenția asupra stilului rafinat și a talentului de bun povestitor al autorului. Desigur, acesta încă nu a ajuns până la un nivel de mănuire a condeiului precum îl descoperim la istorici ca Gilbert Dagron, Steven Runciman și, cu siguranță, e încă departe de Ernst Kantorowicz, care scria pe vremuri o carte de istorie despre împăratul Frederic al II-lea cel Mare, regele Prusiei (1740-1786), însă V.I. Petruško, la rândul său, e foarte aproape de această școală istorică, care de multă vreme a fost numită „istorie narativă sau povestită”. În ciuda utilizării în mai multe locuri a unor cuvinte pompoase, promițătoare și încărcate de obligații, precum „obiectiv”, trebuie totuși remarcat faptul că, din fericire, nu avem de-a face cu uscăciunea unei școli istorice, emasculeată de pedanteria sa față de o anumită „obiectivitate” efemeră și inexistentă ci, dimpotrivă, avem de-a face cu un bun exemplu de text scris bine, clar și ușor de înțeles. Cel mai probabil prin cuvântul „obiectiv”, autorul vrea să ne spună că el încearcă să evite stereotipurile, ideologemele și sloganurile, așa cum au făcut unii istorici anteriori, care, în urmărirea unor fapte și argumente deliberat fictive, au încercat să scoată în relief motive binecunoscute și banale. Autorul nu aparține acestui tip de istoric; deși pare că abordează și rezolvă chestiuni care au fost demult rezolvate, vedem că ceea ce a scris ține cont de toată literatura contemporană importantă și ne oferă una dintre diversele interpretări, care, prin tonul său convingător și măsurat, merită cu siguranță atenția noastră. Cartea lui V.I. Petruško este o lucrare bună nu numai pentru studenți, așa cum indică recomandarea introductivă, ci și o lectură utilă pentru istoricii inițiați în domeniu, care vor putea să-și reîmprospăteze memoria și să-și organizeze propriile gânduri, inițiind un dialog cu autorul cărții. În acest fel, cititorul, fiind un istoric iscusit, ar putea învăța ceva nou pentru meseria sa și ar putea îmbunătăți cu ceva acest domeniu.

Петрушко В. И., Очерки по истории Русской Церкви. Первый патриарший период. (конец XVI – XVII в.) Издательство Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета, Москва, 2023, 464 с.***

Cartea este scrisă pe baza unor prelegeri despre istoria Bisericii

*** V.I. Petruško, *Ocerki po istorii Russkoj Tserkvi. Pervii patriarșii period. (koneț XVI – XVII v.) (Eseuri despre istoria Bisericii Ruse. Prima perioadă patriarhală. (sfârșitul sec. XVI – sec. XVII-lea))*, Moscva, Izdatelistvo Pravoslavnogo Svjato-Tihonovskogo gumanitarnogo universiteta, 2023, 464 p.

Ortodoxe Ruse din perioada presinodală pe care autorul, profesor la Universitatea Umanitară Ortodoxă Sf. Tihon, V.I. Petruško, le face de mai bine de două decenii. Publicația este dedicată așa-numitei perioade patriarhale (sfârșitul secolelor XVI-XVII) a istoriei Bisericii Ortodoxe Ruse și este o continuare a primei părți a cursului, publicat pentru prima dată în 2005 cu titlul *Istoria Bisericii Ortodoxe Ruse din cele mai vechi timpuri până la înființarea patriarhiei* și de atunci reeditată de mai multe ori.

Cartea examinează în detaliu circumstanțele în care a fost înființată patriarhia în Biserica Ortodoxă Rusă, evenimentele vieții bisericești în perioada tulbure a „smutei” și anii care au urmat, legați de începutul domniei dinastiei Romanov în Rusia. O atenție deosebită este acordată reformei liturgice a Patriarhului Nikon, care a dus la apariția schismei și a Bisericii de Rit Vechi (staroobryadți). De asemenea, sunt examinate în detaliu viața bisericească din Rusia la sfârșitul secolului al XVII-lea în timpul Patriarhilor Ioachim și Adrian, și premisele reformelor lui Petru cel Mare și ale reformei sinodale a Bisericii Ruse.

Cartea conține 12 capitole și o listă de abrevieri. Capitolul 1. *Biserica Rusă în timpul domniei lui Fiodor Ivanovici. Înființarea Patriarhiei la Moscova. Sf. patriarh Iov* (p. 4-33); Capitolul 2. *Biserica Rusă în perioada Smutei* (p. 34-120); Capitolul 3. *Biserica Rusă în perioada „între-patriarhi” (mejpatriarșestva)* (p. 121-136); Capitolul 4. *Biserica Rusă pe timpul patriarhului Filaret (Romanov)* (p. 137-167); Capitolul 5. *Biserica Rusă pe timpul patriarhului Ioasaf I* (p. 168-179); Capitolul 6. *Biserica Rusă pe timpul patriarhului Iosif* (p. 180-207); Capitolul 7. *Biserica Rusă pe timpul patriarhului Nikon* (p. 208-267); 7.1. *Patriarhul Nikon. Schiță biografică* (p. 208-238); 7.2. *Reforma liturgică a patriarhului Nikon* (p. 238-267); Capitolul 8. *Biserica Rusă după plecarea lui Nikon din patriarhat. Marele Sobor de la Moscova din 1666-1667*. (p. 268-329); Capitolul 9. *Biserica Rusă pe timpul patriarhului Ioasaf II* (p. 330-342); Capitolul 10. *Credincioșii de Rit Vechi (staroobryadți) după Marele Sobor de la Moscova* (p. 343-354); Capitolul 11. *Biserica Rusă pe timpul patriarhului Ioachim (Savelov)* (p. 355-420); Capitolul 12. *Biserica Rusă pe timpul patriarhului Adrian*; lista abrevierilor (p. 421-461).

Aceste trei colecții de eseuri prezentate aici formează un singur ansamblu care acoperă istoria Bisericii Ortodoxe Ruse de la întemeiere până la sfârșitul secolului al XVII-lea. S-au scris mai multe lucrări despre istoria Bisericii Ortodoxe Ruse, dar opera lui V. I. Petruško este remarcabilă atât prin temeinicia sa, deoarece se bazează pe surse istorice, cât și prin relevanța ei, deoarece știe să scoată în relief cele mai importante problemelor istorice.

Temeinicia și relevanța lucrării nu sunt întâmplătoare; autorul a muncit asupra acestor eseuri timp de câteva decenii, mulți ani de muncă minuțioasă în laboratorul istoricului, precum și activitatea sa ca pedagog la Universitatea Umanitară Ortodoxă Sf. Tihon, au făcut posibilă apariția acestor ediții de carte. Recomandăm tuturor celor interesați de istoria Bisericii Ortodoxe Ruse să facă cunoștință cu aceste eseuri utile ale lui V.I. Petrușko.

*Vadim Bogoslovski*****

**** Doctorand, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

**RICHARD CONSTANTINESCU, CAMELIA BOGDĂNICI, *PRIVIREA
CREATOARE: STĂRI ȘI STRAIE LA ROMÂNI, IAȘI,
EDITURA GR.T. POPA, 2023, 180 P., ISBN 978-606-544-892-6***

Publicată în *Colecția „Medicină narativă”*, cartea este prefăcută atât de prof.univ.dr. Viorel Scripcariu (*O pedagogie dinamică*), care consideră lucrarea drept „un album al rădăcinilor, al rodirii și speranței, [din care – s.n.] se întrevede limpede că despre oameni este vorba [despre stările și straiele lor – s.n.], și nu despre materiale de arhivă prezentate cititorilor de astăzi” (p. 6),

cât și de prof.univ.dr. Cristian Ungureanu (*Frumusețe prin fotografie*), cel care remarcă rolul dr. Nicolae Manolescu-Strunga în crearea unei „*cronici memorabile a țaranului român*” și în „*transmiterea spiritului generațiilor care i-au urmat*” (p. 7).

Lucrarea este structurată în trei părți. Prima dintre acestea, „*Privire, trudă și creație*” (p. 9-36) cuprinde extrase din opere aparținând lui Gr.T. Popa, Tom Peters, Nicolae Dragomir, Florea Marin, Constantin Pangrați, Marian Petcu, Paul Cernea, Paula-Elena Dumitraș-Zan, Constantin Bărbulescu sau Vintilă Mihăilescu, periodice precum „Universul” (1888), „Ecoul Moldovei” (1892, 1895), „Transilvania. Foaia Asociațiunei Transilvaniei pentru literatură română și cultura poporului român” (1895), „Epoca” (1895, 1897), „Viața medicală” (2017, 2021), printre altele, sau din instrumente de lucru ca *Marele Dicționar Geografic al României alcătuit și prelucrat după dicționarele parțiale pe județe* (1902), *Enciclopedia română* (1904) ș.a. – toate cu referire la activitatea etnografică (și nu numai!) a dr. Nicolae Manolescu-Strunga.

De altfel, autorii apreciază „*diversitatea, ceea ce se poate observa și în fotografiile în care sunt prezentați oameni, modelați de stări și straie, și nu a privit* (dr. Manolescu-Strunga – s. n.) *înspre lumea lor – din care el însuși se ivise – ca înspre o periferie*”. La finalul primei părți a cărții este inserată și o precizare cu privire la faptul că, „*lucrarea aceasta n-are nici o citațiune bibliografică*” (cu toate că extrasele din operele, periodicele și instrumentele de lucru enumerate, parțial, mai sus, alături de fragmente preluate din volumul lui Gheorghe Crăiniceanu, *Igiena țaranului român: locuința, încălțăminte și*

îmbrăcămintea, alimentațiunea în diferite regiuni ale țerii și în diferite timpuri ale anului, 1895 – constituie, în sine, o bibliografie cel puțin incipientă – s.n.), „căci am crezut că principalul dorinței Academiei (cu siguranță afirmația aparține dr. Manolescu-Strunga – s.n.) este ca să i se prezinte actualitatea subiectului pus la concurs, ea este prevăzută cu 171 de figuri în care se văd multe varietăți de locuințe, de costume și de obiecte casnice” (p. 36).

Partea a doua, „*Straiele românilor*” (p. 36-57), cuprinde mai multe subcapitole. Primul dintre acestea, cel despre *cânepa, inul, paiul, teiul, bumbacul versus lâna, pieile, părul, mătasea*, este sintetizat, de altfel, în sintagma remarcabilă conform căreia: „*Țăranul trage stofa pentru hainele sale din împărăția vegetală și animală*” (p. 36).

„*Straiele bărbaților*”, „*Acoperământul natural al capului*”, „*Acoperământul artificial al capului*”, „*Îmbrăcămintea trunchiului și a membrelor superioare ale bărbatului*”, „*Îmbrăcămintea membrelor inferioare ale bărbatului*” și „*Cingătoarea țăranului de sex bărbătesc*” (p. 39-49) prezintă, pentru toate regiunile țării (inclusiv pentru Macedonia aromână), în mod succint, modelele, formele și tiparele straielor cotidiene și de sărbătoare, inclusiv normele de igienă (care ar trebui respectate) specifice acestora.

Aceeași structură este respectată și în subcapitolele „*Straiele femeilor*”, „*Acoperământul artificial al capului*”, „*Îngrijirea acoperământul natural al capului sau al părului*”, „*Straiele femeilor care acoperă trunchiul și membrele inferioare*” și „*Cingătoarea femeii*” (p. 49-56). Un mic subcapitol, cel referitor la „*Straiele copiilor (de ambe sexe – s.n.)*” încheie prezentarea tipologiei straielor purtate de români. Analiza tipologică este semnată de Nicolae-Manolescu-Strunga, cu mențiunea că sunt preluate fragmente din volumul lui Gheorghe Crăiniceanu.

În ultima parte a lucrării *Privirea creatoare: stări și straie la români*, autorii inserează un album cu 121 de straie din „*171 de figuri de locuințe, costume și obiecte*” specifice Olteniei, Munteniei, Moldovei istorice, Dobrogei, Transilvaniei și Macedoniei aromâne (p. 58-179).

O carte-retrospectivă, cu o imagistică prezentată în condiții grafice remarcabile, în prim-plan fiind patrimoniul cultural mobil și imaterial românesc, din aproape toate regiunile unde au viețuit și viețuiesc conaționalii noștri.

Dimitrie-Ovidiu Boldur

IN MEMORIAM DR. VIRGIL MIHAILESCU-BÎRLIBA
(28 OCTOMBRIE 1937 - 15 IULIE 2024)

În data de 15 iulie 2024 s-a stins din viață profesorul dr. Virgil Mihailescu-Bîrliba, un reputat arheolog și numismat al Antichității. S-a născut la 28 octombrie 1937, în orașul Roman. A absolvit Liceul „Petru Rareș” din Piatra Neamț, iar în perioada 1956-1961 a urmat cursurile Facultății de Istorie din cadrul Universității din București. În 1975 și-a susținut doctoratul, în cadrul specialității Numismatică greco-romană, cu teza de doctorat *Legăturile dintre lumea romană și cea „barbară” de la est și nord de Carpații Răsăriteni în prima jumătate a mileniului I e.n., în special pe baza descoperirilor monetare*, în cadrul Facultății de Istorie și Filosofie a Universității din București, sub conducerea prof.univ.dr.doc. Dumitru Tudor.

După absolvirea facultății, domnul dr. Virgil Mihailescu-Bîrliba a fost profesor la Sărmășag, jud. Sălaj (1961-1962), la Borca, jud. Neamț (1962-1964), iar din 1964 și-a început cariera de istoric (muzeograf, arheolog și numismat) la Muzeul de Arheologie din Piatra Neamț, ocupând funcțiile de muzeograf, director adjunct, între anii 1968-1971, și director al acestei instituții între anii 1971-1974. Din 1980 se transferă la Institutul de Arheologie Iași, din cadrul Academiei Române – Filiala Iași, în cadrul căreia a ocupat funcția de director adjunct în perioada 2004-2013.

A susținut cursuri și seminarii în cadrul Catedrei de Istorie Veche și Arheologie a Facultății de Istorie (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași): „Introducere în numismatică”, „Numismatică antică”, „Numismatică medievală” și „Numismatică generală”.

De asemenea, a fost și coordonator de doctorat sub egida Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași – Facultatea de Istorie, fiind mentorul unor importanți numismați și arheologi din noua generație: Mihaela Iacob, Lucian Munteanu și Gabriel Talmațchi.

Nu vom inventaria în rândurile ce urmează contribuția istoricului, arheologului și numismatului din literatura de specialitate, pentru că terenul este deja așezat în această direcție de colegii domnului profesor care au avut grijă să îl omagieze, evidențiind contribuțiile științifice importante și valoroase în publicațiile pe care acesta le-a semnat¹.

¹ *Miscellanea numismatica Antiquitatis. In honorem septegenarii magistri Virgil Mihaislescu-Bîrliba oblata*, Honoraria, 4, București, Ed. Academiei Române, 2007 (edd. Victor Spinei, Lucian Munteanu); Gabriel M. Talmațchi, Lucian Munteanu, în *Studia Numismatica et*

A condus și a participat la săpăturile șantierelor arheologice Bâta Doamnei-Piatra Neamț, Piatra Șoimului, Târzia, Gura Secului și Braniște, din județul Neamț și multe altele.

Colaborarea domnului profesor cu Muzeul de Istorie din Bacău a fost una deosebită, dacă luăm în considerare faptul că a publicat un articol încă de la primul număr al revistei *Carpica*² din 1968. Urmând ca, de-a lungul timpului, să publice în revista băcăuană mai multe studii legate de descoperirile monetare din județul Bacău, cum ar fi tezaurele descoperite la Hertiona de Jos³, Blăgești⁴, Rîpile⁵ sau Bîrgăoani⁶.

De asemenea, remarcăm publicarea⁷ celui mai valoros tezaur monetar descoperit întâmplător în 1976 la Măgura, com. Măgura, jud. Bacău, de către profesorul Dumitru Tătaru, ce cuprinde un număr de 2834 de piese, care fac parte din colecția Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău.

Dorim să amintim și faptul că a publicat o serie de *Epistole istorice*, un „pachet” de scrisori (așa cum domnia sa le-a denumit), publicând o parte din corespondența domniei sale cu arheologii cu care a colaborat. Primul „pachet” din corespondență a fost publicat în revista *Zargidava*, în 2011⁸, publicație inițiată de arheologul Ioan Mitrea sub egida Societății de Științe Istorie din România – Filiala Bacău și a Fundației Cultural-Științifice „Iulian Antonescu”. Ultimul „pachet” de scrisori a fost predat spre publicare în revista *Carpica* din 2024, ce se regăsește în cuprinsul prezentului volum, fiind publicată o corespondență cu arheologul prof.univ.dr. Mircea Babeș⁹.

Suntem siguri că destinele multor specialiști în arheologie și numismatică au fost marcate de eleganța și corectitudinea domnului profesor.

Arhaeologica: In Honorem Magistri Virgilii Mihailescu-Bîrliba oblata (ed. Lucian Munteanu, Ciprian-Dorin Nicola, Gabriel M. Talmațchi), Biblioteca Memoriae Antiquitatis, XXXIX, București, Ed. Academiei Române, Piatra Neamț, Ed. „Constantin Matasă”, 2018, p. 15-22.

² Virgil Mihailescu-Bîrliba, *Noi descoperiri de tezaure imperiale romane la Piatra Neamț*, în *Carpica*, I, Bacău, 1968, p. 209-232.

³ Virgil Mihailescu-Bîrliba, Ioan Mitrea, *Tezaurul de denari romani imperiali descoperit la Hertioana de Jos (com. Traian, jud. Bacău)*, în *Carpica*, VII, Bacău, 1975, p. 15-30.

⁴ Virgil Mihailescu-Bîrliba, Dan Monah, *Tezaurul de denari romani imperiali de la Blăgești, județul Bacău*, în *Carpica*, VII, Bacău, 1975, p. 31-44.

⁵ Virgil Mihailescu-Bîrliba, *Tezaurul de denari romani de la Rîpile (com. Gura Văii, jud. Bacău)*, în *Carpica*, VIII, Bacău, 1976, p. 137-150.

⁶ Idem, *Noi considerații privind tezaurul de la Bîrgăoani*, în *Carpica*, XIV, Bacău, 1982, p. 57-64.

⁷ Virgil Mihailescu-Bîrliba, Ioan Mitrea, *Tezaurul de la Măgura*, Bibliotheca Carpica, I, Muzeul Județean de Istorie și Artă Bacău, Bacău, 1977, 79 p. + 26 pl.

⁸ Virgil Mihailescu-Bîrliba, *Epistole istorice (I)*, în *Zargidava*, vol. X, Bacău, 2011, p. 174-182.

⁹ Idem, *Epistole istorice (XI)*, *Carpica*, LIII, 2024 (sub tipar).

L-am cunoscut în anul 1995 în biblioteca Institutul de Arheologie din Iași, când verificam periodicele din domeniul arheologiei din toată țara pentru lucrarea de licență (cu o temă din perioada neo-eneolitică și epoca bronzului). M-a întrebat ce temă am de studiat pentru licență și m-a îndrumat fără să îi cer ajutorul. După mai mult timp am înțeles că de fapt cunoștea foarte bine inclusiv ordinea în care erau așezate volumele în biblioteca institutului. Și, de asemenea, sprijinea fără nici o obligație, studenții care erau interesați să studieze volumele din colecția bibliotecii din cadrul Institutului de Arheologie din Iași. Am avut deosebită plăcere să îi ascult comunicările științifice prezentate la Iași, Bârlad, Ploiești, dar și la Sesiunea Națională „Vasile Pârvan” din Bacău, unde a participat de mai multe ori.

La finalul acestor rânduri, îmi exprim recunoștința pentru tot ceea ce a însemnat pentru noi domnul profesor dr. Virgil Mihailescu-Bîrliba, pentru sprijinul pe care ni l-a acordat!

SIT TIBI TERRA LEVIS!

Lăcrămioara-Elena Istina

Imagini cu domnul Virgil Mihăilescu-Bîrliba, alături de prof.univ.dr. Nicolae Ursulescu, de la Simpozionul Național „Vasile Pârvan” (Bacău, 02-03.10.2014)

Imagini cu domnul Virgil Mihăilescu-Bîrliba
de la Simpozionul Național „Vasile Pârvan” (Bacău, 05-06.10.2017)

Imagini cu domnul Virgil Mihăilescu-Bîrliba
de la Simpozionul Național „Vasile Pârvan” (Bacău, 05-06.10.2017)

ABREVIERI

AMT	Acta Musei Tutoviensis, Bârlad
ArhMold	Arheologia Moldovei, Iași
BOR	Biserica Ortodoxă Română
Carpica	Carpica, Bacău
CDM	Catalogul Documentelor Moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului, București
Dacia	Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, București
Dacia, NS	Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, Nouvelle Séries, București
DANIC/ ANIC	Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, București/ Arhivele Naționale Istorice Centrale, București
DIR	Documente privind Istoria României, București
DJAN/SJAN	Direcția Județeană a Arhivelor Naționale/ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale
DRH	Documenta Romaniae Historica, București
Materiale/ MCA	Materiale și Cercetări Arheologice, București
MemAntiq	Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodavensis, Piatra Neamț
SCIV(A)	Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), București
SympThrac	Symposia Thracologica, București
Thraco-Dacica	Thraco-Dacica. Institutul de Tracologie, București
Zargidava	Zargidava. Revistă de Istorie, Bacău

Orice corespondență se va adresa Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău, județul Bacău, cod 600037: cmiabc@cmiabc.ro

Toute correspondance sera envoyé a l'adresse: Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău, județul Bacău, cod 600037: cmiabc@cmiabc.ro

Please send any mail to the following address: Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău, județul Bacău, cod 600037: cmiabc@cmiabc.ro

Ricten Sie bitte jedwelche Korrespondez an die Adresse: Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău, județul Bacău, cod 600037: cmiabc@cmiabc.ro

În atenția colaboratorilor:

Carpica acceptă spre publicare studii, articole, recenzii și note bibliografice (maxim 20 de pagini, format A5). În cazul studiilor ce depășesc 20 p., autorii sunt rugați să împartă textul astfel încât să poată fi publicat în numere consecutive ale revistei.

Toate materialele vor fi prezentate pe suport electronic, în Times New Roman, 12, notele la subsol, în Times New Roman, 10, introduse automat. Eventualele ilustrații vor fi trimise în format jpg/jpeg fără a fi intercalate în text. Textele vor fi însoțite de un rezumat într-o limbă de largă circulație și vor respecta normele de publicare ale Academiei Române.

Redacția își rezervă dreptul de a accepta publicarea materialului și de a planifica apariția acestuia. Materialele nepublicate nu vor fi returnate autorului. Termenul limită de predare a materialelor este 15 august, pentru a putea fi publicate în volumul respectiv.

Redacția nu răspunde pentru opiniile exprimate de autorii studiilor sau articolelor, întreaga responsabilitate revenind acestora.

CARPICA

Publicație a Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău

CARPICA

Revue du Complexe de Musées „Iulian Antonescu” de Bacău

CARPICA

Publication of the Museum Complex „Iulian Antonescu” Bacău